

QÜRBƏTDƏ QALAN AYAQ

**Seyid Nasir Hüseynipurun İraqın məxfi
zindanlarından günlük qeydləri**

Kitabın adı:.....Qürbətdə qalan ayaq
Müəllif:.....Seyid Nasir Hüseynipur
Tərcümə edən:.....Zeynəb Hüseynzadə
Çap tarixi:.....2019
Çap növbəsi:.....Birinci
Tiraj:.....1000

**Tikrit düşərgəsinin baş nəzarətçisi olmuş
və mənə əsas işgəncələri vermiş Vəlid Fərhana**

İTHAF OLUNUR!

**Bəlkə birinci körfəz müharibəsində ata Buş tərəfindən
öldürülmüşdür.**

**Bəlkə ikinci körfəz müharibəsində oğul Buş tərəfindən
öldürülmüşdür.**

Bəlkə də sağdır.

**O, cəddimin müqəddəs məqbərəsinin qonşuluğunda
mənə illərlə işgəncə verib.**

**O mənə incidəndə əhlibeytsevər nəzarətçi olan Əli
Carullah gizlicə baxıb ağlayırdı.**

**Səmimi eşqlə bu kitabı həmin baş nəzarətçiyə təqdim
edirəm,**

**öz əməllərilə istəmədən yaratdığı bütün gözəlliklərə
görə.**

**Və mənim başıma gələnlər gözəllikdən başqa bir şey
deyildi.**

“Gözəllikdən başqa bir şey görmədim!”

Həzrət Ayətullah Xameneinin “Qürbətdə qalan ayaq” kitabı haqda qeydi

Mərd övladlarımızın bəəşçi namərdlərin caynağındakı əsarət səhnələrini indiyədək bundan gözəl təsvir edən nə bir kitab oxumuş, nə də bir söz eşitmişəm. Bu, bir tərəfdən bizim qəhrəmanlarımızın dözümlülüyünü, müqavimətini, mənəvi böyüklüyünü, digər tərəfdən də Səddamın hərbi və məmurlarının ləyaqətsizliyini, xəbisliyini və daşürəkliliyini anbaan, kəlmə-kəlmə təsvir edən, oxucunu heyrətə salan dəhşətli hadisələrin müstəsna məruzəsidir. Oxucu bir tərəfdən təəccüblənir, alqışlayır, qürur hissi keçirir, digər tərəfdən kədərlənir, qəzəblənir və nifrət edir.

Seyid Əli Xamenei
23.08.2012

Nəşirdən

Ömrünün on altıncı ilini bütünlüklə alovun içinə atır. O, Məcnun adasının nəzarət-müşahidə postunda nəzarətçidir. O ada ki, bir ovuc torpağında bir neçə giliz və qəlpə görmək təəccüb doğurmur. Hər gün ömrünün on altıncı ilinin arzularını posta aparır və qülləyə çıxır. Həm baxışı, həm də özü binoklın borusundan keçir, düşmən hərbcilərinin planlarını anlamaq üçün İraq mövqelərinə qədər gedib-gəlir.

24/06/1988 tarixidir. Seyid Nasir Hüseynipur qüllədən enir və binokl başqa bir nəzarətçiyə təhvil verir. Ömrünün on altıncı ilinin arzularını bel çantasına yığır və İraq qüvvələrinin yerdəyişməsindən anladığını komandirlərinə söyləmək üçün qərargaha gəlir. O, iraqlıların hücum ehtimalını komandirlərinə çatdırır. O hücum ki, onun, Məcnun adasının, dostlarının və yurddaşlarının taleyini dəyişdirəcəkdə.

İraqlılar indi bir ayağı damar və dəridən sallanan müşahidəçi Seyid Nasiri əsir alırlar. İndi o, iraqlıları binoklın müşahidə borusundan yox, yaxından görür və gizlicə yazır.

Seyid on altı yaşında ayağını İraqda qoyur, amma bu kitabı komandiri olmasaq da, bizə gətirir. Kitab elə sözləri ehtiva edir ki, ayaqlarımız sağlam olsa da, ona söykənmək olar.

Müqavimət ədəbiyyatı və incəsənəti şöbəsi
Yay, 2011

Giriş

Müharibə o qədər uzun çəkdi ki, böyüdüm. Cəbhəyə gedəndə on dörd yaşındaydım. Mina təmizləmə bölüyünə həvəsim olduğuna görə minaçı oldum. Sonradan isə Kəşfiyyat-diversiya bölüyünə keçdim.

Müharibənin son günlərində Məcnun adasında iraqılara əsir düşəndə on altı yaşım var idi. Həmin gün xüsusi təyinatlı Şəhidlər batalyonunun bələdçisi idim.

Əsir alınanda təsirli və üzücü hadisələrə şahid oldum. Əsirlikdən qabaq Kəşfiyyat-diversiya bölüyündə müşahidəçi olmuşdum. İşim düşmən mövqelərinə göz qoymaq, düşmən maşınlarının hərəkətlərini, get-gəllərini günü, saati və dəqiqəsi ilə dəqiq qeyd etmək idi.

Əsir düşdüyüm ilk günlərdən də əsarətin ibrətli hadisələrinin müşahidəçisi olmağa çalışdım. Artıq binokl və qülləyə ehtiyac yox idi. Qüllənin başından iraqlıları yalnız binoklla uzaqdan müşahidə edirdim, düşmən haqqında məlumatım məhdud və demək olar ki, eşitdiklərimdən ibarət idi. Əsarətdə isə yaxşı və pis davranışlarına şahid idim. Azadlığa çıxdıqdan sonra İraq zindanlarından nəzarətçi raportlarımı yazmaq istəyirdim. Bu raportlar gündəlik xatirələrim idi.

Əsirliyimdən iki ay keçirdi ki, iraqlılar əlil və yaralı əsirlərin azadlıq xəbərini verdilər. O gündən qərara gəldim ki, ötən iki ayın xatirələrini bir neçə kod və ya qısa sözlə yazım. İraqda başıma iş açacağını ehtimal etdiyim məqamları somvollarla yazım və əsamın borusuna yerləşdirim. Düşünürdüm ki, telzikkə azad olunacağam və elə o iki ayın xatirələrini qısa sözlərlə yazacağam. Amma əlil və yaralı əsirlərin azad edilməsi reallaşmadı.

İki ay yarım sonra iraqlılar İran və İraq Xarici işlər nazirlərinin Cenevrədə tezliklə xəstə və əlil yaralıların mübadiləsinin baş tutacağını bildirdiyini dedilər. Mən hər gün bütün çətinliklərinə baxmayaraq, xatirələrimi və maraqlı hadisələri qeyd edirdim. Bu tarix və kodları gümüşü siqaret kağızına, sement kağızına və ya İraq qəzetlərinin haşiyələrinə yazıb əsamın borusuna yerləşdirirdim. 1989-cu ilin əvvəllərində başqalarının gözündən uzaq bir yerdə əsamın içindəki qeydlərimi çıxarıb, kağızlarını Xalq Mücahidləri (oxu: Münafıqları) Təşkilatının göndərdiyi kitabların son vərəqlərindən əldə etdiyim dəftərçəyə köçürməyə macal axtarırdım. Amma bu, mümkün olmadı.

Əsirliyimin son günlərində 1990-cı ilin sentyabrında 17 Temmuz hospitalında belə bir fürsət yarandı və gündük qeydlərimi kiçik cib dəftərçəsinə köçürdüm. Azad olunarkən dəftərçəmi yaralı ayağımın

sarğısı arasında İrana gətirdim. Bu, özümün və dostlarımla taleyini əks etdirən, mənim üçün bir dünya dəyərində xatirəsi olan iyirmi vərəqdən ibarət dəftərçə idi. Azadlığa çıxdıqdan sonra yaddaşımın köməyi ilə hər biri xüsusi bir xatirə və hadisə ifadə edən tarixlərə, kodlara və qısa cümlələrə əsasən 808 günlük əsirliyimdən 187 gününü yenidən yazdım.

Yazdıqlarımla hamısı əlinizdəki kitaba çevrildi. Bu xatirələri yenidən zaman ardıcılığı ilə yazmaq on il zaman aldı. Əsirlik yoldaşlarımla çoxunu çətinliklə tapdım və qaranlıq məqamları soruşdum. Bəzi adları və hadisələri yaxşı xatırlamırdım. Onlar mənə kömək etdilər və yazdım ki, səbir, mətanət və ağır-acı günləri gələcək nəsillər üçün qalsın. Kitabı da harada olduğunu bilmədiyim iraqılı çavuş Vəlid Fərhanə təqdim etdim.

Mənim gündəlik yazmaq marağım 1986-cı ilin sentyabr ayına gedib çıxır. O gün 48-ci briqadanın qarnizonundan İsfahanlı Həmid Cəbəlamili ilə birlikdə Dezfula getdik. Geri qayıdanda Şuştər avtobusuna mindik. Həmid yan oturacaqda idi. Yolda Cəbəlamili o günün xatirələrini təqviminin 1986-cı il, 8 sentyabr səhifəsinə yazdı:

“Bu gün Seyid Nasirlə Dezfula getdik. Gözəl gün idi. Seyid Kodak 110 fotoaparatu, mənə bir dəst pələngi parçalı hərbi kamuflyaj aldım. Hamama da getdik. Günorta mən hamburger, seyid isə sosiska yedi. İsfahana da zəng etdim. Axşamçağı Mina təmizləmə bölüyünə qayıtdıq”.

Mənim üçün maraqlı idi. Həmidin şəhadətindən sonra bu işə marağım daha da artdı. O gündən sonra mən də xatirələrimi gündəlik qeydlər şəklində yazmağa həvəsləndim. Cəbhədəki günlük qeydlərimin bir hissəsini danışmağa və yazmağa dəyməz. Amma Həmiddən gündəlik təbii və adi şeylər olmasına baxmayaraq hər günün xatirələrini yazmağı öyrənmişdim. Bu, əsir olduğum müddətdə mənim üçün xüsusi dəyərə malik idi. Çox çətin olsa da, imkanlarım məhdud olsa da, əsirlik dünyası və dustaqxana həyatı bütün çətinliklərinə və ağır-acılarına baxmayaraq, yaxşı olmaq və yaxşı qalmaq üçün müxtəlif bilgiləri ehtiva edir.

Ümid edirəm ki, uzun illər məxfi və qorxunc Tikrit düşərgələrində əsirlik müddətini ən faciəli şəraitdə keçirən itkin əsirlərə borcumu ödəyə bilim.

Sonda mənə bu önəmli işdə yardım əlini uzadan hər kəsə səmimi təşəkkürümü bildirməyi özümə borc bilirəm.

İllər boyu məni bu işə və onu tamamlamağa rəğbətləndirən səbirli və fədakar həyat yoldaşım Zeynəb Cavanmərdə də xüsusi təşəkkür və minnətdarlığımı bildirirəm.

Seyid Nasir Hüseynipur
Payız, 2010

Birinci fəsil:

Xəndək magistralı, Məcnun adası

Cümə günü, 24 iyun 1988 - Xəndək magistralı, Məcnun adası

Günortanı keçmişdi. Məcnun adasının¹ isti və rütubətli havası qurğuşun kimi sinələrə ağırlıq edirdi. Növbəmi dəyişmək vaxtı idi. Müşahidə qülləsindən aşağı endim və yerimi Vəli Yarixahla dəyişdim.

Qüllənin başında, düşmən tərəfin davranışlarını birinci və ikinci mövqelərinin dərinliyinə qədər xüsusi formalarda qeyd etmişdim.

Düşmənin əl-Kəsarə, əl-Bəyda, əl-Səxrə, əl-Hidamə və əl-Kiram bölgələrinin digər tərəfindəki get-gəli, əl-İmarə-Bəsrə magistralındakı, tikilməkdə olan Süveyb kanalının arxasında və Məcnun adalarına birləşən torpaq yoldakı daşınma və hərəkətilikləri ağır bir əks-hücumdan xəbər verirdi. Düşmənin adaların cənubuna, Horun (Hüveyzə gölünün) qərb hissəsinə toplanması intensivləşmişdi. İraqlıların ekskavatorları Cənubi ada ilə üzbəüz birinci istehkamin arxasında qazıntı işi aparırdı. Bu istehkamlarda dörd yüz, beş yüz metrlik məsafələrdə yarıqlar görünürdü. Düşmən öz birinci sel bəndinin yanında istehkamlar qurmuşdu. İraqlılar açdıqları yarıqlardan qayıqlarını suya və qamışlığa aparırdılar.

Hər gün nəzarətçi raportunu altıncı korpus Qərargahının Kəşfiyyat-diversiya bölüyünə göndərmək üçün Kəşfiyyat komandirinə təhvil verirdim. Bir neçə gün öncədən xəbər yayılmışdı ki, düşmən Məcnun adasına əks-hücumə keçmək istəyir.

Xeybər və Bədr¹ əməliyyatından sonra iraqlılar İran qüvvələrinin mümkün hücumlarını önləmək üçün Dəclə çayının suyunu Horul-əzim

¹ Məcnun adaları iki hissədən – şimali və cənubi – təşkil olunmuşdur. Ümumi sahəsi 200 km²-dir. İraqın əl-Kurna şəhərindən 15 km məsafədə yerləşir. Hüveyzə şəhəri Məcnun adasının şimal-şərqində yerləşir. Hor sularından keçən İran sərhədinin qərbində Dəclə çayı, cənubunda əl-Kurna şəhəri, şimalında isə əl-Üzeyr şəhəri yerləşir. Bölgə ətrafında əhalisi yerli və mülki şəxslərdən ibarət əlli kənd var. Horun dərinliyi təqribən yarım metrdən üç metrə qədərdir. Hor bataqlıq bitkiləri, xüsusilə, qarğı, papirus və cil kolları ilə örtülmüşdür. Məcnun adasının əksər suyollarında nə qayıq, nə də hərbi qüvvələr hərəkət edə bilməsin deyə suyun hündürlüyünü təqribən 70 sm-də saxlamışdılar.

(böyük göl) bölgəsinə vurmaqla yanaşı Məcnun adaları ilə üzbəüz ön xətlərində halqavari, tunelşəkilli tikanlı məfillər, günəşəbənzər istehkam milləri, bombalı tələlər, müxtəlif növ minalar və s. quraşdırmışdı.

Nəzarətçi qülləsindən qayıdanda ilk suyolunda Əli Yusifini gördüm. Xürrəmşəhrin Qaim batalyonunun uşaqlarından idi. Qayığı batalyonun qərargahına çatmamış xarab olmuşdu. Həmədanın Qüds qarnizonunda Partlayışlar üzrə ixtisas kursunu birlikdə keçirmişdik. Əlini Məcnun adasında görəcəyimi düşünmürdüm. Bir neçə gün öncə Əbdüləli Həquq² mənə demişdi ki, Qaim batalyonunun uşaqlarından biri səninlə çox maraqlandır. Əli, təcrübəli və bacarıqlı minaçı idi. Kuveytipur və Hüseyn Fəxri kimi oxuyurdu. Məni görcək, yadına oxumaq düşdü: “Məmməd, yox idin ki, görəsən /şəhər azad olundu/ dostlarının qanı bəhərini verdi”. Onu batalyona çatdırdıq və Kəşfiyyat səngərinə getdim. Xürrəmşəhrdə evləri bombalanmışdı. Ata-anası Ümiddiyyə köçkünlər şəhərciyində yaşayırdı. Əli deyirdi:

- Xürrəmşəhrin fəthindən sonra mərkəzi məscidə getmədən öncə evə getdim. İraqlılar həyətimizin bağçasında iki xürrəmşəhrli basdırmışdılar.

Həmişə mənə öyüd verir və deyirdi:

- Seyid! İndi bizim kaş İmam Hüseynin (ə) dövründə yaşayaydıq və o həzrətin səhabələrindən olaydıq deyə qibtə etdiyimiz kimi, bizdən sonra gələnlər də qibtə edəcəklər ki, kaş Xomeyni dönəmində yaşayaydıq və Səddamla döyüşəydik. Biz, gərək bu nemətin qədrini bilək. Bu, az şey deyil.

Sonra deyirdi:

- Dostlarına çox qoşulma. Buradakı dostluqlar şəhərdəki dostluqlardan fərqlənir. Dostluqların ömrü az olur. Dostların şəhid olanda çox acı çəkirsən. Bizim birlikdə olmağımız qıسادı və öz əlimizdə deyil. Düşmən güllələrinin, qəlpələrinin əlindədir.

Əli deyirdi:

- İstəyirəm güllə və qəlpə böyrümə dəysin. Bu mənim seyidlər anasına sevgimi göstərir. Xanımın böyrü zədələnmişdi.

¹ Hər iki əməliyyat ardıcılıqla 1984 və 1985-ci ilin mart ayında həmin bölgədə baş vermişdi

² Şəhid Əbdüləli Həquq Coğrafiya fakültəsinin 3-cü kurs tələbəsi idi. Onun pak cənazəsi on dörd ildən sonra tapıldı və doğulduğu Deyl kəndində (Gəçsaran rayonu) torpağa tapşırıldı.

Bütün sözləri dərs olan Əli deyirdi:

- İstəyirəm qəbrim olmasın. Amma qəbrim olsa, üzərinə bu sözlər yazılsın: “Kimliyi bilinməyən, İran Bəqisində Bəqi ziyarətinin həsrəti ilə itkin düşmüş bir əsgər”.

Əhvazın Cəzair məscidində məscid uşaqlarının beşinin birlikdə əhd bağlaması Əlidə çox iz buraxmışdı. Həmədanın Qüds qarnizonunda olanda o hadisəni mənə danışmışdı. O beş nəfər məsciddə qardaşlıq əqdi bağlamışdılar. Bütün şəraitlərdə birlikdə olacaqlarına və Qiyamətdə bir-birlərini şəfaət edəcəklərinə and içmişdilər. Özləri üçün bir nişan seçmişdilər. Nişanları beş yarpaqlı gül rəsmi idi. Dörd nəfəri şəhid oldu. Onlardan biri və son şəhid olanı Bəhmən Dürvəli idi. O, vəsiyyət etmişdi ki, başdaşı üzərinə yalnız bu sözlər yazılsın: “Bir saman çöpü Müqəddəs Allah dərğahına təqdim olunur”.

Əlidən ayrıldım. Qayıq Kəşfiyyat səngərinin yanında yan aldı. Kəşfiyyat uşaqları bir yerə toplaşmışdılar. Acmışdım. Bu gün Piran Mustovfizadə növbətçi idi. Günortaya sevdiyim yemək – istanbuli idi. Piran balıq kababı çəkmişdi. Nahar yeməzdən qabaq atamın məktubunu əlimə verdi. Çox həyəcanlandım. Bir saat qabaq briqadanın poçtalyonu məktubları Şəhid Qulami qarnizonundan gətirmişdi. İstanbuli yeməkdən daha çox atamın məktubunu oxumağa həvəsliydim. Məktubu oxudum. Gözlərim yaşardı. Həyatı boyu çox müsibətlər çəkmiş atam mənim üçün nigaran idi. Həmişəki kimi məktubda gözümün nuru yazmışdı. Məktubunda mənə evdəki adımla Əmir deyə müraciət etmişdi. Yazmışdı:

“Oğlum, Əmir! Mən ciyərparəm Seyid Hidayətullahın şəhadətindən sonra başqa bir müsibətə tab gətirə bilmərəm. Beş oğlumun cəbhəyə getməsi ilə fəxr edirəm. Amma Dehbozorg hadisəsindən sonra belim sınıb. Oğlum, gözümün nuru! Düşmən Bəəslə yaxşı döyüş. Amma özündən muğayat ol... Əgər mümkün olsa, avqust ayının sonuna qədər evə gəl, bağın narlarını yığmaq üçün kəndə gedək”.

Qardaşımın şəhadətindən altı ay keçirdi. Atam döyüşçü övladları üçün nigaran idi. 1980-cı ilin sarsıdıcı Dehbozorg hadisəsindən və ötən noyabr ayında qardaşımın şəhid olmasından sonra nigaran olmağa haqqı var idi.

Nəzarətçi raportunu İzzətullah Vəlipura vermək üçün Piranla birlikdə Mehvər üçyoluna getdik. Piran ötən gecə özünün dediyinə görə, üçüncü vəsiyyətnaməsini yazırdı. Əmisinə olan altı yüz əlli tımən borcunu qeyd etmişdi. Həyat yoldaşından istəmişdi ki, yeganə

oğlu Yasiri Elmi Hövzəyə göndərsin. Yazmışdı ki, Şəhid fondundan bir şey istəməyin. Bu yolda alış-verişinizi Allahla edin. Saf və səmimi adam idi. Kiçik gözləri, qalın saqqalı və qüvvətli bədəni var idi. Həyat yoldaşına yazmışdı: “Yasir, Əzəm və Xədicə kimi, Rüqəyyə və Səkinədən də muğayat ol. Rüqəyyə və Səkinəyə öz övladlarından daha çox hörmət et”.¹ “Piran, pirani olmayasan” – bəzi Kəşfiyyat uşaqlarının, xüsusilə İzzətullah Vəlipurun atmacası idi.

Piranın mənə və Həsən Vəkiliyə² xüsusi rəğbəti var idi. Bizi öz övladları kimi sevirdi.

Atamın məktubunu oxuyurdum. Piran, göz yaşlarını gördü. Atamın nə yazdığını bilmirdi. Amma mənə dedi:

- Atadır axı, övladları üçün nigarandır. Ata olmayınca atanın qədrini bilməzsən.

Kefimi açmaq üçün dedi:

- Seyid, fotoaparətini gətir, bir az şəkil çəkək. Bu şəkilləri çıxaranda arvad-uşağıma göndərmək istəyirəm.

1986-cı ilin dekabr ayında cəbhəyə gəldiyim ikinci ay Amerika fotoaparətini – Kodak 110 almışdım. Mina təmizləmə uşaqları arasında yalnız mənim və İsmayıl Pərhunun fotoaparətini var idi. Uşaqlar ön cəbhədən hamama getmək üçün şəhərə gələndə lent alırdılar və iki günün içində 24 şəkillik lenti mənim fotoaparətimlə çəkib bitirirdilər. Mühəribənin sonuna qədər bu fotoaparət mənimlə birlikdə idi.

Ona dedim:

- Fotoaparətdə üç-dörd şəkillik lent ancaq qalar. İkisi sənin.

- Hüveyzəyə gedəndə sənə pul verərəm, mənim üçün 24 şəkillik lent alarsan.

Xeybəri körpülərinin və səfalı Kəşfiyyat səngərinin yanında 24 şəkillik lentdən qalan dörd lentlə şəkil çəkdik. Bütün Kəşfiyyatın uşaqları orada idi. Yalnız Vəli Yarixah yox idi. O qüllənin başında idi. Həsən Vəkili, Vəli Zərcam, Əli Borzdürüst, Piran Mustovfizadə, Əbdüəli Həqqu və Allahxast Pərqani. Bir neçə gün ərzində Hüveyzəyə və ya Əhvaza getməli və şəkilləri çıxartdırmalı idim.

¹ Rüqəyyə və Səkinə şəhid qardaşı Gülbəddin İlyaspurun övladları idi. İlyaspur 1987-ci ilin fevral ayında Şələmçədə şəhid oldu.

² Həsən Vəkili hal-hazırda İbtikar bölgə qəzetinin redaktorudur. Qardaşı Məhəmməd Vəkili 48-ci briqadanın Kəşfiyyat-diversiya bölüyünün komandiri idi. Həsən və Məhəmməd hər ikisi mühəribə əlilidir.

Şəkilləri Bəhram Dürud¹ aldı. Axırda zarafata dedi:

- İndiyə qədər çoxları mənimlə şəkil çəkdirib şəhid olublar.

Qardaşım Seyid Hidayətullahı nəzərdə tuturdu. Bəhrama söz verdim ki, bu dəfə Başta qayıdanda, şəhid qardaşımla Kürdüstanın Jajilə yüksəkliklərində çəkdirdiyi şəkli yenidən çıxartdıracam. Bəhram Təchizat bölüyünün uşaqlarından və bizimlə qohum idi. Cəsur və şux oğlan idi. Kəşfiyyat uşaqlarına çox qaynayıb-qarışmışdı.

Adanın sularında çiməndən sonra Xeybəri körpülərinin üstündə oturmuşduq ki, Bəhram zarafatlaşmağa başladı:

- İraqın hücumu qaçılmazdır. Bu adada taleyinizin necə olacağını bilmək istəmirsiniz?

Bəhram bir kağız parçasını dörd hissəyə böldü. Hər kağızın üzərinə bir şey yazdı. Bizdən hər birimizin birini götürməsinə istədi. Kağızların üzərində ayrıca yazılmışdı: şəhid, əsir, yaralı, veteran.

Hər birimiz bir kağız götürdük. Falları açdıq. Piran Mustovfizadə Şəhid, Allahxast Pərqani veteran, Əbdüləli Həqqu əsir, mən isə yaralı.

Bəhramın dörd parça fal kağızından ikisi düz çıxdı. Uşaqlardan ikisinin falı o günün səhərişi gerçəkləşdi. Amma digər ikisinininki isə yox.

Kəşfiyyat uşaqları ilə birlikdə olmaq mənim üçün xüsusi bir lütf idi. Onlar şəhid qardaşımın döyüşçü yoldaşları və onunla eyni bölmədən idilər. Qardaşım şəhid olandan sonra Kürdüstanın Gerdu qərargahında Kəşfiyyat-diversiya bölüyünün komandiri İzzətullah Vəlipurla qardaşlıq əqdi bağladım.

Seyid Hidayət şəhid olanda Vəlipur Həsəndən Mina təmizləmə komandiri Ağasinin yanına gedib, mənim Mina təmizləmə bölüyündən Kəşfiyyat-diversiya bölüyünə köçürülmə əmrimi almasını istədi. Ağasi qəbul etməirdi. İlk günlərdə deyirdi:

- O, Partlayışlar üzrə ixtisas kursu keçib. Korpus ona pul xərcləyib. Təqribən iki ildir ki, Mina təmizləmədədir. Mina təmizləmədən bu kursu yalnız altı nəfər keçib. İkisi şəhid olub, biri Ramazan qərargahına gedib. Çətinlik çəkəcəyik.

Vəlipur onunla danışıanda, ondan keçə bilmədi. Razılaşdı və mən Kəşfiyyat-diversiya bölüyünə gəldim. Ağasiyə söz vermişdim ki,

¹ Bəhram Dürud Gəçsaran rayonunun Rudbal kəndindən idi. O, Beytullahi yolunda şəhid oldu. Pak cənəzəsi on iki il sonra Axtarış qrupu tərəfindən tapıldı və vətəninə yaxın mübarək İmamzadə Seyid Camaləddin türbəsi ətrafında torpağa tapşırıldı.

xüsusi əməliyyatlarda onun minaçısı olacam. Şəhid qardaşımın yadigarı olan bölmədə olmaq istəyirdim. Kəşfiyyata gəlməyimə çox sevinirdim.

Bu günün qürubu, bütün cümə günləri kimi darıxdırıcı idi.

Ötən günün günortadan sonrası kimi, qüruba iki saat yarım qalmış Şəfizadə magistralının üstündə yerləşən topxana düşmən mövqelərinə tərəf ikinci ağır atəşini açdı. Birinci xəttin arxasındakı qərargah topxanası adaların cənub üçbucağına, Xəndək qalasının qarşısına və qalanın sağ-soluna ağır atəş yağdırdı. Saat təqribən gecə 9-u göstərirdi. Ada sakit və aram idi. Heç bir güllə səsi eşidilmirdi. Vəli Zərcam, Həsən Vəkili və Əsgər Delruzla¹ birgə səngərdən bayırda üzən körpülərin üstündə söhbət edirdik. Vəli həmişəki kimi zarafat etmədən dayana bilmirdi. Bilmirəm necə oldu ki, cəbhənin yetim uşaqlarından, anası olmayanlardan söz düşdü. Dördümüzdən mənəm, Əsgərin və Vəlinin anası yox idi. Mən doqquz, Əsgər isə on yaşında anamızı itirmişdik. Vəli dedi:

- Seyid, heç bilirsən, mən, sən və Əsgər anamız olmadığı üçün müsibətimiz çox rahat və başağrısızdır.

- Necə yəni başağrısızdır?

- Mühəribədə başımıza nə gələcəyi məlum deyil. Anası olmamaq nemətdir, olması da müsibət. Şəhid olsaq, sən və mən arxayınıq. Anamızın qəm-qüssə çəkəcəyindən nigaran deyilik. Kaş heç bir şəhidin anası olmayaydı. Bu dünyada övlad dağından pis bir şey yoxdur.

Bəhməili (dini təhsil alan) tələbə Şəhid Baqir Cakianın sözlərini xatırladım. O deyirdi:

“Bir yaşında anasını, dörd yaşında isə atasını itirən dostlarımdan biri deyirdi ki, mənim üçün ağrı deyəcək, ağlayacaq anam yoxdur. Ana sevgisini görmədim. Amma istəyirəm ki, şəhid olanda mənimçün ağlasınlar. Əgər şəhid olsam, yarım qəlib buz alın. Qoyun qəbrimin üstünə. Anamın göz yaşları əvəzinə əriyib qəbrimə hopsun. Ata-anamın göz yaşları əvəzinə buzun mənim üçün ağlamasını istəyirəm. Böyük istək deyil”.²

¹ Ertəsi gün şəhid oldu.

² Onun adı Abdullah Asmar idi. Favda 8-ci Vəl-Fəcr əməliyyatında şəhid oldu. Şəhid Baqir Cakian deyirdi: “Şəhid olandan sonra hələ sinə daşı düzəlməzdən qabaq yarım qəlib buz alıb məzarının üstünə qoydum”.

Başımız söhbətə qarışmışdı ki, Əbdüləli Həqqu bizi çağırdı:

- Vəlipurun sizinlə işi var. Hamınız komandanlıq səngərinə gəlin.

İzzətullah Vəlipur komandirlərin toplantısından və Xatəm 3 qərargahından qayıtmışdı. Düşmənin durumundan, İraq birləşmələrinin bölgəyə yerləşməsindən danışdı və dedi:

- Əldə etdiyimiz məlumatlara görə, düşmən tərəf adaya əks-hücuma keçmək istəyir.

O, bəzi məlumatları bir neçə gün öncə Şələmçədə əsir düşmüş 429-cu Piyada Briqadasının komandiri İraqlı polkovnik Məhəmməd Fatihin dilindən söylədi. Sözlərindən anladıq ki, sabah bizimlə düşmən arasında qeyri-bərabər bir döyüş baş verəcək. Vəlipur, bir neçə gün öncədən adaya daxil olan İraq ordu birləşmələri haqqında məlumat verdi. İraqın 3-cü Korpusundan 601-ci Piyada Briqadası, 3-cü Korpusdan 25-ci Diviziya, İraq 16-cı Diviziyasının iki batalyonu, Qadisiyyə Komando Briqadası, Prezident qvardiyasına məxsus qüvvələrdən iki batalyon və s. Məcnun adasına daxil olmuşdular.

Vəlipur dedi:

- İndi mənim sizinlə danışdığım saatlarda adını çəkdiyim birləşmələr əl-Bəydəyə, əl-Səxrəyə, əl-Hidaməyə, Vərtə yoluna, Məcnun adalarına gələn magistrallara və Süveyb kanalına güc, təchizat və tədarükat boşaldılar.

Özüm nəzarətçi qülləsindən düşmənin hərəkətlənməsini və daşınmalarını müşahidə etdim. Bu gün İraq xətti çox qələbəlik idi. Get-gəl və nəqliyyat hərəkəti ötən günlərdən daha çox idi. Nəzarətçi qülləsindən müşahidələrimin raporunu təqdim etdim. Raportlar və müzakirəyə qoyulan hər şey ağır bir əks-hücumdan xəbər verirdi.

Fav və Şələmçənin fəthindən sonra Möhsün Rzayi briqadamızın komandiri Heydərpara demişdi: "İraqlılar növbəti addımlarda adaya doğru gələcəklər. Çox diqqətli olun. Bura xəttin sonudur.

Ağa Möhsünün bu sözünü Vəlipurdan eşitdim. Bir neçə gün öncədən vəziyyəti təhlil edərkən bilirdik ki, havanın temperaturu 50 dərəcədən yuxarı olduqca düşmən tərəf hücumu keçməyəcək. 50 dərəcədən yuxarı temperaturda düşmən topxanası və təchizatı davamlı olaraq bizim qüvvələrimizə atəş açmağa bilmirdi. Yuxarı temperaturda çox atəş açmaq uzaqmənzilli topların lüləsinin çatlamasına səbəb olurdu.

Bu gün havanın temperaturu ötən günlərə nisbətdə bir neçə dərəcə az idi. Hərçənd ki, gün çıxandan gün batana qədər hazırlıq atəşi açmaq

çətin deyildi. Düşmən üçün əsas problem gündüz və isti 45 dərəcədən yuxarı olanda idi. Düşmən fosfor və sis bombaları ilə hədəfi müəyyənləşdirir, Xəndək magistralını və bizim dayaq magistrallarımızı, o cümlədən Seyyidüş-Şühəda, Bədr, Qəməri-Bəni-Haşim, Sahibüz-Zaman, Şəhid Himmət və topxana magistralı kimi tanınan yeni tikilmiş Şəfizadə magistrallarının istiqamətini öyrənirdi. Bu cür hallarda düşmən magistralları, komandanlıq səngərlərini, qüvvələrin toplandığı yeri, təchizat və topxana batareyalarını sis bombaları ilə hədəfə alır, İraq nəzarətçiləri bombaların düşdüyü yerləri müşahidə edir və əks-hücum üçün hədəf müəyyənləşdirirdilər. Kəşfiyyat uşaqlarının dediyinə görə, iraclılar Məcnun adası ilə üzbuüz, ikinci xətlərində yalnız 130 katyuşa yerləşdirmişdilər.

Vəziyyət dəyərləndirildikdən, lazımi sual-cavab və söhbətlər olunduqdan sonra Vəlipur Kəşfiyyat uşaqlarını batalyonlara bələdçi kimi təqdim etdi. Vəli Zərcam, Nemətullah Paydar, Vəli Yarixah, Allahxast Pərqani, Əli Borzdürüst, Ayətullah Pərvər və Turabəli Təvəkkülpur Həzrət Rəsul (s) və İmam Əli (ə) batalyonlarına təqdim olundular. Piran Xəndək ara yolunda yerləşən Qasim ibn Həsən (ə) bölüyünə getdi. Həsən Vəkili Kəşfiyyatla Mehvər arasında vasitəçi və qasid idi. Kəşfiyyat uşaqlarından yalnız Əbdüləli Həqqu koordinasiyaçı olaraq Kəşfiyyat səngərində qaldı.

Bu gecə Kəşfiyyat uşaqları bir-biri ilə halallaşdılar. Hər kəs təyin olunan birləşmələrə getdi. Həsən motosikletlə Piranı Xəndək yoluna apardı. Piran həmişə deyirdi: “Həsən Kəşfiyyat-diversiya bölüyünün qaz açarıdır”.

Piran getməzdən öncə sənədlərini və əlyazmalarını saxlamaq üçün mənə verdi. Ağır gecə idi. Onunla sağollaşanda belimi sıxıb dedi:

- Bu dəfə qayıdanda Təng Sepuya gedərik. Seyid Hidayət bizə gələcəyini söz vermişdi, amma gəlmədi.

Hər kəs bir batalyona yollandı. Kəşfiyyat uşaqları həmişəlik bir-birlərindən ayrıldılar. Əli Yusifi düz deyirdi ki, cəbhədə dostluqların ömrü qısa olur. Elə bilirdim ki, uzun illər cəbhədə Kəşfiyyat uşaqlarının yanında qalacam. Piran Mustovfizadənin mehribanlığına, Allahxast Pərqaninin utancaqlığına, Əbdüləli Həqqunun azdanışanlığına, Həsən Vəkilinin fəallığına, Vəli Zərcamin zarafatlarına, Əli Borzdürüstün ciddiliyinə, Ayətullah Pərvərin səbirliliyinə və İzzətullah Vəlipurun daimi təbəssümünə öyrəşmişdim.

Bu ay müharibənin taleyi inanılmaz dərəcədə dəyişdi. Uşaqlar gedəndə çox sıxıldım. Onların çoxunu bir daha görməyəcəyimi hiss etdim. Allahxast srağagünə görə məndən halallıq istədi. O gün adanın sularında birlikdə üzəndə Allahxast zarafatyana başımı suya basıb saxladı. Az qala boğulurdum. Deyirdi ki, kəşfiyyatçı başını suyun altında bir dəqiqə otuz saniyə saxlaya bilməlidir. Mən son saniyələrdə çətinlik çəkirdim. O gün ondan bir az incidim. Amma ona rəğbətım azalmadı. Uşaqlar gedəndən sonra bir mən, bir də Əbdüləli Həqqu qaldı.

Vəlipur mənim qülləyə və binokla rəğbətimdən xəbərdar idi. Qülləni, nəzarətçiliyi və 120x20 binoklı sevirdim. Zarafatyana deyirdim: “Əgər məni nəzarətçi qülləsində bişirsələr, doymaram”. Qüllənin başında hamıdan yüksəkdə və yuxarıda olduğunu hiss edirsən. Məxsusən biz uşaqların gözü yuxarılarda idi. İşlərdə böyüklərdən geri qalmamağa, özümüzü sübut etməyə çalışırıdıq. Qüllənin başında səni görməyənləri görmək, topxanaya tank qurğularını, bizi hədəf alan batareyaları, səngərləri, magistralları, hərəkət halında olan maşınları və s. nişan almaq üçün istiqamət vermək mənə maraqlı gəlirdi.

Saat 10:30 radələri idi. Vəlipurun göstərişinə görə, artilleriya bölüyünün nəzarətçi qülləsinə getməli idim. Allahxast motosikletlə məni topxananın qülləsinə çatdırdı. Bir neçə gün öncə onunla birlikdə Süveyb kanalının arxasında, Şimali Məcnun adaları ilə üzəüz yerləşən tank qurğuları haqqında raport hazırlamaq üçün qülləyə çıxmışdıq. Allahxast təcrübəli adam idi. Qüllənin başında deyirdi:

- Seyid, biz bu qüllənin üstündə adanın və Xuzistanın bir hissəsinin nəzarətçisi deyilik. Biz otuz beş milyon iranlının nəzarətçisiyik.

Binokla düşmən xəttinə baxanda deyirdi:

- Seyid, qarşı tərəfdə heç Dəclə və Fərata diqqət etməsən? Qarşıda Dəclə və Fərat bir-biri ilə qovuşur, Ərvəndi yaradır və Fars körfəzinə tökülür. Bu Fərat, Dəclə ilə kəsişib, onun içinə axan göz yaşıdır. İmam Hüseyndən xəcalət göz yaşları. Bu göz yaşları Dəclə ilə kəsişəndə bir neçə qat artır. – Əhli-dil insan idi.

Qüllənin yanında Allahxastla xudahafizləşdim. Ondan ayrılanda zarafata dedim:

- Allahxast, unutmayacağam, biz otuz beş milyon iranlının nəzarətçisiyik.

Qüllənin üstündən gecə görüntülü binoklla apardığım müşahidələri Vəlipura məruzə etməli idim. Qüllənin İraq xəttinə qədər dörd kilometr məsafəsi var idi. Bu qüllədən əl-Bəyda, əs-Səxrə, əl-Halə, Humayun və əl-Kiram bölgələri görünürdü.

Metal pillələrlə yuxarı qalxdım. Artilleriya briqadasının komandiri Xosrov Mürəttəb qüllədə idi. Qüllədəki otağa bir neçə pillə qalmış, otaqdan boylandı və dedi:

- Kimsən?
- Hüseynipuram. Məni Vəlipur göndərib.

Onu tanıyırdım. Kürdüstanda çox görmüşdüm. Behbahanlı və müharibənin fəal komandirlərindən idi. Məni tanıyırdı. Şəhid qardaşım ilə dost olmuşdu. Yarım saat keçər-keçməz qəriblik buzum əridi. Sadə və təvazökar insan idi. Şamı onunla birlikdə pendir-çörək və pomidor yedik. Səssiz və susqun gecə idi. O gecənin səssizliyində adanın qamışlıqlarının arasından yalnız qurbağaların və cırcıramaların səsi eşidilirdi. Binoklın arxasına keçdim. İraq xəttinin durumunu müşahidə etdim. İraqın əks-hücumu haqqında soruşanda dedi:

- Bir neçə saat sonra bu səssizlik pozulacaq.

O mənim məlumatım olmayan bəzi şeyləri bilirdi. Düşmənin əks-hücuma keçəcəyini bilsəm də sözünü və ürəkdən çəkdiyi soyuq ahı anladım. Namazımızı qüllədə qıldıq. İstəyirdim ki, qüllə iki qat uzansın və oradan strateji əl-İmarə - Bəsrə magistralinin o tərəfini və magistralin digər tərəfində olan Hori-Şeytanı yaxşı görəim.

Xəndək¹ magistrasında yerləşən bütün batalyonlara və döyüş birləşmələrinə hərbi hazırlıq əmri verilmişdi. Adanın qamışlıqları bədrələnmiş ayın işığı altında bir neçə saat sonra ilahi ziyafətə yollanacaq insanların raz-niyazına şahidlik edirdi. Binoklla düşmən xəttinə baxırdım. Əl-Hidamədən Rəvtə və əl-Halə yoluna hərəkət edən

¹ Xəndək magistralı Məcnun adaları və Şəttül-Əli arasında, Hor bölgəsində yerləşir. Xəndək magistralinin Hordan hündürlüyü təqribən iki metr, eni yeddindən səkkiz metrə qədər, uzunluğu isə on üç kilometrdir. Bu magistralin cənub-şərqində İraqın əl-Üzeyr şəhər magistralı yerləşir. Xəndək magistralinin əl-Kurna şəhəri ilə məsafəsi təqribən on beş kilometrdir. Xəndək magistralinin sonunda Xəndək yolu və ya "Mehrab qalası" adlanan bir yol var. Xəndək magistralinin davamında da bir neçə ara magistrat var idi. Bir magistrat Dəşt Azadeqan və Hüveyzə istiqamətindən Hənzələ magistratına qoşulurdu ki, Turabə məntəqəsindən və Şəttül-Əlidən Xəndək magistratına gedib çıxırdı. Əhvaz-Xürrəmşəhr istiqamətindən də şəhid Himmət magistratı keçir, Sahibüz-Zaman və nəhayət, Seyyidüş-şühədə və Xəndəkə birləşirdi.

minik maşınlarının, yük maşınlarının, zirehli transportyorların, BMP-lərin, qayıqları daşıyan ağır maşınların, təchizat daşıyan yük maşınlarının get-gəli, hər şey mükəmməl və qeyri-bərabər bir döyüş olacağını göstərirdi.

Şənbə, 25 iyun 1988

Gecə yarını keçmişdi. Həddindən artıq yorğun idim. Yuxusuzluq məni dilxor etmişdi. Doyunca yatmaq üçün ürəyim axırdı. Gecə görüntülü binoklın arxasında göz qapaqlarımı zorla açıq saxlamışdım. İstehkamların o tərəfində baş verənləri anbaan ratsiya ilə məruzə edirdim.

Saat gecə 3:15-i göstərəndə adanın səması göz qırpımında atəş və partlayış səhnəsinə çevrildi. İraq topxanasının hücumu başladı. Düşmən qumbaraatanları, katyuşaları, mini-katyuşaları və uzaqmənzilli topları Şimali və Cənubi Məcnun adasına, Xəndək magistralına bahar yağışı kimi alov yağdırırdı. Qüllənin başından düşmənin yüngül və ağır batareyalarının böyük həcmi aydın görünürdü. Xosrov Mürəttəb ratsiya ilə əmri altında olan topxana qulluqçularına istiqamət verir və topxana düşmən xəttini atəşə tuturdu. Xosrov batareyalara lazımi düzəlişləri verəndən sonra növbəti güllələr hədəfə daha dəqiq dəyirdi. Artilleriya Təchizat bölüyünün batareyalarından daha uzağı vurmaqla İraqın birinci və ikinci xəttini atəşə tuturdu. Topxana birləşməsindən daha uzağı vuran yardımçı batareyaya qərargahın topxanası tərəfindən istifadə olunurdu. Onlar düşmənin dayaq nöqtələrinə qədər vururdular. Qarşımızdakı sel bəndinin yanında qayıq və təchizat daşıyan bir neçə treyler hədəfə alındı. Topxana komandiri istiqamət verməkdə çox dəqiq idi. Əs-Səxrə magistralında yanacaq daşıyan tanker hədəfə alındı və düşmənin hərəkəti bir saata qədər dayandı. Təchizat bölüyünün uşaqları yaxşı işlədilər. Mina və mini katyuşa atanların atəş açmaq imkanları məhdud idi. Çünki hər günün atəş açmaq səhmi müəyyən idi.

Qoyulan embarqolar səbəbilə silah-sursat, hərbi imkanlar və təchizat baxımından çox çatışmazlıqlarımız var idi. Topxanamızın imkanları və gücü düşmən topxanası ilə müqayisə olunmayacaq qədər zəif idi. Zənnimcə, düşmən Məcnun adalarının müxtəlif nöqtələrinə hər dəqiqə mindən çox güllə yağdırırdı.

Səhər saat beşin yarısı idi. Qayığa minmiş iraqlılar Xəndək magistralına doğru irəlilədilər. Düşmənin ən şiddətli atəşi Həzrət Rəsul

(ə) batalyonunun üç bölüyündən birinin – Qasim ibn Həsən (ə) bölüyünün yerləşdiyi Xəndək qalası və yolunun üzərində idi. Bu bölüyün uşaqları daha çox rəsmi korpusçular¹ idilər.

Səhər saat 5 radələri idi. Qülləni tərk etməli və Mehvər üçyoluna geri dönməli idik. İraqlılar topxana qülləsini dağıtmağa çalışırdılar. Qülləyə yağdırılan güllə həcmi o qədər yüksək idi ki, onu saxlayan bir neçə məftil ardıcıl partlayışlar səbəbilə qırıldı. Qüllənin bir dayağı aşmış, üç dayaq üzərində dayanmışdı.

Qülləyə açılan atəş bir neçə anlıq kəsildə aşağı endik. Ürəyim 120x20 binoklın yanında qalmışdı. Əgər qüllə çöksəydi, binokl suya düşəcəkdə. Kaş mən yuxarıdan suya düşəydim, amma binokla bir şey olmayaydı. Metal pillələrdən aşağı enəndə dedim:

- Cənab Mürəttəb, binokl haqqında nə düşünürsən? Bura süqut etsə, iraqlıların əlinə düşəcək?

- Uşaqlardan bir-ikisini göndərəm, aşağı endirərlər.

- Uşaqlar gəlməsələr necə?

- Bu müsibətin içində binokl düşünməyə gərək yoxdur. Daha önəmli işlərimiz var. Vəlipurun yanına get, bəlkə orada lazımsan. Sizin mənim yanımda işiniz bitmişdir.

Xosrov Mürəttəbin Toyota Land Cruiser markalı maşını davamlı partlamalar nəticəsində aşızənə dönmüşdü. Salamət yeri yox idi. Şüşələri sınımış, bir təkərinin şini də deşilmişdi. Şini dəyişdik və maşına mindik. Yolda bir neçə nəfəri də götürdük. Yolda, topxana qülləsi ilə Mehvər üçyolu arasındakı məsafədə uşaqlardan bir neçəsi şəhid olmuş və ya yaralı halda magistralın kənarına düşmüşdü. Xosrov dedi:

- Hələlik şəhidlərlə işiniz olmasın. Yaralıları maşına mindirin. Maşının yeri qan gölünə dönmüşdü. Atəş yağıştək yağdı. Cəbhədə olduğum müddətdə bu qədər ağır atəş həcmi görməmişdim. Bir anlıq Nəmətullah Paydarı gördüm. Bir neçə şəhid cənazəsini və yaralıları arxaya çəkirdi.

Səhər saat 6 radələri idi. Düşmən bir neçə istiqamətdən hücum keçdi; şimal, orta və cənub istiqamətləri. Düşmənin əsas təzyiği Xəndək yolunun uşaqları üzərində idi. Orta istiqamətdən müxtəlif cinahlardan Xəndək mövqeyinə hücum etdi. Prezident qvardiyası cənub istiqamətindən, Şimali və Cənubi Xeybər adalarında Nəşvə və

¹ İslam İnqilabı Keşikçiləri Korpusunun hərbiçiləri.

Süveyb kanalı cinahından hücum etdilər. Düşmən cənub istiqamətindən özünü Seyyidüş-Şühəda magistralına çatdırmağa, altıncı korpus (Sepah) qərargahının ətrafından fırlanıb, Xəndək magistralını qayçılamağa çalışırdı. Şimal səmtində də Hənzələ magistralını və İmam Rza (ə) dairəsini ələ keçirmək və nəhayət, 51-ci Höccət briqadasının yerləşdiyi Turabə, Əbu Zikr və Əbu Leyla əməliyyat məntəqələrinə getməyi planlaşdırırdı.

İraqın 25-ci diviziyası Şəttül-Əli istiqamətindən, 6-cı zirehli diviziyası, 5-ci mexanikləşdirilmiş korpusu və Prezident qvardiyası da Cənubi Xeybər adaları səmtindən irəliləyərək özünü Tələiyyəyə və Zeyd postuna, Köşk döngəsindən Cüfeyrə və Fəth üçyoluna çatdırmağa çalışırdı.

Xosrov Mürəttəbdən ayrıldım. Mehvər üçyolu izdihamlı idi. Cavad Əzimifər¹ və Əvəz Şəhabifər² təşkilatçılıqla, komandirləri və qüvvələri istiqamətləndirməklə məşğul idilər. Əzimifərin işi digər komandirlərin işindən daha çətin idi. Aktiv və zirək komandır olan Əzimifər Beytül-müqəddəs əməliyyatında nitq qabiliyyətini itirmişdi. O, hər şəraitdə əmrlərini kağıza yazır və rəbitəçisi batalyon və bölmə komandirlərinə bildirirdi. Onun başlıca silahı qələm və kağız idi. Daim özü ilə kifayət qədər kağız-qələm gəzdirirdi.

İzzətullah Vəlipur Mehvər üçyolunda idi. Kəşfiyyat uşaqlarından heç biri onu müşayiət etmirdi. Mehvər üçyolunda xüsusi təyinatlı Şəhidlər batalyonunun bölüklərindən biri Xəndək yoluna göndərilməkdə idi. Vəlipur məni bu bölüklə birlikdə bələdçi olaraq ön cəbhəyə göndərib-göndərməməkdə qərarlı idi. Nə üçün qərar verə bilmədiyini anladım. Səbəb səkkiz ay öncə şəhid olan qardaşım idi. Mənim ön cəbhəyə getməyimi istəmirdi və şəhid olacağımdan qorxurdu. Düşüncələrini oxudum. Kəşfiyyatçı uşaqlardan birini axtarırdı ki, onlara bələdçi təyin etsin. Şəhid qardaşımla xüsusi dostluq

¹ Sərdar Cavad Əzimifər Beytül-müqəddəs əməliyyatında Zirehli korpusun komandiri idi. Tankın top qülləsində ikən tank əleyhinə Malyutka raketi onun tankına dəyir və şiddətli kontuziya alır. Bu partlayış nəticəsində nitq qabiliyyətini itirir. 1994-cü ildə Allah evinə gedir və bu mənəvi səfərdə on iki ildən sonra nitqi açılır. Sərdar Əzimifər hal-hazırda İslam İnqilabı Keşikçiləri Korpusunda fəaliyyət göstərir.

² Sərdar Əvəz Şəhabifər Xəndək döyüşündə 47-ci Fəth briqadasının Planlaşdırma müavini idi. Sərdar şəhid Əhməd Kazımı onu 47-ci Fəth briqadasının komandiri təyin etdi. O, hal-hazırda Kohgiluyə və Boyer-Əhməd vilayətinin Fəth korpusunun baş komandanıdır.

əlaqəsi olan Allahxast Pərqani Vəlipuru qane etməyə çalışırdı ki, məni ön cəbhəyə göndərməsin. Mən isə uşaqlarla birlikdə ön cəbhəyə getmək istəyirdim. Bu həssas şəraitdə arxa cəbhədə qalmaq istəmirdim. Vəlipurun məni uşaqlarla birlikdə önə göndərməyini gözləyirdim. Mənə bir iş tapşırmadığını görüb səbrim tükəndi və ona deidm:

- Hacağa, məni onlarla ön cəbhəyə göndər.
- Sən yox.
- Nə üçün mən yox? Bilirəm mənim ön cəbhəyə getməyimi nə üçün istəmirsiniz.

- Sən qal, sənənlə işim var.
- Siz mənim komandirimsiniz. Nə əmr etsəniz, yerinə yetirəcəyəm. Amma indi Hidayətin şəhid olmasına görə məndən istifadə etməməyin vaxtı deyil. İndi Hidayət özü də sizin bu işinizdən narazıdır.

İsrarlarımdan sonra Vəlipur razılaşdı. Məni xüsusi təyinatlı Şəhidlər batalyonunun uşaqlarına bələdçi olaraq qabağa göndərdi. Bir neçə gün öncə nəzarətçi qülləsinə gələndə mənə demişdi:

- Seyid Hidayətullah bu bölmədə şəhid oldu. Əgər bir neçə aydan sonra sən bu bölmədə tələf olsan, atan deməyəcəkm ki, bu Vəlipur nə vicdansız komandirdir, bir neçə ay ərzində Kəşfiyyat-diversiya bölüyündə iki oğlumu ölümə göndərdi?

Gün çıxmazdan qabaq uşaqlar Mehvər uçyolunda sübh namazlarını qıldılar. Bu, onların çoxunun son namazı idi.

Saat 6 radələrində xüsusi təyinatlı Şəhidlər batalyonunun uşaqları ilə birlikdə Çıraççı¹ dairəsinə yollandıq. Oradakı uşaqlardan Əliməhəmməd Kürdlünü, Səfərəli Kürdlünü, Məhəmmədhüseyn Həqcunu, Salar Şəfənejadı, Seyid Qulam Qasimzadəni, Seyid Məhəmmədəli Qulamini, Rəhmətullah Əşkuhu və Əbdürrza Dirbazi tanıyırdım.

Atəş o qədər şiddətli idi ki, pikapın arxasında əllərimizi bir-birimizin boynuna zəncirləmiş və başlarımızı qarnımıza doğru

¹ Çıraççı dairəsi Xəndək magistralının ortasında yerləşən təqribən dörd yüz-beş yüz metrlik sahəsi olan at nalı şəklində meydandır. Bu meydanabənzər ərazidə Şəttül-Əli məntəqəsi səmtində istehkam (təpə) var idi. Xəndək magistralı Çıraççı dairəsindən keçir və Xəndək yoluna çıxırdı. Xeybər əməliyyatında Çıraççı 21-ci İmam Rza (ə) diviziyasının komandir əvəzi şəhid Seyid Rza bu nöqtədə şəhid oldu. Buna görə də Xorasan uşaqları bu dairəyə şəhid Çıraççının adını verdilər.

əymişdik ki, maşının ortasına mərmə düşsə, nə baş verdiyini anlamayacağıq.

Çıraqçıda düşdük. Oradan qabağa avtomobil gedişi mümkünsüz idi. Düşmənin şiddətli atəşi altında yerə yatdıq. Xəndək yoluna qədər getmək üçün Çıraqçıdan, İordaniya yolundan, Seyyidüş-şühədə yolundan və sonda isə Beytullah yolundan keçməli idik. Vəlipur nə edəcəyimizi demişdi. Uşaqların bir qrupu İmam Həsən Müctəba (ə) bölüyünə dəstək üçün Beytullahidə Xəndək yolunun arxasına, bir qrupu isə magistral boyu yerləşməli idi. Xəndək yolunun uşaqları mühasirədə idilər. Düşmən Xəndək magistralının sağ səmtindən Xəndək yolunun arxasına nüfuz etmiş, uşaqları mühasirəyə almışdı. Uşaqlar magistral boyunca uzanan yol və səngərlərdə yerləşməli idilər. İordaniya, Seyyidüş-Şühədə və Beytullahi yolları üç yüz və dörd yüz metrlik məsafələrdə yerləşirdi.

Həzrət Rəsul (s) batalyonundan İmam Səccad (ə) bölüyünün uşaqları Çıraqçıdan keçməli idilər. Çıraqçıdan keçib, irəli getməli idik. Uşaqlardan iki-üçü Çıraqçıda yaranan beş-on dəqiqəlik fasilədə xurma kartonunu cırıb, üzərinə bir neçə sətir vəsiyyəət yazdılar və Çıraqçı uşaqlarına verdilər. Xəndək qalasına təqribən iki min metr məsafə qalırdı. Bu qala Xəndək magistralının sonunda yerləşirdi və iraqlıların qalası ilə üz-üzə idi.

Şəttül-Əli səmtindən özlərini magistralın müəyyən hissələrinə çatdıran düşmən pulemyotçu və snayperləri magistralı atəşə tutmuşdular. Toz-duman, tüstü və barıt bizi boğurdu. İraqlılar magistrala girməyə cəsarət etmirdilər. Magistralda elə bir nöqtə yox idi ki, düşmən oraya güllə yağdırmasın. Adanın göyü, yeri və suları atəş və güllə mübadiləsi səhnəsinə çevrilmişdi. Həzrət Rəsul (s) batalyonunun uşaqları narahat idilər. Deyilənə görə, batalyonun komandiri Seyid Şükrullah Vahibizadə Beytullahi yolunda yaralanmışdı. Bəziləri onun şəhid olduğunu deyirdilər. Bu batalyonun bir qrup bəsiciləri¹ onun üçün ağlayırdılar. Vahibizadə sevimli və cəsarətli komandir idi. Kəşfiyyat-diversiya bölüyündə xidmət göstərməyimə baxmayaraq, ona rəğbət bəsləyənlərdən idim.

Növbəti yola çıxmaq üçün magistralın sol səmtindəki dayaz kanaldan keçməli idik. İrəliləyəndə uşaqların bəzisi şəhid olmuşdu. Hər kəs Çıraqçıdan yüz metr qabaqda şəhid olur, cənazəsi də orada

¹ Könüllü xalq qüvvələrindən ibarət Bəsic təşkilatının üzvləri.

qalırdı. Bir neçə addım qabaqda kanalın içində uşaqların yanına mərmi düşdü. Üç-dörd nəfər şəhid oldu. O cümlədən, Xudamurad Şərafəti və Nadir Rəcəbi də şəhid oldular. Qəlpə Nadirin böyrünü dəldi. Bağırsağı və digər daxili üzvləri bayıra töküldü. Həzin naləsi insanın ürəyini ağrıdırdı. Qanı ətrafı boyamışdı. Hidayətullah Rükni¹ əyilib, alnından öpdü və onu kanalın daha dərin hissəsində yerə uzatdı. Danışmağa heyi qalmayan Nadir deyirdi: “Məni silahımdan ayırmayın”. Hidayətullah uşaqları magistral boyunca düzdü. Düşmənin başlanğıc atəşi hərəkət etməyə macal vermirdi. Magistralda baş verən yeganə hərəkət atəş və güllə yağışı altında motosikletlə ön xətdən qayıdan birinin hərəkəti idi. Yanımızdan keçəndə onu tanıdım. Həzrət Rəsul (s) batalyonunun komandiri Vahibizadə idi. Paltarları al-qan içində idi. Sağ olmasına sevindim. Ona bağlı qüvvələrin, bir neçə dəqiqə öncə onun üçün göz yaşı tökən bəsicilərin onu gördükdə necə sevinəcəyini bilirdim. Çıraqqı dairəsindən sonra ilk yol olan İordaniya yoluna çatdıq.

Səhər saat 8:30 radələrini idi. İraqlıların magistralın sağ səmtindən hərəkəti dayanmışdı. Buna səbəb Beytullahi yolunda komandanlıq səngəri üzərində qurulan və sağ səmtimizi nəzarətdə saxlayan dördlü zenit pulemyotu idi. Məhəmməd Əfşin onun arxasında dayanan Əli Ləşkərizadəyə demişdi ki, pulemyotu yerə yatırsın, Şəttül-Əli və Xaksar postunu tərəf, magistralın sağ səmtini atəşə tutsun və düşmənin qayıqlarının hərəkətinə mane olsun. Əfşin bilirdi ki, qardaşı Camal Xaksar postundadır. Sağ və ya əsir olduğunu isə bilmirdi. Xaksar postu iraqlıların əlində idi. Post səmtindən Beytullahidəki uşaqlara tərəf atəş açılırdı. Əfşin üçün qardaşının başına nə gələcəyi önəmli deyildi. Bu cəsarətli komandir üçün önəmli olan düşmənin məhvi və qarşısının alınması idi.

Son anda bizə qoşulan uşaqlar arxadan mühasirədə olduğumuzu dedilər. Arxamızda silah-sursat gətirən Land Cruiser sürücüsü ilə birlikdə alovlanmışdı. İraqlılar Çıraqqını ələ keçirmişdilər. Bu mühasirə ilə artıq bizə nə güc, nə də silah-sursat çatdırılırdı. Baxmayaraq ki, Silah-sursat bölüyünün tədbiri ilə magistral boyu

¹ Şəhid Hidayət Rüknuallah 1986-cı ildə Hani batalyonunun 46-cı əl-Hadi briqadasının komandiri idi. Cənazəsi on ildən sonra aşkarlandı və Boyer-Əhmədin Sərabtəvə kəndində torpağa tapşırıldı. Yeganə oğlu Mehdi atasının şəhadətindən beş il sonra dünyaya gəldi. Şəhidin həyat yoldaşı da onun şəhadətindən bir neçə il sonra 33 yaşında məzlumcasına dünyasını dəyişdi.

müxtəlif məsafələrdə kiçik səngərlərdə kalaşnikov, PK patronları və RPG raketləri yerləşdirmişdilər.

İraqlılar hər iki tərəfimizdən qamışlığın içindən magistrala daxil olmaq istəyirdilər. Ağır döyüş gedirdi. Bəzi yerlərdə təkbətək və üz-üzə idi. Qamışlıqların harasından nişan alınacağımızı bilmirdik. Uşaqların çoxu qamışlıqların arxasından hədəfə alınırdılar. İraqlılar bizim daha az olduğumuz hissələrdə Şəttül-Əli səmtindən magistralın sol tərəfindəki kanala daxil olur, magistralda hərəkət edən uşaqlara atəş açır və qamışlıqların arxasındakı qayıqlarına geri dönürdülər.

Uşaqların bir qrupu arxamızdakı mühasirəni qırmaq üçün Çıraqqıya qayıtmaq istəyirdilər. Hidayətullah Rükni isə mane oldu. Rükni onlara başçılıq edən Nemətullah Dəştbanə dedi:

- Biz düşmənin qarşısını almalıyıq ki, magistrala girməsin. Çıraqqını Həzrət Rəsul (s) batalyonu azad edəcək.

Qərara alındı ki, arxa ilə işimiz olmasın. Əmin idik ki, Əli Mərdanın rəhbərlik etdiyi İmam Əli (ə) batalyonu bizim mühasirədə qalmağımıza icazə verməyəcək. Bütün Xəndək magistralı boyu – arxamız, qarşımız, sağ və sol tərəflərimiz – ön xətt hesab olunurdu. Magistralın hər iki tərəfini qalın qarğı, papirus və cil kolları örtmüşdü. İraqlıların olmadığı bir yer yox idi.

Düşmən qayıqlarını ötən gecədən magistral ətrafında suyollarının və cil kollarının içində gizlətməmişdi. İraqlılar boş olduğunu gördükləri bütün istiqamətlərdə magistrala doluşurdular. Minomyotçu Rza Xoşnud və Nemətullah Dəştbanə yaxınımızdakı suyolundan keçən qayıqları vurmaq üçün qamışlığa getdilər. Uşaqlar yanımızdakı suyolunda iki düşmən qayığını hədəfə aldılar. Düşmənin magistral və suyollarına yağdırdığı ağır atəş nəticəsində Rza və Nemətullah şəhid oldu. Rzanın cənazəsi çox faciəli şəkildə parçalanmışdı. Magistralın sağ səmtindən Səfərəli Əlqamə qayıqla magistrala daxil oldu. Silah-sursat gətirmişdi. Əbdürrəhman Brəhmən, Cəfər Xəştian və Human Abbasian silah-sursatı düşmənin ağır atəşi altında patron və raketləri boşaltdılar. Əlqamə uşaqlardan bir neçə cəsədi qayığa qoymalarını istədi. Mahir RPG atıcısı olan Əlqamə arxa yolda düşmən qayığına RPG atarkən şəhid oldu.

İmam Əli (ə) batalyonunun uşaqları ağır və nəfəs kəsən döyüşdən sonra Çıraqqını düşməndən geri ala bildilər. İmam Əli (ə) batalyonunun komandiri Salman, Əbuzər və Malik Əjdər bölüklərini

döyüşə cəlb etmişdi. Bu üç böyük düşmənin iki Mina təmizləmə batalyonuna qarşı döyüşmüş, onları Çıraqçıdan qovmuşdu.

Çıraqçının geri alınma prosesində düşmən mina təmizləmə qrupu ağır tələfat vermişdi. Baxmayaraq ki, Xəndək qəhrəmanlığının bu hissəsində Salman bölüyünün komandiri Seyid Bəhmən Xəşavə şəhid oldu. Əbuzər bölüyünün komandiri Süleyman Daneşi on beşdən çox güllə yarası aldı və kanala yuvarlandı. Bundan başqa digər iki-üç komandir də şəhid oldu.

Çıraqçıda əksər iraqılı hərbcilər öz topxanalarının atəş açması nəticəsində öldülər. İraq artilleriyası öz hərbcilərinin təhlükəsizliyinə xələl gəlməyəcək şəkildə atəş açma bilməmişdi. İraqlılar bundan xəbər tutanda artıq çoxlu tələfat vermişdilər.

Çıraqçı azad olundu. Arxa cəbhədən arxayın olduq. Əgər Çıraqçı düşmənin əlində qalsaydı, elə ilk saatlarda magistral boyu döyüşənlərin müqaviməti sındırılırdı.

Mehvər üçyolunun komandirləri rabitəçimizlə əlaqədə idilər. İraqlılar Məcnun adalarına və Seyyidüş-Şühəda magistralına irəliləmişdilər. Magistralın sol səmtində Şimali Məcnun adasının səmasında təqribən qırx vertolyot peyda oldu. Rabitəçimiz deyirdi ki, düşmən Hacı Əli Haşimi qərargahının üzərində heliborne əməliyyatı keçirir. Bilal mövqeyinin üzərindəki quşlardan danışanda rabitəçinin məqsədi Hacı Əli Haşimi qərargahının üzərində aparılan heliborne əməliyyatı idi. Bilal rabitə qülləsinin yerləşdiyi məkan idi. 3-cü Xatəm qərargahı Şəhid Himmət magistralı ilə Şərqi Hor sel bəndinin kəsişməsində idi. Tofiqi əlində mikrofon uşaqları ruhlandırır. Bir çox yerlərdə qarşıya getməyimizə ehtiyac olmadığı halda Tofiqinin təkrarladığı sözlərin arasında “İslam əsgərləri, irəli!” ifadəsi daha çox təkrarlanırdı. Zənnimcə, Həmid Nəzəri çığırdı və Tofiqiyə dedi ki, həvəsləndir, amma komandirlərin işinə müdaxilə etmə. altıncı korpus qərargahının müavini Abbas Həvaşiminin ratsiyada məxfi kodu gözləmədən “Bura Kərbəladır, Ömər Səd qələbə təbli çalır” – deməsi çox üzücü idi.

Döyüş şiddətli idi. Xəndək magistralını qorumaq Xəndək yolunun uşaqlarına çatmaqdan daha mühüm idi. Elə oradaca qərar dəyişildi. Xəndək uşaqları ilə işimiz olmamasına qərar verdik. Bütün gücümüzü Xəndək magistralını qorumağa yönəlttik. Magistralın sağ səmti boş idi. 8-ci Nəcəf diviziyasından iki böyük bizə yardıma gəlməli idi. Amma düşmənin ağır atəşi səbəbilə bizə qatıla bilmədilər. Şəttül-Əli

istiqlamətində Xaksar postu süqut etmişdi. Qərargah komandirinin göstərişi ilə uşaqlar postdakı bütün təchizatı suya atmışdılar. Magistralda kimsənin müqavimət göstərməməsi kifayət idi. Dərhal magistralin bir hissəsini tutur, pulemyot səngərlərini ələ keçirir və kimsə önlərini kəsmirdi.

Ara yol uşaqları müqavimət göstərərək düşmənin hərəkətini səngitmişdilər. Əsas döyüş Xəndək magistrasında gedirdi. Bizim sol tərəfimizdə Məcnun adaları süqut etmişdi. Magistralin başı, yəni Xəndək yolu iraclıların tam mühasirəsində idi. Sağ tərəfdən Şəttül-Əlidə yerləşən İmam Cəfər Sadiq (ə) batalyonunun uşaqları ilə məsafəmiz çox idi. Bir gün qabaq düşmən suda əməliyyat keçirmək və qalmaq hazırlığı olan iki dəniz briqadasını əl-Beyda və əs-Səxrəyə daxil etmişdi. Düşmən hərbi qüvvələrin olmadığı və bitki örtüyünün az olduğu sağ tərəfimizi ağır atəşə tutaraq qüvvələrini önə çəkdi. Hər iki tərəfi su, qarğı və cil kolları olan magistralda görmədiyimiz düşmənlə savaşmalı idik. Düşmən ətrafdakı bütün suyollarını tanıyırdı. Bir neçə gecə öncə Xorasanın İmam Rza (ə) briqadasının uşaqları Zeyd suyolunun yaxınlığında düşmənin Kəşfiyyat qüvvələrini tutmuşdular. Zabit olan qrup başçısı bildirmişdi ki, biz Məcnun adasının bütün suyollarını və sığınacaqlarını müəyyənləşdirmişik. Hərəkət az olan suyollarında bir neçə qayıq gizlətməmişik. Magistralda uşaqların bir neçəsi qamışlıqların arxasından İraq qayıqçıları tərəfindən pulemyot və DŞK ilə hədəfə alındılar. Ürəyim ara yoldakı uşaqların yanında idi. Onlar təqribən iki min kvadrat metr sahəsi olan adayabənzər yerdə mühasirəyə düşmüşdülər. İraq təchizatı və topxanası ara yol və qala uşaqlarının, hətta iraclıların özlərinin üzərinə bir nəfəsə atəş yağdırırdı. Hamı komandirsiz döyüşürdü.

İordaniya ara yolundan keçdik. Bəhram Dürud mərmisi gətirmək üçün Çıraççıya qayıdırdı. Onu görüb sevindim. Əhməd İqlimikiş və Seyid Aslan Adilinəsəb də onunla birlikdə idi. Bəhram bir neçə anlıq yanımdakı kanala sığındı və həmsöhbət olduq. Silah-sursat çatışmazlığı onu dilxor etmişdi. 60 və 81 mm-lik minaatanların mərmisi üçün Çıraççıya qayıdırdı. Salman qalasında yerləşən minikatyuşaların mərmisi yox idi. Təchizat bölüyünün uşaqları batareyaları Xəndək magistrasında on metr enində yerləşdirmişdilər. Düşmən isə təchizat və topxanasını ən azı əlli km-lik bir ərazidə yerləşdirmişdi. Bizim atəş imkanımızın düşmənlə müqayisəsi kiçik bir qayığın böyük bir aviadaşyıcı ilə müqayisəsi demək idi. Təchizat və topxana

uşaqlarının əsas sursat həcmi yalnız adi şərait üçün kifayət edirdi. Bir neçə gün öncədən hazırlıq əmrinə baxmayaraq, əsas sursat yükünün gücləndirilməsində problemlə qarşılaşırıdıq. Bəhram çox susamışdı. Mənə Beytullahi ara yolunda gedən döyüş haqqında danışdı. Üz-gözü toz-torpaq, çiyini isə qan idi. Bilmirəm qəlpə yarası almışdı, yoxsa çiyində yaralı daşmışdı. Bəhrama dedim:

Qabaqda sursat yoxdur?

Sursat daşıyan Land Cruiser-u vurdular.

Sursatla birlikdə?

Bəli, bəxtimiz gətirmədi.

Bəhram, əgər yaralansam, sən həzrət Abbas, məni arxaya apar, qoyma əsir düşüm.

Bəs məni kim aparacaq arxaya?

Əyilə-əyilə İordaniya ara yoluna doğru gedəndə ona dedim:

Bəhram, Piran Mustovfizadəni gördün?

Şəhid oldu.

Piran mütləq getməli insanlardan idi. Bəhramdan sonra geriye qayıdan şəxs mənə dedi: “Yalnız onu bilirəm ki, səhər tezdən Həzrət Rəsul (ə) batalyonunun uşaqları ara yolda dəfn etdilər”. Özlüyümdə dedim ki, nə üçün onun cənazəsini dəfn ediblər? Yəni Məcnun adası qəbristanlıq olmalıdır? Sonradan anladım ki, Piranın cənazəsini dəfn edənlər heç bir cənazəni arxa cəbhəyə aparmağın mümkün olmadığını bilirmişlər. Xatirələrini yada saldıqca qəhərləndim. Bir yaşlı Xədicəsi, üç yaşlı Yasiri və altı yaşlı Əzəmi üçün ağladım. Piran həm də şəhid qardaşının övladlarını himayəsinə almışdı. Bu gündən onun və qardaşının uşaqları bir çox müharibə qəhrəmanlarının övladları kimi yetim qaldı.

Sursat gətirmək üçün arxa yola gedən Bəhram ağır düşmən atəşinin altında geri döndü. Geri qayıdanda ona yardım edən Əhməd və Seyid Aslan şəhid olmuşdular. Top mərmisi düz yanlarına düşmüşdü. Bəhram digər iki bəsicinin yardımı ilə sursatları irəliyə apardı. O, Beytullahi yolunun batareyalarının başçısı idi. O ara yolun minaatanları mərmisiz qalmışdılar. Səhər tezdən Seyid Əliməhəmməd Bozorgvari Təchizat uşaqlarına “Nə üçün bu mini-katyuşalar və minaatanlar düşməne atəş açmır?” – deyəndə, uşaqlar kinayə ilə demişdilər: “Seyid, mərmə yoxdur. Güllə əvəzinə qarğımı tökməliyik içinə?”

Uşaqlarla birlikdə yüz metrliyimizdə olan böyük səngərə qaçdıq. Rükni uca səslə deyirdi: “Arxanı gözləyək! Ətraf qamışlıqlara diqqət! Arxa səmtdən qəfil yaxalanmayaq!” Düşünürdüm ki, digər birləşmələr bizə köməyə gələcəklər. Tək qalacağımıza inana bilmirdim. Məcnun adasının taleyinin belə olacağını düşünürdüm. Bu gün heç kim bizə yardıma gələ bilmədi. Hətta bizə kömək üçün gəlməli olan 8-ci Nəcəf diviziyası da gələ bilmədi. Müdafiə və Təchizat bölməsinin batareyaları mərmisiz qalmışdı. Yalnız idik. Nə yardımçı güc, nə zirehli güc, nə dəstək, nə su, nə qida var idi. Bu gün yalnız uşaqların iman və iradəsi döyüşdü. Uşaqlar sursatlardan istifadədə qənaətlə davrandılar. Gülləbaran etmək əvəzinə snayperdən istifadə edirdik. Yalnız pulemyotçular gülləbaran edirdi.

Ağa Möhsün briqada komandirinə geri çəkilmək əmri versə də uşaqlar qalib kişi kimi müqavimət göstərməyə üstünlük verirdilər. Heç kim, hətta Məhəmmədhüseyn Həqcu da geri çəkilməyə hazır deyildi. Məhəmmədhüseyn Kohgiluyənin Sərfaryab mahalından müəllim idi. Beş qızı var idi. Altıncı övladı Zəhra atasının şəhadətindən beş ay sonra dünyaya gəldi. Onu Kürdüstandan tanıyırdım. Çıraqçıda yerlisi Əbdürrza Dirbaz ondan orada qalmasını və irəliyə getməməsini xahiş etdi. Əbdürrza qızlarına görə israr edirdi. Dirbaz şəhid olmazdan öncə Həqcunun ön cəbhəyə getməməsinə çox çalışdı. Həqcu Əbdürrzaya dedi: “Əbdürrza, deyəsən unutmusan ki, əmin oğlu Kəramətullah Bədr əməliyyatında elə bu məntəqədə şəhid oldu”.

Kanala sığınanda cəsarətli və qorxmaz müəllim olan Həqcu bizə dedi: “Bilirəm siz nə üçün mənim qabağa getməyimi istəmirsiniz. Mənim qızlarıma görə nigaran olmayın. Qızlarımı Fatimeyi-Zəhraya (ə) tapşırıram”.

Bu gün bəzi şəhidlər xüsusi ailə şəraitinə malik idilər. Şəhid Cəfər Əlvəndnejad tək övlad idi. Şəhid Məhəmmədhüseyn Həqcunun beş qızı var idi. Uşaqlardan birinin nə anası, nə də atası həyatda deyildi. Əkbər Axiş iyirmi gün idi ki, ailə qurmuşdu. Şəhid Hənifə Xəlilışad iki yaşında atasını, dörd yaşında anasını itirmişdi. On səkkiz gün qabaq yeganə övladı dünyaya gəlmişdi. Həyat yoldaşı ona yazmışdı: “Artıq ata olmusan, məzuniyyətə gəl, uşağını gör”. O isə həyat yoldaşına cavab məktubunda yazmışdı: “Mən qayıtmayacağam. Əgər evə qayıtsam, uşağımı görüb bağlanaram. Burada qalırım ki, İmam Hüseyni (ə) ziyarət edim və şəhid olum”. Məndən bir yaş kiçik olan Şəhid Əmrullah Cavadi ailənin ikinci şəhidi idi. Şəhid Əbdürrza

Dirbaz bu dəfə geri dönəndə ailə qurmalı idi. Ona söz vermişdim ki, toyunda iştirak edirəm. Seyid Bəhmən Xəşavə və Hidayətullah Rükni şəhid olandan bir neçə ay sonra ilk övladları dünyaya gəldi. Şəhid Səfərəli Əlqamə ailəsinə demişdi ki, iyunun 25-i haqq-hesab edib, 26-ı gələcəm. Amma 25-i bu dünya ilə haqq-hesabını edib, səmaya yüksəldi. İyunun 26-ı söz verdiyi kimi üç qızının və üç oğlunun onu gözlədiyi şəhərə qayıtdı və xalqın çiyinləri üzərində son mənzilə yola salındı. Xəndək əsirlərindən Məhəmməd Əfşinin itkin düşmə xəbərini bibisinə verəndə həmin an infarkt keçirdi və dünyasını dəyişdi.

Həqcu şəhid olmadan qabaq uşaqlara Məcnun adalarının qorunmasının önəmindən danışdı: “Bu adalar Şəhid Himmət və Bakirinin qanı ilə bizə çatan əmanətdir... Vay olsun bu gün səhlənkarlıq edən bəsiyə!..”

Düşmən qəlpələri Həqçunun bədəninə yer edəndə və can vermə anı çatanda qırtlağından zorla çıxan səslə bizə dedi:

Əgər yol adamısansa, qan içində yol getməlisən,

Əldən düşsən də sürünə-sürünə getməlisən...

Uşaqlar Həqçunun cəsədini kanalın içinə gətirdilər. Özünəməxsus məzlumluğu var idi. Uşaqlardan iki-üçü suyolunun kənarındakı qayıqla cənazələri arxaya aparmağa çalışdılar. Bir neçə yüz metr arxada suyolu düşmənin əlində idi. Magistralın sağ səmtində Şəban suyolu və Şəhid Xaksar postu süqut etmişdi. Beytullahi ilə üz-üzə olan Təbərsi də düşmənin əlində idi.

Atəş elə ağır idi ki, Əbdüləli Əlizadə və Əbdürrəhman Brəhmən Şəhid Fəttah Abbasinin cəsədini kanalın içinə çəkəndə mərmə partlaması ilə yerə sərildilər. Əbdüləli və Əbdürrəhmanın pak cənazəsi Şəhid Fəttah Abbasinin cənazəsinin yanında yerə düşdü. Sarsıdıcı səhnə idi.

Magistralın sol səmtindəki dayaz kanalın içi ilə əyilə-əyilə irəliləyirdik ki, mərmə partlaması nəticəsində yığıldım. Nə baş verdiyini anlamadım. Uşaqlardan iki-üçü həmin partlayışda şəhid oldu. Onlardan biri Şəhid Human Abbasian idi. Öncə yaralandığımı anlamadım. Sol ayağımın bud nahiyəsinin ön tərəfdən isti və yaş olduğunu hiss etdim. Qəlpə dəymişdi. Qəlpə budumun ətinin bir hissəsini sıyrırmışdı. Qanaxmam şiddətli idi. Səfərəli Kürdlü kufiyə şalı ilə ayağımı bağladı. Kəskin ağrıya və yaralı olmağıma baxmayaraq, yeriməkdə çətinlik çəkmirdim. Qəlpə əlimin içi qədər yer

açmışdı. Damar və kapilyarlar kəsildiyi üçün ayağım hissiz idi. Fiziki gücümsə yerində idi, hərəkət edə bilirdim.

Uşaqlar magistranın müxtəlif nöqtələrində səngərlərdə yerlərini tutmuşdular. Əbdürrza Dirbazın əlinə güllə dəymişdi. Artıq qoryunovu daşımağa əlində güc yox idi. Kalaşnikovumu onun pulemyotu ilə dəyişdim. Hidayətullah dayanmadan o tərəfə, bu tərəfə qaçır, magistranı, qamışlıqdakı iraqıları və uşaqları gözdən qaçırmırdı. Uşaqlardan kimsə şəhid olanda qalanlara əhvali-ruhiyyə verməyə çalışırdı. Hidayətullah özü çiyindən qəlpə yarası almışdı və köynəyi qana boyanmışdı. Sayımız azalanda vəziyyət ağırlaşdı. Heç kim arxadan bizə yardıma gələ bilmirdi.

İraqlılar ikinci dəfə Çıraqçını aldılar. Bu dəfə bütün qüvvələri ilə hücum keçdilər. Bizim sayımız düşməyə nisbətə çox az idi. Bir batalyon bir diviziyaya qarşı döyüşmək istəyirmiş kimi idi. Hidayətullah böyük çətinliklə iraqıların qarşısını alan uşaqlara dedi: “Kimsədən əmr gözləməyin. Hər kəs öz komandiridir. Bacardığınız qədər yaxşı döyüşün. Önəmli olan bu magistranın qorunmasıdır”.

Seyid Məhəmmədəli Qulami hövzə tələbəsi idi, həm RPG atır, həm də ruhani olaraq üzərinə düşəni edirdi. Baş rayonunun Bidək kəndindən idi. On-on beş dini təhsil alan tələbə ilə birlikdə Şirazın Mənsuriyyə Elm Hövzəsindən cəbhəyə gəlmişdi. Döyüşün ən qızgın çağında xüsusi hərərat və həyəcanla rəcəz oxuyurdu: “Uşaqlar burada iman və iradə savaşı, əlimizdəki dəmir parçaları yox!” Səs tonu ürəyəyatan və qəhrəmancasına idi. Uca səslə: “And olsun Allaha, sağ əlimi kəssəniz də əsla dini himayə etməkdən çəkinməyəcəyəm”¹ – deyəndə bütün Kərbəla hadisəsi və orada baş verən hər şey insanın gözü önünə gəlirdi.

Adı şəhid qardaşımı xatırladan Hidayətullah dedi: “Heç birimiz sağ qayıtmayacağıq. Adanın cənub hissəsi və Seyyidüş-şühəda magistranı düşmənin əlindədi. Biz mühasirədəyik. Ya şəhid olacağıq, ya da əsir düşəcəyik. İndi ki taleyimiz belə gətirib, düşməyə rəhm etməyin. Uşaqların intiqamını alın. Onlar hamını şəhid etdilər. Güllələrinizi boşuna hədəf etməyin. Düzdür, bu gün biz çox yalqızıq. Amma axı Allah bizimlədir.

¹ Həzrət Abbasın (ə) Kərbəlada sağ əli kəsildikdən sonra zəbani-halını anladan epik şeirdən.

Saat 10:30 radələri idi. Hidayətullah İraq qayığına RPG atarkən güllələndi. Səfərəli Kürdlü hələ sağ idi. Bir saat öncə yaralananda yaramı özü sarıtmışdı. Heç bir şəhid və ya yaralı arxaya aparmaq mümkün deyildi. Magistralda heç bir xilasedici güc yox idi. Xilasedici olsaydı da xərəyin əvəzinə şəhidlərin yerə düşmüş silahını qapıb döyüşməyə üstünlük verirdi.

Dostum və yerlim Səfərəli Kürdlüyə ürəyi yanırıdı. Yarası çox ağır idi. Bilmirdim nə edim. Hələ nəfəs alırdı. Onu magistralin kənarındaki kanalın içinə çəkdim. İraqlıların onu yaralı halda əsir almasını və ya son öldürücü gülləni sıxmasını düşünmək mənə əzab verirdi. Özlüyümdə dedim ki, düşmən onu əsir alsa, öldürəcək. Qarnından və sinəsindən qan axırdı. Salar Şəfizadə ilə bir neçə dəqiqə yanında dayandıq. Xüsusi təyinatlı Şəhidlər batalyonunun taqımlarından birinin komandiri olan əmisi oğlu Əliməhəmməd Kürdlü qarşıdakı ara yolda idi. Köynəyini cırıb, yaralarını bağlayanda dedi: “Biri mənə son gülləni sıxsın. İraqlıların əlinə düşmək istəmirəm. Yubanmayın”. Arxa cəbhəyə aparılmağı israr etmirdi. Çünki heç kəsin arxaya qayıtmayacağını bilirdi.

Onunla həmsəfər olduğum ötən ilin qış xatirələri beynimdən keçirdi. Şəhid Qulami qarnizonunun komendantlığı, Çaharşir vağzal, sendviç və Gəçsarana1 səfər. Kürdlünün yaralı halda magistralin kənarına düşdüyünü və əlimdən bir şey gəlmədiyini görəndə əzab çəkirdim.

Xüsusi təyinatlı Şəhidlər batalyonunun uşaqlarından biri Səfər Nikdarşod onu arxaya aparmaq istəyir, amma bacarmırdı. Nikdarşod və digər üç-dörd döyüşçü qoryunov pulemyotu ilə yan suyollarını qoruyurdular. Onu müşayiət edənlər şəhid olmadıqca və o yaralanmadıqca Xəyyin və Şəban suyolları səmtindən amanda idik.

¹ 1988-ci ilin qışında Şəhid Qulami qarnizonunun əsas qapısından çıxanda onunla həmsəfər oldum. Süsəngird üçyoluna qədər komandir Mehrab Biqdelinin maşınında birlikdə gəldik. Əhvazın Çaharşir vağzalında hər ikimiz Gəçsarana bilet aldığımızı. Hava soyuq idi. Pulum iki hamburger sendviçinə çatmırdı. Sendviçi tək yemək istəmədim. Vağzalın gözləmə zalına gəldim və Kürdlünü axtarmağa başladım. Onu görməyim deyə vağzalın gözləmə zalında son oturmaqda üzüm divara oturmuş, yavan çörək yeyirdi. Çantası süfrə əvəzi idi. Gəlib yanında oturdum. Sendviçimi onunla böldüm. Dedim: “Bağışla, pulum bu qədərində çatdı”. Avtobusa minəndə yan oturmaqda əyləşmişdi. Gəçsarana qədər həmsöhbət olduq. Başta – evimizə gəlməyi söz verdi.

Nikdarşod şəhid qardaşı və Xəndək magistrından sağ çıxan bir neçə nəfərdən biridir.

Kürdlüdən ayrıldım. Mənimlə birlikdə olanların çoxu şəhid olmuşdu. Hər kəs öz qərarına uyğun döyüşürdü. Daxili hisslərim deyirdi: “Geri qayıtmaq namərdlikdir”. Bu az güclə Xəndək magistrını düşmənin nüfuzundan qoruya bilməyəcəyimizi bildirdik. Təbərsi1 dairəsinin sağ küncünə qoyulmuş DŞK Şəttül-Əli səmtinin sularına və Şəban suyoluna nəzarət edirdi. Təbərsi süqut edəndən sonra iraclılar DŞK-nı magistrın sol səmtinə gətirib, suyolunu və magistraldan keçənləri gülləbaran etdilər.

Hər kəs vəzifəsinə əməl etməyə çalışırdı. Bu gün bu magistralda uşaqlar mərdcəsinə qalmağa və döyüşməyə, amma adanın əldən çıxmasına şahid olmamağa üstünlük verdilər. Məcnun adası Xeybər və Bədr əməliyyatları şəhidlərinin və uşaqların rəşadətlərinin təcəssümü ilə insanı qalmağa vadar edirdi. Əgər qayıtsaydım, vicdan əzabı ilə necə barışacağımı bilmirdim. Sursat gətirmək üçün yüz metr arxamdakı səngərə qayıtdım. Səfərəlinin yanında oturanda şəhid olduğunu gördüm. Kanalın içində necə də arxayın və aram uzanmışdı. Sanki dərin yuxuya getmiş və bir saat sonra oyanacaqdı. Kalaşnikovunun darağını götürdüm. Silahını suya atdım və ondan ayrıldım.

Uşaqlar magistrın bütün nöqtələrində dağınıq halda iraclılarla döyüşürdülər. Qamışlıqların arasından yanımdan keçən və adanın cənub tərəfindən gələn qayıqları görürdük. Bizi arxadan parçalamaq və işimizi bitirmək istəyirdilər. Uşaqlar RPG ilə qayıqlardan üçünü vürdular. Bəzi qayıqlar bizim arxamızda hərbiçiləri düşürürdü. Uşaqlar özlərini suya vurub geri qayıtmaq istəmirdilər.

Qəlpə, sonradan adının İslampənah olduğunu bildiyim uşaqlardan birinin sinəsini və üzünü deşik-deşik etmişdi. Sağ əlinin sümükləri dirsəkdən parçalanmışdı. Susuzluqdan və zəiflikdən danışmağa təqəti yox idi. Çətinliklə can verdi. Yaralarını bağlayanda dedi: “Mənim canım İmam Xomeyninin saçının tək bir telinə fəda olsun!” Canını tapşırana qədər Quran oxuyurdu.

¹ Bu dairə Xəndək yolunun arxasında və Beytullahi yolunun qarşısında idi. Həzrət Rəsul (s) batalyonunun qərargahı orada idi. Xorasan İmam Rza (ə) diviziyasının uşaqları Məşhəd Təbərsi dairəsinin adını ona vermişdilər.

Saat 11 radələri idi. Beytullahi yolundan iki yüz metrlik məsafədə idik. Döyüş şiddətlənmişdi. Arxamızda uşaqların bir neçəsi iraqılılarla təkbətək döyüşürdü. Düşmən magistralı ələ keçirmək üçün əlindən gələni edirdi. Beytullahi yolunun uşaqlarını mühasirəyə almaq üçün magistralın bir hissəsini ələ keçirmə səyləri uğursuzluqla nəticələnmişdi. Əgər bizi yollarının üstündən götürə bilsəydilər, İmam Həsən Müctəbə (ə) bölüyünün işi tamam idi. Bilirdik ki, bu qeyri-bərabər döyüşdə çox müqavimət göstərə bilməyəcəyik. Xəndək yolunun uşaqlarını xilas etmə ümidimiz ümitsizliyə çevrilmişdi.

Sayımız az olduğu üçün magistralın bir hissəsindən çəkilib, bir-birimizə yaxınlaşmağı və iki nöqtədə iki qrup şəklində müqavimət göstərməyi tərcih etdik. Biz qarşıdakı qrup idik. İraqlıların pulemyotu dayanmadan magistralı atəşə tutmuşdu. Bizim yeganə sığınacağımız magistral kənarındakı kanal idi. İşimizin bitməsinə şübhəm yox idi. Şəhadət və əsarət arasında seçim etməli idim. Əsarətlə bağlı heç də xoş hisslər keçirmirdim. Mühəribədə həmişə arzu edirdim ki, taleyim əsirliklə bitməsin.

Səksən nəfərlik kollektivdən yalnız on və ya on iki nəfərimiz sağ qalmışdı: Salar Şəfinejad, Məhəmmədəli Qulami, Qulam Qasimzadə, Cəmşid Kərəmzadə və başqa bir neçə tanımadığım bəsiçi. Uşaqlardan üç-dördü təqribən yüz metr qarşıda pulemyot səngərində düşmənin irəliləməsinə mane olurdular. Qarşıdakı pulemyot səngəri qala şəklində idi. O səngərdə yaxşı müqavimət göstərmək və sağ qalmaq olurdu.

Pulemyot səngəri ələ düzəldilmişdi ki, sol səmtimizdəki Xəyyin suyoluna nəzarət edə bilirdi. Bu, düşmən qayıqları əsasən oradan gedib-gəldiyi su yolu idi.

Uşaqlar magistral boyu hər iki tərəfdə yerləşən su yoluna nəzarət edə bilmək üçün qamışları yatırmış, qamışların arasında magistralın kənarında daldalanmış və hərə su yolunun bir tərəfini gözləyirdi. Xəyyin su yolu Məcnun adasının şimal səmtindən Xəndək magistralına çıxırdı.

Uşaqların üçü snayperlə hədəfə alındı. Cəsədləri səngərin yanında yerə sərildi. Onlardan biri Salar Şəfizadənin dostu Xudaxast Cabbari idi.

Xəndək magistralının süqut etməsinə inana bilmirdim. Bədr və Xeybər əməliyyatı şəhidlərinin ruhunun bugünkü müqavimətə şahid olduğunu hiss edirdim. Xəndək magistralının süqutunu özümə qəbul edə bilmirdim. Məcnun adasının müqəddəratı haqqında düşünmək

mənə əzab verirdi. Uşaqlar üçün vəzifələrinə əməl etmək önəmli idi. Bir anlıq kanalın içində dövrələnib oturduq ki, son anlarda nə edəcəyimizə qərar verək. Uşaqların qərarı qalib müqaviməti davam etdirmək idi. Əhd bağladıq ki, hətta müqavimətimizin Xəndək magistralinin qorunmasına təsiri olmasa da son gülləyə qədər dayanacaq.

Niyə kimsə köməyə gəlmədi? Niyə şəhidlərimizin cənazəsi düşmən əlində qaldı? Bir çox başqa “niyələr” fikrimi məşğul edən və cavabını bilmədiyim suallar idi.

Saat 11:30 radələri idi. Sursat tükənmək üzrə idi. Çıraqçıdan Mehvər üçyoluna qədər düşmənin əlində idi. Arxadan, qabaqdan, hətta magistrat ətrafındakı qamışlıqlardan da bizə atəş açılırdı. Daim bizimlə birlikdə olan batalyonun yeganə rabitəçisi arxa cəbhə ilə əlaqədə idi. Komandirlər bizə əhvali-ruhiyyə verirdilər. Davamlı olaraq ratsiya ilə Aşura hadisələrini və Kərbəlada baş verənləri xatırladırdılar. Əllərindən bir iş gəlmədiyi üçün narahat idilər. Davamlı olaraq komandirlərin ismarışını çatdıran rabitəçimiz dedi: “Deyirlər, bütün gücünüzlə bir-iki saat da müqavimət göstərin ki, müharibə təchizatının sıradan çıxarılması və magistratın ayrılması işi sona yetsin”.

Arxa istiqamətdə Hərbi mühəndislik bölməsi ekskavator və yükləyici ilə İmam Rza (ə) dairəsindən başlayan, Şəttül-Əli və Horul-əzim məntəqəsinə qədər uzanan Hənzələ magistratını ayırmalı idi. Xəndək magistratı ələ keçirildiyi təqdirdə düşmənin Horul-əzim məntəqəsinə birləşən magistrata daxil olmasını istəmirdilər. Eyni işi bir neçə gecə qabaq mina təmizləmə uşaqları Xəndək yolunun arxasında görmüşdülər. Minaçı uşaqlar bir ton partlayıcı maddə ilə Xəndək yolunun arxasında böyük bir kəsinti yaratmışdılar. Bununla da Xəndək və Beytullahi yolu arasında iki yüz metrlik bir kanal yaranmışdı. Bu kanala su dolmuşdu. Su, Şəttül-Əlidən Məcnun adasının içinə axırdı. Hərçənd ki, bu kəsinti Xəndək yolu uşaqlarını tam mühasirəyə salırdı və heç kim ara yolun arxasından onlara yardıma gedə, yaxud ara yoldan çıxıb bilmədi.

Topxana və Təchizat bölmələrinin uşaqlara dəstək verəcək bir mərmisi belə qalmamışdı. Bir saat öncəyə qədər 1-ci ara yolda Şimali adanın qərb küncündə yerləşən altıncı korpus birləşmələrinin bəzi təchizatları düşmən üzərinə güllə yağdırırdı. Sonradan anladım ki,

uşaqlar sursat bitdikdən sonra minaatanları və uzaqmənzilli topları düşmənin əlinə keçməsin deyə sıradan çıxarmışlar.¹

Müharibədə komandirlərin əmrinə əsasən daşınması mümkün olmayan yüngül və ağır təchizat düşmən tərəfin əlinə keçməsin deyə məhv edilməli idi. O gün Xəndək magistralında məhv edilən təchizatın çoxu qənimət alınan təchizat idi.

Son anlarda rabitəçimiz şəhid oldu. Artıq kimsənin ratsiyanın arxasında oturmağa və arxa cəbhə ilə danışmağa fürsəti yox idi. Arxa cəbhə ilə rabitə heç bir dərddə dərman etmirdi. Hər kəsin bir özü və bir də fərdi imkanları var idi. Get-gedə solğunlaşan havadan asılı toz-duman içində şəhidlərin pak cəsədi yerə sərilmişdi. İraqlılar bizim və İmam Həsən Müctəbə (ə) bölüyü arasına nüfuz etmişdi.

Seyid Məhəmmədəli Qulami yaralanmışdı. Qulam Qasımzadə də magistralın sağ səmtində güllə yarası aldı və şəhid oldu. Seyid Məhəmmədəli çox qan itirirdi. Yerə yıxılıanda özünü magistral kənarındakı kanala çətdirməyə çalışdı. Güllələrin viraj səsi magistralın hər tərəfindən eşidilirdi. Məhəmmədəli özünü çətinliklə magistralın kənarına çətdirdi. Üz-gözü toz-torpağa və qana boyanmışdı. Sol yanağına qəlpə dəymişdi. Üzü və gözü qanla dolmuşdu. Dodağının altında Quran oxuyurdu. Müharibə illərində son anlarını imamların adını anmadan keçirən çox az şəhid gördüm. Seyid Məhəmmədəli üçün nə edəcəyimi bilmirdim. Susuzluqdan taqəti yox idi. Uzanmırdı. Dedim:

Seyid, uzan. Qanaxman çoxdur.

Bir şey olmaz. Belə rahatam.

Qanaxman şiddətlənəcək.

Oturaq halda daha yaxşıdır.

Uzan, bir şey tapıb yaralarını bağlayım.

Heç nə lazım deyil. O bel çantasını başımın altına qoy.

O, sinəsindən və başından qan axmasına baxmayaraq, uzanmaq istəmirdi. İraqlıların səsi eşidilirdi. Ondan ayrılı bilmirdim. Köynəyini

¹ Sonralar eşitdim ki, Həsən Vəkili və Məhəmməd Dejqam magistral kənarındakı bataqlığa batmış özümüzdə aid bir ədəd tankı benzin töküüb yandırmışlar. Briqadanın hava hücumundan müdafiə komandiri Nemətullah Nəzəri bir ədəd 57 mm-lik topu Beytullahi yolunun sağ səmtində, Şəttül-Əli körpüsündə (gəmilərin yan alması üçün) RPG ilə partlatdı. Uşaqlar topxana qülləsinin sağ səmtinə yerləşdirilən bir ədəd Koreya topunu (23) ada sularına atdılar ki, Xəndək magistralı süqut edən son anda düşmən əlinə keçməsin.

cırıb yaralarını sarımaq istədim. Amma qoymadı. Üzünə baxırdım. Aram-aram dedi: “Əssəlamu ələykə ya Əba Əbdilləh əl-Hüseyn və ələl-ərvəhil-ləti”.

Gözlərindən qanlı yaş axdı. Əllərini yerə başının altına qoymuşdu ki, söykənə bilsin. Nə üçün oturaq vəziyyətdə olmaq istədiyini bilmirəm. Bəlkə də bu əhli-dil ruhani İmam Hüseynə (ə) sevgisini izhar edəndə ədəbini gözləmək və oturaq halda salam vermək istəyirdi.

Rəng-ruhundan sağ qalmaq istəmədi. Onun son duasını heç zaman unutmam: “Allahummərzüqni şəfaətəl-Hüseyn yəvməlvurud” (İlahi, məşhər günü bizə Hüseynin şəfaətini nəsib et).

Son anlarında dəbilqə ilə yanımızdakı suyulundan su gətirdim. Su içmədi. Hətta dodaqlarını da islatmağa qoymadı. Bilmirəm, zənnimcə susuz şəhid olmaq istəyirdi. Sonda susuz da şəhid oldu.

İraqlıların şənlik səsi eşidilirdi. Onlar sol səmtimizdən Şimali Məcnun adasına, arxamızdan isə Xəndək magistralı boyu irəliləmişdilər.

Qızmar iyun günəşi şəhidlərin cənazəsinə şaxıyırdı. İsti amanımızı kəsmişdi. Şəhidlərdən birinin cənazəsi arxadan qamışlığın üzərinə düşmüşdü. Sinədən aşağı suda, sinədən yuxarı isə qamışlığın üstündə idi. Nə qədər ki, diri idi, boğulmasın deyə qamışlardan yapışırdı. Onu qırağa çəkdik və Şəhid Qulaminin yanına uzatdıq.

Düşmən irəliləməyə çalışırdı. Artıq Beytullahi yolunun uşaqlarının güllə səsi eşidilmirdi. Amma Xəndək yolunun uşaqlarının güllə səsləri hələ də eşidilməkdə idi. Hələ də Xəndək yolu uşaqlarının müqavimətini sındıra bilməmişdilər.

İraqlılar hər an yaxınlaşırdılar. Düşmənlə aramızdakı məsafə otuz metrədən az idi. Əllərində İraq bayrağı olan iki düşmən öndə hərəkət edirdi. Onlar İraq bayraqlarını magistralın daha yüksək yerlərinə sancdılar.

Beş nəfər idik. Salar Şəfizadə, Cəmşid Kərəmzadə və başqa üç bəsi. Saatıma baxdım. On ikiyə on beş dəqiqə qalırdı. Magistralın sağ səmtində heç bir qüvvə yox idi. Qərara aldım ki, iki nəfərimiz magistralın sağ səmtinə getsin. Digər üç nəfərimiz isə sol tərəfdə qalsın. Magistralın kənarına şəhidlərin sayı qədər silah düşmüşdü. Çox sayda daraqsız kalaşnikov, patronsuz qoryunov pulemyotunu və RPG-ni ada sularına atdıq. Magistralın sağ səmtində şəhidlərin birinin qoryunov pulemyotunun üstündə olan güllə qayıışı təqribən bir metr uzunluğunda idi.

İraqlılar səngərin qarşısından keçməyə cürət etmirdilər. Qarşımızda bir neçə yol var idi. Ya əlimizi əlimizin üstünə qoyub iraqlıların irəliləməsini və bizi əsir almasını gözləməli idik, ya magistralın hər iki tərəfində əlimizdə olan məhdud imkanlarla döyüşməli idik, ya da özümüzü magistral kənarındakı sulara atıb, sağ qalma şansımızı sınamalı idik. Məcnun adası ələ keçiriləndən sonra sağ qalmağa dəyməzdi. Hansı ürəklə qayıda bilərdik. Şəhid olanlar hamısı qayıda və daha yaxşı həyat sürə bilərdilər.

Düşmən qarşı kanalda səngərimizi ələ keçirmək üçün fürsət axtarırdı. Magistralın sağ səmtində qarşı kanaldan irəliləyən iraqlılara daha rahat güllə atmaq olurdu. Salar son güllələrini atdı.

Tanımadığımız digər üç bəsiçi təqribən iyirmi metr arxada düşmənlə döyüşürdü. Onlardan biri Xudarəhim Rəzəvi idi. Pulemyot səngərindən istifadə etmək mümkün deyildi. Düşmən snayperləri pulemyotçulara hərəkət etməyə imkan vermirdilər. Magistralın sağından atəş açmaq üçün daha çox manevr etmək olurdu. Salara dedim:

Magistralın digər səmtinə gedirəm. Gözlə, kanalın içindən məni vurmasınlar.

Magistralda vuracaqlar.

Səngərdən çıxma. Səngərlə qamışlıq arasından atəş aç. Yoxsa snayperləri səni vuracaq.

Magistralın sağına keçmək üçün bir neçə metr sürünə-sürünə getdim. Özümü qoryunov pulemyotuna çatdırmaq və magistralın sağ səmtinə çəkilmək istəyirdim.

Düşmən qarşıdakı qamışlıqlardan və kanaldan hərəkət edən hər şeyi hədəfə alırdı. Magistralın ortasına çatanda qalxıb axsaya-axsaya on-on iki metr qarşıda olan pulemyota tərəf qaçdım. İraqlılar atəş açdılar. Pulemyota tərəf qaçanda Salar qamışların yanından kanalın içində olan iraqlılara atəş açırdı. Bir anlıq bədənimin sağ tərəfindən qısaldığımı hiss etdim. Yerə yığıldım. Nə olduğunu görmək üçün bədənimə baxdım. Başıma gələnə görə şoka düşdüm. Sağ baldırımın sümüyü parçalanmışdı. Güllələr sağ ayağımın topuğundan yuxarı dəymişdi. Daban və topuq oynağım salamat idi. Amma baldır ətim parça-parça olmuşdu. Ayağımın dabanı bir az dəri və damardan asılı qalmışdı. Sümüklərim elə parçalanmışdı ki, dabanım istənilən tərəfə fırlanırdı. Qan dayanmırdı. Məncə, yerə yığılanda iraqlılar öldüyümü güman

etdilər. Ona görə də mənə tərəf az güllə atdılar. Özümü yerin üzərində sürüyərək magistralın sağ səmtindəki çalaya çatdırdım.

Güllə yarası aldığımı gören Salar mənə kömək etdi. Belə bir şəraitdə ayağımı itirməyimə inana bilmirdim. Bu gün ayağıma hər zamankından çox ehtiyacım var idi. Güllə dəydiyi ilk andan ayağımdan qan fışqırırdı. Çəkməm qanla dolmuşdu. Yaranan vəziyyətlə bağlı nə edəcəyimi bilmirdim. Fikirlərim qarışmışdı. Beynimdən hamı keçdi: atam, qardaşlarım, bacılarım, dostlarım, çantam, durbinim və velosipedim.

Ayaqsız və bu vəziyyətdə düşmən əlinə keçmək istəmirdim. Özümü o mərəkədən xilas etməyin heç bir yolu yox idi. Düşünürdüm ki, indicə iraclılar gəlib çatacaq və bir güllə ilə işimi bitirəcəklər. Bu şəkildə şəhid olmaq ürəyimə yatmırdı. Əgər qədrim son öldürücü güllə olacaqdısa, digər dostlarımın yanında, müqavimət göstərərək öldürülmək istərdim. Təşviş içində idim. Salar mənim üçün narahat idi. Artıq nə güllə qalmışdı, nə də taqət. Salar mənə dedi:

Nə edim? Geriyə heç cür apara bilmərəm.

Bilirəm ki, əlindən bir iş gəlmir. İraqlılar hər yeri tutublar.

Bu vəziyyətdə səni burada qoyub gedə bilmərəm.

İndi iraclılar gəlib çatacaqlar. Getməsən əsir düşəcəksən.

Nə sialhın var, nə də güllən. Sən bu vəziyyətdə nə edəcəksən?

Gülləm yoxdur, amma axı cəddim var.

Səni qoyub getməyi vicdanım qəbul etməz.

Səngərin arxasından iraclıların səsinə eşidirdim. Onlar xorla Səddamı vəsf edən şeir oxuyurdular.

Salar narahatlığını anlayırdım. Canını mənim üçün təhlükəyə atmağa hazır idi. O ölüm-qalım anında başımı sinəsinə alıb ağladı. Ayağımdan çox qan axmışdı. İşimin bitdiyini düşünürdüm. İraqlıların sevinc səsləri hər an çoxalır. Uşaqlar hamısı şəhid olsa da iraclılar qabağa gəlməyə cürət etmirdilər. Bəlkə də pulemyot səngərinin arxasında onlara pusqu qurduğumuzu güman edirdilər. Salar bir neçə dəfə qalxdı və səngərin yanına getdi. Səngərin və qamışlıqların yanından boylandı. Geri dönüb mənə dedi:

Çox yaxınlaşblar. Səngərin arxası, kanalın içi iraclılarla doludur.

Salar bundan artıq vaxt itirməsini istəmirdim. Mümkün qədər tez çıxıb getməsini istəyirdim. Yanımda oturanda dedim:

Burda qalma. Səni cəddimə and verirəm, buradan get.

İraqlılar səngərə güllə yağdırmağa başladılar. Qumbaraları səngərin arxasında partlayırdı. İlk on-on beş dəqiqədə ağrım az idi. Güllə dəyəndə heç hiss etmədim. Get-gedə ağrı kəskinləşirdi. Bir neçə dəqiqə sonra iliyimə qədər irəlilədi. Yaralanmağımdan təqribən on dəqiqə keçirdi ki, Salara oranı tərk etməsini bir daha israr etdim.

Salar özü getməkdən başqa heç bir çarəsinin olmadığını bilirdi. Mənim də əsir düşməkdən başqa bir çıxış yolum yox idi. Salar nə etmək istədiyimi bilmək istəyirdi. Ratsiyada arxa cəbhədən bizi səs-ləyən komandirin səsi eşidilirdi. Amma ona cavab verəcək kimsə yox idi. Xüsusi təyinatlı Şəhidlər batalyonunun komandiri Rəbbani idi. Bu, mənim bələdçisi olduğum batalyon idi. Xüsusi təyinatlı Şəhidlər batalyonunun ratsiyası məndən beş metr aralıda yerə düşmüşdü. Rəbbaninin ratsiyada dediyi bəzi sözlər yadımda qalıb:

“Nə üçün cavab vermirsən? Danış, Qasım. Magistralda nə baş verir? Qasım, Qasım, Qasım. Talib! Qasım can, danış. De, görək, nə baş verir? Qasım, Qasım, Qasım. Talib! Qasım, səsimi eşidirsən?”

Sonra ratsiyanın arxasından qəhərli səslə deyirdi:

“Hamı şəhidmi oldu?.. Səsimi eşidən varmı?.. Kül bizim başımıza ki, sağ qalmışıq. Necə qayıdıb deyək ki, hamı şəhid oldu, biz qayıtdıq?!.. Qasım...”

Son anda ratsiyanın arxasından ağlama səsinə eşitdim və artıq birtərəfli əlaqə kəsildi. Bu, arxa cəbhədən eşitdiyim son səs idi. Özümü ratsiyaya çatdırıb, bu gün Xəndək magistralında nə baş verdiyini deyə bilməyi çox istədim. Ona demək istədim ki, bu gün uşaqlar mərd-mərdanə qaldılar və Hüseyn (ə) kimi şəhid oldular. Son anlarda uşaqların hər birinin necə şəhid olduğunu ona deməyi çox istədim.¹

Salar özü də bilirdi ki, iraqqlıların gəlməsini gözləməkdən başqa çıxış yolum yox idi. Düşmənin gəlişini gözləmək çox çətin andır. Hürümçək toruna düşmüş kəpənəktək hər an hürümçəyin məni yeməsini gözləyirdim. Salar qamışlığa tərəf getdi ki, suyoluna atılsın. Əlləri ilə qamışları açır, geri dönüb mənə baxırdı. İki yol arasında qalmışdı. Bilmirdi getsin, yoxsa qalsın. Onun getməməsi mənə əsəb

¹ Sonralar azad olanda xüsusi təyinatlı Şəhidlər batalyonunun komandiri Məhəmmədkərim Rəbbaninin şəhid olduğunu anladım.

verirdi. Məni tək qoyub getmək onun üçün çətin idi. Özünü qamışlıqların arasında suyoluna atdı. Rahat nəfəs aldım.¹

Yalnız deyildim. Şəhidlər yanımda idilər. O şəhidlər ki, cənazələrini arxa cəbhəyə aparmaq mümkün olmamışdı. Bilmirəm nə üçün şəhidlərin arasında olmaq mənə bu qədər təskinlik verirdi. Əsirlik haqqında düşünəndə öz-özümə deyirdim: “Mən və bu şəhidlər birlikdə iraqılara əsir düşəcəyik”. Bilmirəm, bu düşüncə tənhalıqdan idi, əsarət qorxusundan idi, yoxsa bu qədər adamın içində nə üçün yalnız mən əsir olmalıyam əndişəsindən idi.

Qərribə fikirlər xora kimi canıma daraşmışdı. Ayağımın ağrısı kəskinləşirdi. Dabanımı çəkmədən çıxarmaq istəyirdim, amma çıxara bilmirdim. Dabanım çəkmədə ilişib qalmışdı. Ayağım sümükdən qopmuşdu. Çəkmə dabanımın üstündə ağırlıq edirdi. Sanki kimsə boğazımdan tutmuşdu və nəfəs almağa qoymurdu. Çəkməm qanla dolmuşdu. Çəkmənin son bağından aşağı ayaq sümüyüm parçalanmışdı. Özümə qəbul etdirməli idim ki, əsir düşürəm. Həmin an könül verdiyim bütün şeyləri ürəyimdən çıxartmağa çalışdım. Ailə və dünya bağlarını ürəyindən çıxarmaq çox çətin idi. Deyəsən, hələ şəhid olmağa hazırlaşmayan döyüşçülərdən idim. Könül verdiyim hər şey nümayişkarənə şəkildə gözümün qabağından keçirdi. Dünyaya aid yalnız bir velisopedim var idi. Aylar sonra cəbhədən qayıdanda başqa bir velisopedi olan qardaşım Şücaəddinlə xoş anlar yaşayırdıq. Fotoaparatım və sevdiyim bir çox şəkillərim, xüsusilə bir gün öncə Kəşfiyyat səngərində çəkdirdiyimiz şəkillər səngərdə idi. O səngər isə artıq iraqılıların əlində idi. Rahat can vermək üçün könül verdiklərimi ürəyimdən çıxarmalı idim: atam, özüm, velosipedim, şəkillərim, sinif yoldaşlarım, şəhərimizin küçə və prospektləri, evimizin yanındakı futbol sahəsi, nar bağımız və ən əziz dostum Həsən. Artıq ailəmi, cəbhə dostlarımı və sinif yoldaşlarımı görməyəcəyimi özümə təlqin etdim.

Korpusçulara və bəsicilərə olan kin-küdurətləri haqqında bildiklərim məni inandırmışdı ki, iraqılılar çatan kimi bir güllə ilə işimi bitirəcəklər. Kimsə içimdə davamlı olaraq bu cümləni təkrarlayırdı. Məni öldürəcəklərinə əmin idim. Bu əminlik məni o qədər yüngülləşdirmişdi ki, belə ölməyin yaralı əsir bir bəsicinin haqqı

¹ Azad olandan sonra Salar Şəfizadənin böyük ehtimalla sağ olduğunu düşünürdüm. Yerlisi Mahmud Darbamdan soruşdum. Xəndək magistrasında şəhid olduğunu dedi.

olduğuna inanmışdım. Düşünürdüm ki, mən belə ölməliyəm. Bu şəkildə öldürülmək mənim taleyimdir. Bu kimi düşüncələrlə can verməyə hazırlaşırıdım.

Gözlərim səngərin və magistralın yuxarısında idi ki, nə vaxt gəldiklərini görüm. Yaralı ayağımın dabanı sağ əlimə aldım. Sol ayağımın köməyi ilə özümü yerin üstündə sürüdüm. Kanalın içindən on-on beş metr arxada olan kiçik səngərə getdim. Əlim laxtalanmış qanla dolu idi. Paltarlarım toz-torpağa və qana boyanmışdı. Paltarlarım o qədər qanlı idi ki, rəngi qaralmış, quru ağac kimi olmuşdu. Son anda bir şey etmək istəyirdim. Özümü çəkdiyim on-on beş metr arxada şəhidlərin birindən düşən yeganə kalaşnikovu götürüb yaxınımdakı suyoluna atmağa çalışdım.

Ağrının şiddətindən birtəhər olmuşdum. Bu vəziyyətin nə ilə bitəcəyini gözləmək mənə əzab verirdi. Baldırımın ətinin arasında qalan və hər dəfə ayağımı tərpedəndə bıçaq kimi batan sümük parçaları dəhşətli dərəcədə ağrıdırdı. Susuzluqdan təqətim qalmamışdı. Dodaqlarım qurumuşdu. İsti o qədər yandırıcı idi ki, yerin ətini sümüyündən ayırırdı. Ağzımın suyunu çətinliklə udurdum. Ağzımın suyu qurumuşdu. Ağrının şiddətindən ayağımı tərpedə bilmirdim. Ən kiçik tərpanişdə sümüklərimdən elə ağrı qopurdu ki, gözlərim qaralır və ölüm arzulayırdım. Hələ iraqılardan xəbər-ətər yox idi. Üzərimdə sənədlər və bəzi şəkillər var idi. Son anda şəxsiyyət vəsiqəm, minaçı təlim vəsiqəm, Kermanşah Nəcəf-Əşrəf qərargahından verilən ixtisaslaşmış partlayışlar təlim kursunun vəsiqəsi, atamın və üç qardaşımın – Seyid Hidayətullah, Seyid Qüdrətullah və Seyid Nüsrətullahın – şəkilləri üzərimdə idi. Seyid Hidayətullah və Seyid Nüsrətullahın şəkli korpus geyimində idi. Yanımda yeddi yüz əlli tümən pul var idi. Bütün sənəd və şəkilləri yanımdakı çalada basdırdım. Nömrə nişanımı bir küncə atdım ki, məni öldürsələr, bir gün şəhid olduğum yeri tapsınlar.

O qədər susuz idim ki, yanımdakı suyolundan su içməyə cəhd etdim. Artıq susuzluğa dözə bilmirdim. Ayağımın yarası ilə susuzluq acısını tərəzinin iki gözünə qoysaydım, bərabər gələrdi. Yanımdakı suyolunun suyu içməli deyildi. Suyun səviyyəsi magistraldan təqribən bir metr aşağı idi. Ağrısına dözdüm və yerin üzərində sürünə-sürünə qamışlıqlara yaxınlaşdım. Baldır nahiyəsindən heç bir sümükdən asılı olmayan yaralı ayağım arxamca sürünürdü. Şəhidlərdən birinin dəbilqəsini qamışların arasından adanın suya salmaq istəsəm də bunu

bacarmırdım. Suya əlim çatmırdı. Dəbilqəni suya salmağa cəhd etdim. Əgər bədənimin sinədən aşağı hissəsini bundan artıq suya salsaydım, suya düşər və boğulardım. Fiziki zəifliyim dəbilqənin əlimdən düşməsinə və ada sularında üzməsinə səbəb oldu.

Çətinliklə fırlanıb geri döndüm. Yaxınlığımda bir neçə qumbara partladı. İraqlılar qarşımdakı səngərin bir neçə metrliyində idilər. Günorta saat 12:30 idi. Gözlərim qarşıya zillənmişdi. İraqlıların nə zaman çatacağını bilmirdim. Arxam Çıraqcı dairəsinə, üzüm Beytullahi yoluna tərəf oturmuşdum. Əllərimi arxadan yerə qoydum ki, söykənə bilim.

Gözlərim səngərin ucunda idi ki, birdən iki-üç iraqlı hərbcı peyda oldu. Səngərin üstünə çıxdılar. Baxışlarından anladım ki, səngərin mənim olduğum hissəsindən qorxurlar. Səngərin arxasına, mənim on-on iki metrlik məsafəmə bir neçə qumbara atdılar. Qumbaralardan birinin qəlpəsi sağ əlimə dəydi. Onlardan birinin gözü mənə sataşdı. Pulemyotunu mənə tuşladı və uca səslə dedi:

Tərpənmə.

Baxışlarımız kəsişdi.

Əllərini qaldır, - dedi.

Əllərimi qaldırdım.

Silahını at, - deyə çıxırdı.

Silahım yox idi. Qoryunov pulemyotunu mənə tərəf tutan hərbcı sözünə davam etdi:

Gəl, yxınlaş, cəld ol...

Bu sözləri o qədər təkrarladı ki, hələ də yadımdadır. Məncə, uşaqların müqavimətindən təngə gəlmişdilər və ona görə də bir neçə dəfə təkrarladı:

Nə üçün təslim olmurdunuz?

Silahımı yaxındakı suyoluna atmışdım. Yanındakı başqa bir iraqlı hərbcı İraq bayrağını səngərin başında yerə sancdı. Məni əsir alan ilk iraqlı hərbcinin təsviri zehnimə həkk olunmuşdu. Arıq, irigöz, boğuc simalı və pələngi parçalı kamuflyaj geyinmiş bir adam idi. Alnında qara xal var idi. Geyimi səliqəsiz və pinti idi. Ətrafıma bir neçə güllə açdı. Deyəsən, məni öldürmək istəmirdi. Səssiz idim. Yaralı ayağımı görmürdü. Üçüncü dəfə təkrar etdi:

Ayağa qalx.

“Tərpənmə” sözünü təkrarlamaqla mənə əllərimi qaldırmağımı anlatmaq istəyirdi. Əllərimi yuxarı qaldırmaq çətin və üzücü idi. Əli bu

şəkildə yuxarı qaldırmaq dünyanın hər yerində hər bir əsgərin ən çətin anıdır. Əllərimi yuxarı qaldıranda döyüş qürurumun sındığını hiss etdim. O an öz qarşımda, eləcə də iraclıların qarşısında çox pis sındım. Hətta yanımda yerə sərilən şəhidlərdən utandım. Şəhidlərdən birinin belə dediyini təsəvvür edirdim: “Seyid! Sən hara, əsirlik hara?!” Əllərim yuxarıda olanda alçalma, təslimolma və başqa sözlə, məğlubiyyət hissi mənə əzab verirdi. Müharibədə əsir düşməyi indi bulaşdığım bir günah hesab edirdim.

Hər dəfə dostlarım şəhid olanda onlara qarşı xoş hisslər bəsləyirdim. İlk dəfə dostlarımdan bir neçəsi, o cümlədən Kavus Mahmudi Kürdüstanda 4-cü Nəsr əməliyyatında iraclılara əsir düşəndə onlara qarşı heç də xoş hisslər bəsləmədim. Öz-özümə deyirdim: “Onlar son nəfəslərinə qədər döyüşməli və əsir düşməməli idilər”. İndi düşünürdüm ki, yəqin başqaları da mənim haqqımda bu hissləri keçirirlər.

Qanaxma, susuzluq və yandırıcı istinin yaratdığı zəiflik mənə hakim kəsilmişdi. Havanın isti və rütubətli olması kələyimi kəşmişdi. Nəfəsim tənqiyir, az qala boğulurdum. Havada oksigen olmadığını hiss edirdim. Ağcaqanad və qarışqalar yarama toplaşmış və qanıma sorurdular. Artıq Xəndək magistralının heç bir nöqtəsində güllə səsi eşidilmirdi.

Hələ əllərim yuxarıda idi ki, iraclı hərbi silahının lüləsini mənə tərəf tuşladı. Əlinin işarəsi və təkrarladığı sözlərlə mənə ayağa qalxıb ona tərəf getməyimi anlatmaq istədi. Əlimi ayağıma tərəf tutdum və yeriyə bilmədiyimi başa salmaq istədim. Onlardan ortaboylu və buğdayibəniz biri mənə yaxınlaşdı. Silahı ilə sinəmə vurdu. Arxası üstə yerə yıxıldım. Bütün diqqətim ayağımda idi ki, zərbə dəyməsin. İraqlı hərbi çiyimdən tutub qaldırdı və oturaq vəziyyətə gətirdi. Əllərim yuxarı, başım aşağı idi ki, üzlərinə baxmayım. Onlardan biri səhra telefonunun simi ilə əllərimi arxadan bağladı. Hərbiçilərin yanımdan keçib, Çıraqçıya getməsi mənə əzab verirdi. Otuz-qırx hərbiçisi ətrafımda dayanmışdı. Onlar şəhidlərin qol saatını, üzüyünü, təsbəhini, pulunu, kəmərinə və digər şəxsi əşyalarını götürür, ciblərini boşaldırıdılar. İki nəfərin şəhidlərin şəxsi əşyalarını bölmək üstündə davası düşdü. Onlar şəhidlərin cib xərcliklərini öz aralarında bölürdülər.¹ Onlardan bir

¹ Sonralar Tikrit düşərgəsində Sami adlı iraclı nəzarətçilərdən birindən eşitdim ki, Bağdadın Hayfa prospektində bir Küveyt bankı İran pulunu iraclılar üçün dinara çevirir.

neçəsi şəhidlərin şəxsi əşyalarını götürür və cənazələrinə atəş açırdılar. Onlardan biri dolu bir darağı bir az qabaq pullarını və arvad-uşağının şəklini çıxarıb götürdüyü şəhidin üz-gözünə boşaltdı. Kim olduğunu bildim. Yerlim Həyatullah Azadi idi. Dərəşorlu (qaşqay) türklərindən, üç uşaq atası idi. İraqlılar uşaqlarının şəkillərini bir-birlərinə göstərirdilər. Cahangir Rəncbərin cənazəsi onun bir neçə metrliyində yerə düşmüşdü. Cahangir də ailəli idi, iki uşağı vardı. Cahangir Çıraqçıda qalıb qabağa gəlməyə bilərdi. Əsgəri xidmətinin sonuna iyirmi gün qalmasına baxmayaraq mərd-mərdanə döyüşdü və məzlumcasına şəhid oldu.

Başım gicəllənir, gücüm tükənirdi. Onlardan nisbətən qısa boy və arıq biri çaxmağı çəkib silahı başıma doğrultdu dedi:

Öldürümmü səni?

Baxışlarımı adanın qamışlıqlarına yönəldirdim ki, üzlərinə baxmayım. Bəzilərinin gözləri nifrət və kinlə dolu idi. Onlara baxanda daha da cürətlənir, saçımdan tutub dartırdılar. Daha az təhrik olunsunlar deyə baxışlarımı aşağı dikirdim.

İraqlılardan birinin çəkməsi ilə vurduğu zərbə dirsəyimi ağrıdırdı. Biri mənə doğru silah çəkdi. Məni öldürməkdə ciddi olduğunu hiss etdim. Ərəbcə söyüş söyəndə səsi o qədər yüksəkdən çıxırdı ki, hamı dönüb ona baxırdı. O qədər qəzəbli idi ki, gözlərimi onun vuracağı son gülləni gözləmək üçün qapadım və kəlmeyi-şəhadəti dedim. Məncə, ölümdən qorxmadığımı anlamışdı. Allaha təvəkkül etdim. Kaş sözlərimi başa düşəydilər və onlara anladaydım ki, bu vəziyyətdə sağ qalmaq mənim üçün ağrı-acıdan başqa bir şey deyil. Qarşıda məni necə çətin bir yolun gözlədiyini bilirdim. Ağrı-acıları və təhqirləri düşünəndə sağ qalmağa meylim qalmırdı. Başımı aşağı salmışdım. Yanımda oturdu. Saçımdan tutub başımı yuxarı qaldırdı. Gözlərini üzümə elə diqqətlə zillədi ki, elə bil ilk dəfə idi iranlı görürdü. Əksər hərbcilər əsir düşdüyüm ilk andan ətrafımda dayanmışdılar və tərpənmirdilər. Çox dayananda komandirlərinin və ya yüksək rütbəli zabitlərdən birinin çıxırtısı ilə dağılışırdılar.

Bir neçə yeni hərbcı gəldi. Onlardan biri çəkməsi ilə üzümə qum səpdi. Gözlərim torpaqla doldu. Əllərimin açıq olmasını və gözlərimi ova bilməyi arzuladım. Öz aralarında danışdılar. Yadımda qalıb. Sonralar əl-İmarədə və Bağdadda çox eşitdim. Ortayaşlı biri dedi:

Allahın lənəti olsun sizə, atəşpərəst iranlılar.

İranlılar ərəblərin düşmənidir, - deyə başqa biri dilləndi.

Nə üçün cəbhəyə gəlmisən? – digərlərindən daha mədəni və ədəbli görünən bir zabit soruşdu.

Məndən bir cavab ala bilməyib dedi:

Səni öldürümmü?

Onlar bu sözlərlə ürəklərini boşaldırdılar. Bəziləri vicdanlı insanlar idilər. Digərlərini mənə toxunmamağa qane etmək istəyirdilər. Əli sarğılı mayor tapançanı gicgahıma dayayıb dedi:

Sən Xomeyni korpusçususanmı?

Bir söz demədim. O, sözünə davam etdi:

Könüllüsənmi?

Yenə susdum. Korpusçulara və könüllülərə xüsusi kin bəslədikləri belli idi. Mayor üzümə baxanda ətrafındakı digər hərbiçilərə müraciətlə dedi:

Yox, bu, sırası əsgər deyil.

Mayor ciblərimin təftiş olunmasını əmr etdi. Əynimdə ikicibli Koreya köynəyi var idi. Ciblərimi yoxladılar. Üzərimdə heç nə yox idi. Qol saatım hərbiçilərdən birinin diqqətini çəkdi.¹ Saatımı çıxartmaq üçün əlimi açmalı idi. Səhra telefonunun simini əlimdən açdı. Rahat nəfəs aldım. Əllərimi elə möhkəm bağlamışdılar ki, simlərin yeri göyərmişdi. Daha gənc hərbiçi saatımı çıxartması üçün əlimi tutdu. Əlimin işarəsi ilə başa salmağa çalışdım ki, özüm çıxarıb ona verəcəm.

Saatı almaq üçün əllərini mənə uzatmışdı. Saatı çıxarıb suya atdım. Bunun sonunun nə olacağını bilirdim. Şəhid qardaşımın saatının qatillərinin qolunda olması mənim üçün ağır idi. O an düşündüyü yeganə şey bu oldu. Bu hərəkətimə görə mənə nə edəcəkləri önəmli deyildi. Hər şeyi gözə almışdım. Əsəbiləşməyə haqqı var idi. Mənim bu hərəkətim onu o qədər əsəbiləşdirdi ki, təpiyi ilə çənəmə, silahının qundağı ilə isə çiyinə vurdu. Üzümə tüpürəndə ürəyinin bir az boşaldığını hiss etdim. Tutduğum işə görə özümü yaxşı hiss edirdim. O an beynimdə qardaşımı düşünürdüm. Mənə deyirdi: “Nasir, mənim saatım iraclıların əlində nə edir?!” Saatı götürmələri mənə çox ağır gəlirdi.

¹ 1985-ci ilin yayında qardaşım Hidayətullahla birlikdə Baştın yeddi kilometrliyində yerləşən Birim körpüsünə çimməyə getdik. Hidayət çaya atıldı və çıxanda CİTİZEN saati tapmışdı. 1987-ci ilin yazında **Kürdüstanda saatımı onunla dəyişdim. Şəhid olandan sonra isə yadigar saxlamağa çalışdım.**

Hərbçilərdən biri yenidən əllərimi bağladı. Ətrafımdan dağılışdılar. Əsgərlər yanımdan keçib Mehvər üçyoluna və Çıraççıya gedirdilər. On-on beş metrlik məsafədə iki hərbcı məni öldürmək üçün mübahisə edirdi. Onlardan biri məni görüb çaxmağı çəkdi və silahını mənə tuşladı. Yanındakı digər hərbcı onun mənə atəş açmasına mane oldu. Sözlərindən bir şey anlamırdım. Onlar iki fərqli davranışla mübahisə edirdilər. Məni öldürməyə qarşı olan hərbcı dostunun silahının lüləsini yuxarı qaldırmış, ona mane olurdu. Onun yalnız bir cümləsini anlayırdım:

Xalid, Xalid, vurma.1

Xalid məni öldürmək niyyətində ciddi idi. Deyəsən asanlıqla yola gələcək biri deyildi. Davranışında çox kin-küdurət görünürdü. Yalnız o an adının Xalid olduğunu anladığım hərbcı uca səslə çığırdı:

Sən mənim qardaşımın qatilisən.

Nə dediyini anladım. Ona qardaşımı bu müharibədə öldürdüklerini anlatmaq üçün sözlərini təkrarladım:

Sən qardaşımın qatilisən.

Çox güman ki, qardaşı müharibədə ölmüşdü. Ona görə də iranlı əsir görünən kimi gözlərini qan tutmuşdu. Yanındakı hərbcı onu fikrindən yayındırmaq üçün davamlı olaraq deyirdi:

Öldürmə. O, gənkdir, yaralıdır.

Onların mübahisəsi bir polkovnikin gəlişi ilə sona yetdi. Polkovnik oranı tərk etmələrini əmr etdi.

Ətrafımda yerə sərilməmiş şəhidlərə qibtə edirdim. Torpağa boyanmış cəsədləri Məcnun adasının sularının kənarında, pak ruhları isə Allaha qonaq idi. Onların məndən daha xoşbəxt olduğunu düşünürdüm.

Bir qrup sudanlı hərbcı ətrafıma toplaşdı. Davranışları yaxşı idi. Onlardan biri mənə dedi:

Mən sudanlıyam.

¹ Mənə elə gəlirdi ki, iraclılar iranlı əsirə silah çəkəndə onun ayaqlarına düşüb yalvarmasını istəyirdilər. Hansı ki, öz əsirləri belə edirdi. İraqlı əsirlər əsir düşəndə "Səddama ölüm olsun! Xomeyniçi, Xomeyniçi" səsləri aləmi bürüyürdü. Onlar öldürülməmək üçün dərhal arvad-uşaqlarının şəklini, Nəcəf, Kazimeyn və Kərbəla şəkillərini əllərinə alır, iranlılara göstəridilər. Hərçənd, iranlılar İslam prinsiplərinə sadıq idilər. Mən cəbhədə olduğum müddətdə iraclıların bu zavallı davranışına şahid olmuşdum. İraqlıların arasında Səddamın fədaisi olan və Səddam əleyhinə şüar səsləndirməyənlərin də olduğunu gizlətmirəm. Amma onların sayı çox az idi. İranlıların da onlarla işi yox idi.

Zənnimcə sudanlı hərbi iraqı hərbiçilərin kobud davranışını onların ayağına yazmamağı istəyirdi.

Görkəmləri iraqıya oxşamırdı. Digərlərindən daha gənc olan biri mənə saqqız təklif etdi. Nə dediyimi anlamadığını bildiyim halda ona dedim:

Siz sudanlılar burada neynirsiniz?

Zənnimcə, nə dediyimi anladılar və məni qoyub getdilər.

Allaha yalvarırdım ki, yerimdən tərpətməsinlər. Kəmərim İraq kəməri idi. Zabitlərinin kəməri yaşıl və yaxşı materialdan idi. Onlardan sadə və boz kəmərlə biri əyilib kürd şalvarımdan kəməri çıxartdı. Əlini kəmərimə uzadanda ağzına gələn söyüşü söyürdü. Bu kəməri iraqı əsirdən aldığı dediyini anladım.¹

Yanımdan keçən hərbiçilərin arasında çiyinlərində iki sarı ulduz parlayan biri yanımda dayanıb dedi:

Xomeynini söy!

Onu müşayiət edən digər hərbi silahını alnıma tuşlayıb bu zabitin sözünü təkrarladı.

Nə dediyini anladım. Hər dəfə imamın adını çəkəndə məqsədləri ona hörmətsizlik etmək idi. Bu, onların əksəriyyətinin sərgilədiyi davranış idi. Cəbhəyə gəlməzdən qabaq xatirələri danışılan bəzi iranlı əsirlərin sədaqətlərindən örnəklərim var idi. Kermanın Kəhnuc rayonundan olan Məhəmməd Şəhsəvarinin tutarlı fəryadını heç vaxt unutmurdu. O, Bədr əməliyyatında əsir düşərkən iraqı bəşçilərin arasında hayqırırdı: “Antiislam Səddama ölüm olsun!” Ayağını itirmiş şüştərlə Əlirza Rəhiminin əsarətdə ikən hicabsız hindistanlı jurnalistə dedikləri yadımdan çıxmırdı. O demişdi:

“Ey qadın, sənə Fatimədən belə xitab olunmuşdur:

Qadının ən dəyərlə zinəti hicabını qorumasıdır”.

Leytenant imamı təhqir etmədiyim üçün əsəbiləşdi və ona təhqir yağdırdı. İraqlıların şadyanalığı mənə əzab verirdi. Yanımdan keçən hərbiçilərdən biri böyrümə təpik vurdu. Döş qəfəsimdən qəribə ağrı qopdu və nəfəsim tutuldu. Biri kompote qutusunu, digəri isə meyve

¹ O gün iraqlıların mənə aldığı kəməri 1987-ci ilin iyun ayında Kürdüstanın Qamış yüksəkliklərində bir iraqı əsir zabitə balıq konservi və çörək verəndə kəmərimə mənə vermişdi. O kəmərdən bir ildən çox istifadə etdim. İraqlıların özünə aid kəmərin onlara geri dönməsinə sevindim. Bir müddət sonra Bağdadın Ər-Rəşid xəstəxanasında kəmərlə məsələsinə Nəsrullah Qulamiyə danışanda o dedi: “Halal mal sahibinə qayıdır”.

qabığını mənə tərəf tulladı. Allaha yalvarırdım ki, ayağıma vurmasınlar. Başqa bir hərbi çənəmin altından tutdu. Başımı yuxarı qaldırıb, üzümə tükürdü və möhkəm bir şillə vurdu. Mən oturmuşdum. O isə ayaq üstə idi. Ona görə də şillə daha çox başıma dəydi. Onlardan iri cüssəli olan biri çəkməsi ilə yaralı ayağıma vurdu. Nələmin qarşısını ala bilmədim. Bu qrup hərbiçilər kobud insanlardan ibarət idilər. Geyimləri başqalarından fərqli idi. Zənnimcə, Prezident qvardiyasının hərbiçiləri idi. Ağrının şiddətindən çıxırmağa başladım. Şəhidlərdən utanırdım. Həmin leytenantın əmri ilə gözlərimi bağladılar. Təqribən bir saat gözlərim bağlı qaldı. Görmədiyim şəxslər mənə incidirdilər.

Zənnimcə, saat günortadan sonra 3:30 radələrini idi. Komandirlərindən birinin əmri ilə gözlərimi açdılar. Sonradan zabitlərin rütbələrini biləndə anladım ki, general-mayor idi. Nə dediyini başa düşmürdüm. Onu bir neçə polkovnik və zabit müşayiət edirdi. Böyük ehtimalla, adada döyüşən diviziya komandirlərindən idi ki, ətrafına bu qədər zabit toplaşmışdı. O orada olduğu müddətdə mənimlə kobud davranılmadı.¹

Gözümün üzərindəki parça açıldığı üçün özümü rahat hiss etdim. Susuzluq kələyimi kəsmişdi. Dilim susuz ağızımda fırlanırdı. Hava o qədər isti idi ki, əlimi bağlayanda boğulacağımı his edirdim.

Hərbiçilər sözlərini mənə başa salmağa çalışırdılar. Nə dediklərini anlamırdım. Danışqlarından və jestlərindən belə başa düşürdüm ki, özlərinin haqq, bizim isə haqsız olduğumuzu anlatmağa çalışırlar. Dediklərini anlamadığımı görəndə dağılışıb getdilər.

Zəifliyin şiddətindən sağ böyrü üstə kanala uzanıb qalmışdım. Sol böyrü üstə fırlanmaq istədim ki, sağ tərəfim bir az dincini alsın. Amma çevrilə bilmədim. Ən kiçik tərpənişdə sümüklərimi sızladan ağrı bütün vücudumu bürüyürdü. O vəziyyətdə susuzluq, isti, adanın ağcaqanad və milçəkləri iraqılqlarla əl-ələ verib mənə əzab verirdilər. Dabanım yüngülləşsin deyə çətinliklə çəkməmi yaralı ayağımdan çıxardım. Çəkməni çıxaranda dedim elə indicə dabanım ayağımdan qopacaq.

¹ Ön və arxa cəbhədə yaşı yuxarı olan əksər yüksək rütbəli zabitlərin davranışı gənc zabitlərin davranışından daha yaxşı idi. Yaşı yuxarı olan yüksək rütbəli zabitlər qaba davranışlara daha az əl atırdılar. Xüsusi fiziki vəziyyətdə olan mənə qarşı münasibət belə idi. Baxmayaraq ki, gənc zabitlərinin acı xatirələrini heç zaman unutmayacağam. Yüksək rütbəli zabitlər daha çox onları maraqlandıran məlumatlarla maraqlanırdılar. Hərçənd, bir əsirin onlara lazım olan məlumatı verməkdən yayındığını anlayanda sərt addımlar atırdılar.

Ağrısı dözülməz idi. Baldırımın yaraları arasından bayıra çıxan parçalanmış sümüklər hədsiz dərəcədə ağrıdırdı.

Xəndək ara yolu hələ süqut etməmişdi. İraqlıların qayıqları magistralın kənarında şəxsi heyəti boşaldırdı. Qida və sursatlarını qayıqla magistralın hər iki tərəfinə boşaldır və Mehvər üçyoluna doğru aparırdılar. O üçyol ki, bu gün səhərə qədər bizim arxa cəbhəmiz, indi isə iraqlıların ön xətti idi. İraqlıların Xəndək magistralında hərəkət etdiyini görmək mənim üçün çox ağır idi.

Zabitlərdən biri rütbəli birini mənə göz qoymaq üçün oraya qoydu. Rütbəli hərbiçi ortayaşlı adam idi. Qarşımda onmetrlik məsafədə səngərin üstündə oturmuşdu. Diqqəti məndə idi. Pis adama oxşamırdı. Amma digər iraqlı hərbiçilər məni incidəndə onlara mane olmurdu.

İki hərbiçi yanımda dayandı. Onlardan biri mayor idi və çiyində sarı qartal parlayırdı. Mayor, üzümə və yaralarımın baxdı və dedi:

Susamısan?

Bəli! – dedim.

Bir işarəsi ilə əsgərlərdən biri kəməmindən qumqumasını çıxarıb ona verdi. Mayor qumqumanın qapağını açdı. Başımın az miqdarda su tökdü. Suyun sərinliyini hiss etdim. Gözüm əllərimdə qalmışdı ki, qumqumanın suyunu susuz dilimin qarşısında yerə tökdü. Nə üçün belə davrandığını bilmədim. Başımı əydim ki, üzünə baxmayım.

Mayor tapançasını mənə doğru tutub dedi:

Sən Xomeyni korpusçususan? Sən atəşpərəstsən?

Səssiz idim. Çəkməsini yavaşca çənəmin altına apardı ki, başımı yuxarı tutum. Qıvrım saçları, qalın qaşları və bıığı, orta boyu və çökəyə düşmüş gözləri var idi. Gözlərini üzümə elə dikmişdi ki, elə bil ömründə iranlı görməyib. Mayor tapançasını gicgahıma dayayıb dedi:

Buynuzsuz qoyun! De, Xomeyniyə ölüm olsun!

Digər hərbiçilər kimi məni qorxutduğunu düşünürdüm. Davranışından iranlılara nifrət etdiyi məlum idi. Əsəbi idi. İmamı təhqir edib çıxıranda boynunun damarları şişirdi. Sözlərini mənə yaxşı anlada bilmədiyini üçün əsəbiləşirdi. Kaş onu başa sala biləydim ki, mənim rəhbərimi təhqir etmək heç bir problemi həll etmir. Onları başa salmağa çalışdım ki, iranlılar heç zaman müharibədə əsir düşən iraqlıları Səddamı söyməyə məcbur etməzlər. Amma dediklərimi başa düşmürdülər.

Mayor “bir, iki, üç” – deyər təkrar edir və imamı təhqir etməyimi üçün möhlət verirdi. “Üç” deyəndə təhqir etməyimi gözləyirdi.

Çaxmağı çəkəndə psixi tarazlığının yerində olmadığını hiss etdim. Öz-özümə dedim: “Deyəsən, bu, başqalarından fərqlidir”. Koltunu aşağı, ayağıma doğru endirdi. Atəş açanda bir anlıq yerimdə donub qaldım. Mənim üçün hər şey gözlənilməz idi. Yuxu gördüyümü güman edirdim. Məni öldürəcəyini təsəvvür edə bilirdim. Amma hər iki ayağım yaralı olduğu üçün yaralı ayağıma atəş açacağını güman etməzdim.

Hər iki ayağıma iki güllə atdı. Mat-məəttəl ona baxdım. Üzünü həmişəlik yaddaşıma həkk etmək istəyirdim. Güllələrdən biri sağ ayağımın yuxarı bud əzələsinə, digəri isə sol ayağımın əzələsinə dəydi.¹

Yanıdakı rütbəlilərin və hərbiçilərin iki-üç nəfərindən başqa kimsə onu qınamadı.

Ərəbcə bilməməyimə baxmayaraq, yanındakıların bəzisinin ona necə yaltaqlandığını və tutduğu işi yüksək dəyərləndirdiklərini anlayırdım. Zənnimcə, mayora dedilər:

Bunların cəzası yalnız ölümdür. Ona o da azdır...

Onlardan hər şey gözləmək olardı. Mənim reaksiyama gözləyən mayor bir daha təkrarladı:

Xomeynini söy!

Artıq sözlərinin mənim üçün bir önəmi yox idi. O magistralda ondan daha rəhimsizini görmədim. Bir neçə dəqiqə sonra güllələrin yerinin sızılısı başlandı. Kələyim kəsilmiş, əsəblərim gərilməmişdi. Çığırmaq istəyirdim. Amma səsimin çıxmadığını hiss etdim. Nə dediyimi anlamasa da dedim:

Nə üçün ayağıma vurursan? Öldür, xilas et məni!

Susuzluq və tənəffəslik mənə əzab verirdi. Həqiqətən səbrim tükənmişdi. Artıq dözə bilmirdim. Bütün daxili işgəncə və təzyiqlərimi minimuma endirmək üçün yeganə yolum bütün varlığımla Allaha səsləmək idi. İlk dəfə idi ki, bu cümləni qəlbimin dərinliklərindən təkrarlayırdım: “İlahi, məni bütün bu ağrı-acıdan xilas et!”

Əlimdən bir iş gəlmədiyini görüb, bildiyim bütün söyüşləri ürəyimdə o mayora ithaf etdim.²

¹ O gündən illər keçməsinə baxmayaraq, hələ də Bəəs mayorunun iki gülləsinin yeri ayağımda qalır. Həmişə arzu edirdim ki, bir gün müharibə olaydı və bir əməliyyatda onunla qarşılaşaydım.

² Bir müddət sonra Bağdadın ər-Rəşid xəstəxanasında oğünkü iraqılı mayorun əhvalatını dostlarım Nəsrullah Qulamiyə və Məhəmmədkazım Babayiyə danışanda

Bütün ömrüm boyu bu qədər susuzluq çəkdiyimi xatırlamıram. Bugünkü susuzluq haqqında düşünəndə öz-özümə deyirdim: “Əgər cəhənnəm əzabı Xəndək magistralinın bugünkü susuzluğu kimi olsa, bu susuzluğu çəkən heç kim bir daha günah etməz”.

Dirsəyimlə magistralin torpağına söykənmişdim. Yanımdan keçən hərbiçilər məni söyürdülər. Bəziləri yadımda qalıb: “Uzunqulaq, camış, meymun”.

Söyüş və təhqirlərinə qarşı susmaqdan başqa bir çarəm yox idi. Söyüş və təhqirləri yalnız o zaman bitirdi ki, komandirlərdən biri gəlib onlara orada qalmamaq əmri verirdi. Onlardan hələ insanlığımı itirməmiş bəziləri komandirlərinə mənim başıma açılanlardan danışdılar. Onlardan biri mayorun hər iki ayağıma açdığı atəş haqqında məlumat verdi. Əlini ayağıma tərəf uzadıb, “ər-Raid” mayor sözünü təkrarlayanda o haqda danışdığını anladım. Polkovnik-leytenant olan komandirə mənim başıma gətirilənlər adi hal kimi görünürdü. Mən ondan müsbət bir reaksiya gözləyirdim. Narahat olacağını və mənim halıma bir çarə qılacağını düşünürdüm. Susuzluq dözülməz həddə çatanda onlardan birinə dedim:

Mənə su verməzsəniz?

Nə dediyimi anlamadı. Bir daha dedim:

Ma, ma. – Qurumuş dodaqlarım və ümumi vəziyyətim nə qədər susuz olduğumu göstərirdi.

Aralarımdan kapitan rütbəli biri mənə su vermələrini əmr etdi. Bir az su içib özümə gəldim. Amma öldürücü susuzluğum aradan qalxmadı. Zənnimcə, qayğıkeşliyindən dedi:

Sən yaralısan, su sənə ziyandır.

Kapitan onlara məni incitməməyi, məndən muğayət olmağı tapşırırdı. Sözlərindən anladım ki, İranda iraqılı əsirlərlə necə davranıldığından xəbərdardır. Bunu onun “əl-usəra əl-iraqi fi İran” (İranda iraqılı əsirlər) sözlərini deməsindən anladım. Öz-özümə deyirdim ki, bunlardan hansı biri İranda iraqılı əsirlər haqqında azacıq məlumatlı olsa, mənimlə daha insanca davranar. İranın iraqılı əsirlər üçün bir neçə ulduzlu hotel kimi olduğunu bilirdim. Zənnimcə, digər hərbiçilərə dedi: “İranlılar iraqılı əsirlərlə yaxşı davranırlar”. Kapitan gedəndən sonra digər hərbiçilər onun tapşırığına əməl etmədilər.

uşaqlara dedim: “O mayordan rəhmsizini görmədim”. Məhəmmədkazım dedi: “Səni öldürməyibsə, demək, rəhmli adam imiş”.

Elə bir qövmə əsir düşmüşdüm ki, İmam Hüseyinə (ə) və ətrafına rəhm etməmişdilər. Peyğəmbərin (s) ailəsini əsir tutmuş, onlara olmazın zülmələrini etmişdilər. Göyün və yerin kədəre batdığını görürdüm. Hər qarışı 48-ci Fəth briqadasının mərd igidlərinin xatirəsini yaşadan magistral indi bəəşçilərin çəkmələri altında qalmışdı. Vilayətin səksən1 nəfərdən çox əsgərinin cənazəsi Xəndək magistralında qızmar günəş altında yerə sərilib qalmışdı.

İraqlıların magistralda iki Toyota Land Cruiser markalı maşından başqa maşınları yox idi. Maşın bizə aid idi. Beytullahi yolundakı kəsintiyə görə iraqlılar öz maşınlarını magistrala daxil edə bilmirdilər. Ən üzücü səhnə iraqlıların öz maşınlarımızla cənazələri tapdayıb keçməsi idi. Bu səhnəni görəndə Aşura haqqında eşitdiklərim gözümün önündə canlandı. Aşura günü Yezid qoşunu atla cənazələrin üzərində çapırdı. Burada isə bəəşçilər maşınla cəsədlərin üstündən keçirdi.

Arxamda qamışlığın yanında kiçik bir səngər var idi. Səngərin ətrafında yerə bir neçə taxta və metal sursat yeşiyi düşmüşdü. Səngərin yanında iki-üç şəhid cənazəsi – o cümlədən Seyid Məhəmmədəli Qulaminin və Əbdürrza Dirbazın cəsədi – yerə sərilmişdi. Qəlpə Əbdürrzanın üz-gözünə dəymiş və üzü çox pis parçalanmışdı.

Sursat anbarının yerləşdiyi səngər arxamda bir metr hündürlükdə idi. Eni bir metrədən bir az çox idi. Səngərin içinə girmək üçün sürünə-sürünə getməli idim. Artıq o yandırıcı istiyə dözə bilmirdim. Elə bir kölgəlik yox idi ki, bir az rahatlanım. İraqlılar arxayın idilər. Bilirdilər ki, nə qaça, nə də döyüşə bilərəm. Mənə nəzarət edən rütbəlidən icazə almadan dabanımı sağ əlimə alıb, sol əlimin köməyi ilə yavaş-yavaş özümü arxaya çəkdim və arxamdakı səngərə çətdim. Ağrım dözülməz dərəcədə kəskinləşmişdi. Bir az su içməyimə baxmayaraq, boğazım

¹ O gün gecə saat 3:10-dan günortadan sonra saat 16:30-a qədər Xəndək magistralında yüz on doqquz nəfər şəhid oldu. Onların səksən səkkiz nəfəri Kohgiluyə və Boyer-Əhməd vilayətindən idi. Yeddi nəfər Xəndək ara yolunda, yüz on iki nəfər Xəndək magistralında şəhid oldu. Kohgiluyə və Boyer-Əhməd vilayətinin səksən səkkiz şəhidindən iyirmi yeddisi Boyer-Əhməd və Denadan idi. Onların doqquzu itkin düşdü. Gəçsaran və Baştan on doqquz şəhidin on dördü itkin düşdü. Kohgiluyə və Bəhməidən qırx iki şəhiddən iyirmi ikisi itkin düşdü. Vilayətin itkin düşmüş qırx beş şəhidinin cənazəsi on ildən çox magistralda və müharibədən sonra quruyan bataqlıqlarda torpağın altında qaldı. 1999-cu ildə iraqlılar Şəhid və İtkinləri Axtarış qrupuna Xəndək magistralına və ara yoluna girməyə, 1988-ci ilin 25 iyun şəhidlərinin sümüklərini və nömrə nişanlarını müəyyənləşdirib, doğma vətənlərində torpağa tapşırılmasına icazə verdilər.

qurumuşdu. Sursat anbarının yerləşdiyi səngərdə bir az rahatlanmaq istəyirdim. Bu səngərlər yalnız silah-sursat saxlamaq üçün idi. Orada oturmaq olmurdu. Silah-sursat bölməsi bu səngərləri magistralin kənarında qazılmasını uyğun görmüşdü. Bu gün uşaqlar öncədən bu səngərlərə yerləşdirilmiş silah-sursatla saatlarla müqavimət göstərdilər. Səngərin tavanından günlük kimi istifadə etmək istəyirdim. Səngərə çatanda iraclılar mənə baxırdılar. Nə etmək istədiyimi anlaya bilmirdilər.

Parçalanmış sümüklər yaralara batanda ayağımın ağrısı daha da şiddətlənir, gözlərim qaralırdı. Səngərin girişinin təqribən bir metrliyinə çatdım. Dabanımı yavaşca yerə qoydum. Əllərimlə arxadan özümü yerlə sürüdüüm və başımı səngərə saldım. Bədənimin döş qəfəsindən başıma qədər olan hissəsi səngərin kölgəsinə sığınmışdı. Bir az aramlaşdım və rahat nəfəs aldım. Artıq Günəşin şüası birbaşa üzümə və başıma şaxıdırdı. Ürəyimdən keçirdi ki, kaş iraclıların mənə işi olmasın və bir neçə saat üz-gözümü silah-sursat səngərinin kölgəsində yandırıcı günəşdən qoruyum. Öldürücü susuzluq artıq dözülməz idi. Mümkün olan ən pis nöqtədə əsir düşmüşdüm. Demək olar ki, bura aşırımın başı idi. Kim Xəndək magistraldan keçirdisə, mənə yanından keçirdi. Beş kilometrlik bir magistralda yalnız mən iraclıların əlinə keçmişdim.

Magistralda atəş səsi eşidilmirdi. Başım səngərin kölgəsinə sığınmışdı və bayırı görmürdüm. Yalnız iraclıların səsinə eşidirdim. Səngərin ətrafı qələbəlik olanda ayaq üstə dayananların yanında uzandığım üçün əzab çəkirdim. Mənəmlə bir işləri olmasa da xəcalət çəkirdim. Özümü səngərdən bayıra çəkmək istəyirdim ki, əzab çəkməyim. Hərçənd, ayağıma vuracaqlarından qorxurdum. Başımı səngərdən bayıra çəkmək istəyəndə ağrıdan sanki göyü başıma çırpıdılar. Özümü bayıra çəkəndə dabanımın baldır hissədən qatlanan yerdən parçalanan sümüklər yaralarımın batır, naləm ərsə yüksəlirdi.

Nəyin bahasına olursa-olsun, özümü səngərdən bayıra sürüdüüm. Səngərdən çıxmazdan qabaq parçalanmış ayağımı, qana və palçığa bulaşmış paltarımı görə hər kəs mənə buraya düşən ölülərdən biri sanırdı. Mənə o yaralarla cənazələrin arasında görə heç bir iraclı onlardan ayırd edə bilmirdi.

İraqlılar magistralı təmizləməklə məşğul idilər. Şəhidlərin pak cənazəsinə atəş açırdılar. Ətrafımda iyirmi metrlik məsafədə İmam Əli

(ə) və xüsusi təyinatlı Şəhidlər batalyonunun uşaqlarının bir neçəsinin cənazəsi yerə sərilmişdi.

Xudarəhim Rəzəvi və Hüseyn Pərvizinin cənazəsi səngərin yanında yerə sərilmişdi. Onlardan birini adla tanımırdım.¹ Qəlpə böyürünü yarmışdı və qan arx kimi yanından axıb gedirdi. İraqlılar bir neçə metr qabaqda mənimlə yaşlı olan Hüseyn Pərviziyə son öldürücü gülləni vurmışdular.

Onlar şəhidlərin pak cəsədinə atəş açır, əllərindən qol saatlarını açırdılar. Gec gələnlər bir neçə qol saatı açanlarla savaşırdılar. Bəəsçilər saqqallı şəhidləri qamışların və cil kollarının üstündən adanın suyollarına atırdılar. Onlar magistralın müxtəlif nöqtələrinə və səngərlərin üstünə İraq bayraqlarını vururdular. Onlardan əlində İraq bayrağı olan biri yanımda dayandı. Əsəbi görünürdü. Sözüün əvvəli də sonu da bu idi: “Hamınız məcussunuz, xomeyniçilər ərəb düşmənidir”. İraq bayrağının bağlandığı ağacı bir neçə dəfə başıma çırpdı. Hərəkətlərindən psixi tarazlığının olmadığı aydın sezilirdi. Məndən ayrılanda təqribən on-on beş metr arxada magistralın ortasına düşmüş şəhid cənazələrindən birinin yanında dayandı. Cənazə arxası üstə yerə sərilmişdi. Qara yanmış kömür rəngli iraqılı hərbcisi cənazənin yanında dayandı² və birdən İraq bayrağını şəhidin qarnına sancdı. Ölməyi və sağ qalmamağı arzu edirdim. İraqılı hərbcisi geri qayıtdı, baxışlarını mənə zilləyir və dayanmadan təkrarlayırdı: “Bura İraq bayrağının yeridir”.

Magistralda gördüklərimin hamısı bir kinə çevrilmişdi. Heç bir səhnə mənə İraq bayrağının bu şəhidin qarnına sancılması qədər əzab vermirdi. Həyatım boyu kimisə bu qədər daxili yangı ilə qarğıdığımı xatırlamıram. Qəlbimin dərinliklərindən bir səs baş qaldırdı: “İlahi! Səni bu şəhidlərin məzlumluğuna and verirəm, iraqılıların bu hərəkətlərinin qisasını Özün al!”

Səbirli olmağa və göz yaşlarımla qarşısını almağa çalışdım. Beynimdə dağınıq fikirlər dolaşırdı. Bir neçə gün öncə bu magistralda

¹ Sonradan Xəndək şəhidlərinin şəklini görəndə onun şəhid Ərəbəli Dehbanbaz olduğunu anladım.

² Bu böyük şəhidin ata-anası həyatda olduğu müddətdə onun adını qeyd edə bilmərəm. Qardaşı ilə söhbət edəndə bildirdi ki, anam ürək xəstəliyindən əziyyət çəkir. O sağ ikən qardaşımın adını yazma. Ümid edirəm ki, bu böyük şəhidin anası uzun illər yaşayacaqdır. Amma illər sonra İraq Bəəs rejiminin müharibədə törətdiyi cinayətləri qeyd etmək məqsədilə onun adını da yazacağımı qərara almışam.

motosikletlə Xəndək yoluna getdiyimi xatırladım. Magistral öz uşaqlarımızın əlində idi. Həmin magistralin kənarında yuyundum, balıq tutdum və quru qarğılarla od qaladım. Allahxast Pərqani və Piran Mustovfizadə ilə balıq yedik. Xatırlayırdım ki, həmin magistralda ayağım salamat idi. İndi magistralin üzərinə düşən bəzi şəhidlər bu magistraldan keçirdilər. İndi vəziyyət dəyişmiş və magistral Bəəs hərbcilərinin çəkmələri altına düşmüşdür.

Magistraldan keçən hər kəsin gözü qarınına bayraq sancılmış şəhidin cənazəsində qalırdı. Bəziləri bu səhnəni görüb gülürdülər. İraq bayrağını çıxarmağı çox istəyirdim. Özlüyümdə deyirdim: “Kaş uşaqlar şəhid cənazələrini arxa cəbhəyə apara biləydilər”. Uşaqlar Çıraççı və ilə Beytullahi yolu arasında yerə sərilən şəhidlərin cənazəsini özləri ilə apara bilmədilər. Atəş o qədər şiddətli idi ki, hətta Qüdrətullah Dirbaz əmisi oğlu Əbdürrzanın cənazəsini özü ilə apara bilmədi.

Bir zabitin əmri ilə qısa müddətə əllərimi açdılar. Bir iş görmək istəyirdim. Məndən üç-dörd metr aralıda yerə sərilən Cəmşid Kərəmzadənin və Seyid Məhəmmədəli Qulaminin cənazəsinə hörmətsizlik olunmasını istəmirdim. Allaha yalvarırdım ki, bədəninə bayraq sancmasınlar. Hərbcilərdən biri şəhid Kərəmzadənin cibindən imamın şəklini çıxartdı. Bu, hərbcilərin geyiminin düyməsi üzərinə yapışdırılan şəkillərdən idi. Şəkil plastik örtüyünü çıxarıb, mənə tərəf gəldi. İmamın şəklini göstərir, ona və iranlılara nalayiq sözlər yağdıraraq, imamın şəklinin cırılmış parçalarını üzümə səpib getdi.

Bilmirəm necə oldu ki, Şəhid Qulami və Kərəmzadənin üzünə torpaq səpmək qərarına gəldim. Şiddətli zəifliyə baxmayaraq, ətrafımda baş verənlərə biganə qala bilmirdim. Yerlə bir neçə metr süründüm və Kərəmzadənin cənazəsinə yaxınlaşdım. Qəlpə başına dəymişdi. Üz-gözü qana bulaşmışdı. Özünəməxsus məsumluq ifadə edirdi. Eyni yaşda idik. Sümükdən iri idi. Sevimli siması var idi. Dostum Əhməd Füzuranın yadigarı olan əqiq üzüyüm var idi. “Kərbəla 4” əməliyyatında üzüyünü mənə yadigar vermişdi. Üzüyümü iraqılı hərbciyə tərəf tutdum və dedim: “Al, bu üzük sənin olsun”.

Ürəyini ələ almaq istədim. Heyrətləndi. Üzüyə tərəf uzandı, amma alıb-almamağa qərar verə bilmirdi. Zənnimcə, duyğuları hərəkətə keçdi və halıma acıdı. Mənə tərəf gəlib dedi:

Yox.

Sözlərimi düzgün anlamırdı. Amma məqsədimi başa düşdü. Ona dedim:

Al, sənin olsun. Sən almasan, başqa yerdə əlimdən alacaqlar.

Üzüyü ikrahla aldı. Qarnına İraq bayrağı sancılan şəhidə işarə edərək ondan bayrağı çıxarmasını istədim. Qorxurdu. Eyham və işarə ilə ondan istədim ki, icazə versin, özümü cənazənin yanına sürüyüm və bayrağı çıxarım. Amma o, bir neçə dəfə: “Yox, yox!” – deyə təkrar etdi.

Elə vəziyyətdə deyildim ki, on-on beş metr sürünüb, özümü ona çatdırım. Kərəmzadə və Qulaminin cənazəsinə işarə edərək ondan başlarına torpaq tökməyə icazə verməsini istədim. Nə qədər cəhd etdimsə də fikrimi ona anlada bilmədim. Anlamır və davamlı olaraq təkrarlayırdı:

Nə dediyini bilmirəm.

Kərəmzadənin cənazəsi magistrəlin kənarında çalada idi. Qulaminin cənazəsi isə yarıdan yuxarı magistrəlin kənarına düşmüşdü. Bir neçə hərbi Qulaminin cənazəsinin yanından keçəndə çəkmələri ilə onun başına çırpıldılar. Bu səhnəni görmək mənə əzab verirdi. Qardaşımın cənazəsinin magistrəlin bir küncündə yerə sərildiyini hiss edirdim. Bilirdim ki, o yaralı bədənlə, şiddətli qanaxma və zəifliklə əlimdən bir şey gəlmir. Bəəşçilər Qulami və Kərəmzadənin üz-gözüne atəş açmasınlar, qarınlara İraq bayrağı sancmasınlar, mənim gözlərim önündə onlara hörmətsizlik etməsinlər deyə üz-gözlərinə, hətta bədənlərinə torpaq tökmək istədim. Cənazələri adanın sularına atmalarını istəməirdim. Sürünə-sürünə özümü Kərəmzadənin cənazəsinə çatdırdım. Özümü arxası üstə yerin üstü ilə sürüyəndə mənimlə işləri olmurdu. Qulaminin cənazəsinin yanına çatanda çiyin nahiyəsindən köynəyini tutub, kanalın içinə çəkdim. Bədəni kanalın içində olduğu üçün yuxarı hissəsini kanalın içinə çəkmək asan idi. Əllərimlə onun üstünə torpaq tökməyə başladım. Mənə nəzarət edən hərbi gözlərini məndən ayırmırdı. Yanıma gəldi və əlindəki qabı mənə uzatdı. Anladım ki, torpağı bu qabla tök, demək istəyir.

Qabı aldım. Mənə mane olmurdu. Yanımdan keçib Çıraççıya gedən hərbiçilər bir anlıq ayaq saxlayır, mənə baxır və keçirdilər. Onlardan yalnız biri Şəhid Qulaminin üzərinə torpaq tökəndə yanımda dayandı və o səhnənin şəklini çəkdi. Axırlarında başımı itirmişdim. Əlimdəki qabla Kərəmzadənin başına və sinsəinə on-on beş dəfədən çox torpaq tökə bilmədim. Zəifliyin şiddətindən cənazələrin yanında uzandım. Hər

şeyi tutqun və insanları baş-ayaq görürdüm. Hiss etdim ki, mənə nəzarət edən hərbcinin acığı tutmur. Əksinə, öz şəhidlərimizin cənazəsinə göstərdiyim həssaslıqdan təsirlənir. Bunu qabı mənə verəndə anladım. İnsanların hamısının çəpəki yeridiyini hiss edirdim. Başım gicəllənirdi. O qədər susuz idim ki, havada oksigenin tükəndiyini güman edirdim. Bir neçə dəfə dərinədən nəfəs almaq istədim, amma ala bilmədim. Kölgədə daldalanmaq istəyirdim. Fiziki zəiflik bir neçə saata qədər məni əldən salacaqdı.

Bir daha əllərimi bağladılar. Hərbcilərdən biri sprey qələmlə köynəyimin arxasına nəşə yazdı. Sonradan əl-Meymunədə anladım ki, “Xomeyni korpusçusu” yazmışdır. Onların bəzisi bu yazını görcək üzümə tüpürürdülər. Əllərim arxadan bağlı olduğu üçün ağızlarının suyunu üzümdən silə bilmirdim. Hər dəfə üzümə tüpürüləndə dizimlə üzümü silirdim. Onların yalnız az bir hissəsi yanımdan keçəndə halıma acıyır və başlarını tərpedərək keçib gedirdilər. Bəzilərinin mənim başıma gələnlərdən təəssüfləndiyini hiss edirdim. Çox istəyirdim ki, halıma acıyanlardan biri yaralı ayağımın üzərinə bir parça atsın və ağcaqanadlar məndən əl çəkib getsinlər.

Dörd-beş hərbcə yanımda dayandı. Mənə doğru gəlmədən öncə on-on beş metr qabaqda şəhidlərin cənazəsinin yanında müxtəlif jestlərlə tək və kollektiv şəkillər çəkdirdilər. Onlardan biri çəkməsi ilə məni itələdi. Arxası üstə düşəndə çəkməsini sinəmin üstünə qoydu və dostu şəklini çəkdi. Çəkdirdikləri şəkillərin təhqiramiz səhnələri mənə əzab verirdi. Şəkil çəkəndə başım aşağı idi. Fotoaparata baxmayanda əsəbiləşirdilər. Söyərək çənəmdən tutub qaldırırdılar ki, fotoaparata baxım. Onlardan daha rəhimsiz görünən biri silahının lüləsini boğazıma qoydu və mənə anladı ki, fotoaparata baxım. Digər (pələngi parçalı) kamuflyaj geyinən hərbcə silahının lüləsini sinəmə, sağ ayağımı çiyinə qoydu və şəkil çəkirdi. Heç vaxt qürurum bu qədər sınınamışdı.

Geyimləri başqalarından fərqlənən qırx-əlli hərbcə yanımdan keçdi. Bir neçə anlıq dayandılar və onlardan biri mənə püstə təklif etdi. Özlüyümdə dedim: “Bu vəziyyətdə püstəmi yada düşür?” Ayağımın yarasına baxdı. Əli ilə yanındakılara işarə etdi və dedi:

Hamısı sudanlıdır. – Demək istəyirdi ki, biz hamımız sudanlıyıq. Bu orada qarşılaşdığım ikinci sudanlı hərbcə qrupu idi.

Bu zaman jurnalistlər də özlərini yetirdilər. Müxbir təbiəti üzrə məlumat verirdi. Onu müşayiət edən operator magistrəlin müxtəlif

hissələrində şəhid cənazələrini çəkirdi. İraq televiziyasının müxbirinin təkrarladığı sözlər arasından İran qüvvələri, xomeyniçilər, məcuslar, Xomeyninin korpusçuları, ərəb düşmənləri, İnqilab korpusu və s. bu kimi ifadələr yaddaşıma həkk olunmuşdur.

Operatorun kamerası mənə tuşlandı. Müxbirin sözlərindən bunlar yadımda qalıb. Xomeyni, gənclər, yaralı... Zənnimcə, deyirdi ki, bu azyaşlı uşaqları zorla cəbhəyə gətiriblər və bu günə düşüblər.

Müxbir iri cüssəli, qara və güclü biri idi. O magistralda yalnız mən sağ qalmışdım. Ona baxmamağa və şərindən qurtulmağa çalışdım. Başım aşağı idi. O, gəlib yanımda oturdu. Bir nəfər onu müşayiət edirdi. Danışanda iranlı olduğunu anladım. Onu müşayiət edən iranlı məndən soruşdu:

Səni bu günə salan Xomeyniyə acığın tutmurmu?

Gördüyüm ilk iranlı idi. Çox istəyirdim ki, gördüyüm ilk iranlı və ya fars dilində eşitdiyim ilk sözlər bunlar olmayaydı.

Sualını müxbir üçün ərəb dilinə çevirdi. Müxbirin üzü güldü. Deyəsən tam istədiyi sual idi. Onu müşayiət edən iranlıya dedim:

İmam heç vaxt mənə zorla cəbhəyə gəl deməyib. Özüm gəlmişəm. Sən axı iranlısan, nə üçün iran xalqının düşmənləri ilə əlbirsən?

Sözlərim ona toxundu və dedi:

Mənim bunlarla əlbir olmağımın sənə aidiyyəti yoxdur. Bizim düşmənlərimiz deyillər ki!

Sizdən məqsədləri üçün istifadə edirlər?

Cavabını vermək üçün israr edəndə dedim:

Mən sizə cavab vermirəm. İraqlıların düşmənləri daha mərdanədir.

İranlı irqinə mənsub deyildi. Bir anlıq susdum. Kinlə ona baxdım. Baxışından kinimi anlamasını istəyirdim. İraqlı müxbir bizim nə danışdığımızı anlamırdı. O, israrla cavab gözləyirdi. Amma mən onu müşayiət edən iranlıya nifrət etdiyim üçün dedim:

Mən iraqlılara görə narahat deyiləm. Səkkiz ildir ki, bir-birimizlə döyüşürük, düşmənlik. Amma sən axı iranlısan!

Bir az sonra adanın digər tərəfinə getdilər. Günortadan sonra saat beş radələri idi. Günün batmasına iki saat qalırdı. İşarə ilə mənə nəzarət edən hərbiçiyə məni magistralin sağ səmtinə qamışıqların yanına aparmasını istədim. İsti kələyimi kəsmişdi. Gün qamışıqların arxasında batanda magistralin kənarında qarğuların və cil kollarının kölgəsində daldalanmaq istəyirdim. Mənə nəzarət edən əsgər qabağa

gəldi. Çiynimə girdi. Məni yer üstündə sürüyərək magistralın sağ tərəfinə qamışlıqların kənarına apardı.

Hərbçilərdən birinin üzümə vurduğu çəkmə zərbəsinə görə qan laxtaları ağızıma və boğazıma yığılmışdı. Artıq neçənci dəfə su istədim. Üç-dörd nəfəri diqqətə almadı. Onlardan daha yaşlı və uzun illər orduda çavuş olaraq yerində saydığı hiss olunan biri qumqumasını mənə tərəf gətirdi. Ağızımı açdım. Ağızıma bir az su tökdü. Baxışları mərhəmət dolu idi. Yanındakı hərbcilər su verməsinə mane olurdular. Amma o, onlara əhəmiyyət vermirdi. Su, qan dadırdı. Üz-gözüm qana və torpağa bulaşmışdı. Qanlı paltarlarım elə qurumuşdu ki, asanlıqla qatlanmırdı. Nə olacağı məlum deyildi. Nə öldürürdülər, nə də aparırdılar. Orada nə vaxta qədər qalacağımı bilmirdim. İraqlılar müdafiə xətlərini möhkəmlətməklə məşğul idilər. Azyaşlı və yaralı bir əsirin taleyinin onları maraqlandırmaması təbii idi.

“Səlat” sözünü təkrarlayaraq onlardan namaz qılmağa icazə vermələrini istədim. Oradaca təyəmmüm etdim. Əsir ikən ilk namazımı qıldım. İlk dəfə idi ki, namaz qılarkən ağlayırdım. Ağlamağıma səbəb çəkdiyim əzab-əziyyətlər idi. Ömrüm boyu o qədər ürəkdən namaz qıldığımı xatırlamıram. Allaha hər zamandan daha yaxın olduğumu hiss etdim. Amma səbrim tükənmişdi. Artıq sağ qalmağa dözə bilmirdim. Namazım bitəndə bir neçə hərbcəi ətrafımda dayanıb mənə tamaşa edirdilər. Hərbçilərin baxışından təəccüb və heyrət aydın sezilirdi. Onlardan biri soruşdu:

Sən müsəlmansanmı?

Ərəb dilinin bəli, xeyr, mən, müsəlman və s. kimi sadə və asan sözlərini bilirdim. Mina təmizləmə bölüyündə bir il əhvazlı ərəbdilli uşaqlardan biri Sadiq Selavi ilə birlikdə olmuşdum. Ona dedim:

Bəli, müsəlmanam.

Hərbçilər bir-birləri ilə söhbət edirdilər. Hərəsi bir söz deyirdi. İraqlılar özləri də nə dediklərini anlamam üçün asan ifadələrdən istifadə edirdilər. Ona görə də bəzi sözlərini başa düşürdüm. Baxmayaraq ki, böyük hissəsini anlamırdım. Onlardan kiçik leytenant rütbəli biri soruşdu:

İranlılar namaz qılırlarmı?

Nə dediyini anladım. İraqlıların iranlılar haqqında belə düşünməsi məndə təəccüb doğurmurdu. Bəəs partiyası öz hərbcilərinə o qədər yalan sırımışdı ki, həqiqətən iranlıların namaz qılmadığına, məcusi və kafir olduqlarına inanmışdılar.

Kaş ərəb dilində yaxşı danışa və onlara biz iranlıların müsəlman olduğunu, namaz qıldığını, islam ayinlərinə sadıq olduğunu, məsum imamlara onlardan daha çox bağlı olduğunu anlada biləydim. Başında qırmızı papaq olan başqa bir hərbcı dedi:

İranlılar məcusidirlər.

Sözlərini dözümlə qarşılamağı tərcih etdim. Onlar da sözlərini anlamadığımı başa düşdükdə ətrafımdan dağılışıb getdilər. Mənə su verən hərbcı yanımda oturdu. Dabanımı dizimə doğru qatlayıb çəfyəsi ilə bağladı. Dabanımı qatlayanda o qədər ağrıtdı ki, magistraldan ötən bütün hərbcilər dönüb mənə baxmağa başladılar. Çığırmağa bilmirdim. Ağrının şiddətindən dodaqlarımı gəmirir və səsimi qısmağa çalışırdım.

Dabanımın ağrısına bir neçə dəqiqədən artıq dözə bilmədim. Amanım kəsilmişdi. Çəfyəni açsam, ağrının azalacağını düşündüm. Amma daha da pis oldu.

Günün batmasına bir saat yarım qalmışdı. Bir polkovnik-leytenant gəldi. Vəziyyətimi görüb, məni oradan aparmalarını əmr etdi. Məni üzərində aparmaları üçün xərək yox idi. Yerdən qaldıranda ağrını daha az hiss edim deyə dodağımın altında Quran oxuyurdum. Dabanımı əlimə alıb tutdum və məni qayığa mindirdilər.

Qayıq sağ tərəfdə qamışlığın yanında dayandı. Üç İraq qayığı orada hədəfə alınmışdı və ada sularında üzürdü. Hərbcilərdən biri qoluma girdi, digəri isə sağlam ayağımı tutdu. Məni qayığa atdılar. Fəryadlarımın qarşısını almağa çalışdım. Onlar könülsüz və məcburi şəkildə mənim yerimi dəyişdilər. Onların bu halını davranışlarından anladım.

Qayıq təqribən yüz metr qabaqda, Beytullahi yolunun yanında azca dayandı. Bura o yer idi ki, xüsusi təyinatlı Şəhidlər batalyonunun uşaqları, o cümlədən Məhəmmədli Kürdlü, Rəhmətullah Əşkuh, Əli Kərimi, Hüseyin Pərvizi, Muradəli Sultani, Həsən Arəm və Hüseyin Derəxşan döyüşürdülər.¹

Beytullahi yolunda uşaqların başına nə gəldiyini bilmirəm. Çox istəyirdim ki, Bəhram Düruda nə olduğunu bilim. Böyük ehtimalla sağ olduğunu düşünürdüm. Bir gün öncə Kəşfiyyat uşaqlarına dediyi sözlər yadıma düşəndə dünyanın kədəri ürəyimə ağırlıq edirdi. Bir gün öncə deyirdi: “Uşaqlar, İraqın hücumu qaçılmazdır. Bu hücumda hər

¹ Məhəmmədli Kürdlüdən başqa adı çəkilən digər fərdlər hamısı şəhid olmuş və cənazələri magistralya düşmüşdü.

birinizin taleyinin necə olacağını bilməsəniz yaxşıdır”. Beytullahi yolunun uşaqları son güllələrinə qədər döyüsdülər. İki-üç nəfərini çıxmaq şərtilə hamısı şəhid oldu. İraqlılar iki hərbiçilərinin cənazəsini də qayığa qoydular. Qayıqda məni aparən iki hərbiçidən başqa sükançı və bir də başqa zabit var idi.

Məni öz əsgərlərinin cənazəsinin yanında gördükləri üçün qəzəbli idilər. Onların mənə bir qatil və qanlı düşmən gözü ilə baxması təbii idi. Bu kin-küdurət baxışlarından aydın sezilirdi. Onlara əsəbiləşməkdə haqq verirdim. Zabit əli ilə iki cənazəyə işarə edərək dedi:

Siz qatilsiniz!

Cənazələrə baxanda məhz indi onların qisası olaraq məni öldürəcəklərini hiss etdim. Zabitin əmri ilə ada sularının ortasında qayıq bir neçə saniyəlik dayandı. Özlüyümdə düşündüm ki, yəqin məni ada sularına atmaq istəyirlər. Nə dediklərini və nə etmək istədiklərini bilmirdim. Nə düşünə biləcəklərini sadəcə güman edirdim. Əsgərlər məni ada sularına atmağa heç də həvəssiz deyildilər. Sükançı və əsgərlərdən biri mənə aydın nifrət etmələrinə baxmayaraq, buna qarşı çıxdılar. Onların arasında söhbət gedirdi. Cismani vəziyyətimə görə məni aradan götürmək və beləcə şərimdən qurtulmaq istədiklərini düşünürdüm. İki iraqlı cənazəsinin yanında bir iranlı əsir olması onları hərəkətə gətirirdi. Hərçənd, güllələrinin parçaladığı ayağı görmək onları razı salırdı. Bütün bunlara nəzərən inqtiqam almaq məqsədləri təbii idi.

İraqlıların bu davranışlarından anladığım başqa bir şey isə ölümdən nə qədər qorxduğumu sınamaq cəhdi idi. Daxilən özümü hər şəraitə hazırlamağı məşq edirdim. Amma suda ölməkdən xoşum gəlmirdi. Ürəyimdə deyirdim ki, kaş məni öldürsələr Xəndək magistrasında öldürsünlər.¹ Aralarında keçən söz-söhbətdən sonra qayıq hərəkətinə davam etdi. Zənnimcə, mənə acdılar.

Səmadan başqa bir yeri görmürdüm. Qayığın qabaq hissəsində bir neçə iyirmilitrlik benzin kanistri, bir az konserv, xoşab (kompot) və çörək var idi. İki hərbiçinin cənazəsi sağ tərəfimdə idi. Onlardan biri cüssəli adam idi. Qısa saç, pələngi parçalı geyimi, qalın qaşları və uzun sifəti var idi. Güllə başına dəymişdi. Digər cənazə isə arıq idi.

¹ Mən həqiqətin nə olduğunu anlamasam da, o hadisədən illər ötməsinə baxmayaraq, indi də həmin qəribə hissi keçirirəm. Hiss edirəm ki, onlar məni iki hərbiçinin intiqamı olaraq ada sularına atmaq istəyirdilər.

Ortaboylu və solğun bənizli idi. Qəlpə sinəsinə və qarnına dəymişdi. Gözləri yarıaçıq idi. Əynində yaşıl qısaqol paltar var idi. Qayıq adanın sularında fırlananda bədənım cənazələrə toxunur və pis hisslər keçirirdim. Hara getdiyimizi bilmirdim. Məni İraq xəstəxanalarından birinə apardıqlarını güman edir və sevinirdim.

İkinci fəsil:

Xəndək yolu, Məcnun adası

Cümə günü, 25 iyun 1988 - Xəndək yolu, Məcnun adası

Qayıq Xəndək yolunun qərb səmtində, Xeybər körpülərinə yan aldı. Ətrafıma baxdım. Ada sularının üzündə sıradan çıxarılmış qayıqlar görünürdü. Ada sakitləşmişdi. Vəhşi qazlar Şəttül-Əliyə doğru uçmaqda idi. Əmin idim ki, əksər ördəklər, su samurları, adanın digər heyvanları və orada yaşayan xüsusi quş növləri şiddətli atəş altında məhv olmuşdular. Minlərlə balıq suda partlayan minalar səbəbilə məhv olmuş, ada sularının üzündə qalmışdı.

Məni qayıqdan çıxardılar. Yolun kənarında səngərlərin yanındakı istehkamın üzərində dayanan iki hərbi aşağı enib, məni istehkamın üzərinə sürüdülər. Ayağa qaldırmağa hazır deyildilər; yerin üzərində sürüyərkən yaralı ayağım da arxamca sürünürdü. Ağrının şiddətindən göy başıma fırlanırdı. İstehkamın arxasından çoxlu səs-küy eşidilirdi. Məni Xəndək yoluna gətirmələri təəccüb doğururdu. Bu vəziyyətdə yola daxil olmaq istəmirdim. İstehkamların və səngərlərin üzərində çox sayda iraqılı dayanmışdı. Yolun çevrəsinə baxanda Qasim ibn Həsən (ə) bölüyünün uşaqlarını gördüm. Əsir alınmışdılar. İstehkamın enişində səngərin yanında oturdum. Uşaqlara baxanda qəhərləndim. Özümdən asılı olmayaraq gözlərim yaşardı. Uşaqların çoxunu tanıyırdım. Sağ olduqlarına inanmırdım. Ürəyimdə bugünkü müqavimətlərini təqdir edirdim.

Uşaqların çoxunun sağ olmasına sevindim. Göy başımın üzərində ağırlıq edirdi. Uşaqlar məni görəndə üzlərinin rəngi dəyişdi. Sanki məni bu vəziyyətdə görənlərini gözləmirdilər. Baxışlarından anlaşılırdı ki, deməyə sözləri çoxdur. Bəzən insanlar baxışları ilə danışirlər. Deyilməsi saatlarla vaxt alan sözləri bir baxışla bəyan edirdilər. Həm mən uşaqlarla baxışlarımla danışırıdım, həm də uşaqların dolğun baxışlarını anlayırıdım. Uşaqlar başlarını tərpedərək mənə salam verir və vəziyyətimi görəndə narahat olurdular. Seyid Nadir Piranın baxışlarından nə demək istədiyini anladım: “Belə olacağına kaş şəhid olaydın!”

Yolun bir tərəfində sağlam əsirlərdən yeddi-səkkiz metr aralıda yaralılarla birlikdə oturmuşduq. Kimsənin yanındakı ilə danışmağa icazəsi yox idi. Bir saat qabaq Xəndək qalası süqut etmiş və uşaqlar əsir alınmışdı.

Hamı ayaqyalın idi. Yerə uşaqların sayı qədər bağısız ayaqqabı tökülmüşdü. İraqlılar uşaqların əlini çəkmələrinin bağı ilə bağlamışdılar. Bəzi ayaqqabıların bağı qısa olduğu üçün əllərini ip və ratsiya simi ilə bağlamışdılar. Orada görmədiyim hər kəs şəhid olmuşdu. Cahməhəmməd Kərimi, İbrahim Nəvidipur, Ərcasb Əlizadə, Həmid Füzuzanpur, Əli Şəfinəsəb və s. orada deyildilər.

Uşaqların baş-gözü dağınıq və toz-torpaq idi. İraqlılar uşaqları bugünkü müqavimətə görə kabel yağışına tutmuşdular. Bəzilərinin üzü göyərmiş, burnu və ağız qana bulaşmışdı.

Xalq Mücahidləri təşkilatının bəzi funksionerləri iraqlıları müşayiət edirdilər. Münafıqlar orada tərcüməçilik və casusluq edirdilər. Onlardan biri Xəndək magistralında iraqlı müxbirin tərcüməçisi idi. Məcnun adasında yerləşən bölmələrin əksər yüksək rütbəli zabitləri Xəndək yoluna gəlmişdilər.

Xəndək yolu onlar üçün önəmli idi. İraqın 16-cı diviziyasının 1-ci briqadasının komandiri olduğunu deyən polkovnik rütbəli zabitlərdən biri qabağa çıxdı. Münafıqlar təşkilatının üzvlərindən biri onun sözlərini tərcümə edirdi.

Biz, siz iranlıları neyləyək? Siz məcusiləri güllələmək, yolun aşağısındakı səngərə basdırmaq lazımdır.

Uşaqlar susurdular. İraqlılar bu qədər əsəbiləşməkdə haqlı idilər. Uşaqlar onların bütün hərbi hesablamalarını pozmuşdular.

İraqlı polkovnik qaşlarını düyünləyib dedi:

Biz, siz məcusilərin hər biri üçün Səddamın on hazırlıqlı hərbiçisini və fədaisini hərəkətə keçirdik. Amma sizin yetmiş-səksən nəfər olduğunuzu bilsəydik, buranı sizin üçün cəhənnəmə çevirərdik. Bizim üçün sizi bir neçə raketlə məhv etmək zəhmətsiz idi. Biz aldandıq. Bu yolda bizimlə Xomeyninin xüsusi təyinatlı briqadasının döyüşdüyünü düşündük. Siz sadəcə bir bölüksünüz.

Bu sözləri iraqlı zabitin dilindən eşidəndə uşaqların üzündə qürur hiss etdim. Özlüyümdə dedim ki, məgər bu gün yolu bizim üçün cəhənnəmə çevirmədinizmi? Təəssübkeş biri olduğu görünən polkovnik sözlərinə davam etdi:

Siz məcusi iranlılar Məhəmməd ümmətinin və ərəblərin düşmənisiniz. Siz məcusilərə rəhm etmək lazım deyil.

O, əlini qayıqlarının hədəfə alındığı suyollarına tərəf tutub dedi:

Siz Dəccal və qatilsiniz! Böyük öndər Səddam yaxşı adamdır ki, sizi öldürməyi əmr etmir. Heyf ki, bizim əsirə ehtiyacımız var.

Polkovnikin nə üçün bu qədər əsəbi olduğunu anlayırdım. Məcnun adasının şərq sularında iyirmi altı iraq qayığı sıradan çıxarılmışdı. Əksər qayıqlar öz batareyaları tərəfindən hədəfə alınmışdı. Bu gün səhərdən etibarən sursat çatışmazlığı səbəbilə bizim topxanamız və təchizat bölməsi lazımi nəticə vermirdi. İraq qayıqlarının sıradan çıxarıldığı yerdə bizim topxana və təchizat bölməmiz tərəfindən bir güllə belə atılmamışdı.

İraqlı hərbcilərdən biri Məhəmməd Sadiqifərdə doğru gəldi. Əlini məhv edilmiş qayıqlara və istehkamların kənarına düşmüş cənazələrə tutub bir neçə dəfə bu cümləni təkrarladı: “Sən atama bənzəyirsən və sən atamın qatilisən!” Güman ki, Sadiqifərdin çöhrəsini atasına bənzədirdi.

Vertolyot pilotu olan başqa iraqlı zabit yaxınlaşıb Məhəmməd Sadiqifərdin üzünə tüpürdü. Pilot Sadiqifərdin vertolyota atəş açdığını düşünürdü. Uşaqlar PK və DŞK ilə bir vertolyot vurmuşdular. Güllə vertolyotun quyruq hissəsinə dəymişdi. Bu gün qırxdan çox İraq vertolyotu Məcnun adalarını bombardman etdi və Şimali Məcnun adası üzərinə hərbcı boşaltdı. Bu zaman bir neçə düşmən vertolyotu məhv edildi.

Vertolyot pilotu Məhəmmədi çox təhqir etdi. Məhəmməd təslim olmayan cəsarətli adam idi. Pilot üzünə tüpürdüyü üçün çox əsəbiləşmişdi. O, digər əsirlərin həyatını qorumaq üçün susmağa, pilotun təhqirlərinə dözməyə məcbur idi.

İşinin nə olduğunu bilmədiyim iraqlı general hərbcilərin arasına gəldi. Uşaqları baxışları ilə süzüb söhbətə başladı. Ədəb qaydalarına riayət etməyə çalışırdı. Digər iraqlı zabitlər kimi söyüş və kobud sözlərdən istifadə etmirdi. Daha çox “siz İraq övladlarının qatilisiniz” ifadəsindən istifadə edir və uşaqları ölümlə hədələyirdi. “Sizin cəzanız yalnız ölümdür!” – deyəndə iraqlı hərbcilər cuşa gəldilər. Dərhal çaxmağı çəkib generaldan bizi güllə yağışına tutmaq üçün icazə istədilər.

General silahlarını uşaqlara tuşlayan hərbcilərə dedi:

Bunları öldürmək lazım deyil. Böyük öndər İraqın əsirə ehtiyacı olduğunu demişdir. Əlibağlı əsiri bir qadın da vura bilər. Əgər belə cəsarətli idinizsə, bu məcusiləri əlləri açıq olanda, qayıqlarımızı məhv edəndə vuraydınız. Yox, əsir düşəni belə öldürmək hünər deyil. Bu, yalnız böyük İraq xalqına başısağılıq gətirər.

Generalın sözləri xoşuma gəldi. Hərbçilər yüksək rütbəli komandirlərindən bu sözləri gözləməirdilər. Qürur və iqtidarla danışan generalın etirafına görə, bu gün minlərlə minaatan, katyuşa, mini-katyuşa, uzaqmənzilli Koreya və Avstriya topları Xəndək magistralına və yoluna od yağdırırdı. Zənnimcə, öz artilleriyalarının gücünü bizə göstərmək istəyirdilər. General dedi:

Bu gün artilleriyamız Xəndək mövqeyinə otuz mindən çox raket yağdırmışdır.

Güman ki, general əsirlərlə bağlı Cenevrə konvensiyasına və hərbi qaydalara sadıq idi. Əmrindəki şəxsi heyətlə elə davrananda kişi kimi döyüşməyi daha çox bəyəndiyini hiss etdim. Hərbçilərdən mayor rütbəli biri hərbi salam verib, generala dedi:

Cənab general, bu məcusilər sağ qalmağa layiq deyillər. Yer üzündən onlardan təmizlənməlidir. Bunların cəzası yalnız ölümdür.

General mayorun sözlərinə əhəmiyyət vermədi. O gedəndən sonra digər hərbcilər zora əl atdılar. Saqqalı uzun olan bəzi uşaqlar onlar üçün boks kisəsinə çevrilmişdilər.

İraqlılar bizi hədələyərək imama hörmətsizlik etməyimizi tələb edirdilər. Uşaqlar isə bunu etməirdilər. Tanımadığım əsirlərdən biri uşaqların arasından ayağa qalxdı və hörmətlə mayora dedi:

Biz sizin əsirinizik. Biz İranda iraqılı əsirləri Səddamı söyməyə məcbur etmirik. Bunu İslama uyğun hesab etmirik. Bizi nə qədər istəyirsiniz incidin, sözümlər yoxdur. Amma bizdən təqlid müctəhidimizə hörmətsizlik gözləməyin.

Onun sözləri mayora təsir etmədi. İraqlılar onu uşaqların arasından çəkib çıxartdılar, qarnına və böyrünə yumruq, təpik vurmağa başladılar. Əl çəkmirdilər. Mayor yenə hədələdi və dedi:

Əgər Xomeynini söyməsəniz, hamınızı güllələyəcəm.

Hüseynradı uşaqların arasından çıxarıb dedilər:

Xomeynini söy.

¹ Sonradan bildim ki, Bəhməi rayonundan Məhəmməd Sarullahidir.

Hüseyn qeyrətli və qorxmaz idi. Qardaşı müharibənin ilk günlərində şəhid olmuşdu. Mayora dedi:

Ölsəm də söymərəm.

İraqlılar silahın qundağı və çəkmə ilə onun və digər uşaqların canına düşdülər. Bu zaman hətta yaralılar da binəsib olmadılar.

İraqlılar uşaqların yeni və təmiz paltarlarını mənimsəyirdilər. Bəziləri yeni geyimlərə görə mübahisə edirdilər. Adətən cəbhədə dəb idi. Uşaqlar kürd şalvarı, iki cibli boz və ya yaşıl köynək geyinirdilər. Kürdüstanda əksər komandirləri, korpusçuları, hətta keçmiş bəsiciləri bu geyimlərdə görmüşdüm. Hansı ki iraqlıların da diqqətini cəlb etmişdi.

İnayətullah Mustafapur yanımda oturmuşdu. İraqlıların çəkmə zərbəsi üzünü göyörtmüşdü. Utancaq və mətin adam idi. Arıq cüssəsi və məsum çöhrəsi var idi. Ona dedim:

Niyə narahatsan? Siz böyükler biz uşaqlara ürək-dirək verməlisiniz.

Kövrəlmişdi. Narahat idi.

Bir neçə dəqiqə qabaq iraqlı mayor Xəndək yolunda yerləşən bölüyün komandirini soruşdu, - dedi. Uşaqlar bölüyün komandirinin və onu əvəz edən zabitin şəhid olduğunu dedilər. İraqlı mayor: “Cənazələri haradadır?” – deyərək soruşdu. Uşaqlar Qasim ibn Həsən (ə) bölüyünün komandiri Canməhəmməd Kəriminin və müavini İbrahim Nəvidipurun cənazəsini göstərdilər. Mayor qayıqların birinin sükançısına bir qallon benzin gətirməsini əmr etdi. Sükançı bir qallon benzinlə mayorun yanına gəldi. Mayor benzini Canməhəmməd və İbrahimin cənazəsinin üzərinə tökməyi əmr etdi. Heç kim inanmırdı ki, iraqlılar bu iki şəhidin cənazəsi ilə belə davranacaqlar. Yarım saat öncə iraqlı mayorun əmri ilə gözüümüzün önündə bu iki şəhidin cənazəsini yandırdılar.

Bir neçə gün öncə Fəth brqiyadasının komandiri Hacı Seyfullah Şəhid Canməhəmməd Kərimini Həzrət Zəhra (ə) batalyonunun komandiri təyin etməli idi. Canməhəmməd demişdi: “İraq əks-hücumunun vəziyyəti bəlli olmayınca Qasim ibn Həsən (ə) bölüyünün komandiri qalacağam. Əks-hücumdan sağ çıxsam, Həzrət Zəhra (ə) batalyonunu təhvil alacağam. Həzrət Zəhra (ə) batalyonunun uşaqları onu gözləyirdilər ki, batalyonun komandiri olsun. Amma onun yanmış cəsədi bir neçə addımlığımızda torpağın üstünə uzanmışdı.

İnayətullah göz yaşlarını saxlaya bilmirdi. O, ən əziz dostu, Həmid Füzənpuru da itirmişdi. Cənazəsi bir neçə metr o tərəfə düşmüşdü. İnayətullah dedi:

Yolun qabağında Şəhid Füzənpurun alnından öpmək istədim. İraqlılar gördülər. Yanıma gəlib silahın qundağı ilə Füzənpurun cənazəsinin üstünə atdılar. Təkcə ona görə ki, şəhidi niyə öpdüm.

Zabitlərdən birinin gözü İnayətullahın qol saatını tutmuşdu. Saati əlindən çıxartdı. Saat bugünkü döyüşdə xarab olmuşdu. Saata baxanda əsəbiləşdi və çəkməsi ilə İnayətullahın üzünə vurdu.

Nə üçün saati xarab etmişən?

Döyüşdə xarab oldu.

Elə bilirdi ki, İnayətullah saati bilərəkdən xarab edib. İnayətullah: “Əgər xarab etmək istəsəydim, suya atardım”, - deyəndən sonra əl çəkdi.

Xəndək magistralında gördüyüm müxbir və operator özlərini yetirdilər. Onlar uşaqları əlibağlı çəkirdilər.¹ İraqlılar çəkiliş zamanı uşaqların imama hörmətsizlik etməsini istəyirdilər. Onların əsirləri bu işə vadar etmə cəhdləri faydasız idi. Operator yaralı əsirləri çəkmədi. O gün bunun səbəbini anlamadım. Amma sonralar başa düşdüm.

Operator süjet axtarırdı. Zabitlərdən biri Tacməhəmməd Əlipurun yanına getdi. Deyəsən Tacməhəmməd çəkiliş üçün yaxşı süjet idi. Qəlpə Tacməhəmmədin başına dəymişdi. Saçı qana boyanmışdı. Arıq və ucaboy biri olan zabit qumqumanın ağzını açdı. Tacməhəmmədin başına su tökmək istəyirdi. İraqlılar o ana qədər bizə su verməkdən imtina edirdilər. Tacməhəmmədi başının qanını yuyarkən çəkmək istəyirdilər. Zirək biri olan Tacməhəmməd iraqlıların məqsədini anladı. Zabitin əlinə vurdu və onu çəkməyə icazə vermədi. Tacməhəmmədin bu işi zabiti hövsələdən çıxartdı. Üç-dörd hərbiçini onu təpikləməyə başladı. Silahın qundağı ilə başına çırpanda Tacməhəmməd kinayə ilə dedi:

Silahın qundağı ilə vurduğunuz başı yumaq istəyirdiniz?

Məcnun adasının gözəl günəşi batmaq üzrə idi. Yavaş-yavaş sarı və narıncı şüası gözdən itirdi. Uşaqlar iraqlılardan xahiş etdilər ki, namaz qılmağa icazə versinlər. Bəzi bəəsçilər qəbul etmədilər. Dini

¹ O gün Xəndək yolunda çəkilən video görüntülər sonralar peyk anteni ilə İran televiziyasına ötürüldü. Mənim və digər bir neçə yaralının ailəsindən başqa bütün ailələr bu video görüntüdə uşaqlarını görmüş, sağ və əsir olduqlarını anlamışdılar.

məsələlərə sadıq olan bir zabit digər bəəşçiləri uşaqların namaz qılmasına razı saldı. Zabit əmr etdi ki, uşaqların əlini on-on açsınlar və əsirlər namaz qılsınlar. Uşaqlar dəstəmaz və təyəmmümlə əsirliklərinin ilk gününün namazını qıldılar. Uşaqların çoxu namazlarının qəzaya getdiyini görüb, üzü qibləyə dayanıb, əlibağlı, dəstəmazsız və təyəmmümsüz namaz qıldılar.

O an müxtəlif fikirlər mənə əzab verirdi. Ötən gecəni düşünürdüm. Hansı ki o səmimi kollektiv bu yolda xoş anlar yaşayırdı. Bir gün ərzində hər şeyin bu qədər dəyişdiyini görəndə çox dilxor olurdum.

Artıq neçənci dəfə baxışlarım uşaqların məzlum və yorğun bənizinə düşdü. Müharibənin taleyinin belə olmasına hələ də inanmadıqlarını hiss etdim. Hərbçilər uşaqları arxa cəbhəyə köçürmək üçün qala ilə üzbəüz bizimlə özləri arasında üzən körpülər salmışdılar.

Mövqe süqut edəndən düşmənin buldozer və ekskavatorları bizimlə öz aralarındakı təqribən əllimetrik məsafəni doldurmaq üçün dayanmadan işləyirdilər. Yolun üstündən Xəndək qalası ilə üzbəüz magistrala torpaq daşıyan maşınların hərəkəti görünürdü.

Sonralar Əliməhəmməd Kürdlü mənə danışdı: “O gün axşamçağı, iraqılılar bizi qayıqla Beytullahi yolundan əl-Kirama birləşən torpaq magistrala aparandan sonra İraq ekskavatorları yolun arxasındakı magistralda öz cənazələrinin üzərinə torpaq töküdü. İraqılıların əksər cənazələrini nə üçün arxa cəbhəyə aparmadıqları məndə təəccüb doğururdu.¹

¹ 1998-ci ilin yayında Xuzistan Enerji və Paylama şirkətinin icraçı katibi Mühəndis Əsədullah Əsədian və həmin şirkətin Bəsic komandiri Rza Darabi ilə birlikdə Abadana getdik. Cənub (Abadan və Xuzistan) bölgəsi üzrə Elektrik idarəsinin müdiri bizim üçün danışdı: “Şələmçədə iraqılıların sərhəd məntəqəsini elektrik enerjisi ilə təmin etdiyimiz üçün iraqılı hərbiçilərlə əlaqəmiz yaxşı idi. “İtkin və şəhidlərin axtarılması ilə məşğul olan qurum Kərbəla 5 əməliyyatının bir neçə şəhidinin sümüklərini müəyyənləşdirmişdi. Aşkarlanan nömrə nişanları və sümüklər arasında təqribən otuz-qırx nəfəri iraqılı idi. İranlılar Kərbəla 5 əməliyyatında öldürülən iraqılıların sümüklərini ayıraraq, Şələmçə sərhəd məntəqəsində onlara təhvil verdilər. Korpus uşaqları Şələmçədə şəhidlərin sümük və nömrə nişanlarını tabuta yerləşdirdilər. Tabutların hər birinin üzərinə bayraq və lalə gülü yapışdırdılar. Adəti üzrə cənazələr xüsusi nizam-intizamla Şələmçədən yük maşınlarının arxasına qoyulur və xüsusi hörmət və təşrifatla şəhərlərə yola salınır. İraqılılar öz ölümlərinin sümüklərini və nömrə nişanlarını təhvil aldılar. Sərhəd məntəqəsindən təqribən beş yüz metr geridə iraqılılar qazıntı işi aparırdılar. İraqılı polkovnikin göstərişi ilə sümüklər quyuya atıldı və yükvuranlar üstünü qapadılar. Bəsrə Sərhəd Qüvvələrinin nümayəndəsi olan polkovnikdən soruşdum: “Bu sümükləri nə üçün ailələrinə təhvil

Üzən körpülər qurulanda iraclılar əsirləri körpüdən keçirib yolun o tərəfinə apardılar. Yük maşınları əsirləri arxa cəbhəyə daşımağa hazır idilər. Uşaqların qolu bağlı idi. İraqlılar uşaqlardan kimsə ada suyuna atılıb qaçmasın deyə ayaqlarını iplə bağladılar. İraqlı zabit demişdi: “Kim üzə bilir?” Onun nə dediyini başa düşməyən üç-dörd nəfər “biz” – deyə bildirdilər. Zabit onların ayağını daha tez bağlamağı və onlara daha çox göz qoymağı əmr etdi.

İraqlılar uşaqları əl-ayağı bağlı şəkildə ekskavatorın kürəyi ilə yük maşınına boşaltdılar. Həmin anda iraclı zabitlərdən biri ekskavatorun sürücüsündən əsirlərin ayağını açmasını tələb etdi. Vicdanlı zabit idi. Uşaqlar yük maşınına minəndən sonra əl-ayaqlarını yenidən bağladılar. Beləcə Xəndək yolu uşaqlarını apardılar.

Sağlam əsirlər yoldan çıxanda bəzi uşaqlar, o cümlədən Hüseynrad və Məhəmməd Sarullahi bizi də özləri ilə aparmaq üçün gəldilər. Beş nəfərimizin heç biri yerimək iqtidarında deyildi. Həmin an əsirlərin arxa cəbhəyə aparılmasına nəzarət edən zabitlərdən birinin səsi ucaldı:

Qayıt.

Hüseyn əsəbiləşərək dedi:

Yaralılar aparmamalıyıqmı?

Zabit ucadan qışqırdı:

Yaralılar burada qalacaqlar.

Hüseyn və Məhəmməd getdilər. Onlar gedəndə üzlərindəki nigarançılığı oxudum. İraqlıların bizi aparmağa icazə vermədiyi üçün narahat idilər. Çox yalnız idik. Uşaqların yanında olmaq istəyirdik. Bizi nə gözlədiyini bilmirdik. İraqlılar biz altı nəfərin döyüş qabiliyyəti və qaçmaq imkanı olmadığını üçün arxayın idilər.

Gecə saat on radələri idi. Bizi yolun yuxarısındakı beton səngərlərdən birinə apardılar. O səngər ki, ötən gecə Cəmməhəmməd Kəriminin, İbrahim Nəvidipurun və başqa bir neçə Qasim ibn Həsən (ə) bölüyünün uşaqlarının istirahət yeri idi. İndi Şəhid Kərimi və Nəvidipurun yanmış sümükləri on-on iki metrliyimizdə Xəndək yolu torpaqlarına qonaqdır. Biz isə bağlı əllərlə bəəşçilərin əsarətindəyik.

vermirsiniz ki, öz şəhərlərində dəfn olunsunlar?” İraqlı polkovnik istehza ilə gülərək dedi: “Bu cənazələrin istifadə müddəti artıq bitmişdir. Bizim üçün başağrısıdır. Şəhərlərə getməməlidirlər. Yoxsa, İraq xalqının müharibə xatirələri yenidən canlanacaq. Onlar elə burada basdırılmalıdır”. İraqlı polkovnik demişdi ki, siz iranlıların gördüyü işlər bizdə təəccüb doğurur. Bilmirik, sizin Şələmçəniz nə üçün bu qədər izdihamlıdır və bu qədər adam buraya niyə gəlir?”

Altı nəfər idik: Seyid Əli Saleh Rayeqan¹, Seyid Məhəmməd Şəfaətməneş,² Xudaxast Pezeşk,³ Hücir Absəvaran,⁴ Əhməd Səidi⁵ və mən.

Seyid Əli Saleh Rayeqan dəhdəştli və Həzrət Rəsul (s) batalyonunun komandir müavini idi. Kərbəla 4 əməliyyatında sağ əlini itirmişdi. Qardaşı Vəliməhəmmədlə dost idim. Qardaşı əhli-dil və gözəl məddah idi. Bu gün Beytullahi yolunda idi. Seyid Əli Salehin də əlini itirdiyi Kərbəla 4 əməliyyatında onların batalyonunun minaçısı idim. Seyid o adamlardan idi ki, bəsicilərin qəlbində özünə tez yer tapırdı. Uşaqların çoxu ona briqadanın xırdavatçısı ləqəbini vermişdilər.

Seyid Məhəmməd Şəfaətməneş kohgiluyəli və İmam Əli (ə) batalyonunda bölük komandiri idi. Sol ayağından yaralı idi. Cəsarətli və şux adam idi. T-72 tankı beşmetrliyində partladığı üçün üz-gözü çox pis yanmışdı. Dini təhsil alan qardaşı Seyid Xudayar 1984-cü ildə, 27 fevralda Təlaiyyə bölgəsində itkin düşmüşdü.

Xudaxast Pezeşk Boyer-Əhməddən idi. Qarın və ayaq nahiyəsindən yaralanmışdı. İraqlılar onun həkim olduğunu düşünürdülər⁶. Adını həkimlər siyahısına yazmış və yuxarı bildirmişdilər. Xudaxast onlara demişdi:

Mən həkim deyiləm, soyadım belədir.

Hücir Absəvaran Kohgiluyə vilayətinin Suq şəhərindən idi. Qəlpə sağ ayağının sümüyünə dəymişdi və yeriyyə bilmirdi. Əks-hücum zamanı pusqu səngərində idi. Pusqu səngərimiz Xəndək qalası ilə üzbəüz qamışlıqda idi. İraqlıların da pusqu səngəri yanmış bir tank idi. Bu tank Bədr əməliyyatında iranlılar tərəfindən məhv edilmişdi. İraqın pusqu səngəri ilə məsafəmiz təqribən əlli metr idi. Bizim pusqu səngərimizlə İraqlıların pusqu səngəri arasında bataqlıq var idi. Hücir

¹ Seyid Əli Saleh Rayeqan azadlığa çıxdıqdan sonra Kohgiluyə rayonunun Mühəribə Əlilləri fondunun müdiri oldu.

² Seyid Məhəmməd Şəfaətməneş hal-hazırda Kohgiluyə və Boyer-Əhməd vilayəti korpusunda fəaliyyət göstərir.

³ Xudaxast Pezeşk Kohgiluyə və Boyer-Əhməd vilayəti İnkilab Keşikçiləri korpusunun Könüllü Şagirdlər bölməsində fəaliyyət göstərir.

⁴ Hücir Absəvaran korpusçu idi. Azadlığa çıxdıqdan sonra Lendə İnkilab korpusunda xidmətinə davam etdi.

⁵ Əhməd Səidi hal-hazırda Kohgiluyə rayonunun İnkilab korpusundadır.

⁶ “Pezeşk” fars dilində həkim deməkdir. (müt.)

səhər saat dörd radələrində yaralanmışdı. Uşaqlar elə səhər saatlarından onu yolun səngərlərindən birinin giriş qapısına çəkib aparmışdılar. Hücir səhər saat dörddən günortadan sonra saat dördə qədər uşaqların müqavimətini müşahidə edirdi. Cabir Kərimi deyirdi: “Yeriyə bilməyən Hücir uşaqların kalaşnikovunun darağını doldururdu”.

Əhməd Səidi Kohgiluyə vilayətinin Dəsuq şəhərindən idi. Qəlpə qarnına dəymiş, bağırsaqları qarnından bayıra tökülmüşdü. Uşaqlar onun bağırsaqlarını qarnına salıb parça və çəfyə ilə bağlasalar da qarnının aşağı hissəsindən çıxıb tökülürdü.

Seyid Əli Salehin israrı ilə iraclılar şam və işa namazları üçün əllərimizi açdılar. Namazı doğru qılaq deyər Xudaxast Səddamın şəklini qarşımızdan götürdü. Səngərin giriş qapısında qarovul çəkən əsgər əsəbiləşdi. Silahının darağını çıxarıb Xudaxastın başına çırpdı. Əsgər bizi başa düşməsə də Xudaxast ona dedi:

Namaz qılmaq istəyirik. Bu şəkil borclarımızı yadımıza salır.

Əsgər səngərə girdi və Səddamın şəklini əvvəlki yerinə qoydu. Özümüzü səngərin divarlarına dayayıb namaz qılmağa məcbur olduq.

İraqlılar bilmək istəyirdilər ki, Seyid Əli Saleh bir əli olmadan ön cəbhədə nə edir. Bəziləri çox maraqlanırdı. Komandir olduğunu ehtimal edirdilər. Seyid uşaqlara dedi:

Siz hamınız məni tanıyırsınız. Bunlar hələ mənim kim olduğumu bilmirlər. Əgər sizdən mənim kim olduğumu soruşsalar, sıradan bir döyüşçü olduğumu deyın. Korpusçu olduğumu gizlətməyin. Amma hansı hərbi məsuliyyət daşdığımı bildirməyin.

Gecənin sonları idi. Münafiqlər təşkilatının bir neçə üzvü Xəndək yolunda idilər. İraqlılar altımızı da ayrı-ayrılıqda bayıra apardılar və sorğu-suala tutdular. Münafiqlər təşkilatının iki üzvü iraclıları müşayiət edirdi. Sonradan bildim ki, Münafiqlər təşkilatının bölüklərindən biri bugünkü əks-hücumda iraclılarla birlikdə döyüşürmüş. İraqlılar bizi təhqir etmək üçün deyirdilər:

Axı bunlar iraclı deyillər. İranlıdırlar və sizinlə döyüşürlər.

Məqsədlərini anladım və dedim:

Təbiidir. Bədr diviziyasının iraclı mücahidləri də sizinlə döyüşür. Hər kəs bir stimulla döyüşür.

Münafiqlər Xəndək maqistralında Seyid Fazil Fazilianı əsir aldılar. Seyid Fazil yeganə korpusçu idi ki, əsir düşərkən özünü ada sularına ata və Xəndək yolundan çıxma bilmişdi. Seyid Əli Salehin növbəsi çatdı.

Zabit Seyiddən şübhələnirdi. Onun yaralılığı on səkkiz ay öncəyə aid olsa da onu Xəndək yolunda saxladılar. Onu sağlam əsirlərlə nə üçün aparmadıqlarını bilmirəm. Bəəşçilər bilirdilər ki, Xəndək yolunda təkəlli biri siravi əsgər ola bilməz. Özləri dedilər:

İranlılar ön cəbhədə bir əli olmayan hərbiçini neynirlər? Əli yoxdu, beyni ki var!

Bizi sorğu-sual üçün bayıra aparmazdan qabaq aramızda eyni sözləri deməyi planlaşdırdıq. Səngərin giriş qapısında keşik çəkən əsgərin gözləri bizə zillənmişdi. Özlüyümdə dedim, “olmaya bu farsca bilir və bizi ələ verəcək”. Seyidin öz təklifi ilə onun komandir yox, korpusçu olduğunu deməyi qərara aldım. Seyid dedi:

Əgər əlimin kəsilməyi haqqında soruşsalar, deyin ki, eşitdiyimizə görə, bir gün məhəllələrindəki dəyirmanı üyütməyə buğda aparırmış, əli dəyirman ipinə ilişib və kəsilib.

Onun əlinin kəsilməsi haqqında soruşanda hamımız yekdilliklə həmin hadisəni danışdıq. İraqlıların üzündən görünürdü ki, sözlərimizə inanmırlar. Onların məqsədi yalnız Seyid Əli Salehin gerçək kimliyini ortaya çıxarmaq idi.

Gecə yarını keçmişdi. Yuxu tutmurdu. Kürd şalvarımı qəlpə dəyən hissədən cırdım ki, budumun yarasını bağlayım. Səngərin içinə düşən bir hərbi köynəklə budumun yarasını bağladım. Yarası dərin idi. Amma ağrısı yox idi. Seyid Əli Salehin gözləri davamlı olaraq yol çəkir və nə haqqında isə düşünürdü. Bütün varlığımla onun vəziyyətini anlayırdım. Səngərə sükut çökmüşdü.

Baş verənlər məni şoka salmışdı. İnana bilmirdim ki, Məcnun adasının taleyi belə gətirsin. Mənə elə gəlirdi ki, bizə xəyanət edib, dayaq nöqtələrimizi boşaldıblar. Bilmirəm bəlkə də səhv edirdim.

Seyid Əli Saleh çox şey bilirdi. Tabeliyində olan qüvvələr əsir düşdüyü üçün özünü qınayırdı. Baxmayaraq ki, onun təqsiri yox idi. Xəndək yolunda əsir düşən Seyid Əli Saleh, Hücir, Xudaxast və Əhməd o gün Xəndək yolunda nə baş verdiyini bilmək istəyirdilər. Mən də o gün Xəndək yolunda və Xəndək qalasında nə baş verdiyini bilmək istəyirdim. Seyid Əli Saleh üçün Xəndək magistralından danışdım. O da bu gün uşaqların Xəndək yolunda göstərdiyi qəhrəmanlıqlardan danışdı.¹

¹ Düşmən, gecə saat 3:10-da atəş açmağa başladı. Elə həmin anlardan Xəndək yolu uşaqlarının Mehvər komandanlığı ilə ratsiya əlaqəsi kəsildi. Mehvər üçyolunda

yerləşən briqada komandanlıq qərargahı Seyid Əli Salehin son sözlərini eşitmişdi. İraqlılar Xalq Mücahidləri Təşkilatının (Münafıqlar) üzvlərinin yardımı ilə uşaqların ratsiyanın tezliyinə girmiş və Seyid Əli Salehlə fars, ərəb və bəxtiyari-lor ləhcəsi ilə söhbət etmişdilər. Səhər saat 6:15 radələrində Həzrət Rəsul (s) batalyonunun komandiri Seyid Şükrullah Vahibizadə Seyid Əli Salehini çağıraraq, ondan Beytullahi və Çıraççı yollarına getməsinə, İmam Səccad (ə) və İmam Müctəba (ə) bölüyünü idarə etməsinə və qüvvələrdən şəraitə uyğun istifadə etməsinə istədi. Seyid Əli Saleh şirin ləhcəsi ilə ona dedi: “İgid! Qurbanın olum. Özün get. Mən uşaqların yanında qalmaq istəyirəm. Onlarla daha yaxşı yola gedirəm. Mən bu uşaqları dünya ilə də dəyişməyəm. Əgər öləcəmsə, bunlarla ölməyi tərcih edirəm”. Vahibizadə yoldan çıxarkən Canməhəmməd Kərimini çağıraraq, Seyid Əli Salehi onun şəhid olduğunu Vahibizadəyə demək istəmirdi. Vahibizadə Canməhəmmədə çox bağlı idi. Onun alay öz komandirinə sevgisi nümunəvi idi. Onların dostluğu illər öncəyə gedib çıxırdı. Canməhəmməd müxtəlif əməliyyatlarda Vahibizadə üçün iftixar qazanmışdı. Kürdüstanda on beş gün Kumala partiyasının əsiri olmuşdu. O zaman Canməhəmməd xüsusi zirəklik və məharətlə Kumalanın çəngindən qurtula bilmişdi. Vahibizadə uca səsle Tacməhəmməd Əlipura dedi: “Demədimmi ki, Canməhəmmədə deyən gəlsin, işim var?” Tacməhəmməd Seyid Əli Salehə dedi: “Nə edim? Vahibizadəyə nə deyim?” Seyid Əli Saleh qabağa çıxıb Vahibizadəyə dedi: “Canməhəmməd və İbrahim şəhid oldu. Siz buradan nigaran olmayın”. Vahibizadə Canməhəmməd və İbrahimin şəhid olma xəbərini eşitcək belini tutdu və oturdu. Seyid Əli Saleh deyirdi: “Canməhəmməd və İbrahimin şəhid olma xəbərini Vahibizadəyə verəndə Həsən Baqirinin şəhadət xəbəri Ağza Möhsünə verildəndə olduğu kimi belinin sındığını hiss etdim”. Vahibizadə ən ağır şəraitdə alayının komandirini və əvəzedicisini itirmişdi.

Səhər saat 6:30 radələri idi. Vahibizadə Qasim ibn Həsən bölüyünü Seyid Əli Salehə tapşırırdı. Lazımı göstərmiş və tövsiyələri verib, əmrində olan digər iki bölüyə rəhbərlik etmək üçün yoldan çıxdı. Atəş yağış kimi yağdı. Vahibizadə arxa yolda olan İmam Həsən Müctəba (ə) alayının uşaqlarına tərəf gedərkən kanalın içində iraqlıları görür. Bir və İkinci bölükləri yaran düşmən Vahibizadəyə qumbara atır və o, yaralanır. Uşaqlar onu çəkib çıxarır və bölük komandirlərinin əsir düşməsinə icazə vermir. O, iraqlılar üçün yağlı tikə idi. Vahibizadə ratsiya ilə bölük komandirlərini yönləndirirdi. O, magistralın sol hissəsindəki su yolu ilə Çıraççı yoluna gətirdi ki, su yolunda onu mühasirəyə alırlar. Hər şeyin bitdiyini görəndə Vahibizadə sağlam əlini qaldırır və əsir alınır. O nöqtədə bir anlıq atəş güclənəndə düşmən toz-torpağın içində onu unudur. O, bir göz qırpmında onların çəngindən qaçır. Özünü motosikletə çatdırıb, yaralı əli ilə Çıraççıya, oradan da Mehvər üç yoluna qayıdır. Həzrət Rəsul (s) batalyonunun komandiri ən ağır şəraitdə yaralanır. Vahibizadə elə bir komandir idi ki, ən ağır şəraitdə tədbir görür və tüpükdən çıxırdı. Batalyonunu ən az itgi ilə idarə edirdi. Böhran zamanı ən qısa zamanda ən yaxşı qərarı verirdi. O, Mehvər üçyolundan Çıraççı dairəsinə qayıdır. Yaralı olmasına baxmayaraq şəxsi heyətə rəhbərliyi üzərinə alır. Onun Seyid Əli Salehlə son əlaqəsi səhər saat 9 radələrində oldu. Seyid Əli Saleh ratsiyanın əlaqəsi kəsilən son anda uşaqların əhvali-ruhiyyəsinin yüksək olduğunu göstərmək üçün milli şeir, başqa sözlə, “Yaryar”

oxumuşdu. Batalyon şəxsi heyətinin səksən-doxsan nəfərinin düşmən əsarətinə keçəcəyi an məsələsini görən Vahibizadə ağlamış və onları xilas edə bilmədiyi üçün Seyid Əli Salehdən üzr istəmişdi və demişdi: “Əgər əlimdən bir iş gəlsə və etməsəm, özümü bağışlamaram”. O, huşunu itirməyincə arxa yoldakı uşaqları yönləndirmə işini üzərinə götürmüşdü.

Xəndək yolunun arxasının kəsilməsi düşmən əks-hücumu zamanı uşaqların giriş-çixışını mümkünə etməmişdi. Mina təmizləmə uşaqları bir neçə gecə öncə bir ton TNT, Bangalore Torpedo və digər partlayıcı vasitələrlə Xəndək yolunun arxasını kəsmişdilər. Bu kəsinti ilə Xəndək yoluna gedən magistral təqribən iki yüz metr ada suları ilə eyni səviyyəyə enmişdi. Şəttül-Əlinin suyu bu kəsintilərdən Şimali və Cənubi Məcnun adasına tökülürdü. Qərargah komandanlığının Xəndək yolunun arxa magistralını kəsməkdə strateji məqsədi var idi. Əgər İraq Xəndək yolunu ələ keçirsəydi, Hüveyzəyə, Bustana, Həmid qarnizonuna və Azadegan çölünün digər bölgələrinə qədər düşmən tanklarının, zirehli transportyorlarının (ZTR) və BMP-lərinin qabağında heç kim dayanma bilməyəcəkdi. Bu kəsintini doldurmaq üçün aylarla vaxt lazım idi. Yüzdən çox yük maşını gecə-gündüz bu kəsintiyə çaylaq daşı qarışıq torpaq tökməli idi ki, dolsun. Kəşfiyyat uşaqlarının verdiyi məlumatda deyilirdi: “Məcnun adasının yüz kilometr ətrafında çaydaşı qarışığı olan heç bir torpaq ərazi yoxdur. İraqın bu kəsintini qısa müddətdə doldurmasının yeganə yolu təqribən iki yüz ağır texnikasından keçməsidir. Yəni, ağır texnikası bu kəsintiyə atmalıdırlar ki, ada sularında batsın və sonra bu maşınların üzərinə torpaq töksün”.

Xəndək yolunun kəsilməsi iraqlıların tanklarının, zirehli texnikalarının və maşınlarının qarşısını almaq baxımından dəqiq hesablanmış addım idi. Amma digər tərəfdən bu kəsinti Xəndək yolundakı fədakar kollektivin məzlumluğunu göstərirdi. O gün başqa bir tədbir haqqında da söhbət gedirdi. Xəndək yolu ələ keçirilərsə, uşaqlar geri çəkilməli və ön cəbhəni (həmin kəsintinin arxasında olan) Beytullahi və Təbərsi yollarına keçirtməli idilər. Bu kəsintiyə nəzərən uşqlar heç bir vəchlə yoldan çıxma, arxa yola gələ bilmir, magistral boyu yerləşib iraqlılarla döyüşə və əsir düşməyə bilmirdilər. Bu kəsintini yaratmaqla yol Məcnun adaları sularında kiçik bir adaya çevrilmişdi. Heç kim yoldakı uşaqlara qida və sursat çatdırma bilmirdi. Uşaqlar mühasirəyə düşdükdən sonra yola heç bir güc daxil ola bilmirdi. Bir yol tapılmasını, o səksən-doxsan nəfərlik kollektivin yoldan çıxmasını və Xəndək magistralına, köməyimizə gəlməsini arzu edirdim. Əgər belə olsaydı, bu qədər tək qalmazdıq. Hərçənd, yolun uşaqları düşmənin çox itki verməsinə səbəb oldular və yolun ətrafı iraqlıların məzarlığına çevrildi. Yolun arxasındakı kəsintinin müsbət cəhətlərinin olmasına baxmayaraq, emosional və hətta bəzi hərbi səbəblərdən Vahibizadəni ələ narahat etmişdi ki, bir neçə gün qabaq batalyon komandirliyindən istefa vermişdi. Vahibiizadə briqada komandirinə demişdi: “Arxadakı kəsinti ilə faktiki olaraq öz uşaqlarımızı mühasirəyə salmışıq”. O demişdi: “Mən indi qabağa gedirəm. Amma Həzrət Rəsul (s) batalyonunun komandiri kimi yox, bir snayper kimi gedirəm”. Mehvər komandiri Əvəz Şəhabifərin xahişi ilə düşmənin əks-hücumu qətiləşdikdə istefasını geri aldı.

Düşmən, bataqlıq olan və qayıqları keçə bilməyən sol cinahdan başqa, digər üç cinahdan, – qarşı, sağ və arxa səmtdən – yəni həmin kəsintidən uşaqlara hücum

Xəndək uşaqlarının hekayəti acı və ağırlı hekayət idi. Yəni nə üçün topxana və təchizat atəşə dəstək verməyə yetmədi, nə üçün əlavə qüvvələr gəlmədilər, nə üçün uşaqlara sursat çatmadı, nə üçün uşaqların mühasirəsi sındırılmadı, nə üçün Şəttül-Əli səmtindən uşaqların xilas olunması üçün bir şey düşünülmədi, nə üçün Məcnun adasının taleyi elə oldu və bir çox başqa “nəüçünlər”.

Xəndək yolunun uşaqları mühasirə sınaq və əlavə kömək gələcək ümidi ilə ciddi müqavimət göstərdilər. Əsir düşəcəklərinə inanmırdılar. Seyid Əli Saleh dedi: “Əgər mühasirənin sınımayacağını və əlavə kömək gəlməyəcəyini bilsəydik, vəziyyət başqa cür olacaqdı. Əsir düşməyəcəkdik. Uşaqlar hamısı üzgüçülüüyü bilirdilər. Özlərini ada sularına vurub, xilas olardılar”. Düşmənin irəliləməsi haqqında soruşanda ona dedim:

İraqlılar səhər saat 10 olmamış Seyyidüş-şühəda magistralına girmişdilər.

Altıncı korpus qərarı necə oldu?

Deyilənə görə qərarın arxasına helikopterlə eniblər.

Bu gün günorta səma güllə yağışına məruz qalanda Əli Şəfinesəb1 qalaya çıxıb azan verdi. O, uşaqları müqavimət göstərməyə

edirdi. Xəndək magistralı ilə Şimali və Cənubi Məcnun adası arasındakı suların çoxu bataqlıq idi. Düşmən qayıqlarının böyük bir hissəsi o batlaqda ilişib qalmışdı. Bizim Şimali Məcnun adası ilə məsafəmiz təqribən iki kilometr yarım idi. Bir qrup iraqılı hərbinin qayığı Şimali ada bataqlıqlarında ilişib qalmışdı. Amma bir saat sonra özlərini Xəndək magistralına çatdırdılar və bizimlə döyüşməyə gəldilər.

Xəndək uşaqlarının əhvali-ruhiyyəsi çox yüksək idi. Bölüyün komandiri Canməhəmmədin bir əli və bir ayağı mina partlaması nəticəsində kəsilmişdi. Amma o şəhid olmazdan qabaq demişdi: “Uşaqlar, rəvayətə görə, Aşura günü Müslim ibn Səvsəcə İmam Hüseyinə (ə) dedi: “Mən son damla qanıma qədər sənə yolunda döyüşəcəyəm. Əgər heç bir silahım olmasa da daş-kəsəklə mübarizə aparacağam”. Uşaqlar son anda iraqılılarla daş-kəsəklə döyüşün”. Uşaqlar deyirdilər ki, Vahibzadə şəhid Kəriminin canişini İbrahim Nəvidipura dedi: “İbrahim, nuraniləşmişən. Hamama getmişdin? Olmaya, pərvazlanmaq istəyirsən?” İbrahim uşaqların içində o gözəl gülüşü ilə batalyon komandirinə cavab vermişdi: “Hamama getməmişəm. Bir neçə saatdan sonra sağ olmayacağam”.

¹ Əli Şəfinesəb Xəndək yolunun ən yaşlı könüllüsü idi. 1980-cı ildən Koşgiluyə elmi hövzəsinə xadim olaraq daxil olmuşdu. Dəhdəşt elmi hövzəsinin müdiri məşhur və ixtisaslı alim Seyid Mirəhməd Təqəvinin tərəfdarlarından idi.

Əli Şəfinesəb gecə yarısı düşmən Məcnun adasını atəşə tutmazdan bir saat qabaq qalxıb şəhadət qüslü alırdı. Xəndək yolunda əsir düşən Əlirza Kərəmi deyirdi: “Əli Şəfinesəb bir gün qabaq bizə bir neçə əlli və iyirmi tükənlik verib dedi: “Uşaqlar,

rəğbətləndirir və öyürdü. Günorta döyüşün qızğın çağında azan vermiş və azandan sonra uşaqlara demişdi: “Bizim batalyonumuz Qasim ibn Həsənin (ə) adındadır. Bu gün bizim üçün Aşuradır. Xomeyninin övladları! Son gülləyə qədər müqavimət göstərin. Güllələrinizi hədəyə verməyin. Bizim qanımız mövlamız İmam Hüseyin (ə) qanından daha tünd deyil. Əgər bura süqut etsə, biz İmama nə cavab verəcəyik? Bu gün İmam Hüseyin (ə) özü adanın bu nöqtəsinə xüsusi nəzər edir...”

Uşaqların sursatları bitdikdə əllərini yuxarı qaldırdılar. Əli Şəfinəsəb əsir düşməklə razılaşmadı. Əbuzərcəsinə qalaya çıxdı. Canməhəmməd və İbrahimin yanmış cəsədinin yanına gedib dedi: “Mənim qanım Canməhəmməd və İbrahimin qanından üstün deyil. Mən ömrümü yaşamışam. Ömrümün son çağında əsirliklə razılaşa bilmərəm”. O, qalanın başında iraqılı hərbcilərin qarşısında uca səslə çığırdı: “Zillət bizdən uzaqdır! Ölüm olsun Səddama!”

Üç-dörd iraqılı Xəndək yolunun ən yaşlı bəsicisini gülləbaran etdi. Onlarla güllə Qasim ibn Həsən (ə) batalyonunun Həbib ibn Məzahirinin sinəsinə və bədəninə yeridildi. Bu cansız və sevimli ixtiyar Canməhəmməd və İbrahimin cənazəsinin yanında yerə səridi.

Səhər erkəndən Həzrət Rəsul (s) batalyonunun tankvuranları Xəndək qalasının şərq səmtində ondan çox düşmən qayığını vurmuşdular. Çox keçmədən iraqılıların hiylə və məkri ortaya çıxdı. Allah isə məkr edənlərin ən yaxşısıdır! Təcrübəli döyüşçü olan Seyid Əli Saleh iranlı olmadıqlarını və döyüş hiyləsi olduğunu anlamışdı. Seyid, Əlişir Qeytasiyə dedi: “İraqlıların qayıqlarını vur”. Onların həqiqətən iranlı olduğuna inanan Əlişir demişdi: “Seyid, qayıqların üzərində İran bayrağı var. Vura bilmərəm, özümüzükülərdir”. Seyid Əli Saleh çığırmışdı: “Onlar Quranı nizəyə keçiriblər. Bu düşmənin hiyləsidir. Deyirəm vur”. Əlişir isə hələ də iranlı olduqlarını israr edirdi. Nə dediyini və nə etdiyini bilən Seyid Əli Saleh batalyonun digər çevik minomyotçusu Mehdi Kərimini çağıraraq dedi: “Mehdi, qayıqları vur”. Mehdi demişdi: “Əmrdir?” Seyid Əli Saleh “Bəli, əmrdir! İran bayrağı onların hiyləsidir” – demişdi. Mehdi ilk qayığı yolun altmış metrlik məsafəsində vurmuşdu. Batalyonun digər minomyotçuları, hətta düşmənin hiyləsini anlayan Əlişir özü də İraq qayıqlarının canına düşmüşdülər. Bir neçə saat sonra yaralanan İsmayıl

mənim dünya malından yalnız bu qədər pulum var. Bəlkə şəhid oldum. Bu pulları verərsiniz briqadanın maliyyə işləri müdirinə, cəbhəyə yardım olsun”.

Solətdar düşmən qayıqlarına RPG atarkən demişdi: “Ey İmamzadə Qasim, sürümün ən yaxşı qoyununu sənə nəzir edirəm. Bu qayığı vurmama kömək ol”. İsmayılın gülləsi İraq qayığına dəydi. Uşaqların salavat və təkbir sədalari ucaldı. Seyid Nadir Sadat və Həmid Məhdəvi o qədər RPG atmışdılar ki, qulaqlarından qan gəlirdi. Həmid Xəndək yolunun ən azyaşlı minomyotçusu idi. İraqlılar planlarının üzə çıxdığını görüb geri çəkildilər. Seyid Əli Saleh minomyotçuları toplayıb dedi: “Uşaqlar, Ömür artıq bitmişdir. Bura son nöqtədir. Bizim artıq itirməyə bir şeyimiz yoxdur. Çoxumuz bu adada Bədr və Xeybər əməliyyatlarını görmüşük... Bu gün müharibənin bütün günlərindən fərqlidir. İndi ki iş bu yerə gəlib çatıb, qalanın ətrafını öz aranızda bölün. Şəhidlərin qanının intiqamını almadan əsir düşməməliyik”.

Uşaqlar əldən düşmüşdülər. Sursat bitmək üzrə idi. Xəndək yoluna sursat və azuqə göndərmək mümkün deyildi. İraqlılar bütün yolları tutmuşdular. Uşaqların susuzluqdan heyi qalmamışdı. Məcnun adasının suyu içməli deyildi. Günortadan sonra 4:30 radələrində Xəndək uşaqlarının silah səsləri kəsildi. Son anlarda uşaqlar düşmənlə daş-kəsəklə mübarizə aparırdılar. Bu, uşaqların son firsəti və son gülləsi idi. Düşmən istehkamlarına qalxanda uşaqlar daş-kəsəklə qarşısını alırdılar. İraqlılar müharibə zamanı iranlıların daş-kəsək atmasına çox az rast gəlmişdilər. Bunu cəbhədə daha çox lorlar edirdilər. İranlıların qumbara atdığını sanan iraqlılar özlərini qayıqdan suya atırdılar. Xəndək yolu düşmən tərəfindən ələ keçirilmişdi. Xəndək qalası isə hələ yox. Bu qala əsas xətt və iraqlıların qalası ilə mübarizə nöqtəsi idi. Xəndək yolu Xəndək qalasının arxasında idi.

Son anda bütün İraq qayıqları geri çəkildi. Seyid Əli Saleh düşmənin nə etmək istədiyini anlamışdı. Təcrübəli komandir iraqlıların yolu raketlə vurmaq istədiyini başa düşmüş, ona görə də fikirlərini almaq üçün uşaqları toplamışdı. Qasim ibn Həsən (ə) batalyonunun uşaqlarından başqa təcili yardım, təchizat və s. qrupar da yolda idi. Seyid Əli Saleh uşaqlara dedi: “Nə vəziyyətdə olduğunuzu anlayıram. Mən də sizin kimiyəm. Sizcə mən əsir düşmək istəyirəm?! Biz mühasirədəyik. Gülləmiz yoxdur. Azuqə bitib. Bu günə qədər vəzifəmiz döyüşmək idi. Bu gün isə vəzifəmiz əsir düşməkdir”.

Uşaqlar nə etmək lazım olduğuna qərar vermək istəyəndə İraq helikopteri başlarının üstünü aldı. Helikopterdən farsca danışan biri İraqın 16-cı diviziyası tərəfindən Xəndək yolunda yerləşən qüvvələrə

müraciət etdi: “Siz mühasirədəsiniz. Təslim olmaqdan başqa yolunuz yoxdur. Yaxşısı budur, özünüzü təslim edin. Yoxsa, yolu raketlə vuracağıq”. Seyid göstəriş verdi ki, uşaqlardan bir neçəsi alt köynəklərini çıxarıb istehkamlarının dörd bir yanına sancsınlar. Uşaqlar üçün ağır və üzücü anlar idi. Xəndək uşaqları son anlara qədər ümidlərini itirməmişdilər. Kömək gələcəyini və xilas olacaqlarını düşünürdülər. Cənnəhəmməd Kəriminin, İbrahim Nəvidipurun və digər xəndək şəhidlərinin yanmış cənazələri Xəndək yolunda yerə sərilmişdi. Əhməd Səidinin dediyinə görə Ərcsab Əlizadənin bədəni yan səngərə yapışmışdı. Uşaqlar son anda əsir düşməzdən qabaq şəhidlərin cənazəsini dəfn etməyə macal tapmadılar. Deyəsən, Mahmud Sadiqifərd və Dərviş Rumina yalnız Piran Mustovfizadənin cənazəsini dəfn edə bilmişdilər. Piran bir gecə öncə Kəşfiyyat-diversiya bölüyündən yola təqdim olunmuşdu. Uşaqlar cənazələri səngərlərin yanında taxta-şalbanların arasında dəfn etməyə çalışanda macal tapmayıb son anda əsir düşdülər.

Yazdıqlarım bu gün bu yol və qalada baş verən hadisələrdir. İndi biz əlibağlı və yaralı beş nəfər bu yolun səngərlərindən birində düşməyə əsir düşmüşdük. Xəndək yoluna, hətta Məcnun adasına ölüm sükutu çökmüşdü. Artıq güllə səsi eşidilmirdi. Yalnız ətraf qamışlıqlardan cırcıramaların və qurbağaların səsi eşidilirdi. Adanın incidici ağcaqanadları bir an rahat buraxmırdı. Əsirliyimizin ilk gününü bir yığın acı və şirin xatirələrlə geridə qoyduq. Sabaha ümidlə!

Bazar günü, 26 iyun 1988

Sübh azanına yaxın idi. Hərə bir növ ağır çəkirdi. Əsir düşmək məni çox pis incidirdi. Şiddətli ağrım olmasına baxmayaraq, ağır bir gün keçirdikdən sonra yaralı bədənim səngərdə aram tutmuşdu. Yaralarımın üstünü qan və torpaq tutmuşdu. Bədənimdə və paltarımdakı qan qurumuş və qaralmışdı. Ağrının şiddətindən və düşünməkdən yata bilmirdim. Seyid Əli Saleh azan verəndə iraqqlıların acığı gəldi. Söyərək ondan azanı saxlamasını istədilər. Təyəmmüm edərək sübh namazımızı qıldıq. O qədər yorğun və əzgin idik ki, namazdan sonra yuxuya getdim. Elə bir yuxu ki, başdan-başa kabus idi.

Keçən gün ömrümün ən pis günü idi. Əsirliyimizin ilk günü şənbədən başlamışdı. Bir-iki saat gözümə yuxu getdikdə qərribə yuxular gördüm. Əsir düşmək mənə o qədər əzab verirdi ki, yuxuda

İran qüvvələrinin hücumu keçdiyini və bizi xilas etdiyini gördüm. Yuxuda öz-özümə dedim: “Mən əsir olduğumu və yuxu gördüyümü bilirəm. Amma kaş yuxudan ayılında bunun doğru olduğunu və əsir olmadığımı görəydim”.

Gün doğanda yolda maşınlar və hərbiçilər qaynaşmağa başladı. Gecə yarısına qədər düşmənin sursat anbarlarından birinin güllələri partlama halında idi. Bilirdim ki, Məcnun adasının sağ səmtindən əks-hücumu keçən İraqın 25-ci diviziyasının sursat anbarı ordumuz tərəfindən atəşə tutulmuşdu. On iki saatdan çox bu anbardan partlayış səsləri gəlirdi. İraq zirehli transportyorları və maşınları Xəndək magistralından Xəndək yoluna girə bilmirdilər. Onlar qayıqlarla Xəndək magistralının iki tərəfindən bir gün öncəyə qədər bizdə olan bölgələrə gedirdilər. Davranışlarından və danışıqlarından bəlli idi ki, Xəndək yolunun arxasındakı kəsintidən çox narahatdırlar. Bu gün bunu Xalq Mücahidləri Təşkilatının (Münafıqlar) üzvlərindən biri dedi. Xalq Mücahidləri Təşkilatının (Münafıqlar) üzvlərinin təcüməçilik etdiyi iraqılılar özü dilə gətirirdi ki, əgər siz məcusilər bu magistralı kəsməsəydiniz, Xəfaciə və Mühəmmərə qədər irəliləmişdik.¹ İraqılılar hələ də Xürrəmşəhrə Mühəmmərə, Süsəngirdə Xəfaciə, Əhvaza Nasiriyyə, Xuzistana isə Ərəbistan deyirdilər. Yanında Münafiq təşkilatından biri olan iraqılı hərbiçi soruşdu:

Nə üçün Xəndək yolunu partladıb ayırmısınız? Əgər bu kəsinti olmasaydı, sizin qüvvələriniz əsir düşməyəcəkdi.

Önemli olan o idi ki, sizin tanklarınız Xəndək magistralına girə bilməsin.

Əgər bu kəsinti olmasaydı, biz indi Hüveyzədə idik.

¹ İllər sonra ordu komandiri Möhsün Rzayi Xəndək uşaqlarının müqaviməti və 1988-ci ilin iyun qəhrəmanlığı haqqında demişdi: “Düşmən Məcnun adalarına dəlicəsinə hücumu keçdi. Onlara əmr verilmişdi ki, bu bölgələri İranın əlindən almaqla yanaşı İran torpağına girsinlər. Xüsusilə, Hüveyzəyə, Həmid qarnizonuna və Xəndək yolu səmtinə gəlsinlər. İran torpaqlarına gəlib çəkiliş aparsınlar, şəkil çəksinlər və İraq xalqına desinlər ki, biz yenidən İran torpaqlarını almışıq. 48-ci Fəth briqadasının döyüşçüləri, vilayətin öz uşaqları bənzərsiz döyüş əhvali-ruhiyyəsi ilə bu planın qarşısını ala bildilər. Əgər onların müqaviməti sinsaydı, yaxud qorxub bu yoldan və magistraldan əl çəksəydilər, heç şübhəsiz, İraq torpaqlarımıza daxil olacaq və Həmid qrnizonuna qədər, əslində bütün Hüveyzə bölgəsini yenidən ələ keçirəcəkdi. Amma əsgərlərimizin Xəndək yolunda göstərdiyi müqavimət, düşmənin ağır itki verməsi, iraqılardan ibarət məzarlığın yaranması onların İran torpaqlarına girməsinə mane oldu.

Bizim komandirlərimiz bunu yaxşı bilirdilər. Sizin əlinizi oxumuşdular. Ona görə də magistralı partlayıcı maddələrlə kəsmişdilər.

İraqlı zabıtdən bunu eşidəndə ağrılarım bir qədər azaldı. O dedi: “Mən həqiqəti istəyimin əksinə də olsa, qəbul edirəm. Biz siz bəsicilərin gerçək gücünü tanımaqda səhvə yol vermişik. Bizim sizin imkanlarınız və hərbi təchizatınız haqqında dəqiq məlumatımız var idi. Amma əhvali-ruhiyyəniz haqqında kifayət qədər əgah deyildik.

Bilmək istəyirdim ki, başımıza nə oyun açacaqlar. Sarğı və müalicədən xəbər-əətər yox idi. İraqlılar Məcnun adasını ələ keçirdikləri üçün özlərinə sığmırdılar. O qədər şad idilər ki, biri oxuyurdu və bir çoxları da öz ərəb ənənələri ilə rəqs edirdilər.

Səhər bir az çörək, pendir və pomidor gətirdilər. Heç birimizin yeməyə meyli yox idi. İştahımız küsmüşdü. Səngərin beton divarlarının üzərinə bizdən öncə orada şəhid olanların adları yazılmışdı. Adların yuxarısına əyri-üyrü xətlə yazılmışdı: “Bu səmavi sənişinlər və qanadı qanlı sərcələr yolun bu səngərlərini tikmək uğrunda pak qanlarından keçdilər. İndi isə mən və sən xətti qorunmalıyıq”.¹

Saat 10-11 radələrində bizi səngərdən çıxardılar. Seyid Əli Saleh bir əli ilə çiyinə girib məni səngərdən bayıra çəkdi. Yaralılar arasında seyidin bir əli olmasına baxmayaraq, hamımızdan sağlam idi. Nə olsa da ağrı çəkmirdi. Bəzi iraqlılar əlimizdən tutub kömək etmək istəmirdilər. “Siz iranlılar murdarsınız”, – deyirdilər. “Əgər bizim əlimiz siz məcusilərə dəysə, paklamalıyıq”. Bizə su verəndə, su içdiyimiz stəkandan istifadə etmirdilər. İstəkan əvəzinə onların tomat və konserv qutularından istifadə edirdik.

¹ Aprel ayının ortalarında briqadamız bir ildən sonra Kürdüstanın müharibə bölgələrindən Məcnun adasına göndərildi. Bu yol Semnanın 12-ci Qaim briqadasının əlində idi. Amma yazılar və səngərin beton divarının üzərinə adı yazılan şəhidlər İsfahan və Xorasan şəhidlərinə aid idi. Briqadanın Kəşfiyyat-diversiya bölüyünün nümayəndəsi olaraq Xəndək yolunu təhvil almaq üçün Kürdüstandan oraya gələn Huşəng Ruin deyirdi: “Yolu təhvil alanda semnanlı komandir mənə dedi: “Siz dağlıq ərazidə döyüşə bilərsiniz. Qamışlıqda və istidə necə müqavimət göstərə bilərsiniz?” Huşəng cavab olaraq demişdi: “Biz İmamın əsgəriyik. Harada desələr orada döyüşürük. Ərvəndin mədd-cəzrində, 8-ci vəl-Fəcrdə xətti sındıran ilk batalyonlardan olmuşuq. Buraya da İmamı sevindirməyə gəlmişik və qanımızla yolu və adanı müdafiə edəcəyik.

Günortaya yaxın iki iraqılı zabit bizim yanımıza gəldi. Seyid Əli Salehi aramızdan kənara çəkildilər. Seyidin kim olduğunu anladılarını və onu aparmaq istədiklərini düşündüm. Bilmirdim hara aparacaq, başına nə oyun açacaqdılar. Seyid iraqılılardan bizimlə bir neçə kəlmə danışmaq üçün icazə istədi. Zabit icazə verdi. Seyid yanımızda oturdu. Bizi tək-tək öpdü. Bizdən ayrıldığı üçün narahat idi. Bizim üçün nigaran idi. Biz isə daha çox onun üçün nigaran idik. İraqlılar onu aparmaq üçün gözləyirdilər. Seyid dedi: “Uşaqlar fiziki vəziyyətinizin pis olduğunu bilirəm. Çətin sınaq qarşısındasınız. Bundan sonra qarşıda daha çətin yol var. Bəlkə bu yolda şəhid olasınız. Bilməlisiniz ki, bu yolu özünüz seçmişiniz. Unutmayın ki, Allah sizi bir daha sınamaq istəmişdir. Uşaqlar, Allah bir gün həzrət Əyyubu sınağa çəkmişdi. Bu gün isə sizi başqa bir formada sınağa çəkir. Sizi hara aparsalar, birliyinizi pozmayın. Əhli-beyti (ə) yaddan çıxarmayın. Əmin olun ki, Əhli-beytə (ə) təvəssül etmək problemlərinizin bir çoxunu həll edəcəkdir. Məni aparırlar. Başıma nə gələcəyi mənim üçün önəmli deyil. Sizin yanınızda olmaq istəyirdim. Bu əsirlik bizə heç bir şey verməsə də İmam Hüseyn (ə) və Əhli-beytinin başına gələnləri daha çox anlamağımıza səbəb olacaqdır. Burada yaxşı anlayacağıq ki, məlun Yezid Əhli-beytin başına nə gətirdi. Bu əsirlik sözügedən idrak və şüura nail olmağımız üçün dəyər”.

Seyid Əli Saleh Yezidin adını çəkəndə iraqılılardan biri əsəbiləşdi. Seyidin onları Yezid və tərəfdarlarına bənzətdiyini düşünürdü. Seyidin köynəyinin boş qolunu çəkəndə çox pis oldum. İraqlılar Seyidi apardılar. Amma arxa cəbhəyə yox, Beytullahi yoluna doğru. Onu aparandan sonra dilxor olduq.

Həmişəki kimi Seyid Məhəmməd Şəfaətməneş ağırlarına baxmayaraq zarafatla ortamı dəyişməyə, uşaqlara ürək-dirək verməyə çalışırdı. Seyid Məhəmməd lurca iraqlılara elə sözlər atırdı ki, nə dediyini anlasaydılar anadan əmdiyimiz südü burnumuzdan gətirərdilər. Bəzi iraqlıları xüsusi adamlara bənzədirdi. Seyid Məhəmməd o qədər incə və ciddi zarafatlar edirdi ki, iraqlılar onun nə isə istədiyini düşünürdülər. Ən gülməli sözləri gülmədən təkrarlayır və özündən başqa hamı gülürdü. İraqlıları o qədər ciddi və adi şəkildə ələ salırdı ki, ondan şübhələnmir və yalnız deyirdilər: “Sən nə deyirsən?”

Səngərə girməyimizə icazə verdilər. Özümüzü yerlə sürüdükdü və səngərə daxil olduq. Bilirdik ki, sorğu-sual olunacağıq. Əmin idik ki,

hərbi bölmələr, komandirlər və s. haqqında istədikləri məlumatları almaq üçün bizi incidəcəklər. Seyid Məhəmmədə dedim:

Bunlar Seyid Saleh haqqında onlara yalan dediyimizi mütləq anladılar. Əgər sorğu-suala aparsalar nə deyək?

Ələ sala bilərik.

Zarafatı bir kənara qoyaq. Səncə nə desək yaxşıdı?

Qəliz lorca danışaq. Hər beşimiz “biz farsca bilmirik” deyək.

Anlayacaqlar. Biz axı burada onlarla farsca danışdıq.

Burada yox. Arxa cəbhəyə aparsalar, orada yeni adamlarla qarşılaşacağıq. Orada ləhcəmizi dəyişərik. Ratsiyada qəliz lur ləhcəsi ilə o qədər onları ələ salmışıq ki, anlamayıblar. İndi də elə danışırıq ki, hövsələdən çıxsınlar. Desinlər ki, bunları aparın, adam dilindən anlamırlar.

Nə sual versələr, deyərik ki, deyiblər deməyin, - Seyid Məhəmməd dedi.

Bunlar müharibə dönəminin geniş yayılmış ifadələri idi. Cəbhədə kim hərbi mövqeyimizi soruşsaydı, yarızarafat, yarıgerçək deyirdik: “Deyiblər deməyin”. Yaxud, “deməyiblər deyin”.

Axşamçağı idi. İki əsgər yanıma gəldi. İki əlimi tutub, yolun istehkamlarına doğru apardılar. Artıq neçənci dəfə idi ki, Məcnun adasında çəkiliş aparmağa gəlmişdilər. Yolda biz beş nəfərdən başqa heç bir əsir yox idi. İraqlı operator mənə tərəf gəldi. Əynində pələngi parçalı uniforma olan iraqlı zabit yanımda oturdu. Qumqumanı ağzıma tutdu ki, su içim. Həmin davranışı bir gün öncə Tacməhəmməd Əlipura qarşı da etdilər. Susuz olsam da əlimdən gələn yeganə iş su içməmək və iki barmağımı yuxarı tutmaq idi. İraqlı müxbir ingiliscə bilirdi. Bir neçə dəfə təkrarladı: “Victory!”

Bilirdik ki, bu çəkilişlər yayımlanmayacaq. İraqlılar bunu qəbul etmişdilər ki, bizim məktəbimizdə məğlubiyyət də qələbə hesab olunur. Bu düşüncə bizə İmam Hüseyin (ə) Aşurasından gəlib çatmışdı. Seyid Məhəmmədin yanına getdilər. O müsahibə verməyə razı olmadı. Hüciri, Əhmədi və Xudaxastı qane etmək cəhdləri də faydasız idi. Münafiq terrorçuları bizi İmamı təhqir etməyə vadar edirdilər. Bizi İmama hörmətsizlik edərkən lentə almaq istəyirdilər. Uşaqlar heç cür razılaşmadılar. Xudaxast iraqlılara dedi: “Siz bu illər ərzində necə olub ki, bizi tanımamısınız?! Biz təqlid müctəhidimizi, rəhbərlərimizi söymürük”. Seyid Məhəmməd dedi: “Bizi əsir almaq sizə bəs etmirmi?” Əhməd əsəbi halda dedi: “Sabah Qiyamətdə bu əməlinizə

görə Cəhənnəm odunda çabalayanda Xomeynidən yardım diləyəcəksiniz”.

Zabit dedi:

Hamınızı öldürüb elə buradaca dəfn edəcəyik.

Əlimi yolun ucuna – Canməhəmməd Kəriminin və İbrahim Nəvidipurun yandırıldığı yerə doğru tutub dedim:

Bizim qanımız dostlarımızın qanından üstün deyil. Zəlil və xar olacağıqsa, ölsək yaxşıdır.

Operator və zabit bizdən əl çəkdi. İraqlılar iki iranlı əsiri döyə-döyə oraya gətirdilər və birbaşa Xəndək yolunun aşağı mərtəbəsində apardılar. Yolun aşağı səngərlərində çox pis döymüşdülər. Bir saat sonra onları yolun üstünə gətirdilər. Əlləri bağlı idi. Onları bizə tərəf gətirəndə silahın qundağı ilə bellərinə vurur və tez-tez getsinlər deyər itələyirdilər. Onlar yerə yıxılanda ürəyim parçalanırdı. Özünəməxsus məzlum görkəmdə idilər. Döyülməklərinə baxmayaraq, səsləri çıxmırdı. Saqqallı birinin üzünü və gözünün altı çox pis göyərmişdi. Birinin burnundan qan axırdı. Paltarları qan içində idi. Hər ikisi yanımızda oturdu.

Bir saata yaxın orada idilər. Onları arxa cəbhəyə aparacaq hərbi saqqallı əsirin üzünə tükürdü. Əsirlərdən biri arıq və sarışın idi. Qızılı saçları var idi. Bizimlə bir neçə kəlmədən artıq danışmadı. Bir-birimizlə danışmağa icazə vermirdilər. Saqqallı əsir batalyonunun və bölüyünün adını dedi. Onlardan biri Əmirəlmöminin (ə) briqadasının, digəri isə Kərbəla 25 diviziyasından Müslim ibn Əqil batalyonunun uşaqlarından idi. Onlardan: “Adanın harasında idiniz?” – soruşanda sudanlı zabitin nalayiq sözləri ilə susdum. Əsirlərin üst-başı palçıq idi. Baxanda bir gün öncə adanın bataqlığında nə çəkdiqlərini anlamaq olurdu. Onlardan birinin alt köynəyi əynində idi. Bataqlığa o qədər batmışdı ki, ağ rəngini itirmişdi. Ayaqları yalın və birinin hərbi şalvarı dizdən aşağı cırıq idi.

İraqlılar onları arxa cəbhəyə apardılar. Dilxor idim. 1988-ci ilin qışı, Kürdüstanda Gövcar əməliyyat bölgəsi yadıma düşdü.² O xatirələr yadıma düşdükcə əsəbiləşir və əsirliyimə naşükürlük edirdim.

¹ Xəndək yolu iki mərtəbə və dairə şəklində idi. Yolun üstü və zirzəmisini.

² Keçən ilin qışı uşaqlar Gövcar yüksəkliklərində iki iraqlı əsir almışdılar. Onlardan birinin ayağı yaralı idi. Uşaqlar onun ayağını bintlə sarıdılar. İraq qırıcları Kürdüstanda Qalaçulan çayı üzərindəki Seyyidüş-şühəda körpüsünü bombardman etmişdilər. O il Kürdüstan yüksəkliklərini iki metrədən çox qar örtmüşdü. O ilin qışı

Əhməd Səidi Seyid Fazil Faziliani soruşdu. Bir gün qabaq Xəndək yolu uşaqları əsir düşməyi qərara alanda Seyid Fazil Məhəmməd Dinarvəndlə birlikdə yoldan çıxma bilən yeganə insanlar idi. Bölgə iraqıların əlində olduğu üçün düşmən adaya on beş km qədər irəliləmişdi. Seyid Fazil və Məhəmməd Dinarvənd Münafiq terrorçular tərəfindən yaxalanıb iraqılara təhvil verilmişdilər. Onlar iyirmi dörd saat qamışlıqların arasında iraqıların gözündən yayına bilmişdilər. Acanda qamışın kötüyünü yeyirmişlər.

Günortadan sonra saat 6:30 radələrini idi. Münafiq terrorçuların iraqıları müşayiət edən üzvləri hələ yolda idilər. Bu gün səhər bir neçə nəfəri Xalq Mücahidləri Təşkilatı üçün televiziya proqramı hazırladılar. İki nəfəri tərcüməçilik edirdi. Yaralı və parçalanmış ayaqla orada nə qədər qalacağımı bilmirdim. Baxmayaraq ki, bir neçə gün Xəndək yolunda saxlamalarını istəyirdim. Çünki İran qüvvələrinin yola hücumu keçəcəyini, yolu ələ keçirəcəyini və bizi özləri ilə aparacaqlarını düşünürdüm. Bəzi vaxtlar öz-özümə deyirdim: “Bəlkə Şəttül-Əlidə yerləşən İmam Cəfər Sadiq (ə) batalyonunun uşaqları bizə köməyə gəldilər”. Batalyonun komandiri Hüseyin Keyvanəsl cəsarətli və tədbirli adam idi. Bütün bunlar zehnimdən keçən xəyallar idi və məni azadlığa ümidləndirirdi. Bu düşüncələr gözlənilməz deyildi.

Günün batmasına bir saat qalırdı. Əynində pələngi parçalı uniforma olan eynəkli zabıt bizim yanımıza gəldi. Görkəmi təskinlik verirdi və mehriban baxışlı idi. Nə dediyini anlamırdım. Sözlərini tərcümə etmək üçün yolda olan Münafiq terrorçulardan niyə istifadə etmədiyini bilmirdim. Bir az sonra səbəbini anladım. Bəzi sözlərini anlamırdım. O, baxışında kin və ədavət sezilməyən zabıtlərdən idi. Ətrafına bir neçə dəfə göz qoyandan sonra dedi: “Xomeyninin şəklini basdırın”.

soyğunda çox aclıq çəkdik. İş o yerə çatdı ki, atdığımız quru çörəkləri yedik. Seyyidüş-şühəda körpüsü bombalandığı üçün faktiki olaraq məşinlərin get-gəlində problem yaranmışdı. Körpünün bərpa işlərinin getdiyi bir həftə boyunca qida baxımından çox sıxıntı çəkdik. Yeganə yemək payım bir qutu konserv idi. Balıq konservini iki iraqılı əsgər üçün açanda onlar acgözlüklə yeməyə başladılar. O gün bütün varım bir balıq konservi və bir neçə tikə çörək idi. Kimsə onlara qaba davranmırdı. 5-ci Nəsr diviziyasının uşaqları iki iraqılı əsiri arxa cəbhəyə apardılar. Onlar öz istəkləri ilə Səddama ölüm oxuyurdular. Kimsə onları buna məcbur etmədi. O gün bizim iki iraqılı əsirlə davranmadığımız bu gün bizim başımıza gələnlərdən çox fərqli idi.

Nəyin bahasına olursa olsun, sözlərini bizə başa salmağa çalışırdı. Sözlərini yavaş-yavaş heca ilə deyirdi. Onun: “Xomeynini basdırın”, - dediyini düşündüm. Digər iraqılı hərbcilər yanına gələndə onları bir iş ardınca göndərirdi. Sözüünü dəyişirdi. Digər iraqılılara etibar etməməsi təbii idi. Sözüünü bizə istədiyi kimi çatdırma bilmədiyi üçün əsəbiləşirdi. Əgər başqa iraqılılar onun nə düşündüyünü anlasaydılar, ona baha başa gələrdi. İrənlilərə və imama xoş münasibət bəsləyən şiə hərbcilərin həyat hekayəsi çox qanlı və üzücü idi. Söhbətləri imama içdən gələn sevgisini göstərirdi. Zabit ala-yarımçıq şəkildə bizə anlatdı ki, burada imamın şəklini basdırın. Qarabuğdayı və xurmayı saçlı əlli yaşlarında biri idi. Hərbcilərə bizim üçün su gətirməyi əmr etdi. Hərbcilər gedəndə dedi: “Mən şiəyəm, bəəsçi deyiləm”. Sonra ətrafına göz gəzdirib dedi: “Allaha and olsun ki, Xomeyni yaxşıdır”. Son anda gedərkən əlini ürəyinin üstünə qoyub, bir daha ətrafına göz gəzdirdi və dedi: “Xomeyni buradadır”.

“Xomeyninin şəkli Bağdadda pisdır”, “Təhlükəsizlik qüvvələri öldürürlər”. Bunlar iraqılı zabitin fikrini bizə çatdırması üçün işlətdiyi ən asan ifadələr idi. İraqılı zabitlərin arasında İmam Xomeyniyə sevgi bəsləyənlərin olduğunu görmək mənim üçün şirin idi. İmamın sərhədlərimizdən xaricdə, düşmən ölkədəki əzəmətini daha çox anlayırdım. O, bizə anlatdı ki, rəhbərinizin şəklini yanınızda gəzdirmək əvəzinə onu qəlbinizdə sevin. Onun orada olduğu təqribən iyirmi dəqiqədə iraqılıların bizimlə işi olmadı. Amma o gedəndən sonra davranışları dəyişdi.

Bir neçə iraqılı bizə tərəf gəldi. Onlardan biri dedi:

Xomeynini söyün. Əgər söysəniz, deyəcəm sizin üçün meyvə suyu gətirsinlər.¹ Münafiq terrorçularından biri dedi:

¹ Qeyd edək ki, iraqılılar bir neçə qrup əsirlə üzləşirdilər:

Birinci qrup son nəfəsinə qədər, heç bir şəraitdə İmamı təhqir etməyə hazır olmurdu. Bu qrup əsirlərin böyük əksəriyyətini təşkil edirdi. Onlar inanlı və vəfalı insanlar idi. İmama hörmətsizlik etməyi heç bir vəchlə qəbul etmirdilər. İraqılılara görə bu qrup Xomeyni keşikçisi idi.

İkinci qrup fiziki işgəncələrə dözə bilmirdi. Bu qrup İmama dərin rəğbətini baxmayaraq, daxili istəklərinin əksinə gedərək İmama hörmətsizlik edirdilər.

Üçüncü qrup inanırdı ki, İmama hörmətsizlik etməklə ondan nəşə azalmaz. Onların bəzisi deyirdi: “İmam özü deyib ki, əsirlərimiz işgəncə altında olanda, canları təhlükəyə düşəndə məni söysələr eybi yoxdur”. Mən bilmədim İmam həqiqətən bu sözü deyib, yoxsa yox?

Mən elə əsir görmüşəm ki, meyvə suyu üçün nəinki Xomeynini, öz atasını da söyüb.

Bilmirəm necə oldu ki, dedim:

Kimsə atasını söyə bilər, amma imamı söyməz.

Məğrib və işə namazlarından sonra səngərə girməzdən qabaq iki iranlı münafiq yanımıza gəldi. Onlardan birinin otuz yaşı vardı. Buğdayı saçı olan digərinin yaşı isə qırx beş kimi görünürdü. İraqlı zabıtlərin uniformasını geyinmişdilər. Birinin əlində para qarpız var idi. Bıçaqla qarpızı beş nəfərimizin arasında böldü. Hərçənd, qarpızın məğzini – ən şirin və dadlı yerini yemişdilər. Guya bizə qayğı və sevgi göstərmək istəyirdilər. Aramızda bəzi söhbətlər oldu. Bu qayğı və sevgi çox davam gətirmədi. Onları düşmənlərin yanında görmək bizə əzab verirdi. Onlara iraqılardan daha çox nifrət edirdim. Zənnimcə, bu kini baxışlarımdan hiss edirdilər. Necə olursa olsun, söhbəti açmağa çalışırdılar. Haralı olduğumuzu, hansının yerlisi olduğumuzu bilmək istəyirdilər. Yaşlı olan Tehran ləhcəsi ilə danışdı. Doğulduğum yer, xidmət etdiyim bölmə və necə əsir düşməyim haqqında soruşdu. İranlı olmasına baxmayaraq, atmacaları və tənələri iraqılarınkı kimi adamı sancırdı. Yanımda oturub soruşdu:

Cəbhəyə nə üçün gəlmisən? Əgər gəlməsəydin belə olmazdın.

Sən nə üçün bu sualı soruşursan?

Narahat olursan?

Onlar bu sözləri danışsalar eybi yoxdur, düşməndirlər. Bəs siz niyə? Axı siz iranlısınız. Bunların bir çox müharibə cinayətlərini bilirsiniz.

Güldü və dedi:

İranlı düşmən ola bilməzmi? Biz mollaların hakimiyyətini qəbul etmirik. Hələlik İraq bizə sığınacaq verib.

Sizin qəbul etmədiyiniz o mollaların bir neçəsi dünən bu magistralda şəhid oldu. İraqlılar mənə qarşımda onlardan seyid olan birinin əmmaməsi ilə rəqs edirdilər. Digəri Land Cruiser ilə cənazəsinin üzərindən keçdi.

Onu başa salmağa çalışdım ki, iraqlıların yanında olduğu üçün nə qədər nifrət edirəm. İmama və ruhaniyyətə nifrətini ifadə edəndə dedim: “İranlısan deyə sənənlə rahat danışa bilərəm”. Sonra davam etdim:

Bilirsən mənə əsir düşməkdən və ayağımın kəsilməyindən daha çox əzab verən nədir?

Bəlkə də ayağımın ağrısı və ya başına gələnlər.

Ayağımın ağrısı yaxşı olacaq. Mənə əzab verən sizin iraqqlıların yanında olmanızdır.

Susdu. Nə deyəcəyini bilmirdi. Deməyə sözü olmadığını hiss etdim. Baxmayaraq ki, gönüqalın adamlar idilər. Sözləri ilə məni öz fikir və inancına çəkə bilmədiyini görüb əsəbiləşdi. İmama və ruhaniyyətə hörmətsizlik edəndə bizim də peşmançılığımızı bildirməyimizi istədiyini hiss edirdim. Sonda getmək istəyəndə dedim:

Bu gün sizin yanlarında olduqlarınız, kömək etdikləriniz minlərlə həmvətəninizi öldürüblər. Dünən elə bu magistralda yetmişdən çox həmvətəninizi şəhid etdilər.

Sanki sözlərimi eşitmirmiş kimi söhbətdən qaçırdı. Davam etdim:

Yolun ön hissəsini görürsənmi?

Gözlərini yolun ön səmtinə dikdi. Sözümə davam etməyimi gözlədi. Dedim:

Dünən günortadan sonra iraqqlılar orada, yolun ön hissəsində şəhidlərimizdən ikisinin üstünə benzin töküüb yandırdılar.

Müharibədir; yandırılar, öldürürlər, parçalayırlar.

Səncə ölən adamı yandırarlar?

Sözlərimdən acığı gəlirdi. Zənnimcə duyğusuz adam idi. Daha çox özünü isbatlamaq üçün başqalarını inkar edirdi. Məni Xalq Mücahidləri Təşkilatını tərifləməyə vadar etməyə çalışırdı. Bilmirəm nə dedimsə, davam etdi:

Biz yaxşı adamlarıq. Siz bəsicilər bizim haqqımızda pis düşünürsünüz. Əgər biz pis adamlar olsaydıq, iraqqlılara sizi öldürmələrini deməyimiz kifayət idi. Elə buradaca sizi dəlik-deşik edərtilər. Demək, biz yaxşı adamlarıq.

Siz iraqqlılara bizi öldürmələrini demədiyiniz üçün yaxşı adamsınız? Həqiqətən bunu hünər bilirsiniz?

Bunu deyəndə əsəbiləşib özündən çıxdı.

Sən çox diliuzunluq edirsən.

İmama hörmətsizlik etdi. Artıq sözlərində ədəb və hörmət görmürdüm. Çox əsəbiləşmişdi. Nəyin bahasına olursa-olsun, haqq olduğunu və insanlığını sübut etməyə çalışırdı. Dedi:

Adını nə qoyursan qoy. Biz iraqqlılara sizdən muğayat olmalarını tapşıracağıq. Bir halda ki sizi öldürmələrini, cənazələrinizi bu sulara atıb balıqlara yem etmələrini də deyə bilərik.

Ürəyimdəki sözləri demək istəyirdim. İraqlıların yanında xüsusi hörmətləri var idi. Bəlkə də iraqlılar bizə acıq vermək üçün bizim yanımızda onlara hörmət edirdilər. Rişxəndlə dedim:

Bunlar İran xalqının düşməni olan hər kəsə hörmət edirlər. İraqlılara bizi öldürməmələrini deməyiniz yaxşıdır. Amma bilin ki, insanların ölümü Allahın əlindədir.

Bir-iki saatdan sonra sağollaşmadan getdilər.

Gecənin sonlarına doğru səngərə girdik. Bizə nə edəcəklərini gözləyirdik. İraqlı əsgər səngərin qapısında keşik çəkirdi. Deyəsən, diviziya komandiri Mahir Əbdürrəşidə böyük rəğbət bəsləyirdi.

- Mahir Əbdürrəşidi hansınız tanıyırsınız?

Əlimlə Seyid Məhəmməd Şəfaətməneşin ayağına işarə edib dedim:

Biz hamımız onu tanıyıyıq. Favda ayağını kəsdik.

Seyid Məhəmməd ona dedi:

Siz də geri qalmadınız. Əvəzini çıxdınız. Gör bizim hamımızı necə ayaqsız qoymusunuz.

Əmin idim ki, Mahir Əbdürrəşid haqqında nə dediyimi anlasaydı, məndən əl çəkməzdi. İraqlılar yolda rəqs edirdilər. Bəm səsi olanlardan biri iraqlılar üçün oxuyurdu. Düşmən üçün xoş bir gecə, bizim üçün isə ömrümüzün ən pis gecəsi idi.

Dünən Xəndək magistralında şəhid olanların ailələrini düşünürdüm. Dünənki şəhidlərin ailələrinin indi nə çəkdiklərini yaxşı anlayırdım. Gəçsaran, Kohgiluyə və Yasuc şəhərləri bir neçə metrliyimizdə yerə düşən cənazələrə yas tuturdular. Mənə elə gəlirdi ki, biz beş nəfərin ailəsi də bizim şəhid olduğumuzu düşünür. Bilirdik ki, 48-ci Fəth briqadasının dünənki fədakarlığı və müqaviməti imama və yüsək rütbəli komandirlərə çatmışdı.¹

¹ Sonralar eşitdim ki, Ali Baş Komandanın nümayəndəsi və Xatəmül-ənbiya qərargahının komandanı Haşimi Rəfsəncani Xəndək yolu uşaqlarının müqavimətini yüksək dəyərləndirmişdir.

Bazar ertəsi, 27 iyun 1988

Səhər tezdən əllərimizi açdılar. Bizim üçün bir az çörək və pendir gətirdilər. İraqlıların pendirindən yeyəndə ürəyim qarışdı. Pendirləri sarı və dəmir qablarda idi. Onların pendiri biz iranlıların ağız dadına uyğun deyildi. İraqlı əsgərə dedim:

Nə zamana qədər burada qalmalıyıq? Bizi öldürəcəksinizsə, daha tez xilas edin.

Zənnimcə nə dediyimi anladı. İraqlı əsgər pis adama oxşamırdı. “Bu gün, əl-İmarə” sözlərini təkrarlayaraq bizə anlatdı ki, bu gün bizi əl-İmarə şəhərinə aparacaqlar.

Cəbhədə olduğum müddətdə iraqlıların yaralı əsirləri ön cəbhədə saxladığını nə görmüş, nə də eşitmişdim. Beşimizin də yarası bir az iyələnmişdi. Seyid Məhəmmədin ayağını bud nahiyəsindən, güllə dəyən yerdən bağlamaq olmurdu. Bud nahiyəsindən ayaq sümüyü parçalanmışdı. Uşaqlar ayağını diz və baldır nahiyəsindən sarğı taxtası ilə bağlamışdılar. Seyid Məhəmmədin ruh yüksəkliyi təqdirəlayiq idi. Hər beş nəfərimiz bir cür ağrı çəkirdik. Mənim durumum başqalarından daha acınacaqlı idi. İraqlı zabitlərdən biri Seyid Məhəmmədi qısnamışdı ki, imama hörmətsizlik etsin. O, davamlı olaraq təkrarlayırdı: “Xomeyniyə ölüm oxu!” Seyid Məhəmməd zabitə lor ləhcəsi ilə cavab verirdi: “Xomeyni heç vaxt ölməyəcək bir həqiqətdir”. Zabit onun İmama hörmətsizlik etdiyini düşünür və bir neçə dəfə təkrarlayırdı: “Çox yaxşı”. Buna görə də Seyid Məhəmmədə şərbət, bizə isə su gətirdi”.

Hücir və Xudaxast ayağımı bir taxta parçasına bağlamağa kömək etdilər. İraqlı əsgər sursat yeşiklərindən bizim üçün bir taxta parçası qoparıb gətirdi. Hücir dedi: “Bu gecə ayağın belə asılı qalsa, çox ağrı verəcək”.

Uşaqlar ayağımı dabandan dizimə bağladılar. Hərçənd, çox ağrı çəkdim. Seyid Məhəmməd dedi: “Özünü toparlamalısan. Bağdada və Səddama nə qədər yaxınlaşsaq, bir o qədər də çox əzab çəkəcəyik”.

Gün batanda iraqlı komandirlərdən biri bizi arxa cəbhəyə köçürməyi əmr etdi. Gün batana təqribən bir saat qalmış bizi səngərdən çıxartdılar. Bu dəfə başqa bir hərbiçi “Bağdad, xəstəxana” sözlərini təkrar edərək bizə Bağdada xəstəxanaya aparıldığımızı anlatdı. Beşimiz də yolun kənarındakı istehkamın yanında, qayıqların yan aldığı yerdə sıra ilə oturmuşduq. Əllərində kalaşnikov olan dörd iraqlı hərbiçinin şux damarı tutmuşdu. Son anlarda bizi incitmək istəyirdilər.

Bəlkə də ölümdən nə qədər qorxduğumuzu görmək istəyirdilər. Davranışları daha çox kinofilmləri xatırladırdı. Dördü də qarşımızda dayandılar. Onlardan biri əmr verdi: “Hazır ol!” Çaxmağı çəktilər. Rütbəli zabıt ciddi əmr verirmiş kimi dedi: “Atəşə hazır ol!” Silahlar bizə doğru tuşlandı. Son mərhələdə rütbəli zabıt dedi: “Atəş!” Dörd hərbcinin hər biri atəş açmağa başladı. Bir anlıq işimizin bitdiyini düşündüm. Mən sağ tərəfdə, Seyid Məhəmməd, Hücir və Xudaxast ortada, Əhməd isə solumuzda oturmuşdular. Güllələr mənim sağ tərəfimdən, Seyid Məhəmmədin, Hücirin və Xudaxastın başının üstündən istehkama dəydi. Xudaxast atəş əmri verən iraqılıya dedi: “Biz müharibənin hər üzünü görmüşük. Bizi ölümlə qorxutma”. Seyid Məhəmməd də onun cavabını Şəhid Əşrəfi İsfahaninin bir cümləsi ilə verdi: “Balığı su iləmi qorxudursunuz?”

Gecə oldu. İraqlılar şənələnirdilər. Göy üzü fişəng atışlarına səhnə olmuşdu. İraqlıların şadlıq səsləri hər yanı bürümüşdü. O gecə iraqılılar Məcnun adasını ələ keçirdikləri üçün hər yanda şənlik keçirirdilər. Hücir dedi: “Seyid, əgər bu əl-İmarə məsələsi düz olsa, gecə keçsə də bizi oraya aparmalıdırlar”. Düşünürdüm ki, bizi hara aparsalar, ön cəbhədə qalmaqdan yaxşıdı.

Gecə saat 9 və ya 10 radələri idi. Günortadan sonraya qədər xilas olacağımızı ümid edirdik. Hələ də ümidimizi itirməmişdik. Məcnun adası haqqındakı məlumatlarıma görə, iranlılar Şəttül-Əli istiqamətindən Xəndək yolunun sağ səmtindən hücumə keçə bilərdilər. Düşünürdüm ki, nəhayət bizimkilər yenidən qüvvə toplayıb Xəndək magistralıni və yolunu iraqılardan geri ala bilərlər.

Uşaqları qayığa mindirdilər. Ağrının şiddətindən dabanımı dizimdən açmışdım. Dabanımı dizimdən açmaqla ağrım bir az azalmışdı. Hamıdan çox özüm əzab çəkirdim. Onlar uşaqların fiziki vəziyyətini nəzərə almadan dördünü də qayığa mindirdilər. İki nəfəri məni qayığa mindirməyə gəldi. Qayığın yan aldığı körpüyə və istehkamın önünə tərəf bir neçə metr sürüdülər. O qədər ağrı çəkirdim ki, artıq dözə bilmirdim. Ağrının şiddətindən inildəyirdim. Məni xərəklə aparmaqdan imtina edirdilər. Kaş Hücirin sözünə qulaq asaydım. Ağrısına dözəydim, dabanımı dizimdən açmaydım. Daxilən istəməsəm də məni yerlə sürüyən iki hərbcidən bir anlıq dayanmalarını xahiş etdim. Heç biri etina etmədi. Deyəndə ki, sizi həzrət Abülfəzlə and verirəm, məni yerə qoyun, mehriban görkəmli

və yaşlı bir çavuş iki hərbcinin üstünə çığırdı və dedi: “Dayanın. Rahat buraxın”.

Bir-birlərilə nə danışdıqlarını bilmirəm. Amma onu bilirəm ki, həzrət Əbəlfəzl (ə) öz işini görmüşdü. Zənnimcə iki hərbcı çavuşa dedilər: “Qayıq hərəkət halındadır”. Çavuş onlara əmr verdi ki, qayıq hərəkət etsin. Uşaqların mindiyi qayıq əl-İmarə - Bəsrə magistralına birləşən torpaq yola doğru hərəkət etdi. Öz-özümə deyirdim: “Olmaya məni uşaqların yanına aparmayacaqlar”. Dostlarımdan ayrı qalmaqdən qorxmışdım. Sağlam əsirləri İraqın şəhərlərindən birinə aparandan və Seyid Əli Saleh gedəndən sonra uşaqlarla birlikdəyəm deyə təskinlik tapırdım. Allaha yalvarırdım ki, uşaqlardan ayrı düşməyim. Hələlik yerimdən tərpənmək də istəməirdim. Belə ağrım daha az idi. Doğrudur, ağrılarımın toxtaması müvəqqəti olsa da belə yaxşı idi. Çavuş mənə tərəf gəldi. Bildirmək istəyirdi ki, sən istədiyini etdim. Təbəssüm və baş işarəsi ilə ona təşəkkür etdim. Ondan razı idim və ürəyimdə dua edirdim. Ondan ayağımı bağlamasını istədim. Çavuş taxta parçası gətirdi və dabanımı əymədən ayağımı taxtaya bağladı. Mehriban davranırdı. Bütün varlığı ilə mənə yardım etmək istədiyini hiss edirdim. Mənim üçün su gətirdi və başqa bir qayıqla aparmalarını əmr etdi. Onun tapşırığı ilə məni yavaş-yavaş, ehtiyatla qayığa mindirdilər. Özü nəzarət edirdi. Qayıq Xəndək yolunu tərk etdi. On dəqiqə sonra qayıq dörd bir yanı su olan magistrala yan aldı. Əsirlikdən qabaq nəzarətçi qülləsinə çıxanda bütün bu bölgələri və magistralları tanıyırdım. Xəndək yolunun cənub-qərbində torpaq yol var idi. O yol Dəclə çayının şimalında Məcnun adaları ilə üz-üzə əl-Beyda və əs-Səxrədən keçir, əl-Əskələ və əl-Joubərdə bitirdi.

İki hərbcı məni qayıqdan endirib qayıtdı. O torpaq yolda uşaqları axtarırdım. Onları görmədim. Harada olduqlarını bilmirdim. Öz-özümə dedim: “İlahi, Seyid Məhəmmədi, Xudaxastı, Əhmədi və Hüciri hara apardılar?” Yolun eni bir yük maşını keçəcək qədər idi. Qarşıda İraq ekskavatorları yolu genişlətməklə məşğul idi. Ada süqut etməyincə İraq ordu bölmələrinin ekskavatorları və yük maşınları birinci və ikinci mövqelərində ensiz yolda rahat işləyə bilmirdilər. Bizim topxana atəşimiz onlara bu imkanı vermirdi.

Ağrının şiddətindən qovrulurdum. Yolda iki maşın qarşı-qarşıya gəlib keçə bilmirdi. Yüz metrlik məsafələrdə parklar görünürdü. Maşınlar oraya girməli idi ki, digər maşınlar keçsin.

Yalnız idim. Onlar bilirdilər ki, bu vəziyyətdə qaça bilmərəm. Əgər belə olmasaydı, iraclılar məni tək buraxmazdılar. Yolun kənarında oturmuşdum. Yanımdan keçən hərbi maşınların arasından bir SUV avtomobili sağ tərəfimdə on metrlik məsafədə saxladı. Sürücü sənişinlərdən biri ilə maşından enib mənə doğru gəldi. Bəlkə də iraclı olduğumu güman edirdilər. Sözlərini anlamırdım. Məndən cavab almayınca iranlı əsir olduğumu anladılar. SUV avtomobilinin sürücüsü və yanındakı hərbiçi geri döndü. Qabaqda əyləşən maşından düşmədi. Maşına minməzdən qabaq onlardan biri maşında oturan polkovnik deyə müraciət etdiyi zabitə dedi: “Rəis, bu, iranlı əsirdir və yaralıdır”.

Maşının işığı üzümə düşürdü. Gözlərim avtomobildə idi. Birdən toz-torpaq qaldıraraq sürətlə hərəkət etdi. Bir anlıq məni altına alacağını düşündüm. SUV avtomobilinin sağ təkərləri yolun düz qırağı, mənim oturduğum yerlə gedirdi. Mənə doğru gəldi. Anladım ki, mənim üstümdən keçmək istəyir. İnana bilmirdim. Hər şey mənim üçün gözlənilməz idi. Yol təqribən iki metr su səviyyəsindən yuxarı idi, yanında bataqlıq var idi, qarğı və cil kolları ətrafını tutmuşdu. Məni maşının altına almaq istədiyini görüb özümü yoldan aşağı atdım. Uzun və sıx qarğılar bataqlığa düşməyimə mane oldu. Öz-özümə dedim: “Bu bataqlıqda batmağım iraclı zabitin təkəri altında əzilməkdən daha yaxşıdır”. Əllərim arxadan bağlanmışdı. Kəsici və iti qamışlığın, cil kollarının və bataqlığın arasında əlibağlı və yaralı halda yalnız məsum imamları və həzrət Əbəlfəzli köməyə çağırırdım. Sağ qalmağa ümidim yox idi. Öz-özümə dedim: “Xəndək magistralında o qədər iraclı məni öldürmək istəyirdi, amma sonunda bu bataqlığa düşdüm”. Bədənimin sol tərəfi yolun kənarındakı bataqlığa və palçığa batmışdı. Əgər əlim açıq olsaydı, bəlkə də yavaş-yavaş özümü yolun üstünə sürüyə bilərdim. Hərçənd o gecə özümü yola sürüsəydim, oranın ensiz olmasına, mənim iranlı olmama və daha önəmlisi isə tək olmama nəzərən yenə də belə bir hadisənin təkrarlanması mümkün idi. Qamışlığın üzərinə düşsəm də bədənimin və paltarlarımın bir hissəsi palçıq idi. Çətin olmasına baxmayaraq, özümü qamışların üstünə saldım. Bədənimin ağırlığını daha çox qamışlıq olan səmtə əydim.

SUV avtomobili dayandı. Mənim başıma nə gəldiyi onun üçün önəmli deyildi. Sürücü yolun kənarına baxıb getdi. Ağrının şiddətindən qovrulsam da gileylənmirdim. Hiss edirdim ki, o yaşında bu qədər ağrı və qəribliyə rəğmən Allah mənə xüsusi nəzər salırdı. Bütün bunlara dözə bilməyim uşaqlıqda çəkdiyim əzab-əziyyətlərdən irəli

gəlirdi. Mən doqquz yaşında qarşılaşdığım Dehbozorg hadisəsindən sonra zamanın ağrı-acılarına qarşı dözümlü olmuşdum.

Hava qaranlıq idi. İraqlıların gəlməsini və məni buradan çıxarmasını arzu edirdim. Qamışların üzərinə düşəndən təqribən iyirmi dəqiqə sonra məni arxa cəbhəyə aparmaq tapşırılan iki hərbcı peyda oldu. Qayıq on beş metrlik məsafədə yan almışdı. İki hərbcı yolun kənarında məni axtarırdı. Bilirdilər ki, əlibağlı və yaralı vəziyyətdə qaça bilmərəm. Mənə yaxınlaşanda onları çağırdım. Yoldan aşağı düşdülər. Çiyinlərimə girdilər və palçıqın, qamışlığın içindən çəkib çıxartdılar. Bədənim və paltarlarım islanmış və palçığa batmışdı. Onlar başıma nə gəldiyini, nə üçün aşağı düşdüyümü anlamadılar. Sözlərindən və “ölüm” sözünü təkrarlamalarından bəzi şeyləri anlayırdım. Deyəsən dostuna deyirdi: “Bu iranlı yaralı özünü öldürüb əlimizdən qurtulmaq istəyirdi”.

Məni İFA yük maşınına mindirdilər. Maşına minəndə fiziki durumumu əsla nəzərə almadılar. Arxa qapını açıb rahat minməyimi istəmirdilər. Maşının yerdən hündürlüyü mənim boyum qədər idi. İki iraqlı hərbcı məni İFA-nın arxa qapısının üstündən maşının içinə atdılar. Ağrıya dözməyə və səsimi çıxarmamağa çalışdım. Amma bu mümkün deyildi. İraqlılar əllərimi İFA-nın dəmirlərinə bağladılar və maşın yola düşdü.

Təqribən iki yüz metr qabaqda qayıqların yan alması üçün nəzərdə tutulan üzən körpülərin yanında dayandıq. Qayıq Seyid Məhəmmədi, Hüciri, Xudaxastı və Əhmədi yolun o hissəsində düşürmüşdü. İraqlılar onları İFA-ya mindirib, yollarına davam etdilər. Uşaqları görüb çox sevindim.

İki yüz metr qabaqda daha yeddi əsir bizə əlavə olundu. Onlarla söhbət etməyə icazəmiz yox idi. İki-üç nəfəri saqqallı idi və üzləri göyərmişdi. Onların da əllərini İFA-nın dəmirlərinə bağladılar. Maşının yeri böyük yemək qazanları və digər aşıpazlıq ləvazimatı ilə dolu idi. Hərəkət etdikcə ləvazimat atılıb-düşür, yaralı ayağıma dəyirdi. O qədər ağrı çəkmişdim ki, bu dəqiqə ürəyimin yerindən qopacağını hiss edirdim. Başımızın üstündə bir neçə hərbcı dayanmışdı. Öz-özümə dedim: “Kaş şəhid olaydım və bunlara əsir düşməyəydim”. İranlı yaralılar, xüsusilə ayağı yaralı olanlar üçün əsirlik dözülməz dərəcədə ağır idi.

Xəndək magistralinin xatirələri zehnimdən keçirdi. Uşaqların bugünkü müqaviməti Aşurani xatırladırdı. Hələ qaçarkən başına mərmi

dəyən, baş sümüyünü deşən, buna baxmayaraq, yolun kənarındakı bataqlığa düşənə qədər hələ də canı üstündə olan və yol gedən şəhidin şəhadəti yadımdan çıxmırdı. Ürəyim Şəhid Səfərəli Kürdlünün yanında idi. Ötən il onunla birlikdə Şəhid Qulami qarnizonundan Gəçsarana gedərkən cəbhəyə gəlmə hekayətini mənə danışmışdı. Deyirdi ki, yaşım az olduğundan aparmırdılar. Korpusun aidiyyətli məsul şəxsinə dedim: “Sən necə personal üzrə məsul şəxssən? İmam Hüseynin (ə) Aşura savaşında həzrət Əli Əkbər, Qasim, hətta Əli Əsgər cəbhəyə və döyüşə getmək üçün qəbul olundu. Amma sən İmam Xomeyninin korpusunun personal üzrə məsul şəxsi mənə Səddamla döyüşə getməyə icazə vermirsən?!” Bu sözümə görə məni cəbhəyə yazdılar.

IFA magistrının bir neçə nöqtəsində, əl-Üzeyr və əl-İmarə şəhərlərinin giriş postunda azca dayandı və nəhayət, bir qarnizona daxil oldu.

Üçüncü fəsil:

İraqın dördüncü korpusu, Əl-Meymunə

Çərşənbə axşamı, 29 iyun 1988 - İraqın dördüncü korpusu, Əl-Meymunə

Saat 3 radələri idi ki, İraqın dördüncü korpusunun əl-Meymunədə¹ yerləşən qarnizonuna daxil olduq. Projektorlar qarnizonun müxtəlif hissələrini işıqlandırdı. Hərbi İFA qarnizona daxil oldu. 10-15 nəzarətçi peyda oldu. Nəzarətçilər maşının arxa qapısında kabel və döyənəklə bizi gözləyirdilər. Bizi “Meymun, inək, tez olun, enin”, - sözləri ilə qarşıladılar. Sağlam əsirlər maşından endilər. Nəzarətçilər onları döyəndən sonra növbə bizə çatdı. Mən, Seyid Məhəmməd, Hücir, Əhməd və Xudaxast maşından enmirdik deyə əsəbiləşmişdik. Yuxarı çıxdılar və kabellə canımıza düşdülər. Zənnimcə, onlar bizim kabel zərbələrindən qorxduğumuz üçün enmədiyimizi düşünürdülər. Maşına çıxanda vəziyyətimizi görüb əl saxladılar. Gözləyirdik ki, bizə kömək etsinlər və maşından düşək. Yaralarımız səbəbilə maşından enə bilmirdik. Yolda bizimlə gələn sağlam əsirlərə demişdik ki, maşından düşməzdən qabaq bizi düşürsünlər. Amma iraqılılar buna macal vermədilər.

Ən pis hallarda da zarafatından qalmayan Seyid Məhəmməd dedi: “Buyurun, yeyin, bu da “bu gün, əl-İmarə”.

Nəzarətçilər İFA-nın arxa qapısını açdılar. Onlardan biri işarə ilə düşməyimizi istədi. Bir-bir özümüzü qapının yanına sürüdüük. Onlardan

¹ İraqın 4-cü korpusu Meysan vilayətinin əl-Meymunə şəhərində yerləşirdi. Meysan vilayətinin inzibati mərkəzi əl-Əmarədir. 4-cü korpusun əl-Meymunədə on beşdən çox briqadası, piyada və zirehli diviziyası var idi. 4-cü korpusya təbə olan birliklər cənub əməliyyat mehvərlərinə, o cümlədən Məcnun adalarına nəzarət edirdi. İraqın 4-cü korpusunun komandiri diviziya generalı Sultan Tikriti idi. Ondan öncə 4-cü korpusun komandiri Hişam Səbah əl-Fəxri olmuşdu. İraqın 3-cü korpusunun qərargahı Bəsrədə yerləşirdi. Onun komandiri isə general-mayor Ziya Toviq İbrahim idi. İraqın altıncı korpusu Xeybər əməliyyatından sonra Horul-əzəm bölgəsini və Dəclənin şərq sahilini qorumaq üçün yaradılmışdı və əl-Kurnada yerləşirdi. Qızı Səddamın oğlu Qüsəyin həyat yoldaşı olan yeddinci korpus komandiri general Mahir Əbdürrəşidin və beşinci korpus komandiri general Tale Xəlil əd-Dəvrinin adını çox eşitmişdim.

biri aşağıdan əlini mənə tərəf uzatdı. Öz-özümə dedim: “Bu necə kömək etməkdir? Bu əl mənim bədənimin ağırlığını necə saxlayacaq?” Əlimi ona doğru uzatdım. Elə bilirdim ki, İFA-dan düşəndə məni yerə yıxılmağa qoymayacaq. Maşının üstündən öz ağırlığımı əlinin üstünə saldım. Aşağı gələndə məni buraxdı. Tirtap yerə düşdüm. Ayağımın ağrısının şiddətindən qovruldu. Ağrı o qədər şiddətli idi ki, mənə kömək etmək istəyən nəzarətçiyə dedim: “Alçaq kişi, haramzadə!”

İxtiyarım öz əlimdə deyildi. Nəzarətçilər səsimin tonundan onları söydüyümü anlamışdılar. Biri təpiklə canıma düşdü və çəkmə ilə böyrümə vurdu. Söyüşlərini anladım. Onları söydüyümü anladığı üçün özümü yaxşı hiss edirdim və bir az boşalmışdım. Hərçənd ki, onlar kimi olmaq, dilimin söyüşlə açılmasını istəmirdim.

Nəzarətçilər digər yaralılarla da belə davrandılar. Onlar məni xərəksiz yerin üzərində sürüdülər və qarnizonun tualetlərinin koridoruna apardılar. Oranın böyük və geniş koridoru var idi. Dünən Xəndək əsirlərini də orada yerləşdirmişdilər. Tanımadığım bir neçə yaralı var idi. Birinin üz-gözü qaralmış və qanlı idi. Uşaqların bəzisi qonşu binada idilər. Tualetin koridoru yaş və nəcislə dolu idi. Uşaqların üzündən yorğunluq və əzab yağırdı. Yaralılar tualetlərin qapısı ilə üz-üzə, arxası su kranlarına oturmuşdular. Tualetin koridorunda Əhməd Səidinın bağırsaqları qarnından bayıra töküldü.

Sübh azanına təqribən iki saat qalmışdı. Gözlərim yavaş-yavaş ağırlaşdı və yuxuya getdim. Səhərə yaxın əsirlərdən birinin azan səsinə oyandım. Uşaqlardan biri azan verən əsirlə mübahisə etdi ki, tualetdə də azan verərlər?

Əsir cavab verdi: “Burada öz xoşumuza qalmamışıq. Biz məcburuq. Ona görə tualetdə də azan verə bilərik.”

Dişimizlə bir-birimizin əlini açdıq. Sübh namazımızı dəstəmazsız və möhürsüz tualetlərin koridorunda qıldıq. Azançı şanssız biri idi. Həm uşaqlardan bir-ikisi onun azan verməyinə irad tutdular, həm də iraclılar onu bayıra çıxarıb döydülər. İsfahanlı idi. Qayıdanda üzü göyərmişdi. Tualetin koridorunda namazımızı qıldıq. İraqlıların acığı tutdu. Nəzarətçilərdən biri dedi: “Siz iranlılar yalandan, hiylə və riyə üçün namaz qılırsınız”.

Səhər tezdən nəzarətçilər əsirləri qeydiyyatı almaq və sorğu-sual etmək üçün bayıra apardılar. Uşaqlar beş cərgədə sıra ilə oturmuşdular. Sorğu-suallar qarnizonun “müharibə otağı”nda aparılırdı.

Bu gün İraqın dördüncü korpusuna girdiyimiz ilk gün idi. Yüksək rütbəli zabitlər korpusun qərargahında get-gəldə idilər. 3-cü korpus qarnizonlarından birində olan bir çox Xəndək yolu uşaqlarından xəbərsiz idim.

Bizi sorğu-suala aparmazdan qabaq müharibə otağına apardılar. Qırmızı və boz papaqlı, qartal nişanlı, ağ kəmərlı və pələngi parçalı geyimli nəzarətçilər oraya gəldilər. Görünüşlərindən və ütülənmiş geyimlərindən aydın idi ki, o qarnizonda xüsusi nizam-intizam hakim idi.

Nəzarətçilər əsirləri sıra ilə cərgəyə düzdülər və sorğu-suala hazırladılar. Onlar əmrində olduqları zabitlərdən qorxurdular. Bunu onların hərbi salamlarından, duruşlarından və digər hərəkətlərindən anlamaq olurdu. Ətrafıma baxanda qarnizonun müxtəlif hissələrində binalar və otaqlar gözə dəyirdi.

Dindirilməyə hazır idim. Yaralıları digər əsirlərdən daha gec aparırdılar. Seyid Məhəmmədə dedim: “

Seyid, nə edək? Həqiqətən qəliz lor ləhcəsi ilə danışaq?

Dədəmizi yandırarlar.

Bəzi əsirlər istər-istəməz elə məlumatlar verirdilər ki, verməməli idilər. Bəziləri ağır işgəncəyə məruz qalanda dözə bilmir və peşəkar iraqı müstəntiqlərə məlumatlar ötürürdülər.

Bu gün iraqlılar komandirləri, kəşfiyyat-diversiya uşaqlarını, Məcnun adasında onların qayıqlarını vuranları, helikopterlərini hədəfə alanları axtarır, canlı qüvvə, təchizat, uşaqların əhvali-ruhiyyəsi haqqında məlumat əldə etmək istəyirdilər.

İraqlılar istədikləri məlumatı verməyən əsirin yarıcan cismini bayıra çıxartdılar. Bəzi əsirlər elektrik şoku və dəyənək zərbələri nəticəsində özlərindən getdilər. Qarnizonun həyətində nəzarətçilər bir xuzistanlını ölüncə döydülər. Onu ərəb yerlilərindən biri satmışdı. Elə vururdular ki, ağzından və burnundan qan axırdı. Guya o Cənubi Məcnun adası sularında iraqlıların bir qayığını RPG ilə vurubmuş.

Məndən qabaq Seyid Məhəmməd Şəfaətməneşi dindirməyə apardılar. Qayıdanda üzü göyərmişdi. Seyid Məhəmməd qorxmaz və hazırcavab adam idi. Dindirmə bitəndən sonra bir yerə toplaşib, sual-cavablar, iraqlılarla aramızda gedən söhbətlər haqqında danışırıdıq. Müstəntiq Seyid Məhəmmədə demişdi: “Biz Məcnun adasında çox iranlı öldürdük. Sizi parça-parça etdik”. İranlıların təhqir olunmasına dözə bilməyən Seyid Məhəmməd onlara acıq vermək üçün müstəntiqə

demişdi: “Mən özüm Məcnun adasında bölük komandiri idim. Təkbaşına adanın içində sizin bir minaçı qrupunuzu sıradan çıxartdım. Biz müharibədə siz iraqılardan daha cəsarətliyik. Yalnız hərbi imkanlarımız sizdən azdır”. İnadçı adam olan Seyid Məhəmməd müstəntiqi əsəbiləşdirmişdi. Ayağının vəziyyətini nəzərə alsalar da üzündə kabel izi qaralmışdı. Dindirməni aparan digər zabit ondan soruşmuşdu: “Əgər İran şəhərlərinə kimyəvi bombalar atsaq nə edəcəksiniz?” Seyid Məhəmməd cavab vermişdi: “İranda bütün şəhər icra nümayəndələri, hətta kəndlərdə belə camaata kimyəvi silahlardan qorunmaq üçün təlim keçmişdir. İranlı uşaqlar da əleyhqazdan istifadə edə bilirlər. Siz müharibədə kimyəvi silahdan istifadə edirsiniz. Biz buna öyrəşmişik. Rəhbərimiz kimyəvi silahlardan istifadə etməyi İslama uyğun hesab etmir. Biz iranlıyıq. Amma siz İraqın Hələbçə şəhərinə də rəhm etmədiniz.

Uşaqlar istintaqlarda qüdrətlə danışmışdılar. İnanırdım ki, əsirlikdə əsirin dilindən başqa silahı yoxdur. Bu silahın Kərbəlada həzrət Zeynəb (ə) tərəfindən işləməsi kimsəyə gizli deyil. Bir çox hallarda iranlı əsirlərin dili PK və RPG-dən daha yaxşı nəticə verirdi.

Seyid Məhəmməddən sonra mənim növbəm idi. İki nəzarətçi məni xərəyə qoyub, müharibə otağına apardılar. Daxil olanda dörd iraqılı zabit masa arxasında oturmuşdu. Müstəntiqlərin stolu üzərində portaqal şərbəti ilə dolu su qabı qoyulmuşdu. Rəngindən “Sunquick” olduğu bəlli idi. İstintaq boyu fikrim su qabında idi. İcazə versəydilər götürüb başıma çəkərdim. Amma nə özləri içirdilər, nə də əsirlərə təklif edirdilər. İyul istisində susuz bir əsirin qarşısına şərbət qoymağın psixi işgəncələrdən biri olduğunu düşünürdüm. Bəlkə də mən yanılırdım.

İraqılı müstəntiqlər arasında ən yüksək rütbəlisi arıq bir zabit idi. Qonur gözləri, xurmayı və pırtlaşq saçları vardı. Polkovnik-leytenant idi. Ciddi və quru adama bənzəyirdi. Əynində yaşıl uniforma olan müstəntiq digərlərindən yaşlı idi. Dindirməni daha çox o yönləndirirdi. Tərcüməçiləri iranlı idi. Görkəmi iranlılara oxşasa da danışmayınca iraqılı olduğunu düşünürdüm. Əyninə İraq hərbi forması geyinmişdi və rütbəsi mayor idi. Təmiz fars dilində danışdı. Dindirmələrdə iraqılıları müşayiət edən tərcüməçilər Münafiqlər təşkilatından idilər.

Digər hərbi yaşıl uniforma geyinmişdi. Rütbəsi leytenant idi, qeydiyyat işlərinə baxır, məlumatları yazırdı. Məni xərəklə gətirən

nəzarətçilər istintaq otağından çıxdılar. Masanın üzərinə işləmə qaydasını bu dindirmədə öyrəndiyim elektro şok cihazı qoyulmuşdu.

Əli-Meymunə qarnizonunda dindirmələr xüsusi zirəkliklə aparılırdı. Müstəntiqlər peşəkar və işini bilən adamlar idi. Fərdi məlumatları qeydə aldıqdan sonra xurmayı saçı olan polkovnik əlindəki çubuğu divardakı xəritənin üzərinə tutaraq Məcnun adasını mənə izah etdi. Siz harada idiniz, biz harada idik. Siz nə etdiniz, biz nə etdik və s. Müstəntiqlər xəritənin üzərində korpus və ordu bölmələrinin hər birinin Məcnun adasının hansı nöqtəsində yerləşdiyini bilmək istəyirdilər. Xüsusi zirəkliklə şəxsi heyətin hərbi və fərdi məlumatlarını, bölüklərin yerini, komandirləri, tanınmış əsirləri, növbəti hərbi addımları və s. öyrənməyə çalışırdılar.

Cəbhədə xəritə ilə tanış olsam da özümü bilmirmiş kimi göstərməyə çalışdım. Polkovnik dedi:

Neçə yaşın var?

On altı.

Bəsisən? Cəbhəyə könüllü olaraq gəlmisən?

Bəli, bəsiçiyəm.

Daha yaşlı hərbiçi soruşdu:

Cəbhəyə nə üçün gəlmisən?

1987-ci ilin fevral ayını, Kərbəla əməliyyatından sonranı xatırladım. Müstəntiq “nə üçün cəbhəyə gəlmisən?” soruşanda o gün mina təmizləmə uşaqlarından Mahmud Ağasının etdiyi bir zarafat yadıma düşdü.¹ Bəqərə surəsinin 190-cı ayəsinin ərəbcəsini bilməsəm də farscasını deməklə kifayətləndim:

¹ Kərbəla 5 əməliyyatından sonra iki ay Şələmçənin ölüm üçyolunu mina təmizləmə uşaqlarına təhvil verdilər. Bir gün balıq kanalının yanında mina təmizləmə uşaqları Mahmud Ağasının ətrafına toplaşmışdılar. Ağası Şəhri-Rzadan və diverisya bölüyünün komandiri müavini idi. 1988-də isə mina təmizləmə bölüyünün komandiri təyin olundu. Səməmi və azdanışan biri idi. Uşaqlarla çox mehriban idi. O gün uşaqlar əsirlik haqqında danışdılar. Ağası uşaqlara dedi: “Əgər bir gün əsir düşsəniz, iraqlılar sizdən nə üçün cəbhəyə gəlmisiniz deyə soruşsalar, nə deyəcəksiniz?” Bu sualı zarafat kimi qəbul edən uşaqlar hərəsi bir cavab verdi. Heç vaxt əsir düşmək haqqında düşünməmişdim. Heç ağılıma gəlmirdi ki, bir gün iraqlıların əlində əsir olacağam. Nurabadlı Bemanəli Ənsari dedi: “Mən cəld hərbi salam verib, iraqlılara deyəcəm ki, rəis, hamı gəldi mən də gəldim. Kohgiluyəli Rzaəli Paknəsəb dedi: “Mən də deyəcəm ki, əsgər idim, balıq kanalına balıq tutmağa gəlmişdim ki, siz məni tutdunuz”. Fars Vilayətinin İstəhbən şəhərindən olan Əli Aliməneş dedi: “Deyəcəm ki, vətənimə müdafiə etməyə gəlmişəm. Sonra da onlar

Allah Bəqərə surəsinin 190-cı ayəsində buyurur: “Sizinlə vuruşanlara qarşı Allah yolunda siz də vuruşun və həddi aşmayın! Həqiqətən, Allah həddi aşanları sevmir”.

Müstəntiq bir şey demədi. Amma qonur gözlü polkovnik dilləndi:

Qurani da ki bilirsən. Mollalar bu sözləri sizə öyrədiblər: Biz təcavüzkarıq, Allah iraclıları sevmir, Allah yalnız iranlıların Allahıdır... – Həmin an səsinin tonu dəyişdi və uca səslə dedi:

Bura bax, məcusi! Bu Qurani sizə biz ərəblər öyrətmişik. Siz bir ovuc atəşpərəst idiniz. Əgər biz ərəblər Qurani sizə öyrətməsəydik, indi bütün iranlılar kafir idi.

Allaha şükür, nəhayət qəbul etdiniz ki, biz iranlılar kafir və məcusi deyilik. Bu neçə gündə bizi görən hər bir iraclı bizə məcusi, kafir və s. bu kimi sözlər deyir.

Əsəbiləşmişdi. Daha yaşlı müstəntiq isə aram və soyuqqanlı idi. Diqqətlə qulaq asırdı. Suallarının cavabında Qurana istinad etdiyim üçün acığı tutur və tez özündən çıxırdı. İranlı tərcüməçi sözlərimi aramla tərcümə etdiyi halda polkovnik soruşdu:

Hansı bölüyün bəsicisisən?

48-ci Fəth briqadasının.

Yəni sizin briqadanız müahribədə 48 qələbə qazanıb?

Qələbəsi 48-dən çox olub, amma “48-ci” dedikdə bu nəzərdə tutulmur.

Bəs nə nəzərdə tutulur?

Qurani 48-ci Fəth surəsi. Məhz buna görə bizim briqadanın adı 48-ci Fəth briqadasıdır.

Bunu deyəndə daha da alovlandı. Əlimdə deyildi. Bilmirəm nəyə görə suallar elə istiqamətə gedirdi ki, məcburən Qurandan cavab

üçün bu şeiri oxuyacam: Allaha and olsun ki, düşmən başımı bədənimdən ayırsa da vətənimin bir zərrə torpağından keçməyəm”. Növbə mənə çatdı. Dedim, mən əsir düşməyəcəyəm. Ağası zarafatla dedi: “Sən əsir düşsən, öldürməsinlər deyə deyərsən ki, biz seyidlərin əsl ərəbidir. Bir neçə illik İrana getmişdik. İndi iranlılar bizi bayıra atdılar. Dedilər gedin öz ölkənizə. Biz də İraqa gəldik”. Sonda zarafatlarında belə etik və ibrətli məqamlara toxunan Ağası dedi: “Uşaqlar, bilməlisiniz ki, hər an şəhid ola, əsir düşə və ya yaralana bilərsiniz. Əgər şəhid olsanız, xoş halınıza. O dünyada bizi də şəfaət edərsiniz. Amma əsir düşsəniz, iraclılar sizdən cəbhəyə nə üçün gəldiyinizi soruşsalar, dərhal Bəqərə surəsinin 190-cı ayəsini oxuyun və onlara deyin ki, sualınızın cavabı bu ayədir.

verməli olurdum. Polkovnikin nə üçün bu qədər əsəbi olduğunu isə bilmirdim:

- Quran belinizdən vursun! Demək istəyirsən ki, Xomeyni İranda Qurana əsasən davranır? Nə üçün ordu və briqadalarının adını Quran surələrinə uyğun qoyur?

Hər kəs özü Qurana nə qədər əməl etdiyini daha yaxşı bilir. Amma Quran deyir ki, heç bir ölkəyə hücum etməyin. Sizə hücum etdikdə isə müdafiə olunun.

Polkovnik daha da əsəbiləşdikcə digər hərbiçini onu sakitləşdirirdi. Sözlərim ona xoş getməsə də məndən əl çəkmir, geri addım atmırdı. Sözlərinə elmi bazamın imkan verdiyi qədər cavab verirdim. Özü söhbəti uzadır, tez də əsəbiləşib özündən çıxırdı. Hər şeylə maraqlanırdı. Polkovnik sözünə davam etdi və Məcnun adası mövzusunda qayıtdı.

Harada əsir düşmüşsən?

Məcnun adasında, Xəndək yolunda.

Gördün Xəndək magistrasını sizdən necə geri aldıq, sizi tar-mar etdik?

Bu söz mənə dəydi. Nə deyəcəyimi düşündüm. Ona dedim:

Biz məğlub olmadıq. Biz iki yüz nəfər idik. Siz isə bir neçə briqada ilə gəlmişdiniz. Biz əsir düşəndə bir gülləmiz belə yox idi.

Biz Məcnun adasında bu qədər adamı əsir ala bildik.

Doğrudur. Bizim briqadamızdan təqribən yüz nəfəri əsir almısınız. İran qüvvələri Beytülmuqəddəs əməliyyatında sizdən on yeddi mindən çox əsir almışdılar.

Müstəntiq əsəbiləşdi. Yaşlı müstəntiq isə sözlərimi soyuqqanlılıqla dinləyirdi. Magistralın kənarında gördüyüm şuarlardan biri yadıma düşdü. İraqlı polkovnikə dedim:

Xəndək magistrasında Mehvər yaxınlığında yolun kənarında bir lövhə var idi. O bölgə indi sizin əlinizdədir. Sizin qüvvələriniz o lövhəni sıradan çıxarıblar. Onun üzərinə yazılmışdı: "Biz vəzifəmizi yerinə yetirməyə əmr olunmuşuq, nəticəyə yox!" Biz bunu İmam Hüseyndən (ə) öyrənmişik.

Polkovnik kinli və millətçi biri idi. Məntiqli söz də kar etmirdi. Amma yaşlı müstəntiq başadüşən adam təsiri bağışlayırdı. Polkovnik özündən çıxanda yaşlı müstəntiq ondan dilinə hakim olmasını və söyüş söyməməsini istəyirdi. Onun belə dediyini anladım: "Söyüş söymə!"

Polkovnik nəyin bahasına olursa-olsun məni məğlub etməyə çalışırdı. Ona görə də dedi:

Siz Məcnun adasında əsir düşmüşünüz. Ora İraq torpağıdır. Siz atəşpərəstlər təcavüzkarsınız.

Allaha and olsun ki, atəşpərəst deyilik. Biz yalnız Allaha pərəstiş edirik.

Siz bizə aid torpaqlarda əsir düşmüşünüz. Sizi öldürməyimiz, cəsədlərinizi əl-İmarənin itlərinə atmağımız lazım deyildimi?! Əl-İmarənin sərhəd kəndlərinin itlərinə siz iranlıların əti çox dadlıdır.

Mən ölməkdən qorxmuram. Əgər qorxsaydım, cəbhəyə gəlməzdim. İndi mən əsirəm. Nə istəsəniz edə bilərsiniz. Kimsə sizə mane olmayacaq. Əgər sizdən soruşsalar ki, nə üçün Xürrəmşəhri, Hüveyzəni, Süsəngirdi və İranın digər şəhərlərini tutmusunuz, nə deyəcəksiniz? Hal-hazırda İranın bir çox yerlərini tutmamısınız mı? Siz bizim şəhərlərimizi işğal edəndə İran da sizin bəzi bölgələrinizi ələ keçirir.

Polkovnikin üzündən cavablarımın xoşuna gəlmədiyi anlaşılırdı. Şəttül-Ərəb mövzusunda keçdi:

Şəttül-Ərəb bizimdir. Siz iranlılar onu mənimsəmişsiniz.

Xeyr, həmişə bizim olub.

Bu söz onu çox əsəbiləşdirdi. Ərəblər Şəttül-Ərəb mövzusunda həddindən artıq çox həssas idilər. Onlar elə danışdılar ki, elə bil Şəttül-Ərəb onlarındır. Qəzəbi soyumayan polkovnik dedi:

Əgər sizindir sə, nə üçün ona Şəttül-Ərəb deyirlər. Ərəblərindir ki, ona Şəttül-Ərəb deyirlər.

Adı önəmli deyil. Xuzistan vilayətində də ərəblər yaşayırlar. Bu o deməkdir ki, Əhvaz İraqındır?

Mollalar siz yazıqların beynini yuyublar.

Sizin probleminiz odur ki, 16 yaşdan aşağı cəbhəyə gələn uşaqların bir şey anlamadığını düşünürsünüz. Biz cəbhəyə inancla gəlmişik.

Dindirmənin sonuna qədər mənə hörmətlə yanaşan yaşlı müstəntiqq dedi:

Nə arzun var? Azad olunmağı arzulayırsan mı?

Demək istəyirdim ki, indi yeganə arzum masanın üstündəki portağal şərbəti dolu su qabını başıma çəkməkdir. Allah şahiddir ki, bir anlıq bunu demək istədim. Şərbət içmək arzusundan vaz keçdim. Cib təqvimimdə oxuduğum gözəl bir hədis yadımda qalmışdı. Dedim:

İmam Əli (ə) buyurmuşdur: “Ən üstün zənginlik ürəyində arzulara yer verməməkdir. Çünki arzu insanı ehtiyaqlı edir”.

Susdular və məndən əl çəkildilər. Məni gətirən iki nəzarətçi bayıra çıxartdı. Dindirmə özüm üçün qənaətbəxş idi. Söhbətlər polkovniki narahat etsə də yaşlı müstəntiq üçün maraqlı idi. Bunu üzündən aydın oxumaq olurdu. Qayıdanda məni tualetin koridoruna aparmadılar. Rahat nəfəs aldım. Artıq şərlərindən xilas olmuşdum.

Günortaya yaxın bir iraqılı zabit onu müşayiət edən tərcüməçi münafiqlə əsirlərin saxlandığı binaya gəldi. Zabit dörd nəfərin adını oxudu: Əli Həşimi, Ələsgər Gürcüzadə, Huşəng Cuvənd və Təqi İmani.

Uşaqlar sakit idilər. Hər kəs yanındakına baxırdı. Oxunan adların arasında Əli Həşimini görmüşdüm. Zabit dedi: “Bu dörd nəfər sizin aranızdadırsa, çıxсын bayıra”.

Səhəri istintaqda bu dörd nəfərin adını dilə gətirməmişdilər.

Günortadan sonra ciddi və sirli birinə bənzəyən bir polkovnik-leytenant yanımıza gəlib dedi:

Xəndək yolundan başqa Məcnun adasında əsir düşənlər əllərini qaldırsınlar.

Mən və Xəndək yolundan kənarında əsir düşən başqa bir neçə nəfər əlimizi qaldırdıq. İraqlıların Xəndək yolundan kənarında əsir düşənləri nə üçün axtardığını bilmirdim. Bir çoxları, elə mən özüm də elə bilirdim ki, kimin adanın hansı nöqtəsində əsir düşdüyünü bilmək istəyirlər. Elə başa düşürdüm ki, müharibə əsirlərinin məlumatlarını dəqiqləşdirmək istəyirlər. Yoldan kənarında əsir düşən yeddi-səkkiz nəfəri bayıra apardılar. Qonşu binanın yanında sıra ilə oturduq. Qarşımızda böyük divarın üstündə Səddamin şəkli görünürdü. Əynində qara şinel güllə atırdı.

Məcnun adasında və Tələiyyədə əsir düşənlər qarnizonun həyətində beş sırada oturmuşdular. Yeni əsirlər də onlara əlavə olunurdu. Onları tanımırdım. Qarnizonun həyətində oturan uşaqların arasında gözümlə Əli Kürdlüyə sataşdı. Təəccübləndim. Onun sağ olduğunu düşünmürdüm. Şənbə günü günortadan sonra məni Xəndək yoluna apardılar. Əli Məhəmmədi görmədim. Düşündüm ki, yaqın onu Beytullahi yoluna aparıblar.

İraqlılar Şimali və Cənubi Məcnun adasında əsir düşənləri digərlərindən ayırdılar. Hərbçilərdən biri iranlı tərcüməçi ilə oraya gəldi və dedi:

Şimali və Cənubi Məcnun adalarında əsir düşənlər önə çıxsınlar. Əsirlərdən on-on iki nəfəri ayağa durdu. İki nəfəri yaralı idi. Bizim yanımızda divara söykənmişdilər. Şimali və Cənubi Məcnun adalarında əsir olanları nə üçün istədiklərini bilmirdim. Səhər müstəntiq hərbi məlumatları qeyd etmişdi. Səhər dindirmədə söylədiyim yeganə yalan hərbi katiqoriyamla bağlı idi. Əgər iraqılara Kəşfiyyat-diversiya bölüyündənəm desəydim işim bitmişdi. Müstəntiqlərə demişdim ki, xüsusi təyinatlı Şəhidlər batalyonundanam. İnadılar və çək-çevir etmədilər.

Divarın yanında oturmuşdum. Bir neçə zabit mənə tərəf gəldi. Yanlarında iki iranlı var idi. Onların biri ərəbdilli əsir idi. Üzü çirklənmiş sızanaqla dolu idi. Paltarı boz rəngdə və səliqəsiz idi. Zənnimcə Məcnun adasında əsir düşmüşdü. Uşaqları bir-bir nəzərdən keçirdi. Nə axtardığını bilmirdim. Mənə çatanda “Əli Haşimi”¹ çığıraraq zabitə dedi: “Rəis, budur”.

Məqsədinin nə olduğunu anlamadım.

Həmin an iki nəzarətçi məni xərəyin üstünə qoyub apardılar. Otağa daxil olanda dindirildiyim otaq olmadığını gördüm. Başqa bir yer idi. Müstəntiqlər də başqaları idi. Heç birini səhərki dindirmədə görməmişdim.

Səhərki dindirmədə iraqlı polkovnik fərdi və hərbi məlumatlarımızı, məsələn, ad, soyad, kimliyin seriya nömrəsi, doğum yeri, yaşayış yeri, vilayət, hərbi bölmə, hərbi xidmət yeri, əsir düşdüyümüz yer, tarix, fiziki vəziyyəti qeydə almışdı. Günortadan sonrakı dindirmədə isə ad, soyad və əsir düşdüyüm yerdən başqa heç bir sual soruşmadılar. Birbaşa Hacı Əli Haşimi ilə maraqlandılar. Məni dindirən polkovnik dedi:

İrannın altıncı korpusunun komandirini tanıyırsanmı?

¹ Diviziya generalı Hacı Əli Haşimi 1961-ci ildə Əhvaz şəhərində dünyaya göz açmışdır. O, müharibənin başlanğıcında Həmiddiyyə korpusunun və 37-ci Nur briqadasının komandiri təyin olundu. Göstərdiyi məharətlərə görə Nüsrət qərargahının başçılığını ona tapşurdular. Önəmli Xeybər və Bədr əməliyyatları onun cidd-cəhdi ilə baş tutdu. Bədr əməliyyatından sonra Möshün Rzayi tərəfindən İmam Cəfər Sadiq (ə) adına altıncı korpusun komandiri təyin olundu. Əli Haşimi 1988-ci ilin 25 iyununda Məcnun adasında itkin düşdü. 2010-cu ilin may ayında cənazesinin qalıqları Məcnun adasında qamışlıqların arasından tapıldı. Əli Haşimi, Məhəmməd Cahana, Hüseyin Ələmül-huda, İsmayıl Dəqaiqi və Məcid Bəqai Xuzistanın beş şəhid diviziya generalıdır.

Mən altıncı korpusun komandiri Əli Həşimini iraclılar Xəndək yoluna hücum etdikdən iki gün öncə görmüşdüm. Baxış üçün Xəndək yoluna gəlmişdi. Piran Mustovfızadə mənə demişdi: “O, Əli Həşimidir”. Arıq, qarabuğdayı, iri və itigözlü idi. Gözəl saçları və sevimli siması var idi. O gün Mustovfızadə onun altıncı korpusun komandiri olduğunu deyəndə təəccüblənmişdim ki, nə üçün cəbhədə ev ayaqqabısı geyinib.¹ Çox vaxt, hətta qərargahın toplantılarında da ev ayaqqabısı geyinirmiş. Görkəmindən altıncı korpusun komandiri olduğu, bir neçə briqada və diviziyanı idarə etdiyi hiss olunmurdu. Onu görəndə öz-özümə dedim: “Yəni briqadamızın komandiri olan o boyda Seyfullah Heydərpur bu bir neçə kiloluq adama tabedir?!”

Əl-Meymunə qarnizonunun zabitlərinin Əli Həşimini nə üçün axtardığını bilmirdim. Mən əsir idim və arxa cəbhədən xəbərim yox idi. Yalnız onu bilirdim ki, iraclılar günorta helikopterlə onun qərargahı üzərinə hərbi boşaldırdılar. Bunu altıncı korpus müavinlərindən biri Abbas Həvaşimi bizim briqadanın uşaqlarına demişdi. Əli Həşiminin harada olduğunu və nə etdiyini bilmirdim. Müstəntiqdə Əli Həşiminin şəkli var idi. Şəkil beldən yuxarı və korpus geyimində idi. Cənub müharibə bölgəsində çəkilmiş kimi görünürdü. Polkovnik qovluğunun arasından Əli Həşiminin şəklini çıxarıb mənə göstərdi. Düşünürdüm ki, Hacı Əlinin şəkli iraclılarda neynir? Öz-özümə dedim: “İlahi, bu nə deməkdir? Əli Həşimiyə nə olub?”

Əli Həşiminin taleyi haqqında düşünürdüm ki, iraclı müstəntiq dedi:

Bu, Əli Həşimidir. Onu tanıyırsanmı?

Siz Məcnun adasına hücum etməzdən iki gün qabaq onu Xəndək magistrasında gördüm.

Onu iyunun 25-də, Məcnun adasında görməmişən?

Hücum etdiyiniz gün onu görməmişəm.

Yalançı məcusi. Sən Əli Həşiminin çaparısan?

Xeyr, mən Əli Həşiminin çaparı deyiləm.

Müstəntiq əsəbiləşdi. Əsasını üzümə tulladı və dedi:

Sən Əli Həşiminin çaparısan. Əli Həşimi hara getdi?

Müstəntiq zabıt davam etdi:

¹ Sonralar onun yaxın dostu Əli Nasiridən eşitdim ki, Əli Həşimi ayaq nahiyəsindən ciddi dəri xəstəliyindən əziyyət çəkirmiş və buna görə də istidə çəkmə geyinə bilmirmiş.

Dedilər ki, Əli Həşiminin çaparı 15-16 yaşlarında bir uşaqdır. Günortadan qabaq onunla birlikdə olub. Qüvvələrimiz bölgəni mühasirəyə alanda onun çaparı ayağından güllə yarası alıb və əsir düşüb. Əli Həşimi də əmri altında olan bir neçə komandirlə birlikdə qamışlıqların arasına gedib. Əli Həşimi haradadır?

Doğrudur ki, mənim 16 yaşım var, ayağımdan yaralanmışam və adada da əsir düşmüşəm. Amma mən o adam deyiləm.

Əsəbli idi. Daha da əsəbiləşdi. Yerindən qalxdı. Böyrümə möhkəm təpik vurdu. Bir təpik də çiyinə atdı və sözünə davam etdi:

Nə üçün yalan deyirsən? Hansı batalyonda idin?

Öncə bələdçisi olduğum xüsusi təyinatlı Şəhidlər batalyonundan olduğumu demək istədim. Səhərki dindirmədə də bu sözləri demişdim, onlar da inanmışdılar. Düşünürdüm ki, nə deyim. Onlar mənim Əli Həşiminin çaparı olmağıma inanıblar. Ərəbdilli əsirin hansı əsasla mənim Əli Həşiminin çaparı olduğumu dediyini bilmirəm. Əmin idim ki, hərbi kateqoriyam haqqında digər əsirlərdən də soruşacaqlar. Düşündüm ki, həqiqəti gizlətsəm, sonunda üzə çıxacaq və başıma iş açacaq. İraqlılara Əli Həşiminin çaparı olmadığını qəbul etdirmək üçün həqiqəti deməyi tərcih etdim. Hərçənd, kəşfiyyat qüvvələrindən olduğumu birbaşa demək istəmədim.

İraqlıların Kəşfiyyat-diversiya uşaqları ilə necə davranacağını təsəvvür edə bilirdim. Əmin idim ki, Əli Həşiminin çaparı olmağın cəzası Kəşfiyyat-diversiya qüvvələrindən olmağın cəzasından daha böyükdür. Cəzayı azaltmaq və onlara Əli Həşiminin qasidi olmadığını sübut etmək üçün həqiqəti deməyə qərar verdim. Daxili meylimin əksinə olaraq ona dedim:

Mən Əli Həşiminin qasidi deyiləm. Kəşfiyyat-diversiya qüvvələrindənəm.

Hiss etdim ki, müstəntiq Kəşfiyyat-diversiya sözünü eşidəndə şoka düşdü və təəccübləndi. İnana bilmirdi ki, mənim qamətdə 16 yaşlı bir uşaq Kəşfiyyat bölməsi üçün işləyir. Müstəntiq təəccüblə soruşdu:

Sən, Xomeyninin cüce bəsicisi həqiqətənmi kəşfiyyatçısan?

Bəli.

Əgər ayağım yaralı olmasaydı, vəziyyət fərqli olardı. Bilirdim ki, bədənim sağlam olsaydı, başıma nə oyun açardılar. Sanki özümü təqdim etməyim onlar üçün gözlənilməz idi.

Səninlə işimiz çoxdur. Kəşfiyyat uşaqları Əli Həşiminin, Ələsgər Gürcünün, Hüşəng Cuvəndin və Təqi İmanınin harada olduğunu bilməlidirlər.

Çəkdiyin adlardan üçünü tanımıram. Fəqət onu deyə bilərəm ki, Əli Həşimi İrandadır.

İranlılar çox yalan danışrlar. Siz dindirmələrdə doğruları demirsiniz.

Mən həqiqəti dedim. İnsan nə qədər axmaq olmalıdır ki, öz düşməninə Kəşfiyyat qüvvələrindənəm desin. Mən bunu etdim. Buna görə etdim ki, Əli Həşiminin çaparı olmadığını sübut edim.

Yoxsa doğrusunu deməyəcəkdin?

Deməzdim.

İraqlılar elə bilirdilər ki, Xəndək magistrasında əsir olmuşamsa, mütləq Əli Həşimini görmüşəm və ondan xəbərim var. Tərs və tələbkar adam olan müstəntiq soruşdu:

Necə inanaq ki, siz iranlılar üçün çox önəmli olan o magistrada Əli Həşimini görməmişiniz?

Əli Həşimi altıncı korpusun komandiridir. Bölgənin briqada və diviziyaları ondan göstəriş alır. O öz qərargahından komandirləri yönləndirir və adətən ön xəttə çox gəlir.

Onlar iranlı komandirlərin ruhiyyəsi haqqında yaxşı məlumatlara malik idilər. Yaxşı bilirdilər ki, korpus komandirləri ön cəbhədə əsgərləri ilə çiyin-çiyinə döyüşürlər. Digər müstəntiq iranlı komandirlərin ön cəbhədə döyüşdüyünü sübut etmək üçün dedi:

İran diviziyalarının komandirlərinin çoxu ön cəbhədə öldürülmüşdür.

Doğru deyirdi. Buna cavabım yox idi. Onların bunu bilməsi məni qürurlandırır. Zirək və zəkali biri olan müstəntiq dedi:

Əli Həşiminin əsir alınması bizim üçün önəmlidir. Əgər bir şey bilirsənsə de. Əgər doğru desən, sənə kömək edəcəyik. Deyəcəyik səni xəstəxanaya aparsınlar, ayağını müalicə etsinlər.

Söhbətlərindən dəqiq və düzgün məlumatları olduğu görünürdü. Ona görə də dedi:

Bizim əlimizdə məlumat var. Altıncı korpusun əməliyyat qərargahı üzərində uçuş edəndə Əli Həşimi, Abbas Həvaşimi, bir qrup qərargah komandirləri və rabitəçisi Məcnun adasında idilər. Qüvvələrimiz onları mühasirəyə almışdılar. Helikopterlərimiz altıncı korpus qərargahını raketlə vurdular. Onlar qamışlıqlara çəkildilər. Yaxud da Xəndək

magistralına getdilər. Bəlkə də Himmət magistralına getdilər və ya Şimali adada qaldılar. İndi Əli Haşimi İranda deyil. Cənazələrin arasında da yox idi. Demək əsir düşüb və sizin aranızdadır. Siz iranlılar əl-ələ vermisiniz ki, onu bizə tanıtmayasınız. Hər halda siz də buradasınız, biz də buradayıq. Əli Haşimini tapmaq üçün hər birinizin üzünü bir-bir şəkillə uyğunlaşdıracağıq.

Bu zaman anladım ki, Əli Haşimi ya şəhid olub, ya da əsir düşüb. Mən bütün sağlam əsirləri görməmişdim. Onu bir dəfədən artıq görməsəm də başına bir iş gəldiyini eşidəndə çox narahat oldum. Əli Haşimiyə görə öz həqiqi kimliyimi deməyə məcbur olduğum üçün heç zaman peşman olmadım. İraqlılar Əli Haşimini bu qədər axtarmaqda haqlı idilər. Onlar onu tapmaq üçün hər şeyə əl atdılar. Əgər iraqlılar onu ələ keçirsəydilər, ilk dəfə korpusun ən yüksək rütbəli komandirini əsir almış olacaqdılar. Hərçənd, bu günə qədər onun taleyi haqqında tutarlı məlumat verən heç bir şahid üzə çıxmamışdır.¹

¹ 1990-cı ilin noyabr ayında, İraq zindanından azad olandan iki ay sonra əhvazlı dostlarım vasitəsilə Əli Haşiminin taleyi haqqında maraqlandım. Azad olub-olmadığını bilmək istəyirdim. Xuzistan uşaqları deyirdilər ki, Əli Haşimidən bir xəbər yoxdur. Həmin ilin dekabr ayında özümü (Cənub) Kərbəla qərargahı komandanlığına təqdim edərək əl-Meymunə, İraqın 4-cü korpusu və ər-Rəşid zindanının Əli Haşimi ilə bağlı istintaqlarını və K. Cəlalinin söylədiklərini Kərbəla qərargahına yazıb bildirdim. K. Cəlali yük maşını sürücüsü idi. 1988-ci ilin 25 iyununda Məcnun adasında əsir düşmüşdü. “Mülhəq düşərgə”də mənə dedi: “Bəsrədə bir şəxsi gördüm. Əli Haşimiyə çox bənzəyirdi”. Ona dedim: “Sənə, Əli Haşimi idi?” Dedi: “Ona çox bənzəyirdi”. Dedim: “Ona nə etdilər?” Dedi: “İraqlılar sevindilər ki, Əli Haşimini tapıblar”. K. Cəlili özü də inanmışdı ki, o, Əli Haşimidir. Əli Nasiri qərargah uşaqlarından bir neçəsi ilə Əli Haşimi haqqında məlumat almaq üçün K. Cəlili ilə görüşə gedəndə demişdi: “Mən Əli Haşimini Bəsrədə gördüm. İrana gəlməyibmi?” K. Cəlili iraqlıların Əli Haşimiyə çox bənzəyən birini apardıqlarını görmüşdü. İraqlılar inanmışdılar ki, Əli Haşimini əsir alıblar. Əli Haşimi haqqında ip ucu axtaran Əli Nasiri demişdi: “Cənab Möhsün Əli Haşimi mövzusunu Xarici İşlər Nazirliyi yolu ilə araşdırır”. Doktor Ələkbər Vilayəti cənab Möhsünə demişdi: “Əgər əlinizdə Əli Haşimi haqqında dəqiq məlumat varsa, nazirliyə təqdime din və biz diplomatik yollarla mövzunu araşdıraraq”. Əli Haşimi haqqında korpusun məsul şəxslərinə kimsə doğru-düzgün məlumat vermədi. Yeganə məlumat K. Cəlalinin verdiyi məlumat idi. O, iraqlıların Əli Haşimiyə bənzəyən birini Əli Haşimi sanıb apardıqlarını görmüşdü. O gün K. Cəlaliyə dedim: “Əminəm ki, iraqlılar sonradan onun Əli Haşimi olmadığını anlamışlar. Çünki o hadisədən üç ay sonra iraqlılar ər-Rəşid zindanında, xüsusilə Şimali və Cənubi Məcnun adalarında əsir düşənlərin arasında Əli Haşimini axtarırdılar. (Bu kitab Əli Haşiminin

Düşmən tərəfin Məcnun adasına əks-hücuma keçdiyi gün Əli Haşiminin müavinlərindən olan Abbas Həvaşimi özünü Xəndək magistrasına yetirdi. İtirdiyi bir şeyi axtarırmış kimi Əli Haşimini sorağlayırdı. Onunla dost münasibətləri vəsfə gəlməyən Abbas Həvaşimi çox nigaran və pərişan idi. Məcnun adasının suyollarında tapacağını güman edirdi.

İraqın altıncı korpusun qərargahı üzərindəki manevrindən sonra Əli Haşimi Məcnun adasında itkin düşmüşdü. Onun ardınca gəzən Həvaşimi İmam Əli (ə) batalyonunun komandiri Əli Mərdana və Kəşfiyyatın rəhbəri Həsən Vəkiliyə tapşırırmışdı ki, Xəndək magistrasında müqavimət göstərən uşaqlara deyin: “Əgər suyollarının sol tərəfindən Xəndək magistrasına daxil olan olsa, vurmayın. Əli Haşiminin olması ehtimalı var”.

Bu xəbər Xəndək magistrasında uşaqlar arasında yayıldı. Biz Əli Haşimini tanıyırdıq və həmin gün günortaya qədər gözlədik ki, o, Xəndək magistrasının sol səmtindən, qamışıqların arasında magistraya girsin və o fədakar, başsız kollektivə rəhbərlik etsin. Amma Əli Haşimi heç zaman Xəndək magistrasına daxil olmadı.

Əli Haşimi ilə bağlı iki fərziyyə var. Ya şəhid oldu və cəsədi Məcnun adasında itkin düşdü. Ya da iraclılar tərəfindən əsir alındı. Əgər zəif ehtimalla görə əsir düşsəydi, iraclılar onu Rəcəi dövlətinin Neft naziri Şəhid Məhəmmədcavad Tündquyan kimi işgəncə altında şəhid edərdi və mediaya, Qırmızı Xaç Cəmiyyətinə və İranın məsul şəxslərinə heç bir məlumat verməzdilər. Onlar Əli Haşiminin İmam Cəfər Sadiq (ə) adına altıncı korpusdakı tutduğu vəzifəni bilirdilər.¹ O günlərdə əl-Meymunədə, sonralar Bağdadın Ər-Rəşid zindanında, Bağdad istixbaratında, təhlükəsizlik orqanlarında Əli Haşimini axtaran bəəşçilər və yüksək rütbəli zabitlər yaxşı bilirdilər ki, onun məsuliyyəti İraqın yeddinci korpusunun komandanı General-polkovnik Mahir Əbdürrəşid, dördüncü korpusunun komandanı Sabah əl-Fəxri və ya beşinci korpusunun komandanı General-leytenant Xəlil Tale əl-Dövri ilə eyni sıradadır.

Tərs iraclı müstəntiqə dedim:

sümüklərinin Məcnun adalarında tapılmasından bir ay qabaq çapa hazırlandı. Nəhayət, iyirmi il sonra Əli Haşiminin cənazəsi Məcnun adalarından tapıldı).

¹ Möhsün Rzayi Əli Haşimi haqqında xatirələrini qələmə aldığı “Mənim axtardığım” kitabında onun altıncı korpusda tutduğu vəzifə haqqında yazır: “Bu, rəsmi dünyə ordularında general-polkovnik vəzifəsidir”.

Bilirəm, siz Əli Haşimini ələ keçirənsiz, çox sevinəcəksiniz. Amma düşünürəm ki, o asanlıqla əsir düşəcək biri olsun. Biz adi döyüşçülük. Əsir düşsək də önəmi yoxdur. Amma o bilir ki, əsir düşsə, korpus komandanı Möhsün Rzayiyə nə qədər baha başa gələcək. Ona görə də əsir düşməz. Əgər əlinizə keçsə, əsir düşsə də son anda özünü güllələyib öldürər.¹

Əli Haşimi iraqlıların hücumu zamanı Xatəm qərargahında idi. Onun qərargahı Məcnun adalarının şimal-şərqində, Şəhid Himmət magistralinin sonunda idi. Həqiqətən onun başına nə gəldiyini düşünüb narahat olurdum. Qəlbimin dərinliklərində şəhadət verirdim ki, gənclik illərini Horul-əzimdə və Məcnun adalarında keçirən, Xeybər əməliyyatının fəthi olan Əli Haşimi müharibənin son günlərində Məcnun adalarının süqutuna tamaşa edə bilməzdi. Adanın düşmən tərəfindən geri alınmasından sonra sağ qalmaq istəməz və özünü qınayardı.

O, Xeybər əməliyyatının düşünən beyni idi. Belə ki, Möhsün Rzayinin tapşırığı ilə Horu tanımaq üçün gizli kəşfiyyat qərargahı yaratdı. Əli Haşimi çox yuxusuzluq çəkdi. Möhsün Rzayidən başqa heç bir dövlət və ordu məmuru Əli Haşiminin rəhbərliyi altında idarə olunan bu gizli qərargahın yaranmasından xəbərdar deyildi. On bir ay ərzində Hor öyrənilməyə və Xeybər əməliyyatının planı hazırlandı. Onun müavinlərindən biri olan Əli Nasiri deyirdi: “Biz hətta Dəcləni ölçdük ki, döyüşçülərimiz oradan keçmək istəsə, onun eninin neçə metr olduğunu bilsinlər”. Əli Haşimi və Məcnun adası hekayəsi iki ayrılmaz mövzudur.

Zindanda Əli Haşimi haqqında düşünəndə öz-özümə deyirdim: “O, Məcnun adasının süqutundan sonra şəhərə geri dönməyə bilməz. Bəzilərinin “Bu Əli Haşimidir, Məcnun adasını iraqlılara təhvil verən şəxsdir”, - deməsi ona ağır gələrdi. Əmin idim ki, Əli Haşimi son nəfəsinə qədər iraqlılarla döyüşər, amma nə geri qayıdacaq, nə də əsir düşərdi”.

Polkovnik dedi:

- Ələsgər Gürcüzadəni tanıyırsan?
- Adını belə eşitməmişəm.

¹ O zaman bu sözlərimin doğru olmasına bir o qədər də diqqət yetirməmişdim. Özünü güllələmək intihardır və islama görə haramdır. O dindirmədə bu cavab doğru olmaya bilərdi, amma mənim ağılıma gələn bu olmuşdu.

- Huşəng Cuvəndi necə?
- Onu da tanımıram.
- Təqi İmanini necə?
- Adlarını çəkdiyiniz adamların heç birini tanımıram.

İraqlı zabit razılaşmırdı. Qətiyyətli və tərs adam idi. Zor tətbiq etmək istəməyən zabit dedi:

Necə olur ki, sən bunların heç birini tanımırsan?

Əsas istintaq polkovnikin bu sözləri ilə tamamlandı. İraqlılar onlara Əli Həşimi və adını çəkdiyələri digər şəxslər haqqında gərəqli məlumat vermədiyim üçün mənə qəzəbli idilər. Bilmirdim hansı dillə sübut edirəm ki, onlar haqqında məlumatım yoxdur.

İstintaqın sonlarında yaşlı iraqlı bir zabit otağa daxil oldu. Polkovnik və onu müşayiət edən digər zabitlər ona hərbi salam verdilər. Daha aşağı rütbəli müstəntiqlərdən biri öz yerini ona verdi və o müstəntiq polkovnikin yanında oturdu. Ərəbistanlılar kimi qarayanız bir şəxs idi. Şişman və dolu üzü var idi. Çiyinlərindəki bir qartal və üç ulduzdan general-mayor olduğunu anladım. Öz aralarında xeyli danışdılar. Söhbət əsnasında bir neçə dəfə Əli Həşiminin adını çəkdiyələr. Müstəntiq polkovnik onunla danışanda general gözlərini mənə dikmişdi. Məni süzür və başını tərpədənək təsdiqləyirdi. “İstixbarət” sözünün təkrarlanmasından anladım ki, ona: “Bu, təhlükəsizlik orqanlarının əsiridir” - deyir. General istintaqın əsas məğzindən, Əli Həşimi mövzusunda çıxıdı və soruşdu:

De, görüm, biz haqlıyıq, yoxsa siz?

Rütbəsi çox yüksək olduğı üçün daha çox ölçüb-biçməyə və tutarlı danışmağa çalışdım. Baxmayaraq ki, rütbəsi və yaşı yuxarı olan zabitlər daha anlayışlı olurdu.

Yaxşısını Allah bilir.

Sualıma cavab ver. Sən ilə işim yoxdu. De, kim haqdır?

İran-İraq müharibəsini nəzərdə tutursunuz?

Düz başa düşmüşən.

Bir əsirin sözlərinin sizin üçün bir önəmi yoxdur. Siz özünüzü haqlı sanırsınız. Biz də haqlı olduğumuzu deyirik. Kimsə mən haqlı deyiləm demir. Amma mən bu az yaşım ilə bir şeyi yaxşı bilirəm.

Susdum. Tərəddüd edirdim ki, deyim, ya yox? Düşünürdüm ki, mənə incidərlər. Ürəyimin dərinliklərində bir səs mənə danışma deyirdi. Hətta sözüm doğru olsaydı da o vəziyyətdə mübahisə etmək və ağrı çəkmək iqtidarında deyildim. Bədənimin zəifliyindən zorla

danışırıdım. Bəzən elə sıxılırdım ki, əksər sözləri zorla tələffüz edirdim. Hər birinin üzünə baxanda ürəyimdə deyirdim: “Ehtimal ki, bu hərbi qardaşım Hidayətullahın qatilidir”.

Mənim cavabımı çox maraqla gözlədiyi hiss olunan general dedi:

Mənim sualıma cavab vermədin.

Bilirəm məni incidəcəksiniz. Amma bu müharibədə ilk hücumu başlayan haqsızdır.

Zənnimcə bu sözü gözləmirdi. Sözümdə sadə və bəsit idi. Amma onu düşünməyə vadar etdi. Danışmamağı qərara alsam da bunu bacarmırdım. Əsirlik və düşdüyüm şərait haqqında düşünəndə itirəcək bir şeyimin olmadığını görürdüm. Qorxmurdum. Özümdən və bütün iraqılardan bezmişdim. Səmimi və açıq danışmağa çalışdım. Danışanda özümü yaxşı hiss edirdim. Özlüyümdə deyirdim: “Mənim silahım yoxdur. Amma sözlərim iraqıların qəlbinə sancılacaq güllələrdir”. Haqq sözü deməyi özüm üçün bir qələbə hesab edirdim. Bəzən öz-özümə deyirdim: “Bu sözlər özü bir növ döyüşdür. Döyüş həmişə silahla olmur”. Hər bir mübahisə və dindirmə bitəndən sonra iraqıların davranışından və baxışından anlayırdım ki, səmimi və açıq danışmağımızdan xoşları gəlir. Bir çox Bəəs zabitinin xoşuna gəlməməsi və sözlərimizə dözümsüz yanaşması təbii idi. Adətən bu qrup zabit və əsgərlər başqalarını kobud davranmamağa, zorakılığa yol verməməyə razı salmağa çalışırdılar.

Sözlərimdən heyrətlənən və gözlərini mənə zilləyən iraqılı general soruşdu:

Sən həqiqətən ölümdən qorxmursan?

Ölüm qorxulu deyil. Əlbəttə, insanlar ölümdən qorxurlar. Biz isə öz ayağımızla gəlmişik cəbhəyə. Hər an şəhid ola, əsir düşə və yaralana bilərik. Mən adi halda ölmək istəmirəm. Şəhidlik hər bir bəsicinin arzusudur.

Şəhid və cənnət sözləri işlədiləndə iraqılılara dəyirdi və özlərindən çıxırdılar. Söhbət zamanı şəhid sözündən istifadə etməyimizi sevmirdilər. Belə hallarda dərhal reaksiya verir və çərənləyirdilər. İraqıların iranlı əsirlər tərəfindən cənnət sözünün dilə gətirilməsinə də acıqları tuturdu. Onlara təlqin olunmuşdu ki, ölənləri şəhiddir. Bundan başqa bir şey eşidəndə deyirdilər: “Cənnət iraqılı şəhidlərə xasdır. Cəhənnəm isə iranlı ölümlərə aiddir”. Bundan başqa bir söz eşidəndə əsəblərini cilovlaya bilmirdilər.

Ön cəbhədə görmüşdüm ki, iraclılar uşaqların nömrə nişanını boyunlarından çıxarır, istehza edir və bizə deyirdilər: “Bu, Xomeyninin sizə verdiyi cənnət açarıdır?”

Sözarası cənnətdən danışanda gülürdülər. Hansı sözümlün gülməli olduğunu bilmirdim. Həqiqətən inanmışdılar ki, özləri cənnətə, biz isə cəhənnəmə gedəcəyik. Ehtiyatla danışmağa çalışırdım.

Necə olur ki, siz şəhid olmağı sevirsiniz? – deyə iraclı general soruşdu. – Sizin daxilinizdə bu hal necə yaranmışdır ki, bizim güllələrimizin qarşısına keçmək və öldürülmək istəyirsiniz? Yaxud minaların üzərinə atılır, parça-parça olursunuz? Xomeyni siz axmaqlara nə yedirtmişdir ki, belə olmusunuz?

Sonra güldü və istehza ilə dedi:

Əgər sizə ölümdən qorxmamaq üçün bir həb, şərbət və s. yedirtmişlərsə, bizə də verin, içib ölümdən qorxmayaq.

Bu sözlər eşitmək bizə qürur verirdi. İran qüvvələrinin qorxmazlığı və şəhadətsevərliyi haqqında belə bir görüş olmasına sevinməklə yanaşı bu atmacaların bizim üçün adi hal olmasına çalışırıdım. Onlar mübahisə yaradırdılar. Amma biz istədiyimiz kimi danışacaq vəziyyətdə deyildik. İraqlı generala dedim:

Xomeyni bizə bir şey yedirtməyib. Bu bizim inancımız və dinimizdir. Biz bunu islamdan öyrənmişik.

Bəlkə də iraclı general daxili stimullarımı daha çox bilmək istəyirdi və ona görə də soruşdu:

Bilmək istəyirəm ki, Xomeynini nə qədər sevirsən?

Bu sualı verəndə məmnunluq hiss etdim. Başıma gətirdikləri bu qədər bəladan sonra sözlərimlə ürəyimi boşalda bildiyim üçün yüngülləşirdim. İnanclarımın onlarda qıcıq yaratması mənə zövq verirdi. Bəlkə də bu intiqam kimi bir şey idi. Ona cavab olaraq dedim:

Xomeyni bizim rəhbərimizdir. Ola bilər ki, İraqda hansısa bir əsir sizin işgəncələrinizdən amanda qalmaq üçün onu sevmədiyini desin. Amma əmin olun ki, o adam yalan deyir. İmamı qəlbən sevdiyini sizdən gizlədir. Daha az kötəklənmək üçün Xomeynini sevmədiyini deyir. Əslində o əsir Xomeynini qəlbən sevir.

Sən də Xomeynini səmimi qəlbən sevirsən?

“Xomeynini sevirəm” deməklə ona olan sevgimi nümayiş etdirmək istəyirdim. İraqlıların bu yaşda, ayaqlarım parçalanmış və əsirlikdə olduğum halda İmamıma bu qədər dərin sevgi bəslədiyimi bilməsi mənə xoş anlar yaşadırdı.

Dindirmə bitdi. Deyəsən soruşulmamış sual qalmamışdı. Müstəntiq nəzarətçiyə məni aparmalarını əmr etdi. Oradaca iranlı tərcüməçi mənə dedi:

Polkovnik deyir ki, sən Əli Haşimi haqqında bir şey demək istəmirsən. İncidilməyi özün istədin. İndi get, bir neçə saat Günəşə bax. Ayağın bu vəziyyətdə olduğu üçün vurmamalarını tapşırırdı.

İki nəzarətçi məni xərəyə qoyub həyəətə apardılar. Kənardakı ikimərtəbəli kərpic binanın üzərindəki plakatda yazılmışdı: “Dördüncü korpusun nəzarətçilər qərargahı”. Qarşı tərəfdə divarın üzərinə yazılmışdı: “Şərəfindən ötrü vuruşan adam şan-şöhrətə layiqdir”. İraqlılara “bu cümlə bizə aiddir, şərəfi üçün döyüşən bizik” deməyi çox istəyirdim. Bilmirəm, ölkəmizə təcavüz edənlər bu cümlələri divara hansı üzlə yazmışdılar.

İraqlılar məni nəzərə alırdılar. Müstəntiq istidə dörd saat Günəşə baxmağımı əmr etmişdi. Həyətdə böyük bir İraq bayrağı asılmışdı. Bizim olduğumuz yer dördüncü korpusun nəzarətçilərinin yerləşdiyi bölmə idi. Məni səhər yoxlamasının aparıldığı meydana apardılar. Divara söykəndim. Arxam divara olanda qarşıdan Günəş saxıyırdı. Günəşə baxmağa məcbur idim. Sağ tərəfimdə digər binalardan ayrı kiçik kərpic bina var idi. Boz rəngli kiçik yük maşından düyü kisələri, yağ qabları, meyvə, göyərti və digər qida məmulatları boşaldırdılar. Oranın mətbəx olduğunu anladım. Zənnimcə, bu mətbəx zabıtlərə məxsus idi. Bağlamaları maşından geyimi digərlərindən fərqli olan 3-4 əsgər boşaldırdı. Bir anlıq onlara baxanda mənə göz qoyan nəzarətçi Günəşə baxım deyə kabeli başıma çırpdı. Çünki Əli Haşimi, təhlükəsizlik və ya əməliyyat haqqında məlumat vermədiyim üçün dörd saat Günəşə baxmağa məhkum edilmişdim.

Qarşımda iraqlılar on-on beş iranlı əsiri kabel və dəyənəklə vururdular. Axşam yataqxanaya daxil olanda uşaqlar danışdırdılar ki, əsirlərdən ikisini ayaqyoluna aparmış, başlarını unitaza soxub deyirmişlər: “Nəcis yeyin!” Məni tənbeh etmək tapşırılan iraqlı məmur ucaboy, arıq və şaqqalı idi. Mətbəxin əsgərləri otuz-qırx metrlik fasilədən mənim haqqımda soruşdular. Nəzarətçi dedi:

İranlı əsirdir.

Əsgərdir? – soruşdular.

Əsgər deyil. Xomeyni korpusçusudur, - deyə cavab verdi.

Əsgərlər mətbəxə gedəcək qidaları maşından boşaltdıqdan sonra hərəsinin əlində bir neçə yumurta mənə doğru gəldilər. Onlardan biri

qarşımda dayandı. Ona baxdığım halda yumurtaları bir-bir mənə atmağa başladı. Əllərim bağlı idi. Başımı aşağı saldım ki, üzümə dəyməsin. Yumurtaları mənə tərəf atanda “məcusi”, “Xomeyni əsgəri” kimi sözlərlə ürəyini boşaldırdı. Onunla birlikdə mənə vurmağa gələn iraqılı vəziyyətimi görüb vurmaq fikrindən yayındı. Ayağıma baxanda gözlərində peşimaçılıq əlamətini oxudum. Onunla dostu arasında bəzi sözlər keçdi: “Bu, yaralıdır, gəncdir, əlildir”. Əksər sözlərini anlamırdım. Amma məlum idi ki, onu fikrindən daşındırmaq istəyirdi. Dostu mərhəmət və insaf əhli deyildi. Kinli əsgər dostunun da əlindən yumurtaları alıb mənə atmağa çalışdı. Vicdanlı dostu qəbul etmədi. O, dostuna mane ola bilmədiyi üçün küsüb getdi. Bir yumurta başıma, üç yumurta sinəmə və qarnıma, digər iki yumurta isə söykəndiyim divara dəydi.

Uşaqlığımdan, kənddən bir xatirə yadıma düşdü. Kənddə uşaqları sünnət edəndə belə bir ənənə var idi. Sünnət olunan uşaq yumurta ilə sünnət edənə başına vurardı. Özlüyümdə dedim: “Bəlkə də mən sünnət olduğum uşaqlıq çağının əvəzini verirəm”.

Mətbəx əsgərinin mənə davranışından on dəqiqə keçdi. Əlli yaşlarında bir mətbəx işçisi yanıma gəldi. Əlində on litrlik qallon və bir də su parçısı var idi. Zənnimcə mətbəxin haqqında danışdığım vicdanlı əsgəri mənimlə necə davrandıqlarını ona demişdi. Mənə tərəf gəldi. Baxışları şəfqətli idi. Orta boyu, yaşıl və qırıqlı üzü var idi. Başının qabağı daz, yanlarıdakı tüklər isə xurmayı idi. Paltarı, bədəni mətbəx və yemək iyi verirdi. Mənə çatanda söhbət etməyə başladı. Sözlərinin çoxunu anlamasam da mənimlə pis davranan əsgər haqqında danışdığını anladım. Zənnimcə, könlümü almaq istəyirdi. Nəzarətçidən əllərimi açmasını istədi. Nəzarətçi onun hörmətinə bir neçə dəqiqəlik əllərimi açdı. Torpaq ayaqlarımı çox pis yandırır. İsti kələyimi kəşmişdi. Aşpaz üz-gözümə su tökmək istəyirdi. Su ayağımın altında dağılmasın və islanmayım deyə qolumun altına girdi. Meydançanın sonuna qədər yerin üstü ilə çəkdi. Oturduğum yer həyətin digər hissəsindən yetmiş-səksən santimetr yüksəkdə idi. Üz-gözümə su tökməsi üçün sağ dirsəyimin üstünə əyildim. Qallondan su tökür, tək əlimlə üzümü yuyanda mənə kömək edirdi ki, üzümü yaxşı sürtə bilim.

Köynəyim yumurtanın ağına və sarısına bulaşmışdı. Üz-gözümə su tökdü və köynəyimi çıxartdı. Əynimdə ikicibli yaşıl köynək var idi. Qanlı və çirkli idi. Köynəyimi yuyum deyə, üzərinə su tökdü. Bir

əlimlə yerə söykənmiş, digər əlimlə isə köynəyimi çəngələyirdim. Paltarım bütünlüklə qan və palçıq idi. Belə asanlıqla təmizə çıxmazdı. İkinci qallonun suyu ilə köynəyimi ala-yarımçıq yudum. Özü köynəyimi sıxdı və yaş-yaş geyindim. Sərinləndim və qısa müddət yaxşı keçdi.

Dördüncü korpusun əsgər və zabitlərinin bir çoxu kürd və türk idi; Ərbil və İraqın şimal vilayətlərinin kürdləri. İraq kürdlərinin davranışı ərəblərdən yerlə-göy qədər fərqlənirdi. Bəziləri insaflı idi. İraqlı türklər iranlı türkdilli əsirlərlə türkcə danışirdilər. Qarnizon nəzarətçilərinin çoxu bəəsçi və ərəb idi.

Ötən gecə iraqlı kürd zabitlərdən biri digər nəzarətçilərin gözündən uzaqda, ayaqyolunun koridorunda Tacməhəmməd Əlipurun ayağında, dərinin altında qalan qəlpəni çəkib çıxartdı. Kürd hərbi Tacməhəmmədə dedi: “Gecəyarı hamı yuxuya gedəndən sonra sizə yod gətirəcəm”. Sonra pəncərənin arxasına göz gədirib mənə dedi: “Sənin vəziyyətin çox ağırdır. Yarana toxunmaq olmaz”.

Cəzamin sonuna bir saat qalmış gözlərim məni incitməyə başladı. Gözlərimi bağlayanda ayıq-sayıq nəzarətçinin fəryadı ucalırdı. O, yuxarıdan verilən tapşırığı layiqincə yerinə yetirməyə çalışırdı. Mənə başa salırdı ki, Günəşə baxmalıyam. Çox ağır gün idi. Başıma vurmasın deyər Günəşə baxmağa çalışırdım. Bədənimdən tər axırdı. Baş nəzarətçinin tapşırığı ilə məni dustaqxanaya apardılar. İki iraqlı əsgər məni qaldıranda bunu elə ikrahla edirdilər ki, elə bil nəcis bir şeyi qaldırırlar. Dustaqxanaya girəndə necə yuxuya getdiyimi anlamadım.

Çərşənbə günü, 29 iyun 1988

Bu gün səhər dustaqxananın qapısı gec açıldı. Səhər yeməyindən xəbər-ətər yox idi. Uşaqlar ötən gecəni səhərə qədər susuz keçirdilər. Hava o qədər isti idi ki, sanki bizi isti suda qaynatmışdılar. Bədənimizdən tər axırdı. Bəzi sağlam əsirlər yaralılardan yanında səhərə qədər yatmadılar. Yaralılardan yerinin daha rahat olmasına çalışdılar. Əksər əsirlər Əhvazın 92-ci diviziyanın uşaqları idi və Təlaiyyədə əsir düşmüşdülər. 5-ci Nəsr diviziyasının və Xorasanın İmam Rza (ə) briqadasının uşaqlarından bəzisi də orada idilər.

İraqlı polkovnik bir neçə nəzarətçi ilə birlikdə dustaqxanaya daxil oldu. Polkovnik əsirləri bir-bir əlindəki şəkillə müqayisə edirdi. Bəziləri polkovnikin əlindəki şəklə kimə aid olduğunu bilmirdilər.

Ötən gün dindirmədə demişdi ki, hər birinizin üzünü bir-bir Əli Həşiminin şəkli ilə tutuşduracam. Bu işi polkovnik özü şəxsən və diqqətlə görürdü. O, üzü və bədəni Əli Həşimiyyə bənzəyən iki nəfəri bayıra çıxartdı. Həsən Bəhməni və Mahmud Nəvidini soruşdular.

Qarnizonun həyətində uşaqları kabellə çox pis vururdular. Nəzarətçilərin əlindəki dəyənəkləri ilk dəfə idi görürdüm. Uşaqların belinə vuranda yay kimi zərbə bir neçə dəfə təkrarlanırdı. Onlar “Haydı, tərənini!” – deyərək uşaqları dindirmə otağına apardılar. Yaralıların hər biri bir küncdə yığılıb qalmışdı. İraqlı nəzarətçilər Əli Həşimini axtarırdılar. Deyirdilər, Əli Həşimi sizin aranızdadır, amma demək istəmirsiniz. Dindirilənləri yenidən dustaqxanaya qayıtdılar.

Günortadan qabaq uşaqları bayıra apardılar. Jurnalistlər qarnizona daxil oldular. Yaralılardan birinin vəziyyəti ağır idi. Mənimlə eyni yaşda olardı. Onu ilk dəfə ötən gün görmüşdüm. Xəndək yolunda əsir düşmüşdü. Bəxti gətirmişdi ki, onu ilk gündən dördüncü korpusun qarnizonuna gətirmişdilər. Məni yola gətirdikləri gün günortadan sonra onu qarnizona aparmışdılar. Adı Yədullah Zarei idi. Bəhməili idi. Həzrət Rəsul (ə) batalyonunda Mehdi Kəriminin minomyotçu köməkçisi idi. Şirin və məzlum oğlan idi. Qəlpə başına girmiş, kəllə sümüyünün bir hissəsini aparmışdı. Buna görə də bədənin sol tərəfi iflic olmuşdu. Bədəni titrəməyə başlayanda narahat olurdum. Əksər vaxtlarda titrəyən əlini sakitləşdirə bilmirdi.

Bizi dustaqxanadan çıxarmazdan qabaq uşaqları əməllicə kötəklədilər. İraqlılar deyirdilər ki, Əli Həşimi özünü ortaya çıxarmayınca sizdən əl çəkməyəcəyik. Başqa bir cinayət isə bu idi ki, digər dəstə başçıları, komandirlər özlərini təqdim etməmişdilər. Əsirlər dustaqxanada beş cərgədə oturmuşdular. Nəzarətçilər kabellə uşaqları vuranda Yədullah Zarei üçün nigaran idim. Başının yarasını görmüşdüm. Düşünürdüm ki, başına zərbə dəysə, beyni başından bayıra töküləcək və canını tapşıracaq. Əksər uşaqlar Yədullahın vəziyyətindən xəbərdar idilər.

Kötəklənən zaman Məşhəd uşaqlarından Sadiq adlı biri ayağa qalxdı və Yədullahın başının üzərində dayandı. Sadiq oturmayan yeganə əsir idi. Nəzarətçilər əsəbləşdilər və ondan oturmasını istədilər. Nəzarətçilərdən biri kabellə Sadiqin başına vurdu. Kabel zərbələrinin başına dəyməsinə baxmayaraq, oturmağa razı deyildi. Nəzarətçilərdən birinin səsi ucaldı:

Xuzistanlı ərəb haradadır?

Ərəbdilli əsirlərdən biri nəzarətçinin sözlərini tərcümə etmək üçün ayağa qalxdı.

Nə üçün oturmusan? – Nəzarətçi soruşdu.

Bu yaralını qoruyuram.

Bunlar hamısı yaralıdır. Onları qorumağa ehtiyac yoxdur.

Bunun başının yarasını görmüsənmi? Bu yaralı başqalarından fərqlidir. Başının üzərində dayandım ki, kabel başına dəyməsin.

Sadiq fədakarlıq etdi. İki əlini Yəduallahın başının üstünə, qəlpə sümüyünü aparən yerə qoymuşdu.

Sadiqın ağı və qeyrəti təqdirəlayiq idi. İraqlılar kabellə uşaqları vuranda Sadiq məntiqli danışmağa çalışdı və zabitlərdən birinə dedi: “Yaralıları buraya qədər vurmusunuz. Öldürmək istəyirdinizsə, elə cəbhədə öldürəydiniz”.

Qarnizonun həyatında ötən gün gördüyüm müstəntiqlərdən biri batalyon komandirlərindən, çavuşlardan və dəstə başçılarından önə çıxmalarını istədi.

İraqlılar ötən gecə Seyid Əli Saleh Rayeqanı qarnizona gətirmişdilər. Onu uşaqların arasında görəndə təəccüblənmişdim. Xəndək yolunda Seyidi aparanda onu bir daha görəcəyimə inanmırdım. Hələ əl-Meymunədə dindirilməmişdi. Əhməd Səidiyə dedim:

Səncə, iraqlılar Seyid Əli Salehin Xəndək uşaqlarının komandiri olduğunu anlamışlarmı?

Əgər anlasaydılar, buraya gəlməzdilər. Məncə bilmirlər.

Nəzarətçi Seyid Əli Salehi istintaq üçün Mühəribə otağına apardı. İstintaq bitəndə gəlib yaralıların yanında oturdu. Onu görəndə sevindim. Dindirilməsi iki saatdan çox çəkmişdi. Müstəntiq bütün Məcnun adasının çertyojunu Seyidə göstərmişdi. Düşmən tərəfi şənbə günü hücum keçdiyi bütün əməliyyat bölgələrini əlinin içi kimi bilirdi. Seyidi yoxlayırmışlar ki, o çertyoju nə səviyyədə bilir. Əgər əsir çertyoju oxuya, əməliyyat nöqtələrini xəritədə göstərə bilirdisə, onu komandir olaraq başqalarından ayırır və İraq İstixbaratına təhvil verirdilər. Seyid dindirmədə zirəklik etmiş, vəziyyətdən çıxmış və demişdi: “Sadə bir bəsiciyəm. Divardakı kağızlardan başım çıxmır. Bu kağızların yerinə qayıq sürmək, Həzrət Rəsul (ə) batalyonunun qida tədarükü, şəhidləri və s. haqqında soruşun”. Müstəntiq ondan Əli Haşimi və onunla birlikdə olan digər komandirlər haqqında soruşanda demişdi: “Mən bu adamları indiyə qədər görməmişəm və tanımıram...”.

Müstəntiqlərin Seyid Əli Salehinin sözlərinə inanması möcüzə kimi bir şey idi. Onlar seyidin adını sıradan bir döyüşçü kimi qeyd etdilər. Amma Xəndək uşaqlarının müqavimət göstərdiyi üçün təpiklə canına düşmüş, çox pis döymüşdülər. Üzü göyərmiş, gözü şişmişdi.

Əliməhəmməd Kürdlü də dindirilmişdi. O, xüsusi təyinatlı Şəhidlər batalyonunda çavuş idi. Bu, mənim bələdçisi olduğum batalyon idi. Onu gətirəndə üzü göyərmişdi. Onun əmri altında olanların sayı on-on beş nəfəri keçmirdi. Amma Beytullahi yolunda son güllələrinə qədər vuruşdular. İraqlılar Hüseyn Pərviziyyə, magistralda yığılıb qalmış yaralı əsgərə atəş açıb öldürdülər. Əli Məhəmməd istintaq zamanı demişdi ki, mən 48-ci Fəth briqadasından deyiləm. Bir neçə gündür ki, bu briqadaya verilmişəm və bu uşaqları tanımıram.

İraqlı zabitlər Əli Haşimi, Ələsgər Gürcizadə, Huşəng Cuvənd və Təqi İmani haqqında məlumat əldə etmədikləri üçün əsəbiləşmişdilər. Həsən Bəhməni və Mahmud Nəvidini də axtarırdılar. Onlar altıncı korpus qərargahından idilər.

İraqlılara görə cüssəli və saqqallı əsirlər hamısı komandır idi. Bunu onlar uca boylu adamları – Seyid Nadir Piran və Məhəmməd Sadiqifərdi cərgədən çıxaranda anladım. Zabitlərdən biri əsirlərin arasında gəzişir, saqqallı əsirləri cərgədən çıxarır və kəlbətinlə saqqallarını qoparırdı. Bu zaman iraqlıların saqqallı əsirlərə nə qədər nifrət etdiyini anladım.

Nəzarətçilər iki nəfəri çox pis incitmişdilər. Deyəsən, casuslar onların Əli Haşimidən xəbərdar olduqlarını demişdilər. Onlar Əli Haşiminin qərargahı yaxınlığında əsir düşmüşdülər. Birinin burnu sınımışdı. Dişləri və damağı qan içində idi. Çəkmə zərbələri nəticəsində dodaqları parça-parça olmuşdu. Adətən əsgərlər Koreya geyimi geyinmirdilər. Amma onun əynində Koreya geyimi var idi və daha çox korpusçuya bənzəyirdi. Yanındakı əsir də bəsicı forması geyinmişdi. Saqqalı və idmançı biri idi. Bədəni nəzarətçilərin kabel və dəyənək zərbələrinə dözümlü idi. Onu vuranda səsi çıxmırdı.

Digər yaralılarla birlikdə dustaqxanadan bayırda oturmuşduq. Ayağımın ağrısı hələ də mənə əzab verirdi. İraqlı zabit yaralıların məlumatlarını – yaralarının növü də daxil olmaqla xüsusi formalarda qeyd edirdi. İstintaq otağından qayıdanların çoxunun üz-gözü göyərirdi. İmam Rza (ə) diviziyasının uşaqlarından birinin saqqalını alışqanla yandırmışdılar. O, ötən gecə dustaqxanada mənə qayğı göstərirdi. Divara söykənmişdim. Sağ tərəfimdə oturan Əhməd

Səidinin bağırsaqları və qarnı bir neçə gün sonra çirkləmişdi. Əsirlər köynəkləri ilə onun qarnını bağlamışdılar. Amma qarnının şışı və çirki günü-gündən çoxalır.

Bizim üçün günorta yeməyi gətirdilər. Əllərimiz çirкли idi. Uşaqlar natəmiz əlləri ilə yemək yeməyə məcbur idilər. Nəzarətçilərdən biri yemək qabı ilə qarşımızdan keçir, uşaqlar hər biri əlinin tutduğu qədər düyü götürürdü. Bəzisi o qədər ac idi ki, bir düyü dənəsi belə hədəyə getməsin deyər əllərini yalayır dılar. Əhməd zarafatya dedi: “İsraf olmasını istəmirəm”.

Qarnizonun həyətinə gəzişən bir neçə zabit yanımıza gəldi. Biri polkovnik-leytenant idi. Əzəmətli və ariq biri idi. Yanımda oturan Əhməd Səididən soruşdu:

Güllə yarası almısan, yoxsa qəlpə?

Hər ikisi.

Bizimlə döyüşməyədin, nə güllə yarası alardın, nə də qəlpə.

Əhməd cavab vermədi. Polkovnik qarşımda dayananda ayağıma baxdı. Üzümü yaxşıca süzdü. Mənə baxanda yanındakılarla öz aralarında nəsə danışır dılar. Zənnimcə, polkovnik yaşımin az olması haqqında onlara nəsə deyirdi. Ərəbdilli əsir Nacinin tərcüməçilik etdiyi polkovnik yaralılara müraciətlə dedi:

Siz bizdən atalarınızın qisasını almağa gəlmişdiniz?

Nə demək istədiyini anlamırdım. Ona görə də dedim:

Atalarımız deyəndə kimi nəzərdə tutursan?

III Yezdəgirdi.

Qadisiyyə müharibəsini və III Yezdəgirdin Səd ibn Əbu Vəqqasın qoşununa məğlub olmasını nəzərdə tuturdu. Qadisiyyə müharibəsi və III Yezdəgirdin məğlubluğu haqqında dəqiq məlumatım yox idi. Ona görə də dedim:

Mən III Yezdəgird haqqında bir şey bilmirəm. Müharibə başlayanda uşaq idim. Amma bunu dəqiq bilirəm ki, kimsə III Yezdəgirdin intiqamını almağa gəlməyib. İranlılar Xürrəmşəhri azad etməyə gəlirlər. Divara yazdığınız “Şərəfindən ötrü vuruşan adam şan-şöhrətə layiqdir” deyimi bizə aiddir. Şərəfi üçün döyüşən bizik, yoxsa siz?

Suala acığı tutan və Qadisiyyə müharibəsini İraq xalqı üçün bir iftixar olaraq yad edən polkovnik dedi:

Siz iranlılar hələ də Qadisiyyə müharibəsinin və o məğlubluğun kinini qəlbinizdə saxlayırsınız.

Əgər kinimiz varsa, bu müharibənin əvvəlində baş verənlərə görədir, - Əhməd dilləndi.

Xomeyni öz inqilabını bizə ixrac etmək istəyirdi. Biz sizin inqilabınızın İraq sərhədinə daxil olmasına izin vermədik, - deyə başqa bir polkovnik söhbətə qarışdı.

Təqribən iraqlıların ürəyindən keçəni anladım. Əsir düşməzdən qabaq onların hansı mövzulara həssas yanaşdığını bilmirdim. İnqilabın ixracı, Qadisiyyə müharibəsi, III Yezdəgird Səd ibn Əbu Vəqqasın qələbəsi və s. Artıq dil yaralarına öyrəşmişdim. Düşmən idilər və bundan artığını gözləmək olmazdı. Əksər vaxtlar ürəyimizdən keçəni deyə bilmirdik. Fiziki vəziyyətimiz daxili istəklərimizə zidd məsləhətləri düşünməyə səbəb olurdu. Polkovnik Qadisiyyə və III Yezdəgird mövzusunda çıxdı və dedi:

Siz Kərbəla yolu ilə Qüdsə getmək istəyirsiniz. Nə əcəb Qüdsə Türkiyə yolu ilə getmək istəmirsiniz?

Onu cin atına mindirmək üçün dedim:

Nəhayət, bir yolla gedəcəyik. İraq olmayacaq, Türkiyə olacaq.

Əhməd Səidi mənə pıçıldadı:

“Qüdsə gedən yol Kərbəladan keçir”¹ şüarı iraqlılara da çatıb.

Polkovnik Əhmədə dedi:

Biz də Tehranın fəthindən sonra Məşhədi azad etmək istəyirik.

Yüksək rütbəli zabitlərdən birinin gəlişi ilə söhbət bitdi.

Günortadan sonra Bağdada aparmalarını gözləyirdik. Bilmirdim Bağdad daha yaxşı olacaq, yoxsa daha pis. Özləri demişdilər ki, bir-iki saata Bağdada gedəcəksiniz. Bəzi boşboğaz zabitlər qarnizonun həyatında gəzişəndə yanımıza gəlib bizimlə mübahisə edirdilər. Onlardan kapitan rütbəli biri yanımıza gəldi. Qarşımızda oturub yaralarımıza yaxşı-yaxşı baxdı və dedi:

Xomeyni başınıza gör nə bəla açıb.

Mənə çatanda çəkməsini dabanımın üstünə qoydu və dedi:

Əzib suyunu çıxarımmı?

Onunla mübahisə etməməyə çalışdım. Çəkməsi ilə dabanımı sıxanda şiddətli bir ağrıya dözməli oldum. Ayağımın sinirlərinin bir hissəsi hələ də sağlam idi. Fəryadımı boğmağa çalışdım. Seyid Şəfaətməneşlə də belə davrandı. Ötən gecə İraqın şimal vilayətlərindən

¹ Hacı Sadiq Ahəngəranın Müqəddəs Müdafiə dönəmində döyüşçülər üçün oxuduğu şeirdən bir parçadır.

kürd bir hərbcı ayağını bir çubuğa bağlamışdı. Kapitan da polkovnik kimi dedi:

Siz inqilabımızı bizə ixrac etmək istəyirdiniz?

Əksər iraqlıların bu mövzu üzərində, yəni inqilabın ixracı üzərində bu qədər həssas olmalarının səbəbini bilmirdim. Bu mövzu ətrafında İraqda, xüsusilə hərbcilər arasında çox təbliğat aparılmışdı. O qədər ağrı çəkirdim ki, çəkməsi ilə yaralı ayağımı sıxmasın deyə dedim:

Biz inqilabımızı nə vaxt sizə ixrac etmək istəmişik? Bəəs partiyasına nə gəlib bəs?

Sözlərimi ona tərcümə etdilər. Ürək sözüüm olmadığını bildiyi halda çəkməsini ayağımdan çəkib, Hücir Absəvaran və Əhməd Səidinin yanına getdi.

Günbatana yaxın idi. Uşaqlar avtobuslara mindilər. O vəziyyətdə oturucaqda otura bilmirdim. Avtobusa minməzdən qabaq avtobusun yanında dayanan nəzarətçilərdən biri ərəb və fars dilini qarışdıraraq istehza ilə dedi: “Haydı, Bağdad! Bağdada gedən, Bağdada gedən! Minin, qalxırıq.” Seyid Nadir Piran və Turabəli Təvəkkülpur məni xərəksiz avtobusa mindirib, oturucaqların arasındakı boşluğa qoydular. Seyid Nasir ayağıma göz qoyurdu. Avtobusda oturucaqların arasında uzananda əsirlərin qəmli baxışlarını unuda bilmirəm. Səfər Bəxşi və digər bəzi uşaqlar mənim vəziyyətimi görüb ağladılar. Mehriban və qayğılı baxışlarından mənim üçün nə qədər narahat olduqlarını anladım. Seyid Məhəmməd Şəfaətməneş də mənim önümdə avtobusun yerində uzanmışdı.

İraqlılar avtobusun yerini oturucaqda otura bilməyən yaralı əsirlər arasında böldülər. Avtobus əl-Meymunə qarnizonundan Bağdada yola düşməzdən öncə nəzarətçilər uşaqların əlini iplə bağladılar və İraqın dördüncü korpusunun qərargahından çıxdıq.

Dörd silahlı hərbcı avtobusa mindi. Onlardan birinin şişman qarnı avtobusa özündən qabaq mindi. Beynim düzgün işləmirdi. Bu bir neçə gündə başıma gələnlərdən şoka düşmüşdüm. Qəhərlənmişdim. Doyunca ağlamaq istəyirdim. Avtobus Bağdada tərəf getdikcə özlüyümdə deyirdim, bəlkə də yuxu görürəm və bütün bunlar bir kabusdur.

Bütün o hadisələr qəbul etməli olduğum acı bir həqiqət idi. Meysan vilayətindən uzaqlaşdıqca Kərbəlaya yaxınlaşırdıq. Bağdad yaxınlıqlarında nəzarətçilərdən biri uşaqlara dedi: “Burdan Kərbəlaya yetmiş kilometrdir”.

Kərbəlanın adı çəkildi. Uşaqların köhnə qəhəri yeniləndi. Sanki Dəclə gözlərdən qaynadı. Hamı ucadan ağlamağa başladı. Bütün o əzab-əziyyətlərdən, kobudluqlardan, dil yaralarından və təhqirlərdən cana doymuşdum. Ürəyim dolu idi. O az yaşda ötən bir neçə gündə başıma gələn əzablara dözmək iqtidarında deyildim. Doyunca ağlamaq üçün bir bəhanə axtarırdım. Doyunca ağladıqdan sonra yüngülləşəcəyimi hiss edirdim. Arxası üstə uzandığım halda əllərimi üzümə qoydum və hönkürüb ağladım. İmam Hüseyni (ə) bəhanə edərək özümün və dostlarımla başına gələn bəlalara ağladım. Bütün o təhqirlərə, Xəndək şəhidlərinin məzlumluğuna, magistralda qalan cənazələrə, şəhidlərin alçaldılmasına, Məcnun adasının itirilməsinə, Əli Haşiminin naməlum taleyinə, cənazələrinə atəş açılan şəhidlərə, qarnına İraq bayrağı sancılan şəhidə, yardımsız qalan uşaqlara, beş qızı yolunu gözləyən Məhəmmədhüseyn Həqcunun şəhid olmasına, kəndli bir ailənin yeganə övladı olan və cənazəsi iraclıların əlinə düşən Cəfər Əlvəndnicadın şəhid olmasına, Cəmməhəmməd Kəriminin və İbrahim Nəvidipurun cənazəsinin yanmasına ağladım...

Bütün bunlar və kağız üzərinə gəlməyən bir çox şeylər sinəmə ağırlıq edirdi.

On bir yaşım var idi. Başın İmam Səccad (ə) məscidində, əmim Seyid Qulamhüseyn Biladinin axundu olduğu məsciddə məhərrəm ayının on gecəsini məddahlıq etmişdim. Bu gecə İmam Hüseyni (ə) bəhanə edərək özümə, başıma gələnələrə ağladım. Bir az boşaldım. Şübhə etmirdim ki, İmam Hüseynin (ə) də ürəyi Məcnun adasında şəhid olan övladlarına yanırıdı. Əgər adi halda ağlasaydım, utanardım. Çünki iranlı əsirlərin və iraclı hərbiçilərin “Bu bəsiyyə bax bir, nə tez sındı”, - deyəcəyinə əmin idim.

Dördüncü fəsil:

Əl-Rəşid zindanı, Bağdad

Cümə axşamı, 30 iyun 1988 - Əl-Rəşid zindanı, Bağdad

Səhər tezdən Bağdada çatdıq. Hərbi avtobuslar əl-Rəşid zindanına daxil olandan sonra nəzarətçilərin biri qollarımızdakı ipləri açdı. Əsirlər bir-bir avtobuslardan endilər.

Nəzarətçilər əllərində kabel və dəyənək zindanın əsas qapısı ilə üzbəüz dayanmışdılar. Onlar iki cərgəyə düzülüb eni 2, uzunluğu isə təxminən 20 metr olan bir cığır əmələ gətirmişdilər. Bütün düşərgələrdə iranlı əsirləri belə qarşılayır, əvvəldən gözlərini qorxutmaq istəyirdilər. Əsirlər cığırdan keçəndə nəzarətçilər vurmağa başlayırdılar. Yıxılanların işi daha çətin olurdu. İraqda ölüm cığırını dadmamış az əsir tapmaq olar. Seyid Nadir Piranla Məhəmmədkazim Kərimian məni qollarında avtobusdan endirdilər. Onlar məni cığırdan keçirəndə üz-başlarına kabel və dəyənək zərbələri enirdi. Seyid Nadir qoltuqlarımdan tutmuşdu, Məhəmmədkazim də ayaqlarımdan. Üz-başlarına dəyənək zərbəsi dəyəndə başqa əsirlər kimi qolları ilə özlərini qoruya bilmirdilər. Nəticədə Seyid Nadirin üzü göyərdi, Məhəmmədkazimin isə burnu qanadı.

Zindanın həyətinə girdik. Əl-Rəşid həbsxanası Bağdadın mərkəzi qarnizonunda yerləşirdi.¹ Görünür, bəəşçilər və Səddamın özü Harun əl-Rəşidi çox sevirmişlər. İraqda çoxlu yerlərə onun adını vermişdilər: əl-Rəşid zindanı, əl-Rəşid hoteli, əl-Rəşid hospitalı, əl-Rəşid hava limanı, əl-Rəşid alış-veriş mərkəzi, əl-Rəşid meydanı, əl-Rəşid qarnizonu, əl-Rəşid universiteti, əl-Rəşid idman kompleksi və sair.

Əl-Rəşid zindanının nəzarətçiləri qırmızı papaq qoyurdular. Adi əsgərlər, tibb məntəqəsinin işçiləri isə mavi papaqdan istifadə edirdilər. Onların papaqları bizim xüsusi təyinatlı hərbiçilərimizin papağı kimi idi. Papaqların sol tərəfinə metaldan qartal simvolu yapışdırmışdılar.

¹ Əsirləri düşərgəyə aparmazdan öncə təxminən bir ay əl-Rəşid zindanında saxlayırdılar. Əl-Rəşid zindanı iraclıların əsirlərlə haqq-hesab çəkmək yeri idi. Orada həm də iranlı komandirləri aşkara çıxarırdı, bütün əsirləri, xüsusən də komandirləri, küşikçiləri və bəsiciləri dindirir, sonda düşərgələrə bölürdülər. Zindan Bağdadın əl-Əzəmiyyə rayonunun Hayfa prospektində yerləşirdi.

Nəzarətçilərin çiyin kəməri ağ idi; ağ toxunma iplər çiyinlərindən qoltuqlarının altına sallanır, iplərin başı köynəklərinin sol tərəfindəki düyməyə bağlanırdı.

Zindanın həyətinin sahəsi təxminən 300 kv metr idi. Ona girmək üçün bir neçə nəzarət-buraxılış məntəqəsindən keçmək lazım gəlirdi.

Zindanın hündür divarlarının üstünə tikanlı məftil halqaları çəkilmişdi. Hər kameranın önündə uca bir şam ağacı var idi və oranın yaşının qədim olduğunu göstərirdi. Zindanın 12 kamerası vardı. Eni 3, uzunluğu isə 4 metr olan hər bir kamerada təxminən 50 əsir qalırdı. Yorgunluqdan bəzilərinə yuxu tutdu. Bir qismi kameranın bir tərəfində taqətsiz halda oturmuşdu. Yer olmadığına görə bəziləri ayaq üstə idilər. Dəhliz əsirlə dolu idi. Bəziləri tualetlərin dəhlizində yatdılar.

Dünən Əl-Meymunə qarnizonunda uşaqları bərk döymüşdülər. Bilirdilər ki, Bağdada gedəndən sonra daha bizə əlləri çatmayacaq. Susuz idik, amma sudan xəbər-ətər yox idi. Mən Bağdadı ayrı cür təsvir edirdim. Güclü ağrı və boğulma mənə əzab verirdi. Yerlim Fərəcullah Heydəri yaralı ayağımı əsirlərin tapdığından qoruyurdu. Yaralılar uzansınlar deyərək uşaqlar ayaq üstə dayanırdılar. Çətin gecə idi. Zaman çox ağır keçirdi. İstilik də mənə əldən salmışdı. Tavanda ventilyator yox idi. Turabəli Təvəkkülpur bir parça kartonla mənə sərini verirdi. O qədər susuz idim ki, ağzımın suyunu çətinliklə udurdum. Paltarlarım tərin içində idi.

Keçən ayın əvvəllərində Şələmçədə əsir düşənlərin bir qismi orada idi. Üz-başlarından ağır günlər keçirdikləri bilinirdi. Bəziləri dəhlizdə sement döşəmənin üzərinə yığılıb qalmışdılar. Çoxlarının üz-başı göyərmişdi. Yaralıların vəziyyəti ağır idi.

Yol yeriyə bilən yaralılar halıma acıyıb mənə ürək-dirək verir, haradan olduğumu, harada əsir düşdüyümü və cəbhələrdə vəziyyətin nə yerdə olduğunu öyrənmək istəyirdilər.

Səhər açılanda namazımızı təyəmmümlə və möhürsüz qıldırıq. Təxminən saat 8-də kameraların qapısı açıldı, nəzarətçilər kabel və dəyənəklə içəri girdilər. Yalnız özlərini adamların arasında gizlədib bayıra qaçanlar onların zərbələrindən qoruna bildilər.

Yaralılarla birgə kamerada qaldıq. Əyninə yaşıl mundir geyinmiş və mayor rütbəsini bildirən sarı qartallı poqonu ilə lovğalanan iraqı zabit kameraya girdi, vəziyyətimizi görəndən sonra sağlam əsirlərin bayıra çıxarılmasını əmr etdi.

Bizə səhər yeməyi gətirdilər. Bir qədər şorba idi, qüsvə adlı dördbucaq bir qabda yeyirdik. Səhər yeməyi qurtumla bölünürdü; bir nəfər qabı ağızımıza yaxınlaşdırırdı və hərə dörd qurtum içirdi.

Ağrı və istilik səbrimi tükətmişdi. Bir gün öncədən susuz idik. Bəziləri susuzluğun şiddətindən şorbanı da içmədilər.

Mayorun əmri ilə uşaqlar ayaqqabılarını çıxardılar. Elə güclü istidə ayaqyalın oturmaq da bir işgəncə idi. Giriş qapısının yanındakı krandan su içməyə qoymurdular. Oradan su içmək istəyən bir əsiri bərk döydülər. Uşaqların çoxu alt geyimdə idi. Təmas xəttində iraqlılar tərəfindən döyüləndə bəzi uşaqların paltarları cırılmışdı, maykalarını tuman kimi özlərinə dolamışdılar. Uşaqların təmiz paltar və çəkmələrini təmas xəttində əllərindən almışdılar.

Susuzluğa dözüüm qalmasa da, iraqlılardan heç nə istəməirdim.

Qardaşlarım Seyid Nüsrətullah və Şəhid Seyid Hidayətullahın səmimi dostları olan Ələsgər Baqirzadə nəzarətçilərə yaxınlaşdı. O, sakit təbiətli və ağır adam idi. Dedi: "Biz sağlam əsirlər su istəmirik. Siz Allah, yaralılara susuzluqla işgəncə verməyin!"

Nəzarətçi kabellə Ələsgəri vurmağa başladı. Ondan sonra dostum və həmyerlim Əlirza Kərəmi nəzarətçiyə yaxınlaşdı, səsini bir qədər qaldırıb dedi: "Biz sizin kabellərinizə dözərik. Ancaq yaralılara rəhm edin!" Nəzarətçilər Əlirzanı o qədər döydülər ki, yıxıldığı yerdən qalxa bilmədi.

Günortaya yaxın iki polkovnik hərbi təntənə ilə zindana girdi. Nəzarətçilər əsirləri hərbi birləşmələrinə uyğun qruplara ayırdılar. Fəth briqadasının Məcnun adasında əsir düşmüş uşaqları təcridxananın sol tərəfinə topladılar. Mayın sonlarında Şələmçədə əsir düşmüş Sarəllah diviziyasının bir qisim uşaqları bir tərəfdə, korpusun hərbi birləşmələrinin, həmçinin Yəzdin əl-Qədir və Xorasanın Nəsr diviziyalarının uşaqları və Əmirəlmöminin (ə) briqadasının gəmisində xidmət etmiş əsirlər həyatın digər hissələrində oturdular. Bağdadda ilk sorğu-sual orada, zindanın həyatında başlandı.

Nəzarətçilər giriş qapısının yanındakı kölgəlikdə zabidlərə stol-stul qoymuşdular. Əsirlər sorğu-sual üçün bir-bir onlara yaxınlaşıb stolun önündə dayanırdılar. Onlar hər şeydən öncə uşaqların kimliklərini və hərbi vəziyyətlərini qeyd edirdilər. Dördüncü korpusda olduğu kimi, burada da polkovnik komandirləri axtarırdı. Əsirlərin çoxu özünü təsərrüfatçı, anbarçı, çayçı, qayıqçı, tibb işçisi və sürücü kimi təqdim edirdilər. Bugünkü dindirmədə Məhəmməd Sadiqifərd özünü təcili

yardım əməkdaşı, Seyid Nadir Piran və Seyid Nadir Sadat təchizatçı, Məhəmmədkazim Kərimian feldşer, Turabəli Təvəkkülpur sürücü, Xudarza Səidi sürücü köməkçisi, Təcməhəmməd Əlipur feldşer köməkçisi, Fərəcullah Heydəri anbarçı kimi təqdim etdi.

Əsirlər iraqlıların suallarına dolaşiq cavablar verirdilər. Bu isə polkovniki və digər zabitləri hirsləndirirdi. Dindirmənin sonlarında Məhəmməd Sadiqifərdlə Fərəcullah Heydəri hündür boy-buxunlarına və güclü bədənlərinə rəğmən, özlərini tibb işçisi və anbarçı kimi təqdim edəndə polkovnik qışqırdı. Əslində hirslənməyə haqqı da vardı. O, stolun arxasından qalxıb ucadan dedi: "Allaha and olsun, hamınız yalan deyirsiniz!"

Yalanlarının üstü açılmış uşaqlar sakitcə başlarını aşağı salmışdılar, səsləri çıxmırdı. İki yüz əlli əsirin yüzdən çoxu özünü qeyri-döyüş birləşmələrinin üzvü kimi təqdim etmişdi. İraqlılar belələrini çox da incitmirdilər.

Məcnun adası, Təlaiyyə, Şələmçə, Cüfeyr üçyolu və digər döyüş bölgələrindəki hərbi birləşmələr haqda ətraflı məlumatı olan polkovnik əlini Xəndək mövqeyini müdafiə etmiş uşaqlara tərəf uzadıb dedi: "Sizin hamınız "Məhəmməd rəsulullah (s)" batalyonunun döyüşçülərisiniz!"

Uşaqların yalanının üstünü açmış polkovnik ucadan dedi: "Əgər sizin hamınız təchizatçı, çayçı, təcili yardım əməkdaşı və aşpazsınızsa, bəs sizin komandirləriniz, pulemyotçularınız, minomyotçularınız və snayperləriniz haradadırlar?"

Polkovnik sözüünə davam etdi: "Yəni demək istəyirsiniz ki, heç biriniz komandır deyilsiniz?! Heç biriniz minomyotçu və pulemyotçu deyilsiniz?! Bəs bizimlə döyüşənlər kimlər idi?! Məcnun adasında bizim qayıqlarımızı kim vurdu?! Yəni sizin minomyotçu və pulemyotçularınızın hamısı öldülər?!" Polkovnikin üzü əsəbdən qızarmışdı və tez-tez deyirdi: "Aşpaz! Tibb işçisi! Sürücü!"

Polkovnik saqqallı və boy-buxunlu əsirlərdən dörd-beş nəfəri ayırdı. Həmişəki kimi, Məhəmməd Sadiqifərd, Seyid Nadir Piran və Fərəcullah Heydəri bu dəfə də bəxti gətirməyənlərin arasında idilər.

Polkovnik bizim komandirlərimizdən bəzilərinin, o cümlədən, Əli Haşiminin, Ələsgər Gürcüzadənin, Hüseyn İsgəndərinin, Huşəng Cuvəndin və Tağı İmaninin adlarını oxudu. Əl-Meymunədə də komandirlər onları axtarırdılar. Hüseyn İsgəndərinin adını orada eşitməmişdim. Polkovnik heç bir cavab almayandan sonra sözüne

davam etdi: "Biz sizi dilləndirəcəyik. Bu zindənda çoxları danışmayıblar, amma elə etmişik ki, ölümlərini arzulaayıblar".

Təhdid zamanı tez-tez "Vallahil-əzim", yəni "Böyük Allaha and olsun" ifadəsindən istifadə edən polkovnik dedi: "Bəzi əsirlər bizə öz adlarını yox, başqa adlar söyləmişdilər. Bir müddətdən sonra onların əsl adları məlum oldu və bizim nəzarətçilərimiz onların analarını ağlatdılar!"

Daha yaşlı olan başqa bir polkovnik dedi: "Əgər Əli Həşimi sizin aranızdadırsa, özü qarşıya çıxsın!" Heç kimin yerindən tərpənmədiyini görüb dedi: "Biz günortadan sonra qayıdacağıq. O vaxta qədər imkanınız var. Fikirləşin və bizə doğrusunu deyin. Xüsusən də komandirlər özlərini təqdim etsinlər!"

Günortadan sonra hər iki polkovnik zindəna girdi. Biz nəzarətçilərlə birgə bir neçə saat öncədən həyətdə onları gözləyirdik. Polkovnik cibindən filtrlı sumer siqaretini çıxardı, bir neçə dərin qullab vurandan sonra dedi: "Ümidvaram ki, yaxşı fikirləşmişiniz. Heç kəs həqiqəti dediyinə görə peşman olmur. Siz atəşpərəstlərlə danışmağa çox vaxtım yoxdur. Komandirlər öz ayaqları ilə ayağa qalxıb qarşıya çıxsınlar!"

Heç kim yerindən qalxmadı. Bunu görəndən sonra yaxınlaşıb əsirlərin arasından təsadüfi 10-12 nəfər seçib bayıra çıxardılar. Polkovnik onlardan komandir olduqlarını etiraf etmələrini istədi. Onların biri Həşəng Cuvənd idi. Nur döngəsinin şimalında kəşfiyyat zamanı minaya düşmüş, bir ayağı kəsilmişdi. O, protez ayaqla əsir düşmüşdü və Nüsrət qərargahında əməliyyat istiqamətinin komandiri idi. Polkovnikin əmri ilə nəzarətçilərin biri təpik və kabellə Həşəngi vurmağa başladı. Onun protez ayağı yerindən çıxdı və yerə yıxıldı. İraqlılar bir ayağı protez olan Cuvənd adlı birinin istiqamət komandiri olduğunu bildirdilər. Onun süni ayağı yerindən çıxandan sonra polkovnik gülümsəyib dedi: "Bu, Həşəng Cuvənddir". İtirdiklərini tapmış zabitlər sevindiklərindən yerə-göyə sığmırdılar. Nəzarətçilər Həşəngi vurmağa başlayanda dedi: "Vurun! Onsuz da bir gün öləcəyəm, qəbirdə ilan və əqrəblər cəsədimi yeyəcəklər. Vurun!"

Zarafatçı və yüksək əhval-ruhiyyəli adam idi, işgəncələr qarşısında nümunəvi dözümlülüyü vardı. Onu apardılar və daha heç vaxt görmədim.

Sevinci üzündən oxunan polkovnik siqaret çəkə-çəkə yaxınlaşıb dedi: "Biz bir neçə gün öncə sizin briqada komandirlərinizdən olan

Baqirini¹ tapdıq. Bir qolu yox idi. Deyəsən sizin komandirlərin çoxunun ya qolu, ya ayağı yoxdur".

Ürəyimdə dedim: "Bizim komandirlərimiz əl-ayaqları olmaya-olmaya sizin nəfəsinizi kəsiblər, gör əl-ayaqları olsaydı, nə olardı!"

Əslində isə haqlı idi. Builki əsirlər arasında Sarəllah diviziyasının Mina təmizləmə briqadasının komandiri Hacı Mürtəza Baqirinin bir qolu yox idi, Nüsrət qərargahının istiqamət komandiri Huşəng Cuvəndin bir ayağı, Həzrət Rəsul (s) batalyonunun komandir müavini və Xəndəkdəki müdafiə qüvvələrinin komandiri olmuş Seyid Əli Saleh Rayeqanın bir qolu, İmam Səccad (ə) bölüyünün komandiri Məhəmməd Afşinin də sağ əlinin bir neçə barmağı. İraqlı müstəntiq Əhvazın zirehli diviziyasının üçüncü briqadasının komandiri Polkovnik Qasiminin şəhadətindən fəxr və sevinclə danışdı. Deyəsən Təlaiyyədə şəhid olmuşdu. Zirehli diviziyanın əsgərlərindən olan və qarın nahiyəsindən yaralanmış bir əsgər Qasiminin şəhid olduğunu görmüşdü.

Gecə Xudarza Sədidən Əbuzər bölüyünün komandiri Süleyman Daneşini soruşdum. Xəndək yolunda ona təxminən on beş güllə dəymişdi və yıxılıb yolda qalmışdı. Ondən təxminən 200 metr aralıda idim. Xudarza dedi: "Daneşi üçüncü korpusun qarnizonunda şəhid oldu və cəsədi qızmar günəşin altında qaldı".

Cümə, 1 iyul 1988

Bu gün cümə idi. İraqlı müstəntiqlər növbəti dəfə zindana gəldilər. Onların biri polkovnik-leytenant idi. Nəzarətçilər onların stoluna meyvə qoymuşdular. Meyvələrin yanında portağal şirəsi də var idi. Biz susuzluqdan yandıığımız halda onlar gözlərimiz önündə portağal şirəsi içir, meyvə yeyirdilər. Əl-Meymunədə olduğu kimi, yenə gözüm meyvə şirəsində qalmışdı. Polkovnik-leytenant tez-tez Əli Haşiminin adını çəkib deyirdi: "Biz Əli Haşimini axtarıyıq".

Onlar Əli Haşimidən vaz keçmək istəmirdilər. Onun başına nə gəldiyi isə mənə həqiqətən qaranlıq idi.

¹ Hacı Mürtəza Baqiri İsfahandan idi, döyüşdə bir qolu kəsilmişdi. Sarəllah diviziyasının Mina təmizləmə bölüyü briqadaya çevriləndə Qasim Süleymani tərəfindən həmin briqadanın komandiri təyin olunmuşdu. O, Şələmçədə əsir düşdü və əl-Rəşid zindanında kimliyi bilindi. Çoxlu işgəncələrdən sonra onu Tikritin 12 sayılı düşərgəsinə apardılar.

Zabitlər gedəndən sonra nəzarətçilər əsirlərin maykalarını soyundurub isti yerə uzatdılar. İyul ayının qızmar günəşi beton yeri elə qızdırmışdı ki, uşaqların sözü ilə desəm, yumurtanı qaynadardı. Uşaqlar isti yer üzərində qarnı üstə uzanmağa məcbur idilər. Bu zaman isə qarınları kabab olurdu, bəziləri dözməyib qışqırırdılar. İlk 15 dəqiqədə nəzarətçilər yalnız tamaşa edirdilər, sonra isə qarnını yerdən qaldıranlara yaxınlaşır, çəkmə ilə kürəklərinə çıxır, kabellə vururdular.

Digər yaralılarla birgə sağ tərəfdəki divarın kənarında isti yerdə oturmuşdum. Ayaqlarım çox pis yanırdı. Tez-tez sağa-sola çevrilməyə məcbur idim. Sağ tərəfə çevriləndə elə yanırdım ki, yenidən sol tərəfə dönüb bir qədər sakitləşirdim. Bu iş hər beş dəqiqədən bir təkrar olunurdu. Ömrümdə yalnız bir dəfə Ərəbistanın isti qumlarını, Əmmar Yasirin ağrılarını və Peyğəmbər (s) dövrünün işgəncələrini yaşaya bilməmişəm, o da həmin gün.

Su içməyə qoymurdular. Uşaqların biri susuzluğa dözməyib ayağa qalxdı və meyvə şirəsinə tərəf qaçdı. Dolçanı götürüb içmək istəyəndə nəzarətçilər onu ölüncə döyməyə başladılar. Onu o qədər vurdular ki, ağzı və burnu qanadı.

Əsirlərin iki-üçü susuzluqdan huşlarını itirdilər. Uşaqlar ürəklərini masaj edib onlara süni nəfəs verdilər. Bir əsir susuzluqdan şəhid olmuş, pak cəsədi zindanın bir küncündə, qızmar günəşin altında qalmışdı. Susuzluq hamıya əzab verirdi. İraqlılar yalnız huşlarını itirənlərin üz-başlarına su tökməyə icazə verdilər.

Bizimlə işləri bitəndən sonra Fərəcullah Heydəri yanıma gəldi. Onun işgəncəyə müqaviməti yüksək idi. Səbirli, enlikürək və güclü adam idi. Yaramın üzərindəki parça qan və irinlə dolmuşdu. O, köynəyinin aşağı hissəsini cırıb ayağımın yarasını bağladı. Kömək etmək istəyirdi, məni sürüyüb divarın yanına apardı. Təxminən 30-40 sm uzunluğunda kölgəlik var idi. Bədənimin sağ tərəfini kölgəyə çəkdi. Artıq yaralı ayağıma günəş düşmürdü. Nəzarətçi ona kameraya girməsini əmr edəndə mənə dedi: "Ağa seyid! Əlimdən bir şey gəlmədiyinə görə özümə nifrət edirəm". Gedə-gedə türkcə əlavə etdi: "Yezid balası! Həzrət Abbas belindən vursun!"

Susuzluqdan uşaqların çoxu xörək yəmədi. Mən də ağzımın suyunu güclə udurdum. Yaralılar zindanın həyətində idilər, sağlam olanlar isə kameralarda. Günortadan sonra uşaqları bayıra çıxardılar. Çoxu məni tək qoymurdu. Yaralıların susuzluqdan əzab çəkdiyini bilən Fərəcullah su kranına doğru getdi. Nəzarətçilər önünü kəsib kabellə canına

düşdülər. Mən susuz qalmağa razı idim, amma onun sudan ötrü bu qədər döyülməsinə yox. Onu üç nəzarətçi birlikdə döyürdü. Fərəcullahdan başqa kim olsaydı, o qədər kabel və dəyənək zərbələrindən sonra bir neçə gün ayağa qalxa bilməzdi.

Günəş batdı. İraqlılar "İçəri" əmri verdilər. Sağlam əsirlərdən qabaq bizi kameralara apardılar. Dəhlizdə oturub divara söykəndim.

İçəri girəndə uşaqları kabel və dəyənəklərlə vəhşicəsinə vururdular. Bu iş hər axşam təkrar olunurdu. Əsirlər kabel zərbələrindən qorunmaq üçün kameralara daha tez girməyə çalışırdılar. İçəri girəndə uşaqların birinin ayağı mənim ayağıma dəydi və ağrıdan huşumu itirdim. Özümə gələndə dəhlizin bir tərəfində uzanmışdım. Ayağıma toxunan Zöhrab Məhəmmədi yanımda oturmuşdu. Özümə gələndən sonra məndən üzr istəməyə başladı, başımı öpüb dedi: "Seyid, sən Allah, məni bağışla!"

– Səndə günah yoxdur.

– Hər halda, ayağına toxunduğum üçün özümü bağışlamıram. Sən cəddin, məndən incimə.

– Bu nə sözdür?! Ürəyimdə kin və inciklik varsa da, iraqlılara qarşıdır.

Kameraların içində o qədər sıxlıq var idi ki, yaralı əsirlər çox əziyyət çəkirdilər. Ayağıma nəsə toxunanda ağrıdan ölürdüm. Bütün diqqətim ayağımda idi ki, tapdamasınlar. Buna bir çarə tapa bilmirdim. Turabəli Təvəkkülpurdan xahiş etdim ki, məni tualetlərin dəhlizinə aparsın. Gecəni orada yatmaq istəyirdim. Ora daha rahat idi. Tualetlərin vəziyyəti çox pis idi. Kameraların səkkiz istifadəsiz tualeti vardı, qoxusu insana əzab verirdi. Əsirləri susuz saxlamaqdan ötrü tualetlərin kranını bayırdan bağlayırdılar. Əsirlər günortadan sonra bayırdakı tualetlərdən istifadə edir və ertəsi gün günortaya qədər tualetdən ötrü bayıra çıxı bilmirdilər. Tualetə zəruri ehtiyacı olanlar ya dözməli, ya da içəridəki tualetlərdən istifadə etməli idilər.

Turabəlidən mənə bir karton tapmasını istədim.

– Kartonu neyləyirsən?

– Lazımdır.

Turabəli gedib mənə bir karton parçası gətirdi. Bəzi kameralarda uşaqlar kartonun üstündə yatırdılar. Yaralıların çirk və qanları yeri bulamasın deyən nəzarətçilər yaralı əsirlərə karton verirdilər. Tualet nəcislə dolu idi. Yerə karton sərəndə paltarım və bədənim az bulanırdı. Ayağımın yalnız kartonun üstündə qalmasına çalışırdım. Turabəlinin köməyi ilə bədənimin qurşaqdan aşağı hissəsini tualetin içinə çəkdim.

Ayaqlarım tualetin içində idi, bədənimin yuxarı hissəsi isə bayırda. Turabəlini ağlamaq tutdu. Bəlkə də altı-yeddi gün öncə Məcnun adasının üzən körpülərinin üstündə yan-yana yatdığımız gözəl günlər yadına düşdü. Məni o halda görüb narahat olurdu. Hiss elədim ki, vəziyyətim ona həddən artıq əzab verir. Mənə dedi: "Seyid, belə pis qoxuda səhərə qədər necə qalacaqsan?"

– Bu pis qoxunun ağrısı yaralı ayağımın tapdanmasından azdır.

– Belə olanda mən əzab çəkəcəyəm.

– Əsas odur ki, mən rahat olum. Məgər sən mənim rahatlığımı istəmirsən?!

Bir söz demədi. Dərin ah çəkib bəəşçilərə qarğış etdi. Bir-iki saat yanımda qalandan sonra Hücir Absəvaranın və Əhməd Səidinin yanına getdi. Hər saatdan bir yanıma gəlib deyirdi: "Seyid, bir şey istəmirsən?" Məni gülmək tuturdu. Ürəyimdə deyirdim: "Məgər bir şey istəsəm, tapa biləcəksən?!"

Əsirlərin çoxu yatmışdı. Yaralılara çox qayğı göstərən şirazlı qoca yanımda peyda oldu. Adı Həsən Rüstəmən idi. Həmin korpusda ən yaşlı əsir idi, gecələr xüsusi tibb yardımçısı kimi yanımda qalırdı. Mayın sonlarında Şələmçədə əsir düşmüşdü. Arıq bir kişi idi, təxminən 60 yaş olardı. Saç-saqqalı ağarmışdı, nurlu və sevimli üzü var idi, məscid xadimlərinə oxşayırdı. İraqlılar onu təxminən 20 gün Bəsrədə hərbi qarnizonda saxlamışdılar. Elə bilirdim ki, atamla birgə əsir düşmüşəm. Tualetdə uzandığımı görüb narahat oldu. Səbəbini söyləyəndən sonra isə razılaşdı.

Ağrıdan yata bilmirdim. Həsən əmi məni ruhlandırmaq üçün dedi: "Oğlum, səni həkimə aparacaqlar, yaxşılaşacaqsan. Sən yaşayacaqsan".

– Allah necə istəyirsə. Bizim taleyimiz də belə imiş.

– Oğlum! Sevinirəm ki, belə ağır şəraitdə ruhdan düşmərsən.

Həsən əmi yanımda olduğu iki həftədə mənə bir tərbiyəçi kimi idi. O mənə və digər yaralılara deyirdi: "Uşaqlar! İmam Səccada təvəssül edin. İmam Səccad da əsirlik və xəstəlik ağrısını birgə çəkib. Əgər Allaha dua və pak imamlara təvəssül etsəniz, Allah sizə kömək edər!"

Həsən əminin təqvası və dözümlülüyü misilsiz idi. Ən güclü ağrılar zamanı bu beyti oxuyurdu:

İstək yolunda qəm-qüssədən şikayət eləmə,

Əziyyət çəkməyən adam rahatlığa çıxıb bilməz!

Gecə yatanda daha kiminsə ayağıma toxunacağından narahat deyildim. Gecənin yarısı bir neçə saniyəliyə ayağımın ağrısı dayandı.

O qədər susuz idim ki, Həsən əmidən su istədim, ancaq yazığın mənə haradan su tapacağını fikirləşmədim. Həsən əmi azan verdiyinə və haqqı dediyinə görə nəzarətçilərin çoxunun ondan acığı gəlirdi. O, ərəb əsirlərin biri ilə pəncərəyə yaxınlaşıb keşikçiləri çağırmış, onlardan su istəmişdi. Bəzi nəzarətçilər onun ağ saqqalının hörmətini saxlamırdılar. Əliboş və narahat halda qayıdıb yanımda oturdu.

– Oğlum! Mən cəhd elədim, amma bu alçaqlar çox yaramaz adamlardır.

Susuzluq amanımı kəsəndə tualetin kranını açıb sormağa başladım. Fikirləşirdim ki, kranı sorsam, boğazım islanar. Çox sorandan sonra ağızıma yalnız borunun havası doldu. Kranı o qədər sormuşdum ki, çənəm ağrıyırdı.

Gecə birtəhər yatdım. Yuxuda gördüm ki, kəndimiz Dehbozorgda bulağın yanında yam, nə qədər su içirəmsə, doymuram. Həsən əmi gecənin yarısına qədər yanımda oyaq qaldı. Ayağıma baxıb ah çəkir, ağlayırdı. Səhərə yaxın bir əsgər gəlib Həsən əmidən yatmasını istədi və mənə baxacağını bildirdi.

Şənbə, 2 iyul 1988

Əl-Rəşid zindanında üçüncü günümü yaşayırdım. Bu gecə çox susuzluq çəkdim, amma ayağıma görə narahat deyildim. Heç kim ayağımı tapdamadı. Budumun arxasına bir qəlpə girmişdi. Bu günə qədər ondan xəbərim olmayıb. Sıxanda yerindən çirk axdı.

Təxminən səhər saat 8-də bizi bayıra çıxardılar. Yandakı təcridxananın yaralı əsirlərinin bir qismini bizim tərəfə gətirmişdilər. Təlaiyyə və Cüfeyr bölgələrində, Şimali və Cənubi Məcnun adalarında əsir düşmüş bəzi döyüşçülərlə tanış idim. Orduda xidmət etmiş əsgər və zabitlər bizim sağ tərəfimizdəki təcridxanada olsalar da, ordunun zirehli diviziyasının Kuşk və Təlaiyyədə əsir düşmüş bəzi uşaqları bizimlə birgə saxlanılırdılar.

Nəzarətçilər əsirlərin birinin qaşlarını siqaretlə yandırmışdılar. Onun günahı yalnız saqqallı olması idi.

Bu gün səhər sağlam əsirlər işləri böldülər. Hərə bir yaralıya baxmağı üzərinə götürdü. Yəduallah Zarei ilə mənim kimi vəziyyəti ağır olan yaralılara isə iki köməkçi təyin olundu. Mənim köməkçilərim Həsən əmi ilə məsihi əsgər idi.

Məsihi əsgər duyğusal və məsuliyyətli uşaq idi. Bu gecə səhərə qədər yanımda qaldı. Əlindən bir şey gəlməsə də, yanımda oturması

məni ruhlandırır. Səhər çağı əsirləri bayıra çıxarından məni tualetdən götürdü. Ayağımı qoruyurdu ki, heç kim toxunmasın.

Elə ağır şəraitdə məsihi bir əsgərin qayğına qalması yaxşı təsir edirdi.¹ Mən ona təşəkkür edəndə dedi: "Sizə xidmət etmək mənim borcumdur".

O, sınavı əsgər kimi zirehli diviziyada xidmət edərkən Kuşda və ya Tələiyədə əsir düşmüşdü.

Günortadan öncə iraclılar sağlam əsirləri həyətdə günəşin altında oturdular. Uşaqlar susuzluqdan səhər yeməklərini yemədilər. Bəəşçilər öncəki gündə olduğu kimi, bizi yenə susuz saxlamaqla incitmək istəyirdilər. Uşaqlar öz komandirlərini satmadıqlarına görə nəzarətçi və müstəntiqlər şəraiti bir az da ağırlaşdırdılar. Günortadan sonra məsihi əsgər keşikçilərin birinə yaxınlaşdı. Gələndə əlində bir dolça su vardı. Təəccüblə dedim: "Necə oldu ki, sənə su verdilər?"

Özü də çox susuz olsa da, bizə dedi: "Birtəhər aldım. Elə üçün bütün yaralıları çatsın".

Su isti olsa da, bizi xilas edəcək nemət idi. İçəndən sonra ona dedim: "Axı keşikçilər heç kimə su vermirlər".

– Onların arasında bir məsihi var, mənimlə arası yaxşıdır. Suyu o verdi.

Məsihi əsgər fədakarcasına suyu yaralıların ağzına yaxınlaşdırır və hərə bir neçə qurtum içirdi. Məsihi nəzarətçi ona hörmət edirdi. Məncə, onu digər keşikçilərə də tapşırmış və onlar həmkarlarının istəyini nəzərə almışdılar. Ondən başqa kim olsaydı, su verməzdilər. Lakin sonrakı günlərdə məsihi əsirin azadlığı da məhdudlaşdı və bizə əvvəlki kimi qulluq edə bilmədi.

¹ Müqəddəs müdafiə zamanı İran məsihiləri digər döyüşçülərlə birgə həzrət İmam Xomeyninin amallarına sadıq qaldılar. Əhvazın müvəqqəti cümə imamı Hacı ağa Əhmədərza Həcəti 1995-ci ildə Bəsic həftəsi münasibəti ilə bir çıxışında demişdi: "Bir iraclı əsir deyirdi: "İraqın yeddinci korpusunun komandiri General Mahir Əbdülraşid bir əməliyyat zamanı zabitlərindən birinin bir əsiri dayanmadan döydüyünü görüb soruşub: "Bu yazığı nə üçün bu qədər döyürsən?" Zabit deyib: "Cənab general, bu əsir Xomeynini söymür". Mahir Əbdülraşid deyib ki, söyməyəndə bu qədər döyərlər?! Zabit belə cavab verib: "Cənab general, mən ona görə hirsələnirəm ki, bu əsir məsihidir, amma Xomeynini söymür". Sonralar öyrəndim ki, bu xatirənin mənbəyi müharibə zamanı iraclı əsirləri dindirmiş Mürtəza Bəşirinin yazdığı "Bir istintaqın məruzəsi" kitabıdır. Bu xatirə iraclı polkovnik Məhəmmədərza Cəfər əl-Cəşəminin verdiyi ifadələrdəndir. O, bu mənzərəni görmüş və Bəşiriyə danışmışdı.

Həmin gün günortadan sonra nəzarətçilər gəlib onunla danışdılar. Məsihi nəzarətçi də onların arasında idi. Aralarındakı zabit ona dedi: "Sən ki məsihisən, nə üçün Xomeynidən ötrü bizimlə vuruşursan?"

O dedi: "Mən məsihi olsam da iranlıyam, əsgərəm və orduda xidmət etməliyəm".

Zabit və nəzarətçilərin üzlərindən bildim ki, cavabdan xoşları gəlməyib. Onlar istəyirdilər ki, peşman olduğunu, İrana və imama sadıq olmadığını bildirsin. Zabit məsihi həmkarına görə onunla yumşaq davranırdı. O dedi: "Hərbi xidmətdən qaçıb İraqa gələydin. Bilirsən burada nə qədər məsihi yaşayır?! İraqlıların məsihilərlə işləri yoxdur". Sonra əlini bizə tərəf uzadıb dedi: "Bizim işimiz bunlardır – Xomeyninin keşikçiləri və bəsiciləri ilə. Bunlar İraqı məhv etmək, ələ keçirmək istəyirlər. Xomeyni İrandan əlavə İraqın da prezidenti olmaq istəyir. Bizim düşmənlərimiz bunlardır, siz məsihilər yox".

Hiss edirdim ki, onlarla danışmaq istəmir. Bəlkə də ona hörmət edən məsihi nəzarətçiyə görə sakit qalması üstün tuturdu. Narahat halda bir ah çəkdi və iraqılı zabitə çox qısa şəkildə dedi: "İran məsihilərinin iraqılılarla bağlı yaxşı xatirələri yoxdur. Siz Təbrizdə bəzi məsihi ailələrini yatdıqları yerdə öldürdünüz, bir nəfərləri də sağ qalmadı".

Bazar günü, 3 iyul 1988

Əl-Rəşid zindanında dördüncü günüm idi. 1 və 2 sayılı zindanlardakı yaralıları gətirmişdilər. Onların bəzisini əl-İmarədə görmüşdüm. Baldırımın yarası irinləmişdi və ölü qoxusu verirdi. Ayağımın altı da şişmişdi, günbəgün pisləşirdi. Fikirləşirdim ki, görəsən mənə bu vəziyyətdə nə vaxta qədər zindanda saxlamaq istəyirlər. Üç-dörd yaralının da vəziyyəti ağır idi. Onlardan biri iraqılıların axtardığı Hüseyin İsgəndəri idi. Bədəni pis yanmışdı, başdan-ayağa suluğun içində idi. O, Bəxtiyari lurlarından idi və Əhvazda böyümüşdü. Səhv etməsəm, Kərbəla qərargahının Mina təmizləmə briqadasının komandiri idi. Güclü yanığına görə ondan çox şübhələnmirdilər. Möhkəm və dözümlü adam idi. Məcnun adasında alovlu güllələr qamışlıqları yandıranda onların arasında qalmış, qamışların arası ilə uzun yol qaçmışdı. Elə yanmışdı ki, bədəninin yağı təcridxananın yerinə tökülürdü. Nəzarətçilər onun kölgəlikdə uzanmasına icazə vermirdilər. Ona yanacaq kremi də vermirdilər.

Milçəklər bütün bədənini zəbt etmişdi. Yanımda uzanmışdı. Milçəkləri qovmaq istəyəndə mane olub dedi: "Mən sağlamlığımı bu milçəklərə borcluyam. Onlar olmasaydı, indiyə ölmüşdüm". O deyirdi: "Qismətimiz söyüş, təhqir və işgəncədən ibarət olan bu xarabada milçəklər bilərəkdən, ya da bilmədən mənə xidmət edirlər".

Yanmış bədəninin yara və suluqlarının üzərinə o qədər milçək toplaşmışdı ki, yaraları görünmürdü. Milçəklər bədəninin çirkini sorurdular. Hüseyin ruh yüksəkliyi möhtəşəm idi. Nəzarətçidən onu kameranın içinə aparmağa icazə istəyəndə dedi: "Kiminsə məndən ötrü iraqılardan bir şey istəməsinə razı deyiləm. Düşmən heç vaxt xeyrimizi istəməz".

Günəşin şüası yanmış bədənini bir neçə saat yandıranda əzab çəkirdi. Dözümlülüüyü yüksək səviyyədə idi. Səsi çıxmırdı, ancaq dodaqaltı Quran oxuyurdu. O vəziyyətdə yandırıcı iyul günəşi altında nələr çəkdiyini yaxşı başa düşürdüm. Uşaqlar ona təskinlik verəndə deyirdi: "Bəlkə Allah istəyir ki, yanmış bədənle günəşin altında qalım və cəhənnəmdə məni az yandırsın". Ona dedim: "Hüseyn, məgər cəhənnəmə getməyə hazırlaşırsan?"

– Seyid can, Allah mənim üçün cəhənnəmin hərarətini azaltsa, bəsimdir. Bu həyatda bizim də günahlarımız olub.

Günortadan sonra Həsən əmi nəzarətçilərdən xahiş etdi ki, Hüseyn İsgəndərini kölgəyə aparsın. Məsihi əsir də məsihi nəzarətçidən onu xəstəxanaya aparmasını xahiş etdi. Həsən əminin istəyi həyata keçdi, amma məsihi əsirinki yox.

Başqa bir yaralının boğazına güllə dəymişdi. Onu 1 sayılı zindandan gətirmişdilər. Adını bilmirəm, amma Lurustandan idi. Boğazı deşilmişdi, ağız və burnunu tutanda boğazı ilə rahat nəfəs ala bilirdi. İçdiyi su boğazının deşiyindən bayıra tökülürdü. Buna görə əlimlə boğazının deşiyini tuturdum. Arıq gənc idi, yaşı da az idi, Şimali Məcnun adasında əsir düşmüşdü. Bir neçə gündən sonra daxili iltihabdan şəhid oldu.

Günortadan sonra təxminən saat 4 idi. Hərbi istixbarət bölməsinin zabitləri zindana girdilər. Başçıları bir polkovnik idi. Yaraşığı, qarabuğdayı, arıq kişi idi, qarışıq qara saçı vardı. Əlində Xəndək əsirlərinin hərbi məlumat qovluğu vardı.

Polkovnik tərcüməçini çağırıb əsirlərə dedi: "Sizin bu məlumatlarınızı bizim əl-İmarədəki Hərbi istixbarət bölməmiz göndərib".

Polkovnikin doğru deyib-demədiyini bilmirəm, amma təlim çubuğunu əlinin içinə vura-vura dedi: "Mənim qardaşım həmin gün Məcnun adasında həlak oldu".

İraqlılar həmin gün Məcnun adasında 30-40 düşmən qayığını məhv etmiş minomyotçu, pulemyotçu və snayperləri axtarırdılar. Oradakı minomyotçulardan Mehdi Kərimini, Fərəcullah Heydərini, Məhəmməd Sadiqifərdi, Seyid Nadir Sadatı, İsmayıl Solətdarı və Əlişir Qeytasini tanıyırdım. Kabel və dəyənəklə uşaqları vurmağa başlayanda Seyid Nadir Sadat və Məhəmməd Sadiqifərd ayağa qalxıb dedilər: "Uşaqları vurmayın, minomyotçular biz idik".

Polkovnik Seyid Nadirlə Məhəmmədin döyülməsinə tamaşa edə-edə dedi: "Bizim qayıqlarımızı vuranlar iki-üç nəfər deyildilər". Sonra sözüünə davam etdi: "Siz iranlılar həmişə bir-birinizdən ötrü fədakarlıq etməyə çalışırsınız. Biz qabaqkı əsirlərin arasında bir nəfəri axtarırdıq. Əsirlərin biri özünü həmin komandir kimi təqdim etdi. Lakin sonradan həmin komandiri tapanda bildik ki, o əsir yalan deyib və fədakarlıq edibmiş".

Onlar dolayısı ilə bizə demək istəyirdilər ki, komandirlərinizdən ötrü fədakarlıq etməyin.

Polkovnikin əmri ilə bəzi uşaqları sıradan çıxardılar. Sonra əmr etdilər ki, iki-iki üz-üzə dayansınlar. Sonra polkovnik dedi: "Bir-birinizə sillə vurun!"

Uşaqlar nə edəcəklərini bilmirdilər. Onlar iki əsiri, iki döyüş yoldaşını, iki dostu bir-birinə vurdurmaq istəyirdilər. Uşaqlar bundan imtina etdilər. Nəzarətçilər illərdən sonra müharibə əsirlərini incitmək üçün müxtəlif təcrübələr toplamışdılar. Məncə, onlar istəyirdilər ki, bununla uşaqların ürəyində bir-birinə qarşı kin yaransın.

Bir neçə gün idi tez-tez yanıma gələn və kamerada mənə qulluq edən mazandaranlı İslam Əkbərzadə polkovnikə dedi: "Siz bizi istədiyiniz qədər vura bilərsiniz. Biz əsirik, şikayət edə bilmərik. Amma özümüz özümüzü vurmırıq!" Xudarza Səidi Məhəmməd Sarəllahiyyə, Zöhrab Məhəmmədi də qarşısındakı əsirə sillə vurmaqdan boyun qaçırdı. Nəzarətçilər Zöhrabı yerə uzadıb kabellə döyməyə başladılar. Onlar kabellə Zöhrabın belinə vurduqları zaman adətə uyğun olaraq, Seyid Məhəmməd Şəfaətməneşin zarafat təbi cuşa gəldi.

O, qəliz lur ləhcəsi ilə dedi: "Utunə nəbi, nunitun nəbi, mərgitun çi bi, umit cibhe, bixrit!"¹

Gecə idi. Bəsrədən əsir gətirmişdilər. Bəəsçilər Bəsrədə onları tualetə getməyə qoymamışdılar. Onlardan üfunət qoxusu gəlirdi. Kameralara girəndən sonra bəziləri özlərini saxlaya bilmədilər. Bəziləri də elə dəhlizdə özlərini boşaltdılar. Kameraların içini pis qoxu bürüdü. Həmin gecə zindanın içi dözülməz oldu.

Nə çəkdikləri göyərmiş üz-başlarından məlum idi. Bəzilərinin əynində mayka da yox idi, yalnız tumanla gəlmişdilər. Bilmirəm Bəsrədə nə baş vermişdi, ancaq bilirəm ki, əsirliyin ən pis günlərini yaşamışdılar. Dediklərinə görə, yaralıların çoxu Bəsrədə şəhid olmuşdu. Bəxtiyari lurlarından olan Mənsur adlı biri başlarına gələnələr haqda danışıb dedi: "Valideynləriniz ya namaz üstə olub, ya oruc tutub, ya da hansısa bir xeyir iş görmüşlər ki, sizi Bəsrəyə aparmayıblar".

– Yəni Bəsrə buradan da pis idi?

– Bəsrə cəhənnəm idi.

Başını yelləyib dedi: "Uşaqların çoxu şəhid oldu. Bəəsçilər cəsədlərin üstündə gəzirdilər. Cəsədləri qarnizonun həyətinin bir küncünə yığmışdılar. Günortadan axşama qədər orada qaldılar. Bəəsçilər tez-tez cəsədlərin yanında şəkil çəkdirirdilər".

O bunları deyəndə cəsədi Bəsrədə olan Şəhid Süleyman Daneşi haqda fikirləşirdim.

Bazar ertəsi, 4 iyul 1988

Əl-Rəşid zindanında beşinci günümüz idi. Ayağım günü-gündən pisləşirdi. Ayağımın dərisinin altına laxtalanmış qan və çirk yığılmışdı, dabanımın dərisi şişmiş, kimyəvi hücumlarda olduğu kimi qabar bağlamışdı. Dərimin altında sarı mayeyə bənzər irin yığılmışdı. Qabar parçalananda maye tökülürdü. Zindanda sıxlıq olanda, iraqılılar bilərəkdən, əsirlər isə bilmədən ayağımı tapdayanda qabarlar şar kimi partlayırdı.

Susuzluqdan taqətimiz qalmamışdı. Uşaqların biri çəfyəni isladib yaralılara tərəf atdı. Uşaqlar çəfyəni ağızlarına qoyub sordular.

¹ Çox çətin durumlarda bu zarafatdan istifadə olunurdu. Mənası belədir: "Suyunuzmu yox idi?! Çörəyinizmi yox idi?! Cəbhədə nə ölümünüz vardı ki, indi də döyüləsiniz?!"

Növbəti dəfə dindirməyə gəldilər. Bu dəfə müstəntiqlərin danışığı tonu dəyişmişdi, pambıqla baş kəsirdilər. Məncə, o qədər kobudluqdan sonra bu üsulun daha çox işə yaradığını görmüşdülər.

Dünənki polkovnik danışmağa başladı: "Siz İraqın qonaqlarısınız. İranlı komandirlər bizim qonaqlarımızdır. Bizim ölkəmizin onlara xüsusi hörməti var. Onların yemək-içməyi, hətta düşərgəsi də digərlərindən ayrılır. Komandirlər daha möhtərəmdirlər. İraqda bütün əsirlərin hüquqları tanınır. Biz adi əsirlərə ayda bir dinar yarım təqaüd veririk, komandirlərə isə yeddi dinar. Əsgər və bəsiciləri adi düşərgələrə göndəririk, komandirləri isə zabitlər düşərgəsinə aparırıq və Qırmızı Xaç Cəmiyyətinin nəzarəti altında olurlar.

Yanıdakı zabit bir qədər farsca bilirdi. O dedi: "Əməkdaşlıq edin, biz də əməkdaşlıq etmək! Komandirlər yaxşı yer... Orada hamam, su, yemək çox, paltar yaxşı... Hər bir ehtiyac mövcud... Böyük Allaha and olsun, İraq yaxşı, Səddam yaxşı..."

Sakit və soyuqqanlıqla danışan polkovnik sonda iranlı komandirlərə dedi ki, istəyirlərsə, sıradan çıxsınlar. Bu gün kobudluqla keçməyən ilk gün idi. Polkovnik əsirlərə xoş gəlsin deyər əlində kabel olan nəzarətçilərin birinə qışqıraraq kabelini aldı və dedi: "Nə qədər ki xoş dil və qarşılıqlı hörmət var, kobudluğun mənası yoxdur. İranlılar mədəni insanlardır. Kobudluq yaxşı deyil, heç bir zorakılığa da gərək yoxdur. Komandirlər özləri istəsələr, önə çıxacaqlar".

Polkovnikin sözlərindən sonra bir-ikisi böyük komandiri səviyyəsində olan beş-altı keşikçi sadələvhlük edib cərgədən çıxdılar. Necə oldusa, hiyləgər İstixbarat polkovnikinin şirin dilinə aldandılar. Nəzarətçilər onları təcridxanadan bayıra çıxardılar. Dedilər ki, onları Qırmızı Xaç Cəmiyyətinin nəzarəti altında olan zabitlər düşərgəsinə aparacaqlar. Bəziləri buna inandılar və onlarla getmədiklərinə görə peşman oldular.

Sonralar təkamüllü kamerada onların birini gördüm. Göyərmiş üz-başı iraclıların komandirlərə "xüsusi hörmətini" göstərirdi. Polkovnik doğru deyirdi ki, iranlı komandirlərə xüsusi münasibət var. Seyid Əli Saleh Rəyqan onların sadələvhlük edib öz ayaqları ilə tələyə düşdüklərinə görə narahət idi. O, hirsələnib dedi: "Komandir gərək gözüaçıq olsun, zirək olsun, belə asanlıqla aldanmasın. Gərək bilsin ki, bəəsçilər hiyləgərdirlər və heç vaxt bizim xeyrimizi istəməzlər".

Nəzarətçilər Seyid Fazil Fəzliani o qədər vürmüşdülər ki, gözləri görünmürdü. Seyid Fazil Həzrət Rəsul (s) batalyonunda Qasim ibn

Həsən (ə) bölüyünün komandir müavini idi. Onu görəndə elə bildim ki, gözlərini arı sancıb. Gözləri göyərmiş və şişmişdi, önünü görməkdən ötrü göz qapağını barmaqları ilə açırdı. İraqlılara onun komandir olduğunu demişdilər.¹ İraqlı zabit Seyid Fazili əsirlərin arasından çıxarıb dedi: "Əgər komandir deyilsənsə, onda Xomeynini söy". Seyid Fazil dedi: "Xomeyni mənim təqlid müctəhidimdir, işgəncə altında ölsəm də müctəhidimi söymərəm".

İraqlı zabit dedi: "Deməli, komandirsən". Seyid dedi: "Bu əsirlərin çoxu komandir deyillər, amma Xomeynini söymürlər. Məgər imamı söyməyənlərin hamısı komandirdir?! Biz rəhbərimizi təhqir etmərik".

İraqlılar onu cərimə kamerasına apardılar. O, İstixbaratın zindanında beş aydan çox qaldı. Onlar Xəndək əsirlərini 13 saylı Rəmədi düşərgəsinə apardılar, Seyid Fazili isə məxfi Tikrit düşərgəsinə.

Günortadan sonra zabitlərin danışıq tərzini yenə dəyişdi. Nə baş vermişdisə, yenidən əsəbiləşmişdilər. Deyəsən, səhər çağı komandir kimi cərgədən çıxan beş-altı nəfərin biri işgəncə altında nəsə deyibmiş.

Nəzarətçilər uşaqları 15-20 nəfərlik cərgələrlə yerə oturdub kabel və dəyənəklə vurmağa başladılar. Onların işgəncə alətləri fərqli idi: kabel, şlanq, bambuk çubuğu və dəyənək. Bambuk daha çox ağrıdırdı. Yay kimi idi; bədənə yayılır, sonra geri atılıb dərinini və əti birlikdə qoparırdı. Qara elektrik kabelləri də çox ağrıdırdı. Onların bir hissəsinin qara örtüyünü qoparmışdılar. Nəzarətçilər üçün sağlam və yaralı fərqi yox idi. Giriş qapısının yanında oturmuş Əhməd Səidinin başına kablə vuranda hər bir vicdanlı adamın ürəyi sızlayırdı. Əhməddən başqa hansı əsirin üz-başına vururdularsa, qollarını qaldırıb başını qoruyurdu. Lakin Xəndəkdə qəlpə Əhmədin qarnını yarmışdı. Uşaqlar onun bağırsaqlarını qarnına qoyub parça ilə bağlamışdılar. Tacməhəmməd Əlipur köynəyini çıxarıb Xudarza Səidinin maykası ilə birləşdirmiş və Əhmədin qarnını bağlamışdı. Ora-bura gedəndə bağırsaqları qarnından tökülür, torpağa, quma bulaşırırdı. Bugünkü işgəncə zamanı Əhməd bağırsaqlarını tutmuşdu ki, yerə tökülməsin. Kablə onun üz-başına vuranda digər əsirlər kimi qolları ilə müdafiə olunmadığına görə nəzarətçilər hirsələnib onu daha çox döydürdülər. Əhməd fikirləşirdi ki, qollarını kabelin altına verməkdənsə,

¹ Seyid Məhəmməd Şəfaətməneş deyirdi ki, zirehli diviziyanın uşaqlarından olan və Tələyyədə əsir düşmüş Kamal adlı birisi Fazili satmışdı.

bağırsaqlarını tutsa, yaxşıdır. Nəzarətçilərin biri onunla tərslik edib bir neçə dəfə kabellə başına vurdu. Ondan əl çəkmirdi. Elə bilirdi ki, Əhməd özünü qəhrəman kimi göstərmək istəyir. Bu zaman Xudarza Səidi nəzarətçiyə dedi: "Ay kafir! Görmürsən ki, əlləri ilə bağırsaqlarını tutub?!"

İranlı ərəb əsir olan Fazil nəzarətçilərə dedi: "Ağam, o, bağırsaqları qarnından tökülməsin deyə qollarını qaldıra bilmir".

Yəduallah Zarei də döyüldü. Həsən əmi onu qoruyurdu ki, kabel zərbələri başına dəyməsin. Həsən əminin qolları Yəduallahın başına qalxan olmuşdu.

İşgəncə bitəndən sonra Həsən əmi Yəduallaha çarə fikirləşməyə başladı. İki-üç nəzarətçidən başqa hamısı nahar yeməyinə getmişdilər. Hava isti idi. Uşaqların bir çoxu susuzluqdan xörək yəmədi. Həsən əmi dedi: "Bu nəzarətçilər vəhşidirlər, axırda bu uşağı öldürəcəklər". Sonra sözüənə əlavə etdi: "Yəduallahı xəstəxanaya göndərməyincə rahat otura bilmərəm. Gərək bir iş görək".

Həsən əmi doğru deyirdi. Başına dəyən zərbələrdən hər an ölə bilərdi. Lakin onun və digərlərinin Yəduallahı xəstəxanaya göndərmək barədə israrlı xahişləri nəticəsiz qalırdı. Yəduallahın bədəni qıc olanda elə titrəyirdi ki, iki-üç nəfər onun əl-ayaqlarını zorla saxlayırdı.

Həsən əminin Yəduallah barədə bir fikri vardı. İlk dəfə onun üzündə təbəssüm görüdü və dedi: "Bildim. Yəduallahın problemini bir plastik top həll edər".

Gülüb dedim: "Bir top problemi necə həll edər?"

– Ortadan bölərik, iki papaq kimi olar. Yarısı mənim, yarısını da Yəduallahın başına qoyaram. Bu zaman başına kabel dəysə də problem olmaz. Bu istidə başı üçün də yaxşı geyim olar.

Favda Vəlfəcr-8 əməliyyatında Həsən əminin başına qəlpə dəymiş, kəllə sümüyünün ön hissəsini aparmışdı. Onun beyninin üzərinə süni sümük qoymuşdular. Həsən əmi çox mehriban və duyğusal adam idi, iki oğlu və bir qızı vardı. Elə ağır şəraitdə onu özümə ən yaxşı dayaq bilirdim. Mənə və Yəduallaha qarşı ata kimi məsuliyyət hiss edirdi, özü baş nahiyəsindən yaralandığına görə Yəduallaha yönəlmiş təhlükələri daha yaxşı anlayırdı.

Həsən əminin fikri yaxşı idi. Mənim əsla ağılıma gəlmirdi. O, ərəb əsir olan Fazillə birgə iraqılılara yaxınlaşdı, Yəduallahın problemini və istəyini Sabaha izah etdi. Sabah və digər nəzarətçilər Yəduallahın vəziyyətini bildirdilər. Həsən əmi ondan bir top istədi. Sabahı gülmək

tutdu. O, zarafatlaşmaq və güldürmək üçün digər nəzarətçiləri çağırırdı. Həsən əminin istəyini deyəndə onları da gülmək tutdu. Həsən əmi cavab gözləyirdi. Sabah isə istehza ilə dedi: "Top verərəm, amma papaq üçün yox, futbol üçün, iraqılı nəzarətçilərlə iranlı əsirlərin yarışması üçün!"

Çərşənbə axşamı, 5 iyul 1988

Günortadan qabaq nəzarətçilərin biri yanıma gəldi, ayağıma baxıb dedi: "Bilirsən səni nə etməli idilər?" Yanımda uzanmış Hüseyin İsgəndəri ona dedi: "Xəstəxanaya aparmalı idilər". Nəzarətçi dedi: "Bir dəfə kiçik qardaşım uzunqulaqla Kərkükün dağlarından yük gətirirdi. Uzunqulaq dağdan aşdı və bir ayağı sındı. Ayağının sümükləri sənin ayağın kimi parçalandı. Daha işimizə yaramırdı. Ona yeganə yaxşılığımız kalaşnikovla birdəfəlik rahatlaşdırmaq ola bilərdi. Ayağı bizim uzunqulağın ayağına dönmüş siz yaralılar da bir güllə ilə rahatlaşdırmaq lazımdır. Narahat olmayın, bu, özünüz üçün də yaxşıdır. Belə olsa, daha az əzab çəkərsiniz. Bizim uzunqulağımız çox əziyyət çəkirdi, bir güllə vurandan sonra rahatlaşdı".

Məni çox təhqir etdi. Nə qədər etdimsə, cavab verməyə bilmədim. O qədər hirsələndim ki, dedim: "Əl-qolunuzu tutan yoxdur ki! Uzunqulağınız kimi bizi də öldürün!" Başuca ölüm başaşağı əsirlikdən yaxşıdır.

Gecə idi. Kameralarda idik. Nəzarətçilər zindanın həyatında şənlik edirdilər. Səbəbini bilmirdik. Uşaqlar pəncərədən onların hərəkətlərinə baxırdılar. Onlar öz sevinclərini bizə bildirməkdən ötrü kameraların dəhlizinə girdilər. Sabah əlini göyə qaldırıb dedi: "Əl-Təyyarə əl-iraniyyə fil-xəlic əl-ərəbi gıbt!"

Fikirləşdim ki, yəqin Fars körfəzi üzərində bizim döyüş təyyarəmizi vurublar. Bir hərbi təyyarənin vurulması mənim üçün adi bir şey idi.

Sabahın sonrakı əlavələrindən isə başa düşdüm ki, amerikalılar Fars körfəzi səmasında bizim sərnəşin təyyarəmizi hədəf seçmişlər.¹ Çəkdiyimiz bütün ağır-acılar rəğmə, bu faciə bizi ağılatdı. Xudarza

¹ İranın Bəndər-Abbas şəhərindən Dubaya uçan airbus A300 sərnəşin təyyarəsi Fars körfəzinin səmasında ABŞ-nın USS Vincennes donanmasından atılan iki raketlə vurulmuşdu. Təyyarədə mülki əhalidən 156 kişi, 53 qadın, 2-12 yaş arası 57 və 2 yaşdan aşağı 8 uşaq olmuşdu. Təyyarənin 16 ekipaj da daxil olmaqla bütün 290 sərnəşini şəhadətə qovuşmuş, ABŞ prezidenti bu işinə görə həmin gəminin kapitanı William Rogers-ə Üstün müvəffəqiyyət nişanı vermişdi.

Səidi Sabaha və digər nəzarətçilərə dedi: "Siz necə adamlarsınız ki, 300 günahsız və mülki adamın öldürüldüyünə sevinirsiniz?!"

Sabah dedi: "İranlıların ölümü əlbəttə ki, sevindiricidir. Məgər siz iraqlıların ölümünə sevinmirsiniz?!"

Zöhrab Məhəmmədi dedi: "Sizin mülki adamlarınızın ölümünə sevinmirik!"

Həsən əmi dəhlizdən çıxmaq üzrə olan Sabaha dedi: "Əgər həqiqətən də dediyiniz kimi müsəlmansınızsa, heç vaxt müsəlmanların kafirlər tərəfindən öldürülməsinə sevinməyin!"

Çərşənbə günü, 6 iyul 1988

Səhər tezdən bəzi əsirləri bayıra çıxardılar. On-on beş nəfər idilər. Onların iki-üçü bizim birləşmənin uşaqlarından olan ərəblər idi, Xəndək mövqeyində əsir düşmüşdülər.

Onları aparıb günortadan sonra gətirdilər. Onlara yaxşı qulluq etmişdilər. Bəzilərinin dediyinə görə, bol və ləzzətli xörəklər, siqaret çəkənlərə siqaret, paltarları çirkli olanlara uzun ərəb paltarları, ayaqqabısı cırılanlara çəkələk vermişdilər. Birinin adı Naci idi. Təcridxanaya girən kimi Seyid Əli Saleh Rəyeqanın yanına gedib yanındakı iki nəzarətçiye dedi: "Ağa, batalyonun komandiri budur". Nəzarətçilər Seyid Əli Salehi döyməyə başladılar, bədəni gömgöy olunca onu vurdular.¹

Həzrət Rəsul (s) batalyonundan Hadi adlı başqa bir ərəb əsir iraqlı nəzarətçiye dedi: "Ağam, sən yaxşı vura bilmirsən, qoy mən vurum!"

Hadinin bir qolu olmayan seyidi elə rəhmsizcə vura bildiyini başa düşmürdüm. Seyidin kəsilmiş qoluna kabellə vuranda adamın ciyəri yanırıdı.²

Günortadan sonra, biz narahat olmayaq deyə, Seyid Əli Saleh dedi: "Nəzarətçilər məni səliqəsiz vururdular, Hadi isə səliqəli vurdu!" Hadinin vurduğu kabel zərbələrinin yeri Seyidin bədənində daha çox göyərdi. Qəbul edə bilmirdim ki, bir əsir iraqlıları razı salmaqdan, bir qədər yeyib-içməkdən və bir neçə siqaretdən ötrü bu qədər daşürəkli

¹ Naci Həzrət Rəsul (s) batalyonunda əsgər və qayıqçı idi. O, düşərgədə çoxlu xəyanətlər etmişdi. 1990-cı ildə əsirlər azad olunanda isə münafıqlərə qoşuldu.

² Hadi Əhvazın Xələfabad kəndindən idi. Azad ediləndən sonra ailəsi ilə birgə Seyid Əli Saleh Rəyeqanın evinə gedib ondan halallıq istədi. Etdiyi xəyanətlərə baxmayaraq, seyid böyüklük edib onu bağışladı.

olub öz komandirini belə vura bilər; özü də bir qolu olmayan komandiri.

Seyid o günə qədər gizlənməyi bacarmışdı. Günortadan sonra onu İstixbaratın zindanına aparıb iki saatdan çox sorğu-suala çəkdilər. Seyid zirək adam idi, əl-Meymunədə müstəntiqlərin əlindən qurtulmuşdu. Bu dəfə də Allah ona kömək etdi. Ağılıma gəlməzdi ki, o, İstixbaratın karserindən sağlam çıxıb bilər.¹ Müstəntiqlər Nacinin yalan dediyinə əmin olandan sonra onu yerə uzadıb çox pis döymüşdülər. Seyid deyirdi: "Nacini elə vururdular ki, ona yazığım gəlirdi, amma öz-özümə deyirdim: "Naci, sən olasan, bir də həmvətəninə satmayasan. Xain və namərdin cəzası budur". Müstəntiqlər Seyid Əli Salehin qolunun kəsilməsi haqda soruşanda demişdi: "Atdan yıxılmışam". Demişdilər ki, nə üçün müalicə olunmamısan? Seyid belə cavab vermişdi: "Biz əsirətlərin yaşadığı dağlıq bölgədə qalıyıq. Şəhərlə məsafəmiz çoxdur, avtomobil yolu yoxdur. Kənddə də həkim və dərman olmadığına görə yerli bir naş həkim qolumu kəsdi!"

Cümə axşamı, 7 iyul 1988

Bədənim badımcan kimi qaralmış, çoxlu irindən ayağım iyələnmiş, yaralarım qurdlamışdı. Dərman olmadığına, iraclıların diqqətsizliyinə, zindanın antisanitar şəraitinə və ən önəmlisi, xəstəxanaya aparılmadığıma görə ayağım qaralmışdı. Güclü irin qurdların çoxalmasına səbəb olmuşdu. Qurdlar bütün bədənimə bürümüş, məni bezdirmişdilər. Gecə-gündüz üz-başına çıxırdılar. Gecələr qurdların əlindən yata bilmirdim. Qulaqlarıma girməsinlər deyər hər iki qulağıma parça soxmuşdum.

Get-gedə ayağımın hissiyyatı itirdi. Bilirdim ki, artıq işi bitmişdir. Məni nə öldürürdülər, nə də xəstəxanaya aparırdılar. Məncə, yaralıları ölüncəyə qədər orada saxlamaq istəyirdilər. O günə qədər iyirmidən çox yaralı orada canını tapşırılmışdı. Daha özümdən yorulmuşdum. Zindanda digərlərindən aralı gəzməyə çalışırdım. Hiss edirdim ki, heç kəs üçün dözülsə deyiləm. İstəyirdim hamıdan uzaq bir yerdə qalım və

¹ Müstəntiqlər Seyid Əli Salehin komandir olduğunu sübut edə bilməyib onu Naci ilə üzləşdirmişdilər. Naci də onun batalyon komandiri olduğunu sübut edə bilməmişdi. Onlar seyidə demişdilər: "Bizim səninlə işimiz yox idi, öz həmvətənin sənini satdı". Əl-Meymunədə olduğu kimi, həmin dindirmə zamanı da Seyid Əli Saleh özünü Fəth briqadasının sadə bir döyüşçüsü kimi təqdim etməyi yaxşı bacarmışdı.

üfunət qoxusu başqalarını incitməsin. O qədər iylənmişdim ki, az adam mənə kömək etmək istəyirdi. Məni görəndə keşikçi və nəzarətçilərin də halları pisləşirdi. Onlar məni görəndə burunlarını tutub uzaqlaşırıdılar.

Günortadan sonra iraqılı bir zabitlə birgə bir neçə jurnalist və operator zindana girdi. Müxbirin əynində jurnalistlərə xas jilet vardı. Mikrofonun üzərinə İraq televiziya kanalının loqosu vurulmuşdu. Gənc və qarabuğdayı müxbir giriş qapısının sağ tərəfindən müsahibəyə başladı. Yaralılar divara söykənmişdilər. Uşaqlar bir-bir müxbirin suallarına cavab verirdilər, tərcüməçi də tərcümə edirdi. Sualların çoxu əsirin adı-soyadı, hərbi birləşməsi və əsir düşdüyü yer haqda idi. Axırda soruşurdular: "Ailənizə hansı sözlünüz var?"

Sevinirdim ki, bütün bu əzab-əziyyətlərin yanında nəhayət, həyatda olduğumu xəbər vermək üçün bir imkan yarandı.

Növbə Seyid Məhəmməd Şəfaətməneşə çatanda özünü təqdim edəndən sonra dedi: "Atam Əlimərdandan istəyirəm ki, öz vəzifəsini yaxşı yerinə yetirsin, qoyunlardan muğayat olsun, yaxşı çoban olmağa çalışsın, sürüyə yaxşı baxsın və bilsin ki, vəzifəni yerinə yetirməkdə səhlənkarlıq etmək olmaz!"¹

Seyid Məhəmməddən sonra növbə Buşəhrdən Nəsrullah Qulamiyə çatdı. O, kitab dili ilə danışırdı. Özünü təqdim edəndən sonra dedi: "Atam Ruhullaha salam göndərirəm. Onun üçün darıxıram. Ümidvaram Allah onun sayəsini ailəmizin başı üzərində əskik etməz! Sonda əziz Buşəhr xalqına deyirəm ki, biz rəis Əli Delvarinin başını ucaltmağa çalışırıq. Ruh yüksəkliyimiz yerindədir. Başqa sözlüm budur ki, biz yaxşıyıq, nigaran qalmayın!"

Nəsrullahın birinci cümləsi aydın idi. Əsirlər Ruhullah sözünü o qədər işlətməmişdilər ki, iraqlıların çoxu məqsədin İmam Xomeyni olduğunu bilirdi. İraq İstixbaratının senzurası bu müsahibələri yayılmağa qoymayacaqdı. O bu sözü deyəndə müxbirin yanındakı iranlı mütərcim məqsədini anlayıb acı təbəssüm etdi. Bunu müxbirə deyəndən sonra isə nəzarətçilər kəbellə Nəsrullahı döyməyə başladılar.

Növbə mənə çatdı. Müxbir qarşımda oturdu. Demək istəyirdim ki, əsirlik 20 il də uzansa, biz dözəcəyik. Lakin vəziyyətimiz çox pis

¹ Seyid Məhəmmədin atası Əlimərdan Rustad İmam Əli (ə) batalyonunun komandiri idi. Seyid orada taqım komandiri olmuşdu. O, atasına demək istəyirdi ki, şəxsi heyətindən muğayat ol və öz vəzifəni yaxşı yerinə yetir.

olduğuna görə iraqılı zabit ağır yaralılarından müsahibə almağa qoymadı. Onunla müxbir arasındakı dialoqun bəzi sözlərini başa düşdüm, bizdən nə üçün müsahibə almadığını bildim. Onlar gedəndən sonra tərcüməçi Fazil mənə dedi: "Müxbir sizdən müsahibə almaq istəyirdi, amma zabit icazə vermədi".

– Nə səbəbə?

– Zabit müxbirə dedi ki, bunların vəziyyəti yaxşı deyil, son bir neçə gündə bəziləri burada ölüblər. Bunların yaşayıb-yaşamayacaqları bəlli deyil. İndi müsahibə alsan və sonra ölsələr, Qırmızı Xaç Cəmiyyətinə cavab verə bilmərik.

Cümə, 8 iyul 1988

Bu gün günorta hava çox isti idi. Yerdən buxar qalxırdı. Ayağımızın altındakı beton döşəmə o qədər isti idi ki, bədənimizi kabab etmişdi. Yerdə otura bilmirdim. Yer in istisindən bədənimizin dərisi qopurdu. Digər günlərdə olduğu kimi, bu gün də saatlarla zindanın həyatında isti yerdə oturmalı idik. Xəmis adlı iraqılı çavuş su istəyən bir əsirə dedi: "Xomeynini söy, sənə su verim".

Sonra təhqiramiz sözlə həmin əsirə yaxınlaşıb dedi: "Narahat oldun?! Narahat olma, Xomeyni gəlib sizə su verəcək!"

O əsirin adını bilmirdim. Xəmisə cavab vermədi. Söz və hərəkətlərindən kinli adam olduğu bilinən Xəmis əllərini yuxarı qaldırıb dedi: "Dua edin, dua!" Məqsədi bəlli idi: duaya, təvəssülə inanan, Allaha və Əhli-beytə iman olan iranlıları ələ salmaq istəyirdi.

Uşaqlardan iki-üçü susuzluqdan huşlarını itirdilər. Məhəmmədkazim Kərimianın və Məhəmməd Sadiqifərdin iraqılardan su almaq cəhdləri boşa çıxdı. Məhəmmədkazimin həddən artıq israrı Sabahı hirsələndirdi və kabellə onu vurmağa başladı.

Sabah yarım saatdan sonra əlində bir dolça krana yaxınlaşdı. Dolçanı su ilə doldurub nəzarətçilərin otağına gedəndə Məhəmmədkazim qaçıb dolçanı əlindən qapdı. Nəticəni fikirləşmirdi, nəyin bahasına olursa-olsun, yaralılara su vermək istəyirdi. Sabah Məhəmmədkazimlə bacarmayacağını bilib nəzarətçiləri səslədi və hamılıqda onu vurmağa başladılar. Məhəmməd Sadiqifərd onlara yaxınlaşdı və ucadan dedi: "Həzrət Abbasın qatilləri! Şimrin övladları! Suyu Allah verib, nə üçün onun bəndələrinə vermirsiniz?!"

Üç nəzarətçi su şlanqını Sadiqifərdin boğazına dolayıb dartmağa başladılar. Fikirləşdim ki, mütləq boğulacaq. Şübhəm yoxdur ki, o,

güclü və iri cüssəli adam olmasaydı, buna dözməyib boğulardı. O, nəfəs almaq üçün əlini şlanqla boğazının arasına keçirmişdi. Üç nəzarətçi şlanqlı elə dartırdılar ki, elə bildim özüm boğuluram. Nəzarətçilər ona bata bilmədiklərinə görə bir az da hirsləndilər.

Baş nəzarətçinin əmri ilə hər iki Məhəmməd köynəklərini çıxarıb qızmar günəşin altında isti yerə uzandılar. Nəzarətçilər qəddarcasına hər ikisini vurmağa başladılar. Ağrılı səhnə olsa da, Məhəmmədlərin qeyrət və fədakarlığı möhtəşəm idi.

Daim zikr deyən və qorxmaz insan olan Həsən əminin də səsi çıxdı. Nəzarətçilər "məcus", "atəşpərəst" və "kafir" sözləri ilə Məhəmmədi söyürdülər. Onların bu hərəkətinə dözməyən Həsən əmi ayağa qalxıb danışmağa başladı. Sabah onu yerində oturtmağa çalışdı, amma Baş nəzarətçi Sabaha dedi: "Dəymə, qoy danışsın".

Həsən əmi onlara dedi: "Siz bizi ürəyiniz istəyən qədər təhqir edir, söyürsünüz. Bizə məcus, atəşpərəst, kafir deyirsiniz. Biz nə kafirik, nə məcus, nə atəşpərəst, nə də dinsiz. Biz ağa İmam Hüseyinin ardıcılıyıq. Sizcə, bu uşaqlar nə üçün bu qədər işgəncəyə dözür və şikayət etmirlər?! Çünki Əhli-beytə təvəssül edirlər. Siz bizə kafir və dinsiz deyirsiniz. Sizcə, bir kafir Əhli-beyti bu qədər sevə bilər?! Bizim əməliyyat parollarımız imamların adını daşıyır. Bizim uşaqlarımız cəbhədə öz nişanlarını çıxarıb atır və deyirdilər ki, həzrət Fatimənin qəbri yoxdur, yeri bilinmir, qoy bizim də qəbrimiz bilinməsin. Bizim uşaqlarımız deyirdilər ki, anamız kimi itkin düşüb məzarsız qalmaq istəyirik.

1982-ci ildə Müslim ibn Əqil əməliyyatının parolu "Ya Əbəlfəzl-Abbas" olduğuna görə uşaqlar qumqumalarından su içmirdilər. Deyirdilər ki, ağa Əbəlfəzl Fəratın sahilində susuz şəhid olub, biz də susuz şəhid olmaq istəyirik. Sizin babalarınız ağa Əbəlfəzli susuz şəhid etdilər, bu gün siz də onlar kimi rəftar edirsiniz. Bu bir neçə gündə nə qədər yaralı şəhid olub. Bəlkə bu sözlərə görə məni də öldürəcəksiniz. Mən ömrümü yaşamışam. Siz bizə kafir və dinsiz deyirsiniz. Bilmək istəyirəm ki, kafir əməllərinə bizim işlərimiz çox oxşayır, yoxsa sizin?!"

Həsən əmi danışanda ürəyim üzüldü. Allahı çağırırdım ki, onunla işləri olmasın. Özüm də mat-məttəl onun cəsarətli çıxışını dinləyirdim. Fazil onun sözlərini iraqhlılara tərcümə etdi. Onu vurmadıqlarına təəccübləndim. Fikirləşdim ki, yəqin ən yaşlı əsir olduğuna görə işləri olmadı. Lakin məsələ başqa idi. Axşam

kameralara girəndə Həsən əmi yanımda idi. Onun sözlərini iraqılılara tərcümə etmiş Fazil yanıma gəlib dedi: "Mənim atam! Məgər sən canından bezmisən?! Bu sözlərlə həm öz başına iş açacaqsan, həm də digərlərinin".

Həsən əmi dedi: "Mən haqqı deyirəm".

– Orası elədir, amma burada haqq sözə müştəri yoxdur. Əgər sənin sözlərini əksinə tərcümə etməsəydim, işin bitmişdi. Səni öldürərdilər!

Həsən əmi Fazilin onun sözlərini əksinə tərcümə etdiyini bilib narahat oldu. Mən ona haqq verirdim. O, Fazilə dedi: "Sən xəyanət etmisən, əmanətdarlığı qorumamısan. Səni bağışlamıram!"

Fazil dedi: "Atam, məndən incimə. Mən sənə yalnız iki-üç cümləni dəyişdim. Biri bu idi ki, dedin bizim işlərimiz kafirə uyğundur, yoxsa sizin. Biri də bu idi ki, sizin atalarınız ağa Əbəlfəzli şəhid etmişlər".

Şənbə, 9 iyul 1988

1 Saylı əl-Rəşid zindanından gətirilmiş beş yaralıdan birinin vəziyyəti ağır idi. Əhməd Səidi kimi raket qəlpəsindən onun da bağırsaqları kəsilmiş, sinəsindən və başından xəsarət almışdı. Mazandaran ləhcəsi ilə danışdı. Kərbəla diviziyasının uşaqlarından idi, təxminən 45 yaşı olardı. Sarı saqqalı mənə qardaşım Seyid Qüdrətullahı xatırladı. Əynində Koreya şalvarı var idi. İraqlılar onun keşikçi geyiminin köynəyini cırmışdılar. Bir nəzarətçi kəlbətinlə saqqalının bir hissəsini qoparmışdı. Belə bir vəziyyətdə olmasına baxmayaraq, yanımdan keçən hər bir iraqılı onu bir formada təhqir etməyə çalışdı. Sabah əlini başına fırladıb işarə ilə deyirdi: "Əmmamən hanı?!" Bəzi nəzarətçilər onun ruhani olduğunu düşündülər. Mən də elə bilirdim. Sakit, vüqarlı və azdanışan adam idi. Lakin danışanda iraqılıları sümüklərinə qədər yandırır. O, heç bir şəraitdə, heç bir məsləhətə görə keşikçi olduğunu gizlətmək istəmirdi.

Zindan rəisinin müavini olan baş leytenant ona dedi: "Sən Xomeyni keşikçisisən?"

Cavabında dedi: "Bəli, mən Xomeyninin keşikçisiyəm".

Sözlərini Fazil tərcümə edirdi. Baş leytenant dedi: "Bu vəziyyətdə hələ də Xomeyniyə sadıqsən?"

O dedi: "Hər kəs öz rəhbərini sevir. Siz demək istəyirsiniz ki, Səddamı sevmirsiniz? Əsirlik imanı və düşüncəni dəyişdirmir, möhkəmləndirir!"

Bekar olanda əsirlərlə danışan və onları daha yaxından tanımağa çalışan baş leytenant soruşdu: "Peşman deyilsən?"

O dedi: "Həzrət Zeynəbin əsirliyinin nəticəsi şəhadətdən çox olmasa da, az da deyildi. Mən peşman deyiləm. Mühəribə zamanı hamı bu vəziyyətə düşə bilər".

Hava çox isti idi. Nəzarətçilər yüksək rütbəli zabidlərin gəlişinə hazırlaşdılar. Zindana gündə bir-iki yüksək rütbəli zabit gəlirdi. Beş-altı gün öncə əsirlərin şəxsi və hərbi informasiyalarını öyrənmək üçün, sonrakı günlərdə isə komandirləri seçib aparmaq üçün gəlmişdilər.

Baş leytenant İraqın Müdafiə nazirliyindən yüksək rütbəli bir zabitin gələcəyini demişdi. İranlı yaralı Yezidə əsir düşmüş həzrət Zeynəbin missiyasından danışanda baş leytenant belə bir nəsihət verdi: "Baxış üçün bir komandir gələcək. İstəsən, ondan xahiş elə, səni xəstəxanaya aparsınlar. Qəhrəmanbazlıq eləmə, peşman olduğunu bildir. Komandirə de ki, peşmansan. Belə etsən, sənə yazığı gələr və əmr edər xəstəxanaya apararlar".

İraqlı baş leytenant mənə və divara söykənib oturmuş digər yaralılara baxıb dedi: "Siz də aiddir. Kim peşman olduğunu bildirsə, xəstəxanaya gedəcək".

Yalan deyirdi. Əgər peşman olduğumuzu desəydik də bizi xəstəxanaya aparmayacaqdılar. Onun məqsədi əsirləri yüksək rütbəli zabitin qarşısında sındırmaqdan ibarət idi. O, yaralı əsirlərin peşmanlıq bildirməsindən həzz alırdı. Sonra əlavə etdi: "Ötən ay bu polkovnik buraya baxışa gəlmişdi. İki yaralı peşman olduqlarını bildirdilər. Biri hamının önündə Səddamın şəklini öpdü. Polkovnik də əmr etdi ki, bu hərəkətinə görə onu xəstəxanaya aparsınlar".

Bunu deyəndə əmin oldum ki, yalan deyir. Çünki bir iranlı əsirin hamının önündə Səddamın şəklini öpməsi inandırıcı deyildi.

Taqətsiz halda başını aşağı salmış mazandaranlı yaralı dilləndi: "Bizim xar olmağımız, peşmanlıq bildirməyimiz, Səddamın şəklini öpməyimiz qeyri-mümkündür. Bizim elə prinsiplərimiz var ki, hətta ölsəm də peşman olduğumu demərəm. Kimsə peşman olmaqla və Səddamın şəklini öpməklə sizdən rəhm gözləyirsə, çox böyük səhvdir".

Mazandaranlı yaralı bu sözlərlə bizə başa salmaq istəyirdi ki, mən bu işi görməyəcəyəm, siz də diqqətinizi toplayın, səhvə yol verməyin, vətənimizin şərəf və heysiyyəti ilə oynamayın.

Yarım saatdan sonra nəzarətçi və keşikçilərin gözlədiyi hərbi zindanın həyatına girdi. Çökək gözlü, keçəl başlı və iri cüssəli bir adam idi. Gözündə eynək vardı. Pələng dərisi rəngində qısaqol hərbi geyimi düz bədənə oturmuşdu. Yaşı əllidən çox olardı. Qapıdan girən kimi əsirləri süzməyə başladı. Yaralıların yanına çatanda dayanıb gözlərini bizə dikdi. Yaralılara müxtəlif suallar verdi. Mazandaranlı yaralının saqqalı onun diqqətini cəlb etdi. Qarşısında dayanıb dedi: "Əntə haris əl-Xomeyni?" Mazandaranlı yaralı cavab verdi: "Bəli, mən Xomeyni keşikçisiyəm!" Polkovnik ondan soruşdu: "Ruhanisən?" Yaralı dedi: "Yox, keşikçiyəm".

Zindanın rəis müavini polkovnikə dedi: "Ağam! Bu yaralı deyir ki, hələ də Xomeynini sevirəm, əsirlik şəhidlikdən əskik deyil və əsirlərin missiyası Zeynəbin missiyası kimidir..."

İmam Xomeynini əsirlərin bütün ağrı və acılarının səbəbkarı kimi göstərməyə çalışan polkovnik mazandaranlı yaralıya tənə ilə dedi: "Sən İraqda bizə nə demək istəyirsən?! Xomeyni haradadır?! Gəlib sənə kömək etsin. Bu vəziyyətdə nə edəcəksən, qarnının yaraları nə olacaq?! Burada sənə Xomeyni kömək edə bilər, yoxsa prezident Səddam?!"

Bədəndə taqəti qalmayan mazandaranlı yaralı dodaqlarını bir-birinə sıxdı, ağzının suyunu birtəhər udub polkovnikə dedi: "Mən cəbhədə uzun müddət korpusun dini-siyasi bölməsində çalışmışam, uşaqlara Nəhcül-bəlağə dərsi vermişəm. Sizə Nəhcül-bəlağədən, mövlam Əmirəlmöminindən (ə) bir şeirlə cavab verə bilərəm.

Sonra o, Nəhcül-bəlağənin 36-cı məktubundakı şeirin dörd misrasını oxudu. Mənası belədir:

"Mənim necə olduğumu soruşursansa, bil ki, mən dözümlüyəm, güclüyəm. Mənə ağırdır ki, düşmən qəm-qüssəmi görüb sevinir, dost isə kədərlənir".¹

Şeiri tərcümə etməyə ehtiyac yox idi. Polkovnikin özü ərəb idi, mazandaranlı yaralının cavabına məəttəl qalıb ona baxırdı. Üzündən bilinirdi ki, belə gözəl cavab gözləmiş. Sanki havası boşalan şar

¹ Onun cavabı yorğunluğu və ağrını canımdan çıxardı. Mən onda bu şeirin yalnız dörd sözünü yadda saxlaya bildim. Azad olandan sonra bu şeiri axtarmağa başladım, Nəhcül-bəlağəni ilk dəfə əvvəldən axıra kimi oxudum, bu şeiri görəndə kimi həmin günün xatirələri gözlərim önündə canlandı. Həm də həmin mazandaranlı yaralının Nəhcül-bəlağə ilə nə qədər tanış olduğunu bildim.

kimi olmuşdu. Yaralını vurmadılar. Polkovnik heç bir əsirlə danışmadan zindandan çıxdı.

Mazandaranlı əsir elə qızmar günəşin altında Quran oxuyurdu. Ertəsi gün qürub çağı isə bütün enerjisi bitdi və şəhadətə qovuşdu. O, İmam Əli (ə) məktəbinin yetirməsi və İmam Xomeyninin vəfali keşikçisi idi. Əl-Rəşid zindanının qapı və divarları onun ayıqlığını və düşmənsünaslığını heç vaxt unutmayacaq. Quran və Nəhcül-bəlağə onun damarlarına hopmuşdu.

Bazar günü, 10 iyul 1988

Ən çətin vəziyyətdə idim. Ayağım çox şişmişdi. Ölüb bu vəziyyətdən qurtulmağı arzulayırdım. Ayağıma iynə də batırsaydılar, hiss etməzdim. Ayağımın qaralığı və çirki hər gün artırdı.

Bir neçə gün idi nəzarətçilərə yeni bir çavuş əlavə olunmuşdu. Sabah onu Übeyd çağırırdı. Çavuş Übeyd yaralılara çox sataşırdı.

Seyid Məhəmməd Şəfaətməneşin diz sümüyü elə sınımışdı ki, adi gözlə də bilinirdi. Bir dəfə ona dedi: "Sənin heç nəyin yoxdur, qalx ayağa, yeri!"

Ona dedim: "Sizin iri kalibrli gülləniz dizinin sümüyünü parçalayıb". Qəbul etmirdi. O, sağlam əsirləri yaralılara qulluq etməyə də qoymur və deyirdi: "Döyüşdə yaralananlar sağlam əsirlərdən daha çox müqavimət göstərmiş və irəqlə öldürmüşlər".

Bu gün Übeyd çox hirsli idi. O, Həsən əmini yaralılardan ayırıb sağlam əsirlərin arasında oturdu.

Ötən gecədən yaralarımın qurdları çoxalmışdı. Bütün bədənimi və paltarlarımı qurd basmışdı. Dabanım ölmüşdü. Hətta sol ayağımın əzələsindəki yaranı da qurd basmışdı. Dilxor idim. Gecəni əməlli yata bilməmişdim. Gözümə yuxu gedən kimi üz və bədənimdəki qurdların hərəkətinə oyanırdım. Qurdlar başıma dırmaşır, qulaqlarıma girirdi. Qulağımın aşağısındakı çökək yeri sıxıb qurdları əzirdim. Yaralarımın əmələ gələn çoxalan qurdlar canımın bəlasına çevrilmişdilər. Sarı rəngli və kiçik idilər. Ən yüngül təzyiqlə ölürdülər, xırda soxulcana bənzəyirdilər. Qulaqlarıma girməsinlər deyər çox vaxt qulaqlarıma parça taxırdım.

Günorta çağı keşikçi həmyerlim Əlişir Qeytasidən kömək istədim. O, Xəndək müdafiəsində əsir düşmüşdü. Ağır şəraitlərdə çox vaxt məni tək qoymur və kömək edirdi. "İçəri" komandasından sonra irəqlilər kabel və dəyənəklə əsirləri vuranda Əlişir başqa bir əsiri

çağırır, ehtiyatla məni içəri aparırdılar. Bu gün də qayğıkeş bir qardaş kimi yanımda idi, ayağımdan pis qoxu gəlməsinə baxmayaraq mənə sevə-sevə qulluq edirdi. Yanıma gələndə ona dedim: "Əlişir, vallah, daha taqətim qalmayıb".

Səbrim elə tükənmişdi ki, ürəkdən ağlamaq istəyirdim. Əlişir üz-başımıdakı qurdları təmizləyib yerdə öldürürdü.

Çavuş Übeyd Əlişirin mənə kömək etdiyini görüb hirsələndi, sözləri ilə məni təhqir etməyə başladı və dedi: "Gör səni necə qurd basıb, üfunət iyi verirsen!"

Ondan və digər nəzarətçilərdən başqa bir şey gözləməirdim. Kinli düşmən idilər. Ona dedim: "Eybi yox, deyirlər həzrət Əyyubu da qurd basıbmiş. Biz ki onun ayağının tozu ola bilmərik".

Übeydlə aramızdakı söhbəti eşidən Hüseyn İsgəndəri dedi: "Seyid, ehtiyatlı ol. Həzrət Əyyubu şübhəyə salmağa çalışan şeytan kimi bunlar da sənin iradəni zəiflətmək istəyirlər. Diqqətini topla, əcrini hədə eləmə, möhkəm ol, heç vaxt zəiflik göstərmə. Əmin ol ki, Allah səni sevdiyinə görə belə sınağa çəkir. Bunların sözlərinə aldanıb ürəyində peşman olmayasan!"

Hüseynin sözləri mənə xüsusi rahatlıq verirdi. Öz vəziyyəti lap pis idi. Yanıb suluqlamış bədəni ilə məndən az ağrı çəkmirdi. Hüseynin nə dediyini başa düşməyən Çavuş Übeyd dilləndi: "Siz uşaqlar cəbhəyə nə üçün gəldiniz ki, indi də bu günə düşəsiniz?!"

– Allaha və vətənimizə görə gəldik.

– Allaha görə iraqlıları öldürməyə gəldiniz?! Allah demişdi ki, bizi öldürəsiniz?!"

Übeyddən həqiqətən yorulmuşdum. Bu inadkar və kinli adamla mübahisə etmək istəmirdim. Belə vaxtlarda elə söz demək istəyirdim ki, məndən əl çəkib getsin. O qədər yorulmuşdum ki, ona demək istəyirdim sən haqlısan, amma sən Allah, məndən əl çək. Lakin sualını bir də təkrarlayanda dedim: "Allah bizə deməyib ki, sizi öldürək, amma sizə də deməyib ki, bizi öldürəsiniz!"

Ondan qurtulmaq üçün ən yaxşı cavab bu idi. O isə məni hirsələndirməkdən ötrü çox soyuqqanlıqla dedi: "Hə, Allah bizə deyib ki, iranlıları öldürün".

Susuz idim, halım xoş deyildi. O istidə hətta danışmağa və dinləməyə də taqətim qalmamışdı. Günəş məni elə vurmuşdu ki, özümə də hövsələm yox idi, o ki qala Übeydə. Bir söz deməməyə nə qədər çalışdımsa, bacarmadım.

Az hirslənmək üçün onun inadına dedim: "Allah və Quran biz iranlılara deyib ki, Xuzistanı zorla ələ keçirmək istəyənləri öldürün!"

Sinəmə möhkəm bir təpik vursa da, bu sözü deyəndən sonra yüngülləşdim. Übeyd inadkar adam idi, əsla geri çəkilmirdi. Sabah onu nahar yeməyinə çağırır, o isə getmirdi. Sanki hələ demədiyi sözü qalmışdı. Əlişir ona dedi: "Siz bu yaralının vəziyyətini görürsünüz, onunla nə işiniz var?! Onunla mübahisə edib söyməkdənsə, deyin ayağının yarasını bağlasınlar. Allah və Peyğəmbər buyurub ki, yaralı əsiri müalicə edin, ona əzab verməyin".

Çavuş Übeyd Əlişirə dedi: "İstəyirsən deyim gəlib yarasını bağlasınlar".

Əlişir dedi: "Məmnun olarıq. Biz də İranda sizin əsirləri öz yaralılarımız kimi müalicə edirik".

Əlişiri ələ saldığına əmin idim. O isə inandı.

Übeyd Əlişirə dedi: "Qalx, ayağını əz!"

Əlişir təəccübləndi, onun zarafat etdiyini sandı. Übeyd sözünü ikinci dəfə təkrar edəndə Əlişir dedi: "Bizimlə zarafat edirsən?"

Çavuş Übeyd üzünü tərcüməçi Fazilə tutub dedi: "Mən ciddi danışırım. Bizim düşmənlərimizlə zarafatımız yoxdur!"

Əlişir dedi: "Bunu etmərəm".

Übeyd qəzəblə Əlişirin əmri yerinə yetirməsini istəyirdi. O dedi: "Mən deyirəmsə, etməlisən!"

Əlişir dedi: "Məgər sizin hər dediyiniz düzgündür?! Sizə nə olub?"

Güman ki Übeydin psixoloji problemi var idi. Hirslənib özündən çıxdı və Əlişiri vurmağa başladı. Əlişir mənim ayağımı tapdamadığına görə əlli qamçı zərbəsinə məhkum olundu. Elə yandırıcı istidə Übeyd onu çılpaq bədənlə isti asfaltın üzərinə yıxıb vurmağa başladı. Axşam Əlişir kamerada yanıma gələndə dedim: "Gərək ayağımı tapdayaydın, hissiyyatı yoxdur".

Əlişir gözləri yaşarmış halda başımı sinəsinə yapışdırdı, barmaqlarını saçımın arasına saldı, alnımı öpdü və dedi: "Olmaz, seyid!"

Bazar ertəsi, 11 iyul 1988

Ayağımın pis qoxusuna görə günorta məni həyəətə apardılar. Böyük şam ağacının yanında kərpic divara söykəndim. Vəziyyətim iraqılılara, hətta öz əsirlərimizə də dözülməz idi. Nəzarətçilər Əlişir Qeytasinin və Həsən əminin mənə qulluq etmələrinə icazə vermədilər. Yaralıların

xəstəxanaya aparılması cəhdləri də boşa çıxdı. Nəzarətçilər deyirdilər ki, bizim buna ixtiyarımız çatmır. Yaralıların çoxu şəhid olmuşdu.

Əl-Rəşid zindanının dar küçəsindən keçən hərbiçilər yanıma çatanda bir qədər dayanıb mənə baxır, sonra yollarına davam edirdilər. Bəziləri ayağımın vəziyyətini görüb burunlarını tuturdular. Ölü qoxusu verən ayağımın iyindən özüm də əziyyət çəkirdim, amma artıq alışmışdım. Öz bədənimin bir hissəsi iyləndiyinə görə narahatedici qoxusuna dözməyə məcbur idim.

Əl-Rəşid zindanının qapısının önündə kül rəngli bir İFA hərbi avtomobili dayandı. Dörd əsir yemək qazanını maşından endirdilər. Əsirlər bir sıra ilə düzülüb nahar paylarını almağı gözləyirdilər. Zindanın zabitlərindən olan bir mayor və nəzarətçilər qazanın ətrafında dayanıb yemək bölgüsünə baxırdılar. Əl-Rəşid zindanında çoxlu əsirlər susuz olduqlarına və günvurmaya görə xörək yemirdilər.

Yaşı 30-dan yuxarı olan bir iranlı əsir əlində xörək qabı qazanın önünə keçdi. Xörəyi bölən iraqılı çömçə ilə onun qabına xörək qoydu. Həmin gün nahar yeməyinə kələm xuruşu ilə bir qədər plov verirdilər. İraqılı zabit bir göz qırpımında qabı həmin əsirin əlindən alıb yerə çırpdı, özünü divara yapışdırıb üzünə möhkəm bir yumruq vurdu. Nə baş verdiyini bilmirdim. Nəzarətçilər çox az hallarda yemək verən vaxtı əsirləri vururdular. Bundan ötrü o qədər vaxt var idi ki, yemək veriləndə buna lüzum qalmırdı. Tərcüməçi Fazil onlara yaxınlaşdı. Diqqətlə baxanda bildim ki, köynəyinin qolundakı yazı zabiti hirsələndirib. O, əsir düşməzdən öncə köynəyinin qoluna belə yazıbmiş: "Xomeynini sevmədən Mehdi aşiqi olmaq mümkün deyil!"¹

Əvvəlcə elə bildim ki, bu cümləni qoluna döydürüb. Zabit orada "Xomeyni" sözünü görən kimi hirsələnmişdi. Bəəşçi zabit alışqanını əsirə uzadıb həmin yazını yandırmasını əmr etdi.

Əsir bir neçə saniyə dayanandan sonra zabitə dedi: "Bu yazının sizə ziyanı yoxdur". Zabit dedi: "Yandır, səninlə işimiz olmasın".

Əsir dedi: "Çıxarıb verərəm sizə. Mən yandıra bilmərəm".

¹ Sonralar onu 16 sayılı Tikrit düşərgəsinin üçüncü yataqxanasının tıkanlı məftillərinin arxasından gördüm. Kərbəla diviziyasının uşaqlarından, adı Mənsur Qasimi idi, Cənubi Məcnun adasında əsir düşmüşdü. Mənsur məni ilk dəfə İraqın əl-Meymunə şəhərindəki qarnizonda görmüşdü. Ondən soruşdum: "Həmin gün səni haraya apardılar? Nə etdilər? Nə yaxşı ki, öldürmədilər!" O dedi: "On gün karserdə qaldım. Məni ütü ilə yandırdılar. On gündən sonra əl-Rəşid zindanına göndərdilər, sonra isə buraya".

Nə iraqlı zabit geri çəkiliirdi, nə də iranlı əsir. O, zabitin və digər nəzarətçilərin önündə köynəyinin yazısını yandırmaq istəmirdi. Tərs zabitin israrı da nəticəsiz qalırdı. O da keşikçi və nəzarətçilər önündə pərt olmaq istəmir, nəyin bahasına olursa-olsun, əmrinin yerinə yetirilməsinə nail olmağa çalışırdı. Əsir zabitin inadkarlığını görüb dedi: "Dedim ki, özüm bu işi görməyəcəyəm, amma istəsəniz, siz yandıra bilərsiniz. Əmin olun ki, bu parçanın yanması ilə İmam Xomeynidən heç nə əskilməyəcək".

Zabit hirsəlndi, onu divara çırpıb təpiklə vurdu, digər nəzarətçilərə də onu vurmalarını əmr etdi. Nəzarətçilər kabel və təpiklə onu döyməyə başladılar. Onun döyülməsini görməmək üçün bir qədər başımı aşağı saldım. Nəzarətçilərin biri təpiklə üzünə vurdu, burnundan qan açıldı və divarın kənarında yerə yığıldı. Səbri tükəndi. Uca danışığından hirsəlndiyi bilinirdi. Lakin çox çalışıb özünü ələ aldı və başqa bir söz demədi. Cəsur adam idi. Oturduğu yerdə sol əli ilə burnunu tutdu. Barmaqlarının arasından qan damırdı. Sağ əlinin barmağını burnunun qanına boyayıb kərpic divara bir söz yazdı: "Xomeyni".

İraqlılar ondan belə bir şey gözləmədilər. Bir neçə dəqiqə mat-məttəl ona baxdılar. Nə biz belə bir şey gözləyirdik, nə də iraqlılar. Hirsli nəzarətçilər onu yerə yıxıb dəyənək və çəkmələri ilə üz-başına vurmağa başladılar. Üzü göyərdi və paltarları qana boyandı. Onu o qədər vurdular ki, taqətsiz halda divarın yanında uzanıb qaldı; hansı ki həmin divara öz qanı ilə "Xomeyni" sözünü yazmışdı.

Bir polkovnik onlara yaxınlaşıb nə baş verdiyini soruşdu. Mayor məsələni danışandan sonra polkovnik əsəbiləşdi. Nə dediklərini başa düşmürdüm, amma zənnimcə belə deyirdi: "Bu bəsicə nəinki yazdığını yandırmadı, hətta onu divara da yazdı". İraqlı polkovniki əsəbiləşdirən və mayoru danlamağa vadar edən yeganə səbəb bu idi.

Nəzarətçilər onu cərimə kamerasına apardılar. Ondən sonra təmizlik işçilərinin biri bir vedrə su ilə divardakı yazını yumağa başladı.

Gözəl mənzərə idi. Həmin gün əsirliyin ən yaxşı günlərindən biri idi. Həmin əsirin hərəkəti dərdlərimi unutturdu. Əsirlikdə "Kərbəla müsafiri", "Kərbəla zəvvarı", "Kim Kərbəlaya getmək istəyirsə, Bismillah", "Şəhadətə qədər Xomeyni ilə birgə", "Güllə və qəlpələrin girişi qəti qadağandır" kimi yazılar döyüşçülərin köynəklərində çox görünürdü. Cəbhə mədəniyyətindən ilhamlanan bu yazılar iraqlıları hirsəlndirir və uşaqların başını ağrıdırırdı.

Axşam iki zabit zindanın dəhlizinə girdi. Əl-Rəşid zindanının komandiri bəzi yaralıların adlarını oxumağa başladı. Deyəsən həqiqətən də bizi xəstəxanaya aparmaq istəyirdilər. Əl-Rəşid zindanından xilas olmağımızı səbirsizliklə gözləyən sağlam əsirlər bizdən çox sevinirdilər. İylənmiş ayaqla 16 gün bu zindənda ölümlə əlbəyaxa olmuşdum. Hələ də inanmırdım ki, bizi xəstəxanaya aparacaqlar. Kameradan çıxanda sağlam əsirlər bizə yaxınlaşıb sevindiklərini bildirirdilər. Əlişir Qeytasi sevincindən ağladı. Hamıdan çox Həsən əmi sevinirdi. O, yanımda oturub ağlamağa başladı. Alnını öpdüm, kövrəlib mən də ağladım. Həsən əmi dedi: "Oğlum, bu, sevinc və kədər göz yaşlarıdır. Sevinirəm ona görə ki, nəhayət sizi xəstəxanaya aparırlar. Ayağını kəssələr, sağalacaqsan. Ona görə kədərlənirəm ki, səndən ayrılacağam və bəlkə bir də bir-birimizi görmədik".

Dedim: "Həsən əmi, mən səni öz atam kimi bilirəm. Nə qədər ki sağam, sənin yaxşılıqlarını unutmayacağam". Həsən əminin ata mehribanlığının sayəsində rahatlıq hiss edirdim.

Həmin axşam daha çox, ayağımı tapdayanlar məndən halallıq istəyirdilər.

Məni xəstəxanaya apardıqlarına görə Turabəli də çox sevinir, üzümü öpüb ağlayırdı.

Ərəb əsirlərdən olan tərcüməçi Fazil köynəyini çıxarıb mənimki ilə dəyişdi. Qorxurdu ki, arxasındakı yazıya görə məni incidərlər. İraqlılar Xəndək yolunda köynəyimin arxasına belə yazmışdılar: "Əl-Haris əl-Xomeyni", yəni Xomeyninin keşikçisi.

Fazilin sağ yanağı göyərmişdi. Günortadan sonra bir istixbarətçi zabit korpusa girib demişdi: "Ərəbdilli əsir kimdir?" Bizim korpusda Fazil və Həmid adlı iki ərəb əsir vardı. Həmidi yandakı korpusa aparmışdılar. İraqlılar ərəb əsirləri çağıranda belə deyirdilər: "Veyn əl-ərəbistani?", yəni ərəbistanlı haradadır? Bu zaman Fazil həmin zabitə belə cavab vermişdi: "Ənə Xuzistani", yəni mən xuzistanlıyam. Zabit bir neçə dəfə demişdi ki, sən ərəbistanlısan. Fazil isə dayanmadan demişdi: "Ənə Xuzistani". Zabitin əmri ilə orada Fazili möhkəm döymüşdülər.

Təcridxananın giriş qapısının yanında iki şəhid döyüşçünün cənazəsi var idi. Biri susuzluqdan, o biri də çoxlu qanaxmadan şəhid olmuşdu. Bizdən öncə həmin cəsədləri hara isə apardılar.

Uşaqlarla sağollaşdım və ondan sonra bir də onları görmədim.

Digər yaralılarla birgə təcili yardım maşınına mindik. Maşın əl-Rəşid zindanından çıxdı. Hansı xəstəxanaya aparıldığımızı bilmirdim. Lakin əl-Rəşid zindanından xilas olduğuma görə 11 iyul 1988-ci il tarixini ömrümün ən yaxşı günlərindən biri kimi qeyd etdim.

Əl-Rəşid zindanından çıxdığıma görə sevinirdim. İraq ordusunun dördüncü korpusunun əl-Meymunədəki qarnizonunda və bu zindanda gördüyüm təhqirlərə görə çox pis olmuşdum. Əl-Meymunədəki ilk günümün xatirə və təhqirləri mənə əzab verirdi. Razi idim ki, hər iki ayağımı kəsəydilər, amma elə təhqir olunmayaydım. Bizi tualetlərin dəhlizində yerləşdirdikləri ilk gün səhər çağı tualetin qapısının yanında divara söykənmişdim. Bəəşçi nəzarətçilərin biri tualetə girib üstümə sidiyini axıtdı. Başımı aşağı salıb ağzımı və gözlərimi bağladım. O gedəndən sonra ucadan ona qarşı etdim: "Allahdan xəbərsiz siz bəəşçiləri yalnız cəddimə tapşırıram. Cəddim belinizi qırsın!" Onu söydüyümü zənn edib qayıtdı, böyrümə möhkəm bir təpik və üzümə bərk sillə vurdu. Bu səhnə yadıma düşəndə çox narahat olur, həddən artıq hirsələnirdim.

Beşinci fəsil:

Əl-Rəşid hospitalı, Bağdad

Bazar ertəsi, 11 iyul 1988 – Əl-Rəşid hospitalı, Bağdad

İraq ordusunun boz təcili yardım maşını Bağdadın əl-Rəşid hospitalına daxil oldu.¹ Nəzarətçilər qapının önündə dayanmışdılar. Yeriyə bilən yaralılar Seyid Məhəmməd Şəfaətməneşlə məni içəri aparmalı idilər. Hadi Gənci ilə Nəsruallah Qulami özləri yaralı olsalar da, Seyid Məhəmmədi təcili yardım maşınından endirdilər. Onları gözlədiyim yerdə iki iraqlı nəzarətçi məni maşından endirdilər və maşın hospitalı tərk etdi. Onlar bizi təxminən 30 kv metrlik bir palataya apardılar.

Hospitala girəndən sonra əl-Rəşid zindanından xilas olduğuma görə iki rəkət şükür namazı qıldım. Hospitalın anbarlarından birini döyüş yaralıları üçün boşaltmışdılar. Divarlarının hündürlüyü 2 metrden çox idi, üstünə də tikanlı məftil halqaları çəkilmişdi.

İki palata və qapının yanında bir otaq vardı. Orada başqa bir palata da var idi və orada iraqlı yaralılar müalicə olunurdular.

Palatada biz altı yaralıdan başqa üç iranlı da var idi. Onları dünən günortadan sonra gətirmişdilər. Onların biri kimyəvi silahdan yaralanmışdı, kimyəvi qazlardan yaranmış ağ ciyər narahatlığı ona əzab verirdi. Danışanda ağ ciyəri təhrik olur və öskürürdü. Buna görə uşaqlar onunla az danışirdilər. Qarnına da qəlpə dəymiş, içi irinləmişdi. Danışmağa təqəti yox idi. Səhv etməsəm, Rəştdən idi.

Digər yaralı Məşhəddən idi. Təxminən 35 yaşı olardı, yarıağarmış saçı var idi. Yanında tank mərmisi partlamışdı. Sol çiyinə qəlpə dəymiş, boyun onurğası zədələnmişdi. Başını çevirə bilmirdi. Partlayış dalğasına düşdüynə görə hissiyyatı sıradan çıxmışdı. Gecə yarısı ağrıdan sayaqlayırdı: "İrəliləyin, mən arxanızdan gəlirəm... Bel çantam

¹ Bağdadın əl-Rəşid hospitalı İraq ordusunun Quru qoşunlarının Baş səhiyyə bölməsinin nəzarəti altında fəaliyyət göstərirdi. Oranın həkim və baxıcılarının hamısı hərbcilər idi. Hospitalın bir tərəfində ayrı-ayrı dörd kamerası olan gizli bir zindan vardı. İraqlılar yaralı əsirləri Beynəlxəlv Qırmızı Xaç Cəmiyyətindən gizli şəkildə ən pis şəraitdə müalicə edirdilər. Hospital Bağdadın şərqində, Zəfəranıyyə rayonunda yerləşirdi.

haradadır?.. Ey Hüseyin ordusu, Kərbəlaya çatana qədər bir "Ya Hüseyin" daha..."

Qızdırmadan yanırdı. Uşaqlar onun ayağını yumağa başladılar. Bizdən daha sağlam olan Hadi başına yaş dəsmal qoyub onun qızdırmasını salmağa çalışırdı. Lakin fayda vermiridi. Hadi nəzarətçilərdən kömək istədi. İlk gecə idi, iraqılılar da əhəmiyyətsiz yanaşırdılar.

Digər iranlı yaralı olan Əhməd Şərif Nəcəfabaddan idi. Məndən iki-üç yaş böyük olardı. Səhərə qədər zarıyırdı. Sidik kisəsinə güllə dəymişdi, yeriyə bilmirdi. Bizim palatada qaldığı bir neçə gündə onu sağlam uşaqlar tualetə aparırdılar. İraqılılar onun tualet əvəzinə istifadə etməsi üçün bizə bir plastik vedrə vermişdilər. Lakin uşaqlar içməli suyumuzu onda saxlayırdılar. Əhməd yaxşı uşaq idi, çox ağrı çəkir və uzandığı yerdə namaz qılırdı.

Buşəhrdən olan Nəsrullah Qulami əl-Mehdi briqadasının Vəlfərc batalyonunun uşaqlarından idi. O, Cənubi Məcnun adasında əsir düşmüşdü, qarnına, belinə və sol əlinə qoryunov pulemyotunun gülləsi dəymişdi. O, batalyon komandirinin rabitəçisi olmuşdu.¹

Seyid Məhəmməd Şəfaətməneş Kohgiluyə və Boyer-Əhməd vilayətindən idi, Məcnun adasında əsir düşmüşdü. Ayağına iri kalibrli güllə dəymişdi, bir neçə metrliyində tank partladığına görə bədəni yanmışdı.²

İsmayıl Solətdar Boyer-Əhməd rayonundan və Xəndək müdafiəsinin mahir minomyotçularından idi. Xəndəyin müdafiəsində yaxşı çıxış etmişdi. Başına qəlpə dəyib kəllə sümüyünə və sinirinə xəsarət yetirmişdi. Bu üzdən bir qolu işləmirdi.³

Xudaxast Pezeşk də Boyer-Əhməd rayonundan idi, sinə və ayaq nahiyəsindən yaralanmışdı.⁴

Qasim Fəqih Buşəhrin Xurmuç bölgəsindən idi. Arıq oğlan idi, dizinə və gözünə qəlpə dəymişdi. O, Əmirəlmöminin (ə) briqadasının Əbəlfəzl-Abbəs batalyonunda snayper olmuşdu. İraqılılar üç gün onun qollarını bağlayıb Məcnun adasında qamışlıqların arasına atmışdılar. Üç gündən sonra bir iraqılı şisə onu xilas etmişdi.⁵

¹ Nəsrullah Qulami indi Milli bankın Təngistan şöbəsində çalışır.

² Kitabın ikinci fəslində Seyid Məhəmməd Şəfaətməneş haqda məlumat vermişəm.

³ İsmayıl Solətdar Boyer-Əhməd rayonunda Keşikçilər korpusunun təqaüdçüsüdür.

⁴ Xudaxast Pezeşk barədə kitabın ikinci fəslində məlumat vermişəm.

⁵ Qasim Fəqih indi Buşəhrin Xurmuç rayonunun Maarif şöbəsində anbar rəisidir.

Hadi Gənci Xürrəmşəhrdə doğulmuş, Mahşəhrdə böyümüşdü. O, sağ ayağından yaralanmışdı. Mahşəhrin Musa ibn Cəfər (ə) briqadasının İmam Hüseyin (ə) batalyonunun döyüşçülərindən olmuşdu. Batalyondan yalnız o, əsir düşmüşdü. Hadi yaralı olsa da, öz işlərindən əlavə, bizə də kömək edirdi. Yaralıların arasında yalnız o, yeriyə bilirdi. Qayğıkeş və fədakar insan idi.¹

Taqətsiz halda uzandıq. Artıq heç kəsin ayağımı tapdamayacağına görə sevinirdim.

Palatada yalnız üç çarpayı var idi. Razılaşmaya əsasən, vəziyyəti pis olanlar çarpayıda uzandılar. Çarpayıların üstü bizdən öncəki xəstələrin qan və çirk ləkələri ilə dolu idi. Hadi səhərə qədər bizə qulluq edir, özü az yatırdı. Ağrıdan yata bilmədiyim gecələrin çoxunda onun oyaq olduğunu görmüşdüm.

İranlı yaralılara aid şöbənin həkiminin adı Əziz Nasir idi. O, arıq insan idi, orta boyu, alçaq səsi və xınayı saçı vardı. Döyüş yaralıları şöbəsinin Təhlükəsizlik (istixbarət) bölməsinin rəhbəri olan zabit bir neçə gündən bir baxış üçün oraya gəlirdi. Bəəşçi, adı Sədun Fəyyaz idi. İmam Xomeynini çox təhqir edirdi. Ona cavab qayıtaran yaralıları yarımçıq müalicə ilə əl-Rəşid zindanına yollayırdı. Bu onun ən kiçik intiqamı idi.

Bir dəfə yandakı palatanın yaralılarından biri ilə mübahisəsi düşdü. İmamı təhqir edəndə Məcid adlı bir ordu əsgəri cavabını verdi. Məcid cəsarətli və qeyrətli insan idi, güclü bədəni vardı. Nitqi qüsurlu idi. Tehrandan və Həməzə diviziyasının uşaqlarından idi, Dehloranda, ya da Musianda əsir düşmüşdü. Bel və ayaq nahiyəsindən yaralanmışdı. Qollarına və belinə ilan, əjdaha, şam şəkli, bəzi aşıqanə sözlər və "Ana, mənim qəlbimdəsən" cümləsini döydürmüşdü. "Eyvallah" sözü dilinin əzbəri idi. Görkəmindən o şəraitdə imamı müdafiə edəcək adama bənzəmirdi. Mərdliyi digər xüsusiyyətlərinin başında dururdu. Yandakı palatada olsa da, çox vaxt nahar yeməyinin yarısını mənə və digərlərinə verirdi. Ona namaz qıldırmağa çalışdım, amma nəticəsi olmadı. Hər şeyi yerində idi, yalnız namazını qılmırdı.

Hospitalın İstixbarət zabiti "verdiyini bütün söyüşlər Səddama getsin" dediyinə görə Məcidi əl-Rəşid zindanına göndərdi. Onu aparanda dedi: "Görkəmə uyğun gəlməsə də, mən iranlıyam və

¹ Hadi Gənci hazırda İlamda yaşayır və özəl işdə çalışır.

düşmənlər ölkədə imamımı müdafiə edirəm. Məgər qaradan o yana bir rəng də var?! Hara aparsalar, problem deyil!"¹

Çərşənbə, 13 iyul 1988

Səhər tezdən palatanın qapısı açıldı. Yaralılar şöbəsinin istixbarətçi zabiti Sədun Fəyyaz doktor Əziz Nasirlə birgə palataya girdi. Partlayış dalğasına görə sayıqlayan məşhədli yaralı qapının yanında yerə uzanmışdı. Gecə çox zarıymışdı. Sədun Fəyyaz qapının qabağında dayandı, bütün yaralıları süzəndən sonra doktor Əziz Nasirdən halımızı soruşdu. Üzü Sədun Fəyyazın ayağının yanında döşəmənin plitəsinə yapışmış məşhədli yaralı Sədunun çəkməsini tutub yumruqla bir neçə dəfə yavaşca vurdu. Öz ixtiyarı əlində olmadığı tam aydın idi.

Sədun hirsələnib onu təpikləməyə başladı. Ağrılı mənzərə idi. Çəkmə ilə başına elə möhkəm vurdu ki, uşaqlar etiraz etdilər. Onun ağız və burnundan qan axdı. Hadi Gənci Sədun Fəyyaza dedi: "Bu yaralı partlayış dalğasına düşüb, iradəsi əlində deyil!" Sədun isə fikir vermirdi.

İraqlılar onun yarımcan bədənini palatadan çıxardılar. Yarım saatdan sonra Tofiq Əhməd adlı şiə nəzarətçi pəncərənin arxasından onun şəhid olduğunu xəbər verdi. O dedi: "Qulağımdan qan gəldiyinə görə bildim ki, sağ qalmayacaq". Seyid Məhəmməd Şəfaətməneş ona bu şeiri oxudu:

Eşq qətlgahında yalnız yaxşını öldürürlər,
Çirkin tülküsiyətləri öldürürlər.
Sadiq aşıqsənsə, ölümdən qorxma,
Öldürmədikləri adam ancaq murdar olur!

Bu gün yaralarımızı bağlamadılar. Səhər yeməyinə mərci suyu verdilər. Yeməkdən sonra bizi bayıra apardılar. Palatadan elə üfunət iyi gəlirdi ki, doktor Əziz Nasir və tibb işçiləri içəri girəndə burunlarını tuturdular. Doktor baxıcılara əmr etdi ki, bizi köhnəlmiş çirkli yaralarla birgə hamama aparsınlar. Yaralarımıza nə olacağı onlar üçün önəmli deyildi.

¹ Məcid "məgər qaradan o yana bir rəng də var?!" - deyəndə ona dedim: "Şəhid Həsən Baqiri deyir ki, qaradan da tünd bir rəng var və o, üfəqdə parlayan şəhid qanının qızartısıdır". Bunu eşidib dedi: "Qəbul edirəm. Biz qaraltını görürük, Şəhid Baqiri isə yuxarıları!"

Bizi elə yaralı halda kranın yanındakı kölgəliyə apardılar. Ora Əziz Nasirin qırmızı toyotasının duracağı idi. Alt paltardan başqa bütün paltarlarımızı soyunduq. Buna məcbur idik. Yaralarımıza su dəyməsin deyə tibb işçilərindən xahiş etdik ki, bizə sellofan versinlər, amma məhəl qoyan olmadı. Əlində şlanq olan şöbə gözətçisi sanki bağça suvarırdı. Yaralarımıza su tutanda Hadi Gənci ilə İsmayıl Solətdar etiraz etdilər. Gözətçi dedi: "Yaralarınızın çirkini yuyuruq". Dedim: "Su ilə?!"

Su tökəndən sonra ayaqlarımızın altından qan və irin axmağa başladı. Hospitalın bütün tibb işçiləri hərbcə idilər, orada şəfqət bacısı yox idi.

Bu işlərdən bildim ki, onlar heç bir insani dəyərlərə sadıq deyillər. Sağ ayağım düzələsi deyildi, kəsilməli idi. Sol ayağımın buduna isə qəlpə dəymiş və bir neçə santimetr dərinliyində irinləmişdi. Ölmüş ətlər yonulmalı idi. Yaralarım qoxulmuşdu. Tibb işçisi keyitmə iynəsi vurmada cərrahiyyə bıçağı ilə budumu kəsdi. İlk dəfə idi ki, iraqlılar yaralarımı savlon mazi ilə bağlayırdılar.

Cümə axşamı, 14 iyul 1988

Hospitalda üçüncü günümüz idi. Sübh namazına bizi Hadi oyatdı, sonra ötən gecə palatamıza gətirilmiş bir yaralı əsirin yanına getdi. Onu da namaza oyatmaq istəyirdi, amma dünyadan köçmüşdü. İki iraqlı nəzarətçi gəlib onun cəsədini apardılar. Hara apardıqlarını bir Allah bilir. Tofiq Əhməd dedi: "Bağdadın ətrafında qədim bir qəbiristanlıq var. Əsirləri orada dəfn edirlər".

Çəkmələri otaqda qalmışdı. İplərini çıxarıb onlardan təqvim düzəltdim. O təqvimlə həftənin və ayın günlərini və ili bilirdim. Həmin ip təqvimdən iki il istifadə etdim. Onun hesabına həmişə təqvimi bilir və soruşanlara deyirdim. Məhəmmədkazim Babayi və Ələsgər İntizarı deyirdilər: "Seyid Nasir düşərgənin təqvimidir".

İraqlılar su vurduqlarına görə uşaqların yaraları, xüsusən də mənim ayağımın yarası parçalanmışdı. Ayağımın vəziyyəti elə idi ki, tez kəsilməli idi. Bu axşam tibb işçilərinin biri dedi ki, sabah ayağın kəsəcəklər.

O günlərdə elə vəziyyətdə idim ki, yaşı 16-nı ötməmiş bir ayağın kəsilməsini səbirsizliklə gözləyirdim. O qədər əzab çəkmişdim ki, ayağımın kəsilməsi kimi heç bir şey məni sevindirə bilməzdi. Mən o ayaqla müxtəlif əməliyyatlarda iştirak etmiş, Ərvəndin və Məcnun

adalarının sularından, qamışlıqlarından tutmuş Şələmçənin minalanmış sahələrinə və bataqlıqlarına qədər, Xəndək yolundan tutmuş Kürdüstanın başıqarlı dağlarına qədər çoxlu yaxşı və çətin günlər keçirmişdim. Kəsilmək təhlükəsi dəfələrlə ondan yan keçmişdi. O ayaq təxminən iki ilə yaxın idi təhlükəli sahələrdə mina təmizləyənin ayağı olmuşdu, Kürdüstanın Şaşo təpələrinin minalanmış sahələrində on qəlpə yarası almış, 1988-ci ilin qışında Alaqlı, Şaşo, Gərdəriş, Qamu, Gövcar, Qamış və Yağsəmər yüksəkliklərində 15 dərəcə şaxtanı təcrübə etmişdi. O ayaq mənimlə birgə çoxlu isti-soyuğa dözmüşdü, hara gedirdimsə, “uf” da demir, çox işlədəndə şikayətlənmirdi, vəfəli bir dost kimi həmişə yanımda idi. Mən hara istəyirdimsə, gedir, həmişə sözümə baxırdı. Lakin ona görə o qədər ağrı çəkmişdim ki, daha bundan artıq dözə bilməzdim. İllərlə mənə dözmüş ayağa dözüümüm qalmamışdı. Etiraf etməliyəm ki, ona yaxşı yoldaş olmadım. İyirmi gün idi əlindən tənqə gəlmişdim. Tez bir zamanda bədənimdən ayrılmasını istəyirdim. Mənim onunla sərgüzəştlərimin dərdli hekayəsi var. O gün ayağım Bağdad hospitalının zibilliklərində dəfn olunacaqdı və mən orada qalmış ayağımı həmişə xatırlayacaqdım.

Günortadan öncə iki hərbi mənə xərəyə qoyub hospitaldan apardılar. Getməzdən öncə palata yoldaşlarıma dedim: "Bu gün mənim ən yaxşı günümdür. Mən daha ayağa qalxıb yol yeriyə, istədiyim tərəfə diyirlənə biləcəyəm. Daha ayağımın tapdanmasından qorxmayacaq və ağrılarla vidalaşacağam; hərçənd ağrı kişi üçündür".

Əməliyyat otağında bir saat gözlədim. Heç bir yeri görməyim deyə gözlərimi bağlamışdılar. Hospitalın dəhlizində xərəkdə uzandığım yerdə üstümə bir parça atdılar. Yanımdan keçənlər dayanıb keşikçilərdən haqqımda soruşur, danışdılar. Çox istəyirdim ki, ayağım vətənimin xəstəxanasında kəsilsə və vətənimdə dəfn olunaydı.

Tehranın Loğman xəstəxanasındakı şirin xatirələrim gözlərim önündə canlandı.¹ Bəəşçilərin zülmələrini və müharibə cinayətlərini

¹ 1987-ci ilin mayında Kürdüstanın Şaşo dağındakı mövqelərimizin önündə mina tələləri qurarkən iki ayağımdan yaralandım. Hər iki ayağıma qəlpə girdi. Məni Sənəndəcin Tohid xəstəxanasına, oradan da kermanşahlı yaralılarla birgə təyyarə ilə Tehrana göndərdilər. Mehrabad hava limanından bizi Loğman-Həkim xəstəxanasına apardılar. Bir gün hava almaq üçün bayıra çıxdım. Məncə, aprelin 28, ya da 29-u idi. Qayıdanda əlil arabası ilə qapıdan keçə bilmədim. Bu zaman xəstəxanadan çıxan bir polis polkovniki mənə kömək etdi, arabamı içəri saldı. O, sağollaşanda dedi: "Oğlum, mən polkovnik Dəbiriyəm, Tehran polisində işləyirəm. Əgər bir işin olsa,

yadıma salıb öz-özümə deyirdim: "Qoy bədənlərimizin parçaları düşmənlər torpağında qalsın, amma vətənimizin bir qarış torpağı da düşməndə qalmasın!"

qulluğunda hazırım". Fürsətdən istifadə edib dedim: "Mənim üçün bir iş görə bilərsiniz, məmnun olaram". Dedi: "Bizim boynumuzda böyük haqqınız var. Siz olmasaydınız, Səddam bu məmləkətə sahiblənmişdi. Bacardığım hansı işin olsa, görərəm". Dedim: "Mən 7-8 gündür burada yatıram. Qohumlarımdan heç biri mənim yaralandığımı və burada olduğumu bilmir. Böyük qardaşım Seyid Qüdrətullah məktub yazmışam, amma hələ cavab gəlməyib. Tehrandan üç dayım yaşayır, heç biri mənim burada olduğumu bilmir. Əgər onların birinə xəbər verə bilərsiniz, məmnun olaram". Polkovnik dedi: "Ünvanlarınızı bilirsiniz?" Dedim: "Böyük dayımınkini bilirəm". Polkovnik Dəbiri kağız-qələm çıxarıb dayımın ünvanını yazdı: "Ekbatan qəsəbəsi, blok 6... Məhəmmədəli Cahandidə". Dedi ki, elə bu gün gedib xəbər verəcəyəm.

Axşam hər üç dayım xəstəxanaya gəldi. Loğman xəstəxanasının Yaralılar şöbəsinin başçısı Rəfət Rəxşaxanım da onların yanında idi. Xanım Rəxşaxanım hər gün axşamüstü gedir, bir də ertəsi gün səhər gəlirdi. Xanım Rəxşaxanım Behzad dayımın yanında görəndə təəccübləndim. Öz-özümə dedim ki, bunlar naməhrəmdirlər, nə üçün bir-birilə bu qədər səmimidirlər. Məhəmmədəli dayım dedi: "Əmir, Rəfət xanım dayımın yoldaşdır. Necə olub ki, bu müddətdə onu tanımamısan?" Mən dedim: "Bilmirəm, tanıyırdım. İndi də inana bilmirəm".

Çox sevindim. Onda xəstəxanada təklikdən əziyyət çəkirdim. Günortadan sonra məndən başqa bütün palata yoldaşlarımdan ziyarətçiləri olurdu. Görüşə gələnlər mənim çarpayımın yanında hətta bir nəfərin də olmadığını görəndə narahat olur, darıxmayım deyərək bir qədər mənimlə də söhbət edirdilər. Görüş vaxtı bitəndən sonra isə mənim gilə, alma və armud kompotlarımdan hamıdan çox olurdu. Çox vaxt həmin Rəxşaxanım narahat halda soruşurdu: "Məgər sənin qohumların yaralandığını bilmirlər?" Ağılıma gəlməyən yeganə şey bu idi ki, o mənim dayımın yoldaşı ola bilər. Ona deyirdim: "Qohumlarımdan bilmirlər". Rəxşaxanım məni Əmir adıyla tanıyırdı. Dayılarımdan məni əsl adımla çağırırdılar.

Ertəsi gün məni əməliyyat otağına apardılar. Dayım yoldaşı ana kimi yanımdan ayrılmadı. Ortoped cərrah doktor Əmiri ayaqlarımdan altından yeddi minə qəlpəsi çıxardı. Yaxşılaşandan sonra dayım yoldaşı məni evlərinə apardı. Çox israr etdi ki, Tehrandan qalıb təhsilimi davam etdirim, onlarla yaşayım və cəbhəyə getməyim. Çəliyi kənar qoyandan sonra isə israrımla mənə Şiraza bilet aldılar. Şort kəsdilər ki, başta gedib təhsilini davam etdirəcəksən. Məni ötürəndə onları avtobusa qədər gəlməyə qoymadım. Onlar gedəndən sonra arxayınlaşıb Cənub terminalından Əhvaza bilet aldım və birbaşa Kürdüstanaya yollandım.

Bu gün Bağdadın əl-Rəşid hospitalında Tehranın Loğman-Həkim xəstəxanasının xatirələrini və dayım yoldaşımın çəkdiyi zəhmətləri yadıma salıb darıxdım. Öz-özümə deyirdim ki, kaş ayağımı Loğman-Həkim xəstəxanasında öz həkimlərimiz kəsəydilər!

Əməliyyat otağına daxil oldum. Məni bihuş etməzdən öncə ayağımın parçalanmış sümüklərini qayçı ilə yaralarımından çıxardılar. Ağrıdan dodağımı dişləyirdim. Dözə bilmədiyimi hiss etdirmək istəmirdim, amma axırda bacarmadım. Həkim bunu narkozdan sonra da edə bilərdi, amma etmirdi. Bəlkə də mən düşmənimdən çox şey gözləyirdim. Gözləyirdim ki, o da Loğman-Həkim xəstəxanasının ortoped cərrahı doktor Əmiri kimi əməliyyat eləsin.

Parçalanmış sümükləri ayağımdan qayçı ilə çəkib çıxaran doktor yaşlı kişi idi. Arıq bədəni, qarabuğdayı üzü vardı. Yaşı 60-dan yuxarını göstərirdi. Yanındakı gənc həkim isə iri cüssəli idi, təxminən 40 yaşlı olardı. Ayağımı o kəsdi. Yaşlı həkim ona bəzi tövsiyələr verirdi.

Özümə gələndə təkərli xərəyin üstündə idim. Ayağımı mələfənin altında ağrısız tərپətdiyim an ömrümün ən gözəl anı oldu. İliyimə işləyən ağrıdan qurtulmuşdum. Əsirlikdə təkəyə qayamaq çətin olsa da, həmin gün həyatımın ən yaxşı günlərindən biri sayılır.

Cümə, 15 iyul 1988

Ayağımın ağrısından gecəni səhərə qədər yata bilmədim. Şöbənin keşikçisi tez-tez pəncərənin arxasına gəlib deyirdi: "Sakit ol, qırışmal!"

Qarnım işləmirdi, sidiyimi də zondla çəkirdilər.

Ötən gecə Hadi Gənci ilə növbətçi həkim arasında mübahisə yarandı. Hadi ağır və səbirli adam idi. Hadi ondan mənə ağrıkəsici istəmiş, o isə pis söyüşlər vermişdi.

Ayağımı kəsən doktor, Əziz Nasirlə birgə palatamıza gəldi, mənə görüb dedi: "Sənin ayağın indiyə qədər kəsdiyim üçüncü ayaqdır". O, Yəzddən olan Məhəmmədkazim Babayinin yanına getdi. Onun da ayağını kəsmişdi. Məhəmmədkazimin dediyinə görə, ayağı yaxşılaşdı. Onlar bir platinlə onun ayağını sağalda bilərdilər. Gənc həkim müharibə əsirlərinin qol və ayaqlarını kəsməklə əməliyyat praktikasını keçirdi. Bunu özü bizə dedi.

Uşaqlar mənə qulluq etməyə çalışırdılar. Hospitalda altı nəfərə bir stəkan süd verilir. İlk on gündə bizə süd verirdilər. Hadi Gənci ilə İsmayıl Solətdar süd paylarını mənə verirdilər. Uşaqların hansı biri əməliyyatdan çıxırdısa, digər yaralılar süd paylarını ona verirdilər.

Uşaqlara alışmışdım. Hadi mənə dedi: "Xoş halına, seyid! Ayağın getdi cənnətə, çalış ki, özün də gedəsən!" İbrətli zarafat idi. Sonra əlavə etdi: "Seyid, sənin iki məzarın var: biri ayağının, biri də özünün."

Məlum deyil ki, qiyamət günü sən ayağının arxasınca cənnətə gedəcəksən, yoxsa ayağın sənə arxınca cəhənnəmə gedəcək".

Fikirləşirdim ki, uşaqların mənalı zarafatlarında çox söz yatıb. Bu sözlər məni düşünməyə, nəfsimdən ehtiyatlı olmağa vadar edirdi. Hadinin sözləri haqda fikirləşəndə öz-özümə deyirdim: "Allahın yolu ilə getsəm, sağ ayağımın arxasınca gedəcəyəm, başqa cür olsa, yox!"

Səhər tezdən doktor Əziz Nasir və tibb işçiləri peyda oldular. Doktor mənə dedi: "Ayağının ağrısı dayanıb?"

Ayağımın kəsildiyinə görə narahat olmadığımı bildirmək üçün dedim: "Doktor, dırnaq tutmaqdan da canım qurtardı". Bunu deyəndə uşaqlar gülməyə başladılar.

Bəzi tibb işçiləri kinli rəftar edirdilər. Bu gün sarğıları dəyişməyə gələn iki tibb işçisi yaralıların yarasına yapışmış bandları dartıb qoparmaqla və yaraya qayçı batırmaqla uşaqları incitdilər. Onlar bandları açanda yaraların üzərinə betadin tökmür, yaralarımızı özümüzün açmağımıza da qoymurdular. Tikritli və Səddamın yerlisi olan Xalid adlı biri vardı, bandları elə qoparırdı ki, yara təzələnir, uşaqlar qışqırırdılar. Tibb işçiləri silahsız idilər, amma qəzəb və kinlərini yaraları bağlayarkən qayçı silahı ilə göstəriridilər. Qasim Fəqih Xalidə dedi: "Güllələriniz qayçıların qədər ağrıtmırdı". İlk günlərdə iynə vurmaq üçün eyni şprisdən bir neçə dəfə istifadə edirdilər. Buna etiraz edib bizə iynə vurmalarına qoymadıq. Ciddi olduğumuzu görəndən sonra daha bu işi təkrarlamadılar.

Günortadan sonra hava almaq üçün bayıra çıxdıq. Həyətdə Lətif Dehqan adlı bir əsirlə tanış oldum. O, Mahşəhr ərəblərindən idi və Favda əsir düşmüşdü. Ağüzlü və boy-buxunlu idi, iri gözləri, utancaq və sevimli çöhrəsi vardı. Qonşu palatada qalırdı, doktor Əziz Nasirin və tibb işçilərinin tərcüməçisi idi.

Duracağın kölgəliyində yanımda oturdu. Elə ilk rəftardan ondan xoşum gəldi. Sanki illər idi tanıyırdım. Əlini kürəyimə vurub dedi: "Seyidlərin qulluğunda həmişə hazırıq!"

Lətifin yaxşı əsirlik təcrübələri vardı, püxtələşmişdi. Hospitalda bizim problemlərimizi o, həll edirdi. Doktor Əziz Nasirlə və bəzi tibb işçiləri ilə arası yaxşı olsa da, bizə nəsihət verib deyirdi: "Mənə kim olduğunuzu deməyə heç bir lüzum yoxdur. Cəbhədə vəzifəniz nə olubsa, özünüz üçün olub. Hələlik sə hamımız əsirik. İraqlılara inanmayın - hətta sizinlə çox yaxşı münasibətdə olanlara da. Onlar informasiya toplamaq üçün hər işə əl atarlar: sizinlə dostluq edərlər,

etimadınızı qazanmaq üçün Səddamı söyə də bilərlər. Onlar yalnız sizdən məlumat toplamaq və kimlərin komandir olduqlarını öyrənmək istəyirlər. Seyid can, yaxşısı budur ki, heç birimiz o birinin hərbi vəzifəsi haqda heç nə bilməyək. Belə olsa, problem də yaranmaz".

Lətifin fikirləri öz təcrübələrinin nəticəsi idi və mənim o təcrübələrə ehtiyacım vardı.

Gecə yarısı susuzluqdan oyandım. Ayağım kəsildiyinə görə su mənə ziyan idi, uşaqlar da vermirdilər. Hamı, hətta çox vaxt oyaq olan Hadi də yatmışdı. Özümü pəncərənin ağzındakı su dolçasına çətdirmək istəyirdim. Ayağımın olmadığı əsla yadımda deyildi. Sağlam ayağımı yerə qoyandan sonra sağ ayağımı da qoymağa çalışdım və həmin anda qışqırtıma hamı yuxudan oyandı. Keşikçi Qanim Həssan da pəncərənin arxasında peyda oldu. Sağ ayağımın kəsilmiş hissəsini yerə basmışdım. Ayağım qanamağa başladı və bir neçə tikişi söküldü. Hadi Gənci başımı qucaqlayıb məni çarpayuya uzatdı və dedi: "Yaxşı qardaşım, ağam, nə işin varsa, mənə de. Sən hələ bir müddət yuxudan oyananda elə biləcəksən ki, ayağın var".

Şənbə, 16 iyul 1988

Günortadan öncə ayağımın sarğısını dəyişdilər. İraqlıların dediyinə görə, İraq ordusu Mehranın şimal-şərqindən irəliləyib İrana daxil olmuşdu. Əl-Qadisiyyə qəzetinin oğünkü manşeti yadımdadır: "İrəli, ey Səddam ordusu! Allah sizinlədir!"

İlk dəfə gördüyüm iki keşikçi məni əlil arabasına oturtdular, başıma ağ bir parça atıb bayıra çıxardılar. Hara apardıqlarını bilmirdim. Yolda yanımdan keçənlər əsir olduğumu bilib məni söyüdürlər: "Necəsən, eşşək?.. Salam, dana..."

Adamla dolu bir dəhlizdə təxminən yarım saat gözləyəndən sonra bir otağa girdik. Keşikçilər hərbi salam verəndən sonra parçanı başımdan götürüb otaqdan çıxdılar. Qarşımdakı dəyirmi masanın arxasında iki hərbiçi oturmuşdu. Onların biri ortayaşlı kişi idi, qalın bığ-saqqalı vardı, yaşıl qısaqol hərbi forma geyinmişdi. Polkovnik-leytenant idi. O birisinin poqonu yox idi, yaşı əllidən çox olardı. İri cüssəsi vardı və zahirindən mehriban adama oxşayırdı. Arxalarındakı divarda Səddamın gənclik dövründə Bəəs partiyasının banisi Mişel Əflaqla çəkirdiyi şəkil göz oxşayırdı. Şəklin altından bu məşhur cümlə yazılmışdı: "Ərəb ümmətinin Ərəb Sosialist Dirçəliş Partiyası birdir və ölməz missiya daşıyır". İş stolundan, masanın üstünə yığılmış

qovluqlardan və otaqdakı kreslolardan bilinirdi ki, ora hospitalın başçılarından birinin, bəlkə də rəisinin otağıdır. Onların yanında bir tərcüməçi də oturmuşdu. İranlı tərcüməçi boz rəngli yaraşıqlı bir kostyum geyinmişdi. Ləhcəsindən şirazlıya oxşayırdı. Məncə, Münafiqlər təşkilatından idi.

Polkovnik-leytenant yerindən qalxıb bir stəkan su süzdü və dedi: "Buyur, su iç!"

– Sağ olun, susuz deyiləm.

Filtrli sumer siqaretini yandırandan sonra dedi: "Siqaret!"

– Sağ olun, çəkən deyiləm.

– Şərab içirsən?

– Biz şərab içmirik.

Bəəsçilərin mehribanlığını ilk dəfə idi görürdüm.

Tərcüməçi onun sözlərini tərcümə edirdi: "Sən əlilsən, bir ayağını itirmisən. Siz uşaqları belə görəndə təəssüflənirəm. Bilmirəm sizi valideynlərinizdən ayırmağa Xomeyninin necə ürəyi gəlib!"

Siqaretinə bir neçə qullab vurandan sonra sözünə davam etdi: "Heyf deyil ki, bu yaşda bu vəziyyətə düşəsən?!"

Məqsədini anlamasam da, bu sözləri deməkdə xüsusi bir niyyəti olduğunu bildirdim. Niyəti nə idisə, girişi gözəl başlamışdı. Hiyləgər idi, həssas nöqtə üzərinə barmaq qoyurdu.

– Bu vəziyyətinə görə azad edilməli və İrana getməlisən. Əgər ağıllı olsan, əsirlikdən xilas ola bilərsən. Ancaq bir şərti var.

Azadlıqdan və İrana getməkdən danışanda gözlərimə işıq gəldi. Mənə yuxu kimi gəlirdi. Biz və İran! Ona dedim: "Nə şərti?"

Polkovnik-leytenant gülümsədi.

– Müsahibə ver, peşman olduğunu bildir. De ki, məni zorla cəbhəyə gətirdilər, iraclılar bizimlə yaxşı rəftar edirlər, Xomeyninin keşikçiləri iraclı əsirləri təmas xəttindəcə öldürürlər. Vəssalam!

Yerimdə quruyub qaldım. Elə bunu da gözləyirdim. Öz-özümə dedim: "Nə üçün mən?!"

Bilmirəm o qədər əsirin içindən nə üçün məni seçmişdilər. Beynimə cürbəcür yaxşı və pis fikirlər gəlirdi. Nə deyəcəyimi fikirləşdiyim zaman yaşlı zabıt dilləndi: "Oğlum, sizin üçün çox yaxşı bir imkan yaranıb. Qədrini bil, xeyrinədir".

Elə şirin dillə danışdırdılar ki, hər bir zəif adamı razı sala bilərdilər. Mən azad olmaq istəyirdim, amma başıuca.

Polkovnik-leytenant dedi: "Biz bir neçə günə xəstə və əlil əsirlərin bir qismini qarşılıqsız azad edəcəyik. Bu əmr verilib və sənə də aiddir; təbii ki, dediyim bir şərtlə".

Öz-özlüyümdə təhlil edəndə göürdüm ki, peşmanlıq bildirmək, iraqlıların iranlı əsirlərlə yaxşı, iranlıların iraqlı əsirlərlə pis rəftar etdiklərini söyləmək böyük yalandır və mən bunu qəbul edə bilmərəm. Amma nədənsə şərtlərini qəbul etmədiyimi açıq deyə bilmirdim. Zabitin sözləri dilimi tutmuşdu. Ona dedim: "Azad edilən hər kəs əvvəlcə müsahibə verib bu sözləri deməlidir?"

– Yox, yalnız sənin yaşda olanlar müsahibə verəcəklər.

Nə deyəcəyimi fikirləşirdim. O isə sözüünə davam etdi: "Bundan ötrü fikirləşməyə gərək yoxdur. Azadlığa çıxmaq üçün fikirləşmək lazım deyil. Müsahibə ver, bu kağızda yazılanları əzbərlə və de".

Başə düşdüm ki, əlil və yaralı əsirlər qurban olmalı, bəşici olmuş biz azyaşlı yaralılar yem edilməli idik. Onlar bir güllə ilə iki nişan vurmaq istəyirdilər. Halbuki yaşı 16-dan yuxarı olan əsirlərə bu təklifi etməyirdilər.

Sözləri çox xoş gəlirdi. Mən azadlığa çıxmaq istəyirdim. Hərçənd buna zəmanət yox idi. Şeytan da qıdıqlayırdı. Həm Xudanı istəyirdim, həm xurmanı. Rüsvey olmaq, ölkəmin heysiyyəti ilə oynamaq istəmirdim. Öz heysiyyətim haqda daha çox fikirləşirdim. Bilirdim ki, bu müsahibə Bəəs rejimi üçün yaxşı təbliğət amili olacaq.

Polkovnik-leytenant məni inandırmaq üçün sənəd-sübutla danışıb dedi: "Sən İranın hansı vilayətindənsən?"

– Kohgiluyə və Boyer-Əhməddən.

Masanın üzərindəki vərəqləri çevirə-çevirə iki-üç dəfə təkrar etdi: "Muhafəzə Kukilo bi Əhməd".¹ Qovluğun içindən bir siyahı çıxardı və azad edilməli olan üç həmyerlimin adlarını oxudu: "Əhməd Səidi, Salman Qulamimüqəddəm və Əbdülməcic Məhəmmədifər".

İnandım. Onların ikisini - Əhmədlə Salmanı tanıyırdım. Hər ikisi Məcnun adasında əsir düşmüşdü. Əhmədlə təmas xəttindən əl-Rəşid zindanına qədər bir yerdə olmuşduq. Əbdülməcic Məhəmmədifəri isə tanıyırdım.

¹ Polkovnik-leytenant bizim vilayətin adını düzgün tələffüz edə bilmirdi.

Polkovnik-leytenant sözünə davam etdi: "Səninlə bu üç nəfərin azadlıq əmri verilib. Yenə bax, qərar sənindir".¹

Şeytan mənə vəsvəsə edirdi: "Seyid, kim-kimədir, müsahibə ver, get İrana. Niyə fikirləşirsən?! Nə abır-heysiyyət?! Bundan istifadə etməsən, bir də belə imkan yaranmayacaq".

Bu zaman zabıt müsahibənin mətnini mənə verdi. Cavablar iki A-4 kağızına farsca yazılmışdı. Diqqətlə oxudum. Oxumadan da təxmin edirdim. Oxuyandan sonra gördüm ki, təxminim düz imiş.

- Bu sözlərə görə İrana getməyə qorxsan, İraqdan sığınacaq da ala bilərsən.

Onlar "cəbhəyə nə üçün gəldin?" sualına belə bir cavab yazmışdılar: "İranın rəhbəri Ayətullah Xomeyni fətva verdi ki, cəbhəyə getmək vacibdir və valideynin icazəsi lazım deyil. Buna görə də mənə və digər sinif yoldaşlarımı valideynlərimizdən icazə almadan zorla məktəbdən cəbhəyə apardılar".

"İraqlılar sizinlə necə rəftar edirdilər?" sualının cavabı belə idi: "İraqlılar bizimlə çox yaxşı davranırdılar. Onlar təmas xəttində bizə su və xörək verdilər, bizi hörmətlə arxa cəbhəyə apardılar. İndi Bağdadın əl-Rəşid hospitalındayam. Halbuki İranda Xomeyninin keşikçiləri iraqılı əsirlərlə kobud rəftar edir, təmas xəttində onları güllələyirlər".

"Cəbhəyə gəldiyinə görə peşmansanmı?" sualının cavabı isə belə idi: "Mən və yaşlıdığım cəbhəyə gəlmək istəmirdik, keşikçilər bizi zorla gətirdilər. Mən cəbhəyə gəldiyimə görə peşimanam, bu vəziyyətə düşdüyümə görə çox narahatam".

Cavabları oxuyanda ürəyim çox sıxıldı, hirsləndim. Nə deməli olduğumu bilirdim. Şeytanın vəsvəsələrini beynimdən çıxardım, özümə bir qədər ümid verdim, soyuqqanlıqla və sakitcə dedim: "Mən bunları oxudum. Düzdür, mənim ancaq 16 yaşım var, sizin gözünüzdə uşaq ola bilərəm. Bəsiçi olduğumu inkar etmirəm. Dindirmə zamanı da etiraf etdim. İranda heç kimi zorla cəbhəyə aparmırlar. Mənim

¹ Əhməd Səidi ilə Salman Qulamimüqəddəm Kohgiluyə rayonunun Suq kəndindən idilər. Onlarla birgə 25.06.88 tarixində Məcnun adasında əsir düşdük. Fiziki vəziyyətlərinə görə onların hər ikisi yeddi aydan sonra, yəni 24.01.89 tarixində azad olundular. Cənubda əsir düşmüş Əbdülməcid Məhəmmədifər də həmin tarixdə azadlığa çıxdı. İraqlıların dediyinə görə, mən də onlarla azad ediləcəkdim, amma onların istədiyi müsahibəni vermədiyimə görə adım siyahıdan çıxarıldı. Yaşları 20-dən yuxarı olduğuna görə onlardan bu şəkildə sui-istifadə etmək işlərinə yaramırdı.

yaşlıdlarım da cəbhəyə valideynlərinin icazəsi ilə gediblər. Valideynlərin razılığı olmadan cəbhəyə ad yazmırlar".

– Belə çıxır ki, İrana getmək istəmirsən?

– Niyə ki?! Çox istəyirəm, amma belə yox. Mən müharibədə həm qardaşımı itirmişəm, həm də ayağımı. Əsir də düşmüşəm. Siz də mənim öz heysiyyətim haqda düşüncələrimi başa düşün.

– İstəyirsən səni Bağdad universitetinə apararaq, iraqılı tələbələr önündə çıxış edəsən?

– Bağdad universitetinə gedib nə deyim?

– Müsahibə vermək istəmirsənsə, bu sözləri orada de.

– Mən bunu edə bilmərəm.

– Müharibənin əvvəlində cənab prezident Səddam Hüseyn çoxu səndən də kiçik olan azyaşlı əsirlərlə görüşdü. Səddamın kiçik qızı Hela sizin əsirlərə gül verdi. Cənab prezident şəxsən onlarla danışdı, onlara nəvaziş göstərdi. O səhnələri İraq televiziyası da yayımladı.

– Bunların hamısı təbliğat üçün idi.

– Axmaq! Siz uşaqlar nə danışdığınızı, nə etdiyinizi bilmirsiniz. Mollalar və Xomeyninin keşikçiləri bu sözləri sizin beyninizə yeridiblər. Xomeyni sizin aqlınızı əlinizdən alıb. Kül sizin başınıza, axmaqlar!

Dediklərinə səbir etməyə çalışdım. Çox təhqir edəndə isə dedim: "Mən bu müddətdə çox əziyyət çəkmişəm. Allah şahiddir ki, öz kimliyimdə doğum tariximi dəyişdirib iki il böyütdükdən sonra məni cəbhəyə buraxıblar. Əgər bundan ötrü kimsə günahkardırsa, o da özüməm!"

Bundan sonra palataya qayıtmağıma icazə verdilər. Otaqdan çıxanda polkovnik-leytenant mənə dedi: "Bax, sən dostlarınla birgə azad ola bilərdin, amma istəmədin".

Sevinirdim ki, zahirən məntiqli adamlarla söhbət edirdim. Məni incitmədilər. Verdikləri yeganə cəza bu idi ki, məni qeydiyyatsız düşərgəyə göndərdilər və sağlam əsirlərlə bir yerdə qaldım.

Palataya qayıtdım. Buşəhrin Xurmuc bölgəsindən olan Qasim Fəqihin onların işinə uyğun olduğunu bildirdim. Mənimlə yaşlı idi. Palataya girən kimi məsələni danışdım, dedim ki, onu aparsalar, aldanmasın. Qasim azdanışan, sadələvh, eyni zamanda qeyrətli və imanlı uşaq idi. Bir saatdan sonra hospitalın İstixbarat məmuru Sədun Fəyyaz iki keşikçi ilə birgə gəlib Qasimi Əziz Nasirin otağına apardı. Məşhədli əsiri təpiklə vurub öldürdüyünə görə Sədun Fəyyaza çox

nifrət edirdim. Qasim onlara demişdi: "Allaha and olsun, mən də öz doğum tariximi dəyişdirib cəbhəyə getmişəm".

İraqlılar mənim yaşıdlarımın hansı kələklərlə cəbhəyə getdiklərini bilmirdilər. 1984-cü ilin yayında Kəramətlə birgə cəbhəyə getmək üçün evdən qaçmağımız yadıma düşdü.¹

¹ Həmin il sinif yoldaşım Kəramət Məhəmmədi ilə birgə evdən qaçmışdıq. Kəramətin qardaşı şəhid olmuşdu. Bizim cəbhəyə getmək səylərimiz də boşa çıxdı. Gəçsaran korpusunun Cəbhəyə ezam şöbəsinə bir neçə dəfə getmişdim, amma adımlı yazmırdılar. Qərara gəldik ki, Şiraz vasitəsilə bəxtimizi sınayaq. Bu qərardan sonra hər ikimiz səfər üçün pul toplamağa başladıq. Bir müddət Gəçsaranın Şəhid Biladian xiyabanında sellofan torba satdıq. Bir dəfə bir xanımın "ay uşaq, get işinin ardınca, torbanı neyləyirəm?!" deməsi mənə ağır gəlmişdi.

Bir gün küçədə "Sellofan torba!" qışqırdığım yerdə qardaşım Seyid Nüsrətullahı gördüm. Ondan küsmüşdüm. O istəsəydi, cəbhəyə adımlı yazdırı bilərdi. Onun məni torba satan halda görməsini istəmədim. O gedənə qədər kərpic sütunun arxasında gizləndim.

Növbəti günlərdə daha çox pul qazanmaq üçün bir qutu əncir alıb atamla dost olan bir dükan sahibinin tərəzisi ilə satdım. Kəramət bu işdə məndən zirək idi. Yadımdadır, əncir qutusunda ziyan etdim. Xanımlar yaxşılarını seçib aldılar, əzik əncirlər əlimdə qaldı. Kəramət isə seçməyə qoymurdu.

Həmin günlərdə mənə kim pul verirdisə, yığırıdım. Dayılarım mənə verdikləri xərclik pullarını cəbhəyə getmək üçün yığdığımı bilsəydilər, heç vaxt verməzdilər. Dehbozorg hadisəsindən sonra dayılarım cəbhəyə getməyimə qarşı çıxdılar. Ümidəli dayım həmişə mənə deyirdi: "Əmir, bu qədər "cəbhə-cəbhə" eləmə. Sənin cəbhən bacılarını saxlamaqdır". Məni ürəkdən sevən dayılarımın yalnız bu nəsihətlərinə qulaq asırdım.

1984-cü ilin yayında imtahanlarımız bitəndən sonra Kəramətlə qaçmağa hazırlaşdıq. Mən 1500, Kəramət də 800 tükən pul toplamışdı. O dövrə görə az pul deyildi.

Səhər tezdən hara getdiyimizi demədən evdən çıxdıq. Sonralar bildik ki, ailələrimiz qohumlarımızdan bizi soruşublar. Gəçsaran korpusunun Cəbhəyə ezam şöbəsinə də getmiş, ancaq adımlı siyahıda görməmişdilər.

Böyük ümidlə Şiraza getdik. Cəbhəyə gedəcəyimizə şübhəmiz yox idi. Hər ikimiz hərbi geyimlərimizi aparmışdıq. Mən Seyid Hidayətullahın, Kəramət də qardaşı Qəffarın hərbi geyimini götürmüşdü. Qardaşımın şalvarının balağını və köynəyinin qollarını gizlicə qısaltıb tikmişdim. Tikişimə söz ola bilməzdi.

Şiraza çatan kimi birbaşa korpusun Cəbhəyə ezam şöbəsinə getdik. Kimliyimdə doğum tariximi 1971-dən 1969-a çevirmişdim. Gəçsaranın Səfa fotoatlyesində ağa Purveys kimliyimin surətini çıxarmadı. Rəqəmlərin dəyişdirildiyi aydın bilinirdi. Bəzi azyaşlı bəsicilər öz doğum tarixlərini səliqə ilə saxtalaşdırıb cəbhəyə gətirdilər. Mənimə ilk təcrübəm idi, bunu hiss olunmaz şəkildə edəcək yaşda deyildim. Şiraz korpusunun Cəbhəyə ezam şöbəsinə bizi ciddiylə almadılar. Vüqarlı və əxlaqlı insan olan şöbə rəisi bizə xoş dillə "yox" cavabı verdi. Uzaq yol gəlmişdik, bu tezliylə Gəçsarana qayıdan deyildik. Mən bir qədər çəkinirdim, Kəramət isə daha israrlı idi.

Bazar günü, 17 iyul 1988

Qasimə ürəyim yanırıdı. Uşaqlar səhər tezdən qaynar su ilə ayağını masaj etdilər, amma faydası olmadı. Dizi açılmırdı. Gülləni dizindən çıxarmayınca dizi açılmadı. Ayağının əzələsi arıqlamışdı. Qasim şöbənin ən arıq yaralısı idi.

Günortaya yaxın doktor Əziz Nasir palataya girib dedi: "Veyn Qasim Kuk Əli Hüseyn".

Hospitalın işçiləri "Qorgəli" sözünü düzgün tələffüz edə bilmir, Qasimi çağıranda "Kuk Əli" deyirdilər. Radioloji şöbədən Qasimin

Nə qədər məntiqli dəlillər gətirdisə, işə yaramadı. Bir neçə saat orada qaldıq. Məzlum görkəmi alıb yalvarmaqla da iş həll olmadı. İsrarımız fayda vermədi, xahişimiz boşa çıxdı. İlk iki gecəni Şirazın sakit bir küçəsində yatdıq. Mehmanxanaya getsəydik, pulumuz tez bitərdi. Orada qaldığımız bir həftədə heç bir restoranda xörək yemədik və mehmanxanada yatmadıq. Çörəkçilərdən isti çörək alıb ən az xərcli nahar və şam yeməklərini yeyirdik. Bir həftə hər gün Şiraz korpusunun Cəbhəyə ezam şöbəsinə getdik, amma nəticəsi olmadı. Yorulub əldən düşsək də hələ ümidimizi üzməmişdik. Sonrakı günlərdə Şiraz korpusunun Cəbhəyə ezam şöbəsinin əməkdaşları yatmağa yerimiz olmadığını və şəhərdə kartonların üstündə yatdığımızı bildilər. Bundan sonra üç-dörd gecə korpusun hüseyniyyəsində yatdıq. Beşinci axşam isə hörmətlə dedilər ki, hüseyniyyəni tərk edib şəhərimizə qayıdaq. Cəbhəyə getmək ümidimiz puça çıxdı. Pullarımız bitirdi. Evə qayıtmağa da utanırırdıq. Şiraza çatdığımız gün evə məktub yazıb cəbhədə olduğumuzu bildirmişdim. Atama qəşəng bir məktub yazıb demişdim: "Ata can, bu məktubu Kürdüstandakı Bəsic qəhrəmanlarının yanından yazıram. Ata can, düşmən bizim başımıza beşaçılan raketlər yağdırır. Mən son damla qanıma qədər bəəsçi düşmənlə vuruşacaq, onun şəhərlərimizi ələ keçirməsinə qoymayacağam. Əziz atam! Əgər şəhid olsam, mənə ağlamayın. Çünki şəhid üçün ağlamağa ehtiyac yoxdur".

Məktub növbəti həftə evimizə çatdı. Cəbhədən məzuniyyətə gəlmiş qardaşım Seyid Hidayətullah onu oxuyub hər şeyi anlamışdı. Mən zərfin arxasındakı poçt möhürünə fikir verməmişdim. Qardaşım 1987-ci ildə Kürdüstanda şəhid olana qədər evimizə hər qonaq gələndə mənim məktubumdan danışib zarafat edirdi. Bir dəfə Qudərz Nuri ilə əmim oğlu Seyid Kərəmullah bizə gəlmişdi. Hidayətullah məni çağırırdı. Nə işi olduğunu bildirdim. Məktubdan danışanda utanırdım. Onun yanına gedəndən sonra deyirdi: "Əmir, sən həzrət Abbas, "mən indi Kürdüstanda bəəsçilərlə vuruşuram, şəhid üçün ağlamazlar, düşmən başımıza beşaçılan raketlər yağdırır" sözlərini harada yazmışdın?"

Seyid Hidayətullah Qudərzi və Seyid Kərəmullahı güldürmək istəyirdi. Utansam da dedim: "Həzrət Abbasa and verdiyin üçün deyirəm, o məktubu Şiraz avtovağzalında yazmışdım". Bunu deyən kimi gülüş səsləri ucaldı.

Kərəmət kəndlərinə qayıtmaq istəyirdi. Onun üçün qayıtmaq adi bir şey idi. Lakin elə mübaliğəli məktuba görə mən evə qayıtmağa utanırdım.

ayağının rentgen plyonkasını gətirmişdilər. Kalaşnikov gülləsi dizində qalmış, ayağı 90 dərəcə bucaq altında qurumuşdu. Həkim sevinclə güllənin yerini göstərib Qasimə dedi: "Ha, Qasim, gör bizim atıcılığımız necə dəqiqdir!" Qasim dedi: "Heç də dəqiq deyil. Onlar məni öldürmək üçün atdılar, amma ayağıma dəydi".

– Sənin dilin çox uzundur!

– Doğru deyirəm. Amma snayperləriniz çox dəqiq idilər. Şələmçədə başımızı səngərdən bir neçə saniyəliyə çıxaran kimi vururdular.

Günortaya yaxın 17 Temmuz hospitalından Baqir Dirəxşan adlı bir əsir gətirdilər.¹ Bu hospital Fəllucədə yerləşirdi. İranlı yaralıların bir qismi orada idilər. Baqir Əmirəlmöminin (ə) briqadasının əməliyyatçı uşaqlarından idi, Cənubi Məcnun adasında İmam Həsən (ə) batalyonunun pusqu səngərində əsir düşmüşdü. Salamət yeri yox idi. Raket qəlpələrindən başı, üzü, çənəsi və qabaq dişləri sınımış, üzündə yarıq əmələ gəlmişdi. Bədəninin arxası irinli suluqlarla dolu idi. Bədəninin çox yeri göyərmişdi. Ağrı gözlərindən oxunurdu. Ağır və möhkəm adam idi. Yaralananda axşama qədər huşsuz vəziyyətdə qalmışdı. Axşam bəəşçilər şəhidlərin cəsədlərini basdırmaq üçün çalaya tökəndə özünə gəlmişdi. Bəziləri onu cəsədlərlə birgə basdırmaq istəmiş, amma şiə hərbcilər qoymamışdılar. İki vicdanlı iraqılı onu xilas edib arxa cəbhəyə aparmışdılar. Bunları bu gün özü mənə danışdı. Ondən xoşum gəldi, aramızda səmimi ünsiyyət yarandı. Dişləri sındığına görə yalnız sulu xörək yeyirdi. Ona "inşallah azad olub diş həkiminə gedərsən, yaxşılaşarsan" deyəndə gülüb dedi: "Allahın işini bilmək olmaz. Bəlkə biz İraqda şəhid olacağıq və daha üz-başımıza maya qoymağa ehtiyac qalmayacaq".

Mənəviyyatlı adam idi, dünya sevgisini özündən uzaqlaşdırmışdı. Uşaqlar üzündən ötrü ona təskinlik verəndə gülüb dedi: "Məndən ötrü narahat olmağınıza gərək yoxdur, özünüz üçün narahat olun". Sonra mənə dedi: "Ağa seyid, üzün gözəlliyi dünyəvi və ötəri bir şeydir. O qədər göyçək adam bu dünyaya gəlib-gedib, amma onlardan heç bir ad qalmayıb. Gərək əməlimiz gözəl olsun. Bu şeylər mömini çox da maraqlandırmamalıdır". Baqirlə xoş bir gün başlamışdım.

Günortadan sonra Seyid Məhəmməd Şəfaətməneşi əməliyyatdan çıxardılar. Həkimlər onun ayağına onsantimetrlik bir platin parçası da qoymamışdılar. Seyid Məhəmmədin ayağı elə idi ki, gərək həmişə bir

¹ O indi Qazayırma şirkətində işləyir.

nəfər ona kömək edəydi. Mərmi budunun sümüklərini sındırmışdı. Həkim üç dəlik diz qapağının yuxarisından, üç dəlik də çanağının aşağısından açıb hərəsinə bir metal mil salmışdı. Millərin hər biri 15-20 sm uzunluğunda idi. Onun budundan çıxan metal millər digər üç millə şaquli şəkildə bir-birinə bağlanmışdı. O millər seyidə iki ildən çox əzab verdi. Bu şəkildə elə sıxlıqda yaşamaq çətin idi. İraqlılar azadlığımıza iki ay qalmış metal milləri onun ayağından çıxardılar.¹

Bazar ertəsi, 18 iyul 1988

Bu gün günortadan sonra Tofiq Əhməd 598 sayılı qətnamədən danışib müharibənin bitdiyini söylədi. İnanılmaz idi. Cəbhəyə bu qədər bağlandığıma inana bilmirdim. Müharibə ilə sağollaşmaq mənə ağır gəlirdi. Bunun səbəbləri haqda düşünürdüm. Məncə, onun kiçik səngərlərinə görə idi. O səngərlər kiçik olsa, başımız tavana dəysə də, evlərimizdən çox-çox uca idi, eşq, səmimiyyət, mənəviyyət və bərabərliklə dolub-daşırdı. Səddam İraq xalqına demişdi ki, müharibənin bitdiyinə görə bir il bayram keçirsinlər.

Çərşənbə axşamı, 19 iyul 1988

Səhər doktor Əziz Nasir və digər tibb işçiləri gəldilər. Hamısı sevinirdi. Doktor Lətif Dehqanla birgə vəsfəsizgəz sevinc içində palatamıza girib dedi: "Müharibə bitdi! İran 598 sayılı qətnaməni qəbul etdi!"

Şok içində idim. Qəm-kədər bütün vücudumu bürüdü. Uşaqlar bu xəbəri eşidib narahat oldular. Şöbənin həkim, keşikçi və tibb işçiləri mat-məəttəl bizə baxır, sevinmədiyimizə görə təəccüblənirdilər. Doktor dedi: "Sizə nə olub?! Müharibənin bitməsinin sizə ən kiçik xeyri azadlığa çıxıb ölkənizə qayıtmanızdır".

Çox ağladım. Uşaqlar əziz imamımızın qərarının düzgünlüyünə şübhə etmirdilər. Bəzi iraqlılar 598 sayılı qətnamənin İran tərəfindən qəbul edildiyinə şübhə ilə yanaşib deyirdilər: "Siz bizə kələk gəlirsiniz,

¹ İraqlılar 1990-cı ilin yayında onu bihuş etmədən milləri çıxardılar. Həmin gün doktor Camal Seyid Məhəmmədə demişdi: "Xomeyninin Bəsic uşaqları hər bir ağrıya dözməlidirlər!" Seyid Məhəmməd dözümlü uşaq idi. O, doktora demişdi: "Hər bir ağrıya dözərəm, bu şərtlə ki, əl-ayaqlarımı çarpayığa möhkəm bağlayın və Quran oxumağıma icazə verin".

yalandan qətnaməni qəbul etdiyini deyirsiniz. Qüvvələrinizi toplayıb yenidən hücum edəcəksiniz".

Uşaqların çoxu özlərini saxlaya bilməyib ağladı. Müharibə öz-özlüyündə yaxşı bir şey olmasa da, uşaqların narahatlığının səbəbi başqa idi. Şərq və qərb supergüclərinin, avropalıların və ərəb ölkələrinin bizi məcburən cəlb etdikləri müharibənin ziyanlı təsirlərindən başqa çoxlu nəticələri də vardı. Uşaqlar müharibənin bitdiyinə görə narahat deyildilər. Biz bütün o dəyərlərin, mənəviyyatın, cihad şövqünün, ilahi və inqilabi coşqunun sona çatdığını hiss edirdik.

Biz iraclıları necə başa sala bilərdik ki, cəbhə mənəviyyatlı insan yetişdirən tövhid və vilayət institutu idi. Onları necə başa sala bilərdik ki, zahidlik, qədirbilənlik, kamillik, həmrəylik, dostluq, alicənablıq, təvazökarlıq, vəfadarlıq, razılıq, zülmə barışmazlıq, dözümlülük, düzgünlük, təqva, güzəşt, sədaqət, səxavət, qənaət, əmanət, mərifət, müqavimət, nəfslə mübarizə, özünəinam, ixlas, insaf, Allaha təvəkkül, səbir, təzim, əxlaq, başucalığı, yəqin, intizar və müharibə yaradıcılığı bizim çadır və səngərlərimizdə mənasını tapırdı.

Doktor dedi: "Mən bilmirəm siz iranlılar nə üçün belə xoş xəbərə görə narahatsınız".

İraq xalqını heç bir xəbər bu qədər sevindirə bilməzdi. İraqlılar bütün ölkə boyu bayram keçirirdilər. Səkkizillik bir müharibənin bitdiyinə görə xalqın küçələrə çıxıb qocalı-cavanlı, kişili-qadınlı oynayıb şənlik etdiklərini İraq televiziyasından görürdük.

Keşikçilər və tibb işçiləri sevindiklərindən yerə-göyə sığmırdılar. Onlar çox sevinib deyirdilər: "Siz də sevinin, deyib-gülün, oynayın, oxuyun, əl çalın..." Sevinməyə haqları vardı. Ayıq adam olan və bizə inanan keşikçi Tofiq Əhməd dedi: "Bu müharibənin İraqa yetmiş milyard dollar xarici borcdan və bir neçə yüz min ölüdən başqa bir nəticəsi olmadı".

Çərşənbə, 20 iyul 1988

Günortadan öncə tibb işçilərinin böyüyü ilə mübahisə etdim. Onlar yalnız ilk iki-üç gündə bizə antibiotik dərmanı verdilər. Ayağımın çirki pisləşmişdi. Tibb işçisinə dedim ki, bizə bir qədər antibiotik versin. O isə dedi: "Siz iranlıların bədəninə antibiotik vermək yox, güllə vurmaq lazımdır".

Ona dedim: "Güllələrinizin yeri bədəninizdə yadigar qalıb".

Üç gündən bir müayinə üçün Yaralı əsirlər şöbəsinə gələn doktor palataya girib Nəsrullaha dedi: "Sənin qolun kəsilməlidir!"

Nəsrullah inandı. İraqlılar onun sol qolunu kəsmək istəyirdilər. Gənc doktorlar yaralı iranlıların əl-ayaqlarını kəsməyə hazır idilər. Nəsrullahın qoluna bir neçə güllə dəymiş, dirsəyinin aşağısında sümüyü sınımışdı. Qoluna platin qoysaydılar, sağalardı.

Nəsrullahın qolunun kəsilməsini istəmərdim. Buna görə ona dedim: "Nəsrullah, bu həkimlər tibb fakültəsinin tələbələridir. Tofiq Əhməd deyirdi ki, bunlar mütəxəssis həkimlərin yanında təcrübə toplamaq üçün cərrahiyyə əməliyyatı aparmaq istəyirlər. Sadələvhlik edib bunlara aldanmayasan".

Tibb işçiləri onu əməliyyat otağına aparıb qolunu kəsmək istəyirdilər. O isə qəbul etmədi. Bir neçə gün öncə də Qasim Fəqihin ayağını dizdən kəsmək istəyirdilər. Lakin Qasim razılaşmadı. Ona demişdim: "Qasim, mənim ayağım kəsilməli idi, sənin vəziyyətin isə başqadır. Sənin ayağın sağalacaq".

Nəsrullah iraqlılara dedi: "Mən əməliyyat olunmaq istəmirəm".

– Qolun qaralacaq və öləcəksən.

– Eybi yoxdur, qaralsa, kəsərsiniz.

Onun qolu bir aydan sonra sağaldı; baxmayaraq ki, sümükləri əyri şəkildə bir-birinə yapışmışdı. Sonrakı günlərdə Nəsrullah mənə dedi: "Sənin məsləhətin olmasaydı, indi bir qolum yox idi".

Günortadan qabaq əl-Rəşid zindanından iki yaralı gətirdilər. Birinin üzünə qəlpə dəymiş, sol yanağını aparmışdı. Alt çənəsi və ön dişləri də qəlpədən xəsarət görmüşdü. Ordudan idi, Dehloranda əsir düşmüşdü. Dediynə görə, düzənlik yerdə düşmən tankı onu qatıbmış. Deyəsən tankdakılar onu əyləncə məqsədilə yalnız qatmaq istəyirmişlər. Tankın altında qalmamaq üçün o qədər qaçıbmiş ki, nəhayət, taqətsiz halda yerə yıxılıbmış. Tank ona yaxınlaşmış və ayağını tapdamışdı. Adı yadımdan çıxıb, Həməzə diviziyasında xidmət etmişdi.

Cümə axşamı, 21 iyul 1988

Bu gün axşamüstü Tofiq Əhməd İmam Xomeynidən, 598 sayılı qətnamədən və zəhər camından danışdı. Məqsədini yaxşı başa düşmədim. Deyəsən, imam dünən qətnamə barədə bəyanat veribmiş. Biz imamın bəyanatında zəhər camını içməsi kimi bir ifadə eşitdik. Gözlərimiz yaşardı. İmam və zəhər camı haqda daha çox bilmək istəyirdik.

Cümə, 22 iyul 1988

Yandakı palatadakı bəzi yaralıları mərkəzi qarnizona apardılar. Çoxlarının müalicəsi davam etdirilməli idi. Bu gün səhər çağı doktorun tapşırığı ilə hospitalın həyatını yudular, palataların döşəməsini sildilər və otaqları səliqəyə saldılar. Doktor dedi ki, ordunun Səhiyyə bölməsinin başçılarından biri hospitala baxış keçirəcək.

Adının Əbdülcabbar olduğunu yeni öyrəndiyim bir keşikçi yaralılara dedi: "Mülki həkimlərin və Səhiyyə bölməsindən gələn polkovnikin yanında etiraz etməyə haqqınız yoxdur". Doktor Əziz Nasir özü də təkidlə dedi: "Əgər müalicə və saxlanma şəraitiniz barədə soruşsalar, deyin ki, hər şey yaxşıdır və heç bir probleminiz yoxdur". Əbdülcabbar dedi: "Ağzınızdan başqa bir söz çıxsın, onlar gedəndən sonra vay halınıza!" Doktor sözünə davam etdi: "Buranın sirləri və iranlı yaralıların burada ölmələri haqda bir söz demək olmaz!"

Təhdid və xəbərdarlıqlar bitəndən sonra bizi zala apardılar.

Polkovnik və digər həkimlər gəlməzdən öncə yerdə uzanmış bəzi yaralılara döşək və mələfə gətirdilər. Baxış keçirən zabidlərə hər şeyin yaxşı və normal olduğunu göstərməkdən ötrü nə lazım idisə, edirdilər.

Yaralıların arasında yaşı yetmiş keçmiş bir kürd kişi vardı. Onu oğlu ilə birgə İlam sərhədlərində əsir tutmuşdular. Oğlu əl-Rəşid zindanında idi. Kişi arıq və fiziki cəhətdən o qədər zəif idi ki, gözlərini güclə yumub-açırdı. Çox çalışmışdı ki, onu oğlundan ayırmasınlar, amma xahişlərinə məhəl qoymamışdılar. O, polkovnikin hospitala baxış keçirəcəyinə görə sevinirdi. İraqlılar hiss edirdilər ki, polkovnikdən onu oğlunun yanına göndərməsini istəyəcək. Bunu keşikçilərdən birinə demişdi. Şöbənin keşikçisi Qanim Həssan ona tapşırırmışdı ki, oğlunun yanına göndərilməsi haqda bir söz deməsin. Məncə, onlar bu sözlərin mülki həkimlərin yanında deyilməsini istəmirdilər. Əhməd Şərif dedi: "Nəzarətçilər əl-Rəşid zindanında oğlunu döyəndə qoca onların kabellərini əllərindən almağa çalışırdı. Çox ağırlı mənzərə idi. Nəzarətçilər ata-oğulu kabel yağışına tutdular. Sonda qocanın həmin oğlunun atası olduğunu bilib əl çəkdilər".

Doktor Əziz Nasir bir söz deməməyə çalışırdı, amma Əbdülcabbar onunla pis rəftar edirdi. Əbdülcabbar ağızdan pis idi, ilamlı qocanı təhqir edirdi. Əbdülcabbar ona dedi: "Bax, qoca, Allaha and olsun, əgər övladın barədə polkovnikə bir söz desən, dilini kəsərəm. Buraya gələn bəzi doktorlar hərbi sirlərə naməhrəmdirlər".

Hamıdan çox hirsələnmiş Hadi Gənci Əbdülcabbara dedi: "Bu qoca əsir olsa da, sənın atan yerındədir. Kimsə sənın atanla belə danıssa, nə edərsən?!"

Əbdülcabbar dedi: "Düşmənim nə vaxtdan mənim atam olub?!"

Onun rəftarına görə narahat olan kürd kişi dedi: "Kül o əsirin başına ki, sizin İraqda, sizin hospitalınızda Allahdan başqasından kömək istəyir! Mən sizin polkovnikdən heç nə istəmirəm. Ondan xahiş etmək istəyirdim ki, məni oğlumun yanına göndərsin, amma daha deməyəcəyəm. Mən oğlumı Allahdan istəyirəm, sizdən yox!"

Doktorun tapşırığı ilə bir neçə dolça su gətirib pəncərənin yanına qoydular. Günortadan öncə nisbətən qısa boy, qalın qaş, ətli və qarabuğdayı polkovnik mülki geyimli bir neçə həkimlə birgə yaralılardan kamerasına girdi. Uşaqlar dahlizdə sakit oturmuşdular, heç kim danışmırdı. Doktor Əziz Nasir yaralı əsirlərin vəziyyəti haqda polkovnikə məruzə etdi. Silahlı qüvvələrin Baş səhiyyə idarəsindən gəlmiş polkovnik razılıq əlaməti olaraq başını yelləyirdi. Düşünürəm ki, doktorun məruzəsi bu formada idi: "Hər gün yaralarını bağlayırıq, qidaları yaxşıdır, çoxlarını burada əməliyyat etmişik, hava almaq üçün bayıra çıxırlar, onlarla insani rəftar olunur..."

Polkovnik doktorun məruzəsini dinləyəndən sonra iranlı tərcüməçi Lətif Dehqanı çağıraraq dedi: "Sizin rəhbəriniz zəhər camını içdi, müharibə bitdi. Bilirdiniz?"

Ona dedim: "İmam Həsən Müctəba da Müaviyə ilə sülh etdi. Biz hamımız imamımızın qərarına hörmət edirik!"

Yaxşı dinləyici olduğu nəzərə qarpan polkovnik dedi: "İranlılar bu məsələdə yalan deyirlər. Silahlı qüvvələriniz İraqa hücum etməyə hazırlaşınlar. Bilirik ki, bizə kələk gəldiriniz".

Dedim: "Hamı bilir ki, bizim rəhbərimizdə yalan və kələk yoxdur!"

Hadi Gənci dedi: "Ürəyim istəyir ki, bir atalar sözünü xatırladım: "Kafir hamını öz dinində sanar!" Bizim inanclarımız var, sözümüz sözdür. Elə bilirsiniz biz də sizin kimiyik?!"

– Yalan dediyinizi bildiyimiz üçün sizə hücum etmək qərarına gəlmişik. İstəyirik ki, müharibənin əvvəllərində olduğu kimi ölkənizin bəzi bölgələrini alıb gələcək müzakirələrdə əlimizi gücləndirək, istəklərimizi qəbul etdirək.¹

¹ 598 Saylı qətnamənin qəbulundan dörd gün sonra Bəəs rejimi yenidən İrana hücumu keçdi. Lətif Dehqan əl-Qadisiyyə, əl-Cümhuriyyə və əl-Sövrə qəzetlərini

Həmzə diviziyasında xidmət etmiş və ordu zabitlərindən olan bir yaralı dedi: "Siz bir tərəfdən atəşkəsi qəbul edirsiniz, digər tərəfdən İrana hücum edirsiniz. Bəs dünyaya nə cavab verəcəksiniz?"

Polkovnik ordu kapitanının bu sözünə hirslandı, qürurla cavab verdi: "Məgər cənab prezidentimiz işlərdən ötrü kiməsə cavab verir?! Biz gördüyümüz işlərdən ötrü heç kimə cavab vermirik. Yəni cavab verməməliyik!"

Bütün sözlərindən qürur və təkəbbür yağır. Ondan soruşdum: "Hətta Allaha da?" Cavab vermədi.

Şənbə, 23 iyul 1988

Bu gün bəzi tibb işçiləri və keşikçilər hirsli idilər. Bizə səhər yeməyi və süd vermədilər. Yaralarımızın sarığını da dəyişən olmadı. Tofiq Əhmədin bizimlə münasibəti yaxşı idi, onların hirslərinin səbəbini dedi. O, əlindəki əl-Qadisiyyə qəzetinin ikinci səhifəsini bizə göstərdi.

- Dünənki hücumda yüksək rütbəli komandirlərindən biri öldürüldüyünə görə narahat olublar.

Əl-Qadisiyyə qəzetinin ikinci səhifəsində İraq ordusunun Quru qoşunlarının beşinci briqadasının komandiri General-mayor Salim Məhəmmədli Həmmudinın şəkli dərc olunmuşdu. O, dünən Şələmçədə bizimkilər tərəfindən öldürülmüşdü. Qəzetin birinci səhifəsində iri hərflərlə belə yazılmışdı: "İrəli, ey Xalid ibn Vəlidin, Səd ibn Əbu Vəqqasın və Səlahəddin Əyyubinin nəvələri! Ey Səddamın Qadisiyyə cəngavərləri! İrqi və məcusi düşmənlə vuruşun!"

Çərşənbə axşamı, 26 iyul 1988

Günorta iraclılar çox sevinirdilər. Adətə uyğun olaraq, bunun da səbəbini bilmək istəyirdim. Son bir ayda onları üç dəfə elə şən görmüşdüm. Bir dəfə İranın sənişin təyyarəsi ABŞ donanması tərəfindən raketlə vurulduğunda, ikinci dəfə bir neçə gün öncə İran tərəfi BMT-nin 598 sayılı qətnaməsini qəbul edəndə, üçüncü dəfə də bu gün. Pəncərədən Lətif Dehqanı çağırıdım.

- Lətif, nə olub? Bunlar nəyə sevinirlər?

bizə tərcümə edirdi. Bu qəzetlər 13 zirehli və piyada diviziyanın Şələmçəyə, Xürrəmşəhr-Abadan magistralına, Həmid və Cüfeyr qarnizonlarına hücumundan yazmışdılar.

– Münafiqlər İrana hücum ediblər.

– Aha. Elə buna görə üzləri gülür?!

598 Saylı qətnamənin dövlətimiz tərəfindən qəbul olunmasından sonra Səddam son üsul olaraq Münafiqlər təşkilatına üz tutmuşdu. Belə mövzular axtaran doktor Əziz Nasir sevincək palatamıza gəldi.

– İranın işi bitdi.

– Doktor, niyə, qətnaməni qəbul etdiyinə görə?

Onu dinləyəndən sonra bildim ki, məqsədi qətnamə deyil. Dünən Münafiqlər təşkilatı İraq ordusunun köməyi ilə ölkəmizin qərb sərhədlərinə hücum edib, bu gün isə Sərpəl Zəhab, Kerend və İslamabada daxil olub. Müharibənin bitdiyinə, bir neçə gün öncə 598 saylı qətnamənin qəbul olunduğuna baxmayaraq, İraq ordusu İrana hücum etmişdi.

Qanim Həssan və istixbarətçi zabit Sədun Fəyyaz deyirdilər ki, biz qələbə çaldıq. Lakin Tofiq Əhməd kimi insafly iraqılılar ağır məğlubiyyətə uğradıqlarını deyirdilər. İraq televiziyası deyirmiş ki, hətta İranın cümə imamları da Bəsic geyimləri geyinib cəbhələrə yollanırlar. İraqılılar Münafiqlər təşkilatına dəstəklərini inkar edirdilər, lakin sonrakı günlərdə bunu gizlədə bilmədilər.

Tofiq Əhməddən başqa hamısı sevinirdi. Haqlı idilər, münafiqlərin İrana hücumu son şansları idi.

Qətnamədən sonra həyata keçirilən əməliyyatlara görə təəccüblənirdik. Lətifdən öyrəndiyimiz məlumatlara əsasən, Məsud Rəcəvinin başçılıq etdiyi Münafiqlər təşkilatı "Füruği-cavidan" adlı əməliyyatla İrana hücum etmişdi. Məsud Rəcəvi İraq milli televiziyasında yayımlanan müsahibəsində demişdi: "Təşkilatımızın hər birləşməsi İran ordusunun və Keşikçilər korpusunun 3-4 birləşməsinə bərabərdir". O, tabeliyində olan şəxsi heyətə söz vermişdi ki, "Dönüşsüz gedış" devizi ilə inqilabı və ruhani hakimiyyətini devirəcək.

İraqılılar deyirdilər: "Rəcəvi Səddama deyibmiş ki, siz bizə müasir hərbi texnika və silah verin, biz Xomeyninin özünü əsir tutub Bağdada gətirək!"

İraqılılar bizimlə çox danışır, amma sözlərimizi qəbul etmirdilər. Yalnız bir-iki nəfər bizim təhlillərimizi məqbul sayırdı. Onlar "bu dəfə İranın işi bitdi" deyəndə mən belə cavab verdim: "Əgər bütün münafiqləri toplasanız, İraqın bir diviziyası qədər olar?! Siz o qədər briqada və diviziyalarla səkkiz ildir bizi məğlub edə bilmirsiniz,

münafıqlar məğlub edəcəklər?!" Bəziləri bu sözü qəbul edirdilər, amma çoxu yalnız İranda məhvi barədə fikirləşirdi.

Münafıqların İrana hücum etdiklərinə görə iraclılar bizə hörmət edib təmiz havada daha çox qalmamıza icazə verdilər.

Şənbə, 30 iyul 1988

Münafıqlar Mirsad əməliyyatında böyük məğlubiyyətə uğramışdılar. Bir gün öncənin xəbərləri Tofiq Əhməd vasitəsilə bizə çatdı. Çalışdı ki, nəşə bildiyimizi hiss etdirməyə. İraqlılarla aramızda baş tutmuş söhbətlər haqda da heç bir söz demirdik. Onlar da təhlilləri yanlış çıxdığına görə heç nə demir və münafıqların məğlubiyyətindən xəbərdar olduğumuzu bilmirdilər. Bəziləri etiraf edirdilər ki, ruhanilərin dövlətini məğlub etmək mümkün deyil.

Baqir Dirəxşan iraclılara dedi: "Biz əsirlik və münafıqlara əlimiz çatmır. Lakin mən Məsud Rəcəvinin yerində olsaydım, bu əməliyyatın adını "nabudiyə-cavidan" (əbədi həlakət) qoyardım. Bu, daha real olardı".¹

¹ Xalq Mücahidləri Təşkilatı 598 sayılı qətnamənin İran tərəfindən qəbul edilməsindən 9 gün sonra özünün Avropa ölkələrindəki qüvvələrini toplayıb 15 min nəfərlik bir qoşun yaratdı, Bəəs ordusunun dəstəyi və "Bu gün Mehran, sabah Tehran" şüarı ilə İranın qərbindəki Pataq boğazından "Füruği-cavidan" adlı bir əməliyyata başladı. İran torpaqlarında irəliləmək və nəhayət Tehranı zəbt etmək üçün İraq aviasiyası onlara dəstək verirdi. Onlar əvvəlcə Kerend şəhərini tutub özlərini İslamabada yetirdilər. Mömin insanları öldürmək, xalqın tarlalarını yandırmaq, İmam Xomeyni xəstəxanasına hücum edib şəxsi heyəti döymək və öldürmək onların cinayətlərinin yalnız bir qismi idi. İran xalqı münafıqların hücumundan xəbər tutub özünü qərb cəbhələrinə çatdırdı. Münafıqlar Kermansaha doğru irəliləməyə başladılar. Məsud Rəcəvi onlara söz vermişdi ki, xalq onlara qoşulacaq, yeni briqada və diviziyalar yaradılacaq. Lakin ordu, korpus və Bəsic qüvvələri Hərbi Hava Qüvvələrinin köməyi ilə Kerend yolunu, Pataq boğazını və münafıqların arxalarındakı yerləri bağlayıb "Ya Əli" parolu ilə Mirsad adlı əməliyyata başladılar, vətən xainlərini məhv etdilər. Bu əməliyyatda xainlərdən 4800 nəfər öldürüldü və yüzlərlə münafıq yaralandı.

Xalq Mücahidləri Təşkilatı müharibə illərində Səddam hökumətinə böyük xidmətlər göstərmişdi. Onlar komanda evləri yaradıb döyüş bölgələrindən informasiya toplayır, habelə arxa cəbhədən lazımi məlumatları – İraq raketlərinin düşdüyü yer və raket hücumlarının əhaliyə psixoloji təsirinə miqyası barədə məlumat ötürürdülər. Onlar ölkə daxilində terror əməliyyatları hazırlayıb, müxtəlif yerlərə bomba yerləşdirir, öz adamlarını dövlətə qarşı qaldırır, düşməne casusluq və kəşfiyyat işləri görür, hərbi və təhlükəsizlik qüvvələrinə, döyüşçülərin topladığı yerlərə, hərbi imkan və texnikalara

Tofiq Əhməd dedi: "Məncə, o qədər qüdrətli Pəhləvi rejimi Xomeyniyə məğlub oldusa, münafıqlar da məğlub olacaqlar. İran xalqı imkan verməz ki, illərlə çəkdiyi zəhmətlər və verdiyi qanlar İraq ordusunun və münafıqların hücumu ilə hədəf getsin. Bunu nə Səddam və bəəsçilər anlayırlar, nə də Məsud Rəcəvi və münafıqlar. Bu söz aramızda qalsın. Əgər İstixbarat məmuru Sədun Fəyyaz bunu eşitsə, mənim işim bitər".

Bəzi iraqlıların təhlilləri bizimki kimi idi, bəziləri isə kin və nifrətlərinə görə yanlış mülahizə yürüdükdülər. Öz-özümə deyirdim: "Məhz belə təhlillərə görə Səddam fikirləşirdi ki, bir həftəyə İrani zəbt edib Tehranın Azadlıq meydanında çıxış edəcək". Hadi Gənci dedi: "Səddam belə düşünürsə, siz bunlardan düzgün fikir gözləyirsiniz?! Bunlar yarasa kimidirlər. Yarasa isə yalnız gecəni görür, işığa dözə bilmir".

Həmzə diviziyasının zabitlərindən olmuş bir əsir iraqlılara dedi: "Şah dövründə sizin başçılarınız şahdan çox çəkinirdilər. Sizin bu qədər qorxduğunuz, Amerika və Avropanın da dəstəklədiyi şahı, sizin ölkənizdən çıxardığınız Xomeyni İran xalqına arxalanıb məğlub etdi, Rəcəvi kimdir ki?!"

Bazar ertəsi, 1 avqust 1988

Bu gün yaxşı xəbərlər eşitdik. Dünən iranlılar Qəsri-Şirin və Sumar şəhərlərini düşməndən geri almışdılar. Bu gün İraq ordusu rəzalət içində cənubun döyüş bölgələrindən geri çəkildi. İraq tərəfi çox çalışırdı ki, qətnamənin qəbul olunmasından sonra İran torpaqlarının bəzi hissələrini əlində saxlasın. Əgər bunu bacarsaydı, uşaqların birinin sözü ilə desəm, sülhdən sonra başqa bir müharibəyə başlayıb həmin torpaqları Səddamın caynağından çıxaracaqdıq.

Şənbə, 6 avqust 1988

Bu gün iraqlıların məyusluq günü idi. Yəqin ki İran torpaqlarının yenidən işğalına açılmış qapıların bağlandığını görüb atəşkəsi rəsmən qəbul etdilər.

Cümə axşamı, 11 avqust 1988

dair informasiya ötürür və xalq arasında şayiələr yaymaqla işğalçı Bəəs rejiminə yardım edirdilər.

İraqlı həkimlərin biri oğlunu da özü ilə hospitala gətirmişdi. Təxminən 10 yaşı vardı. Oğlu da özü kimi qapqara idi. Doktor bizim iranlı əsir olduğumuzu oğluna demişdi. Oğlu bunu biləndə əlindəki kauçuk xəncərlə bizə yaxınlaşıb üz-başımıza vurmağa başladı. Atası baxıb gülür, heç nə demirdi. Ərəb əsir olan Mənsur atasının sözlərini tərcümə etdi. Atası övladının əsirləri vurduğuna görə sevindiğini görüb fərəh duyurdu. Guya biz inciməyək deyə tənə ilə dedi: "Mənim oğlumun əvvəldən məcuslardan acığı gəlir. Sizi vurmasını deməmişəm, özü belə yetişib, iranlılardan acığı gəlir".

Uşaqları kauçuk xəncərlə o qədər vurdu ki, axırda yorulub getdi. Kaş əsir olmayaydım və ona yaxşı bir sille çəkə biləydim!

Gecə yuxuda Əhməd Füzulanla Seyid Şərif Pəncəbəndi gördüm.¹ Əhməd ən əziz dostum idi. O günlərdə Əhmədə hər zamandan çox ehtiyacım vardı. Ondən ötrü darıxırdım. Cənub və qərb cəbhələrində onunla ağır günlər keçirmişdim. Yeniyetməlik dövrümün ən yaxşı xatirələrinin 18 ayı Mina təmizləmə bölüyündə onunla birgə keçmişdi.

1988-ci ilin qışında bir əməliyyat zamanı İraq torpaqlarına daxil olduğumuzda Seyid Şərif şəhadətə qovuşdu. Əhmədin ozamankı göz yaşları yadımdan çıxmaz.

Həmin il Səddama müxalif İraq kürdləri ilə birgə İraq Kürdüstanında bir əməliyyata başladıq. Seyid Şərif qünut halında ikən raket zərbəsindən şəhid oldu. Uşaqların çoxu soyuqdan dondu. Güclü bədəni olan Əhməd çətinliklə və kəşfiyyətçi uşaqların birinin köməyi ilə o qədər qarın arasında Seyid Şərifin cəsədini keçilməz dağlardan yola endirdi. Briqadanın əməliyyat komandiri olan Cavad Əzimifər traktor sürücüsü olan bir kürdə dedi: "Nə qədər pul istəsən, verərəm. Bu şəhidin cəsədini geriyə apar". Cavad Əzimifərin ona neçə dinar

¹ Şəhid Seyid Şərif Pəncəbənd Fəth briqadasının kəşfiyyətçilərindən idi. O, 1988-ci ilin 25 fevralında Mavutda şəhadətə qovuşdu. Şəhid Pəncəbəndin əlyazmalarından biri belə idi: "Anamdan, atamdan, bacı və qardaşlarımdan məni bağışlamalarını, haqlarını halal etmələrini istəyirəm. Xüsusən mehriban anamdan xahiş edirəm ki, sonsuz zəhmətlərini mütləq halal eləsin. Bu qısa müddətdə ona yaxşı həyat yoldaşı ola bilmədiyim mehriban yoldaşımdan da haqqını halal etməsini istəyirəm. Yoldaşım məndən sonra azaddır. Son sözü budur ki, Allah yolunda yoxsullara yardım edin. Pulumun beş min tümənini cəbhənin hesabına köçürün, çünki cəbhəyə bu qədər borcum var. Allah yolunda yardımlar edin. Boynumda olan 34-38 gün orucumu tutdurun və Allahdan istəyin ki, məni öz yolunun şəhidlərindən etsin! ("Kəhgiluyə və Boyer-Əhməd vilayətinin şəhid və veteranlarının sənədləri" kitabı, Birinci bölmə, səh. 589)

verdiyini bilmirəm. Əhməd deyirdi: "Əgər Əzimifər olmasaydı, Seyid Şərifin cəsədi orada qalacaqdı".

Əhməd müqəddəs müdafiədə həqiqətən bir qəhrəman idi. Düşmənin Məcnun adasına əks-hücumunda onun yeri görünürdü. Əhmədlə ilk dəfə Kərbəla-4 əməliyyatında Minu adasında tanış olmuşdum. Həmin əməliyyatda ikimiz də kimyəvi silahdan yaralandıq. Bizdə əleyhqaz yox idi. Əhməd özünün atropin və amil nitrit iynəsini zorla mənim buduma vurdu. Kərbəla-4 əməliyyatından sonra birlikdə Dezfulun Şəhid Kələntəri xəstəxanasından qaçıb briqadanın taktika qərargahına qayıtdıq. Məzuniyyətdə olanda tez-tez bizə gəlirdi. Bir neçə dəfə kəndimizə gedib bir neçə gün qaldıq. İki-üç gün kənddə qalanda deyirdi: "Nasir, çox qaldıq, gəl qayıdaq cəbhəyə". Məndən bir yaş kiçik qardaşım Seyid Şüca ilə çox səmimi dost olmuşdu. Bu gün Baqir Dirəxşana onun xatirələrindən danışdım.¹

Bazar ertəsi, 15 avqust 1988

Məhərrəmin ikisi idi. Doktor Əziz Nasir tanımadığım mülki geyimli, ortayaşlı bir adamla birgə palataya girdi. Mülki geyimli iraqının əynində yaraşlıq kostyum vardı. Doktor palatamızın ən azyaşlıları olan Qasim Fəqihdən, Əhməd Şərifidən və məndən doktorantura tələbəsinin suallarına cavab verməyimizi istədi. Yəqin doktorluq dissertasiyasını yazırmış. Zənnimcə, mövzusu müharibə və

¹ Əhməd şəhadətindən təxminən iyirmi gün öncə bizə gedib mənə fatihə oxumuşdu. Qardaşlarımın dediyinə görə, məndən ötrü çox ağlamış və Allahdan istəmişdi ki, məndən sonra sağ qalması. Şəhadətindən altı gün öncə qardaşım Seyid Şücaəddinə yazdığı məktubda səmimi hisslərini belə ifadə etmişdi: "...Şücaət can, sizdən ayrıldığı müddətdən bəri nə günüm bəllidir, nə gecəm. Allaha and olsun, bu, riyakarlıq deyil, yalnız qayalara dediyim həqiqətdir. Qardaşım, Nasirin mənəvi ruhu həmişə mənə yoldaşlıq edir. Düzü, hiss edirəm ki, qəlbim Nasirin qəm-kədər burulğanında batıb və tezliklə dayanacaq. Öz-özümə deyirdim ki, bütün İran şəhid Hidayət və Şəhid Seyid Şərif tərəfindən alsam da, bu yara gözlərimə dəydi, canımı və gözümlü məndən aldı. Dünən maşında onu xatırlayıb zümzümə edir, uşaqlarla ağlayırdıq. Ürəyimdə deyirdim ki, nə üçün Şüca məktub yazmayıb? Otağa qayıdanda isə məktubları mənə verdilər. Ziyarət edib bəhrələndim. Qardaşım, valideynlərinizin qəlbi sınıb, səbirlə yanlarında olub yaralarına məlhəm olun. Bu, öz qəlbimlə və inqilabın düşmənlər tərəfindən ləçək-ləçək edilmiş növrəstə gülləri ilə dərdləşməmdir. Bu, Şərif Pəncəbənd, Hidayət Hüseyni və Nasir Hüseyni ilə söhbətimdir. Nasir can, getdin, amma üzünün şəkli gözümdə qaldı; getdin, amma dağın qəmli ürəyimdə qaldı..."

azyaşlı iranlı əsirlər barədə idi. O dedi: "Ordu təkbaşına İran sərhədlərini qoruya bilmədiyi üçün İran rejimi azyaşlıları məktəblərdən zorla cəbhələrə aparıb".

Bizə müxtəlif suallar verdi. Xüsusi fikirləri vardı. Xalq könüllülərinin rəsmi bir ordudan da uğurlu çıxış etməsinin səbəblərini bilmək istəyirdi. Kim idisə, Müdafiə nazirliyi və İstixbarət məmurları ona bizdən müsahibə alıb dissertasiyasını yazmağa icazə vermişdilər. Bizim sözlərimizdən qeydlər götürürdü, yazılarında nə qədər insafli olduğunu isə bilmirəm. Məqsədlərimizdən, bəsicilərin İmam Xomeyniyə qeyd-şərtsiz itaətindən soruşurdu. Qasim Fəqih özünün sadə dili və sevimli ləhcəsi ilə dedi: "İmam nə desə, odur, mən məqsəd-şəqsəd bilmirəm. Biz vətənimizi müdafiə etməyə gəlmişik".

Həqiqəti eşitmək ona təəccüblü gəlirdi. Mənə dedi: "Bu sualın dissertasiyaya heç bir dəxli yoxdur, amma de görüm, sən bu yaşında bir ayağını itirmisən, burada əsirsən, narahat deyilsən?"

– Nə üçün narahat olmalıyam?

– Mən başa düşə bilmirəm.

– Axı biz öz ayaqlarımızla cəbhəyə gəlmişik, yolumuzu özümüz seçmişik, bu günləri də fikirləşmişik.

Doktorant getdi, amma çox dalğın olduğunu hiss edirdim. O, azyaşlı yaralıların belə ruh yüksəkliyinə təəccüb edirdi.

Axşam uşaqlara "Hələ də Kərbəladan, Eşidilir sənin səsin. Hüseyin, canlar fəda sənə!" növhəsini oxumuşdum. Hacı Sadiq Ahəngəranın döyüşçülər üçün oxuduğu növhələrdən idi.

Əbdülcabbar bilib məni bayıra çıxardı və qulağımın dibindən möhkəm bir sillə vurdu. Hədələdi ki, bir də təkrar olsa, ağır cəzalandıracaq. Sonrakı gecələrdə də növhə oxumaq fikrim vardı. Məhərrəmlik idi, Əbdülcabbarın hədəsi önəmli deyildi.

Tofiq Əhməddən eşitmişdim ki, məhərrəmlikdə İraq şilələrinin əzadlılığına da məhdudiyət qoyulub. Məhərrəm günlərində mərsiyə oxumaya bilməzdim. Əbdülcabbar axşam pəncərənin arxasında peyda oldu, başımı bir neçə dəfə pəncərənin dəmir millərinə vurandan sonra uşaqlarla Aşura, İmam Hüseyin və biz iranlılar barədə mübahisə etdi.

- Hüseyin ərəbdir, bizdəndir, siz iranlılara nə dəxli var?!

Ondan ürəyim dolu idi. Çalışdım elə danışım ki, məni vurmasın. Dedim: "İmam Hüseyin hamınıdır".

Baqir Dirəxşan dedi: "Bəs biz ağa İmam Hüseyinə eşqimizi nə edək?!"

Hadi Gənci dilləndi: "Mən ilamlıyam, Xosroviyyə sərhədində yerə basdırılmış bir yol nişanı bizim ağaya sevgimizi göstərir. Onun üzərinə belə yazılıb: Kərbəla - 505 km".

Çərşənbə axşamı, 16 avqust 1988

Məhərrəmin üçüncü günü idi. Əbdülcabbarın hirsənəcəyini bilsəm də mərsiyə oxudum.

Uşaq olanda məhərrəm aylarında məhəlləmizin İmam Səccad (ə) məscidində on axşam mərsiyə oxuyurdum. Cəbhəyə gedəndən sonra 1986-cı ilin məhərrəmliyinin on axşamını cənubun döyüş bölgələrində, 1987-ci ilin məhərrəm ayında isə Kürdüstanda Mina təmizləmə bölüyündə məddahlıq etmişdim. Hacı Sadiqin bu şeirini oxuyanda uşaqlar cəbhə günlərini xatırlayıb ağladılar:

Hələ də Kərbəladan,

Eşidilir sənin səsin.

Hüseyn, canlar fəda sənə!

O günlərdə yeri gəldi-gəlmədi uşaqlara Hacı Sadiqin şeirlərini oxuyurdum. Hələ cəbhəyə getməzdən öncə onun şeirlərinin çoxunu əzbərləmişdim. Adətən hər əməliyyatdan qabaq uşaqlar üçün oxuyurdum. Şəhid qardaşımın Hacı Sadiqin bütün kasetlərini topladığına görə əzbər bilmədiyim şeiri az idi.¹

¹ Qardaşım Seyid Hidayətullah Hacı Sadiq Ahəngəranı çox sevirdi, şəhid olana qədər bölgəmizdə onun kasetlərinin kolleksiyasını toplamış yeganə şəxs idi. Radiodan Hacı Sadiqin səsinə eşidən kimi kasetə yazmaq üçün elə sürətlə maqnitofona sarı qaçırdı ki, evdə hamı bunun yalnız Ahəngəranın yeni mərsiyəsi ola biləcəyini düşünürdü. 1986-cı ilin məhərrəmliyində Hacı Sadiqin başqa bir pərəstişkarı olan Qüdərz Nuri ilə birgə Əhvaza getdi. Qüdərz deyirdi: "Birinci sırada oturmaq üçün mərasimdən üç saat qabaq Sarəllah hüseyniyyəsinə girdik". İllər sonra Hacı Sadiqlə yaxından ünsiyyətdə olub şəhid qardaşımın xatirələrindən və ona xüsusi sevgisindən danışanda ağladı. 2009-cu ildə Hacı Sadiq mənə zəng vurub dedi: "Seyid, bir müddətdir öz kasetlərimi toplayıram. İbrahim Sənayi dedi ki, şəhid qardaşında mənim bütün kasetlərim olub. Onları mənə əmanət verə bilərəmmi?" Ona dedim: "Məgər sizdə yoxdur?" Dedi: "Yox". Dedim: "Cəbhə və döyüş üzrə təbliğat mərkəzində necə? Orada da yoxdur?" Dedi: "Təbliğat mərkəzində də yoxdur, heç biri qalmayıb". Ona dedim: "Narahat olma, Şəhid Hidayətdə bütün kasetlərinin arxivi var. Baş üstə, gələn həftə hamısını Əhvaza gətirərəm". O dedi: "Əhvaza gətirsən, İbrahimə ver, mənə çatdırar". Şəhid Hidayətullah heç vaxt təsəvvür etməzdi ki, o kasetlər bir gün Ahəngəranın özünə lazım ola bilər. Məsələn şəhidin anasına danışanda ağlayıb dedi: "Allaha çox şükür ki, şəhidin kasetləri Ahəngəranın özünə qayıtdı. Buna görə sevinirəm".

Mərsiyə oxuduğum yerdə nəzarətçilər pəncərənin arxasında peyda oldular. Əbdülcabbar və Tofiq Əhməddən başqa hamısı elə bildi ki, mahnı oxuyuram. Bəziləri deyirdilər ki, oxu, yaxşıdır. Keçən dəfə Lətif Dehqan şeirlərimi iraqılılara başqa cür tərcümə etmişdi. O, Hacı Sadiqin şeirlərinin mənasının mənə başağrısı yaradacağını bilirdi. Bu dəfə də tərcümədə Pərvin Etisaminin bir şeirindən istifadə etdi, lakin yanlış tərcümə mənə kömək etmək istəyən Lətifin özünü işə saldı. Əbdülcabbar dedi: "Lətif, bu, cəbhə şeiridir". Lətif gizlədir, Əbdülcabbar isə deyirdi: "Bu, döyüş şeiridir".

Münafıqlar təşkilatı İraq televiziyasında yayımlanan Müqavimət siması verilişində Sadiq Ahəngəranın bəsicilərin ruh yüksəkliyində, cihad və müqavimət həvəsində roluna dair danışmışdılar. "Xomeyninin bülbülü" məsələsi İraqın radio və televiziyasından dəfələrlə yayılmışdı.

Ürəyimdə dedim ki, Fəth briqadasının yeganə operatoru Rza Məntiqinin Kərbəla-4 əməliyyatından öncəki çəkilişləri bəlkə də bir gün İraqda başımı ağrıda bilər. Həmin gün Rzanın ısrarı ilə Mina təmizləmə bölüyünün uşaqlarına "Ey canını fəda edənlər, Hüseyin sizə yar olsun! Allah sizin müdafiəçiniz olsun!" mərsiyəsini oxumuşdum. Rza çəkilişin sonunda işarə ilə "Meydana getməyə hazırım! Düşmənin alnını yerə sürtərəm!" beytini oxumağımı istəmişdi. Ürəyimdə dedim: "Rza, əgər bu kaset iraqılıların əlinə keçsə, bir güllə ilə alnımı yerə sürtərlər". Bir tərəfdən də sevinirdim ki, bu kasetlə evimizdə xatirələrim yaşayar və mən onlar üçün həmişə 14 yaşlı uşaq kimi qalaram.

Günortadan sonra Lətif yanıma gəlib dedi: "Seyid, bu günə qədər salam və salavatla sən oxuduqlarını birtəhər başqa yerə yozdum, amma iraqılılar bu gün onlara yalan söylədiyimi bildilər. Əgər mənə inamları itsə, hamımızın ziyanına olar..."

– Yəni bildilər ki, mən Ahəngəranın şeirlərini oxuyuram?

– Hə, Əbdülcabbar bildi. Bu Qanim Həssan da zirək adamdır. Ahəngərandan oxuyanda onlara başqa bir şey deməyə məcburam. Amma Əbdülcabbar canavardır, çox diribaşdır, "Kərbəla" və "İmam Hüseyin" sözlərinin yerinə nə tərcümə edəcəyimi bilmirdim.

Deməyə sözü yox idi. İraqılıların Lətifə etimadlarının sarsılmasını istəmirdim. O, yaralı əsirlərə çox lazım idi. Ahəngəranın şeirlərindən keçmək olardı, Lətifdən isə yox. O, oxuduğum şeirlərdəki "İmam Hüseyin", "Kərbəla", "Qüds" kimi sözləri çıxarmışdı. İraqılılar da demişdilər ki, bu adam oxuduğu şeirlərdə filan sözləri də deyirdi.

Günbatan çağı Əbdülcabbar mənə çağırıb dedi: "Lətif sənə kömək etməyə çalışır, bəs sən nə üçün hərbi hospitalda Xomeyninin Ahəngəranının cəbhə və mübarizə şeirlərini oxuyursan?"

– Mən Ahəngərardan oxumuram.

– De İmam Hüseyn haqqı!

– Mən and içmirəm.

– Onda Ahəngərardan və məhərrəmlikdən oxuyursan.

Hirslənib mənə iki möhkəm sillə vurdu. Elə bildim qulağımın pərdəsi yırtıldı. Sonra da çoxlu söyüş verdi. Palataya qayıdanda üzüm göyərmişdi. Əbdülcabbarın hərəkəti barədə uşaqlara danışdım və ondan sonra hospitalda Ahəngərardan oxumadım.

Tofiq Əhməd mənə keks gətirdi. Onu hər gün daha çox istəyirdim. O, yaralı əsirlərin İmam Hüseynə (ə) sevgisini görüb dedi: "Mən bilirdim ki, Allah bu müharibədə siz iranlıları xar etməyəcək. Çünki o qədər sürgündən sonra Xomeynini İrana rəhbər etmişdi və şah qaçmışdı. Allahın bizim hərbiçiləri xar edəcəyini də onda bildim ki, siz cəbhələrdə daim Quran oxuyur, Əhli-beytə təvəssül edirsiniz, bizim qadın müğənnilərimiz isə Mehran cəbhəsində iraqı hərbiçilərin qarşısında oxuyub-oyunayırdılar, Allahdan və dindən xəbər-ətər yox idi. Siz Mehranı geri alanda Səddam ikinci korpusun komandiri Ziya Tofiq İbrahimi edam etdirdi, geri çəkilmələrin çoxunu öldürdü. Onların tabutlarının üzərinə belə yazıldı: "Mehran əməliyyatının qorxaqları". Onda bildim ki, Allah sizi sevir, İraq hərbiçiləri siz, ya da Səddam tərəfindən öldürülməzdən öncə prezidentlərinin şöhrətpərəstliyi və işğalçılığı tərəfindən öldürülmüşlər".

Sonra əlavə etdi: "Seyid, ağa İmam Hüseynə təvəssülün qədrini bilin. Bu təvəssül sizi başıuca, bizi isə xar elədi".

Çərşənbə, 17 avqust 1988

Bu gün palataları dərmanladılar. Dərmanların pis qoxusundan nəzarətçilər otaqlarından çıxmədılar. Savədən Əli adlı bir yaralının vəziyyəti ağır idi. Uşaqların səyinə baxmayaraq, iki gün heç nə yemədi. Çox arıqlamış, bir dəri, bir sümük qalmışdı. Hadi Gənci ilə Baqir Dirəxşanın onu yeməyə razı salmaq cəhdləri də boşa çıxdı.

Məhəmmədkazim Babayi ilə birgə palatanın girişində oturmuşdum. Qarşısındakı şöbənin iraqı yaralıları həyətdə gəzişirdilər. O günə qədər onların nə üçün orada qaldıqlarını bilmirdim. Hətta kiminsə onlarla görüşə gəldiyini də görməmişdim. İraqı keşikçilər də onları

saymırdılar. Ordudan olan və Mehlanda əsir düşmüş Mənsur adlı ərəb əsirə dedim: "Bunlar ki iraclılardır!"

– Hə, iraclılardır. Müharibədə yaralanıblar.

Məhəmmədkazim şən və macəraçı adam idi. O, iraclı yaralıların birini çağırdı. Gəlib yanımızda oturdu. Üzündə xüsusi məzlumluq vardı. Tofiq Əhməddən başqa keşikçilər otaqlarında idilər. Kondisionerlər dayanmadan işləyir, işçilər palataları dərmanlayırdılar. Məhəmmədkazim zarafata dedi: "Siz iraclılar bizim ikimizin də ayağımızı kəsmisiniz. Amma eybi yox, müharibədir".

Məhəmmədkazim ilk görüşdən onunla ünsiyyət qurdu. İraqlı yaralının adı Hüseyn Rəhim idi. Qolundan və qarnından yaralanmışdı. Arıq adam idi. Qarabuğdayı üzü, xırda gözləri vardı. Danışanda gözlərini bir nöqtəyə dikirdi. O, Kərbəlanın şiə Qaziriyyə tayfasından idi, Fəratın sahilində yaşayırdı. Fəratın adı gələn kimi gözlərimdən yaş axdı.

Dostunun adı İrfan Əbdülrəzzaq idi. O, hündür və enlikürək adam idi. Günəşdən yanmış üzü, yaşıla çalan qəhvəyi gözləri və xurmayı saçı vardı. O, Nəcəf şiələrinəndən idi. Ünvanını dedi, Nəcəfin əl-Sədr küçəsindən idi. Məhəmmədkazim ona çox sual verdi. Onlar qorxmadan suallarımıza cavab verirdilər. Məhəmmədkazimə dedim: "Məhəmməd, bəlkə işlərinə qarışmağımıza razı deyillər".

Məhəmmədkazim dedi: "Bilmək istəyirəm ki, nə üçün bunları burada saxlayırlar. Axı bura iraclılar üçün yaxşı yer deyil, biz əsirlər üçün yaxşıdır".

Üzlərində gizli qəm vardı. Barələrində çox bilmək istəyirdim. Ərəb əsirlərdən olan Mənsur sözlərimizi tərcümə edirdi. Hüseyn Rəhim bizə inanırdı, elə söhbətinin əvvəlində belə dedi: "Bu müharibə şiələri öldürmək üçün idi. Bəəşçilər nə etdiklərini yaxşı bilirlər". O deyirdi: "Biz Ayətullah Məhəmmədbaqr Sədrin tərəfdarıyıq. O, müharibənin əvvəllərində fətva verdi ki, iranlı şiə qardaşlarla vuruşmaq haramdır. Ayətullah Sədrin fətvası Səddamı çox qəzəbləndirdi. Səddam çox çalışdı ki, o, fətvasını geri götürsün. O demişdi ki, bəəşçilər müsəlman deyillər, onlarla hər bir əlaqə haramdır. Axırda onu öldürdülər. Çoxlu iraclılar Ayətullah Sədrin fətvasına görə siz iranlılarla vuruşmurlar".

Nə deyəcəyimi bilmirdim. Məhəmmədkazim də mat-məəttəl baxırdı. Aydın və ayıq insan idi. Çoxlu məsələləri, o cümlədən Ayətullah Sədrin fətvasını ilk dəfə idi eşidirdim. O, sözünə davam etdi: "Bəəşçilər döyüşdə şiələri öndən göndəridilər ki, hər bir halda ölən şiə

olsun. Deyirdilər ki, iranlıları öldürsələr, bir atəşpərəsti və əcnəbi düşməni öldürmüşlər; özləri öldürülsələr də daxili düşmən öldürülmüş olacaq. Səddam üçün siz xarici, biz də daxili düşmənlik. Buna görə də, Səddam vətəni Tikritə gedəndə ona bu şeiri oxuyurlar: "Ey Səddam, narahat olma, şialər özləri öz qanlarını tökürlər".

Yeni sözlər eşidirdim. O deyirdi: "1968-ci ildə İraq hakimiyyətinin şialərə qarşı zülm və qətlərinə görə Ayətullah Həkimlə İraq prezidenti General Əbdüsalam Arifin arasında güclü ixtilaf yarandı. Ayətullah Həkim Əbdüsalam Arifin görüş istəyini rədd etdi. O da hirsənib Ayətullah Həkimin şəhərin küçə və bazarlarındakı bütün şəkillərinin götürülməsini tapşırırdı. Lakin Ayətullah Həkimin cəddi Arifi pis vurdu. Bu əmrədən yalnız yeddi gün sonra Arif bir hava qəzasında öldü. Həmin gün o, Bəsrə və Əl-Qürnədən Bağdada qayıdırdı. Həmin gün çıxışında şialəri və İmam Əlini (ə) təhqir etmişdi. Arifin vertolyotu partlayandan sonra Bəsrənin şia və sünni əhalisi birlikdə belə şüar verdilər: "Qalxanda ət idi, düşəndə kömür oldu!" Bizim böyüklərimiz deyirlər ki, seyidin cəddi Əbdüsalam Arifi cəhənnəmə vasil elədi".

Hüseyn deyirdi: "Şialər İraq ordusunda çox zəhmət çəkirlər, amma rütbələri yüksələn kimi məcburi təqaüdə göndərilirlər. Şia polkovniklərin çoxu on ildən çox eyni rütbədə qalırlar. Çünki bəəşçilər onlara inanmırlar. Bəəşçi zabit isə kapitandan birbaşa polkovnik-leytenantə keçir".

Hüseyn Rəhim Süsəngirdəki qardaşı haqda danışır deyirdi: "Bəəşçilər Hüveyzə və Süsəngirdi alanda qardaşım İraqın doqquzuncu diviziyasında idi. O diviziyaya Səddamın səmimi dostu başçılıq edirdi. Siz indiyə qədər Tale Xəlil əl-Dövrinin adını eşitmişiniz?"

Məhəmmədkazim dedi: "Adını çox eşitmişəm".

Məndən soruşdu: "Bəs sən?"

Dedim: "Cəbhədə olduğum bir neçə ildə Mahir Əbdülrəşid, Hişam Sabah əl-Fəxri və Tale Xəlil əl-Dövrinin adını çox eşitmişəm. Hamısından çox Mahir Əbdülrəşidin".

Hüseyn Rəhim dedi: "Hər üçü alçaq adamlardır, Tale Xəlil isə hamısından rəzil və rəhmsizdir!"

Sonra qardaşının dediklərindən danışmağa davam etdi: "Müharibənin əvvəllərində qardaşım doqquzuncu diviziyada xidmət edirdi. O deyirdi ki, bizim batalyonumuz Süsəngirdə girəndə bəzi qocalar və azyaşlı uşaqlar şəhərdən çıxıb bilməyib orada qalmışdılar. O vaxt polkovnik olan bu Tale Xəlil onların hamısını şəhərin meydanına

toplamağı əmr etmişdi. Demişdilər ki, diviziya komandiri onların Bəsrədəki müharibə mühacirləri düşərgəsində qalmalarına dair çıxış edəcək. O yazıqlar da inanmışdılar. Hamı meydana toplaşandan sonra isə Tale Xəlilin əmri ilə onları atəşə tutdular və tankla üstlərindən keçdilər".

Hüseyn Rəhimin dediyinə görə, bu hadisədən sonra qardaşında güclü psixoloji problem yaranmış və o, xidmətdən qaçmışdı. Onun başqa bir qardaşı əl-Dəvət partiyasının¹ fəallarından olmuşdu. Bəəs rejimi 1982-ci ildə Nəcəf alimlərinin bir qismini şəhid edəndə əmisini də tutmuşdular. Əmisi 5 il Əbu Qüreyb zindanında qalmışdı. Dediynə görə, əmisi oğlunu da "Liva əl-Sədr" jurnalını yaydığına görə edam etmişdilər.

Harada yaralandığını soruşanda dedi: "Dörd nəfər idik, Quru qoşunların 34-cü briqadasında xidmət edirdik. Xidmətimizin sonları idi. 22 İyul hücumunda Tikritdən olan batalyon komandirimizlə mübahisə etdik, nəticədə yaralandıq".

Bu iki iraqılı əsgərin başlarına gələn acınacaqlı idi. Hüseyn Rəhim və İrfan Əbdülrəzzaq batalyon komandirləri ilə mübahisə etmişdilər. Məntiqli və məlumatlı adam olan Hüseyn komandirə demişdi: "Ağam, İran tərəfi 598 sayılı qətnaməni qəbul edib. İndi onlarla vuruşmağa səbəb varmı?!" Batalyon komandiri bunu briqada komandirinə mürəzə etmişdi. Briqada komandiri Polkovnik Nəzar Saqi batalyona gəlib şəxsi heyətin gözü önündə əsgərlərin birinin avtomatı ilə dördünə də atəş açmışdı. Hüseyn Rəhim ayağından və qarnından, İrfan Əbdürrəzzaq da sol ayağından və öd kisəsindən yaralanmışdı.

Məhəmmədkazimlə bu iki İraq əsgərinin sözlərini eşidib pis olduq. Mən çox ağladım. Məhəmmədkazim mənə dedi: "Biz ayaqsız olduğumuza görə iraqlıların bizimlə yaxşı rəftar etmələrini gözləyirik. Seyid, onlara o sözü dediyinə görə peşmanam".

¹ İraq şialəri əl-Dəvət, əl-İslamiyyə, Cəməət əl-Üləmə və Hizb-Fatimi təşkilatlarında birləşmişdilər. Bəəs rejimi şialərin partiya və təşkilatlarının fəaliyyətini qadağan etmişdi. Bu partiyalar həzrət İmam Xomeyninin fiqh nəzəriyyələrini qəbul edirdilər. Mübariz şiə təşkilatlarının müxtəlif nəşriyyələri Ayətullah Həkimin və Ayətullah Sədrin nəzarəti altında fəaliyyət göstərirdi. Ayətullah Sədr inqilabın qələbəsindən sonra hövzə tələbələrinin önündə buyurmuşdu: "Bu gün Musa Firona qələbə çaldı və peyğəmbərlərin bütün arzuları həyata keçdi. Bu gün Ayətullah Xomeyni şah hakimiyyətini devirdi. İndi hamımız o rəhbərin əmrlərinə tabe olmalıyıq". Bu məlumatları düşərgənin həkim köməkçisi doktor Müəyyiddən eşitmişdim.

- Hansı sözü?
- Dedim ki, bizim ayaqlarımızı siz kəsmisiniz.
- İnciməzlər. Axı sən onların bəəşçilər tərəfindən vurulduğunu bilmirdin.

İrfan Əbdülrəzzaq dedi: "Hələlik buradayıq, bir neçə gündən sonra bizi hərbi tribunala aparacaqlar. Biz haqqı demişik. Bundan sonra nə baş versə, Allaha təvəkkül edirik".

Cümə axşamı, 18 avqust 1988

Uşaqlar Əlinin vəziyyətini yaxşılaşdırmağa nə qədər çalışsalar, onu yeməyə və yeriməyə nə qədər məcbur etsələr də, faydası olmadı. O qədər arıqlamışdı ki, qarnı kürəyinə yapışırdı, qabırğalarını rahatca saymaq olurdu. O, bir həftədən sonra günorta çağı şəhid oldu. Son günlər iraqılılar ona çox əhəmiyyətsiz yanaşırdılar. Onun vəziyyətini görənlər hər kəsin ürəyi kabab olurdu. Kiçik cüssəsi vardı, gözləri batmış, yanaqları ərimişdi. Boğazından səs çıxmırdı. Ağ ciyəri irinləmişdi, çətinliklə nəfəs alırdı. İlk günlərdə əli hərəkət edirdi, namaz qılanda uzandığı yerdə möhrü alınına qoyurdu. Uşaqlar onun yalnız namaz vaxtı əl və dodaqlarının tərpəndiyini görmüşdülər. Son iki-üç gündə isə əlini də tərpədə bilmirdi.

Tibb işçilərindən ona enerji serumu qoşmalarını xahiş etdik, dedilər ki, biz düşmənlərimizə enerji serumu qoşmuruq. Hadi Gənci dilləndi: "İndi bu sözlərin yeri deyil. Müharibə bitib. Bu yaralıya baxın. Biz də İranda sizin yaralılara öz yaralılarımız kimi qulluq edirik".

Əli əsirlikdə gördüyüm ən məzlum yaralı idi. Uşaqlar cəsədinin ətrafında oturdular. Ağlamayan yox idi. Baqir Dirəxşan dedi: "Əsirlikdə hər yüz iranlı əsirdən bəlkə ikisi şəhid olur". Şəhid Seyid İnayətullah Muradinin sözləri yadıma düşdü. Uzaqgörən adam idi, illərlə Livanda israillilərə qarşı vuruşmuşdu, Mina təmizləmə bölüyündə başçımız idi. O, Kərbəla-5 əməliyyatında şəhadətə qovuşdu. Bölüyümüzün azyaşlı uşaqlarından olan Barani Şeyxi şəhid olanda bizə dedi: "Uşaqlar! 35 milyonluq İran əhalisi arasında Allah şəhadət imkanını yalnız 200-300 min iranlıya verir, qalanı başqa şəkildə ölürlər. Başqa şəkildə ölənlərin arzusu budur ki, kaş biz də 200-300 min şəhiddən olaydıq – həm xeyirli aqibətinə, həm də cənnətinə görə".

Keşikçilər və tibb işçiləri ağlamaq səsinə gəldilər. Hadi ayağa qalxıb Əlinin cəsədinin yanında dayandı və bir hədis oxudu. O hədisi cəbhədə dəfələrlə eşitmişdim. Lakin Hadi Gənci onu Əlinin məzlum

cəsədi yanında oxuyanda kövrəldim və hamımız ağladıq. Hadi kövrək səslə ağlaya-ağlaya deyirdi: "Məni axtaran tapar, Məni tapan tanıyar, Məni tanıyan aşiq olar, Mənə aşiq olana Mən də aşiq olaram, Mən aşiq olduğumu öldürərəm, öldürdüyümün diyəsi Mənim boynumadır, diyəsi boynuma olanın diyəsi də Mənəm!"

Hadi hədisi tərcümə edəndən sonra dedi: "Uşaqlar, xoş Əlinin və onun kimilərinin halına! Allah özü onların diyəsi, qan bahasıdır. Siz Əlinin necə namaz qıldığını gördünüz, məzlumluğuna şahid oldunuz. Bəəsçilər ona bir serum da qoşmadılar. Uşaqlar! Əli (ə) bu ölkədə necə də məzlum olub! Xoş bu Əlinin halına və xoş o Əlinin razı qaldığı şəxsin halına! Biz qaldığımızı görə, yəqin ki buna layiq olmamışıq. Qaldıq ki, imamımızın narahatlığını görək, zəhər camını içdiyini bilək. Biz imamımıza yaxşı əsgər və bəsiçi olmadıq. Olsaydıq, əsir düşməzdik. İmam bizim kimilərin səhlənkarlığına görə zəhər camını içdi. Haradasa səhvə yol vermişik ki, iraqlıların hamısı bizə rəhbərimizin zəhər camı içdiyini deyirlər..."¹

Həmin gün Tofiq Əhməd növbətçi idi. Gecə vaxtı yanımıza gəldi. Əlinin şəhadətinə görə narahat idi. Qəlbində iki rəhmsiz bəəsçi olan Sədun Fəyyaza və Əbdülcabbara qarşı böyük nifrət vardı. Bizimlə dərhləşib deyirdi: "Əmim Samirənin böyük tacirlərindən idi, çoxlu sərvəti, mülkləri vardı. Nəcəf Elm Hövzəsinə yardım etdiyinə görə Bəəs rejimi onun bütün əmlakını müsadirə etdi". Dediyyə görə, Bəəs partiyası və Səddam şiələri zəiflətməkdən ötrü şiə tacirlərin varlanıb alimlərə yardım etmələrinə imkan vermirdi. O deyirdi: "Bəəs partiyasının əyalətlərdəki şöbələrinin vəzifələrindən biri də şiə tacirlərini zəiflətmək, onların əmlakını müsadirə etməkdir".

Cümə, 19 avqust 1988

Dünən ürəkağrıdan Dehbozorg faciəsinin səkkizinci ildönümü idi və mən bunu bu gün bildim. Səkkiz il öncə həyatımın ən pis hadisəsi baş vermişdi...

Dehbozorg hadisəsinin xatirələri yadıma düşəndə kövrəlib ağlamağa başladım. Tofiq Əhməd ağlamağımın səbəbini soruşanda ona hadisəni danışdım. Mənə nəsihət verib dedi: "Seyid, bu bəəsçilərdə rəhm və insanlıq yoxdur. İstixbarat məmuru olan Sədun Fəyyazla çox

¹ 598 sayılı qətnamənin qəbul olunması İmam Xomeyni üçün o qədər acı olmuşdu ki, onun imzalanmasını bir kasa zəhər içmək qədər ağırılı dəyərləndirmişdi. (red)

mübahisə eləmə, başını əldən verərsən”. Sonra daha diqqətli olum deyər, Səddamın inəyinin baytarı Səlim Məhəmmədin başına gələnləri danışır dedi: “Səddama İngiltərədən bir inək gətirmişdilər. Onu çox sevirdi. İnək doğanda öldüyünə görə Səddam hirsələndi və İFA avtomobili ilə yazıq baytarın üstündən keçdilər”.

Cümə axşamı, 24 avqust 1988

Günortadan qabaq bizə qəzet gətirdilər. Əl-Qadisiyyə qəzetində Qırmızı Xaç Cəmiyyətinin işinin başlanmasından, İran və İraq Xarici işlər nazirlərinin Cenevrədə Birləşmiş Millətlər Təşkilatının Baş katibi ilə müzakirələrindən yazmışdılar.

Qətnamənin qəbul edilməsindən 38 gün keçirdi. Nahar vaxtı Tofiq Əhməd palatamıza girdi. Dediyyə görə, Hərbi istixbarat dünən Hüseyn Rəhimlə İrfan Əbdülrəzzaqı tribunala aparmışdı. Onlarla son dəfə görüşmək istəyirdim. Məhəmmədkazım Babayi ilə birgə görüşümüzdən sonra bir də elə imkan yaranmamışdı.

Tofiq Əhməd müharibənin bitməsinə sevinirdi. O, Mehran və Dehloran cəbhələrində iki dəfə iştirak etmişdi. Səddam və 1983-cü ilin sentyabrı barədə danışır deyirdi: "İraq xalqı müharibədə bir əlində xəncər, o biri əlində qızıl tutmuş adama tabe olmalı idilər". Məqsədi Səddam idi. O deyirdi: "İraq xalqı hər ikisinin ardınca ölüm gələn xəncər və qızıldan birini seçməli idi. Kim cəbhəyə gedib qızıl, maşın və medal qazanmaq istəməyirdisə, Səddamın xəncəri ilə üzləşirdi və başı getməli idi. Mən bilmirəm siz bəsicilər İraq ordusunun qarşısında necə səkkiz il duruş gətirdiniz. Səddam sizin üçün pis planlar cızmışdı". O, bəsicilərin ruh yüksəkliyindən və qorxmazlığından danışandan sonra dedi: "1980-ci ildə İraqın yalnız altı diviziyası vardı, 1984-cü ildə isə sayı 44-ə çatdı. Siz bu qədər diviziyanın qarşısında necə müqavimət göstərdiniz?" Ona dedim: "Allaha təvəkkül və Əhli-beytə təvəssüllə".

Günortadan sonra bizi hospitalın həyətində toplayıb düşərgəyə göndərəcəklərini söylədilər. Düşərgəyə getdiyimizə görə sevinirdik. Lətif Dehqan bizə demişdi: "Düşərgə zindandan da, hospitaldan da yaxşıdır".

Krem rəngli volks station qapıda bizi gözləyirdi. Minməzdən öncə Lətif Dehqanla sağollaşmaq istəyirdim. Onunla bir düşərgədə olmağı arzulayırdım. Lətif gəlib yanımda oturdu, başımı öpdü. Onun bugünkü göz yaşları yadımdan çıxmaz.

Duyğusal və qeyrətli adam idi. Hospitalda yaralılara yaxşı dayaq olurdu. Ona dedim: "Digər keşikçi və tibb işçilərinin yanında Tofiq Əhmədlə sağollaşmaq istəmirəm". Özü də bunu istəmirdi. Lətifə dedim: "Biz gedəndən sonra Tofiq Əhmədə deyərsən ki, Tofiq, Allah sənə tövfiq versin! Biz sənün üçün dua edəcəyik. Sən çox mərd adamsan, amma Allah Əbdülcabbarı, Qanim Həssanı və İstixbarat məmuru Sədun Fəyyazı bağışlamasın!"

Tofiq Əhmədlə bağlı yadımda qalan ən yaxşı xatirə məhərrəm axşamlarına aiddir. Gözəl və dərin fikirləri vardı. Məhərrəmliyin son axşamları idi, pəncərənin arxasına gəlib dedi: "Elə sənə vurun ki, səsinizi eşitməsinlər".

Səsimiz həddən-artıq ucalanda yenidən gəlib əli ilə işarə verir, deyirdi: "Bir az yavaş. Əgər məni buradan sürgün etsələr, özünüz ziyan görəcəksiniz".

Son günlərdə iranlı yaralılardan son istəyini belə ifadə etdi: "Azadlığa çıxıb Məşhədə gedəndə mənim salamımı ağa İmam Rzaya yetirin, deyin ki, iranlı əsirlərlə pis davranmadım, onları incitmədim". Bu sözü də əlavə edəndə onun dindar və Allah adamı olduğunu bildim: "Anam xəstədir, ürəyi narahatdır. Əsir də Allah yanında əziz adamdır. Anam üçün dua edin!"

Onu Yaralılar şöbəsinin İstixbarat məmuru Sədun Fəyyazla müqayisə edəndə qədrini daha yaxşı bilirdim. Sədun Fəyyaz Aşura günü mənə dedi: "Kaş iranlılar qəbul edəydilər və biz Harun əl-Rəşidin məzarını İrandan İraqa gətirəydik, əvəzində siz də Hüseyin qəbrini İrana aparaydınız. Yaxşı alış-veriş olardı: Hüseyinə qarşılıq Harun əl-Rəşid". Sonra sözünə davam etdi: "O vaxt prezident Səddam Hüseyin İran şahından bunu istəmiş, amma o razılaşmamışdı".

Son anlarda maşına minəndə Tofiq Əhməd mənə dedi: "Əgər Şirazda Şəhid Şirəli Sultaninin qəbri üstə getsən, mənə də dua elə". Bir neçə gün qabaq Aşura günü növhə oxuduğuma görə İstixbarat məmuru Sədun Fəyyaz növbəti dəfə məni cəzalandırmış və təhqir etmişdi. Mən Şəhid Şirəli Sultaninin əhvalatını onda danışmışdım. Niyyətim bu idi ki, iranlıların ağa İmam Hüseyinə (ə) necə eşq bəslədiklərini bildirim, daha "Hüseyin ərəbdir, siz isə əcəmsiniz, Hüseyinlə nə işiniz var?!" deməsinlər. Şəhid Sultani haqda danışanda Tofiq Əhmədin gözləri yaşarmışdı. Şirəli Sultaninin başına gələnləri onun dostu və yerlisi Həsən Rüstəmən əmi Bağdadın mərkəzi qarnizonunda mənə danışmışdı:

Şirəli Sultani məddah olub. O, əl-Məhdi kitabxanasında özünə qəbir qazıbmış. Dostları demişdilər ki, bu qəbir sənə kiçikdir. O isə cavab vermişdi ki, yox, kiçik deyil. Şirəli özünə ayağından boynuna qədər ölçüdə qəbir qazmışdı. O həmişə deyərmiş: "Ağa İmam Hüseyn! Mən utanıram ki, qiyamət günü sənın bədənində baş olmasın, mənsə başlı bədənle orada olum. Mən başlı şəhidlik istəmirəm". Fəthülmübin əməliyyatında tank mərmisi Şirəli Sultaninin başını bədənindən qopardı və o, özünün qazdığı qəbirdə dəfn olundu.

Qol və gözləri bağlı şəkildə əl-Rəşid hospitalından ayrılarda Tofiq Əhmədin bir neçə gün öncəki sözlərini də xatırladım. O deyirdi: "Seyid, mən Allahın bizimlə olmadığını onda bildim ki, Hişam Sabah əl-Fəxri Qaladizə bölgəsində üç iranlı əsiri helikopterə mindirib göydən yerə buraxdı. Hişamın bu daşürəkliliyini bütün iraqılı hərbcilər bilirlər. Allahın sizinlə olduğunu da onda bildim ki, Şələmçə əməliyyatında Əbülxəsib bölgəsində İraqın Quru qoşunlarının 47-ci briqadasının şəxsi heyəti səhvən bir-biri ilə vuruşub böyük tələfat verdilər".

Altıncı fəsil:

Əl-Rəşid zindanı, Bağdad

Şənbə, 27 avqust 1988 – əl-Rəşid zindanı, Bağdad

Doqquz nəfər idik: Məhəmmədkazim Babayi, Nəsrullah Qulami, Baqir Dirəxşan, Hadi Gənci, Yədullah Zarei, Qasim Fəqih, İrac Şəbani, İsmayıl Solətdar və mən. Maşından endik. Gözlərimizi açdılar. Əl-Rəşid zindanını görəndə kimi təəccübləndim: "İlahi! Yenə əl-Rəşid zindanı?!" Bu zindanın qapı və divarlarının Xəndək müdafiəsində əsir düşmüş uşaqlarla bağlı acı xatirələri vardı. Bu zindanın nəzarətçilərinə nifrət edirdim. Bizi 1 saylı təcridxanaya apardılar. Birinci dəfə isə 2 saylı təcridxanada olmuşdum. Ürəyim istəyirdi ki, yenə oraya gedib Xəndək əsirlərinin yanında olum. Onları apardıqlarını bilmirdim. Sonradan öyrəndim ki, Rəmədi düşərgəsinə aparıblar. Onları bir də heç vaxt görmədim. Bəxtləri gətirmişdi. İraq dövləti Beynəlxalq Qırmızı Xaç Cəmiyyətinə onlarla görüşməyə icazə vermiş,¹ həmin cəmiyyətin siyahısına düşmüşdülər. Bir-iki dəfə Xəndək əsirlərindən bəziləri, o cümlədən, Allahbəxş Hafizi evlərinə yazdıqları məktublarda mənim barəmdə də yazmışdılar. Lakin İstixbaratın senzurası həmin məktubları İrana getməyə qoymamışdı.

Əl-Rəşid zindanında yeriyyə bildiyimə görə sevinirdim. Bir ay öncə yandakı təcridxanada bütün ömrüm qədər əziyyət çəkmişdim. Bilmirəm Allahın o imtahanından başıuca çıxma bildim, yoxsa yox. Özüm fikirləşəndə görürəm ki, çox yerdə səhvə yol vermişəm.

Nəzarətçilərin birinin kobud səsi gəldi: "Yalla! Tez içəri girin!" Kameranlara girdik. Fikirləşirdim ki, bir də heç vaxt əl-Rəşid zindanını görmərəm. Seyid Məhəmmədin şair təbi vardı. O dedi: "Deyəsən biz

¹ İraq dövləti 20 mindən çox iranlı əsiri Qırmızı Xaç Cəmiyyətindən gizlədib Tikritin qorxulu düşərgələrində saxlayırdı. Qırmızı Xaç Cəmiyyəti İraq dövlətindən müharibənin son ilində tutduğu əsirlərin adlarını istəmişdi. Hökumət isə izi azdırmaqdan ötrü cəmiyyətin nümayəndələrini Rəmədi düşərgəsinə aparmışdı. İki aydan sonra Beynəlxalq Qırmızı Xaç Cəmiyyəti Xəndək döyüşündə əsir düşənlərin siyahısını əsirlərə əlavə etdi və onlar ailələri ilə məktublaşa bildilər. Bizi isə Tikritə apardılar və azadlığımıza bir həftə qalana qədər heç kimə xəbər vermədilər. Beynəlxalq Qırmızı Xaç Cəmiyyəti də Tikritdəki əsir düşərgəsi barədə heç nə öyrənə bilmədi.

bu zindanlarla tanışığ. Onlar bizim üçün, biz də onlar üçün yaradılmışıq. Biz olmasaq, bu zindan təklikdən ölər!"

Zindandakı əsirlərin heç birini tanımırdım. Yaralı dostlarım olmasaydılar, özümü yalnız hiss edərdim. 1 Saylı təcridxanadakı əsirlərin çoxu ordudan idilər, Zübeydat, Mehran, Dehloran, Fəkkə, Sumar və Musian bölgələrində əsir düşmüşdülər, Həmzə, Xorasan və digər diviziyaların uşaqları idilər.

İki ay öncə Şələmçədə əsir düşmüş bəzi korpus və Bəsic uşaqları hələ də orada idilər. Üz-başları yaman gündə idi. İraqlılar onları gündə dörd-beş saat zindanın həyətinə qızmar günəşin altında saxlayırdılar. Mən 4 saylı kamerada qalırdım. Bu gün axşamüstü Baş nəzarətçi püstə yeyə-yeyə kameraya girdi. Ona baxanda ağzımda şor püstələrin duzunu hiss edirdim.

Hadi Gənci hələ də bizim şəxsi işlərimizi görürdü: yemək gətirir, gündəlik çörəyimizi alır, tualetə gedəndə kömək edir və sağlam əsirlər bizi tapdamaşınlar deyə yanımızda yatırdı. Həsən əmini axtardım, amma görmədim. Bu gün gilanlı uşaqlardan biri ilə tanış oldum. Somesəra rayonundan, adı Abbas Gülzar Pursadiqi idi.¹ Keşikçi olmuşdu. Sonralar öyrəndim ki, Ramazan qərargahının komandirlərindən imiş. Yaşıl gözləri vardı, saç-saqqalı sarı idi. Korpus geyimində əsir düşmüşdü, keşikçi görkəmini saxlayırdı, təqiyə-zad etmirdi. Sarı saqqalı başına iş açmışdı. İstixbarat bölməsinin zabiti alışqanla onun saqqalını yandırmış, İmam Xomeynini söyməsini istəmişdi. Abbas cavabında demişdi: "Xomeyni mənim təqlid müctəhidimdir və mən öz müctəhidimi söymərəm!"

Kəşfiyyətçi olduğumu bilib mənə inandı və necə əsir düşdüyünü danışdı. Bəxti gətirdiyindən iraqlılar onu öldürməmişdilər.

Abbas 40 min İraq dinarı və bir əməliyyat xəritəsi götürüb Səddama müxalif kürd komandirlərin biri ilə görüşə gedirmiş. O, pulları və xəritəni həmin komandirə verəcək, onlar da Kərkükdə döyüş əməliyyatı həyata keçirəcəkmışlər. Lakin iraqlılar helikopterdən onu görmüş, adamlarını endirərək əsir tutmuşdular. İraqlı komandir 40 min dinarı görüb havalanıbmış. Abbas deyirdi: "İraqlı zabit sevindiyyindən nə edəcəyini bilmirdi. Tamah gözlərini kor etmişdi. Zabit Abbasla

¹ Abbas Gülzar Pursadiqi azadlığa çıxandan sonra Gilanın Qüds diviziyasının İkinci briqadasının komandir müavini oldu. İndi isə korpus təqaüdcüsüdür və Somesəra rayonunda yaşayır.

bazarlıq edib deyibmiş: "Sən bu 40 min barədə istixbaratçılara və müstəntiqlərə heç nə demə, mən də bu xəritə və sizin mövqeləriniz haqda bir söz deməyəcəyəm. Biz deyəcəyik ki, adi bir döyüşçü imişsən və üstündə heç bir sənəd olmayıb".

İraqlı komandir xəritəni, şəxsiyyət vəsiqəsini, tapşırıq vərəqəsini və digər foto və sənədləri oradaca məhv edib. Hər ikisi anlaşılmaya sadıq qalıb və Abbası bundan ötrü dindirməyiblər.¹

Uşaqlar gecə plitə üzərində yatdılar. Hələ ədyal verilməmişdi. Abbas öz ədyalını bizə verdi. Onu büküb balıq kimi istifadə etdik və gecənin yarısı quru yerdə yatdıq. Abbasın ədyalı yeddi nəfərə balıq oldu.

Əl-Rəşiddə gecələr çox isti olurdu, uşaqların sevgi və səmimiyyəti isə ondan da isti idi. Təcridxanada tavan ventilyatoru yox idi. İraqlılar axırıncı kameranın böyük ventilyatorunun halqasından danışmayan əsirləri asmaq üçün istifadə edirdilər. Sonuncu kamerada uşaqlara işgəncə verəndə Abbasa deyirdim: "Gərək hər gün Allaha şükür edəsən ki, səni tamahkar komandir əsir tutub".

– Bu da mənim bəxtimdən idi.

– Lakin Allah bu bəxti hər kəsə vermir.

– Bu məsələdə Allah bizə çox lütf elədi.

Mənim bu axşamkı su payım bir stəkan oldu. Onun yarım stəkanını Qasim Fəqihə verib dedim ki, ayağımızın altına töksün və yatdığımız yer sərinləşsin. Qısamüddətli olsa da, o istidə adama xoş gəlirdi.

Bazar günü, 27 avqust 1988

Günorta idi. Bütün əsirlər kameralarda idilər. Baş nəzarətçi təcridxanaya girib adımı çəkdi. Bayıra çıxanda gördüm ki, təcridxananın rəisi təlim çubuğunu qoltuğunun altında tutub dayanıb. O, bərəlməmiş gözlərlə məni başdan-ayağa süzdü. Baş barmağını çiyin kəmərinə keçirmişdi və burnundan siqaretin tüstüsü çıxırdı.

– Nasir Süleyman Mənsur sənsən?

– Bəli, ağam.

¹ İslam döyüşçüləri Hacı İmran bölgəsini ələ keçirəndə İraq dinarı ilə dolu bir neçə torba tapmışdılar. İraqlı əsirlərin birinin dediyinə görə, hər ayın axırlarında İraq ordusunun oradakı hərbi birləşmələrinin Maliyyə şöbəsi ön xətdəki hərbcilərə aylıq maaşlarını verirmiş. Bu dəfə isə maaşları verməzdən öncə bölgə İslam döyüşçülərinin əlinə keçmişdi. Uşaqlar o pulları İraq daxilindəki əməliyyatlar üçün Ramazan qərargahına vermişdilər.

- İstixbaratçı olmusan?
- Necə məgər?! Nə olub ki?

Ürəyim üzüldü, alınma soyuq tər oturdu, beynimdən müxtəlif fikirlər keçdi.

Zabit baş nəzarətçiyə nə isə dedi. Baş nəzarətçi zindanın bayırında məni başqa bir nəzarətçiyə təhvil verdi. Qırmızı papaqlı iki nəzarətçi gözlərimi bağlayıb məni apardılar. Çəliklə təxminən on dəqiqəlik yol idi. Ensiz uzun dəhlizi olan bir binaya girdik. Hündür xurma ağaclarından və rəngi getmiş divarlarından köhnə zindana oxşayırdı. Əl-Rəşid zindanının yerləşdiyi Bağdad mərkəzi qarnizonu təkadamlıq kameralarla dolu idi. Zindanın girişində divara Səddamın hərbi geyimdə böyük bir şəkli vurulmuşdu. Yandakı binanın qapısının üstünə vurulmuş tablounun yazısı da yadımda qalıb: Baş Hərbi İstixbarat İdarəsi. Məni 2 metr enində uzun bir zaldan keçirdilər. Uzunluğu 50 metrdən çox idi. Bir-birindən yarım metr məsafələrlə ayrılan dəmir qapılardan təkadamlıq kamera olduqlarını bildim. Gördüklərimi yadda saxlamağa çalışırdım. Qapıların üstündə kiçik bir baca vardı. İraqlılar dustaqlara o bacalardan nəzarət edirdilər. Axırdan ikinci kameraya girdim. Nəzarətçilər paltarlarımı axtardılar. Əl-Rəşid hospitalında Tofiq Əhməd mənə bir Kərbəla möhrü vermişdi. Onu aldılar. Kamerada yalnız bir nəfərin yatması qədər yer vardı. Nəzarətçi kameranın qapısını bağlayıb getdi.

Altı-yeddi saata qədər heç kim gəlmədi. Kamera qapılarının açılıb-bağlanma səsi bağlı mühitdə əks-səda verirdi. Ac-susuz idim, amma daha çox susamışdım. Məncə, günorta azanından bir-iki saat keçirdi. Qiblənin istiqamətini bilmirdim. Kameranın qapısını bir neçə dəfə döydüm. Keşikçi gəlib bacanı açdı. Əvvəl ondan qiblənin istiqamətini soruşdum və sonra möhür istədim. Cavab əvəzinə bir neçə söyüş verib getdi. Öz-özümə dedim: "Əgər möhür verəsi olsaydılar, özümünkünü almazdılar". Təyəmmümlə və möhürsüz şəkildə kameranın dörd tərəfinə namaz qıldım. Namazdan sonra yatdım. Bir də kameranın qapısının səsinə oyandım. Nə qədər keçdiyini bilmədim. Keşikçinin işarəsindən onunla getməli olduğumu başa düşdüm. Arxasınca yola düşdüm. Məni dəhlizin girişindəki böyük bir otağa apardı. İçəridə üç nəfər oturmuşdu: qısaqol hərbi geyimdə olan ağ-qara saçlı bir zabit, uzun ərəb paltarı geyinmiş və ipli ərəb başörtüyü qoymuş bir kök iraqılı, bir də boz xətlə kostyum geyinmiş iranlı mütərcim. Mütərcimin

yaşı qırxı ötmüş olardı. Onlar dəyirmi masanın arxasında bir cərgədə oturmuşdular.

Məndən qabaq bir əsiri oradan çıxardılar. Tanımırdım, amma üzündən bilinirdi ki, onu çox döyüblər. Yorğun gözləri və göyərmiş üzü hər şeyi söyləyirdi. Ayağımın kəsildiyini görəndə baxışındakı narahatlığı oxudum. Soyuq bir ah çəkdi və mənə sevgi dolu nəzər saldı. O, öz baxışı ilə mənə çox söz söylədi: “Dindirmə zamanı iraqılara heç bir informasiya vermə, çətinliklər qarşısında Allaha təvəkkül et, dözümlü ol!”

Stulda oturmağa icazə vermədilər. Hərbi geyimdə olan iraqılı məndən soruşdu: “Sən Nasir Süleyman Mənsursan?”

– Bəli, ağam.

Stolun üstündə böyük bir araq şüşəsi vardı. Ondan bir stəkan süzüb soruşdu: "Araq içirsən?"

– Mən araq içmirəm.

– Araq çox yaxşı şeydir, niyə içmirsən?

– Biz araq içmirik.

– Xomeyni deyib ki, araq içməyin?

– İslam deyib. Xomeyni də İslamın göstərişlərinə əməl edir.

Müstəntiq zabit çox soyuqqanlıqla dedi: "Sənin istintaq qovluğun buradadır. Sən Əli Həşiminin çaparı olmusan, yoxsa kəşfiyyatçı?"

– Əli-Meymunədə elə bilirdilər ki, Əli Həşiminin çaparı mənəm. Lakin sonralar sübut olundu ki, mən deyiləm. Orada sizin müstəntiqlərə də dedim ki, mən Kəşfiyyat bölüyündə xidmət etmişəm.

– Təqiiyə edirsən. Sən həqiqətən Əli Həşiminin çaparı deyilsən?

– Xeyr, deyiləm. Olsaydım, deyərdim.

– Bəs nə üçün həmin gün səhərki dindirmədə bir döyüş batalyonunun üzvü olduğunu demisən?

– Düzdür, elə demişəm.

– Bəs nə üçün demisən ki, xüsusi təyinatlı Şəhidlər batalyonunda olmusan?

– Məni işgəncə altında öldürməmələri üçün yalan demişəm.

– Necə oldu ki, həmin gün günortadan sonra kəşfiyyatçı olduğunu dedin?

– Bir ərəb əsgər məni sizin zabitlərə göstərib dedi ki, Əli Həşiminin çaparıyam. Mən də öz vəzifəmi sübuta yetirmək üçün həqiqəti dedim. Beləliklə cəzam yüngülləşdi.

– Çox yaxşı! Nəhayət, istintaqda həqiqəti deyən bir iranlı əsir gördük.

Qara zabit siqaretləri bir-birinin ardınca yandırır, tüstüsünü mənə sarı üfürürdü.

– Sənin Əli Haşiminin çaparı olmadığına inanıram. Əl-Meymunədə demisən ki, Kəşfiyyat bölüyündə çalışmısan, düzdür?

– Bəli, düzdür.

Həqiqəti deməyi üstün tutdum. Nəsə gizlətsəydim, etiraf almaqdan ötrü bir neçə dəfə çox döyəcəkdilər. Əl-Meymunədə dediyim sözü gizlətməyə lüzum görmürdüm. Düşündüm ki, müharibə bitib, bir kəşfiyyatçının məlumatları daha iraqılıların işinə yaramaz". Əl-Meymunə qarnizonunda səhər və axşam söylədiklərim barədə həqiqəti dedim. Əli Haşiminin başına nə gəldiyini hələ də bilmirdim. Bu qədər yüksək rütbəli düşmən zabitinin onunla maraqlandığını görəndə arzu edirdim ki, əsarətdənsə Allah ona şəhadət qismət etmiş olsun!¹

Uzun ərəb paltarı geyinmiş iraqılı yalnız yazırdı. Müstəntiq zabit isə istedadlı adam idi. O soruşdu: "Biz əmin olmuşuq ki, sən Əli

¹ 1990-cı ilin noyabrında, İraq zindanından azadlığa çıxandan iki ay sonra əhvazlı dostlarım vasitəsilə Əli Haşiminin taleyi haqda öyrənməyə çalışdım. Xuzistanlı uşaqlar ondan xəbərsiz olduqlarını dedilər. Bir aydan sonra cənubun Kərbəla qərargahının komandirliyinə məktub yazıb özümü təqdim etdim, əl-Meymunədə, İraqın dördüncü korpusunun qərargahında və əl-Rəşid zindanında Əli Haşimi barədə suallar və Cəlalinin sözləri haqda yazdım. Yük maşını sürücüsü olan Cəlali 1988-ci ilin 25 iyununda Məcnun adasında əsir düşmüşdü. O, Mülhəq düşərgəsində mənə demişdi: "Bəsrədə Əli Haşimiyyə çox oxşayan birisini gördüm. İraqlılar sevinib deyirdilər ki, Əli Haşimini tapdıq". Cəlali də onun Əli Haşimi olduğuna inanmışdı. Sərdar Əli Nasiri Əli Haşimi barədə öyrənmək məqsədilə Kərbəla qərargahının bəzi uşaqları ilə birgə Cəlalinin yanına getmişdi. Cəlali demişdi: "Mən Əli Haşimini Bəsrədə gördüm. Məgər İrana gəlməyib?" Cəlali Əli Haşimiyyə çox oxşayan bir adamın iraqılılar tərəfindən aparıldığını görmüşdü. İraqlılar Əli Haşimini əsir tutduqlarına inanmışdılar. Əli Haşimi barədə ipucu tapmağa çalışan Sərdar Nasiri demişdi: "Ağa Möhsün Əli Haşiminin taleyi haqda Xarici işlər nazirliyinin vasitəsilə məlumat almağa çalışırdı". Doktor Əli Əkbər Vilayəti ağa Möhsünə demişdi: "Əgər Xarici işlər nazirliyinə Əli Haşimi barədə dəqiq informasiya daxil olsa, xüsusi diplomatik yollarla bu işlə məşğul olacağıq". Korpus rəhbərliyinə Əli Haşimi barədə düzgün və dəqiq informasiya verən birisi tapılmadı. Yalnız Cəlali iraqılıların Əli Haşimiyyə bənzəyən birini İstixbarata apardıqlarını görmüşdü. Həmin gün Cəlaliyə dedim: "Əminəm ki, sonrakı günlərdə iraqılılar onun Əli Haşimi olmadığını biliblər. Çünki həmin ilin sentyabrına, yəni üç ay sonraya qədər yüksək rütbəli zabitlər əl-Rəşid zindanında Əli Haşimini axtarırdılar; xüsusən də Şimali və Cənubi Məcnun adalarında əsir düşmüş uşaqların arasında.

Haşiminin çaparı deyilsən, amma verdiyim suallara diqqətlə cavab ver!"

Sonra giriş sözlərinə başladı: "Artıq müharibə bitib. Döyüş bölgələrinə dair hərbi məlumatlar daha əhəmiyyətli deyil. Bizə mühüm olan sizin adamlarınızın İraq torpağına dair məlumatlarıdır. O məlumatlar yanmayıb. Sizin kəşfiyyatçılarınız müharibə vaxtı bizim torpaqlara girib günlərlə, bəzən də aylarla qalırdılar. Onların çoxu Bədr diviziyasından olan iraqılı mücahidlər və onların qohumları idilər. Biz bilirik ki, sizin kəşfiyyatçılarınız informasiya toplamaq məqsədilə əl-Həssan, əl-Zəciyyə, əl-Üzeyr və Əbu Səid kəndlərinə gəlir, Şənanə bölgəsində, Üsarə, Nasirə və Qürnə çaylarının ətrafında aylarla qalırdılar. Sələf əl-Həmdan, Sələfəddin, Həmidan və əl-Hürud kəndlərində də adamlarınız vardı. Onlar bu yerlərdə kimlərin evlərinə gəldilər? Biz sizə yer verən adamların özlərinin və kəndlərinin dəqiq adlarını istəyirik".

Mat-məəttəl ona baxırdım. Məlumatları dəqiq idi. Dediği yerlərin çoxu kəşfiyyatçıların dayaq nöqtələri idi. Ürəyimdə dedim ki, gör bunlar necə dəqiq işləyirlər! Nə deyəcəyimi bilmirdim. O, sözüne davam etdi: "Sualıma cavab ver və yalan danışma. Bilirəm ki, bilirsən. Əgər bizimlə əməkdaşlıq etsən, tapşıracağam ki, səni dostlarının yanına qaytarsınlar və səninlə işləri olmasın".

Bunları eşidəndə başa düşdüm ki, İraq istixbaratı müharibədən sonra İraq mücahidləri ilə, müharibə illərində İranla əməkdaşlıq edən, bizim kəşfiyyatçılarımızı evlərində saxlayan dostları və qohumları ilə haqq-hesab çürütməyə vaxt tapıb. Əgər iraqılılar bu adamların kimliklərini təyin edə bilsəydilər, döyüş vaxtı bizimlə əməkdaşlıq etmiş, kəşfiyyatçılarımızı evlərində saxlamış, onlara bələdçilik etmiş, İraq qarnizonlarının, hərbi və strateji yerlərinin foto və videolarını çəkmiş, xəritə hazırlamış, kəşfiyyatçılarımıza avtomobil vermiş iraqılıların taleyi ölümdən başqa bir şey olmayacaqdı. Müstəntiq zabit doğru deyirdi. Korpus birləşmələrinin kəşfiyyatçı uşaqları Bədr diviziyasının iraqılı mücahidlərinin köməyi ilə düşmənin hərbi yerlərini öyrənməyə gedir, günlər və aylarla orada qalırdılar. Zabitə dedim: "Mən İraq tərəfə keçənlərin harada qaldıqlarını bilmirəm. Bu, hərbi sirr idi və mənim xəbərim yoxdur".

Az qala hədəqəsindən çıxacaq gözləri ilə mənə baxıb bir anda mehribanlıqı kənara qoydu. Ayağa qalxıb yaxınlaşdı, yaxamdan tutub stoldan qaldırdı və üzümə möhkəm bir sillə vurdu.

– Heç kim bu sözləri səndən qəbul eləməz. Necə ola bilər ki, bir adam hərbi birləşməsinin Kəşfiyyat böliüyündə xidmət edə, amma dost və həmkarlarının İraqda haraya getdiklərini bilməyə?! Onlar gecələr harada yatırdılar?

– Mən kəşfiyyatda müşahidəçi olmuşam. Həmişə nəzarət-müşahidə postunda olurdum.

– Danışdıq ki, düzünü deyəsən, yalan danışmayasan.

– Yalan danışmıram. Allaha and olsun, mən müşahidəçi idim.

– Kəşfiyyat komandiriniz kim idi?

– Vəli İzzətullahi.¹

Vəli İzzətullahi adını deyəndə müstəntiq zabit əlindəki çubuğu üzümə vurdu, stuldan qalxıb mənə yaxınlaşdı, yaxamı tutub üzümə möhkəm bir sillə vurdu. Böyrümə elə bir təpik ilişdirdi ki, nəfəsim kəsildi. O danışmamış niyə əsəbiləşdiyini təxmin etdim. Yəqin ki yalan dediyimi bilibmiş. Aşağı baxmağa çalışdım. Düşmən olsa da yalanımın üstü açıldığına görə üzünə baxmağa utanırdım. Şübhəm yox idi ki, o, Fəth briqadasının Kəşfiyyat böliüyünün komandirinin əsl adını bildiyinə görə belə özündən çıxdı. Zabit dedi: "Məcusi köpək oğlu, doğru deyirsən?!"

Dinmədim. Gözlərini üzümə zilləyib sözümü yenidən təkrarlamağımı gözləyirdi. Çox söydü. Cavabını vermədiyim üçün stulun üstündəki su ilə dolu stəkanı başıma çırpdı.

– Bir də de, görüm komandirin kim idi?

Dediyim yalanın üstündə durub sözümü geri götürməməyə məcbur idim.

– Vəli İzzətullahi.

– Yalan demirsən?

– Bəlkə ləqəbi olub, mən bilmirəm.

Digər zabit stulun arxasından qalxıb mənə yaxınlaşdı. Əli ilə işarə verib stuldan qalxmağımı bildirdi. Qalxan kimi üzümə güclü bir sillə vurdu. Əli ağır idi. Bu dəfə bir ayaq və bir çəliklə özümü saxlaya bilməyib yerə yıxıldım. Qalxmaq istəyəndə çiyinmə bir təpik vurub yerində oturdu.

¹ Fəth briqadasının Kəşfiyyat böliüyünün komandiri Saridən olan İzzətullah Vəlipur idi. Vəlipur cəbhədə kəşfiyyatçı uşaqlara deyirdi: "Uşaqlar, əgər əsir düşsəniz və iraclılar sizdən komandirinizin kim olduğunu soruşsa, soyadımı ad yerinə deyin, amma axırını götürün; İzzətullah Vəlipur yox, Vəli İzzətullahi deyin".

– Yalançı məcusilər! Mən ayağına görə sənə hörmət etmək istədim, sənə hörmətə layiq deyilsən. Siz iranlılar yalnız yalan danışa bilərsiniz. İstəyirsən komandirlərinizin neçəsinin adını sənə deyim.

Boşuna danışdığını düşünürdüm. Bilirdim ki, İraq ordusunun kəşfiyyatı güclüdür, lakin düşünməzdim ki, birləşməmizin komandirləri haqda dəqiq məlumatı olsun. Zabit qovluğundan bir kağız çıxarıb komandirlərimizin bir neçəsinin adını oxudu: “Seyfullah Heydərpur (Fəth briqadasının komandiri), Cavad Əzimifər (Fəth briqadasının qərargah rəisi), Əli Rustad (İmam Əli (ə) batalyonunun komandiri), Şükrullah Vahibizadə (Həzrət Rəsul (s) batalyonunun komandiri), Əvəz Şəhabifər (briqadanın əməliyyat komandiri), İzzətullah Vəlipur (briqadanın Kəşfiyyat bölüyünün komandiri), Mahmud Ağasi (briqadanın Mina təmizləmə bölüyünü komandiri).

Adları oxuyandan sonra sakit qaldım. Daha deməyə sözüüm yox idi. Bağdad istixbaratında bəəsci zabitin dilindən komandirlərimizin adlarını eşitmək yeni bir şey idi. Yalan dediyimə görə peşman oldum. Zabit yenə dedi: “Biz sizin komandirlərinizdən birinin lal olduğunu da bilirik”.

Cavad Əzimifəri deyirdi. Fikrə getdim. Zabit soruşdu: “İstəyirsən adını deyim?”

– Ona doğru dediyimi sübut etmək üçün bu dəfə tez dilləndim: “Cavad Əzimifər”.

Zabit gülümsəyib soruşdu: "Sənə meyvə şirəsi gətirsinlərimi?"

Susuz idim. Ürəyim su istəyirdi. Amma bilmirəm nə olmuşdusa, zabit mənə qazlı içki vermək istəyirdi. Deyəsən, Cavad Əzimifərin adını çəkdiyimə görə mükafatlandırmaq istəyirdi. Nə deyəcəyimi fikirləşdiyim halda təkrarladı: "Qazlı içki gətirsinlərimi?"

– Dedim: "Olsa, yaxşı olar".

Zabit ərəb paltarı geyinmiş adamlarla nəşə danışdı. İkisi də mənə baxanda isə gülüsləri şübhəli göründü. Zabit dedi: "Sarı içki istəyirsən, yoxsa qara?"

– Sarı.

– Sarı yoxdur, deyim qara gətirsinlər?

– Eybi yoxdur. Sağ olun.

Zabit məni oraya aparmış nəzarətçiyə qara qazlı içki gətirməsini əmr etdi. Otaqdan çıxanda nəzarətçi qara elektrik kabeli ilə məni vurmağa başladı. Rəhmsiz adam idi. Belimə otuzdan artıq zərbə vurdu. Kabel zərbələri başlayanda anladım ki, zabit məni ələ salmış, qara

içki qara kabel demək imiş. Nəzarətçi məni vura-vura öz-özümə dedim: “Əgər qara qazlı içkinin elektrik kabeli olduğunu bilsəydim, heç vaxt onu içməyə həvəs göstərməzdim”.

Bu “qonaqlıqdan” sonra nəzarətçi məni karsərə qayıtdı. Məni belə ələ salacaqlarını heç vaxt güman etməzdim.

Bazar ertəsi, 28 avqust 1988

Zənnimcə, təxminən səhər saat 6 idi. Məni elektrik işgəncə stulu olan bir otağa apardılar. Otağın yerində qan və çirk vardı. Stulu görəndə mənə işgəncə verəcəklərini anladım. İki qoluma və bir ayağıma ip bağlayıb ucunu tavandakı halqadan asdılar. Məni yuxarı çəkəndə nəzarətçilərin biri kabellə vurmağa başladı. Belimə və başıma elə zərbələr endirdi ki, qışqırmağa başladım. Təxminən iki saat tavandan asılı vəziyyətdə saxladılar. Aşağı endirəndən sonra oradakı zabit dedi: "İndi iranlı kəşfiyyatçıların İraqda kimlərlə əlaqədə olduqlarını deyirsən?" Dedim: "Mən dünən dedim ki, bilmirəm". İstixbarətçi zabitin əmri ilə məni elektrik cərəyanı üçün hazırlanmış stula oturdular. Qorxdum. Allahdan istəyirdim ki, mənə dözümlü versin. Kabelləri avtomobilin təhlükəsizlik kəməri kimi sinəmin üstündən və qulağımın arxasından dolayıb qulağıma bağladılar. Düyümə basanda isə qışqırmağa başladım. Bu işgəncəyə dözümlü yox idi. Bişmə olmasam da çox ağır çəkdim. Bədənimin iki tərəfi və başım keyidi. İstixbarətçi zabit dedi: "İndi səni dindirmə otağına aparacaqlar. Həqiqəti söyləməyə hazırsanmı?" Dedim: "Mən həqiqəti dedim”.

– Əgər yalan desən, yenə bu otağa gələcəksən. İraqdakı adamlarınız və Əli Həşimi barədə bütün həqiqətləri söyləməlisən!

Təxminən səhər saat 10-11 olardı. Nəzarətçilərin biri məni dindirmə otağına apardı. Gecə üstüaçıq yatmışdım. Dünənki zabitlə iranlı mütərcim otaqda idilər, ərəb paltarları geyinən isə yox idi. Zabit güldü.

– Dünən içdiyən qara qazlı içki dadlı idi?

Heç nə demədim. Özüm bilirdim ki, haqqım idi. Onlar ayağımın olmadığına görə vəziyyətimi nəzərə almışdılar. Zabit dünənki sözləri yenidən təkrar etdi, mən də əvvəlki cavablarımı verdim. İzzətullah Vəlipurun adını bildiklərinə əmin olsaydım, həqiqəti deyərdim. Vəlipuru çox istəyirdim, keçən yay Kürdüstandakı qərargahda onunla qardaşlıq əqdi oxumuşduq. Lakin məndən əl çəksinlər və dostlarımla yanına qayıdım deyə bəəşçi zabitə dedim: "O alçaq özü bizə deyirdi ki, adım Vəli İzzətullahidir. Bilmirəm, bəlkə də yalan deyirmiş”.

– Siz İraqda bizim çörəyimizi yeyir, amma bizə yalan danışsınız.

Onlara yalan söyləmədiyimi isbat etmək cəhdlərim boşa çıxırdı. Zabit Ələsgər Gürcüzadə barədə soruşdu. Əl-Meymunə şəhərindəki dindirmədə də bu sualı vermişdilər. Onun İmam Cəfər Sadiq (ə) korpusundakı vəzifəsini bilirdim; qərargah rəisi idi.

– Onu tanımıram.

Sözümə inanmadığı baxışlarından bəlli idi. Zabit gec hirsələnən adam idi. Dedi: "25 İyul hücumunda Məcnun adasında idi. Siz əsir düşəndə bu adam Əli Haşiminin yanında olub. Sizin həmvətənlərinizdən olan casuslarımız deyirlər ki, ötən bir neçə gündə Əli Haşimini və Ələsgər Gürcüzadəni heç kim görməyib. Onlar İranda deyillər. Gürcüzadəni tanıyırsanmı?"

İraqlılar əl-Meymunədən Bağdada qədər onu, ən çox da Əli Haşimini axtarırdılar. İstixbarətçi zabitlər Əli Haşimini tapmaq üçün hər gün əl-Rəşid zindanına gedirdilər. Kimin Əli Haşimiyə azca oxşarlığı vardısı, kimdən şübhələnirdilərsə, cəza kamerasına aparırdılar. Dünən dindirmə otağından çıxardıqları adam üzəndən Əli Haşimiyə oxşayırdı. İraqlı zabit siqaretin tüstüsünü üzümə üfürə-üfürə soruşdu: "Sən kəşfiyyatçı uşaqlardansan. Firudin Kərəmzadəni tanıyırsan?"

Bir neçə gün öncə Huşəng Cuvənd mənə demişdi: "Kəşfiyyatçı olduğunu bilirlərsə, diqqətli ol, istixbarət səndən İmam Cəfər Sadiq (ə) korpusunun qərargah rəisi Ələsgər Gürcüzadə barədə məlumat öyrənməyə çalışacaq. Bu müstəntiqlər çox zirəkdir, onlara yanlış məlumat ver". Huşəngə belə cavab vermişdim: "Mən Gürcüzadəni Məcnun adalarında görmüşəm, üzəndən tanıyıram, bilirəm ki, yandakı zindandır. Başa düşürəm, amma gərək bütün uşaqlar eyni sözü desinlər. Yalan deyəcəyiksə, gərək hamımız eyni yalanı deyək". Huşəng dedi: "Seyid can, Gürcüzadə özünü Firudin Kərəmzadə kimi təqdim edib və Musa ibn Cəfər (ə) briqadasının tibb bölüyünün işçisi olduğunu bildirib. Sən də bunu de".

Diqqətimi toplamışdım. Uşaqlar da iraqlılara yanlış ünvan verirdilər. Çalışırdım dindirmələrdə elə danışım ki, istixbarətçilər əvvəlki və sonrakı sözlərimi yan-yana qoyanda aralarında ziddiyyət olmasın. Bu bir neçə gündə daim beynimdə belə təkrarlayırdım: "Bu gündən Ələsgər Gürcüzadə Firudin Kərəmzadədir. O, İmam Cəfər Sadiq (ə) korpusunun qərargah rəisi deyil, Musa ibn Cəfər (ə)

briqadasının tibb bölməsinin adi işçisidir". Bunu söz-söz təkrarlayırdım.

Zabit məndən "Firudin Kərəmzadəni tanıyırsanmı?" – deyə soruşanda bu yalanı çox inamla, doğrulardan da artıq qətiyyətlə dedim: "Tanıyram. Görsəm, tanıyaram, amma o bizim bölükdə olmayıb".

– Artıq söz danışma, tanıyırsan, ya yox?

– O məni tanımır, mənə üzdən onu tanıyıram. Əl-Rəşid zindanında görmüşəm, iri cüssəli adam idi. Dostlarım deyirdilər ki, o, Firudin Kərəmzadədir.

– Dostların onun vəzifəsi haqda nə deyirdilər? Firudin onun ləqəbi deyil ki?

– Yox, əmin olun ki, deyil. O, həqiqətən də Firudin Kərəmzadədir. Dostlarım doğru deyirlər. Əgər yalan desəydilər, mən doğrusunu deyərdim. O, Musa ibn Cəfər briqadasının tibb işçilərindəndir. Bəzi əsirlər onun batalyonlara xərək verdiyini və yaralıları arxaya apardığını görmüşlər.

– Onun Musa ibn Cəfər (ə) briqadasının tibb işçilərindən olduğunu söyləyənlərdən bir neçəsinin adını çək.

– Huşəng Cuvənd, Seyid Məhəmməd Şəfaətməneş...

– İmam Sadiq (ə) korpusunun Rabitə bölüyünün komandiri Mehdi Nərimini necə, onu da tanımırısan?

– Yox, tanımıram.

– Biz sizin Neft nazirinizi əsir tutmuşuq, bilirsən?

– Bəli, bilirəm.¹

– İrənlilər nə deyirlər? Sizə çox ağır gəldimi nazirinizi əsir tutmağımız?

– Məhəmmədcavad Tündquyan¹ hərbi deyildi, təsadüf nəticəsində əsir düşüb.

¹ Bu il oktyabrın 7-də Ələsgər Gürcüzadənin kimliyi bilindi. Tikrit düşərgəsində bir yerdə olduğumuz Seyid Fazil Fəzliyan Bağdad İstixbaratının zindanında Gürcüzadə ilə bir yerdə olmuşdu. Seyid Fazil onu tanıyırdı, amma özünü o yerə qoymurdu. Gürcüzadəni dindirmək üçün Hərbi istixbarata aparanda bir neçə saniyəliyə zindana girib Seyid Fazilə demişdi: "Seyid Fazil, mən İmam Sadiq (ə) korpusunun qərargah rəisi Ələsgər Gürcüzadəyəm. Məni buradan aparırlar, bəlkə də edam edəcəklər. Əgər azadlığa çıxsan, Xuzistan korpusuna get və mənim vəziyyətim haqda məlumat ver". Seyid Fazil kövrəlib demişdi: "Allah sənə yar olsun! Səni Nəcəf qəribinə tapşırıram. Mən səni tanıdım, amma düşündüm ki, bir söz deməsəm, xeyrinə olar". İrənlilər Gürcüzadəni başqa zindana aparmış və hərbi vəzifəsini gizlətdiyinə görə ağır işgəncələrə məruz qoymuşdular.

– Əgər iranlı komandirlər özlərini təqdim etsələr, onları da neft nazirinizin yanına aparacağım.

Dindirmənin sonlarında zabit bizim kəşfiyyatçılarımızın İraq ərazisində haraya getdiklərini öyrənmək üçün dünənki suallarına cavab almağa çalışdı. Ona dedim: "Mən Kəşfiyyat bölüyündə post müşahidəçisi olmuşam, sizin hərbi və avtomobillərinizin əl-Səxrə, əl-Beyzə və Süveyb kanalı istiqamətindəki get-gəlinə nəzarət etmişəm, başqa bir şey bilmirəm".

– Hər halda, sənə inanmağımı gözləmirsən.

– İnan ki, düzünü deyirəm, həqiqəti deyirəm.

– Burada iranlıların hamısı yalan danışır.

Məni kameraya qaytarmalarını əmr etdi. Orada mənə bir qədər ləpəli plov gətirdilər. Ölməmək üçün verilən yemək idi. Oradan qurtulmaq üçün niyyət edib oruc tutdum, nahar yeməyimi iftara saxladım. Axşam iftarın nə zaman olduğunu bilmədim. Şam yeməyinə bir qədər kələm xuruşu ilə azca düyü gətirmişdilər. Onu obaşdana saxladım. Obaşdanın vaxtını da bilmirdim, iftardan üç-dörd saat sonra obaşdanımı yedim. Ayağım ağrıyırdı. Gündüzlər eni 2, uzunluğu 3 metr olan kamerada çəliklə çətin olsa da, təxminən 20 dəqiqə yeri yirdim. Axşam nəzarətçi kameranın qapısının arxasında peyda olub qışqırmağa başladı. Bildim ki, nə üçün səs saldığımı soruşur. Çəliyimin səsi əks-səda verirdi. Altındakı kauçuku yeyilmişdi, taqqıldayırdı. Nəzarətçinin bu bəhanəsini kəsməyə çalışdım. Ərəb paltarımın qollarının dirsəkdən aşağı hissəsini kəsib çəliyin altına bağladım. Ondan sonra yeriyəndə taqqıldamır və mənimlə işləri olmurdu.

¹ Bəəs rejimi 31.10.80 tarixində Şəhid Rəcəyi hökumətinin Neft naziri Məhəmmədcavad Tündquyanı cənubdakı neft bölgələrinə baxış keçirərkən Abadan-Mahşəhr yolunda əsir tutmuşdu. Şəhid Tündquyan illərlə əsarətdə qaldıqdan sonra bəəşçilərin işgəncələri altında şəhadətə qovuşdu. İraqa ezam olunmuş heyət 1991-ci ildə onun cəsədini İrana gətirdi. O, əsir düşəndə İraq televiziyası deyirdi: "İndi iranlıların nə Neft nazirləri var, nə də neftləri". İran hökuməti Tündquyanın azad ediləcəyinə ümidlə bir ilə qədər yeni Neft naziri təyin etmədi və nazirliyin bütün sənədləri Məhəmmədcavad Tündquyanın adından imzalandı. OPEC-in İndoneziyada keçirilən iclasında İran tərəfi heyət başçısının boş stuluna Şəhid Tündquyanın fotosunu qoydu. Hətta Venesuelanın Neft naziri Kalderon Berti İraqa gedib zindandakı həmkarı ilə görüşməyə hazır olduğunu bildirdi, amma Bəəs rejimi qəbul etmədi.

Çərşənbə axşamı, 29 avqust 1988

Bu gün səhər qarnımın ağrısından yerimdə qıvrılırdım. Qarnım işləyirdi. Təmiz bədən və paltarla oruc tutub namaz qılmaq istəyirdim. Kameranın qapısını bir neçə dəfə döydüm. Nəzarətçi bacanı açdı. İşarə ilə ona ishal olduğumu və tualetə getmək istədiyimi bildirdim. Hirsə ilə bacanı bağladı. Bədənim və paltarlarım elə vəziyyətdə idi ki, özümdən iyənirdim. Paltarlarım iyənmişdi. İshal olan adamın yeganə istəyi tualetə getməkdir, mənə ondan məhrum idim. Çirkli kamerada murdar paltarlarla namazımı qıldım. Əsla ürəyimə yatmadı. Çarəsizlikdən kameranın qapısını bir neçə dəfə möhkəm döydüm. Nəzarətçi kameraya girib kabellə başıma vurdu, özünün layiq olduğu söyüşlərdən bir neçəsini verib getdi. Ürəyimdə ona qarğış etdim. Allahdan istədim ki, mənim dərdimə düçar olsun, qarnı işləsin və onu tualetə qoymasınlar!

Günortadan sonra dindirmə otağına aparmazdan öncə paltarlarımı yuyub çimməyimə icazə verdilər. Nəzarətçinin mənə ürəyi yandırdı, zabitin yanında paltarlarımın təmiz olmasına və pis qoxu verməməsinə görə bunu etdi. Deyəsən İstixbaratın zindanında hamam yox idi, vardısı da ən pis şəraitdə də istifadə etməyə qoymurdular. Nəzarətçinin işarəsindən bildim ki, tualetin içində yuyunmalı və paltarlarımı yumalıyam.

Axşama yaxın hələ paltarlarım qurumamışdı. Nəzarətçi məni yenidən zabitin otağına apardı. Zabit dedi: "1986-cı ildə Şələmçədə idin?"

Bunun iraqılılara nə dəxli olduğunu düşündüm. İnkər etməyə səbəb görmürdüm. Dedim: "Kərbəla-5 əməliyyatında orada idim".

– Sənə bir neçə ad oxuyuram, gör eşitmisənmi?

Müstəntiq həmin əməliyyatın yüksək rütbəli bəəşçi zabitlərindən ikisinin adını çəkdi: İraqın 19 sayılı diviziyasının 506-cı briqadasının komandiri Polkovnik-leytenant Əmir Əhməd və Artilleriya briqadasının komandiri Polkovnik Məhəmməd Əbud.¹ Bu iki komandir 1986-cı ildə Kərbəla-5 əməliyyatında bizimkilərə əsir düşmüşdü.

¹ Azadlığa çıxandan sonra xatirələri təkmilləşdirməkdən ötrü İran Müharibə Əsirləri Komitəsindən bu iki zabit haqda məlumat öyrəndim. Onlar zabitlərə məxsus əsir düşərgəsində Qırmızı Xaç Cəmiyyətinin nəzarəti altında qalmış, 1990-cı ilin avqust ayında azadlığa çıxmışdılar. Xalq Mücahidləri Təşkilatı bu iki zabit barədə İraq istixbaratına yanlış məlumat ötürmüşdü.

Özlərinin dediyinə görə, Münafiqlər təşkilatının adamları onlara iranlıların bu iki komandiri ön xətdə öldürdüklərini söyləmişdilər. Sualını yenidən təkrar edəndə dedim: "Mən onlar barədə heç nə bilmirəm, ancaq onu bilirəm ki, iranlılar dini inanclarına görə müharibə əsirini öldürmürlər!"

– Sənə bir sual verəcəyəm; cavab versən, deyəcəyəm səni düşərgəyə qaytarsınlar.

– Bilsəm, cavab verəcəyəm.

Elə bildim ki, sualı Xəndək müdafiəsi, Əli Haşimi, Ələsgər Gürcüzadə və ya digər komandirlər haqda olacaq.

– Hansı məxluqları Allah yaratmasaydı, daha yaxşı olardı?

Məqsədinin nə olduğunu bilmirdim və suala cavabım yox idi. Sakit qalıb sualı izah etməsini gözlədim. Birdən güldü.

– Əgər sənə təbiətin üç ziyanlı məxluqunun adını çək desələr, hansı varlıqların adını çəkərsən?

– Allahın yaratdığı hər şeydə bir hikmət var.

– İstəyirsənsə, mən deyim.

– Mən ki bilmirəm.

– Üç şeydir: iranlı, yəhudi və milçək.¹

Bunu deyəndə çox narahat oldum. Onlar gülür, mən də onlara baxırdım. Sakit qaldım. Mənimlə işləri olmasaydı, onlara deyərdim ki, insanların günlərini qara edənlər bəəsçilərlə yəhudilərdir. Sözü aqibətindən qorxdum. Uşaqların yanına qayıtmaq istəyirdim. Ürək sözümü demədim. İşgəncə verməsəydilər, zabitə deyərdim: "Allaha şükür ki, iranlılar, yəhudilər və milçəklər sizə maneçilik törədirlər". Hərçənd yəhudilərin onlara problem yaratmadıqlarına əmin idim.

Dindirmədən sonra məni kameraya qaytardılar.

Çərşənbə, 30 avqust 1988

¹ Bu sözü ikinci dəfə Tikrit düşərgəsində nəzarətçi Hamiddən eşitdim. Yaxşı nəzarətçilərdən olan Sami dedi: "Səddam müharibənin əvvəllərində deyib ki, Allah üç məxluqu yaratmasaydı, yaxşı olardı: iranlıları, yəhudiləri və milçəyi". Bəəsçilər iranlıları təhqir etmək istəyəndə Səddamın bu cümləsini təkrarlayırdılar. Sonralar Müqavimət Ədəbiyyatı və İncəsənəti İdarəsinin müdiri Mürtəza Sərhəngidən bu haqda soruşanda dedi: "Bunu ilk dəfə Səddamın dayısı və qayınatası Xeyrullah Tilfah bir məqalədə yazmışdı. Səddam əmr etmişdi ki, məqalə Bəəs partiyasının ideoloji dərsləri çərçivəsində İraq hərbiçilərinə şərh edilsin".

Gecəni cəza kamerasında yatdım. Qan ishalı məni bezdirmişdi. Xəndək yolunda baş verən hadisələr gözlərim önündən getmirdi. Hər gün keçmiş günlərin xatirələri haqda fikirləşib əziyyət çəkirdim. Gecələr yatmaq vaxtı bu səhnələr mənə əzab verirdi: şəhidin sinəsinə İraq bayrağını sancmaları, bəəsçilərin şəhid əmmaməsi ilə rəqs etmələri, atılıb-düşmələri, şəhid cəsədini Xəndək yolunun kənarındakı arxa atmaları, son anlarında ağızdan tənəffüs verdiyimiz və məzlumcasına şəhid olan Şəhid Səfərəli Kürdlü, hamısından pisi və qorxulusu, zabitin hər iki ayağına güllə vurması və maşının təkərləri altında qalmamaq üçün özümü yolun kənarındakı bataqlığa atmağım və s.

Təxminən səhər saat 10-da iki nəzarətçi gəlib məni əl-Rəşid zindanına apardı. 1 Saylı zindana girəndə Hadi Gənci, Nəsrullah Qulami, İrəc Şəbani və digər dostlarım məni görüb sevindilər. Dostlarım Seyid Məhəmməd Şəfaətməneş və Əhməd Şərifli isə 2 saylı zindanda idilər.

Nəzarətçilər bəzi uşaqları həyətdə quru yerdə uzandırıb çəkmə ilə bellərində gəzirdilər. Satqınların biri iraqılılara onların Dehloran və Musianda minomyotla bir neçə İraq tankını vurduqlarını demişdi. Doğru olub-olmadığını isə Allah bilirdi.

Günorta uşaqların biri azan verdi. Uşaqlar zöhr və əsr namazlarını qıldıqları zaman mərkəzi qarnizonun komandir müavini təcridxanaya girdi. Oturduğum yerdə namaz qıldığım üçün mənə dedi: "Sən namaz qılırsan?!"

Sonra isə tənə ilə əlavə etdi: "Məgər məcusilər namaz da qılırlar?!"

Məhəmmədkazim Babayi dedi: "Əvvəla, biz məcusi deyilik. İkincisi, namaz qılan adam Allaha bəndəlik etmiş olur. Siz fərz edin ki, iranlılar namaz qılmırlar, gedin öz əməllərinizi düzəldin. İraqlıların, yoxsa iranlıların, amerikalıların, yoxsa küveytlilərin namaz qıldığını soruşan isə yalnız Allahdır, siz deyilsiniz!"

Zabit Məhəmmədkazimin hazırcavablığı qarşısında dedi: "Biz ərəblər İslamı qılıncımızın gücü ilə siz iranlılara qəbul etdirmişik".

Məhəmmədkazim dedi: "Sözünüzdən bir addım geri çəkildiniz. Əgər beləcə addım-addım geri çəkilsəniz, bu nəticəyə gələcəksiniz ki, iranlılar Peyğəmbərin dövründən sonra Allahın ən yaxşı bəndələridir".

Məhəmmədkazimin bu sözü onu hirsələndirdi. Uşaqlar əl-Rəşid zindanında zabit və nəzarətçilərlə mübahisə etməməyə çalışırdılar. Söz ürəklərinə olmayınca kobudluğa əl atırdılar. Qaşlarının işarəsi ilə

Məhəmmədkazimə bildirdim ki, onunla mübahisə etmək faydasızdır. Zabit üzünü hamıya tutub dedi: "Biz siz əcəmlərin burnunu ovmuş Qəqa ibn Əmrin¹ nəvələriyik. Siz iranlıları Səd ibn Əbu Vəqqasın² xəncərinə tapşırmaq lazımdır!"

Bunu deyəndə mən dilləndim: "Peyğəmbər dövründə bizim Salman Farsimiz də var idi, Peyğəmbərin müşaviri idi". Məhəmmədkazim əlavə etdi: "İranlılar heç bir imamı zəhərləməyiblər. Onları ərəblər öldürüblər".

İrqi və antiiranlı zabit hamıya müraciətlə dedi: "Prezident Səddam Hüseyin siz iranlıları yaxşı tanıyır. O, hakimiyyətə gələndə fərman verdi ki, yoldaşı iranlı olan hər bir iraqılı öz yoldaşını 2500 dinar müqabilində zorla boşamaladır". Onun bu sözünə çox hirsənib dedim: "Siz iraqılılar iranlı xanımlara layiq deyildiniz. Səddamın bu əmri yoldaşı iraqılı olan iranlı xanımlara Allahın lütfü imiş. Allah iranlı xanımları iraqılı ərlərinin şərindən qorumaq istəyibmiş. Səddamın əllərinə sağlıq!"

Cümə, 2 sentyabr 1988

Onu görəndə təəccübləndim. Əl-Meymunə şəhərində, İraqın dördüncü korpusunun qərargahında məni bəəsçi zabitlərə göstərib demişdi: "Bu adam Əli Haşiminin çaparıdır". Yanımda oturmuş hörmüzqanlı İrac Şəbaniyə dedim: "İrac, get Abbas Behnama de, buraya gəlsin, onunla işim var".

Abbas təcridxananın ən ucaboy və qüvvətli əsiri idi. Yanıma gəlib dedi: "Hə, seyid, nə olub?"

- Abbas, o ərəbi görürsən?
- Hansımı?
- Sağdan dördüncü adamı.
- Gördüm. Nə olub ki?

– O adam əl-Meymunədə məni satıb Əli Haşiminin çaparı olduğumu demişdi. Sən həzrət Abbas, əgər imkan yaransa, ona bir əl gəzdir.

Abbas söz verdi ki, axşam kamerada bir bəhanə ilə onu vuracaq. Özümü saxlaya bilmədim. Nəzarətçilər gedəndən sonra qalxıb ona yaxınlaşdım. Məni görəndə kimi rəngi qaçdı. İlk gündən ona qarşı

¹ Qəqa Qadisiyyə döyüşündə ərəb komandirlərindən olmuşdu.

² Səd ibn Əbu Vəqqas Qadisiyyə döyüşündə müsəlmanların komandanı olmuşdu.

ürəyimdə kin yaranmışdı. O qədər hirsli idim ki, dedim: "Satqın alçaq, əl-Meymunədə nə üçün yalandan dedin ki, mən Əli Həşiminin çaparıyam? Heç məni tanıyırsan? Nə üçün yalandan bunu dedin?"

– Əcəb elədim. Mənə nə edə bilərsən?! Burada hər şey sizin əleyhinizdir. Diliuzunluq eləsən, deyərəm səni döyərlər.

– Əgər ayağım olsaydı, sənin dərşini verərdim, satqın alçaq!

– Yavaş ol, bura İraqdır və iraqlılar mənə çox hörmət edirlər.

– Bədbəxt, sən birdəfəlik istifadə üçünsən. İstifadə edəndən sonra kağız dəsmal kimi səni kənara tullayacaqlar.

Əsəbi halda ondan ayrıldım. Abbasla İracə dedim ki, o, əl-Meymunədə mənim Əli Həşiminin çaparı olduğumu deməsəydi, mən də məcbur qalıb kəşfiyyatda xidmət etdiyimi deməzdim. Abbasa dedim: "Fiziki vəziyyətimə görə onu cəzalandıra bilmirəm. Onunla bir az məşğul ol. Mən nə çəkərəmsə, bu xainin əlindən çəkərəm".

Şənbə, 3 sentyabr 1988

Günortadan öncə əsirləri zindanın həyətinə topladılar. Bəzilərini düşərgələrin birinə aparacaqdılar. Baş nəzarətçi adları oxudu. Hadi Gənci də onlardan idi. Nəzarətçilər bildilər ki, Hadi yaralıların işlərini görür və onlara kömək edir. Yaralılar üçün heç kim Hadi Gənci ola bilməzdi. Onun bizim üçün necə fədakarlıqlar etdiyini, gecə-gündüz bilmədiyini nəzarətçilər görmüşdülər. O bizim rahatlığımızdan ötrü yuxusundan da, yeməyindən də keçirdi. Bilirdim ki, iraqlılar ondan intiqam alacaqlar. Təkcə Yədullah Zarei ilə bir nəfər xüsusi məşğul olmalı idi. Hadinin gedişi hamını dilxor etdi.

Baş nəzarətçidən Hadinin qalmasına icazə verməsini xahiş etdim. Ona dedim: "Hadi olmadan biz yaralılara bu sıxlıqda yaşamaq çox çətinidir".

Baş nəzarətçi sözümə əhəmiyyət vermədi. Dünən mübahisə etdiyim ərəb əsir nəzarətçilərə mənim istixbarətçi olduğumu demişdi. Məhəmmədkazim Babayi də iraqlılara dedi: "Əgər buradan qırx nəfər getməlidirsə və Hadi Gənci də onlardandırsa, bütün yaralıları onunla birgə göndərin".

Baş nəzarətçi Məhəmmədkazimə kobud cavab verdi. Bildim ki, məqsədləri əziyyət verməkdir. Onlar Hadini yaralılardan ayırmaq istəyirdilər. Hadi yaralılara görə dəfələrlə iraqlılarla mübahisə etmiş, onları hirsəndirmişdi. Baş nəzarətçi Hadini bizdən ayıraraq qırx nəfərə qoşdu.

Baş nəzarətçi axşam zindana girdi. Uşaqları sayanda başımıza kabel vura-vura sayırdı. Rəhmsiz adam idi. O, İsmayıl Solətdarın başının düz qəlpə dəyən yerinə də kabellə vurdu, Nəsrullah Qulaminin qəlpə dəyən belinə də. Qəlpə onun belinin ətindən bir parçasını qoparıb aparmışdı. Biz Nəsrullahın belinin yarasını bağlayanda çökək yerə bir qədər band salır, beli ilə bərabər olandan sonra sarıyırdıq.

Bazar günü, 4 sentyabr 1988

Lahicandan, adı da Məhəmməd idi. İraqlılar onu Məhəmməd Mahmud Abdullah çağırırdılar. Özünü başqa adla təqdim etmişdi. Nədənsə nəzarətçilər onu çox döyürdülər. Döyüləndə nəzarətçilərə bu şeiri oxuyurdu:

Dünya Yezidlə dolsa da

Şəhidlər sərverinə arxa çevirmərik!

O deyirdi: "Mən 87 yaşlı gilanlı Hacı Mustafa Əkbərinin qohumlarındanam". Günortadan sonra Hacı Mustafanın əhvalatını eşidəndə ona dedim: "Hacı Mustafa həqiqətən də fəxrətiləsi adamdır".

Deyəsən, Hacı Mustafa Barkusəra kəndindən idi. Onun doxsan övladı və nəvə-nəticəsi vardı. Nəvələrinin arasından müqəddəs müdafiədə səkkiz şəhid, bir əsir və bir müharibə əlili çıxmışdı.

Abbas Behnam axşam məni əl-Meymunədə satmış ərəb əsiri döymüşdü. Nəzarətçilər də Abbasa rəhm etməmiş, casuslarını müdafiə etmək üçün onu döymüşdülər. Abbasın üzü göyərmişdi. Abbasdan onu vurmasını istədiyimə görə peşman oldum. Abbas mənə yaxınlaşdı dedi: "Seyid can, tapşırığını gözəl şəkildə yerinə yetirdim".¹ Tualetlərin dəhlizində casusu möhkəm döydüyünü Məhəmmədkazim də görmüşdü. Ürəyim soyudu. Sağlam əsirlər yaralılara qarşı xüsusi qeyrət hissi keçirirdilər.

Təxminən səhər saat 10 idi. Əsirləri həyətə topladılar. Bizi düşərgəyə aparacaqlarını demişdilər. Allahdan istəyirdim ki, əl-Rəşid zindanından tez xilas olum. Lakin bu bir neçə nəfərlik qrupumuzu da bir-birindən ayıracaqlarından qorxurdum. Biz bir-birimizə alışırdıq.

¹ 1994-cü ilin yayında Tehranın Vəliəsr meydanından avtobusla dəmiryol vağzalına gedirdim. Dayanacaqların birində Abbası gördüm. Gəçsarana biletim olsa da, avtobusdan enib onu qucaqladım və hər ikimiz ağlamağa başladım. Onun telefon nömrəsini aldım. İki il telefonla əlaqə saxladım, sonra evini dəyişdi və daha onunla əlaqə saxlaya bilmədim.

Bəzi rəhmsiz nəzarətçilərdən, xüsusən Sabahın əlindən qurtaracağıma görə sevinirdim. Bu gün səhər Sabahın iranlılara qarşı kin və nifrətinin pik həddini gördüm. O, "İndiyə qədər ananız siz iranlılara layla deyib?" sualına cavab eşitməyəndən sonra belə əlavə etdi: "Biz bəəsçilərin yoldaşları da övladlarımıza layla deyirlər. Yəqin analarınız sizə layla oxuyanda belə deyirlər: "Uşaq, yat. Əgər yatmasan, lolo gəlib səni yeyər". Amma biz bəəsçilər yoldaşlarımıza deyirik ki, uşaqlara layla oxuyanda belə deyin: "Uşaq, yat. Əgər yatmasan, əcəmlər (qeyri-ərəblər) gəlib səni yeyərlər". Sabahın iranlılara böyük nifrəti vardı. Bu gün bildim ki, bəəsçilər iranlılara qarşı nifrətlərini bu şəkildə öz uşaqlarına aşılayırlar.

Yeddinci fəsil:

Mülhəq düşərgəsi, Tikrit

Bazar günü, 4 sentyabr 1988 – Mülhəq düşərgəsi, Tikrit

Müdafə nazirliyinin boz avtobuslarına minib Bağdadın əl-Rəşid zindanından çıxdıq. Baş nəzarətçinin əmri ilə avtobusların pərdələrini çəkib dedilər: "Bayıra baxmağa haqqınız yoxdur!" Kalaşnikovla silahlanmış qırmızı papaqlı hərbcilər də avtobuslara mindilər. Hara gedəcəkdiksə, əl-Rəşid zindanından yaxşı olacaqdı. Avtobus sürücüsü yekəqarın və şən bir adam idi. Ərəb musiqisinin səsini ucaltdılar, iraqılılar əl çalıb müğənni və sürücü ilə birgə oxumağa başladılar. Nəzarətçilərin biri kasetləri dəyişə-dəyişə müğənnilərini bizə təqdim edirdi: Fazil əl-Əvvad, Hüseyin Nəimə, Səduun Cabir, Mey Əkrəm, Adil Əqələ, Ümm-Gülsüm.

Öz aləmində idim. Avtobusda baş verənlər məni zərrəcə maraqlandırmırdı. Pərdələrin arasından bayıra baxıb xurmalıqları gördüm. Xurma ağacları çox kədərli görünürdü. Bəlkə də fəlsəfəsi Əhli-beytə qayıdır. Xurma ağaclarını görəndə kimi darıxırdım. O ağaclar sanki Əlinin (ə) və Peyğəmbər (s) ailəsinin məzlumluğundan danışırdı. Bu xurmalıqlarda Əhli-beyti hiss etməyə bir qədər mərifət və ürək, Əlinin tənhalıq qəmini və kufəlilərin vəfasızlığını anlamağa bir qədər ayıqlıq və eşq bəs edirdi. Xurma ağaclarını görəndə gözlərim yaşardı.

Bu mənəvi halı və gözəl hissi məndən alan amil isə yolun kənarındakı böyük şəkillər idi.

İraqın şəhərlərarası yollarında 2×3 və 3×4 metr ölçülərində Səddamın müxtəlif jestlərdə şəkilləri görünürdü: hərbi geyimdə və general poqonları ilə, uzun ərəb paltarları və papağı ilə, günəş eynəyi və Amerikanın vestern papağı ilə, kürd paltarları ilə, əkinçi geyimi ilə və s. Bu şəkillər mahir rəssamlar tərəfindən böyük betonlar üzərinə çəkilmişdi və İraqın bütün yollarında göz oxşayırdı. Müxtəlif pozalı bu şəkillər Səddamın təkəbbürlüliyünü göstərirdi. Xəncərlə Səd ibn Əbu Vəqqasın, Qəqa ibn Əmrin, Aşşurbanipalın və ya Büxtünnəsrin yanında dururdu, at belində atəş açan yerdə, top atdığı halda, tribunada

çıxış edərkən və sair. Bu şəkillər 5 km-lik məsafələrlə yolun hər iki tərəfinə vurulmuşdu.

Dörd saat gedəndən və təxminən 300 km yol qət edəndən sonra qeydiyyatsız əsir düşərgəsinin yerləşdiyi qarnizonun ərazisinə daxil olduq. Avtobuslardan endik. Hər tərəf düzənlik idi. Düşərgənin ətrafını üç cərgə tikanlı məftil topaları örtmüşdü. Səlahəddin qarnizonunun divarının kənarından Tikritdən Ərbil və Mosula gedən avtoban keçirdi. Divarın hündürlüyü 4 metrədən çox idi. Divarların üstünə 2 metr uzunluğunda dirsək küncüklər vurulmuş, hər tərəfdən sıx tikanlı məftillərlə örtülmüşdü. Tikanlı məftilləri də hesablasaq, divarın hündürlüyü 6 metrədən çox idi. Cəbhədə də yaxşı hərbi mühəndislik işləri görmüş iraqqlılar bu baxımdan o qədər ehtiyatlı hərəkət edirdilər ki, iranlı əsirlər üçün hər hansı qaçış imkanı qalmırdı.¹

Düşərgə ilə üzübüz sıraya düzüldük. Düşərgənin ətrafında tanklar və zirehli maşınlar görünürdü. Düşərgənin dörd tərəfində nəzarət-müşahidə qüllələri vardı. Onların hər birində qoryunov pulemyotu ilə silahlanmış keşikçi dayanmışdı. Keşikçilər 12 saatlıq növbələrlə düşərgəyə gecə-gündüz nəzarət edirdilər.

Müşahidə qüllələrini görəndə darıxır, Məcnun adasında müşahidə qülləsindən iraqqlılara baxdığım günləri xatırlayırdım. İndi isə səhifə dəyişmişdi. Mən əsir düşmüşdüm və onlar mənim rəftarımı müşahidə edirdilər. Ürəyimdə deyirdim: "Əgər bütün əsirlərin qaçmasına şərait yaransa da, Məhəmmədkazim Babayi ilə mən qaça bilməyəcəyik. Çünki hərəməz bir ayağımızı itirmişik".

Düşərgə kvadrat şəkilli idi, sahəsi təxminən 1 hektar olardı. Üç sıra ilə düşərgəyə girdik. Nəzarətçilər əllərində kabel qapının iki tərəfində

¹ Səddamın vətəni olan Tikrit İraqın Səlahəddin vilayətinin rayonlarındanır. Şimaldan Ərbil və Mosul vilayəti, şərqdən Diyalə və Məndəli vilayətləri və Dəclə çayı, qərbdən əl-Ənbar vilayəti və Sersar gölü, cənubdan da Bağdad və Samirə ilə həmsərhəddir. Böyük neft borusu Mosul vilayətində yerləşən Çiqal çayından və Tikritin qərbindən Bağdada gedirdi. Səlahəddin qarnizonunda 13, 15, 16, 17, 19 və 20 sayılı düşərgələr yerləşirdi. Bu qarnizon İraqın ən böyük hərbi qarnizonlarından idi, orada çoxlu batalyon və diviziyalar da yerləşirdi. Səlahəddin, əl-Taci, əl-Raşidiyyə, əl-Rəşid və Əbu Qüreyb qarnizonları İraqın beş böyük qarnizonu idi. Onların bəzi hissələrində iranlı əsirləri saxlayırdılar. Səlahəddin qarnizonunda olan və bizim qaldığımız yataqxanalar İraq ordusunun tanklarının və zirehli texnikasının saxlandığı yer olmuşdu. İraqqlılar 1987-ci ildə onları müharibə əsirlərinin düşərgəsinə çevirmişdilər, 22 min qeydiyyatsız iranlı əsiri gizli şəkildə və Beynəlxalq Qırmızı Xaç Cəmiyyətinin xəbəri olmadan 1990-cı ilin sentyabrına qədər orada saxladılar.

dayanmışdılar. Onlar qoşa kabellərlə uşaqları vurmağa başladılar. Əsirlər bu növ qarşılanmanı əl-Meymunədə və Bağdadın əl-Rəşid zindanında təcrübə etmişdilər. Qorxu tunelindəki zərbələrdən bəzi uşaqlarda fəqərəarası disk yırtığı və öd kisəsi narahatlığı yaranmışdı.

Düşərgəyə girib cərgə ilə oturduq. Orada fərqli ölçülərdə 25 təcridxana vardı. Baş nəzarətçinin otağı giriş qapısının solunda idi. Düşərgənin cənubunda 1-7 saylı, qərbində 8-15 saylı, şimalında 16-22 saylı, şərqində, yəni giriş qapısının sağında isə 23-25 saylı təcridxanalar yerləşirdi. Baş nəzarətçinin otağının yanında beş tualet və beş hamam vardı.

Nəzarətçilər düşərgə komandirini gözləyirdilər. Hava o qədər isti idi ki, nəfəs almaq olmurdu. Tikrit günəşi yerin yeddi qatını yandırırdı. Elə istidə bir saat oturandan sonra düşərgə komandiri nəzarətçilərin hərbi salamları altında təntənə ilə zindana girdi. Mosuldan olan kapitan rütbəli komandirin adı Xəlil İbrahim Kazim idi. Orta boyu, qalın qaşları, qonur gözləri, qara bıığı və qarabuğdayı üzü vardı. Yaraşıqlı görünürdü. Əyninə yaşıl qısaqol hərbi forma geyinmişdi.

Kapitan Xəlilin əlində zabitlərə məxsus çubuq var idi, sarı kapitan poqonu çiyinləri üzərində parlayırdı. Onun əmri ilə bütün əşyalarımızı – pul, qol saati, üzük, təsbəh və digər əşyaları təhvil verdik. Məhəmmədkazim yanımda oturmuşdu. Şəhid dostlarından birinin yadigarı olan əqiq bir üzüyü vardı. Nəzarətçilər bir-bir bütün əsirlərin bədənələrini axtarırdılar. Məhəmmədkazim balaca bir çubuqla yeri qazıb üzüyü basdırdı. Sonrakı günlərdə çıxarıb bir dirəyin yanında gizlətdi. Onlar bizim paltar və ayaqqabılarımızı alıb hər əsirə bir dəst alt paltar və bir cüt plastik çəkələk verdilər.

Kapitan Xəlil danışmağa başladı. İranlı ərəb əsir Kərim Cəlali sözlərini bir-bir tərcümə edirdi. Xəlil düşərgənin qayda-qanunlarına əməl etməkdən, nizam-intizamdan, habelə zabit və nəzarətçilərə hörmətdən danışırdı. Sözlərindən başa düşdüm ki, oranın adı Mühləq düşərgəsidir. Oraya Dörddivar da deyirdilər. Kapitan Xəlil ciddi şəkildə və ucadan dedi: "Düşərgənin ətrafındakı tikanlı məftil topalarının arasından güclü elektrik naqilləri keçir. Kim onlara əl vursa, elektrik cərəyanı onu öldürər. Çalışın qaçmaq fikrini ağılınzdan keçirməyin. Çünki sizin yeganə əlçatmaz arzunuz buradan qaçmaqdır".

Kapitan Xəlil Səd adlı nəzarətçini düşərgənin Baş nəzarətçisi kimi təqdim edib dedi: "Səd sizi bu düşərgənin qanunları ilə tanış edəcək. Burada qanunlara əməl etməmək bağışlanmır".

Kapitan Xəlilin çıxışından və ümumi xəbərdarlıqlarından sonra Baş nəzarətçi Səd danışımağa başladı.

Səd ağır çəkili, ucaboy və yekəqarın adam idi. O, əsirliyin bütün qayda-qanunları barədə danışdı. Düşərgəyə xüsusi qanunlar hakim idi və biz onlara əməl etməli idik. Sədin saydığı qadağalar bunlardan ibarət idi: Dini tədbir keçirmək, üç nəfərdən çox əsirin bir yerə toplaşması, camaat namazı qılmaq,¹ azan vermək, gecə namazı qılmaq,² Səddamın adını çəkmək, ülgüc, mıx, iynə, qayçı kimi iti alətlər saxlamaq və s. Axşam saat 9-da yatmaq vaxtı elan olunanda hamı mütləq yatmalı idi. Kimin yuxusu gəlməsəydi, yerində uzanıb gözlərini yummalı, özünü yatmışlığa vurmali idi. Kimin nəzarətçilərlə işi olsaydı, hörmət əlaməti olaraq sağ ayağını yerə möhkəm vurmali idi. Onda da zabit və ya nəzarətçinin icazəsindən sonra danışımağa başlaya bilərdi. Bir ayağımız olmadığına görə Məhəmmədkazim Babayi ilə mən bu qanundan azad idik. Bizi gündə üç dəfə sayırdılar: səhər, günorta və axşam. Uşaqların vaxtının çoxu say sıralarında keçirdi. Sayma vaxtı beş sıra ilə oturub matəmli adamlar kimi dizlərimizi qucaqlamalı, başlarımızı dizlərimizin arasına salmalı idik. İyirmi dörd təcridxananın hamısında sayma bitməyincə sıradan qalxmağa haqqımız yox idi. Günortalar saat 11-də, axşamüstü də saat 5-də Baş nəzarətçinin fitindən sonra təcridxanalara girməli idik. Bir neçə illik əsirlik dövründə ay və ulduzları bir dəfə də görə bilmədim. Arzu edirdim ki, gecələr təcridxananın işığını söndürsünlər və rahat yata bilim. İşıq səhərə qədər yanmalı idi. Əsirlikdə həftədə iki dəfə - çərşənbə axşamı və bazar günləri məcburi saqqal qırma vaxtı idi. Saqqalım olmadığına görə bu qanun da mənə aid deyildi. Üz qırma üçün hər beş nəfərə bir ülgüc verilirdi. Bir dəfə ülgücdən birinci istifadə edən adam gələn dəfə axırıncı istifadə edib saqqalını qırırdı. Uşaqlar həftə boyu həm iti ülgücün rahatlığını, həm də küt ülgücün ağrısını yaşayırdılar. Üz-başımızı qırxdan sonra nəzarətçilər ülgücləri sayıb təhvil alırdılar. Bir ülgücün yarısı çatışmasaydı, irahlılar günümüzü qara edərdilər. Ayda bir dəfə başımızı qırmağa idik. Bu zaman da hər dörd nəfərə bir ülgüc verilirdi. Paltarlarımız sarı və sürməyi idi. 1989-cu ildə sarı paltar çatışmazlığına görə əsirlərə

¹ Sonralar 2 sayılı kamerada irahlıları camaat namazı qılmağa razılaşdırdıq.

² Gündəlik namazlara bir söz demirdilər. Bəzi nəzarətçilər möhürdən istifadəyə qoymurdular, amma uşaqların etirazından sonra icazə verdilər.

sürməyi kombinezon verdilər. Şah dövrünün Malyariya idarəsinin dərman səpənlərinin paltarlarına oxşayırdı. Köynəyimizin ön və arxa tərəfində boz rəngdə P.W¹ etiketi vardı, sol sinə cibimizin üstünə və köynəyimizin arxasına elə tikilmişdi ki, qoparsaydıq, yeri boş qalacaq və bədənimiz görünəcəkdi.

Mülhəq düşərgəsində tualetlərin xüsusi qaydaları vardı. Əsirlər tualetə girəndə nəzarətçilər bayırda birdən ona qədər sayırdılar. Say bitən kimi tualetdən çıxmaq lazım idi. Kim geciksəydi, çıxana qədər təpiklə tualetin qapısına vururdular. Tualetlərin qapısı içəridən bağlanmışdı, cəftələri çıxarmışdılar. Say növbətçisi on sayını təkrar edə-edə təpiklə tualetin qapısına vururdu. Uşaqlar içəridən qapını tutmasaydılar, başlarına düşərdi. Adətən on sayında bayıra çıxırdılar. Hava almaq üçün qısa müddətə bayıra çıxdığımız vaxtlarda kim tualetə gedə bilsəydi, sanki böyük bir zəfər qazanmış olurdu.

Təcridxanalarda hər on nəfər bir yemək qrupu yaradırdı. Adətən yerlilər və ya eyni birləşmədə xidmət etmiş əsirlər bir qrupda birləşirdilər. Nəzarətçilər çox yeyən əsirləri müxtəlif qruplara paylamışdılar.

Yemək az olduğuna görə uşaqlar qüsvənin² içini qaşığıla on nəfərə bölürdülər. Hər kəs onun üçün xətlənmiş hissədən yeyirdi. Günlük çörək payımız iki ədəd idi. İraqlılar ona səmun deyirdilər. Sendviç formasında idi, hər biri 500 qram olardı. Çörəklərin yarıdan çoxu xəmir kimi çiy qalırdı. Onun xəmir hissəsini günəşin altına qoyub qurudur və əzib yenidən una çevirirdik. Sonra isə xörəyin üstünə tökür və ya düyü ilə qarışdırıb yeyirdik.

Yemək qrupunun üzvləri bu çörəkləri saxlamaq üçün xüsusi parça kisələr tikmişdilər. Hər qrupun başçısı on nəfərin çörəyini saxlayırdı. Səhər yeməyinə mərci suyu verirdilər. Mərcidən, xırda düyüdən və tomatdan ibarət bir şorba idi, qırx nəfərin payı on nəfəri güclə doyurardı. Hər əsirin nahar payı yeddi-səkkiz, bəzən də doqquz qaşığa çatırdı. Düyülərin xuruşu həmişə eyni olmasa da, az və ucuz bitkilərdən olurdu: kələm, bamiyə, kərəviz, badımcan, çiy şalğam, çuğundur yarpağı, kök, qaynadılmış kartof və soğanla pomidor.

Şam yeməyinə badımcan suyu, soğan suyu, noxud suyu, lobyə və ya xaricdən gətirilmiş inək ətinin bozbaşı olurdu. Bozbaşın 80 faizi su,

¹ Prisoner of war (Müharibə əsiri)

² Qüsvə metal qaba deyilirdi, uzunluğu 50, eni 30, dərinliyi isə 10 sm idi.

20 faizi ət olurdu, hər adama altı-yeddi xörək qaşığı şorba, 20 qram ət çatırdı.

Baş aşpaz Məhəmməd Ramazani deyirdi: "Ət Bolqarıstan, Braziliya və Avstraliyadan gətirilir və çoxu camış ətidir. Bir neçə dəfə mətbəxə qurdlanmış ət veriblər. Biz etiraz edəndə deyirlər: "Ətləri bişirin və əsirlərə heç nə deməyin. Əgər bir söz desəniz, buradan qovulacaqsınız".

İraqlılar təcrübəli aşpazların birini onlara etiraz etdiyinə görə qovdular və yerinə bir gün də aşpazlıq təcrübəsi olmayan birini götürdülər.

Bazar ertəsi, 5 sentyabr 1988

Gecəni birtəhər başa vurduq. Təcridxana torpaq, böcək və hörümçək toru ilə dolu idi. Sanki orada uzun illər heç kim qalmamışdı. Əsirlərin birinin xorultusundan yata bilmədim. Bizim kamerada otuz nəfər qalırdı. Kameranın eni 4, uzunluğu isə 4 metr yarım idi. Yatanda yer problemi olurdu. Müxtəlif üsulları sınaqdan keçirdik. Üç cərgə ilə on-on yatırıdım. Hərə 40 sm eninə və 143 sm uzununa yer tuturdu. Eninə çiyin-çiyinə yatsaq da birtəhər eləmək olurdu, uzunluğu isə çətinlik yaradırdı. Əgər orta boy kimi 170 sm-i nəzərə alsaq, ayaqları uzadıb rahat yatmaqdan ötrü hərə 27 sm qısalmalı idi. Üç cərgədə yatmaqdan ötrü iki cərgə ayaqlarını bir-birinə keçirir, sonuncu cərgə isə ayaqlarını divara tərəf uzadır və 40 sm qatlayırdı. Lakin yenə də çətin olurdu.

İki cərgədə yatmağı da yoxladıq, üçüncü yolu da sınaqdan keçirdik, amma alınmadı.

Çərşənbə axşamı, 6 sentyabr 1988

Şam yeməyinə lobya şorbası verdilər. Az olsa da, uşaqların bir-birinə hörməti və qabiliyyəti elə yüksək idi ki, yaralıların bir neçə qaşığı artıq yeməsi üçün hamı kənara çəkilməyə çalışırdı. Həmişə ac olsaq da, yemək qrupumuzda olan sağlam əsirlərin fədakarlığı və gözütoxluğu bir ənənəyə çevrilmişdi. Çox vaxt acından gecələr yata bilmirdik. Uşaqlar aclıqdan oyan-buyana çevrilirdilər. Bəziləri yuxudan oyanıb oyaq olanlara deyirdilər: "Acından yata bilmirəm. Yuxuda gördüm ki, o qədər yeyirəm, amma doymuram".

Çərşənbə, 7 sentyabr 1988

Əli Yəmani və Məhəmmədbağır Vicdani ilə dostlaşdım. Onlar mənim üçün Hadi Gəncini əvəz edirdilər. İkisi də Məşhəddən idilər, orduda xidmət etmişdilər.

Uzun müddətdən sonra iraclılar hamama getməyimizə icazə verdilər. Uşaqların çoxu o günə qədər yuyunmamışdılar. Əl-Rəşid zindanında hamam yox idi. Nəzarətçilər əsirləri hamama hazırlamaq üçün sıraya düzdülər.

Kameranı yumağa su vermirdilər. Çıxmazdan öncə düşərgənin ən hündür əsiri olan Məhəmmədbağır Vicdani köynəyini çəliyimin altına bağlayıb hörümçək torlarını tavadan təmizlədi. Məhəmmədbağır dedi: "Hörümçək toru qəm-qüssə gətirir".

O, həmişə şən idi, təcridxananın ən zarafatçı əsiri sayılırdı, məzəli zarafatları ilə ruh yüksəkliyi yaradırdı. Hörümçək torlarını təmizləyə-təmizləyə dua oxuyurdu. Özündən qoşmuş olsa da, yaxşı dua idi: "Allahummə ruzi et mənə hamami hər beş gündə bir! Yemək hərçənd bikeyfiyyət, amma beqədri kifayət! Zindan bikabel, yatmaq yeri rahat! İraqi uzaq et əz şərri Səddam! Et əsarətdən azadəna! Cəddi Nasir Süleyman Mənsur pənahında aqibət bixeyrina! Birəhmətikə ya Ərhəmə-rahimin! Amin ya Rəbbəl-ələmin!"

Məhəmmədbağırın özündən çıxardığı bu dua bir neçə gündən sonra bir ərəbdilli xəbərçi əsir vasitəsilə iraclıların qulağına çatdı.

Məhəmmədbağır mənə xüsusi baxıcı kimi qulluq edirdi. Zarafatdan acığım gəlmədiyimi biləndən sonra tez-tez mənə sataşdı. Bir gün kameraya girəndə dedi: "Ağa seyidin salamatlığından ötrü birdən ona qədər sayın!" Çox çəkmədən zarafatını düzəldirdi: "Təcridxananın yeganə seyidinin salamatlığından ötrü uca bir salavat!"

Bu gün Məhəmmədbağırın köməyi ilə yuyundum. Hamamda hərəyə beş dəqiqə vaxt verilirdi. Səlahəddin qarnizonuna Tikritin içməli suyundan çəkilməmişdi. Gündə bir dəfə su maşını gəlib düşərgənin iki böyük çənini doldururdu. Uşaqlar sudan istədikləri qədər istifadə edə bilmirdilər. Sudan sərbəst istifadə əsirlərin hamam və tualetdən məhrum olmalarına gətirib çıxarırdı. Bir müddətdən sonra düşərgədə su çatışmazlığı yarananda əsirlər başqa şəkildə yuyunmağa başladılar: Əsirlər əllinəfərlik qruplarla bayıra çıxırdılar, su maşınının sürücüsü şlanqı uşaqlara tərəf tuturdu. Birinci dəfə uşaqların bədəni islanırdı. Onlar bir neçə dəqiqə ərzində cəld baş və bədənlərini sabunlamalı idilər. İkinci mərhələdə uşaqlara tərəf dörd-beş dəqiqə su tutulurdu və

bununla da hamam bitirdi. Belə yuyunmaq isə bəzi problemlər yaradırdı. Əsirlər arasında yalnız Məhəmmədbağırın corabı vardı, bədən sabunlamaq üçün saxlamışdı, lakin buna imkan yaranmırdı. Bədənlərinə su dəysin deyə uşaqlar göyə tullanırdılar. Məni isə Məhəmmədbağır və digərləri qaldırırdılar və bədənim yuyulurdu. Uşaqlar kameralara qayıdanda baş və bədənlərində sabun köpüyü qalırdı. Sağlam əsirlərə problem olmurdu, amma bu şəkildə yuyunmaq yaralılara görə deyildi. Belə vaxtlarda sağlam əsirlərin ikisi həm yaralı əsirlərə kömək etməli, həm də özləri yuyunmalı idilər. Məhəmmədbağır deyirdi: "Ölmədik, İraq suyu bizim bədənimizə də dəydi!"

Bazar ertəsi, 12 sentyabr 1988

Mülhəq düşərgəsində səkkizinci günümü yaşayırdım. Günortadan sonra düşərgənin dəhlizində oturmuşdum. Hələ düşərgə həyatına alışmamışdım, özümü qərrib hiss edirdim. Tikritin isti və quru çölündə salınmış bu düşərgə darıxdırıcı idi. Düşərgəyə gəldiyimə sevinir, Hadi Gənci üçün isə darıxırdım. Hüseyin Rəhimin və İrfan Əbdülrəzzaqın başına nələr gəldiyini bilmək istəyirdim. Hamı və hər şey haqda fikirləşirdim. Cəbhə dostlarımdan, daha çox Həsən Vəkili, Mahmud Darbam və Huşəng Ruindən ötrü darıxırdım. Təklük aləmində həyatımın fotoları bir-bir gözlərim önündən keçirdi. Onların arasında atamın, bacılarımla, qardaşım Seyid Hidayətullahın şəkli beynimi daha çox məşğul edirdi.

Xatirələrimlə canımı doyurarkən o günə qədər görmədiyim yaralı bir əsir yanımda oturdu. Bir neçə gün idi özümə qapanmışdım, digərləri ilə az danışırıdım. Sağlam əsirlər gəzişirdilər. Yaralı əsir ilk baxışdan ürəyimə yatdı. Adı Meysəm Sırfər idi.¹ Üzündən cənublulara oxşayırdı. Uşaqlar deyirdilər ki, Proqram və plan bölüyündə xidmət edib, amma Sarəllah diviziyasının komandiri Hacı Qasim Süleymanın çaparı olubmuş. Hacı Qasim onu diviziyanın Mina təmizləmə briqadasının komandiri Hacı Mürtəza Bağırinin yanına

¹ Meysəm Sırfər Kerman vilayətinin Ciroft rayonundan idi, Sarəllah diviziyasında bəsic kimi xidmət etmişdi. Qardaşı Xanəli Sırfər ordu və korpus birləşmələrindən yaradılmış batalyonun komandiri olmuş, 11.04.83 tarixində Vəlfəcr-1 əməliyyatında, Fəkkənin şimal-qərbində şəhadətə qovuşmuşdu. O, azadlığa çıxandan sonra heç bir yerdə işləyə bilmədi.

göndəribmiş. O isə Hüseyniyyə üçyolunda raket qəlpəsindən sağ gözünü itirmiş və ayağından yaralanmışdı. Çəliklə gəzirdi. İraqlılar ona yalnız bir çəlik vermişdilər. Bir əlini də divardan tutub yeri yirdi. Başqalarının ona yazıq gözü ilə baxmasını sevmirdi. Fiziki problemlərinə baxmayaraq, şəxsi işlərini özü görməyə çalışırdı.

Sonralar onu daha yaxından tanıyanda mənəviyyatlı birisi olduğunu öyrəndim. Uşaqlar yarızarafat-yarıgerçək ona deyirdilər: "Meysəm, sən Seyid Nasiri bizdən çox istəyirsən. Vəfasız, bir az da bizimlə uç!"

Meysəm ciddi görkəm alıb uşaqlara belə cavab verirdi: "Fikirləşdiyiniz kimi deyil. Mən hamınızı sevirəm. Bu seyidin cəddinə and olsun, mən hamınıza bir gözlə baxıram".

Bu sözləri deyəndə uşaqlar bərkdən gülürdülər. Zarafatçılıq Meysəmin görkəminə yaraşmırdı. O, doğru deyir və hamıya bir gözlə baxırdı. Çünki yalnız bircə gözü vardı.

Yaxşı psixoloji diqqətə malik olan sirli nəzarətçi Hamid onun barəsində Samiyə demişdi: "Bu sakit görkəmin arxasında yorulmaz və döyüşkən bir bəsicü ruhu yatır!" Bunu Sami mənə dedi. Hamid Meysəmə nifrət edirdi. Meysəm yanımda oturandan sonra Səd yaxınlaşıb ondan soruşdu: "Cəbhədə nə işlə məşğul idin?"

– İşim boru çəkmək idi.

– Axmaq! Cəbhədə boru çəkərlər?! Ön xətdə boru çəkəndə belə parça-parça oldun?!

Sonra da çıxıb getdi.

Hər ikisi kermanlı olan dostları Əkbər Damğani və Məhəmməd Kamali Meysəmə kömək etməyə çalışırdılar. Meysəm deyirdi: "Mən əsirlikdə öz ayağım üstə dayanmağı öyrənməliyəm. Əgər bacarmasam, sizdən kömək alaram".

Meysəm seyidləri çox sevir, onlara hörmət edirdi.

Əsirlikdə Meysəmdən çox şey öyrəndim. Azdanışan adam olsa da, mənimlə çox həmsöhbət olurdu. O gün mənə dedi: "Ağa seyid, bu düşərgədə çox diqqətli olmalı və etiqadlarımızın istehkamından geri çəkilməməliyik".

O, etiqadımızı qorumalı olduğumuzu bildirmək üçün də cəbhə ədəbiyyatından istifadə edir və deyirdi: "Etiqadlardan geri çəkilmək cəbhədə bir istehkamdan taktiki geriçəkilmə kimi deyil. Seyid can, bu istehkamdan geri çəkilmək olmaz!"

Çərşənbə axşamı, 13 sentyabr 1988

Düşərgənin əsirlərinə qovluq açdılar. Bir neçə zabit düşərgəyə girib qeydiyyatsız əsirlərin kimliyinə dair bütün informasiyaları qeyd etdilər. Baş nəzarətçinin əmrilə təcridxanaların önündə beş cərgə ilə oturduq. Baş nəzarətçinin otağına girməzdən öncə Seyid Məhəmməd Şəfaətməneş mənə dedi: "Əgər səndən harada xidmət etdiyini soruşsalar, nə deyəcəksən? Kəşfiyyatçı olduğunu deməyəsən ha!"

– Yalan demək olmaz. Buna ehtiyac yoxdur. Əl-Meymunədə və Bağdadın cəza kamerasında dediklərimi söyləyəcəyəm.

– Qəliz lur ləhcəsi ilə danış, de ki, farsca bilmirəm.

Əsirliyin ilk günlərindəki sözlərini təkrarlayır, adəti üzrə mənə ruhlandırmaq istəyirdi. Növbəm çatanda Baş nəzarətçinin otağına girdim. Uşaqları Kapitan Xəlil və başqa bir polkovnik-leytenant dindirir, bir leytenant yazırdı. Xuzistanlı ərəb əsirlərdən olan Xalid Məhəmmədi də tərcümə edirdi. Kimliyimin detallarını qeyd edəndən sonra polkovnik-leytenant soruşdu: "Cəbhədə harada xidmət etmişən?"

– Kəşfiyyatçı olmuşam.

Xalid Məhəmmədi "istixbarat" sözünü tərcümə edəndə polkovnik-leytenant qəribə tərzdə təəccüb etdi. Axşam sayından öncə Xalid mənə dedi: "Otaqdan çıxandan sonra polkovnik-leytenant Kapitan Xəlilə dedi: "Biz səkkiz il cəbhədə bu uşaqlarla vuruşmuşuq. Bizim istixbaratçılarımız bir ömür xidmət ediblər, yaşlanıblar, Xomeyninin hərbi birləşmələrində isə balaca bir uşaq kəşfiyyatçılıq edirmiş!"

Polkovnik-leytenant təəccüb və maraqla soruşdu: "On altı yaşlı bir yeniyetmə cəbhədə necə kəşfiyyatçı ola bilər?"

– Qəribə bir şey yoxdur. Mən Kəşfiyyat bölüyündə adi müşahidəçi olmuşam, komandir olmamışam. Amma bizim diviziya və briqada komandirlərimizin çoxunun yaşı otuzdan az olub.

– Necə oldu ki, səni bu yaşda cəbhəyə gəlməyə qoydular?

– İraqda mənə bu sualı çox veriblər. Bunun nəyi qəribədir ki?! Şəhid Fəhmidə məndən 3-4 yaş kiçik idi, amma siz Xürrəmşəhri alanda özünə əl qumbarası bağlayıb tankın altına girmişdi. Ondan sonra imamımız belə dedi: "Bizim rəhbərimiz özünə qumbara bağlayıb düşmənin tankının altına girən o kiçik uşaqdır".

– İraq ordusu güclüdür, yoxsa İran ordusu?

Bir qədər fikirləşdim. Əvvəlki dindirmələr zamanı qazandığım təcrübələrə görə onları hirsəndirmək istəmirdim. Cavabını vermədim.

– Bu sükutun deyir ki, İraq ordusu güclüdür.

Məni qıcıqlandırdı. Bir şey demək istəmirdim, amma qərarım dəyişdi. Yaşım az olsa da, bəzi sözlərə dözə bilmirdim. Buna görə dedim: "Mənim sözümlə nə bir ordu güclənər, nə də bir ordu zəifləyər. Lakin mənəcə, hansı ordu əqidə və imanla ölkəsini, namusunu və şərəfini qoruyursa, güclüdür; istər öldürsün, istər öldürülsün. Biz bunu ağa İmam Hüseyndən (ə) öyrənmişik".

– Sizin mollalarınız uşaqların beyinlərini yuyublar.

– Öz vətənimizi müdafiə eləməyimizi beyin yumaq adlandırırırsınız.

Bir neçə dindirmədə iraqılardan buna bənzər söz eşitmişdim. Haqqı deyəndə tez ruhanilərin beyin yumaq məsələsini ortaya atırdılar. Həm sözümlə deməyə, həm də onları az hirsəndirməyə çalışdım.

– Sizin güclü ordunuz vardı.

– Vardı, yoxsa var?

– Var.

Zabitin bir neçə dəfə "zin" (yaxşı) deməsindən sonra əlavə etdim: "Hərbi imkan və texnika baxımından siz daha güclü idiniz. ABŞ, SSRİ və ərəb ölkələri istədiyiniz hər şeyi verirdilər. Bizsə embarqoda idik, amma əvəzində Allahımız vardı".

Polkovnik-leytenantın yaxşı dinləyici olduğunu görüb davam etdim: "Beşinci sinifdə oxuyanda "super-etendard" sözündən qorxurdum. Adı qorxulu gəlirdi. Yürüşə çıxanda belə şüar verirdik: "Hörmüz boğazını Kərbəla edərik! Super-etendardı havaya sovurarıq!" Sizde olan və bizdə olmayan bu super-etendardın nə olduğunu bilmək istəyirdim. Sonralar öyrəndim ki, Fransa super-etendardı yalnız sizə verib. İranda olanda iordaniyalı, sudanlı və misirli əsgərlərin bizim döyüşçülərimiz tərəfindən əsir tutulduğunu televiziyadan görürdüm. Belə olduqda təbii ki, siz daha güclüsünüz".

Polkovnik-leytenant gözlərini mənə dikib fikrə getdi. Sözlərim haqda fikirləşdiyi bəlli idi. Onlara ortayaşlı qara bir zabit də əlavə olundu. Baş nəzarətçinin otağını sükut bürümüşdü. Polkovnik-leytenant dedi: "İranda əhalisi İraq əhalisindən üç dəfə çox olsa da, müharibədə iştirak edən İraq hərbiçiləri iranlı hərbiçilərdən üç dəfə çox idi". Sonra soruşdu: "Necə oldu ki, siz bu müharibədə səkkiz il davam gətirdiniz? Bu, görməzdən gələsi bir şey deyil".

Canımda qorxu qalmamışdı. Hiss edirdim ki, sözlərimi dinləməyə hazırdırlar və kobudluğa əl atmırlar. Öz həddimdə polkovnik-leytenantı belə cavab verdim: "Ağam, sizin hərbiçilərinizin və silah-sursatınızın çox olmasında şübhə yoxdur. Bunu bütün dünya bilir.

Lakin siz bu müharibədə mühüm bir amili gözdən qaçırdınız, görmədiniz, bəlkə də görmək istəmədiniz”.

– Nəyi görmədik?

– Rahat danışa bilərəm, yoxsa cəzalandıracaqsınız?

– Mən söz verdim ki, səninlə işimiz olmayacaq.

– Ağam, sizin görmədiyiniz amil İran xalqı idi. Hərbçilərinizin sayı bizdən üç dəfə çox olsa da, bütün İran xalqı bu müharibəyə qoşuldu. Bizim Ali Baş Komandanımız bir təqlid müctəhidi idi. Bizim ölkəmizdə ata və oğul bir gündə şəhid olurdu, ailənin anası bir gündə hər ikisinə matəm xonçası hazırlayırdı. Başqa bir ana öz həyatində dərzi sexi açıb döyüşçülərə hərbi geyim tikirdi. Başqa bir ana döyüşçülər cəbhəyə gedəndə deyirdi: “İmam Hüseyn yezidçiləri rüsvay etməkdən ötrü altı aylıq balasını döyüşə göndərdi, mən də 14 yaşlı oğlumu göndərirəm”. Azyaşlı bir döyüşçü gecə yarısı yatmış anasının barmağını mürəkkəbə batırıb cəbhəyə ezam rizayətnaməsinin altına vururdu ki, cəbhəyə gedə bilsin. Gilanın bir kəndində ana özünün bütün qızıl-zinət əşyalarını cəbhəyə yardım mərkəzlərinə verir, ona bundan ötrü qəbz verəndə isə deyirdi: “Mən iki oğlumu verib qəbz almamışam, qızıllardan ötrümü qəbz alım?!” Əkinçi öz məhsulunun düz yarısını cəbhəyə bağışlayırdı. Bir yük maşınının sürücüsü deyirdi: “Mənim siz döyüşçülər kimi ön cəbhədə düşmənlə vuruşacaq cəsarətim yoxdur, amma bu maşınım bir ay cəbhəyə pulsuz yük aparacağam”.

Otağı qərribə sükut bürümüşdü. Hamı yerində donub qalmışdı. Bəlkə də cavabları və soruşmağa sualları yox idi. Polkovnik-leytenant dedi: “Bax, istixbarətçi Nasir, əgər iranlı olsaydım, mütləq sənə əl çalardım. Get, deyəcəyəm səninlə işləri olmasın”.

Bu dindirmədən sonra İstixbarətçi Nasir kimi məşhurlaşdı. O gündən sonra nəzarətçi Vəlid mənimlə tərs düşdü. Onun mənə qarşı kini hamıya bəlli idi. Özü Mosul vilayətindən və əl-Dövri tayfasından idi, Nasiriyyədə böyümüşdü. Bədbin adam idi, sarı üz, orta boy-buxunu, seyrək kirpikləri, xırda gözləri və qaşqabaqlı siması vardı. Sağ yanağı və qaşığı Xeybər əməliyyatı zamanı Məcnun adasında yanmışdı. Hərbi papağını qaşının üstünə qədər çəkirdi. O, düşərgəyə girən hər iraqılıya məni göstərib deyirdi: “Bu, istixbarətçi Nasirdir”.

Hansısa nəzarətçi fiziki qüsuruma görə mənə hörmət edəndə tez yaxınlaşıb deyirdi: “Ayağı kəsildiyinə görə buna ürəyin yanmasın. Bu, istixbarətçi Nasirdir!” Əsirlik boyunca yeganə adam idim ki, Vəlid

məni ad və soyadıyla çağırır, həmişə deyirdi: "İstixbarətçi Nasir haradadır?" Onun mənə ədavəti ilə bağlı acı xatirələrim var.

Bugünkü dindirmədə bir əsiri çox bərk döydülər. Zabit ondan "İranın hansı şəhərindənsən?" soruşmuş, o isə cavab vermişdi: "Mənim şəhərim Makudı".

Kapitan onun şəhərinin adını deməkdən imtina etdiyini sanıb döyülməsini əmr etmişdi.¹ Onu vuranda deyirdi: "Baba, vallah, mənim şəhərimin adı Makudı. Baba, nə dilnən sizə deyim?!"

Həkim Xələfian onun dadına çatıb kapitana dedi: "Ağa, bu əsir doğru deyir, onun yaşadığı rayonun adı Makudır".

Cümə axşamı, 15 sentyabr 1988

İraqlılar saqqallarını qırmaq istəməyən əsirləri bayıra apardılar. Bu, qanun pozuntusu sayılırdı. Altı nəfər idik. Mən, Mələyirdən Mahmud Yusifi, Kermandan Hüseyn Müqimi, Behbahandan Yəduallah Zarei, Buşəhrdən Qasim Fəqih və Hörmüzqandan İrac Şəbani.

Hamid düşərgə əsirlərinin başçısını çağırırdı. Kərim Cəlali gələndə ayağımı hörmət əlaməti olaraq möhkəm yerə vurub dedi: "Bəli, ağam!"

Hamid uşaqların önündə çənəmi tutub dedi: "Sən nə üçün başqaları kimi saqqalını qırxmırsan?" Dedim: "Saqqalım yoxdur ki, qırxım. Yalnız bir neçə tük var, onları da qoparıram, qırxmıram".

Bəzi əsirlər saqqal qırmağı haram bilib bu işi görmürdülər. Mən də bir neçə tükdən ötrü üzümü qırmaq istəmirdim. Döyülmək mühüm deyildi, amma o yaşda üzümün ülgüclə tanış olmasını istəmirdim.

Düşərgənin Təchizat bölməsində çalışan və mənimlə arası yaxşı olan iraqlı hərbiçi Qasim Hamiddən məni vurmamağı xahiş etdi. Hamid inadkar idi, qəbul etmirdi, Qasim isə ziyansız adam idi, kinli deyildi. O, Hamidin rəhmsiz olduğunu bildiyi üçün mənə dedi: "İstixbarətçi Nasir, nə üçün özünə problem yaradırsan? Digərləri kimi sən də həftədə iki dəfə üzünü qırx, məsələ bitsin".

Qasimin özü hər gün üzünü ikiqat ülgüclə qırxırdı. Əlini üzünə çəkib dedi: "Gör necə təmiz və qəşəngdir!" O məni qane etməyə çalışırdı ki, inadkarlıqdan əl çəkimsən və digərləri kimi olum.

Bizi düşərgənin beton həyətinə apardılar. Nəzarətçilər üznlərini qırmaq istəməyən əsirlərə xüsusi cəza növləri hazırlamışdılar. Mənim bir ayağım olmadığına görə o cəzaları yerinə yetirə bilmirdim. Hamid

¹ İraq ləhcəsində "maku" – "yoxdur" deməkdir. (müt.)

bundan ötrü mənə əlli kabel zərbəsi təyin etdi. Kabelləri Vəlid vurdu. Belim göyərirdi. İlk on-iyirmi zərbə çox ağrıdırdı, sonra isə ağrısı azaldı.

Növbə Mahmud, Hüseyin, Qasim və İrəcə çatdı. Yədullahla işləri yox idi. Hamid əmr etdi ki, uşaqlar işarə barmaqlarını yerə, sol əllərini də başlarının üstünə qoyub əlli-altmış dəfə öz dövrələrinə fırlansınlar. Uşaqlar o qədər fırlandılar ki, başları gicəlləndi və müvazinətlərini itirdilər. Bu zaman Hamidin əmrilə həyətin beton dəhlizi ilə üz-üzə olan 12 saylı təcridxanaya tərəf sürətlə qaçmağa başladılar, nəzarətçilər də kabellə onların arxalarınca. Uşaqlar başlarını təcridxananın divarına və bağlı qapısına çırpıb yerə yıxıldılar. Onlar yerə yıxılan kimi nəzarətçilərin, xüsusən də Hamidlə Vəlidin gülüş səsi ucaldı, amma Qasim narahat oldu.

Cəzadan sonra uşaqların bəziləri, o cümlədən İrəc Şəbani və Hüseyin Müqimi saqqallarını qırxdılar, mənə geri çəkilmədim. Sonralar bundan ötrü daha çox döyülsəm də, nəhayət, məndən əl çəkdilər.

Şənbə, 17 sentyabr 1988

Təcridxananın içində dəstəmaz almaq çətin olurdu. Səhər "Bayıra" komandasından sonra uşaqlar günorta namazlarından ötrü bayırda dəstəmaz alırdılar. Günortadan sonra "Bayıra" komandası verildə də axşam namazlarımız üçün dəstəmaz alırdıq. Sübh namazından ötrü isə harada və necə dəstəmaz almalı olduğumuzu bilmirdik. Günorta və axşam da dəstəmazlarını yeniləmək istəyənlər çətinlik çəkirdilər. Axşamüstü saat 5-də kameralara girirdik və səhər saat 8-ə qədər əsla qapıları açmırdılar, hətta əsirlərdən kimsə şəhid olsaydı belə.

Dəstəmaz suyunu harasa tökmək üçün bir şey fikirləşməli idik. Hərə bir təklif irəli sürdü. Biri dedi: "Sellofanın üstündə dəstəmaz alaq, sonra suyu stəkana töküüb sabaha qədər saxlayaq". Başqa birisi dedi: "Qapının yanında dəstəmaz alaq və səhər sayından öncə yeri parça ilə qurudaq". Təkliflər əlverişli deyildi.

Uşaqlar elə peşəkarcasına dəstəmaz alırdılar ki, yalnız bir neçə damcı su hədəf gedirdi. Bir stəkan su ilə dörd-beş nəfər dəstəmaz alırdı.

Nəhayət, məşhədli Əli Yəmanınin təklifi qəbul olundu.

Kameranın içində dəstəmaz almaq üçün uşaqlar eni və uzununu 40 sm olan ikiqat üç ədyal parçası hazırladılar. Divardan asmaq üçün kənarında bir bənd də tikdik. Uşaqlar onun üstündə dəstəmaz alırdılar

və daha yerə su tökülmürdü. İslanmış ədyal parçasını bir qədər iplə pəncərənin bayır tərəfindən asırdıq. Bununla dəstəməzin suyu bayıra tökülmürdü. Hərçənd sonralar Vəlid buna da bəhanə tapdı: "Siz bununla təcridxananın dəhlizini isladırırsınız".

Cümə axşamı, 22 sentyabr 1988

Bir neçə gün idi Cəfər Dövlətimüqəddəmlə dostlaşmışdım.¹ Müqəddəs müdafiə həftəsinin başlanğıcı və Bəəs rejiminin ölkəmizə təcavüzünün ildönümü idi.

Bir neçə gün idi hava almaq üçün bayıra çıxanda vaxtımın çoxunu Cəfər və Meysəmlə keçirirdim. Hamidin Cəfərdən acığı gəlirdi.

Hamid İraqın əl-Ənbar vilayətindən və General Salah Qazinin yaxın qohumlarından idi. Qısaboy, qarabuğdayı, təkəbbürlü və bədbin adam idi. Salah Qazi İraq ordusunun üçüncü korpusunun komandiri olmasdan öncə həmin korpusda on altıncı diviziyanın komandiri olmuşdu. İrənin Xürrəmşəhri azad etdiyi Beytəlmüqəddəs əməliyyatında Salah Qazi şəxsi heyətə Xürrəmşəhri boşaltmağı əmr etmişdi. Xürrəmşəhr süqut edəndən sonra Səddam onun edam edilməsini əmr etdi. Ondən bir neçə gün qabaq Səddam üçüncü zirehli diviziyanın komandiri Polkovnik Cavad Əsədi əks-hücum əmrini yerinə yetirərkən qorxduğuna və tabeliyində olanların qorxmasına səbəb olduğuna görə edam etdirmişdi.

Hamid əmisini çox sevirmiş. Özü deyirdi: "Müharibənin birinci ilində Mahir Əbdülrəşidin, Hişam Sabah əl-Fəxrinin və Hüseyn Kamilin hərbi rütbəsi əmimdən aşağı idi. Mənim əmim general-mayor idi, onlar isə polkovnik".

Hamid əmisindən çox danışırđı. Deyirdi ki, əmim bizim qəbiləmizin başçısı idi, Səddamın qəzəbinə gələnə qədər İraqda böyük imkanları vardı. Dediynə görə, Müdafiə naziri Adnan Xeyrullah onlara hörmət edirdi. O, Salah Qazinin edam olunmamasına da çox çalışmış, amma səyi nəticəsiz qalmışdı.

¹ Cəfər Dövlətimüqəddəm Zəbuldandır. O, uzun illər Sarəllah diviziyasında istiqamət komandiri və batalyon komandirinin müavini olmuşdu. Cəfərin atası və iki qardaşı 17.01.93 tarixində Zəhidən-Zəbul magistrəlinin 15 km-liyində terror hücumuna məruz qaldı. RPG minomyotundan onların avtomobilinə açılan atəş nəticəsində atası Qulaməli ilə qardaşı Mahmud şəhid oldular, pak cəsədləri külə döndü, digər 21 yaşlı qardaşı Ələsgər isə əsir düşdü və üç gündən sonra terrorçular tərəfindən şəhadətə yetirildi.

Bir neçə gün öncə Cəfər Dövlətimüqəddəm uşaqlara Xürrəmşəhr əməliyyatından xatirələr danışmış və xəbər Hamidə çatmışdı. Hamid Beytölmüqəddəs əməliyyatında iştirak edənlərin hamısına nifrət edirdi. Xürrəmşəhrin azadlığı Hamidə əmisinin edamı ilə bağlı acı xatirələri yada salırdı. Hamid Cəfəri incitmək üçün həmişə bir bəhanə axtarırdı. O, əmisinin qətlində Səddamı günahlandırmır, ya da qorxusundan bu barədə fikirlərini dilə gətirmirdi.

Hamid məni Baş nəzarətçinin otağına apardı. Düşərgə komandirinin müavini Baş leytenant Qəhtan da orada idi. O, Diyalə vilayətindən çoxdanışan, qarabuğdayı, kök və simic adam idi, eybəcər görkəmi vardı.

İraq qəzetləri əsirlərin azad olunması barədə xəbər dərc edəndə ona dedim: "Ağam, sizcə, biz nə vaxt azad ediləcəyik?" Qəhtan dedi: "Nə vaxt bir kişinin hamilə olduğunu görsəniz, siz də o vaxt azad ediləcəksiniz!" İrənlı əsirlər ölkəyə qayıdanda onunla yaxşı münasibəti olan doktor Müəyyidə dedim: "Qəhtana de ki, kişi hamilə olmadan azadlığa çıxdıq".

Qəhtan otaqda çay içirdi. Hamidlə Qəhtan Cəfərin hərbi vəzifəsi barədə ondan bir söz öyrənə bilməmişdilər. Qəhtan soruşdu: "Sən Cəfər, Qulam və Əli ilə dostsan. Deyirlər həmişə bir yerdəsiniz. Cəfər cəbhədə vəzifəsinin nə olduğunu sənə deyib?"

– Soruşmamışam, özü də bir söz deməyib. Amma kermanlı uşaqlar deyirlər ki, diviziyanın Təsərrüfat bölüyündə xidmət edib.

– Nəyə görə siz irənlılərdən kimin barəsində soruşurlarsa, Təsərrüfatda xidmət etdiyini deyirsiniz?

Xürrəmşəhrin fəthi və çoxlu İraq komandirlərinin Səddamın şəxsi əmri ilə edam edilməsi Hamidin və digər irəqlı hərbcilərin kabusuna çevrilmişdi. Hamid əmisini edam etdirmiş Səddama nifrət etmək əvəzinə öz kinini Beytölmüqəddəs əməliyyatında iştirak edənlərə yönəlmişdi. Hamidin ortayaşlı əsirlərlə də münasibəti pis idi. O deyirdi: "Siz yəqin ki müharibənin əvvəllərində Beytölmüqəddəs əməliyyatında iştirak etmişsiniz".

Baş leytenant Qəhtana dedim: "Mən əsirlikdə bir dostumun nəsihətini həmişə qulaqlarımda sırğa etmişəm. O deyirdi ki, bir-birimizin hərbi vəzifəsi haqda bir şey bilməsək, yaxşıdır".¹ Qəhtan

¹ Bunu mənə Lətif Dehqan əl-Rəşid hospitalında demişdi.

birdən-birə hirsələnib qışqırdı: "Demək istəyirsən ki, siz bu düşərgədə bir-birinizin keçmişi haqda heç nə danışmırsınız?"

– Bunları demək zəruri deyil, yalnız başağrısı gətirir.

Qəhtan Vəlidə dedi: "Bunu apar, otuz kabel vur!" Bayıra çıxdım. Vəlid sevə-sevə hər iki əlimə otuz kabel zərbəsi vurdu. İranlı ərəb mütərcim Həkim Xələfian ondan məni vurmamağını nə qədər xahiş etsə də, faydası olmadı. Əllərimə vurduğu elektrik kabelləri çox ağrıdırdı. Vəlidə dedim: "Əllərimə vurma, onlar mənim ayaqlarımı əvəz edirlər".

Əllərim suluq bağladı, çəliyi tuta bilmirdim. Həkim Vəlidə dedi: "Ağam, sənə qurban, seyidin yerinə məni vur, onunla işin olmasın. O, əlildir, seyiddir, yeniyetmədir, yazıqdır".

Həkimin sözlərinə narahat oldum. Məqsədi mənə kömək etmək olsa da, "sənə qurban", "o, əlildir, seyiddir, yeniyetmədir" kimi sözlərini xoşlamırdım. Qürurumun tapdanmasını istəmirdim; nə əsirlərin xeyirxah dili ürəyimcə idi, nə də iraqlıların rəhmi.

Özümü kameraya güclə çatdırdım. Əllərim çox ağrıyırdı. Bir neçə gün çəlikdən istifadə edə bilmədim, təkayaq hoppana-hoppana işlərimi görürdüm. İraqlılar çəliyimi alanda qollarım sağlam olduğuna görə çəkəkləri əllərimə keçirib oturduğum yerdə yol gedirdim.

Vəlid tərəfindən bərk döyüləndən sonra Cəfərin yanına gedib baş verənləri danışdım. Cəfər qapalı adam idi, heç nə bilindirmirdi. Zarafata dedim: "Cəfər, gör sənəin vəzifəni demədiyimə görə Vəlid məni nə hala saldı!"

Vəlid sevimli Zəbul ləhcəsi ilə zarafata bu beyti dedi: "Seyid, Ona kim daha yaxındırsa, daha çox dərdə düşər olur!"

Gülərək dedim: "Cəfər, biz bu dərdi istəməsək, gərək Qəhtanı və Hamidi görək, yoxsa səni?!"

Mülhəqdə olduğum müddətdə iraqlılar Cəfəri bir neçə dəfə Baş nəzarətçinin otağına apardılar. O, bütün dindirmələrdə özünü sadə bir bəsic kimi təqdim edirdi.¹

Bazar günü, 2 oktyabr 1988

¹ Əsirləkdə iraqlılar Cəfərin dərziliyinə mat-məəttəl tamaşa edəndə onları ələ salıb deyirdi: "Ağam, mənim dərziliyimə bax. Mən cəbhədə Sarəllah diviziyasının dərzisi sexinin komandiri olmuşam".

Ağa İmam Hüseyinin (ə) ərbein günüdür. Əzadarlıq üçün məhdudiyətlər var. Heydər Rasini tanıyırdım, Təbrizin Qoqan bölgəsindən idi. Bir-iki dəfə gizli şəkildə uşaqlara mərsiyə oxumuş və mənim xoşum gəlmişdi. Onunla dostlaşdım. Mənim də məddahlıq etdiyimi bilirdi. Günortadan qabaq yanıma gəldi. Ərbəin münasibətilə 7 və 16 saylı təcridxanalarda əzadarlıq təşkil etməyimizi istəyirdi. Bilirdim ki, məddahlıq vaxtı nəzarətçilər gəlsələr, işimiz bitər. Heydər 7 saylı təcridxanada məddahlıq etdi, mən də 16 saylıda. Heydər gözəl və həzin səslə türkcə mərsiyə oxuması hamını ağladırı. Çox vaxt onun yanına gedib mənim üçün oxumasını istəyirdim. Əlamətdar günlərdə hamı üçün oxuyurdu, adi günlərdə isə mənim üçün.

Heydər oxuyanda özümüzdən asılı olmadan yanaqlarımız islanırdı. Türkcə məddahlığın nə üçün bu qədər həzin olduğunu bilmirəm. Düşərgədə farslar daha çox türkcə məddahlıqdan həzz alırdılar. Uşaqların çoxu türkcə bilməsələr də Heydər oxuyanda ürəkdən ağlayırdılar. Türk dilinin hamının könlünü oxşayan belə həzin məddahlığının sirri bəlkə də türklərin ağa Əbəlfəzl Abbasa həddən çox sevgiləri ilə əlaqədardır.

Biz məddahlıq edəndə uşaqların ikisi pəncərədən bayıra nəzarət edirdi. Onlar güzgü ilə təcridxananın dəhlizinə baxırdılar. Nəzarətçilərdən kimisə görən kimi bizə xəbər verməli idilər.

Nəzarətçilər gələndə məddahlığı müvəqqəti olaraq kəsməli idik. Lakin uşaqların mənəvi halı o qədər yüksək idi ki, əzadarlığı davam etdirdik və bayıra nəzarət edənlərin işarəsi proqrama mane olmadı. Nəzarətçilər pəncərənin arxasında göründülər. Onları görəndən sonra mən də rövzəni dayandırmadım, sözlərinə fikir vermədim. Kərim Hamidin pəncərənin arxasından dediyi sözləri tərcümə edirdi.

– Əla! Çox gözəl! Yəni siz buranı o qədər təhlükəsiz görürsünüz ki, mərsiyə oxuyub sinə vurursunuz?! Məcus köpək uşaqları! Başınıza elə bir oyun açacağam ki, Hüseyinin özü buraya sizə köməyə gələcək!

Heydərlə məni Baş nəzarətçinin otağına apardılar. Səd hirsəlndi.

– Mən cənub cəbhələrində sizin əsirləri görmüşəm. Onların köynəklərinin arxasına, hətta alın lentlərinə "Kərbəla yolçusu" yazılmışdı. Siz Kərbəlanı zəbt etmək istəyirsiniz? Yaxşı onları ki, bir TIR yük avtomobili gətirib Kərbəlanı ona qoyub özünüzlə İrana apara və bizdən əl çəkəsiniz!

Şiə düşməni olan Səddam rejimində Sədin, Vəlidin və Hamidin sözləri gözlənilməz deyildi. Hamid dedi: "Siz düşərgənin qanunlarını

tapdayırsınız. Bilirsiniz ki, məhərrəm ayında və aşura ərəfəsində heç bir iraqılı Hüseynin hərəmində sinə vurmur, ağlamaq, əzadarlıq etmək, mərsiyə oxumaq və toplaşmaq qadağandır. Hüseyn ziyarəti qadağandır. Başa düşdün?!"

Axşam Xəlil əsirləri saymaq üçün kameraya girəndə hirsli idi. O, qayda-qanuna və komandirlərin əmrinə qarşı həssas adam idi. Nəzarətçilər öz rəftarlarında həddi aşanda onları dəfələrlə tənbeh etmişdi. Lakin İmam Hüseynə (ə) əzadarlıq edənlərin tənbehi ağır idi və Xəlilin işində rəhm olmazdı. Səbəbi Səddamın və Bəəs partiyasının məhərrəmliklə bağlı qadağa siyasəti idi.

Kapitan Xəlilin əmri ilə Heydərle mənim hərəmizə 70 kabel zərbəsi vuruldu. Hamid Heydəri vurdu, Vəlid də məni. 70 zərbəni nuşcan edəndən sonra Heydər sevimli türk ləhcəsi ilə iki dəfə dedi: "Seyyidi, sən nənəvin canı, iki dana şallaq da vur".

– Kabellər başınıza dəyib, gic olmusunuz.

– Yox, əksinə, halım çox yaxşıdır və nə dediyimi bilirəm.

Hamid hərəmizə daha iki kabel vurandan sonra dedi: "Bu da iki kabel! Yalla! İndi cəhənnəm olun!"

Kameraya qayıdanda dedim: "Heydər, deyəsən həqiqətən də özündə deyildin. Nə üçün əlavə iki kabel də vurmasını istədin?"

– De həzrət Abbas haqqı, başa düşmədim.

– Yox, başa düşmədim.

– Ağa seyid, istədim ki, sayı düzəlsin. Ağa İmam Hüseynin ərbəini münasibəti ilə hərəmizə 72 kabel zərbəsi vuruldu. Bu, çox dəyərli məsələdir.

Yerimdə quruyub qaldım. Bunu eşidəndə çox xəcalət çəkdim, özümdən acığım gəldi. Heydərin bu fikri, eşqi və Hüseyn sevgisi mənə dərs idi. Bunu eşidəndə bütün ağrılarım yadımdan çıxdı. Dedim: "Həqiqətən də dəyərlidir". Gör Heydərin fikri haralarda imiş ki, Kərbəla şəhidlərinin sayı qədər kabel vurulmasını istəmişdi. Bu düşüncə və mərifətinə görə növhə oxuyanda hətta Sami və Qasim kimi iraqılı nəzarətçilər də təsirlənirdilər.

Bazar ertəsi, 1 oktyabr 1988

Ərbəin əzadarlığına görə axşam əsirlərə su vermədilər. 2 Saylı təcridxanada qalan Həsən Behiştipur uşaqlardan "(Bütlər yaxşıdır) yoxsa əli hər yerdən üzülüb darda qalan birisi Ona dua etdiyi zaman

duasını qəbul buyuran, şəri sovuşduran kimsə?" (Nəml, 62) duasını oxumalarını istəmişdi.¹

Axşam 2 sayılı təcridxananın uşaqlarının "Əmmən yucib" səsi düşərgəni başına aldı. Susuzluqdan təngə gəlmişdik. İraqlılar uşaqların səsini kəsə bilmədilər.

Səhər tezdən Behiştipuru gördüm. O dedi: "Seyid, nə yaxşı oldu ki, axşam su verdilər. Ağır gecə idi. Əgər su verməsəydilər, uşaqlar səhərə qədər tələf olacaqdılar".

– Məgər sizə su verdilər?

– Hə, bir az su verdilər. Vedrənin dibi palçıqlı olsa da, susuzluğumuzu yatırdı.

Behiştipur yalnız onların təcridxanasına su verildiyini bilib təəccübləndi. Özü həmişə deyirdi: "Seyid, bu da "Əmmən yucib" duasının nəticəsidir".

Günorta sayından öncə bəsiciləri və keşikçiləri ordu əsirlərindən ayırdılar. Nəzarətçilər onların saxlanma yerlərini ayırmaq istəyirdilər. Ərbəin mərasimində bəsiciləri və keşikçiləri qanunu pozmaqda günahlandırırtdılar. Məncə, bu, düşərgənin İstixbarət bölməsinin tapşırığı idi.

Həyəətə toplaşdıq. Leytenant Fazil düşərgəyə girdi. Düşərgənin 850 əsirindən təxminən 80-i Bəsic və korpus üzvü idi. Əsirlərin 90 faizi ordudan idi.

İraqlıların məqsədinin nə olduğunu bilmirdim. Bəziləri düşünürdülər ki, iraqlılar təfriqə salmaq istəyirlər. Özüm də təxmin edirdim ki, onlar aralarında təfriqə salmaqla əsirləri idarə etmək istəyirlər. Leytenant Fazilin sözlərindən də bu anlaşılırdı.

Leytenant Fazil dedi: "Bizim ordu əsirləri ilə yaxşı rəftar etməyimiz təbiidir. Ordu mənsubları öz hərbi xidmət dövrlərini müharibədə

¹ Həsən Behiştipur savadlı, bacarıqlı və ayıq adam idi. Tehrandan idi, Babulsər universitetinin İqtisadiyyat fakültəsinin sonuncu kursuna qədər təhsil almışdı. O, Babulsər universitetinin 25 tələbəsi ilə birgə Şələmçəyə – Kərbəla diviziyasının Həzrət Rəsul (s) batalyonuna gəlmişdi. Həmin 25 nəfərin 9 nəfəri 25.05.88 tarixində iraqlılara əsir düşdü. Behiştipur Teleradio şirkətində çalışmışdı. Azadlığa çıxandan sonra cənab Əli Laricani tərəfindən əl-Aləm xəbər kanalının rəhbəri təyin olundu. O, media və Orta şərq məsələləri üzrə dəyərli ekspertlərdən biridir. Mehdi Fəhimi tərəfindən yazılmış "Cəbhə mədəniyyəti" kitabının beşinci cildinin 59-cu səhifəsində Seyidüşşühədə diviziyasının Bəsic uşaqlarının ona Professor ləqəbi verdikləri qeyd olunmuşdur.

keçirməyə məcbur olublar. Xomeyninin korpus və Bəsic üzvləri isə öz istəkləri ilə İraqı tutmaq üçün cəbhəyə gəliblər. Onlar prezident Səddam Hüseynin hakimiyyətini devirmək və İraqı fəth etməkdən başqa bir şey fikirləşməmişlər.

11 və 12 sayılı təcridxananı korpus və Bəsic üzvlərinə ayırdılar. Sayımız az idi. Çoxu əsgər olan ordu mənsubları ilə də qardaş kimi münasibətimiz vardı. Şəxsi işlərimizin çoxunu ordudan olan qeyrətli uşaqlar görürdülər. Vəlid dedi: "Sizcə, nəyə görə yaralıların çoxu keşikçiləri və bəsicilərdir?"

Sualın cavabını özləri dəfələrlə vermişdilər: "Çünki siz ön cəbhədə var gücünüzlə və ölənə qədər bizimlə vuruşmusunuz".

Bazar ertəsi, 8 oktyabr 1988

Bu gün həzrət Peyğəmbərin (s) vəfat və İmam Həsən Müctəbanın (ə) şəhadət günü idi. Bir neçə gün idi iraclılar düşərgənin damına səsucaldan yerləşdirmişdilər. Səsucaldanların narahatedici səsi ruhumuzu dəlirdi. Daha çox fars və ərəb musiqiləri yayımlanırdı. Uşaqlar Peyğəmbərin (s) vəfatı günü düşərgənin səsucaldanlarından musiqi yayımlandığına görə hirsələnirdilər. Həsən Behiştipur da narahat idi. Cəfər Dövlətimüqəddəm dedi: "Seyid, biz gərək əsir düşməyəydik!"

– Nə üçün? Əsirlik də cihadın bir hissəsidir.

Ürəkdən ah çəkib dedi: "Yox, ağa seyid, şəhadəti olan məktəbdə əsarət yoxdur".

Fikirləşəndə gördüm ki, doğru deyir. O vaxta qədər bu cümlə barədə dərindən düşünməmişdim. Cəfər dedi: "Əziz Peyğəmbərimizin vəfatı günü düşərgənin səsucaldanlarından musiqi dinləmək məcburiyyətindən böyük dərd ola bilərmiz?!"

Cəfər bir neçə gün öncə Vəlfəcr-8 əməliyyatında yaralanmış Leytenant Həmidlə mübahisə etmişdi. Həmid Kut vilayətindən arıq, soyuqqanlı və azdanışan adam idi, yaraşılıq geyinirdi, qızılı saçları və uzunsov sifəti vardı. Nikbin və təhsilli adam idi, Bağdad Hərbi Akademiyasını bitirmişdi.

Cəfər Leytenant Həmidin "siz qışın soyuğunda Ərvəndrud çayından necə keçib Favya çatdınız?" sualına belə cavab vermişdi: "Allahdan kömək istədik və Əhli-beytə təvəssül etdik. Bir də İmam Xomeyni kimi komandanımız olduğuna görə".

Cəfər Vəlfəcr-8 əməliyyatının dalğıcılarından danışdı. 1986-cı ilin qışında baş tutmuş həmin əməliyyatdan acı xatirələri olan Leytenant Həmid həmin gecə istehkamların o tərəfində və Ərvənd sularında nə baş verdiyini bilmək istəyirdi. Cəfər ona dedi: "Ağam, Sarəllah diviziyasının komandiri Qasim Süleymani bəsiçi dalğıcıları o soyuqda Ərvənd çayının kənarına toplayıb dedi: "Bu sular Fatiməyi Zəhranın mehridir. Allahı həzrət Fatimənin hörmətinə and verin ki, bu gecə bu sudan keçib imamın qəlbini sevindirəsiniz".

Leytenant Həmid heyrət içində başını yelləyib fikirləşirdi. Cəfər sözüünə davam etdi: "Ağam, biz cəbhədə Allaha və Əhli-beytə eşqlə vuruşduq, onlardan kömək istədik. Amma həmin Əhli-beyt sizin ölkənizdə çox məzlumdur".

Mənə həmişə hörmət edən Leytenant Həmidə dedim: "Ağam, cəbhədə Sadiq Silavi adlı bir ərəb dostum var idi. Bir dəfə mənə dedi: "Döyüşçülər Ərvənd çayından keçəndə tikanlı məftil topaları əhvazlı Həmid Səidinin bədənini dəlik-deşik etmişdi. O, Ərvəndin o tərəfinə keçəndə minaya düşdü. Uşaqlar onun cəsədini gətirəndə gördülər ki, ağrıdan qışqırmasın və əməliyyatın üstü açılmasın deyər öz ağzına torpaq doldurubmuş".

Bu sözləri deyəndə isə Leytenant Həmidin təəccübü daha da artdı: "Biz Vəlfəcr-8 əməliyyatında Kərbəla şəhidlərinin sayı qədər olan 72 qırıcınızı məhv etdik". Sonralar Həmidlə olan bu söhbətimizi Heydər Rasiyə danışanda mənə dedi: "Ağa seyid, biz bu düşərgədə ərəb münasibəti ilə mərsiyə oxuduğumuza görə Kərbəla şəhidlərinin sayına çatmaqdan ötrü əlavə iki kabel zərbəsinə razı oluruqsa, Fav əməliyyatında Allahın lütfü ilə 72 düşmən qırıcısını vura bilmərik?!"

Günorta sayından öncə Cəfərdən mənimlə birgə Baş nəzarətçinin otağına gəlməsini istədim. İraqlılara demək istəyirdim ki, İslam Peyğəmbərinin (s) və İmam Həsənin (ə) şəhadəti münasibəti ilə bu gün səsucaldanlardan musiqi yayımlamasınlar. Cəfərlə birgə Baş nəzarətçinin otağına girdim. Səd nəşə yazırdı. Soruşdu: "Nədir? Nə işiniz var?"

Tərcüməçi Kərim də oraya gəldi. Sədə dedim: "Ağam, düzdür, sizin baxışınızdən biz düşmənlik, amma müsəlmanlıq, Allaha və rəsuluna iman gətirmişik. Ağam, İslam Peyğəmbərinin (s) hörməti var. Onun vəfatı münasibəti ilə əmr edin musiqini dayandırınlar".

Səd maqnitofonun söndürülməsini əmr etdi.

Çərşənbə, 10 oktyabr 1988

Bu gün Seyid Məhəmməd Şəfaətməneşin şeir təbi cusa gəldi:

Zindanın küncündə qalmışam, heç kəsım yoxdur.

Mənə şəfa ver, kömək et, Pərvərdigarım!

Düşərgənin çay paylayanı Behzad Rövşən adlı arıq, uzun bir gənc idi.¹ O, əlində bir stəkan çayla bizim kameraya girdi. Kameranın başçısını çağırıb bir stəkan çayı yaralılar arasında bölməsini istədi.

Düşərgədə hər beş nəfərə bir stəkan çay verilirdi. İraqlılar hər gün Behzada əlavə bir stəkan çay verirdilər. Lakin o, digərləri kimi beş nəfərə bir stəkan çaya qane olub özünün əlavə bir stəkan çayını hər gün növbə ilə 25 kamera arasında bölürdü. Bir neçə gün qabaq da mənim paltarlarımı yumuşdu. Düşərgədə paltar yumaq üçün 800 əsirə iki təşt verilmişdi və növbə ilə istifadə edilirdi.

İşləməyə getmiş əsirlər günorta qayıtdılar. Hər gün əsirlərin bir qismini zorla işləməyə aparırdılar. Onlar adətən düşərgənin boy-buxunlu və güclü uşaqları olurdular. Nəzarətçilərin qəzəbinə gəlmiş bəzi arıq və zəif əsirlər də işləməyə göndərilirdilər.

Düşərgənin yaxınlığında bir kərpic zavodu vardı. Onu əsirlər işlədirdilər. Səlahəddin qarnizonunda bir neçə yarımçıq binanın tikilişini də onlar sona çatdırdılar. 7 Saylı təcridxanada qalan kermanlı Hüseyn Cəfəri ilə dostlaşdım. O, bənnalıq edirdi. İraqlılar onu çox işlədirdilər. Özündə də günah vardı, çox işləyirdi. İraqlıların yorulmaq bilməyən əsirlərdən xoşları gəlir, onlardan əl çəkmirdilər.

İraqlı zabıtlər arasında Leytenant Həmidin bu pis rəftardan acığı gəlirdi. O deyirdi: "İranlı əsirlərlə belə rəftar etmək olmaz". Kapitan Xəlil isə belə demişdi: "Bu, düşərgənin qaydalarına ziddir".

Bir neçə gün öncə Leytenant Həmid baxış üçün Mülhəq düşərgəsinə girəndə soruşdu: "Siz iranlılar Xomeyninin bütün sözlərinə əməl edirsiniz?"

Ona dedim: "Bəli". Gülümsəyib dedi: "Bəəs partiyasının Siyasi şurası Xomeyninin sözlərini təhlil edib bəzilərini burada həyata keçirir". Ona dedim: "Məsələn, hansı sözünü?" Dedi: "Xalq ordusu

¹ Doktor Behzad Rövşən Gilandan idi, Şiraz Tibb Universitetinin ikinci kursunun tələbəsi olmuş, tələbələrlə birgə cəbhəyə gəlmiş və 25.05.88 tarixində Şələmçədə əsir düşmüşdü. Doktor Rövşən azadlığa çıxandan sonra təhsilini Gilan Tibb Universitetində davam etdirdi. İndi həmin universitetin Elmi şurasının üzvü, radiologiya və kompüter tomoqrafiyası üzrə mütəxəssisdir.

sözünü. Xomeyni müharibədən öncə 20 milyonluq xalq ordusunun (Bəsicin) yaradılmasını əmr etmişdi. Biz Xomeyninin bu əmrindən sonra İraqda "əl-Ceyş əl-şəbi" – xalq ordusu təşkilatını yaratmağa başladıq. Bizim örnəyimiz Xomeyninin Bəsicisi idi".

Həmin gün Hüseyin xəstə olsa da, onu da işləməyə apardılar. Düşərgəyə girəndə güclə yeriyirdi. Dəmir çərçivələri vurulmuş bəzi zindanların divarları Hüseyin Cəfərinin, Rza Zeynalinin, Ərak, Tehran və Həmədandan olan bəzi uşaqların bənnalıqları ilə hördüldü. Qarnizonun Mühəndis-tikinti bölməsinin komandiri İdarə və təsərrüfat bölməsinin və anbarlardan birinin tez tikilib istifadəyə verilməsini istəyirdi.

Yanlış qidalanma səbəbindən uşaqlar zəifləmiş, arıqlamışdılar, ağır işlərə gücləri çatmırdı. Onlar gündə 10-12 İFA avtomobilinə kərpic yükləməli idilər. İraqlılar uşaqları qul kimi işlətsələr də, onlara digərlərindən artıq xörək də vermirdilər, yemək payları digərlərinki qədər idi.

Uşaqların təcrübələri artandan sonra iraqlılara olmasa da, kərpiclərə gücləri çatdı, acıqlarını onlardan çıxdılar. Onlar kərpic düzəldəndə qumu çox, sementi isə az tökməyə başladılar. Bəzən də əksinə, sementi çox, qumu az tökdülər. Sementi az tökməklə kərpiclərin tez dağılmasını, çox tökməklə də sementin bitməsini istəyirdilər. Əllərindən gələn yalnız bu idi.

Hüseyin Cəfəri deyirdi: "Çox vaxt kərpicləri sındırırıq. İraqlılar səbəbini soruşanda deyirik ki, bizdə günah çoxdur, fiziki gücümüz bu qədərdir, əlimizdən düşüb sınır".

Düşərgənin Mühəndis-tikinti bölməsinin başçısı Ərif Qasim deyirdi ki, iranlı əsirlər Səlahəddin qarnizonuna gəlməzdən öncə orada Tikritdən və ətraf kəndlərdən fəhlələr işləyirdilər. Əsirlər gələndən sonra isə fəhlələri çıxarıb dedilər ki, pulsuz fəhlə daha yaxşıdır.

Şənbə, 13 oktyabr 1988

Ürəkbulanma və ishalım var idi. Doktor Camal iranlı əsirlərlə pis rəftar etdiyinə görə tibb məntəqəsinə getmək istəmirdim. Əli Yəmani ilə Məhəmmədbağır Vicdani mənə qulluq edirdilər. Sayma zamanı sırada güclə oturdum. Günorta sayına hələ təxminən bir saat qalmışdı. Behzad Rövşən doktor Camalı mənə Tibb məntəqəsində yatırdırmağa razı salmağa çalışırdı. Doktor Müəyyiddən fərqli olaraq, doktor Camal yaralı və xəstələrə əhəmiyyət vermirdi.

Hamı mənə kömək etməyə çalışırdı. Mülhəq düşərgəsində çörək bölgüsü Mürtəza Vahidpura tapşırılmışdı.¹ O, yanıma gəlib bir neçə saat mənə qulluq etdi, israrla nəsə yeməyimi tapşırırdı və öz çörək payını mənə verdi.

O hər gün öz çörəyini yaralı və yaşlı əsirlər arasında bölməyə alışmışdı. Öhdəçi və məsuliyyətli adam idi. Sonralar bildim ki, iraqlılar ona hər gün əlavə bir çörək verirlər. Behiştipurun sözü ilə desəm, heç kəsin doymadığı o şəraitdə birinə əlavə bir çörək vermək pulsuz bir peykan avtomobili vermək demək idi. Mürtəza isə həmin çörəyi heç vaxt özü yemirdi.

Behzad Rövşən kimi Mürtəza da ilk günlərdə əlavə çörəyi qəbul etmirdi. Gözütöx idi, digərləri qədər yemək istəyirdi. Bir neçə gün öncə isə Leytenant Fazil dedi: "Hər bir əsirin yemək payı həyatda qalıb gələcəkdə iraqlı bir əsirlə dəyişdirilməsi üçün verilir". Mürtəza ona dedi: "Ağam, Sokrat deyir ki, yemək yaşamaq üçündür, yaşamaq yemək üçün deyil". Bundan sonra Əsgər İsgəndəri² Mürtəzaya dedi: "Çörəyi al, xəstə və yaralı əsirlərə ver. Almasan, Salman və Vəlid kimi qarınqulular yeyəcək".

Bazar ertəsi, 24 oktyabr 1988

Günorta Leytenant Fazil düşərgəyə girdi. Vəlidlə Səd də yanında idilər və əllərində bir qədər konfet vardı. Leytenant Fazil dedi: "Cənab prezident Səddam Hüseyn İslam Peyğəmbərinin doğum günü münasibətilə sizə konfet göndərib. O hətta müharibə əsirlərini də fikirləşir, şəxsən tapşırıb ki, bu konfetləri əsirlərə verin".

Onun əmri ilə konfetləri əsirlərə payladılar. Ayıq adam olan Ramin Həzrətzad dedi: "Konfetləri yeməyin, saxlayıb 17 rəbiüləvvəldə iraqlıların özlərinə verərik".³

Otuz-qırx nəfər konfetlərimizi toplayıb Raminə verdik. Konfet yeməyi ürəyim çox istəyirdi. Uzun müddət idi konfet yemirdik.

¹ Doktor Mürtəza Vahidpur Babulsər Dövlət Universitetinin Kimya fakültəsinin tələbəsi idi, 25.05.88 tarixində Şələmçədə əsir düşmüşdü. Azadlığa çıxandan sonra təhsilini davam etdirdi və indi Zəncan Dövlət Universitetinin dosenti və Elmi şurasının üzvüdür.

² Tehrandan olan Əsgər İsgəndəri azadlığa çıxandan sonra Neft nazirliyinin Tədqiqat bölməsində işləməyə başladı.

³ Əhli-beytdən nəql olunmuş hədislərə görə, Peyğəmbərin təvəllüdü əsində 17 rəbiüləvvələ düşür. (müt.)

Günortadan sonra uşaqlar Leytenant Fazildən xahiş etdilər ki, düşərgənin bayırındakı həyəti şumlayıb göyərti əksinlər. Tacməhəmməd Leytenant Fazilə dedi: "Biz göyərti əkək; yarısı əsirlərin, yarısı da iraqlıların".

Leytenant Fazil qəbul etdi. Uşaqlar düşərgənin bayırında göyərti əkdilər, lakin heç vaxt ondan yemədilər. Səyyad Kərimpur iraqlıları göyərtiləri yuyanda görüb bu şeiri oxudu:

Buğdanın ətri mənim,
Əkdiklərimin hamısı sənin...

Çərşənbə, 26 oktyabr 1988

Bu axşam şəhid qardaşım Seyid Hidayətullahın şəhadətinin ildönümü idi. Darıxırdım. Bir az yüngülləşməkdən ötrü ağladım. Uşaqlar nə üçün ağladığımı bilmirdilər. Bəziləri zəiflik göstərdiyimi sanırdılar. Lakin bir il öncə belə bir axşamda qardaşım Kürdüstanda əkiz təpələrin geri alınması üçün keçirilən əməliyyatda şəhadətə qovuşmuşdu. Şübhə etmirdim ki, bu gün doğulduğum yerdə mənə və qardaşıma mərasim keçiriblər.

Gecəni kamerada Seyid Hidayətullahın xatirələri ilə keçirdim.¹

¹ Ötən il, şəhadətindən təxminən iki ay öncə Mina təmizləmə bölüyünün uşaqları ilə birgə Şaşoda və Meşə təpəsində mina basdırırdıq. Seyid Hidayətullah o zaman bizə Seyfekar (tərəvəz əkənlər) adını qoydu. Gözəl ifadə idi. Çağırılmamış qonaqlar üçün partlayıcı məhsullarla dolu bir süfrəmiz vardı. Mina təmizləmə bölüyündə işimiz əkmək və biçmək idi: hücum gecələrində yolları açmaq, düşməndən alınmış mövqeləri minalardan təmizləmək, öz mövqələrimizin qarşısında mina basdırmaq, maneə yaratmaq, düşmənin önündə tikanlı məftillər və mina tələləri qurmaq... Çox diqqət və incəliklə çalışır, basdırılmış minaları əzizləyirdik ki, torpaqdan başlarını çıxarıb partlamasınlar.

Seyid Hidayət Kəşfiyyat bölüyündə xidmət edirdi. Bu bölüyün döyüşçüləri dəvətsiz olaraq düşmənin evinə gedirdilər. Kəşfiyyat və Mina təmizləmə bölüklərinin uşaqları qədimdən bir-birinə qohum idilər. Bu uşaqların cəsarət və fədakarlığını səma aynasında, ay və ulduzların gözlərində görmək olurdu.

Darıxanda qardaşımı görməyə gedir, qürbətini yorğunluğunu çıxarırdım. Əkiz təpələri geri alandan sonra Hidayəti axtarmağa başladım. Uşaqlar mövqeləri bərkitmişdilər. Qardaşımın şəhadətindən bir neçə gün ötürdü, amma onun şəhid olması barədə mənə heç kim bir söz deməmişdi. Briqadanın Mina təmizləmə bölüyünün komandiri Human Cəfəri məni məzuniyyətə getməyə məcbur etdi. Əşyalarımı hazırlayıb Xuzistana yola düşdüm.

Oktyabrın 29-u günorta çağı Əhvaz-Həmidyyə magistralında yerləşən Şəhid Bəhrüz Qulami qarnizonuna çatdım. Kürdüstana gedən Seyid Şərif Pəncəbənddən Seyid

Hidayəti soruşdum. Dedi: "Qarnizondadır". Seyid Şərifin o anda öz daxilində gizlətdiyi qəhəri duya bilmədim. Kəşfiyyatçıların qərargahına getdim. Seyid Hidayətin səmimi dostu Həsən Vəkili qapının yanında dayanmışdı. İçəri girmək istəyəndə qollarını uzadıb yolu kəsdi. Səbəbini bilmirdim. Hidayətin harada olduğunu soruşdum.

– Məzuniyyətə çıxıb.

– Axı Seyid Şərif dedi qarnizondadır?

– Burada idi, getdi.

Gözlərini yaş və boğazını qəhər tutmuş Həsən də doğru deyirdi: Seyid Hidayət getmişdi. Həsən məni kəşfiyyat qərargahının zalına girməyə qoymasa da, zalın sonunda vurulmuş plakati gördüm: "İslam ordusunun rəşadətli döyüşçüsü, Fəth briqadasının Kəşfiyyat batalyonunun komandir müavini Seyid Hidayətullah Hüseynipurun şərəfli şəhadətini uca tuturuq!"

Yerimdə qurumuşdum. İnanı bilmirdim. Kaş o anda oxumağı bacarmayırdım! Yerə oturub doyunca ağladım. Hidayətin dostları da başıma yığılıb ağlamağa başladılar. Seyid Hidayət arzusuna çatmışdı.

Axşamüstü Əhvaz-Şiraz avtobusu ilə Gəçsarana yola düşdüm. Yol boyu ağlayırdım. Şirazlı Əli Aliməneş də yanımda idi. Şəhid Səfərəli Kürdi ilə Gəçsarana getdiyim günlər yadıma düşdü. Səfərəlinin cəsədi Xəndək yolunda qalmışdı.

Axşam təxminən saat on birin yarısında Gəçsarana çatdım. Şəhərin küçələri boş idi. Seyid Hidayətin şəhid olduğuna inanmır, hələ də yuxuda olduğumu düşünürdüm. Ac idim, sendviç yemək istəyirdim, amma həvəsim yox idi. Tez Başta getmək istəyirdim. Seyid Hidayətin dəfn olunub-olunmadığını bilmirdim. Avtobus Şiraz xiyabanında, Başta dayanacağına çatmamış qardaşım Seyid Şücaəddini gördüm. Görən kimi mənə sarı qaçdı. Sevincli görünürdü. Seyid Şüca ilə soyuq görüşdüm. Özümü onun kimi şən göstərə bilmirdim. O da Başta gedirdi. Gözlənilməz görüş idi. O, Böyük Hor bölgəsindən yeni gəlmişdi.

Qardaşımın şəhadətindən öncə Hor bölgəsində Seyid Şücanı görmüşdüm. Evdə ondan ötrü həddən artıq nıgaran idilər. Böyük Hora getməzdən öncə yuxuda ön dişlərimdən birinin sındığını görmüşdüm. Ertəsi gün yuxunu bacım Nərgizə danışanda narahat olub dedi: "Ön diş birinci dərəcəli qohumdur. Qardaşlarımdan birinə nəşə ola bilər. İlahi! Özün xeyirlə bitir!"

Bir neçə gün Böyük Horda Mina təmizləmə bölüyünün uşaqları ilə birgə minaları basdırdıq. Nəhayət, Kürdüstanın əkiz təpələrinə doğru yola düşdüm. İmam Cəfər Sadiq (ə) batalyonunun komandiri Səfər Bülənd Əxtərdən xahiş etdim ki, Seyid Şücaya birhəftəlik məzuniyyət versin. Bülənd Əxtər ona məzuniyyət verdi, amma qardaşımın şəhadətindən sonra. Bilmirəm necə oldu ki, həmin gecə tale bizi Başta dayanacağına görüşdürdü.

Seyid Şüca tez Başta çatmaq istəyirdi. Şiraz avtobusu ilə yola düşdük. Qardaşımızın şəhadətini bilib-bilmədiyindən xəbərsiz idim. Avtobusa minib yanında oturdum. Başın yaxınlığında soruşdu: "Seyid Hidayətdən nə xəbər?" Dedim: "Kürdüstanda gördüm, yaxşı idi".

Cümə, 28 oktyabr 1988

Həsən Behiştipur düşüncəli və təşkilatçı adam idi. Uşaqlar onu Mühləq düşərgəsinin dini rəhbəri kimi qəbul edirdilər. Öncəki günlərdə onu görəndə belə arıq və kiçik cüssə ilə bu qədər uzaqgörən və proqramlı olduğunu düşünməzdim.

Sırağagün uşaqlar ona qardaşımın şəhadətinin birinci ildönümü olduğunu demişdilər. Bu gün yaxınlaşıb yanımda oturdu, şəhid və şəhadət haqqda danışdı. Sözləri adamı sakitləşdirirdi. Bu gün şəhadət

Bildim ki, hələ şəhid olduğunu bilmir. Əli Aliməneşə yaxınlaşıb yavaşca dedim: "Əli, irəlidə yanımda oturan qardaşım Seyid Şücadır, Böyük Hor bölgəsindən yeni gəlib, amma Hidayətin şəhid olduğunu bilmir. Sən də bir söz demə".

Qayıdıb yerimdə oturdum. O anda Seyid Şücaya ürəyim yanırdı. O, çox sevinclə Başta gedirdi. Qəhərimin qarşısını almağa çalışdım. Onun yanında olmayıb ürəkdən ağlamaq istəyirdim.

Baş ikiyolunda avtobusdan enib evə getdik. Evdə Arəşdən başqa heç kim yox idi. Bizim küçəmiz o vaxta qədər Əbdülxani küçəsi kimi tanınırdı. Əbdülxani Arəşin atası idi. Küçənin ilk şəhidi olan Hidayətullahdan sonra isə küçəyə onun adını verdilər. Arəşin Seyid Şücaya bir söz deməsini istəmirdim. Onu sakitcə kənara çəkib dedim: "Hidayətin şəhid olduğunu demə, Seyid Şüca bilmir".

Seyid Şüca soruşdu: "Bəs anam və uşaqlar haradadırlar?"

– Hamısı Dehbozorga getdilər.

– Dehbozorga nə üçün?

– Qohumların biri vəfat edib, mərasimə gediblər.

– Kim vəfat edib?

– Biladilərdəndir.

Seyid Şüca şübhələndi. Evdən bayıra çıxıb şəhərin əsas xiyabanına getdi, mən də ardınca. Evdən çıxanda dedi: "Siz məndən nə isə gizlədirsiniz. Ya atam vəfat edib, ya qardaşlarımdan biri şəhid olub, ya da anama nə isə olub".

Əsas xiyabanda mənim sinif yoldaşım olmuş Qüdrətullah Rzapurgilin qapısını döydü. Qapı əsas xiyabana açılırdı. Balaca bir oğlan qapını açdı. Deyəsən, Qüdrətullahın bacısı oğlu idi. Seyid Şüca soruşdu: "Bu günlərdə Baştda kimsə şəhid olub?"

Oğlan Seyid Şücanı tanıyırdı. O dedi: "Seyid Süleymanın oğlu şəhid olub".

Seyid Şüca xiyabanın kənarında yerə oturdu. Onun ağlamaq səsinə qonşular topladılar. Bir qədər sonra onunla birgə kənddə, Seyid Hidayətin məzarı başında idik. Bacılarım da orada idilər. Məni və Seyid Şücanı görəndə kimi ucadan ağlamağa başladılar. Bacım Firuzənin Seyid Hidayətullaha müraciətlə dediyi ağı hələ də qulağımdadır. Firuzə bizim cəbhədən gəldiyimizi görəndə kimi dedi: "Qardaşım Hidayət! Qalx, qardaşların cəbhədən gəliblər. Seyid Şüca və Seyid Nasir gəlib". Sonra bizə müraciətlə dedi: "Qardaşım Şüca! Qardaşım Nasir! Gec gəldiniz. Hidayət torpağa tapşırıldı!"

barədə ən gözəl ifadəni işlətdi: "Seyid can, mən bir dəfə şəhidlərimizi həzrət İsmayilla müqayisə edir, onların çox yüksək məqamları olduğunu düşünürdüm. Lakin indi fikirləşirəm ki, İsmayılı həzrət İbrahim qurbangaha apardı, özü getmədi, bizim şəhidlərimiz isə özləri getdilər. İsmayılın əvəzinə qoç göndərildi, bizim şəhidlərimiz isə özləri qurban oldular".

Behiştipurun yaxşı dostları var idi. Çoxu universitet tələbəsi idi. Onlar əsirlərin din və dünyalarından ötrü proqramlar hazırlamışdılar. Əsir düşmüş universitet tələbələri Behiştipurun yaxşı idarəçiliyi sayəsində düşərgədə elmi-ideoloji işlər başlatmışdılar.

Əsirliyinin əvvəllərində iraqılılar Behiştipuru istixbarata aparıb işgəncə vermişdilər. Onun məzlum şəhid Doktor Behiştinin qohumu olduğunu sanmışdılar. Behiştipur onlara demişdi: "Şəhid Behiştə ilə qohum olsaydım, bu mənə şərəf olardı. Amma təəssüf ki, qohum deyiləm". İraqılılar isə inanmamışdılar.

O, uşaqlara deyirdi: "Uşaqlar, heç bir şey vaxtdan dəyərli deyil, amma onun qədər tələf olan bir şey də yoxdur!" O, bütün vaxtını elmi və dini işlərə sərf edirdi. Ümitsizliyə və depressiyaya düşmüş bəzi əsirlər ona deyirdilər: "Biz əsirik, azadlığa heç bir ümidimiz yoxdur. Əgər bu zindanda çürüyəsiyiksə, dərslər oxumaq nəyə lazımdır?!"

Behiştipur ümitsizliyin bütün düşüncələrində kök saldığı belə adamlara məntiqlə cavab verirdi: "Beşikdən qəbrə qədər elm öyrən!" Bəzən uşaqlara deyirdi: "Tikritdə 16 sayılı əsir düşərgəsində olsa belə, elm öyrənin!" O deyirdi: "Uşaqlar, İslam Peyğəmbəri sizin bu sözünüze cavab vermək istəsəydi, yəqin ki belə deyərdi: "Cəbhədən əsir düşərgələrinə qədər elm öyrənin!"

Onun ixtlasına və işlərinin düzgünlüyünə inanırdım. Düşərgədə tərcümə, təcvid və ərəb qrammatikası dərslərini Heydər Rasi, fars qrammatikasını Əsgər İsgəndəri, ingiliscə danışıqı doktor Behzad Rövşən, ərəbcə danışıqı və ərəb qəzetlərinin tərcüməsini Həkim Xələfian və Məhəmməd Ağacəri, "*Bagdad observer*" adlı ingiliscə qəzetin tərcümə dərslərini isə Mürtəza Vahidpurla Behiştipurun özü keçirdi. Bəzi uşaqlar deyirdilər: "Bizə pis olmadı; tualet növbəsində ingiliscə danışmağı öyrəndik".

Çox sonralar nəzarətçilər elmi və dini işləri qadağan etdilər. Müəllimlər müxtəlif yollarla dərslər keçir, uşaqlar da öyrənirdilər. İngilis dilini öyrəndənlər ingiliscə qəzeti yerə səpirdilər, uşaqlar da başlarına yığıb ingiliscə öyrənirdilər. Nəzarətçilərin çox az qismi Behiştipurun

işləri ilə razılaşırdı. Vəlidlə Hamid gələndə isə dərs dayanırdı, uşaqlar qəzetin yalnız farsca tərcüməsi ilə kifayətlənirdilər. Gündə iki saatdan çox vaxtımız tualet növbəsində keçirdi. Növbədə dərs keçən adam dərs öyrənəndən öndə oturmali idi.

Tikritdəki qeydiyyatsız əsirlərə xüsusi məhdudiyyətlər qoyulurdu. Nəzarətçilər kiminsə əşyaları arasında qələm və ya kağız tapsaydılar, işi bitmişdi. Uşaqlar qələm və kağızları gizlədirdilər. Onlar sement kağızlarından, yuyucu tozunun qutusundan və gümüşü rəngli siqaret kağızlarından istifadə edirdilər. Çoxları qələm və karandaşlarını balışın və ya diş pastasının içində gizlədirdilər. Qırmızı Xaç Cəmiyyəti tərəfindən qeydə alınmış əsirlərdə isə bu məhdudiyyətlər yox idi. Cəmiyyət onlara qələm və kağız, habelə istədikləri kitabı gətirirdi. Behiştipurun təşkilatçılığı ilə dərslər üç-dörd nəfərlik qruplar şəklində səhər və günortadan sonra "Bayıra" komandası veriləndə zindanın torpaq həyatında keçirilirdi.

Tədris qaydasının öz forması və problemləri vardı. Zindanın torpaq həyatı əsirlər üçün yazı lövhəsi, müəllimlərin əlləri silgi, barmaqlarının ucu da təbəşir rolunu oynayır. Bəziləri nazik çubuqla yerə yazır, çəkələk tayı ilə silirdilər. 12 Saylı təcridxanada uşaqlar duzla yuyucu tozunu qarışdırıb döyür, una çevirir, rentgen pilyonkasının üstünə səpir və nazik çubuqla üzərində yazırdılar.

Təcridxanaların içində isə tədris başqa formada aparılırdı. Eni 20, uzunluğu da 30 sm olan hamar bir taxta parçası tapılırdı. Uşaqlar onun bir tərəfinə parça keçirib arxadan sapla tikirdilər. Parçanın üzərinə bir qədər yağ yayır, sonra sabunu xırda-xırda doğrayıb yağın üstünə tökürdülər və parçaya yapışırdı. Onu günəşin altına qoyanda sabunla yağ parçaya keçirdi. Axırda üstünə bir sellofan və ya nazik neylon yapışdırırdılar. Yazılar neylonun üzərindən oxunurdu. Silmək istəyəndə neylonu yavaşca taxtadan ayırırdıq. Bu zaman yazılmış cümlə pozulurdu və onu yenidən taxtanın üzərinə qoyanda heç bir yazı qalmırdı.

Uzun müddət bu üsuldan istifadə etdik, amma sonralar içimizdəki casuslar bunu xəbər verdilər. Nəzarətçilər taxtaları topladılar və biz daxili istehsalımız olan yazı lövhələrindən məhrum olduq. Sonra uşaqlar sabunla döşəməyə yazmağa məcbur oldular.

Bir müddətdən sonra uşaqlar yeni bir üsula əl atdılar. Şəkər kisələrinin içində eni və uzununu 30 sm olan ağ sellofanlar vardı. Yeməxanada işləyənlər onları gizlicə içəri gətirirdilər. Uşaqlar

sellofanları karton parçasının üzərinə qoyub qələmlə yazırdılar. Ertəsi gün sellofanları isti su və sabunla yuyub yenidən istifadə etmək üçün günəşin altına səridilər. Bəziləri çörəyin xəmir yerlərini yandırır kömür edir, sonra onunla döşəmənin üzərinə yazırdılar.

Düşərgədə iki növ düşüncə tərzı vardı. Bir qrup düşünürdü ki, biz əsir düşmüşük, İraq İran deyil və bütün qayda-qanunlara əməl etməliyik. Düşünürdülər ki, iraqlıların əmrlərinə tabe olmalı, onların istəklərini yerinə yetirməliyik.

Behiştipurun rəhbərlik etdiyi ikinci qisim isə "Heyhat minnəz-zillə" (zillət və xarlıq bizdən uzaqdır) və başıuca həyat devizini rəhbər tuturdu. Əksərən bəsicı və keşikçilərdən ibarət bu qrup düşünürdü ki, biz istəsək də, istəməsək də, fiziki baxımdan düşmənin əsiriyik. Lakin düşüncələrimizin əsir düşməsinə imkan verməməliyik. Biz düşünürdük ki, müqəddəs müdafiədə olduğu kimi, etiqadi müharibədə də öz vəzifələrimizə əməl etməli, əqidə və amallarımızın arxasında israrla dayanmalıyıq. İraqlılar bu növ düşüncə tərzində olanlarla düşməncəsinə rəftar edirdilər.

Şənbə, 29 oktyabr 1988

Bu gün Ramin Həzrətəzad nəzarətçilərə konfet verməli idi. O, konfetləri aparanda nəzarətçilər təəccübləndilər. Bilirdilər ki, bir neçə gün öncə 12 rəbiüləvvəl münasibətilə əsirlərə verdikləri konfetlərdir. Bir neçəsi konfetlərdən yedi. Vəlid Ramindən soruşdu: "Bu konfetləri nə münasibətlə gətirmisən?"

Ramin demişdi: "İslam Peyğəmbərinin mövludu olan 17 rəbiüləvvəl münasibəti ilə".

Hamid hirsələnib demişdi: "Məcusi! Bizə demək istəyirsən ki, Peyğəmbərin mövludu 17 rəbiüləvvəldədir?"

Ramin Vəlidin, Hamidin və istixbarətçi zabitin hirsini soyutmaqdan ötrü demişdi: "Əhli-sünnə rəvayətlərinə görə, Peyğəmbərin mövlud günü 12 rəbiüləvvəldir, Əhli-beyt rəvayətlərinə görə isə 17 rəbiüləvvəl. Bizim təqvimlərdə bu bir həftə Vəhdət həftəsi adlanır. Bu, şiə və sünnilərin birliyi üçündür. Bu ondan ötrüdür ki, düşmənlər bizim aramızda təfriqə sala bilməsinlər".

Zabit Raminə demişdi: "Sizin rəhbəriniz bu siyaseti ilə şah rejimini devirməyi, Amerikanı və Soveti qəzəbləndirməyi bacardı".

Çərşənbə axşamı, 1 noyabr 1988

Yədullah Zareiyə baş çəkmək üçün 9 saylı təcridxanaya getdim. Bir neçə gün idi hava almağa çıxmırdı. İraqlılar yaralı əsirləri müxtəlif təcridxanalara bölmüşdülər. Bu zaman sağlam əsirlər yaralıların işlərini asanlıqla görə bilirdilər.

Çəlikli yaralılar sağlam əsirlərin arasında çətinlik çəkirdilər. Yaralı və qocaların şəxsi işlərini hər zaman biri görürdü. Mənim işlərim Məhəmmədbaqir Vicdaninin üzərinə düşürdü, Yədullah Zareinin işlərini də Əhməd Amandari¹ yerinə yetirirdi. Əhməd səbirli və yorulmaz bəsicisi idi, Sarəllah diviziyasının 415-ci batalyonunda döyüşmüşdü. Yədullaha qulluq edən adam çox vaxtından keçməli idi. İlk günlərdə razılaşıbmışdılar ki, yaralıların paltarını yumaq, ədyalını yığışdırmaq, onları hamama, tualetə və digər yerlərə aparmaq işini sağlam əsirlər növbə ilə üzərlərinə götürsünlər. Lakin sonralar yaranmış dostluq münasibətlərinə görə bir yaralıya qulluq edən əsir əsarətin sonuna qədər ona qulluq etməyə çalışırdı.

9 Saylı təcridxanaya girdim. Yədullah narahat halda oturmuşdu. Onu heç vaxt belə görməmişdim. Narahatlığı mənə ağır gəlirdi. O, ən pis şəraitdə də dözümlü olurdu. Yanında oturdum.

– Nə olub? Gəmilərin batıb?!

– İsanın əlindən bezmişəm. Sən seyidsən, Allah duanı qəbul edər. Ona qarğış et!

– Əmin ol ki, sən Allah yanında məndən hörmətlisən.

O, əsil-nəsəbi Sudandan olan nəzarətçi İsanın düşmən rəftarından danışırdı. İsanın babası illər öncə İraqa gəlib iraqılı qadınla evlənmiş və İraq vətəndaşı olmuşdu. Ailəsi Nasiriyyə şəhərində yaşayırdı. Sudandan gəlmiş əmisi oğlu Şuş cəbhəsində öldürülmüşdü. Qısa boyu, qapqara üzü vardı. Yədullahdan çox acığı gəlirdi. İsanın Yədullaha, Vəlidin də mənə münasibəti pis idi. Fiziki vəziyyətinə görə bəzi nəzarətçilər Yədullaha hörmət edirdilər. İsanın belə ədavətinin səbəbini isə özü də bilmirdi. Yədullahdan soruşdum: “Onun sənənlə nə işi var? Nə olub ki?”

– Həmişə mənə incidir.

– Sədə demisən?

¹ Əhməd Amandari Kerman vilayətinin Bəm bölgəsindəndir. O, Bəmdə baş vermiş güclü zəlzələdə 11 yaşlı qızı Firiştəni və 9 yaşlı oğlu Rzanı itirdi. Onun və həyat yoldaşının yaralı bədənini dağıntının altından çıxardılar. Hazırda Bəmdə idman müəllimidir.

– Faydası yoxdur, hamısı eyni zibildir!

Bir gün qabaq İsa termosun qaynar suyunu qəsdən Yədullahın üstünə dağıtmışdı. Yədullah ona: "İndiyə qədər səndən zalımlı görməmişəm. Kinli alçaq, nə üçün qaynar suyu üstümə tökürsən? Mən sənə neyləmişəm?" - deyəndə İsa stolun üstündəki soyuq suyu da onun üstünə boşaldıb demişdi: "Səni qaynar su ilə yandırdım, soyuq su ilə də sərinləşdirdim". Sonra o, Baş nəzarətçi Sədə şikayət etmişdi. Səd isə İsayə heç nə deməmişdi.

Düşərgənin Təchizat bölməsində çalışan Baş çavuş Qasim deyirdi ki, İsanın psixoloji problemi var. Doktor Müəyyidin özü də düşərgənin Baş nəzarətçisinə demişdi ki, əməllərindən psixə bənzəyir. Sədin İsa ilə arası yaxşı idi, onu müdafiə edirdi. Yədullaha dedim: "Gərək bir şey fikirləşək".

– Nə qədər fikirləşirəmsə, nə üçün bu adama düçar olduğumu bilmirəm.

– İş nifrini və duadan keçib. Gedib onunla danışacağam. Deyəcəyəm ki, Yədullah bu barədə Kapitan Xəlillə danışacaq. Görüm nə reaksiya verir.

İsa düşərgənin komandirindən çox qorxurdu. Biz bunu gec başa düşdük. Onun Yədullahın üzünə tüpürdüyünə görə hirsələnmişdim. Yədullah məsələni Kapitan Xəlilə deməyə tərəddüd edirdi. Kim nəzarətçidən şikayət edirdisə, komandir və ya zabit düşərgədən bayıra çıxan kimi onu ölümünə döyürdülər. Buna görə uşaqlar bir söz deməməyi üstün tuturdular. Nəzarətçilər onlardan şikayət etmiş əsirlər tərs düşür, gününü qara edirdilər. Yədullah bunu bilir və taleyinin bəzi əsirlər kimi olmasını istəmirdi. Yədullahdan ayrılıb İsanın yanına getdim.

Meyvə yeyirdi. Məni görən kimi Baş nəzarətçi otağının qapısına gəlib dedi: "Nə var?"

"Seyyidi" (ağam) ifadəsini işlətmədim.

– Düzdür, biz əsirlik və ürəyiniz istəyən işi görə bilərsiniz. Amma nə üçün bu qədər əsirin içində Yədullahla tərs düşmüşsən?

İsanın belə danışmaq tərzindən acığı gəlirdi. Hirsəl dedi: "Diliuzunluq edirsən!"

Sözlərimin ona təsir etmədiyini və heç nəyi vecinə almadığını görəndə dedim: "Mənim yalnız bir sözüm var. Sənin kimə etiqad bəslədiyini bilmirəm, amma biz iranlılar ağa İmam Hüseyinə inanırıq.

O buyurub ki, əgər dininiz yoxdursa, kişiliyiniz olsun. Yalnız bunu demək istəyirəm ki, Yəduallahın nifrini belini sındıracaq!"

– Nifrin?! Cəhənnəm ol, məcusi. De ki, nifrin eləsin. Rədd ol burdan!

– Sən Allahdan da qorxmursan.

– Mən Səddamdan başqa heç kimdən qorxmuram.

Kabellə belimə vurub söydü.

Yəduallahın yanına qayıtdım və onu düşərgənin komandiri Kapitan Xəlilə şikayət etməyə razılaşdırdım.

Cümə axşamı, 3 noyabr 1988

Bu gün səhər çağı Həsən Behiştipurun yanına getdim. Sözləri adamı ruhlandırır. Başına toplaşmış uşaqlara dedi: "Biz bir qatara minmişik, gərək son dayanacağı qədər getməyə çalışaq. Bu zindan son dayanacaq deyil. Son dayanacaq xeyirli aqibətdir".

Bu gün İsa Yəduallahın önünə bir parça atıb dedi: "Mənim çəkmələrimi təmizlə!"

O, Yəduallahın bir qolunun və bir ayağının iflic olduğunu bilirdi. Yəduallah dedi: "Mənimlə necə rəftar etdiyini Kapitan Xəlilə deyəcəyəm".

İsa dedi: "Qəlpə başında çox dəri qoymayıb, amma Kapitan Xəlilə bir söz desən, kəllənin olan-qalan dərisini də soyaram!"

Yəduallah bizə dedi: "Mən kapitana deyəcəyəm, sonrası da Allaha təvəkkül! Zərrə qədər insanlığı olsa, kifayət edər".

Kapitan Xəlil məntiqli və qayda-qanuna əməl edən adam idi. Əmin idim ki, onu tənbeh edəcək. Leytenant Fazillə Leytenant Qəhtana əsla etibar yox idi. Qərara gəldik ki, Kapitan Xəlil bir iş görməsə və İsa yenə hərəkətlərini davam etdirsə, ondan Yəduallahı başqa bir düşərgəyə göndərməsini istəyək.

Günorta Kapitan Xəlil düşərgəyə girdi. Məzuniyyətdən yeni qayıtmışdı. Yəduallahı tapıb dedim: "Yəduallah, indi vaxtıdır, Xəlil gəlib. Sözüünü de, qorxma".

Kapitan Xəlil zindanın dəhlizində gəzişdiyi zaman Yəduallah əlini qaldırıb danışmağa icazə istədi. Ətrafında nəzarətçilər olan Xəlil ərəb əsirlərdən birini çağırdı və Yəduallahla danışmaq icazəsi verdi.

Yəduallah dedi: "Ağam, əgər icazə versəniz, sözlərimi Hüseyn Ağacərinin tərcümə etməsini istəyirəm".

Hüseyn Ağacəri etibarlı adam idi. Nəzarətçilərin ondan xoşu gəlmirdi. O, qeyrətli və qorxmaz adam idi, hətta öz ziyanına olsa da, uşaqların sözlərini olduğu kimi tərcümə edirdi. Nəzarətçilər bəzi ərəb əsirlərə tapşırıbmışdılar ki, əsirlərin komandirə və ya digər zabidlərə şikayətlərini yumşaldıb tərcümə etsinlər. Bəzi ərəb əsirlər onlarla əlbir idilər və qarşılığında mükafatlandırılırdılar. Yədullah buna görə Hüseynin tərcümə etməsini istəyirdi.

Yədullah Kapitan Xəlilə İsanın kobud rəftarları barədə məlumat verdi, Hüseyn də onun sözlərini artırıb-əskiltmədən tərcümə etdi. Xəlil İsanı çağırırdı. İsa yaxınlaşıb hərbi salam verdi. Xəlil İsadan açıqlama istədi. İsa hər şeyi gizlədib dedi: "Ağam, bu əsir yalan deyir".

Xəlil dedi: "Məncə, bu əsir yox, sən yalan deyirsən".

Ürəyim soyudu. Xəlil İsanın Mülhəq düşərgəsindən ixrac edilməsini əmr etdi. O gündən sonra İsa düşərgənin bayırında, tikanlı məftillərin arxasında keşik çəkməyə başladı. Üstəlik, üç ay əlavə xidmət cəzası da aldı. Sonralar öyrəndim ki, İsa düşərgəyə girə bilmədiyinə görə daxildəki bəzi nəzarətçilərə demişdi: "Yədullahı incidin, mənim düşərgədən çıxmağıma o, bais oldu".

Sami ona demişdi: "Düşərgədən çıxarılmama öz əməlin bais oldu. Zindanda bu qədər sağlam əsiri qoyub bir qolu və bir ayağı iflic olmuş əsiri incidirdin. Bilmirdin ki, Allah var və Kapitan Xəlil səni cəzalandırar?!" Bir dəfə tikanlı məftillərin arxasından ona dedim: "İsa, hələ də Allahdan qorxmursan?!"

Çərşənbə, 9 noyabr 1988

İraq qəzetləri İran və İraq rəsmilərinin yaralı və əlil əsirlərin mübadiləsinə dair razılığa gəlmələrindən yazırdı. Sağlam əsirlər bizi təbrik edirdilər. Hüseyn Mərvani ilə Əli İsmailinin köməyi ilə gizli şəkildə düşərgənin əsirlərinin adlarını yazmağa başladım. Uşaqlar israrla tapşırırdılar ki, Məhəmmədkazim Babayi ilə mən azad olan kimi onların yaşadığını Qırmızı Xaç Cəmiyyətinə bildirim.

Bu gündən qərara gəldim ki, adları iki ayrı kağızlara yazım və bir nüsxəsini Məhəmmədkazim Babayiyə verim. Fikirləşirdik ki, yoxlanış zamanı nəzarətçilər siyahının birini tapsalar, ikincisi əlimizdə olsun.

Adları siqaret və sement kağızlarına yazana qədər üç həftə ötdü. Sement kağızları qalın idi və çəliyimin içində çox yer tuturdu. Bundan ötrü siqaret kağızları daha əlverişli idi. Sonrakı günlərdə sement kağızlarına yazdığımız adları da gizli şəkildə siqaret kağızlarına

köçürdük. Yaralı əsirlərin azad ediləcəyinə iraqlılar da inanmışdılar. İraqın Xarici işlər naziri Tariq Əziz Cenevrədə demişdi: "Əlil və xəstə əsirlər tezliklə azad ediləcəklər".

Şəddad Tikritin məxfi düşərgələrindəki yaralı əsirlərin azad edilib Qırmızı Xaç Cəmiyyətindən gizlədilən 20 mindən artıq əsirin üzə çıxmasını istəmirdi. Dostlarımızın əsarətdə qaldığı halda azad olunmağımız da ürəyimizə yatmırdı.

Şənbə, 12 noyabr 1988

Bu gün düşərgənin həkimi Camal tibbi yardım məntəqəsində çalışan Fazil Rəhimə¹ daha az xəstə qəbul etməsini tapşırırdı. Doktor Camal hövsələsiz və hərdəmxəyal adam idi. Həftədə bir-iki dəfə düşərgəyə gəlirdi. Digər günlərdə Səlahəddin qarnizonunun başqa düşərgələrində olurdu. O, hər gələndə otuz-qırx yaralı və xəstə əsirdən artığını qəbul etmirdi.

Doktor Camalın qəbuluna gündə 200-dən çox əsir yazılmaq istəyirdi. Əsirlərin 80 faizi qan ishalına yoluxmuşdular. Fazil daha çox xəstə qəbul etməsi üçün doktoru razılaşdırmağa çalışırdı. Ötən həftə doktor Camalın bunun üstündə Fazil Rəhimlə mübahisəsi düşmüşdü. İş elə bir həddə çatmışdı ki, o, Fazili tibbi yardım məntəqəsindən qovmaq istəyirmiş.

Özü feldşer olan Fazil Rəhim bir neçə dəfə doktor Camalın icazəsi olmadan qan ishalı olmuş bəzi əsirlərə dərman vermişdi. Düşərgəyə gətirilən dərmanlar məhdud və nəzarət altında idi. Buna görə Fazilin əlindən bir şey gəlmirdi.

Səhər sayından sonra bəzi xəstə əsirlər zindanın həyatında oturub doktoru gözləməyə başladılar. Doktor Camal xəstələri görəndə kimi əsirlərin başçısı Kərim Cəlaliyə dedi ki, yalnız iyirmi nəfəri gətirsin. Kərim xəstə əsirlərdən yalnız iyirmi nəfərinin qalıb digərlərinin getməsini istədi. Tibb məntəqəsi düşərgənin giriş qapısının yanında idi. Uşaqların bir qismi getdi. O vaxta qədər düşərgənin tibb məntəqəsində otuzdan çox əsir şəhadətə qovuşmuşdu. Çoxunun vəziyyəti elə idi ki, şəhər xəstəxanasına göndərməli idilər. Həmin günlərdə bağırsağ iltihabı, dəri göbələyi, sızanaq irini, qida zəhərlənməsi, saç tökülməsi və digər iltihabi xəstəliklər geniş yayılmışdı.

¹ Fazil Rəhim azadlığa çıxandan sonra Əhvazın Səhiyyə idarəsində işlədi.

Tibb məntəqəsinin önündə təxminən altmış nəfər qaldı. Doktor Camal tibb məntəqəsindən çıxıb yaralı əsirlərə tərs-tərs baxdı və dedi: "Demişdim ki, yalnız iyirmi nəfərinizə baxacağam". Sonra bir qədər dayanıb əlavə etdi: "Eybi yox, hamınızı qəbul edəcəyəm. Yetərinəcə dərmanımız var". Sevindik ki, nəhayət bu gün bütün xəstələri qəbul edəcəək.

Xəstələr bir-bir həkimin otağına girir, amma çıxanda narahat çıxırdılar. Növbə gözləyənlərin həkim otağından 30 metr aralıda oturdurmalarının səbəbini də bilmirdim. İçəridən doktor Camalın sevdiyi müğənni Mey Əkrəmin mahnı səsi ucalırdı. Nəzarətçilər içəridən çıxıb yanımızdan keçən xəstələrin bizimlə danışmalarına icazə vermirdilər. Lakin onlar işarə ilə bildirirdilər ki, içəri girməyək və qayıdaq. Hüseyn Müqimi ilə Əli Yəmanınin işarəsindən içəridə nələrinsə baş verdiyini anladım. Bunu başa düşənlər qalxıb getmək istəyəndə nəzarətçilər qoymadılar.

Növbəm çatanda doktor Camalın otağına girdim. Doktor soruşdu: "Nəyin var?"

- Ayağım kəsildəndən bəri hələ də çirki dayanmır.
- Başqa problemin yoxdur?
- Yox, yalnız bir qədər band və antibiotik dərmanı istəyirdəm.

Bir nüsxə yazıb Macidə verdi. Orada işləyən Kambiz Fərəhdustla Fazil Rəhim etiraz etdilər. Doktor Müəyyidin özü də doktor Camala etiraz etdi. Doktor Camal Macidə verdiyi nüsxəyə belə yazmışdı: "Vəlidin corablarını yusun!" Deyəsən, doktor Camalın yanında oturmuş Vəlid əyləncə olsun deyə ondan belə yazmasını istəmişdi.

Yaralılardan hərəsinə bir nüsxə yazdı. Məhəmmədkazim Babayıya belə yazmışdı: "Baş nəzarətçinin otağının şüşələrini silsin!" Yəduallah Zareinin vəziyyətini nəzərə almışdı, Qasim Fəqihə isə belə yazmışdı: "Hamidin ayaqqabılarını mazlasın!" İrəc Şəbaninin nüsxəsi oradaca icra olundu. Daha sağlam olanlar tibb məntəqəsində hərəyə bir neçə kabel zərbəsi aldılar. Bugünkü tənbehdə doktor Camal, öz sözü ilə desək, yaralıları nəzərə almışdı. Onda anladım ki, nə üçün həkim otağından 30 metr aralıda oturmağımızı istəmiş, üstəlik musiqi səsini ucaltmışdılar.

Bu gün doktor Camal qanımızı çox qaraltdı. Çoxlarına belə yazmışdı: "Bir neçə sillə zərbəsi". Əli Hüseyni, Rza Zeynali və Əli Yəmani kimi bəzi uşaqları qazyerişinə apardılar. Yəzddən olan Həmid

Zarexadəni hamıdan çox vurdular. O, doktor Camala demişdi: "İraqlı xəstələri də belə qəbul edirsən?!"

Məhəmmədkazimlə məsləhətləşib yenidən doktor Camalın yanına getdim.

– Doktor, biz sənə nə demək istədiyini anladım. Demək istəyirsən ki, ölsəniz də, buraya gəlməyin. Baş üstə, daha gəlmərik.

– İstixbarətçi Nasir, sən başadüşən adamsan.

– Doktor, bizi də sağlam əsirlər kimi vurun. Biz nə şüşə təmizləyəcəyik, nə corab yuyacağıq, nə də nəzarətçilərin ayaqqabılarını mazlayacağıq.

– Digər yaralıların da fikri belədir?

– Onların da fikri belədir.

– Amma doktor, kaş İrandakı iraqlı yaralıların iranlı yaralılarla eyni xəstəxanalarda müalicə olunduqlarını görəydin!

– Mən iranlılara, milçəklərə və yəhudilərə nifrət edirəm.

– Lakin biz heç bir müsəlmana nifrət etmirik. Hətta milçəklərə də nifrət etmirik. Onlar da Allahın məxluqudur. Biz yalnız İslam düşmənlərinə nifrət edirik.

Bu gün nə mən Vəlidin corabını yudum, nə Məhəmmədkazim şüşə təmizlədi, nə də Qasim Hamidin ayaqqabısını mazladı. Biz sağlam əsirlər kimi döyülməyi, amma heysiyyətimizin tapdanmamasını üstün tutduq. Doktor Camal tapşırırdı ki, hərəməzə iyirmi kabel vursunlar.

Bazar günü, 13 noyabr 1988

Bu gün iraqlılara casusluq etdiyini bildiyim bir əsirə beş ədəd siqaret apardım. Siqaretləri verən kimi üzündə gül açdı. Axşam uşaqlar onu bərk döymüşdülər, amma iraqlılara heç nə deməmişdi. Onunla söhbət etdim. Peşman idi.

– Seyid, sənə, Allah məni bağışlayar?

– Niyə də bağışlamasın?! Tövbə et. Allah Hürri bağışladı, sənə bağışlamaz?! Əsas odur ki, öz yolunu tapdın.

– Mən Allahın lütfünə ümidvaram.

1987-ci ildə Kürdüstanın Mavut bölgəsində şəhadətə qovuşmuş hövzə tələbəsi Baqir Cakianın danışdığı bir əhvalatı ona söylədim: "İnsanları incidən, quldurluqla məşğul olan bir adam var imiş. O, uşaqlıqda bir yerdə oynadığı bir şəhid qonşusunun dəfnində dəyişilib cəbhəyə getdi. Bütün bədənini döydürmüşdü. Cəbhədə yoldaşlarına narahat olduğunu bildirib demişdi ki, şəhid olsam və mənə qüsil

vermək istəsələr, bədənimin döymələrini görüb deməzlər ki, bu necə şəhiddir?! Sonra zarafata demişdi ki, elə buna görə də mən ölsəm, yaxşıdır. Dostlarına demişdi ki, yeganə narahatlığım bu döymələrə görədir. Sonralar Şələmçədə raket düz onun olduğu səngərə düşür və bütün bədəni parçalanır. Allah onu çox sevirmiş. Bədəni elə parça-parça oldu ki, daha qüslə ehtiyac qalmadı”.

Bunu danışanda ağlamağa başladı və ondan sonra düşərgənin ən yaxşı əsirlərindən oldu.

Bazar ertəsi, 14 noyabr 1988

Günortadan öncə iki əsiri falaqqaya bağladılar. Onlar iraqlıların icazəsi olmadan təcridxanalarını dəyişmişdilər. Nəzarətçilər onların ayaqlarının altına su töküüb kəbellə vururdular.

Günorta çağı düşərgəyə iki zabit daxil oldu. Biri polkovnik-leytenant idi. Hamımız zindanın həyətinə toplasdıq. Deyəsən, İraqın 429-cu briqadasının komandiri Polkovnik Məhəmməd Fatehi soruşurdular. Bu ilin may ayının sonlarında Şələmçədə əsir düşənlərdən onun taleyi haqda məlumat almaq istəyirdilər. Adı tanış idi, amma özümə başağrısı açmaq istəmirdim.

Polkovnik Məhəmməd Fateh bu ilin iyununda Şələmçədə bizimkilərə əsir düşmüşdü. Həmin gün Kərbəla qərargahının kəşfiyyatçıları onu dindirmişdilər.

Briqadanın Kəşfiyyat bölüyünün komandiri İzzətullah Vəlipur bizə demişdi: "İraqın 429-cu briqadasının komandiri Polkovnik Məhəmməd Fateh Kərbəla qərargahının uşaqlarına demişdi: "İraq tərəfi Şələmçədən sonra Məcnun adasında əks-hücuma keçmək istəyir".

Polkovnik-leytenant Polkovnik Məhəmməd Fateh barədə məlumat verənlərə mükafat vəd edirdi. Məhəmməd Fatehin taleyi onlar üçün əhəmiyyətli idi. O dedi: "Məhəmməd Fatehin taleyi haqda məlumat verəni Qırmızı Xaç Cəmiyyətinin düşərgəsinə aparacağıq". Cavab eşitməyəndə isə əlavə etdi: "İraqın Müdafiə naziri General-polkovnik Adnan Xeyrullah bununla şəxsən maraqlanır". Yanımda oturmuş və Məhəmməd Fatehin əsir düşdüyünü bilən Məhəmmədkazim yavaşca dedi: "Sən demə, Səddamın özü bununla maraqlanırmış. Harada olduğunu bilirəm, amma deməyəcəyəm. Çünki ağrımayan başa dəsmal bağlamazlar".

Şələmçədə əsir düşmüş bəzi uşaqlar onun əsir düşdüyünü bildirdilər. Uşaqlar polkovnik-leytenantın inanmadılar və Məhəmməd Fatehin taleyi haqda məlumatlı olduqlarına görə başlarından olmaq istəmədilər.

Heç kim danışmadı. Polkovnik-leytenant uşaqlara dedi: "Bilirəm ki, bizə inanmırsınız, bir şey bilsəniz də deməyəcəksiniz".

Əgər sözündə zərrə qədər sədaqət görsəydim, polkovniklərinin əsir düşdüyünü və İranda zabitlərə məxsus əsir düşərgəsində toyuq-plov yediğini deyirdim.

Bu gün günortadan sonra iraclılar Kermanşahın Nəcəf-Əşraf qərarگاهının İnformasiya təhlükəsizliyində xidmət etmiş bir əsiri casusların köməyi ilə tapıb apardılar. Onu bir də görmədim.

Çərşənbə, 16 noyabr 1988

Çörək gətirən İFA avtomobili düşərgəyə daxil oldu. Sürücüsü Baş çavuş İbrahim Yunis idi. Yaşı əllidən yuxarı olardı, Səməvə şəhərindən idi. Arıq bədəni, gün yandırmış üzü vardı və qozbel idi. 25 ildən artıq idi İraq ordusunda İFA sürürdü.

Oğlunun adı Nasir idi. Özü deyirdi ki, Əhməd Həsən əl-Bəkrin dövründən sürücü kimi orduya qəbul olunub. Mühəribənin əvvəlindən axırına qədər orduda sürücülük etmiş, daha çox İraqın üçüncü korpusunda işləmişdi. Hər gün axşamüstü çörəklə dolu İFA avtomobili ilə zindana girirdi. Səlahəddin qarnizonundakı düşərgələrin çoxuna çörəyi o gətirirdi. Heç kimlə ünsiyyət qurmurdu. Çörəkləri boşaldan kimi maşının yanında dayanıb baxırdı ki, əsirlərdən kimsə maşının altına girib qaçmağa çalışmasın.

Bir dəfə 15 saylı düşərgədə belə bir hadisə baş vermişdi. Səlahəddin qarnizonunun nəzarət-buraxılış məntəqəsinin növbətçiləri zibil maşınının altında gizlənmiş əsiri tutmuşdular.

Çavuş İbrahim düşərgəyə girən kimi yanıma gəlirdi. Kamerada olsaydım, uşaqlar gəlib deyirdilər: "Seyid, dostun İbrahim!" Onu hər görəndə yaxşı hisslər keçirirdim. İraqlı olsa da, istiqanlı bir iranlı ilə görüşdüyümü sanırdım. Nədənsə ürəyimə oturmuşdu. O günlərdə bildim ki, bu hörmət qarşılıqlıdır. Baş çavuş İbrahim məni səsləyib ərəbcə dedi: "Yemək axırncı tualetin divarının üstündədir". Nə dediyini anladım. Tualetlərin dəhlizinə daxil olub sonuncu tualetə girdim. Divar boyumdan hündür idi. Əlimi uzadıb soyuducu paketini götürdüm. İçində bir qədər çörək və kotlet vardı. Kotletləri yoldaşı bişirmişdi.

İbrahim halal-harama diqqətli adam idi. O, nəzarətçilərin yanında mənə çox yaxınlaşmaq istəmirdi. Bəzi bəəsçilər ayağının altını qazardılar. O, digərləri bilmədən mənə əlavə çörək də verə bilərdi, amma başqalarının hüququnu tapdamırdı. Özüm də buna razı deyildim. İbrahim mənim barəmdə yoldaşına danışmışdı. Demişdi ki, iranlı əsirlərin arasında biri hamıdan azyaşlıdır, bir ayağı müharibədə kəsilib, oğlumuzla adaşdır və seyiddir. Xanımı narahat olmuş və ondan mənə yaxşı baxmasını istəmişdi. Ondən sonra hər 10-15 gündə bir dəfə heç kim görmədən xanımın bişirdiyi yeməyi mənə gətirib sonuncu tualetin divarının üstünə qoyurdu.

Bir dəfə mənə mədə siropu gətirdi. Mədəmin narahatlığı güclənmişdi. Elə yandırır ki, çox vaxt ağrısından yata bilmirdim. Ona dedim ki, yemək əvəzinə mənə dərman gətirsin. Gətirdiyi dərmanlardan uşaqlar da istifadə edirdilər, çörək və kotletləri isə yalnız özüm yeyirdim. Onunla aramızdakı xüsusi söhbətlərdən yalnız Məhəmmədkazim Babayi ilə Həkim Xələfianın xəbəri olurdu. Onlara inanırdım.

Uşaqlar çörekləri boşaldanda Həkimin vasitəsi ilə onunla həmsöhbət olurdu. Həkim ağızdan möhkəm adam idi. Ərəb əsirlər arasında iraqqların ələ ala bilmədikləri adamlardan idi. Nəzarətçilər əsirlərin zabitlərə şikayətlərini özləri istədikləri kimi tərcümə etməsini istəyirdilər, o isə razılaşmayıb deyirdi: "Allahla və vicdanımla nə edim?!" Və bundan ötrü onu dəfələrlə döymüşdülər.

İbrahimə dedim: "Ərəb əsirlər arasında Həkim etibarlı adamdır". O da mənim sözümlə Həkimə etibar edirdi.

Baş çavuş İbrahim müharibənin əvvəllərində diviziyaların birində sürücü olmuşdu. Xürrəmşəhr əhalisinin və digər şəhərlərdə əhalinin mal-mülkünün qarət edilməsinə dair çoxlu xatirələri vardı. O, şəhərin işğalından sonra Xürrəmşəhrdə baş vermiş hadisələrə görə vicdan əzabı çəkirdi.

Bu gün günortadan sonra Xürrəmşəhrdən danışib dedi: "Xürrəmşəhr əhalisinin mal-mülkünü daşımaq üçün Döyüş Qənimətlərinə Nəzarət Komitəsinin sədri Polkovnik Qəfur Fərəcin imzası ilə mənə qırxdan çox buraxılış vərəqi verildi. Mən əşyaları xüsusi ünvanlara, ordu komandirlərinə, komandirlərin yaxınlarına, xüsusən də xanımlarının qohumlarına və onların dediyi digər adamlara aparırdım. Buna məcbur idim".

Ürəkdən ah çəkdi, gözləri yaşardı və sözüünə davam etdi: "Bir dəfə Xürrəmşəhrdən Kuta gedəndə əl-İmarə-Bəsrə avtobanında tank aparan bir TIR avtomobili ilə qəza keçirdim. O qəza iranlılara xəyanətimizə görə idi. Biz açıq-aşkar oğurluqda iştirak edir, camaatın mallarını öz şəhərlərimizə aparırıdık. O mallar sonradan gənc İraq qızlarına cəhiz verildi, nə qədər ailə o cəhizlərlə həyata başlayıb bədbəxt oldu".

İbrahim dedi: "Komandirlər sürücülərə inanmırdılar. Biz yükü boşaldandan sonra bütün əşyaların təhvil kağızını imzaladıq qərgahə verməli idik. Buna görə də, komandirin xüsusi nümayəndəsinin əşyaları bir-bir yoxlaması üçün bir saat gözləyirdik".

Ondan soruşdum: "Xürrəmşəhrdən daha çox nə aparırdınız?"

Narahat olub dedi: "De ki, aparırdılar".

Sualımı düzəltdim.

– Soyuducu, televizor, kondisioner, maqnitofon, tavandan asılan ventilyator, paltaryuyan maşın, qaz ocağı, tikiş maşını, ədyal, soba, xalça və s.

O deyirdi: "Seyid, Xürrəmşəhrdə hansı əşya qaldısa, aparmağa dəymədiyinə görə qaldı. Nəyi aparmağa dəyirdisə, bizim tamahkar hərbcilərimiz maşınlara yükləyib apardılar". O, and içib sözüünə əlavə etdi: "İmkanım oldu, amma heç nə aparmadım. Bizim hərbcilərimiz isə Xürrəmşəhr əhalisinin çoxlu əmlakını Bəsrə, əl-İmarə və digər şəhərlərdə satdılar. Dindarların çoxu o əşyaların Xürrəmşəhr əhalisinə məxsus olduğunu bilib almırdılar".

Baş çavuş İbrahim dedi: "Bir gün bir iraqlı zabitin bir mayorla mübahisə etdiyini gördüm. Zabit bəsrəli idi, qohumlarının çoxu qədimdən Xürrəmşəhrə köçmüşdülər. Mayor isə bəsrəçi və Tikritdən idi. Cəsur zabit tikritli mayora dedi: "Siz ki bu əşyaları aparırsınız, özünüzün ərəb olmağınızdan utanmırsınız?! Əgər bu əşyalar məcusi farslarınkı olsaydı, etiraz etməzdim, özüm də aparardım. Lakin biz ərəbik, bu mallar da ərəblərindir. Bu, çox ayıbdır. İran Xuzistanında nə qədər ərəb varsa, bizim çox rəzil və namərd olduğumuzu bilir". Mübahisə o qədər qızıxdı ki, tikritli mayor ərəb qeyrətini çəkən zabitə atəş açıb öldürdü".

Şənbə, 19 noyabr 1988

Bu gün pis gün idi. Kamerada idim. Seyid Məhəmməd Şəfaətməneş içəri girib bir beyt şeir oxudu:

Dostlar! Mənim pərişanlılığımın şərhinə qulaq asın!

Mənim dilxorluğumun hekayəsini dinləyin!

Ona dedim: "Seyid Məhəmməd, nə olub?"

Dedi: "Oturduğumuz yerdə işə düşdük; bir ülgücün yarısı itib".

İllərlə İraq zindanlarında qalanlar ülgüc parasının itməyinin əsirlərə necə acı nəticələri olduğunu bildirdilər. Uşaqlar həftədə iki dəfə üzlərini qırxmalı idilər. İlk günlərdə bunu fırçasız-kremsiz edirdilər. İraqlılar uşaqlara üzqırıma kremi verənə qədər sabundan istifadə olunurdu. Üzlərini qırxanda çox vaxt su çatışmazlığı da yaranırdı.

İraqlılar kamera başçılarına demişdilər ki, itmiş ülgüc tapılmayana qədər nahar yeməyi verilməyəcək. Onlar 875 nəfərə 175, yəni hər beş nəfərə bir ülgüc vermişdilər. Növbə sonuncu adamlara çatanda ülgüc kütləşir, üzü qırxmaq çətinləşirdi. Vaxt bitəndən sonra nəzarətçilər verdikləri ülgücləri sayıb təhvil alırdılar.

Uşaqların itmiş ülgücü tapmaq söyləri boşa çıxdı. Nəzarətçilər kabellə hərəkətə keçdilər. Onlar üçün yaralı və sağlam fərqi yox idi.

Vicdanlı nəzarətçi olan Sami yaxşı bir iş gördü. Onun bizdən ötrü bu fədakarlığı edəcəyini düşünməzdim. O bilirdi ki, axşama qədər ülgüc tapılmasa, həmkarları uşaqların gününü qara edəcəklər. O, qaşının işarəsi ilə mənə əlini göstərdi. Əlində bir ülgüc yarısı vardı. Onu dirəyin yanına atıb getdi. Ülgücü Məhəmmədkazim Babayi ilə Hüseyin Müqimiyyə göstərdim. Uşaqlar onu Saminin yerə atdığını bilmədilər. Məhəmmədkazim sevindi.

Sami vicdanlı və qabiliyyətli nəzarətçi idi. Qadisiiyyə vilayətinin Divaniyyə şəhərindən idi, amma Bağdadda böyümüşdü. Ucaboy, arıq, göyçək, azdanışan, qapalı və qayğıkeş idi, nazik bıığı vardı.

Ayağa qalxıb düşərgənin həyətinə ülgüc axtaranları səslədim. Çalışdım ki, səsim təbii olsun. Uşaqlar tapılmış ülgücə doğru qaçdılar. Saminin özü digər nəzarətçilərdən gec gəlməyə çalışdı. Bu gün Saminin bizə necə yaxşılıq etdiyini heç kim bilmədi. Lakin sonrakı günlərdə ülgücün sirrini Hüseyin Mərvaniyyə, Meysəm Sırfərə, Əli Yəmaniyyə və Məhəmmədbaqr Vicdaniyyə danışdım. Onlar etibarlı adamlar idilər.

Bazar günü, 20 noyabr 1988

Axşamüstü Sami ilə Macid təcridxanada Fav və Xürrəmşəhr cəbhələrindəki xatirələrindən danışdılar. Sami dedi: "Müharibədə iki xəbər Səddamı çox sevindirib. Onu Xürrəmşəhrin süqutu qədər qəzəbləndirən başqa bir xəbər də olmayıb". Macidin dediyinə görə,

Adnan Xeyrullah hərbiçilərə demişdi: "Xürrəmşəhr bir yastıq kimidir. Bəsrə başını onun üzərinə qoyub". General-leytenant Mahir Əbdülrəşid də deyibmiş ki, Mühəmmərə¹ sizin üçün göz bəbəyi kimidir. Sami dedi: "Səddamı həddən artıq sevindirən iki xəbərin biri Doktor Mustafa Çəmranın şəhadəti, biri də ordunun C-130 təyyarəsinin Tehranın cənubunda süqut etməsi idi".²

Sami dedi: "1981-ci ildə iranlı komandirləri aparan təyyarənin süqut xəbəri veriləndə Səddam Adnan Xeyrullahla birgə əl-Raşidiyyə qarnizonuna baxış keçirirdi. Deyəsən, bu xəbər Səddamın yanındakıları arasında birinci Adnan Xeyrullaha çatmışdı. Adnan bunu Səddama xəbər verməzdən öncə demişdi: "Sizi sevindirəcək çox mühüm xəbərim var, amma muştuluq üçün bir rütbə istəyirəm". Səddam demişdi: "Əgər xəbərin buna dəysə, razıyam". Səddam xəbəri eşidəndə yerə-göyə sığmamış, gülüb yanındakılara demişdi: "Dayım oğlu və qaynım əziz Adnanın verdiyi xəbər bizi sevindirdi. İnşallah Adnan həmişə belə xəbərlərlə bizim və İraq xalqının qəlbini sevindirsin, Allahın lütfü İraq xalqına nəsib olsun! Bir ilə qədər Xomeyninin komandirləri ya müharibədə öldürülsünlər, ya da göydə! Xomeyni də komandirsiz qalsın!" Adnan Xeyrullah buna görə bir həvəsləndirmə rütbəsi almışdı. Sami deyirdi ki, bunu Adnan Xeyrullahın əl-Taci qarnizonunda çıxışından eşidib.

Çərşənbə axşamı, 22 noyabr 1988

Günorta çağı Xalq Mücahidləri Təşkilatının nümayəndələri düşərgə komandirinin Siyasi işlər üzrə müavini ilə birgə düşərgəyə girdilər. Bu təşkilatın üzvləri ilk dəfə idi bizimlə görüşə gəlirdilər.

Sami səhər tezdən təcridxanaya girib demişdi: "Bu gün bəzi həmvətənləriniz sizinlə görüşə gələcəklər".

– Hansı həmvətənlərimiz? Əsirdirlər?

– Yox, əsir deyillər, Xalq Mücahidləri Təşkilatının üzvləridir – Məsud Rəcəvinin adamları.

¹ Xürrəmşəhrin qədim adıdır. (müt.)

² Ordunun cənub cəbhəsindən Tehrana qayıdan C-130 təyyarəsi 30 Sentyabr 1981-ci ildə Tehranın cənubunda süqut etdi. Müdafiə naziri General-mayor Musa Namcu, ordunun Quru Qoşunlarının komandanı General-leytenant Vəliyullah Fəllahi, ordunun Hərbi Hava Qüvvələrinin komandanı General-mayor Cavad Fəkuri, İslam İnkilabı Keşikçiləri Korpusunun komandan müavini Yusif Kolahduz və Xürrəmşəhr korpusunun komandiri Məhəmməd Cahanara bu qəzada şəhadətə qovuşdular.

Sami Xalq Mücahidləri Təşkilatının üzvlərinə nifrət edirdi. O, nifrətinin səbəbini bu gün bizə dedi: Onun Xalq Mücahidləri Təşkilatının binasında keşikçi işləyən Sabah Qanim adlı bir dostu varmış. Sabah 1985-ci ildə ramazan ayının qədr gecələrində gördüklərini Samiyə danışmışdı. Onlar Qədr gecələrində Qurani başlarına qoyub məsum imamların adları ilə bərabər Məsud və Məryəm Rəcəvilərin adlarını da təkrarlayırmışlar. Onların "bi-Məsudin" və "bi-Məryəm" demələri Sabahı təəccübləndirmişdi. Onlar Allahı Məsud və Məryəm Rəcəvilərə and verib həcətlərini istəyirmişlər. Sabahın dediyinə görə, bu təşkilatın üzvləri düşünürmüşlər ki, Məsud və Məryəm Rəcəvilərin şəkli olmayan otaqda qılınan namaz əsl namaz deyil. Onların övladları dünyaya gələndə qulaqlarına Məsud və Məryəmin adlarını oxuyurmuşlar.

Bir müddət idi Xalq Mücahidləri Təşkilatı qeydiyyatsız əsirlərin düşərgələrində də fəaliyyətə başlamışdılar. Onlar iranlı əsirlərdən özlərinə adam toplamaq istəyirdilər. Səddam Məsud Rəcəviyə iranlı əsirləri özlərinə cəlb etməkdən ötrü Tikritin məxfi düşərgələrinə girməyə icazə vermişdi. O, bu düşərgələrin qapılarını Beynəlxalq Qırmızı Xaç Cəmiyyətinə bağladığı halda münafıqlərə açmışdı. Bu, Səddamın və Bəəs partiyasının bu təşkilata və Məsud Rəcəviyə sonsuz etimadını göstərirdi.

Münafıqlər təşkilatı ilə İraq dövləti bir müddət eyni cəbhədə olmadıqlarını göstərməyə çalışırdılar. İran xalqının işğalçı Bəəs rejiminə böyük nifrətini nəzərə alaraq, bu təşkilat yalandan olsa da İraq rejiminə qarşı mövqe sərgiləyib iranlıların nifrətini özündən uzaqlaşdırmağa cəhd edirdi. İraq rejimi də Xalq Mücahidləri Təşkilatına yalnız qaçqın olduqlarına görə sığınacaq verdiyini bildirirdi. Lakin Səddamın müavini İzzət İbrahim əl-Dövrü deyirdi: "İrannın Xalq Mücahidləri Təşkilatı iraqılı mücahidlərdən ibarət Bədr diviziyasının əvəzidir".

Bu gün iraqılılar təşkilatın kitab və jurnallarını təcridxanalara payladılar. Düşərgəyə ilk dəfə kitab verilirdi.

Kitab və jurnalların çoxu öncəki illərə aid idi, təşkilatın anbarlarında toz basmışdı. Əsirlərin başçısı çoxlu kitabla içəri girəndə dedim: "Kaş onlara deyəydin ki, bu kitabların yerinə hər təcridxanaya birçə Quran verəydilər!"

Fürsətdən istifadə edib kitabların sonundakı ağ vərəqləri qopardım və bir cib dəftərçəsi düzəltdim.¹ Günortadan həmin kitab və nəşriyyələri oxumağa başladım; həm bekarlıqdan, həm də maraqdan. Bəzi hizbullahçı uşaqlar deyirdilər: "Kitabları oxumayın, haramdır, geri qaytarın". Çox ifrata varan uşaqların birinə dedim: "Fətva vermə, özün də oxu ki, onların necə rəzil olduğunu daha yaxşı biləsən". Sözlərinin nədən ibarət olduğunu bilmək istəyirdim. Həqiqət jurnalını oxuyanda gördüm ki, orada həqiqətdən başqa hər şey var. Təşkilatın rəsmi orqanı olan Mücahid jurnalında Məsud Rəcəvi ilə Məryəm Rəcəvinin müsahibəsini oxudum. Mücahid jurnalının keçən aylara aid otuz-qırx sayını gətirmişdilər. Onların birində Mirsad əməliyyatının nəticəsindən çox hirsələnmiş Rəcəvi demişdi: "Xalq Mücahidləri Təşkilatı keşikçilərdən Mirsad əməliyyatının qisasını alacaq". Rəcəvi Mücahidin saylarının birində getmiş baş məqalədə yazırdı: "Vilayəti-fəqih diktaturasına qarşı ayağa qalxıb qiyam etmənin vaxtı çatmışdır!" Mehdi Əbrişəmçi də bir müsahibəsində təşkilatın İranda uğursuzluğunun səbəbini Vilayəti-fəqih, keşikçilər və bəsicilərlə izah etmişdi. Əbrişəmçi təşkilatın Kəşfiyyat bölməsinə başçılıq edirdi. O demişdi: "Nə qədər ki İranda Vilayəti-fəqih sistemi hakimdir, mücahidlər İran xalqının azadlığına ümid bəsləyə bilməz!"

Bu kitabları oxumağın haram olduğunu söyləyən bir qardaşa dedim: "Mən bu kitabları oxuyanda mühüm bir məsələni başa düşdüm. O da budur ki, Xalq Mücahidləri Təşkilatının planlarını iki amil alt-üst edib İrani qorumuşdur: biri rəhbərlik, biri də korpus və Bəsic".

İraqlı nəzarətçilər Məsud Rəcəvinin Məryəm Əzüdanlı ilə şəriətə zidd olan "ideoloji" izdivacını alqışlayırdılar. Əbrişəmçinin jurnalların birindəki bir cümləsinə yadda saxlamağa çalışdım:

"Məsudun iradəsinə qarşı çıxmaq Allahın iradəsinə qarşı çıxmaqdan da pis küfrdür!"

Heydər Rasi bu cümləni oxuyanda dedi: "Sən Allah, bu kartofa bax, Məryəm Mehdi Əbrişəmçinin arvadı idi, Məsud elə etdi ki, Əbrişəmçi öz arvadını boşadı və özü onunla evləndi. Sonra da bu biqeyrət və binamus deyir ki, Məsudun iradəsinə qarşı çıxmaq Allahın iradəsinə

¹ Sonralar 17 Temmuz hospitalında siqaret və sement kağızlarını çəliyimdən çıxarıb yazıları bu kiçik dəftərçəmə köçürdüm. Oxuduğunuz kitab həmin cib dəftərçəsi əsasında hazırlanıb. İyirmi vərəqlik bu kiçik cib dəftərçəsi indi müharibə muzeyində dəyərli sənəd kimi saxlanılır.

qarşı çıxmaqdan pisdır. Bir adam necə bu qədər alçaq və şərəfsiz ola bilər?!"

Rəcəvinin birinci arvadı Əşrəf Rəbi Tehrandə öldürülmüşdü. Diyalə vilayətindəki Əşrəf qarnizonu onun şərəfinə adlandırılmışdı. Rəcəvinin ikinci arvadı Əbülhəsən Bəni-Sədrin qızı Firuzə Bəni-Sədr idi. 1985-ci ilin ilk aylarında onunla evləndi və bir neçə aydan sonra boşadı.

Təşkilatın nəşriyyələri arasında şah tərəfdarlarına bağlı olan İrannamə jurnalı da vardı. Görünür təşkilatın Avropadakı şah tərəfdarları ilə də güclü əlaqəsi varmış. Əsirlərin azad dünya ilə heç bir əlaqələri yox idi. Əşrəf Pəhləvinin nəzarəti altında olan İrannamə jurnalı, habelə Həyat yolu və Ərməğan jurnalları Amerika Birləşmiş Ştatlarından Bağdadın Əl-Rəşid hava limanına göndərilirdi. Daryuş Humayun və Həmid Xacə Nəsiri kimi adamlar da İrannamədə yazırdılar. Onlar İslam inqilabına, Vilayəti-fəqihə və müqəddəs müdafiə dəyərlərinə hücum edirdilər.

Şəhid Ayətullah Mədənini qətlə yetirmiş terrorçu Məcid Nikunun şəkli Mücahid jurnalının bir səhifəsinə vurulmuşdu. Münafıqlar təşkilatı kimliyi, həyatı və terrorçu keçmişi haqda geniş məlumat verib onu Azadlıq ordusunun şəhidi və qəhrəmanı kimi təqdim etmişdilər. Uşaqlıqdan mehrab şəhidlərinə xüsusi sevgim vardı. Beşinci sinifdə oxuyanda dörd mehrab şəhidinin şəkillərini kitabımın arxasına yapışdırmışdım.

Çərşənbə, 23 noyabr 1988

Bu gün səhər çağı mənə Əli Kiçikzadə və Hüseyn Şükri ilə birgə bayıra çıxardılar. Bizi cəzalandıracaqdılar. Uşaqlar Rəcəvinin şəklini cırmışdılar. Bu iş bir də təkrar olunmasın deyə üçümüzü düşərgənin torpaq həyətinin ortasına apardılar. Siyasi işlər üzrə komandir müavini Əli və Hüseynin hərəsinə yüz kabel zərbəsi vurulmasını əmr etdi. Fiziki vəziyyətimi nəzərə alıb mənə kabel vurmədilər. Hamid su şlanqını ağzıma keçirib çənəmi əlləri ilə möhkəm sıxdı və Salvandan kranı açmasını istədi. Kranı açanda əlindən çıxmaq üçün çox çabaladım. Qarnım su ilə doldu. Suda boğulmuş adam kimi olmuşdum. Burnumdan su tökülürdü. Mənim günahım Şəhid Ayətullah Mədəninin qatili Məcid Nikunun şəklində gözünü deşmək və Məsud Rəcəvinin şəklini cırmaq idi. Məsud həmin şəkli Xəzra bölgəsində Səddamla bir görüşdə çəkdiymişdi.

İraqlıların Münafiq qruplaşmasının başçılarını necə sevdiklərinə bu gün bir daha şahid oldum.

Bazar ertəsi, 28 noyabr 1988

Nahar yeməyə iştahım yox idi. Uşaqlar ölməmək üçün verilən yemək payımı stəkanda saxlamışdılar. Kələm xuruşu ilə düyü idi. Səhər Hamidin əlində səngək çörəyinə bənzər bir çörək görəndə ağızım sulandı. Yasucun əsas xiyabanındakı səngək çörəkçisi yadıma düşdü. O vaxt böyük bacım Məhtabın yanında qalırdım. Çox vaxt o çörəklərdən alır və sakit küçələrin birində oturub yeyirdim. Çox ləzzətli idi, plovla cücə kababından da çox.

Hamidin çörəyi iştahımı açdı. Əl-Qadisiyyə qəzetindən süfrə kimi istifadə etdim. Əl-Qadisiyyə, əl-Sövrə və əl-Cümhuriyyə qəzetlərinin birinci səhifəsində Səddamın şəkli dərc olunmuşdu. Hələ birinci səhifəsinə Səddamın şəkli vurulmayan bir qəzet görməmişdim. Nahar yediyim yerdə Cəmil içəri girdi və nədənsə kabellə başıma vurdu. O, iki həftə idi nəzarətçilərə qoşulmuşdu. Hündür boyu, dərin gözləri vardı. Sol yanağında tikiş yeri görünürdü. Özü deyirdi ki, Tələiyədə raket qəlpəsindən yaralanıb. Vəlid kimi Cəmil də Səddamı çox sevirdi. Deyirdi ki, yaxın gələcəkdə Nildən Fərata qədər bütün ərəblər Səddamı özlərinə rəhbər kimi qəbul edəcəklər və bir zaman Böyük İraq İmperiyası yaranacaq. Onda ona demişdim ki, ağam, ac toyuq yuxuda darı görər.

Cəmil tərcüməçi Həkim Xələfiana demişdi: "Bu nə deyir?"

Həkim belə cavab vermişdi: "Deyir ki, bu imperiya qurulacaq və siz onun yüksək rütbəli bir zabiti olacaqsınız".

Cəmil qəzeti götürüb Səddamın şəklinin üstünə tökülmüş xuruşu göstərdi və qeyzlə dedi: "Bu nədir?!"

Cəmil "təhqir" sözünü farsca yaxşı tələffüz edirdi. O, hirsle dedi: "Məcusi, bu, təhqirdir!" Dedim: "Ağam, yox, təhqir deyil".

Stəkanıma top kimi ayağı ilə bir zərbə vurdu. Başıma bir neçə kabel zərbəsi endirib söyməyə başladı. Bu zaman Salvan kameraya girdi. O, Ziqar vilayətinin Nasiriyə şəhərindən idi. Səddən sonra düşərgənin ən yekəpər nəzarətçisi idi. Çoxyeyən, qarınqulu və güləruz adam idi. Salvan Cəmindən hirsələnməsinin səbəbini soruşanda əl-Qadisiyyə qəzetini göstərdi. Salvan adətən heç bir şeyi vecinə almayan adam idi. O, Cəmilə dedi: "Eybi yox, bilə-bilə etməyib".

Sevindim. Özüm də fars və ərəb dillərini qarışdırıb Cəmilə dedim: "Ağam, vallah, bilmədən olub".

Cəmil Salvana görə məndən əl çəkdi. Ona dedim: "Bundan sonra heç vaxt İraq qəzetlərindən süfrə kimi istifadə etməyəcəyəm". Cəmil "Təkrar olmasın!" deyib kameradan çıxdı. Mərdimazar adam idi. Çox vaxt Baş nəzarətçinin yanına gedəndə Sədin özü də ona deyirdi ki, əsirləri az incit. Uşaqlar deyirdilər: "Cəmil əbu-şər, yəni şər atasıdır. Onun yanından salam və salavatla keçmək lazımdır". Bəzi uşaqlar qılığını tapmışdılar, onunla mübahisə etmirdilər. Cəmilin təxminən 35 yaşı vardı. Ona "ağam, sənə 20-23 yaş vermək olar" söyləyəndə deyirdi: "Doğrudan?" Sevinib gedirdi və bir-iki gün kefi kök olurdu.

Cəmil düşərgənin dəhlizlərində oturub söhbət edən uşaqlara deyirdi: "Nə üçün burada oturmusunuz?" Əgər "bəs harada oturaq?" desəydilər, belə cavab verirdi: "Sakit ol, qırışmal!" O, uşaqları bir-birindən uzaqlaşdırır və bundan həzz alırdı. Nahar yediyimiz yerdə kameraya girəndə və biz ayağa qalxmayanda deyirdi: "Nə üçün ayağa qalxıb ayağınızı yerə vurmadınız?" Əgər ayağa qalxsaydıq, deyirdi: "Nə üçün qalxdınız? Məgər bilmirsiniz ki, süfrə başından qalxmaq günahdır?!" Uşaqların namaz qıldıqları möhrü çəkməsi ilə tapdayıb deyirdi: "Siz iranlılar büt-pərəstsiniz. Siz əcəmlər daşa və torpağa pərəstiş edirsiniz".

Bir neçə gün öncə əsirlərin birinin çəkələyinin bir tayı kameranın qapısının önündə tərsinə düşüb qalmışdı. Cəmil çəkələyin sahibi Qüdrətullah Qəhrəmanpuru çağırırdı. Qüdrətullah ona yaxınlaşıb ayağını yerə vurdu. Cəmil çəkələk tayını bir neçə dəfə onun başına möhkəm vurdu və sonra zindanın damına atdı. Deyəsən, iraqılılar tərsinə çevrilmiş çəkələyi təhqir sayırdılar. Cəmilin söyüşlərindən biri qundirə (ayaqqabı) idi. İraqlılar ayaqqabını əskiklik və rəzalət timsalı bilirdilər. Cəmili görəndə uşaqların çoxu Vəcəlna ayəsini¹ oxuyurdular. Cəmil uşaqları o qədər incidirdi ki, Təchizat bölməsində çalışan Qasim ona deyirdi: "Cəmil, yoldaşınla dalaşmısan?! Bu yazıq əsirlərlə nə işin var?!"

Çərşənbə axşamı, 6 dekabr 1988

Əsirlərin başçısı Kərim yanıma gəldi. Çox siqaret çəkirdi. Ayın sonlarında siqareti bitir, siqaret çəkməyən əsirlərə yaxınlaşıb

¹ "Biz onların önlərinə və arxalarına sədd çəkib (gözlərini) bağlamışıq. Buna görə də görmürlər". (Yasin, 9)

siqaretlərini almağa çalışırdı. İraqlılar Kərimi çox istəyirdilər, 27 sayılı kameranı ona vermişdilər. Dəfələrlə iraqlıların yerinə əsirləri döymüşdü. Uşaqlar ona "Kərim, məgər bir gün İrana getməyəcəksən?! Arxanca körpüləri niyə uçurursan?" – deyəndə gözlərini kor etmiş təkəbbürlə deyirdi: "Yox, mən İrana gedən deyiləm. Mənim birinci evim İraqdır!"¹

Mülhəqdə ona qarşı çıxan əsir çox pis döyülürdü. O, hamıdan çox düşərgənin dini işlərinə rəhbərlik edən Həsən Behiştipuru incidirdi.

Hər əsirə ayda 1 dinar yarım, yəni 1500 fils təqaüd verilirdi. Siqaret çəkməyən əsirlər də düşərgənin mağazasından ən azı iki qutu siqaret almalı idilər. Filtrlı sumer siqareti 350 fils, adi sumer 250 fils, Bağdad siqareti usə 230 fils idi. Bir dırnaqtutandan ötrü bir dinar yarımliq təqaüdümdən keçməyə razı idik. Dırnaqtutan olmadığına görə şənbə və çərşənbə axşamı günləri üzümüzü qırxandan sonra ülgüclə dırnaqlarımızı tutmağa məcbur olurduq.

Siqaret çəkməyən əsirlərin təqaüdlərinin 500 filsinə siqaretdən başqa bir şey almaq səyləri boşa çıxırdı. İraqlılar bu yolla hamını siqaretə aludə etmək istəyirdilər. Belə olmasaydı, siqaret çəkməyənləri siqaret almağa məcbur etməzdilər. Siqaret çəkməyənlərin çoxu təqaüdlərinin bir hissəsini məcburən siqaretə verdiklərini görüb təbii ki, siqaret çəkməyə həvəslənirdilər. Siqaret çəkən əsirlər isə hər ay bütün təqaüdlərini siqaretə verirdilər, lakin ayın ilk 10-15 günündə siqaretləri bitirdi, portağal qabığı, ot və qəzet çəkməyə başlayırdılar.

Mən də bəzən siqaret çəkməyə həvəslənirdim, amma özü siqaret çəkən Məhəmmədkazim Babayi buna imkan vermirdi. Bir neçə gün öncə bir əsirin israrı ilə siqaretinə bir qullab vurdum. Məhəmmədkazim görüb yaxınlaşdı və mənə çox danladı. O mənə siqaret təklif edən əsirlərlə dalaşdı, məndən uşaq kimi muğayat olurdu. Həmin gün dedi: "Seyid Nasir uşaqdır, mənim oğlum kimidir. Kim onu siqaretə alışırdıma istəsə, Allaha and olsun, bu çəliylə"

¹ Kərim deyirdi ki, əsirlər azad edilsə də, mən İrana qayıtmayacağam. 1990-cı ilin yayında iki ölkənin əsirləri azad ediləndə isə qərarını dəyişib İrana getdi. İraqlılar yaxşı bilirdilər ki, iranlı əsirlər Kərimdən qisas alacaqlar. Əsirlər dəyişilənə yaxın onu 16 sayılı düşərgədən tanınmadığı başqa bir düşərgəyə apardılar. Kərim Mülhəq düşərgəsinin əsirlərindən canını qurtarıb İrana qayıtdı. Tehrandə karantində olanda isə Mülhəq düşərgəsinin uşaqları ondan şikayət etdilər. Müvafiq komitə Kərimi qırmızı siyahıya saldı və əsirlərdən azad edilənlərə aid maddi və mənəvi imtiyazlardan məhrum edildi.

təpəsindən vuraram..." Sonra mənə dedi: "Bax, seyid, sənə də deyirəm: Əgər cürətin varsa, bir də siqaret çək. Allaha and olsun, bütün dostluğumuzu ayaq altına atıb səni də vuraram".

Razılaşdıq ki, təqaüdümün siqaret payını verəndə Məhəmmədkazim mağazaya aparıb qida məhsulları ilə dəyişdirsin.

Bəzi əsirlər hər ayın sonlarında ərəb paltarlarını bir neçə, bəzən hətta iki siqaretlə dəyişirdilər. Bəzi əsirlər də təsbeh, daş heykəl və gözəl naxışlı krujevalar kimi dəyərli əl işlərini bir-iki siqaret qarşılığında iraqılılara verirdilər. Bəzilərinin bir siqaretdən ötrü necə təhqir olunduqlarını görəndə özümdən acıgım gəlir, Məhəmmədkazimə təşəkkür edirdim.¹

Düşərgəyə siqaretin ayağı açıldıqdan sonra casusluq və satqınlıq da çoxaldı. Bəziləri casusluq edib müəyyən əsirləri iraqılılara komandir kimi təqdim edirdilər. Bəziləri deyirdilər: "Özümüz ön xətdə filan əsirin bir neçə iraqılı öldürdüyünü gördük". Naşı casusların yalanları çox vaxt ifşa olunurdu. Casuslar bu işlərindən ötrü iraqılardan yalnız bir-iki ədəd siqaret alırdılar.

Bəziləri də kameralarda baş verənləri nəzarətçilərə çatdırırdılar. Belələrinin aldıqları siqaret ədədi verdikləri xəbərin dəyərinə görə təyin olunurdu. İraqılılar Kərimə yaxşı baxsalar da, yenə zəif və yaralı əsirlərə yaxınlaşıb siqaretlərini almağa çalışırdı. Belə vaxtlarda özünü ağa kimi aparırdı.

Günortadan öncə idi. Uzanmışdım. Kərim mənim siqaret çəkmədiyimi bilirdi. Pəncərənin arxasına gəlib siqaretlərimi zorla almaq istəyirdi. Müqavimət göstərdim. Kərim siqaret istəyəndə onun işgəncə və satqınlıqlarından qorunmaq üçün çoxları verirdilər. Mənə dedi: "Siqaretlərini neyləyəcəksən?"

– Onlarla işim var.

– Məhəmmədkazim Babayiyə verəcəksən?

– İstəsə, məmnuniyyətlə verərəm. Amma o istəmir.

Bəziləri siqaretlərini Ramin Həzrətada verirdilər. Raminin siqaret çəkmədiyini və siqaretlərlə nə etdiyini bilirdim. Həsən Behiştipur demişdi ki, siqaretə görə satqınlıq edənlərin qarşısını almalıyıq.

¹ Əsirlikdən azad olunub Tehranda karantin keçəndə Məhəmmədkazim Babayinin alınıb öpüb dedim: "Məhəmmədkazim, sağ ol ki, o şəraitdə məni siqaret çəkməyə qoymadın". O da məni öpüb dedi: "Əgər nə vaxtsa səninlə kobud davranmışamsa, bağışla, özün üçün etmişəm. Sən oğlum kimi idin. Əgər muğayət olmasaydım, xeyrini istəməyən bəziləri səni aldadıb siqaretə alışdıracaqdılar".

Ramin deyirdi: "Elə etməliyik ki, heç kim iraqılılara yaxınlaşmasın. Bir neçə siqaretə görə satqınlıq edən casuslardan birinin yalanlarına görə tehranlı əsirlərdən birinin qulağının pərdəsi cırılmışdı. Məşhədli bir əsirin də Hamidin çəkmə zərbələrindən bağıracağı yırtıldı və qarnı şişdi. Casuslar yalandan iraqılılara demişdilər ki, qaçmaq istəyir.

Siqaretlərimi Raminə vermək istəyirdim. O, planlı adam idi. Kərim bilirdi ki, Ramin həmin siqaretlərlə casuslara yaxınlaşır və siqaret verərək onları satqınlığa qoymur. Sonralar öyrəndim ki, bəzi casuslar ikili oynayırmışlar; həm casusluq etməmək üçün bizdən siqaret alırdılar, həm də casusluq edərək nəzarətçilərdən alırdılar. Onların çoxu məlumatları Kərimin vasitəsilə ötürürdülər.

Bu gün Kərim yenidən pəncərəyə yaxınlaşıb tənə ilə mənə dedi: "Mən də satqınlıq edirəm. Mənə də siqaret ver, bu işi görməyim".

Casus və xainlərdən heç biri bizə Kərim qədər zülm etmirdi. Kərimin xəyanətlərinə görə bəzi əsirlərin səbir kasaları dolmuşdu, tualetdə işini bitirmək üçün fürsət axtarırdılar. İraqlılar uşaqların Kərimə necə nifrət etdiklərini bilirdilər. Kərim hamının gözü önündə uşaqları pis döyürdü. Şübhəm yox idi ki, itmiş ülgüc uyğun fürsətdə Kərimin işini bitirmək istəyən bir əsirdə idi.

Kərimə dedim: "Kərim, sən hər halda satqınlıq edəcəksən; istər siqaret versinlər, istər verməsinlər".

– Bu düşərgədə mənim sözüümün üstünə söz deməyə heç kimin cürəti yoxdur. Mən ayağına görə sənə heç nə demirəm, yoxsa dərşini verərdim.

– Mənə heç nə deməməklə hünər edirsən. Hələ ki burada hər şey sənə əlindədir.

Elə fiziki şəraitdə Kərimə gücüm çatmazdı. Əgər sağlam olsaydım, İrandan, ailəmdən, həyatımdan və gələcəyimdən keçib başına oyun açardım. İnadkar adam idi. Birinə ilişdisə, əl çəkmirdi. Kimə kin bəsləyirdisə, ayağının altını qazırdı. Cəmil kimi müxtəlif bəhanələrlə günümü qara etməyə çalışırdı. İraqlılar ona tam ixtiyar vermişdilər və onu müdafiə edirdilər. O, Mülhəq düşərgəsindəki iranlı əsirlərin başçısı idi, özünə görə dəm-dəsgahı vardı. Kərimin şəxsi çantamdan siqaretləri götürdüyünü görəndə çantanı əlindən alıb özümə yapışdırdım və dedim: "Kərim, düzdür, sənə baxışında mən yarım adamam, amma nə mənim atam məhəlləmizdə kiməsə bac verib, nə də özüm verəcəyəm. Mən sənə siqaret verən deyiləm".

– Mən sənə işinə baxaram.

– Kərim, get işinin dalınca. Allah ruzini başqa yerdən versin!

Səsimiz ucalanda Yəzddən Həmid Zarezadə və Kerman uşaqlarından Hüseyin Müqimi ilə Murad Kamali Kərimin önünə keçdilər. Məhəmmədkazim Babayi orada olmasaydı, vəziyyət başqa cür olardı. Həmid Kərimə dedi: "Sən necə kişisən ki, bir yarımçıq adamın önündə qoçulanırsan?!" Həmid qeyrətli adam idi, Kərimlə dalaşmağa başladı. Uşaqlar onları bir-birindən ayırdılar. Mənsur Təbriz türkcəsi ilə ona dedi: "Ana-atasız..."

Vəlid Kərimin mənimlə necə rəftar etdiyini görsə də, ona heç nə demirdi. Bu zaman Sami də oraya gəlib Kərimi söyməyə başladı. Özünü düşərgənin nəzarətçiləri səviyyəsində zənn edən Kərim rəftarını izah etməyə çalışdı. Saminin Kərimdən xoşu gəlmirdi. Onu hədələdi ki, əgər yaralı əsirlərlə belə rəftarına davam etsən, Kapitan Xəlilə deyəcəyəm. Saminin sözlərindən sonra Kərim tənə və qəzəblə mənə dedi: "İstixbarətçi Nasir, sənənlə işimiz bitmədi!"

Kərim gedəndə uşaqlara dedim: "Əgər bu çantanı və bir neçə siqaret qutusunu irəqlilər məndən zorla almaq istəsəydilər, bir söz deməzdim. Lakin özü əsir olan bir adamın belə quldurluğu mənə ağır gəlir".

Kərim mənimlə tərs düşdü. Sonralar bir neçə dəfə mərsiyə oxuduğuma görə məni Baş nəzarətçinin otağına apardı və həmin günün intiqamını almağa çalışdı. Bir gün Həmzə diviziyasının uşaqlarından laqeyd bir əsir onun təhriki ilə mənimlə mübahisə edib dedi: "Bura nə İrandır, nə də cəbhə. Biz İraq dövlətinin qanunlarına tabeyik. Siz bu maddahlığınızla bizim vəziyyətimizi pislədirirsiniz. Qoyun əsirliyimizi keçirək..."

Mən də geri çəkilməyib dedim: "Mən düzgün bildiyim hər bir işi görüb öz vəzifəmə əməl edəcəyəm. Siz bu düşərgədə dinsiz olmaq istəyirsinizsə, öz işinizdir. Bizsə əqidəmizə görə əsir düşmüşük".

Bu gün axşam sayından öncə Kərimə dedim: "Kərim, bu gün sənə ürəkdən qarğış etdim. Əmin ol ki, cəddim səni vuracaq!"

Cümə, 9 dekabr 1988

Bir müddət idi iynə-sap axtarırdım. Şalvarım bir neçə yerdən cırılmışdı. Düşərgənin qaydalarına görə iti əşyalar saxlamaq qadağan idi. Əsirlərin ciddi ehtiyacını nəzərə alıb onu qadağan olunmuş əşyalar siyahısından çıxaracaqdılar. Sap sarıdan elə də problemimiz yox idi. Uşaqlar sapı ədyaldan çəkir, corab və ya dəsmal sapından istifadə edirdilər. Bəziləri əl işlərini verib nəzarətçilərdən sap alırdılar.

Sonralar düşərgənin mağazası sap gətirdi. Əsirliyin ilk ilində iynə tapılmırdı. Söz vermişdilər ki, onu da gətirəcəklər. Bəzisi ərəb və nəzarətçilərlə yaxşı münasibətdə olan azsaylı iranlı əsirlərdə dərz iynəsi vardı. Bu adamlar iynəni adətən öz yaxınlarına verirdilər. Əsirlikdə iynə qiymətli əşyalardan sayılırdı.

Urmiyalı uşaqların biri dəsmal sapından bir cüt çəkəkək toxumuşdu. Gözəl işləmiş, iki aydan çox zəhmət çəkmişdi, lakin onu bir iynə ilə dəyişdi. İynə məsələsində özümü təmin etmək qərarına gəldim. Uşaqlar onun texnologiyasını əldə etmişdilər!

Tikiş iynəsi düzəltmək üçün bir tikanlı məftil parçası tapdım. Məftilin başını həyətin beton döşəməsinin kənar hissələrinə sürtüb itilədim. İkinci mərhələdə məftilin o biri başını daşla döyüb yastıladım. Üçüncü mərhələdə polad mismarın ucunu yastı yerə qoyub daşla möhkəm vurub deşdim. Dördüncü mərhələdə isə iynənin aşağısını kameranın betonuna sürtüb səliqəyə saldım və standart iynə formasına düşdü. Onunla asanlıqla tikiş ata bilirdik.

Bəzən sap problemi də yaranırdı. Baş nəzarətçinin otağını təmizləyən əsirlər onların ədyallarından bir qədər sap çəkib gətirirdilər. Uşaqlar bu işin adını "məcburi oğurluq" qoymuşdular. Bəzi nəzarətçilər əsirlərin yenilik və yaradıcılıqlarını görüb təəccüblənirdilər. Onlar etiraf edirdilər ki, iranlılar bu yaradıcılıqla səkkiz il müqavimət göstərüb bizim planlarımızı poza bildilər. Onlar deyirdilər: "Gör sanksiyalar olmasaydı, siz nə edərdiniz!" Cəmil deyirdi ki, Fələstinə qədər heç kim önünüzü kəsə bilməzdi.

Siyasi şöbədə çalışan bəəşçi zabit Şəfiq Asim cəbhədə döyüşçülərin yaradıcılıqları, kreativ işləri barədə dinləməyi sevirdi. Uşaqlar İran xalqının düşmənlərinin tətbiq etdiyi sanksiyaların pik dövründəki cəbhə yaradıcılıqlarından qürurla danışdılar. Bu gün bu haqda kim nə bilirdisə, Şəfiq Asimə və digər nəzarətçilərə qorxmadan danışdı: Hüveyzə gölü üzərində 14 km uzunluğunda Xeybər körpüləri tikilmişdi. Yeri füm və fiberşüşə qarışığından ibarət poliran füm profilindən düzəldilmişdi, o qədər möhkəm idi ki, üzərindən altıtonluq bir yük maşını keçə bilirdi, bombalandığı təqdirdə müxtəlif hissələrini boltla açıb dəyişdirmək olurdu. Ərvənd çayının üzərindəki Besət körpüsü isə Fav şəhəri ilə əlaqə yaratmaqdan ötrü idi, çayın İran sahilini 156 inç borularla İraq sahilinə birləşdirirdi. Çəllək körpüsü isə "Saminül-əimmə" əməliyyatında 220 litrlik çəlləkləri bir-birinə bağlamaqla düzəldilmişdi. Barj körpüsü, hərəkətli və asılqan körpü,

düşmənin qarşısını almaq üçün su maneəsi yaratmaq məqsədilə suvuran kanal... Dənizin və böyük çayların milyonlarla metr kub suyu bir neçə mərhələdə bu kanallardan müəyyən yerlərə vurulurdu. Onlardan biri Ümmülqəsr kanalı idi.

Başqa bir nailiyyət 1750 metrlik Darxuvın tunelinin qazılması idi. Marun körpüsünə doğru irəliləmək üçün üç ay ərzində düşmən mövqelərinə doğru bir kanal qazıldı. Bir metr enində və iki metr dərinliyində qazılmış bu kanal düşmən qüvvələrinin arxasından çıxırdı. Əbabil balonu isə düşmən təyyarələrini çaşdırmaqdan ötrü düzəldilmişdi. Bu balonun materialı və metalın plastikə birləşdirilməsi mürəkkəb cəhətlərindən idi. Bu balon ölkəmizi bombalamaqdan ötrü gəlmiş İraq qırıcılarının radarlarında görünmürdü. Düşmən pilotları göydə sabit qalmış qərribə bir şeylə rastlaşırdılar. Bu da onları bombardmandan daşındırırdı. Bunlardan əlavə, kimyəvi hücumlardan müdafiə avtomobilləri, sabit və mürəkkəb raketlər, 64 və 107 mm kalibrli raketlər, yanacaqdaşıyan tanker, müşahidə qülləsini yuxarı qaldıran cihaz, tüstü buraxan balon, zirehli yolqayıma cihazı, yarımşinli toyota, uzaqdan idarə olunan buldozer, üzən ekskavator, raket yanacağı istehsal edən mikser, döyüşçüləri qumlu və kələ-kötür yerlərdən keçirmək üçün land cruiser avtomobilinə əlavə olunmuş şinlər, səsucaldanlardan ekskavator səsinin yayılması (belə olduqda düşmən səsgələn tərəfə atəş yağdırırdı və əsl ekskavatorlar başqa yerdə istehkam qururdu), düşməni aldatmaq üçün gecə vaxtı Nur çayında sənişinsiz qayıqlara işıq bağlamaq (bu zaman düşmən həmin qayıqlara saatlarla atəş yağdırırdı)...

Bunları danışıqda istixbarətçi zabitin və digər nəzarətçilərin təəccübünü görmək maraqlı idi.

Bazar ertəsi, 12 dekabr 1988

Vəlid kameraya girib atıcılıq yarışı barədə xəbər verdi. Nəzarətçilər İmam Xomeyninin şəklini hədəf yerinə qoyub başının müxtəlif yerləri üçün bal təyin etmişdilər: gözü, alını və əmmaməsi 10 bal, çənə və yanaqları 8 bal, saqqalı 6 bal, digər yerləri 4 bal.

Belə bir yarışın keçirilməsini istixbarətçi zabit Şəfiq Asim təklif etmişdi. O, sirli zabit idi. Bəəsçi və Tikritdən idi. Həftədə bir-iki dəfə düşərgəyə gəlirdi. Hər dəfə gələndə özü ilə mənfur bir plan gətirirdi. Süni edamlar layihəsi də onun fikri idi. Hərdən əsirlərin birini düşərgənin bayırına aparıb divara, İraq bayrağının sütununa və ya

elektrik dirəyinə bağlayırdılar. Bir neçə hərbi də silahla gəlib əsirə deyirdilər ki, səni güllələyəcəyik. Bu bəla bir dəfə mənim də başıma gəldi. Onda mənə "Səddamın əmri belədir ki, kəşfiyyatçı əsirləri edam edəcəyik" – deyəndə həqiqətən inandım. Onun İmam Xomeyniyə nifrəti və düşmənliyi digər zabit və keşikçilərdən çox idi. Yarışın şərtləri açıqlananda uşaqlar etiraz etdilər. Onların müqaviməti və qeyrəti iraqılları hirsələndirdi. Vəlidlə Macid zorakılığa əl atdılar. Uşaqlar yarışda iştirakdan imtina edirdilər. İmamın şəkli Hamidin əlində idi. Şekli kartona yapışdırmışdılar. Vəlid israrla mənim yarışda iştirak etməyimi istəyirdi. Ona dedim: "Təmas xəttində ayağımın kəsilib yalnız dəri və damardan asılı qaldığı vaxt rəhbərimi söymədiyimə görə sizin zabitiniz hər iki ayağıma iki güllə vurdu. İndi sən deyirsən ki, rəhbərimin şəklini nişan alım?! Allaha and olsun, ölsəm də bu işi görmərəm". O dedi: "Onda Xomeyninin şəklinin yerinə sənəni başını nişan alacağım". Dedim: "Başım imamın saçının bir telinə fəda olsun!" Bu zaman kabel və təpiklə məni döyməyə başladı.

Uşaqların müqaviməti ilə üzləşdiyinə və əsirlərin aclıq edəcəklərinə görə bir addım geri çəkildilər. Əsirlərə dedilər ki, özümüz iştirak edəcəyik, siz yalnız tamaşaçı olun. Bir neçə nəfərdən başqa heç kim o təhqiramiz yarışa tamaşa etmədi. Tamaşaçılar casuslar və satqınlar idilər.

Yarış bitəndən sonra Leytenant Fazil siqaret çəkən əsirləri hirsələndirməkdən ötrü dedi: "Yarışda qalib gələnin mükafatı iyirmi qutu siqaret idi".

Bir neçə ədəd siqaretdən ötrü özlərini oda-suya vuran satqın və casuslar da yarışda iştiraka cürət etmirdilər. Onlar ağıllı adamlar idilər; bir ədəd siqaretdən ötrü hər işə əl atsalar da, iyirmi qutu siqaretdən ötrü düşərgənin hamamında başlarına bəla gəlməsini istəmirdilər.

Şənbə, 17 dekabr 1988

Axşamüstü say fiti çalınanda Ələsgər İntizari sıraya bir qədər gec gəldi. Üzü göyərmişdi. Dedim ki, yəqin yenə dili başına bəla olub. Fit çalınmış, əsirlər sıralarda oturmuşdular, Ələsgər isə hələ tualetdən bayıra çıxmamışdı. Hamid tualetlərin qapısını bayırdan bağlamış, Ələsgər içəridə qalmışdı. Ələsgərin boynunda vacib qüsl olanda nəyin bahasına olursa-olsun, qüsl edirdi. Tikrit zindanında əsirlər iki stəkan su ilə qüsl edirdilər. Onlar susuz və çarəsiz şəraitdə olduqlarına görə dəsmalı iki stəkan su ilə isladib bədənlərinə çəkirdilər. Ələsgər

nəzarətçiyə demişdi: “Ağam, bu mənim həmişəki işimdir, amma bu dəfə ilişdim”. Nəzarətçilər elə biliblər ki, Ələsgər tualetin pəncərəsindən qaçmaq istəyir.

Bazar ertəsi, 19 dekabr 1988

Kameraya girmək istəyəndə birdən yerə yıxıldım. Dirsəyimin ağrısından gözlərim qaraldı. Çəliyimi qoltuğumdan kimin çəkdiyini görmək üçün başımı çevirdim. Hamid idi, söyüş söyə-söyə mənim çəliyimlə əsirlərin baş və bədənlərinə vurur, tualet növbəsini tərk edib kameralara girmələrini söyləyirdi. Hamidin "yalla, udxul", "yalla, əbsurə", "qışmar" və digər sözləri hər tərəfə yayılırdı. O anda əlində kabel olmadığına görə mənim çəliyimdən yaxşı dəyənək tapmamışdı. Hamidin çəliyimlə uşaqları döyməsi mənə ağır gəldi. Çəliyimin dəyənək kimi bellərinə vurulduğu bəzi uşaqların özləri mənim qolumun çəliyi idilər: Məhəmmədbağır Vədicani, Cəlal Ləhmi, Əli Yəmani, Tacməhəmməd Komi və Həsən Koştegər.

Çərşənbə axşamı, 20 dekabr 1988

Əlyazmalarımı və mühüm məlumatları çəliyimə yerləşdirmişdim. Onları çıxarıb süngər balışın arasına saldım və Baş nəzarətçinin otağına getdim. Səd orada idi. Məni görəndə kimi tərcüməçini səslədi. Dünənki hadisəni ona izah etdim. Özü uşaqların düşərgənin həyatında mənim çəliyimlə necə döyüldüyünü görmüşdü. Əvvəllər olduğu kimi daha girişini uzatmadım. Səd dedim: "Ağam, siz lütf edib bu çəliyi mənə vermişiniz və onunla yeriyirəm. Sizə minnətdaram. Hamid isə bununla uşaqları vurur. Düzünə qalsa, mən sizin kamera dostlarınızı vurduğunuz çəliklə yerimək istəmirəm. Bu düşərgədə çəliksiz də yaşamaq olar!"

Səd dinməyib fikrə getdi.

Sözlərimi deyib yüngülləşdim. Düşündüm ki, vəzifəmə bir qədər əməl etmişəm. Elə bilirdim Səd bu məsələdə mənim tərəfimdə olacaq. Mən bu fikirdə ikən o, rişxəndlə dedi: "Bu çəliyi sənə İraq verib, Xomeyni verməyib. İraqlılar da bəzən ondan dəyənək kimi istifadə edə bilirlər".

Sözlərimin təsirsiz olduğunu anladım. Hamidin hərəkəti Səd üçün adi bir şey idi. Adi olmasaydı, heç olmasa, ona quru bir xəbərdarlıq verərdi. Qərara gəldim ki, Sədin Hamidi müdafiə etdiyi kimi mən də ürəyim üçün bir iş görmüş olum.

- Mən bu çəliklə gəzərkən dostlarımdan utanıram.
- Utanırsansa, onunla gəzmə.
- Onunla gəzmərəm. Ayağım olmasa da qolum var.

Çəliyimi hirsə yerə qoyub oturdum və qollarımın köməyi ilə Baş nəzarətçinin otağından çıxdım. Özümü yaxşı hiss edirdim. Tək ayaqla hoppana bilməzdim. Kameraya qayıtdım. Çəkələyimin sol tayı sol əlimdə idi.

Axşamüstü Fazil mənə dedi: "Çəliyi oraya qoyub Baş nəzarətçinin otağından çıxanda Hamid Sədə dedi: "Bu istixbarətçi Nasiri bir az cəzalandır, bir-iki ay çəliyini vermə".

Fazilə dedim: "Cəhənnəmə versinlər! Bu uşaqlar mənim ayağım olarlar".

O sıxlıqda çəliksiz yaşamaq çətin olsa da buna razı idim. Birinci həftəni çəkələyin bir tayı və yarım kərpiclə yeriirdim. Hamid mənə xəbərdarlıq edib dedi: "Düşərgədə kərpic qadağandır". Daha ondan istifadə edə bilmədim. Bayıra işləməyə gedən əsirlər problemimi həll etdilər. Hüseyn Cəfəri mənə bir ayaqqabı altı gətirdi. Tualetə gedəndə uşaqların qoltuğumun altına girmələrini istəmirdim. Öz çəkələyimin bir tayı və Hüseynin gətirdiyi ayaqqabı altından istifadə edib oturduğum yerdə gedib-gəlirdim. Tualetə girəndə əllərim murdarlanırdı. Bayıra çıxanda uşaqlar su payları ilə əllərimə su tökürdülər. Uşaqlar israr edirdilər ki, harasa getmək istəyəndə kürəklərinə götürsünlər, amma qəbul etmirdim. Bu gün günorta oturduğum yerdə tualetdən çıxanda Əhməd Amandari dedi: "Niyə inadkarlıq edirsən?! Qoy kömək edim".

Ona dedim: "Öz ayağım üstə durmağı Meysəmdən öyrənmişəm". Məhəmmədbağır dedi: "Qoy bu sözü ayağı olan biri desin".

Cümə axşamı, 22 dekabr 1988

O qələbəlikdə çəliksiz hərəkət etmək çətin idi. İki əl və bir ayağımla kameradan çıxanda Vəlid mənə dedi: "Salam, dana, necəsən? Quzular kimi yeriirsən". Məni bu qədər təhqir etdiyinə görə çox narahat oldum.

Günortaya yaxın komandir müavini Leytenant Qəhtan düşərgəyə girdi. Qəhtan qısa boy və kök adam idi. Haralı olduğunu bilmədiyim yeganə zabıt idi. Çox yeyən idi. İyirmi nəfərin payı olan bir toyuq onun yalnız nahar yeməyi olurdu. Ələsgər İntizari Macidə Leytenant Qəhtan

barədə demişdi: "Doğru deyiblər ki, dünyaya həris olan acdır, bir çörəyə qane olan isə tox!"

Düşərgəyə girən kimi özünü ciddi və hirsli göstərməyə başladı. Nəzarətçi və əsirlər bilirdilər ki, qışqırtısı içiboş nağara kimidir. Buna görə də hirsənib hədə biçəndə Hüseyn Şükri deyirdi: "Səs-küylü buludun yağmuru olmaz". Arif Yəzdanpənah onu "Yağışsız gurultu" adlandırırdı. Nəzarətçilər də onu çox saymırdılar. Onlar vəzifəsi Qəhtandan aşağı olan Leytenant Həmiddən daha çox çəkinirdilər. Leytenant Qəhtan iştahlı və çoxyeyən olmasından əlavə əsirlərin əl işlərinə də tamahkar idi. Zindana girəndə dedi: "Yoldaşımın iranlıların əl işlərindən xoşu gəlib. Sizin əl işləriniz çox gözəldir. Yaxşı nəyiniz var?"

Bunu deyəndə yanımda oturmuş Məhəmmədbağır Vicdani dilləndi: "Xanımı çox əziyyət çəkib. Sacidə¹ də bizim əl işlərimizi görəsə, xoşu gələr".

Qəhtan yaxşı əl işlərini mənimsəmək üçün kameraları gəzdi. Uşaqların sənət əsərlərini görəndə ən yaxşısını seçib aparırdı. Qiymətli işlər görmüş bəzi uşaqlar onları gizlətməyə çalışırdılar. Lakin nəzarətçilər kimdə yaxşı nəyin olduğunu bilirdilər, uşaqları həmin əşyaları düzəldəndə görmüşdülər. Leytenantın xoşu gəlsin deyə uşaqların əşyalarını axtarıb əl işlərini Qəhtana göstərdilər. Nəzarətçilər də əsirlərin razılığına əhəmiyyət vermədən istədiklərini aparırdılar. Qəhtan nəzarətçilərin əsirlərin dəyərli əsərlərini apardıqlarını biləndə hirsəndi və onlardan bütün apardıqlarını ona vermələrini istədi.

Kapitan Xəlil Qəhtanın və nəzarətçilərin bu işi ilə razı deyildi. O, tapşırırdı ki, İraqın heysiyyətini qorumaq üçün əsirlərin əl işlərini onlardan almasınlar. Lakin heç kim Qəhtanın və bəzi nəzarətçilərin bu əmrə tabe olmadıqlarını Kapitan Xəlilə deməyə cəsarət etmirdi. Uşaqlar özlərinə başağrısı yaratmaq istəmirdilər. Kapitan Xəlilin özü şəxsiyyətli adam idi, heç vaxt Qəhtan kimi etməzdi. Leytenant Həmid də belə keyfiyyətlərinə görə Kapitan Xəlilə bənzəyirdi. Qəhtan isə düşərgəyə parça gətirib uşaqlara demişdi ki, onları xanımı üçün güllü krujeva və naxışlarla bəzəsinlər.

Uşaqlar dəyərli işlər ərsəyə gətirmişdilər. Onlar neylondan süfrə, metal yağ qutularından xəkəndaz, qaşiq və tablo, corab, kisə, dəsmal və ədyal iplərindən papaq, şal, şərf, bel şalı və çəkələk, gil və gipsdən

¹ Səddamın arvadının adıdır.

gözəl heykəl, cırılmış futbol topundan şap-şap, taxtadan müştük və sənətkarcasına yonulmuş gözəl tablolar düzəldirdilər. Uşaqların biri bir nəzarətçi üçün xaç yonmuşdu. Salvan ona qələm, çəkic və digər lazımı materiallar gətirmişdi. Təxminən iki aydan sonra Salvanın istədiyi heykəl ərsəyə gəldi. Həmin əsir işləyəndə həmişə dodaqaltı oxuyurdu.

Qəhtan uzun müddət Məşhəddən olan Əli Yəmanın müştüyü ilə siqaret çəkirdi. Peşəkarcasına hazırlanmışdı. Müştüyün başı əjdaha ağzı idi, ağzına siqareti qoyanda xüsusi gözəllik yaranırdı.

Uşaqlar adi daşları həyətin betonuna sürtüb ürəkləri istəyən formaya salırdılar. Uşaqlar günlər, bəzən də aylar sərf etdikləri sənət əsərlərini hazırlamaq üçün xüsusi şəraitlərdə nəzarətçilərdən dərman, qələm və kağız alırdılar.

Doktor Camal deyirdi: "Biz yaralı əsirlərin əl işlərini alıb dərman veririk".

Uşaqların çoxu qan ishalına və digər iltihabi xəstəliklərə düşər olmaları xilas etmək üçün ən qiymətli əsərlərini bir neçə dərman qarşılığında verməyə məcbur olurdular.

Düşərgədə 85-dən çox əsir qan ishalına və digər naməlum xəstəliklərə görə həyatla vidalaşdı. İraqlılar əsirlərin ehtiyacını bildiklərinə görə məzuniyyətə gedəndə şəhərlərinin apteklərindən bizə lazım olan dərmanları ucuz qiymətə alıb düşərgədə əl işləri ilə dəyişdirirdilər.

Çərşənbə, 28 dekabr 1988

Artıq doqquzuncu gün idi ki, çəliksiz idim. Uşaqlar buna görə narahat idilər. Mənim çəliyimlə döyülənlər iki əl və bir ayaqla necə yeridiyimi və Vəlidin mənə "necəsən, dana" dediyini görəndə deyirdilər: "Sən çəliyi iraqlılara verməməli idin. Bu zaman iraqlılar ziyan çəkmirlər, bədəninin bir üzvü kəsilmiş iranlı əziyyət çəkir. Onlar əksinə, sevinirlər. Sən bu işinlə bizi incidir, iraqlıları sevindirirsən".

Bu gün Səd kameraya girib üzümə möhkəm bir sillə vurdu və mənə 10 sayılı təcridxanaya göndərdi. Məhəmmədbağır Vicdani ilə Əli Yəmanın yanında olmaq istəyirdim. Dostlarımdan ayrıldığıma görə narahat idim. Nə baş verdiyini bilmirdim. Fazili çağıranda qəzəbinin səbəbini dedi. Sadiq Ahəngəranın şeirlərini oxumağın bu qədər ziyanlı olacağını düşünməzdim. Əşyalarımı toplayıb 10 sayılı təcridxanaya getməzdən öncə mənə Baş nəzarətçi otağına apardı. Orada yarım saat gözləyəndən sonra Leytenant Fazil gəldi və Səd məsələni ona danışdı.

İraqlılar Ahəngəranı yaxşı tanıyırdılar. Leytenant Fazil Hamidə dedi: "İndi ki əlimiz Xomeyninin bülbülünə çatmır, bunu vurun!"

Bəzi ərəb əsirlər zabitlərə demişdilər ki, bütün bəsicilərin cəbhəyə gəlməsinə Ahəngəran səbəb olub. Leytenant Fazil soruşdu: "Doğru deyirlər ki, Xomeyninin bülbülü oxuyanda sizin hamınız iraqlıları öldürmək üçün cəbhəyə yollanırsınız?"

Dedim: "O qədər də deyil. Bəsicilər imama və vətənlərini müdafiə etməyə görə cəbhəyə gəlirlər, amma Ahəngəranın da təsiri olub".

Leytenant Fazil kamerada uşaqlara oxuduğum şeirləri onun üçün də oxumağımı israrla istəyirdi. Mənə çətin idi. Bir qədər naşılıq və uşaqlıq etmişdim. Casuslar şeirləri dəqiq əzbərləyə bilməmişdilər, amma məzmunu iraqlıları özündən çıxarmışdı. Oxuduğum şeirlər, Əli Yəmanın sözü ilə desəm, təhlükəli növdən idi: "Biz Səddamın başını peşmanlıq daşına vuracağıq"; yaxud: "Bizə qarşı ayağa qalxanla amansız döyüşə hazırıq"; yaxud: "Qüdsün azadlığı Kərbəladan keçməlidir! / O başsız məzarın yanından keçməlidir! / İrəli, ey aslan döyüşçü, evi düşməndən al!" Onları ən çox Ahəngəranın bu məsnəvisi hirsələndirmişdi:

Düşmənlə vuruşacağıq ki, müharibə olmasın,
Qəhrəmanların üzərində xarlıq qalmasın.
Avtomat səsinə gülürük, çünki
Bu nəğmədən gözəl ritm yoxdur.
Bizim gözümdə meydan və səngərdə
Qan qırmızısından gözəl rəng yoxdur.
Son ana qədər düşmənlərlə vuruşacağıq,
Hətta əlimizdə daşdan başqa bir şey qalmasa da.

İraqlılar bu şeirin son beytini hirsələ təkrarlayırdılar. Fikirləşirdim ki, artıq işim bitdi. Uşaqlar məndən ötrü narahat idilər. İraqlıların hirsələnməyə haqları vardı. Bir dəfə Bağdadın əl-Rəşid hospitalında uşaqlara Ahəngəranın şeirlərini oxumuşdum. Onda Lətif Dehqan dadıma çatmışdı; hərçənd Ahəngəranın şeirlərinin yanlış tərcüməsi onu ilişdirmişdi. O həmişə mənə deyirdi: "Sənin səsin Ahəngəranın səsinə bənzəyir, onun kimi oxuyursan. Nə vaxtsa başına bəla açacaqsan".

Lətifə demişdim ki, daha oxumamağa çalışacağam, amma bilmirəm nədənsə bacarmırdım. Özümü müdafiə etməyə heç bir yol yox idi. Məni dinləyənlərin arasında satqının olacağını düşünməzdim. Səd

həmin şeirlərin bəzisinin məzmununu mənə danışdı. Dəqiq olmasa da, düz idi. Səd deyirdi: "Şeirlərinə deyirsən ki, biz prezident Səddamin başına daş vurucağıq?! Sən deyirsən ki, düşmənlərlə ölənə qədər vuruşacağıq, hətta silah olmasa daşla vuruşacağıq?!"

Heç bir sözüm yox idi. Fazil o qədər hirsələnmişdi ki, oradaca Hamidə məni vurmasını əmr etdi. Hamid başıma bir çəkələk tayını qoyub dedi: "Əllərinə otuz kabel vurucağam, çəkələk başından düşməməlidir. Hər dəfə düşəndə zərbələrə onu əlavə olunacaq". Çəkələk iki dəfə başımdan düşdü və hərəsinə görə əlavə on kabel zərbəsi nuş etdim. Hamid məni cəzalandırmış olsa da, Vəlid kameraya qayıtmağıma icazə vermədi. 10-15 dəqiqədən sonra Siyasi şöbənin zabiti Şəfiq Asim gəldi. Şəfiq bir neçə gün öncə iranlıları məcusi, kafir, iraqıqları isə əsl müsəlman və Peyğəmbər davamçısı hesab edəndə ona demişdim: "Ağam, əgər siz müsəlman, bizsə kafiriksə, bəs nə üçün bizi camaat namazı qıldığımızı və Peyğəmbərin ailəsinə əza saxladığımızı görə döyürsünüz?!"

Şəfiq Asim Vəlidə əmr etdi ki, məni bayıra çıxarıb cəzalandırsın. Məni başqa bir nəzarətçinin cəzalandırmasını istəyirdim. Keçən həftə Vəlid məni çox pis döymüşdü.

Həmin gün Vəlid vəhşi kimi uşaqların birinin canına düşüb döyürdü. Azərbaycan türklərindən, Səlmasdan Məhəmməd Əhmədzadə. Vəlid yumruqla onu vurmuşdu, burnundan qan axırıdı. Köynəyi də qana bulaşmışdı. Səbəbini Hüseyn Rəhimian danışdı: Məhəmməd Əhmədzadə xurma toxumlarından gözəl bir təsbeh düzəldibmiş. Vəlid onu almaq istəmiş, o isə verməmiş və Vəlidə demişdi: "Bu təsbehi anama düzəltmişəm". Vəlid demişdi: "Məgər sən azadlığa çıxacaqsan ki, anana təsbeh düzəldirsən?!" O demişdi: "Hər halda, bir gün azad olacağam, həmişə burada qalmayacağam. Əgər bir neçə ilə azadlığa çıxmasam, sənə verərəm". Vəlid təsbehi onun əlindən çəkmiş, təsbehin ipi qırılmış və dənələri yerə tökülmüşdü. Vəlid buna hirsələnib üzünə yumruq vurmuşdu.

Həmin gün onu qanlı köynəkdə görüb narahat oldum. Hüseyndən onu kimin vurduğunu soruşanda Vəlidin adını çəkdi. Dedim: "Vəlid adam deyil, vəhşidir, yeri düşərgə yox, zooparkdır". Həmin gün bu söz Vəlidin qulağına çatdı, yanıma gəlib qulağımın dibinə möhkəm bir sillə vurdu və dedi: "Hə, istixbarətçi Nasir, kimin yeri zooparkdır?!"

Şəfiq Asim Vəlidə məni cəzalandırmasını əmr edəndə bildirdim ki, o sözün acığını da çıxacaq. Hərçənd onun əvvəldən də məndən acığı gəlirdi və həmişə məni cəzalandırmaq istəyirdi.

Vəlid hirsələ məni düşərgənin bayırına apardı, gözünü gözümə dikib dedi: "İstixbarətçi Nasir! Sənə elə bir zoopark göstərəcəyəm ki, zoopark arzulayacaqsan!"

Baxışımla onu daha da hirsəndirməmək üçün başımı aşağı salmışdım. Vəlid təxminən bir metr yarım uzunluğunda bir elektrik kabelini uzağa tulladı, sonra əllərimi arxadan bağlamağı əmr etdi. Macid qollarımı bağlayan sonra dedi: "Get, həmin kabeli dişinlə götür və buraya gətir!"

Fazil tərcümə edirdi. Bir müddət idi ayaq dırnağım ətimə girmişdi və çirk edirdi. Bir ayaq üstə hoppana bilmirdim. Fazilə dedim: "Hamid Baş nəzarətçi otağında məni cəzalandırdı, Vəlidə de ki, mənə başqa bir cəza versin". Fazil onu razı salmağa çalışdı, amma Vəlid razılaşmadı. Bütün ağrı və çətinliklərə baxmayaraq, özümü birtəhər kabelə çatdırdım. Uzanıb kabeli dişimlə götürdüm. Tək ayaq üstə hoppanda tarazlığımı itirirdim, kabel ağzımdan düşürdü, məcbur olub yenidən uzanır və kabeli dişimlə götürürdüm. Kabeli gətirib Vəlidin önünə atanda məni hirsəndirməkdən ötrü yenidən deyirdi: "Təkrar elə!"

Bu iş on dəfədən çox təkrar olundu. Bütün paltarlarım toz-torpağın içində idi. Bir ayağı olmayan və qolları bağlanmış adam üçün bu, ağır cəza idi. Hər dəfə kabeli götürəndə yerə uzanmalı, dişimlə götürməli, sonra isə sol çiyini üstə qalxıb oturmağa idim. Buraya qədər rahat idi, lakin ayağa qalxanda çox çətinlik çəkirdim. Axırncı dəfələrdə Fazilə dedim: "Vəlidə de ki, məni kabellə vursa, daha yaxşıdır".

Vəlid dedi: "Bir də Xomeyninin bülbülünü yamsılayacaqsan?"

– Çalışacağam ki, yamsılamayım.

– Kimin yeri zooparkdır?

– Meymunun və vəhşi heyvanların.

Fazil dedi: "Ondan üzr istə, de ki, səhv etmişəm". Fazilə dedim: "Üzr də istəsəm, ələkən deyil".

İstəməsəm də Fazilin ısrarı ilə Vəliddən üzr istədim və taqətimi itirib yerə yıxıldım. Cəzam hələ bitməmişdi. Vəlid bu işi daha üç dəfə təkrarlaşdırmağı istəyirdi. Lakin məni öldürsəydi də daha bu işi görə bilməzdim. Ağzım və çənəm ağrıyırdı, ləhləyirdim. Məndən əl çəkdiyinə görə sevinirdim. Yaxşı təcrübə idi. Öz-özümə dedim ki, bundan sonra oxuyanda ehtiyatlı olmalıyam, nə Ahəngərindən

oxumalıyam, nə də Vəlidin yerinin zoopark olduğunu deməliyəm. Vəlid sakitləşəndən sonra dedi: "Yaddan çıxarma, öz yerin zooparkdır!" Əli ilə düşərgəni göstərib dedi: "Bu düşərgə zooparkdır, içəridəkilərin hamısı heyvandırlar. Biz siz heyvanlara keşik çəkirik".

Məni incitməsin deyə sözlərinə dözməyə məcbur idim. Ürəyimdə isə deyirdim ki, heyvan sənin əcdadındır.

Fazil qollarımı açdı. Düşərgəyə girəndə Vəlid dedi: "Dayan!"

Dayandım. Dedim ki, yəqin yenə işgəncə vermək istəyir. Dönəndə mənə dedi: "İstixbaratçı Nasir, sənə bir sualım var, amma düzünü deyəcəksən".

– Hə, deyərəm.

– Əgər indi silahın olsaydı, mənə neyləyərdin?

Məqsədini başa düşdüm. Ona nə qədər nifrət etdiyimi bilmək istəyirdi. Sakit qalıb nə deyəcəyimi fikirləşdim. Cavabını vermək istəmirdim. Belə vəziyyətlərdə nifrətimi dilə gətirməməli idim. Ondan və əməllərindən bezmişdim. Məndən əl çəkməsi üçün dedim: "Silahın yeri müharibədir. Burada silahım yoxdur ki, ondan istifadə də edim".

İsrarla cavab istəyirdi. Dedi ki, cavab verməyincə kameraya buraxmayacaq. Ağıllı cavab verməyə çalışdım ki, hirslənməsin. Nə deyəcəyimi fikirləşdiyim yerdə dedi: "Məndən nə qədər acığın gəlir?"

Sualdan yayınmağa çalışıb dedim: "Mənim nifrətim sənə ziyan yetirməz. Məgər bir əsirin sənə nifrət edib-etməməsinin nə əhəmiyyəti var?!"

– Əgər bir gün azad olub İrana getsən və mənə İranda görsən, nə edərsən?

Bu sualı verəndə sevindim. Ona nifrət etsəm də, bir gün azad olub onu İranda görsəydim, vəziyyət fərqli olardı. Ona dedim: "Mənə işgəncə verdiyinə görə səndən acığım gəlir, amma səni İranda görsəm, evimizə dəvət edəyəm, sənə bir qonaq kimi qulluq etməyə çalışaram".¹

– Sən əsir olduğun üçün bunu deyirsən.

– Əgər Allah eləsə, biz azadlığa çıxıb İrana getsək, siz də İrana gəlsəniz, görərsiniz ki, biz iranlılar sizin fikirləşdiyiniz qədər pis adamlar deyilik.

¹ 1991-ci ildə xatirələrimi yazanda qərara gəldim ki, kitabı Vəlidə ithaf edim. Həmin il bu xatirəyə çatanda öz-özümə dedim: "Kaş həmin gün Vəlid bu sualı verəndə ona belə cavab verəydim: "Azadlığa çıxıb xatirələrimi yazanda kitabımı sənə ithaf edəcəyəm".

Cümə, 30 dekabr 1988

Bu gün təsbehimi Salvanın yarımçıq bir karandaşı ilə dəyişdim. Xurma toxumu ilə hazırlanmış təsbehimin dəyəri on dinardan çox idi, yarımçıq bir karandaşın dəyəri isə yüz fildən də az. Bir İraq dinarı isə min fild edirdi. Bir neçə gün idi yazmağa qələm və karandaşım yox idi.

Təsbehimi saxlayıb azadlığa çıxanda atama vermək istəyirdim. Arzum bu idi ki, atam onun xatirəsi ilə İraq xurmalarının toxumlarından düzəltdiyim təsbehlə zikr desin. Düşünürdüm ki, İraq xurmaları Əhli-beyt imamlarını ona xatırladacaq. O təsbehi düzəltməkdən ötrü iki aydan çox əziyyət çəkmişdim. Salvan yarımçıq bir karandaşla gözəl bir təsbeh qazandığına görə sevinirdi. Məni hədələdi ki, karandaşı ondan aldığı sənədləri söyləsəm, dilimi kəsəcək. Gündəlik qeydlərimin və əsirlik xatirələrimin kodlarını yazmağa qələmim yox idi. Təsbehimi ona verəndə heç bir imkan olmadan onu necə düzəltdiyimi bilmək istəyirdi.

Xalid Məhəmmədinin tərcüməçiliyi ilə Salvana dedim: "Əvvəlcə xurma toxumlarını 40-50 saat suda saxlayıb yumşaldır, sonra betonun üstünə bir qədər su töküüb toxumları sürtür və istədiyimiz formaya salırıq. Toxumlar eyni ölçü və formada olmalıdır. Növbəti mərhələdə iti bir şeylə üzərlərinə istədiyimiz naxışı çəkirik. Əsirlər xurma toxumlarının üzərinə daha çox məsum imamların adlarını həkk edirdilər. Sonda toxumları iki tərəfdən deşib sapı keçiririk".

Bazar günü, 8 yanvar 1989

Darıxırdım. Hələ də çəliyim yox idi. Vəlid hər şeyi bacaran Əli Yəmanın mənə taxtadan çəlik düzəltməsinə icazə vermirdi. Həsən Behiştipurun yanına getdim. Onun sözləri adamı yüngülləşdirirdi. Onun düşərgədə olması bir nemət idi. O, Behzad Rövşənin köməyi ilə qoşduğu bir şeiri mənə oxudu. Bu şeir İkişairli şeir kimi məşhurlaşmışdı. Behiştipur onun bəzi misralarına çatanda bizə nəsihət verirdi. Bəzilərdən ürəyi dolu idi. O, şeirin bir yerinə çatanda dedi: "Uşaqlar, əsirlikdə yola getməyi, məyus olmamağı və mərdliyi şamdan öyrənməliyik. Adam yana bilər, amma möhkəm olmalıdır. Heç bir namərdin və düşmənin qarşısında əyilmək istəməyən adamlar yola getməyi, mərdliklə dayanmağı şamdan öyrənməlidirlər. Şam yanıb əriyir, amma ayaq üstə yanır, mərdcəsinə yanır və nəhayət, sona çatır. Şam yana-yana sınıdır, bizim bəzilərimiz isə tez sınıdır. Kaş

mərdcəsinə dayanmaqda və yanmağa dözməkdə şam hamımıza örnək olaydı".

Bu gün Behiştipurun mənə oxuduğu şeir bu idi:

O qədər izzət, qürur və başucalığı əldən çıxdı,
Avtomatın əldən çıxdığı gün əldən çıxdı.
Silahımın üstünə iradəsizlik tozu qonub,
Üzün tozu da avtomatın əldən çıxdığından oldu.
Səma mənim qeyrətli əllərimə baxan gün
Bütün qürurum səpələndi, fürsət əldən çıxdı.
Qırmızı ölüm seçiminə bizdə cəsarət yoxdur,
Çünki zillətlə yaşayan xar olduq, şəhadət əldən çıxdı.
Şamın cəsarətinə, mərdliyinə və müqavimətinə bax:
Sərv kimi ayaq üstə dayandı, canı əldən çıxdı.

Bazar ertəsi, 9 yanvar 1989

Bu gün səhər çəliyimi gətirdilər. Deyəsən doktor Müəyyid Leytenant Həmidə mənim çəliksiz olduğumu demişdi. Leytenant Həmid nəzarətçilərin çəliyimi aldığını bilmirdi. Hamidin çəliyimlə uşaqları döydüyünə görə özüm belə istəmişdim. Leytenant Həmidin də bir ayağı protez olduğuna görə məni başa düşürdü. Vəlfəcr-8 əməliyyatında, Fav bölgəsində ayağı kəsilmişdi.

Çərşənbə, 18 yanvar 1989

Dünən günortadan sonra uşaqların çoxu tualetə gedə bilməmiş, gecə çarəsizlikdən su stəkanlarına sidiklərini axıtmışdılar. Qış girəndən bəri böyrək və sidik kisələrində problemi və ya qan ishali olanların bundan başqa yolları yox idi. Axşamüstü saat 6-da kameralara girəndən ertəsi gün səhər saat 8-ə qədər 14 saat müddətində tualetsiz qalırdıq.

Bəzi uşaqlar beşikloluq yağ qablarından, plastik serum kisələrindən, kompot və ya tomat qablarından istifadə edirdilər. Bu qabları saxlamaq qadağan olsa da, uşaqlar onları ədyalın altında gizlədirdilər.

Həmin günlərdə özüm bir gilə kompotunun qabından istifadə edirdim. Sonralar kompot və tomat qablarını aldılar və digərləri kimi stəkandan istifadə etməyə məcbur oldum.

Ötən həftə Salvan gilə kompotunu içəndə tez-tez ona baxırdım. Onun da mənə baxışından bildim ki, ürəyimdən kompot keçdiyini

düşünür. Əslində elə idi. O, giləs yeyəndə ağzım sulanırdı. Mənim ona baxışım həm gilaslara, həm də kompotun qabına görə idi. Salvan qabı mənə verdi. İçində dörd-beş giləs da qalmışdı. Gilələri yeməzdən öncə onların bitəcəyi haqda düşünürdüm.

Bu günə qədər giləs kompotunun qabından istifadə edirdim. Axşam uşaqların çoxu ötən gecələrdə olduğu kimi məcburən stəkanlara və qutulara işəmişdilər.

Sübh namazından sonra və saydan qabaq uşaqlar sidiklə dolu stəkan və qutuları sıra ilə bir tərəfə düzdülər, stəkanların üstünə bir parça karton, kartonun üstünə də ədyalları qatlayıb qoydular. Bütün bu tədbirlərə baxmayaraq, onların pis qoxusu ilə bacara bilmirdik. Kameradan üfunət iyi gəlirdi. Uşaqlar fürsət axtarırdılar ki, səhər sayından sonra onları tualetə boşaltsınlar.

Səhər tezdən Səd əsirləri saymaq üçün kameraya girəndə ətrafa şübhəli baxışından nə baş verdiyini bilmiş, amma üz vurmamışdı. Çıxanda kamera başçısına dedi: "Mən deyənə qədər heç kim kameradan çıxmasın!"

"Bayıra" fiti çalınan kimi əsirlər sidiklə dolu stəkanlarla tualetlərə qaçdılar. Hamid, Vəlid, Salvan və Macid tualetlərin qapılarının önündə dayanmışdılar. Uşaqlar içəri girmək istəyəndə Hamid dedi: "Hamınıza dayanın!"

Uşaqlar dayandılar. Vəlid dedi: "Biz bilirik ki, siz stəkanlarınıza sidik tökmüsüz".

Uşaqlar istəyirdilər ki, səhər yeməyi və çay bölgüsü bitmədən stəkanları tualetlərə boşaldıb çay paylarını alsınlar. Onlar axşam çarəsizlikdən murdarlanan stəkanlarda çay içir, oruc tutanlar nahar paylarını həmin stəkanlarda iftara və obaşdana saxlayırdılar. Stəkanları yuyucu tozu və ya qabyuyan maye ilə sürtmədən adi su ilə yuyurduq. Buna görə uşaqların çoxunda qan ishalı yaranmışdı. Hamid dedi: "Yaxşı qulaq asın: Hər kəs sidik stəkanını öz başına boşaltsın!"

Uşaqlar etiraz edəndə Vəlid dedi: "Sidiyinizlə qüsl edin!"

Hamid əlinə bir sellofan parçası keçirib bəzi uşaqların sidik stəkanını başlarına boşaltdı. Nəzarətçilər istəyirdilər ki, daha heç bir əsir çay içdiyi stəkandan sidik üçün istifadə etməsin. Lakin bu, mümkün deyildi.

Tualetlərə giriş qapısının önündə acınacaqlı səhnə vardı. Dəhlizlər nəcislə dolu idi, paltarlarımız sidiklə islanmışdı. Hamid əsirlərin birinin əlindən stəkanı alıb sidiyi üzümə atdı. Özüm-özümdən

iyrənirdim. Bəzən mənə hörmət edən Sədə dedim: "Axı siz də bizim yerimizdə olsaydınız, çarəsizlikdən çay içdiyiniz stəkandan belə istifadə edərdiz".

Cavab eşitməyəndə sözümə davam etdim: "Elə bilirsiniz ki, hər gün su və çay içdiyimiz stəkanı murdarlamaqdan xoşumuz gəlir?! Sizin yaratdığınız şəraitə görə buna məcburuq".

Mülhəqdə olduğumuz müddətdə, xüsusən qış fəslində hamı belə edirdi.

Cümə, 20 yanvar 1989

Gecənin yarısı, hava çox soyuq idi. Seyrək yağış və dolu yağırıdı. Bir tərəfdən də küləyə görə uşaqlar kameraların içində ədyallara sığınmışdılar. Çoxlarının böyrək və sidik kisəsi narahatlıqları vardı, yenə özlərini stəkana boşaldırdılar. Bəziləri də döyülməməkdən ötrü səhərə qədər çətinliklə dözürdülər. Stəkanları boşaltmaqdan ötrü xüsusi bir üsula əl atdıq. Səhərə qədər dözə bilməyənlər serum kisələri və ya tomat qablarından istifadə etdilər. Dünən Fazil Rəhimdən bir şpris almışdım. Gecənin sonlarında özümü boşaltmaq üçün qapının arxasında oturdum. Sidiyi şprislə çəkib qapının açar yerindən düşərgənin torpaq həyətinə boşaltdım. Yağışdan sui-istifadə etmək istəyirdim. Hamid növbətçi idi, dəhlizlərdə gəzişirdi. Bizim kameranın qapısının arxasında dəhlizə sidik tökülmüşdü. Deyəsən, şprislə uzağa yaxşı boşalda bilməmişdim. Hamid kameranın açar yerindən sidik töküldüyünü görmüş və içəri baxmaq üçün aşağı əyilmişdi. Onun oradan baxdığını bilmirdim. Şprisi boşaldanda birdən Hamidin qışqırtısını eşitdim. Şpris Hamidin üz-gözünü nişan almışdı.

Uşaqlar fədakarlıq edib bunu öz üzərlərinə götürmək istəyirdilər, amma razı olmadım. Kameradakı casuslar da mənim işim olduğunu deyəcəkdilər. Onda isə həm mənə işgəncə verəcəkdilər, həm də fədakarlıq edənə.

Səhər tezdən Hamid məni bayıra apardı və bu dəfə xüsusi tərzdə cəzalandırdı. Üzümə bir neçə sillə vurandan sonra əlli kabel zərbəsinə məhkum etdi. Divarın kənarında dayanmışdım. Sağ əlimin üstünə su ilə dolu bir stəkan qoyub kabellə sol əlimə vurmağa başladı. Mənə dedi: "Stəkan hər dəfə yerə düşəndə cəzana on kabel əlavə edəcəyəm". Çox çalışsam da, stəkan dörd dəfə əlimdən düşdü. Hamid hər on zərbədən sonra stəkanın yerini dəyişib bu biri əlimə vururdu. Ciddi cəzalandırılsam da, uşaqların sidiyini istəmədən Hamidin üzünə

tökdüyümə görə sevinirdim. Elə bilirdim ki, kalaşnikovun otuzpatronluq bir darağını ona boşaltmışdım. Allahın işinə bax! Üç gün öncə bir stəkan sidiyi üzümə çırpmışdı. İndi də mən istəmədən sidiklə dolu bir şprisi onun üzünə boşaltmışdım.

Hamidin qardaşı Kərbəla-5 əməliyyatında öldürülmüşdü. Əmisi oğlu da 300 hərbi ilə birgə İraq ordusunun dördüncü korpusunun komandiri General Hişam Sabah əl-Fəxrinin əmri ilə Bədr əməliyyatında fərariyə görə əl-İmarə şəhərinin futbol stadionunda edam olunmuşdu. Buna görə əsirlərə böyük nifrəti vardı.

İraqda düşərgə nəzarətçilərinin şərtlərindən biri müharibədə yaralanmış və ya yaxın qohumlarından birini itirmiş olmaları idi. Mülhəq düşərgəsinin nəzarətçilərinin 70 faizi belələri idi. Halbuki İranda bunun əksi şərt idi. Orada əsir düşərgələrinin qanunlarından biri bu idi ki, nəzarətçilərin birinci dərəcəli qohumlarından heç kim müharibədə şəhid edilmiş olmamalıdır.

Səkkizinci fəsil:

16 Saylı düşərgə, Tikrit

Bazar günü, 22 yanvar 1989 - 16 Saylı düşərgə, Tikrit

Günortadan qabaq Səd yerdəyişməyə hazırlaşmağımızı əmr etdi. Əşyalarımızı götürüb hazır olduq. Bütün əmlakım bir çantadan, bir metal stəkandan və bir uzun ərəb paltarından ibarət idi. Ürəyim istəyirdi ki, Vəlidin olmadığı bir yerə gedim. Vəlidsiz həyat mənə gözəl idi, özümü rahat hiss edirdim. Vəlidin özü də bilirdi ki, o olmasa, əsirlikdə mənim problemim olmaz. Bilmirəm həmin gün fikrimi necə oxudu. Məni hirsəndirməkdən ötrü tərcüməçini çağırıb dedi: "İstixbarətçi Nasir, sən hara getsən, mən də gələcəyəm".

Qanım qaraldı. Az öncə ondan qurtulacağımı düşünürdüm. Deyəsən, Vəlidlə mənim taleyim bir-birinə düyünlənmişdi.

Bizi ümumi yataqxanalara apardılar. 16 Saylı düşərgənin beşinci yataqxanası Səlahəddin qarnizonunun şərqində yerləşirdi.

Yataqxanaları tikanlı məftil topaları, müşahidə qüllələri və bir neçə zirehli texnika əhatəyə almışdı. Güclü mühafizə sistemi vardı. Hər bir yataqxananın giriş qapısının üstünə böyük projektorlar qoyulmuşdu. 1 və 2 saylı yataqxanalar yan-yana idi, müştərək gəzinti yerləri vardı. 3, 4 və 5 saylı yataqxanalar 1 və 2 saylı yataqxanalardan yüz metr cənubda yerləşirdi, sıx tikanlı məftillərlə onlardan ayrılırdı. Bizim yataqxanada beş tualet və beş hamam vardı, yataqxananın şərq bucağında yerləşirdi.

Müharibə vaxtı bu yataqxanalardan İraqın üçüncü korpusunun tank və zirehli texnikalarını saxlamaq üçün istifadə etmişdilər. Səlahəddin qarnizonunun bir hissəsi İraqın Hərbi Hava Qüvvələrinin təlim yeri idi.

Hər beş yataqxananın müştərək mətbəxi vardı, düşərgənin giriş qapısının yanında yerləşirdi.

Yataqxananın giriş qapısı bir metr enində idi. "İçəri" komandası veriləndə iraclılar saymaq bəhanəsi ilə kabel və dəyənəklə uşaqları vurmağa başlayırdılar. Yaralı və qocalar içəri girəndə çox vaxt xəsarət alırdılar. Yataqxananın qapısının yuxarı hissəsində eni təxminən 30, uzunluğu isə təxminən 40 sm olan kiçik bir baca vardı. Nəzarətçilər həmin bacadan gecə-gündüz bizə nəzarət edirdilər.

Yataqxana həyatı Müllhəq düşərgəsindəki həyatdan fərqli idi. Hər yataqxanada mindən çox əsir yaşayırdı. Saymaq vaxtı gələndə hər cərgədə yüz nəfər olmaqla on cərgəyə düzülürdük, komandir və ya zabitlərdən biri gəlib sayırdı. Yaralı və qocalar cərgənin axırında otururdular. Bütün beş yataqxananın əsirləri sayılıb qurtarmayana qədər dağılışmağa icazə verilmirdi. Hər dəfə sayanda iki saat cərgədə otururuq.

Yaralı və qocalara, habelə bel ağrısı olanlara say cərgəsində oturmaq çətin idi.

Bazar ertəsi, 23 yanvar 1989

Yataqxanada ikinci axşamımız idi. Yataqxana nizam-intizama düşmüşdü. Əsirlərin çoxunu tanımırdım. Onlar doxsan nəfərlik on iki qrupa bölünmüşdülər. Altı doxsan nəfərlik qrup sağda, altısı da sol tərəfdə yatırdı. Yataqxananın ortası axşamlar get-gəl, gündüzlər də saymaq yeri olurdu. Yaralı və xəstələr yataqxananın sonunda sol tərəfdə yatırdılar.

Vəlidin beş yataqxana arasında bizimkinin nəzarətçilərindən olması qanımı qaraltmışdı. Hara gedirdimsə, kölgə kimi arxamca gəlirdi.

Doqquz yaşlı bir əsiri görüb təəccübləndim. Elə bilirdim ki, iraqılı nəzarətçilərin biri uşağını özü ilə düşərgəyə gətirib. Sonra dedilər ki, bu uşaq əsirdir. Düşərgənin ən azyaşlı əsiri, adı da Əmir idi. İlamın sərhəd kəndindən idi, qardaşı İbrahimplə birgə əsir düşmüşdü.

Gecə onun yanına getdim. Necə əsir düşməsi haqda danışdı. İraqlılar onları mühasirəyə almışdılar. Əmirin böyük qardaşı İbrahim iraqılardan xahiş etmişdi ki, qoyunlarını aparsınlar, amma özlərini əsir tutmasınlar. Onlar isə qəbul etməmişdilər. Qoyunlarını İFA avtomobilinə yükləyəndən sonra iraqılılara demişdi ki, onu aparsınlar, amma Əmirlə işləri olmasın. Onun bu cəhdi də boşa çıxmışdı.

Əmiri başa düşürdüm. Özünə qapanmışdı. Onu həyata və azadlığa ümidvar etməyə çalışdım. Evlərinə darıxırdı. İbrahim əminin qardaşı uşaqları idilər.

Əmirə 70 yaşlı İbrahim əmi baxırdı. O, yataqxananın ən yaşlı əsiri idi. Arıq və məzlum bir kişi idi, bütün saç-saqqalı ağarmışdı. İbrahim əmi qardaşı uşaqları Əmirlə İbrahimi axtara-axtara ön xəttə gəlmişdi. Sərhədin yaxınlığında iraqılılar onu da əsir tutmuşdular.

Bu axşam Hacı Sədullah Gülməhəmmədi¹ say zamanı nəzarətçilərdən icazə almadan yerindən qalxıb danışmağa başladı. İraqlıların əsirlərin düşərgə komandiri ilə icazəsiz danışmalarından acıqları gəlirdi. Kapitan Xəlil Hacı Sədullahı dinlədi. O, adətən yaşlı əsirlərin hörmətini saxlayırdı. Hacı Sədullah İbrahim əmidən sonra yataqxananın ən yaşlı əsiri sayılırdı. Kök və enlikürək adam idi, güclü bədəni vardı. Şələmçədə ayağından yaralansa da iraqlı zabit tapança ilə qarnına və ayağına altı güllə vurmuşdu. Güman ki onu öldürmək istəyirmiş. Hacı Sədullah ağır bədəni ilə çətinliklə və çəliyin köməyi ilə gəzirdi. Hacı həmişə qorxmadan haqqı deyirdi. Onun bu xüsusiyyəti bütün yaxşı cəhətlərinin başında dururdu. Bizə mənəvi ata sayılırdı. Namazları, xüsusən qünutu uzun sürürdü. Şam yeməyində onu süfrədə çox gözləyirdik. Gec gələndə ona deyirdim: "Hacı, namazını çox uzadırsan". Deyirdi: "Əgər bu düşərgədə öləcəyəmsə, ürəyim istəyir ki, sonuncu əməlim saleh əməl olsun".

O deyirdi: "Heyf deyil ki, biz insanlar ilahi canişin məqamında bir neçə siqaretdən ötrü qeybət edək, yalan danışaq, casusluq edək, xəbər aparaq?!"

Bu axşam Hacı Kapitan Xəlilə dedi: "Bizim heç bir şikayətimiz yoxdur, başımıza nə gəlsə, haqqımızdır. Mühəribə əsiriyik, cəbhəyə özümüz gəlmişik. Amma siz 9 yaşlı bir uşağı əsir tutub bu düşərgəyə gətirmisiniz. Belə müsəlmanlıq olarmı?!"

Kapitan Xəlilin deməyə sözü yox idi. O, məntiqli və başadüşən adam idi. Az danışır, məntiqli sözü qəbul edir, amma cavab vermir, digərlərinin əməllərinə haqq qazandıрмаğa çalışmırdı. Hacı Sədullah duyğusal məsələlərdən istifadə edib Kapitan Xəlilə "ağam, əgər iranlılar sən 9 yaşlı uşağını sərhəddən əsir tutub aparsaydılar, hansı hissləri keçirərdin?! Necə əzab çəkərdin?!" – deyəndə ona belə cavab verdi: "Onu mən əsir tutmamışam. Bu uşağın azadlığı da mənim əlimdə deyil. Mən yuxarılardan onu azad etmələrini istəyəcəyəm, amma cavabın nə olacağını bilmirəm. Son qərar Bağdadda verilir".

¹ Sədullah Gülməhəmmədi azadlığa çıxandan sonra Qorqanın 1 saylı tomat zavodunda işləməyə başladı.

Çərşənbə axşamı, 31 yanvar 1989

Bugünkü qəzetlər 26 il öncəki hadisələrdən yazmışdılar. Bəəscilər General Əbdüссalam Arifin rəhbərliyi ilə belə bir gündə çevriliş edib General Əbdülkərim Qasimin hakimiyyətini devirmişdilər.

Cümə, 3 fevral 1989

Hacı Sədullah Gülməhəmmədi camaat namazı qılmağımızı israrla istəyirdi. Düşərgədə camaat namazı qılmaq qadağan idi. Mülhəq düşərgəsinə ilk dəfə girəndə Baş nəzarətçi Səd demişdi: "Maku namaz camaat! Maku dua! Maku Ziyarət-Aşura!.."

Mülhəq düşərgəsində Həsən Behiştipur bir neçə dəfə buna görə cəzalandırıldı. O, iraqlıları camaat namazına razı salmağa çalışmış, Hamid isə ona kobud cavab vermişdi. Hacı Sədullahın hörmətini saxlayan bəzi nəzarətçilər ona dedilər: "Camaat namazının xeyrindən keç". Hacı isə qəbul etmirdi.

Ötən gecə dedi: "Canım bahasına olsa da camaat namazını təşkil edəcəyəm".

Laqeyd əsirlər əsarəti başağrısız başa vurmaq istədiklərinə görə bizimlə yoldaşlıq etmirdilər. Yataqxananın hizbullahçıları isə möhkəm adamlar idilər. Bəziləri də nə hizbullahçı idilər, nə də laqeyd. Onlar ortabab möminlər idilər; bəzisi camaat namazı məsələsində bizə dəstək verdilər, amma vəziyyətin pisləşdiyini görəndə bizi tək qoyub laqeydlərə qoşuldular. Hacı düşünürdü ki, onları azan verməyə razı sala bilsək, bir addım irəliləmiş olarıq. Ramin Həzrət zad dedi: "Biz bu işimizlə iraqlıları digər məhdudiyyətlərdən də çəkindirə bilərik". İraqlıların özləri ehtiyatla davranırdılar ki, əsirlər dini məsələlərə görə qiyama qalxmasınlar və aclıq etməsinlər. Raminə etibar edən nəzarətçi Əli Carullah ona demişdi: "Əgər möhkəm dayansanız, geri çəkiləcəklər".

Hacı Sədullah uşaqlara bir-bir demişdi ki, günorta sayından sonra camaat namazı qılınacaq. Baş nəzarətçi Səd uşaqların məqsədini anladığına görə yataqxanadan çıxmamış bizi hədələdi.

Günorta sayından sonra uşaqlar cərgələrə düzülüb Hacı Sədullahın imamlığı ilə namaza başladılar. Elə birinci rükuda nəzarətçilər kabel və dəyənəklə içəri girdilər. Üz-başına kabel zərbələri dəyən Hacı Sədullah namazını davam etdirdi. Ətiyyə onu itələdi və Hacı yerə yıxıldı. Camaat namazı iraqlıların zərbələri nəticəsində pozuldu. Bir saatdan sonra Leytenant Fazil oraya gəldi və hirsə dedi: "Siz özbaşnalıq edib

düşərgənin qanunlarını tapdayırsınız. Bura İran deyil. Siz buranın qaydalarına tabe olmalısınız, Xomeyninin qaydalarına yox!" İmam Xomeyninin adını çəkən kimi uşaqlar üç dəfə salavat dedilər. Fazil hirslənib söyməyə başladı.

Hacını Baş nəzarətçinin otağına apardılar. Səd onu hədələmişdi ki, bu işi bir də təkrar etməsin. Hacı yataqxanaya girəndə üzü qızarmışdı. Keçən həftə də 1 sayılı yataqxananın dini işlərinə rəhbərlik edən Əkbər Cəfəri pis döyülmüşdü. Hacı Sədullah kimi o da camaat namazı təşkil etmişdi.

Uşaqlar hacının ətrafına yığışdılar. Hacı uşaqlara dedi: "Uşaqlar, Allah buyurur ki, qorxmayın, kədərlənməyin, əgər mömin olsanız, siz daha üstünsünüz".¹ Camaat namazına görə mən bu düşərgədə qanımın tökülməsinə razıyam. Biz cəbhədə şəhid olmağa layiq olmadıq, bəlkə Allah bizə nəsib edər, camaat namazına görə İraqda şəhid olarıq. Bu ölkədə İmam Hüseyn Allahın dinindən ötrü şəhadətə qovuşub".²

Bazar ertəsi, 6 fevral 1989

Qan ishalı yayılmışdı. Çoxları böyrək və sidik kisəsi narahatlığından, bəzi yaşlı və xəstələr də qeyri-ixtiyari sidik ifrazından əziyyət çəkirdilər. Düşərgənin tibbi yardım məntəqəsində işləyən Behzad Rövşən, Əbülfəz Sadiqian və Kambiz Fərəhdust uşaqların problemini həll etməyə çalışırdılar. Behzad sidik ifrazına nəzarət edə bilməyən qocalar üçün çətinliklə bir qədər imipramin dərmanı gətirdi. Ramin Həzrətəzad Əli Carullahın vasitəsilə qan ishalına yoluxmuş uşaqlara bir neçə plastik serum kisəsi aldı. On altı saat tualetsiz qalmaq çətin idi. On altı saatdan sonra "Bayıra" komandası veriləndə də uşaqlar elə sürətlə tualetlərə doğru qaçırdılar ki, sanki İraq istehkamlarından birini fəth edirdilər.

¹ Ali-İmran, 139.

² Hacı Sədullahın və digərlərinin səyi və müqaviməti nəticəsində sonralar camaat namazına icazə verildi. Biz kollektiv şəkildə salavat deyəndən sonra onun sonuna "Və əccil fərəcəhum və əhlik ədaəhum vərfə imam əl-Xomeyni", yəni qurtuluşlarını tezləşdir, düşmənlərini həlak et və İmam Xomeynini ucalt" sözlərini əlavə edirdik. Nəzarətçilər deyirdilər ki, salavat deyin, amma sonuna heç nə əlavə etməyin. Belə olsa, sizinlə işimiz olmaz. Onlar bu cümləyə həssas idilər. Bir müddətdən sonra Vəhdət duasına işləməyə başladılar. Bu duadan da acıqları gəlirdi. Onlar deyirdilər ki, kim bu duanı oxusa, yüz kabel zərbəsi ilə cəzalandırılacaq.

Bu axşam uşaqlar səyyar tualet təklifini irəli sürdülər. Düşərgənin komandiri Kapitan Xəlil saymaq üçün yataqxanaya girəndə mühəndis Qulamrza Kərimi uşaqlar tərəfindən səyyar tualet məsələsini danışdı və Kapitan Xəlil qəbul etdi.

Çərşənbə, 8 fevral 1989

Bu gün yataqxananın axırında səyyar tualet quruldu. Bu tualet 1 metr enində və 2 metr hündürlüyündə idi. Tualetin dəmirlərinin qaynaq işini uşaqlar görmüş, sonra bütün ətrafını ədyal və kisə ilə örtmüşdülər. Tualetin içində böyük bir vedrə vardı. Sonralar ona başqa bir vedrə də əlavə etdilər. Leytenant Fazil səyyar tualeti görəndə mühəndis Qulamrza Kərimiyə istehza ilə dedi: "Yaxşıdır. İndi bu tualet İran istehsalıdır?" Mühəndis cavabında dedi: "Bilirəm ki, ələ salırsan, amma leytenant, yaddan çıxarma ki, Bağdad şəhəri Səhl Sərəxsi adlı bir iranlının layihəsi əsasında salınıb". Leytenant Fazil daha heç nə demədi.

Bu gün Səd dedi: "Bu tualetdən yalnız qan ishalı, böyrək və sidik kisəsi narahatlığı olanlar, bir də İbrahim əmi istifadə edə bilər".

Sağlam əsirlərin bir çoxu buna əməl etmirdi. Get-gəl zamanı yaralı bədən üzvümüz tapdanmasın deyərək zindanın axırında yatırdıq. Səyyar tualet isə bizim işimizi çətinləşdirirdi. Axşamlar tualet dolub-daşsa belə, çoxları o vəziyyətdə də ora gedirdilər. Nəcasət səyyar tualetdən axıb mənim, Əli Əkbər Feyzin və Hacı Hüseyn Şükürinin ədyalını murdarlayırdı. Bəzi sağlam əsirlər qan ishalına yoluxduqlarını bəhanə edirdilər və nəticədə zindanı üfunət iyi бүrüyürdü. Ədyal və paltarların həmişə murdar olurdu. Sidik iyindən təngə gəlmişdim.

Hər gün səhər təmizlik növbətçiləri vedrələri boşaltmaq üçün bayıra aparırdılar. Mən tualetə ən yaxın adam idim, zindanın axırında ən sağda, onun ikimetrliyində yatırdım. Tualet mənə pis qonşu olmuşdu. Uşaqların fədakarlıq edib mənimlə yerlərini dəyişmələrini istəmirdim. Orada kim yatsaydı, mənim kimi əziyyət çəkəcəkdə.

Sağlam əsirlər məni hirsələndirirdilər. Vedrələrin dolduğunu görə-görə yenə tualetə girirdilər. Onların bir neçəsi ilə mübahisə etdim. Bu gecə ayağımın altı islandığına görə səhərə qədər oyaq qaldım. Sağlam əsirlərdən xahiş etdim ki, tualetdən istifadə etməsinlər. Sözümə qulaq asan olmadı.

Əsirlərin birinə dedim ki, vedrə dolub, ədyalım murdarlanıb, bu işi görmə. Sözümə məhəl qoymadı. İşini bitirib yatmağa gedəndə

çağırdım, ədyalımın ətrafındakı və altındakı nəcasətləri göstərib dedim: "Özünü bu ədyalın üstünə boşaltsaydın, daha yaxşı olmazdımı?!"

Tərbiyəsiz adam idi. Bəzi uşaqlar səsimə oyandılar. Əli Əkbər Feyz ona dedi: "Ay alçaq, utanmırsan, bizim ayağımızın altını murdarlayırsan?!" O dedi: "Mənim böyrək narahatlığım var". Əli Əkbər dedi: "Sən bizim hamımızdan sağlamsan, amma digərləri kimi azca fədakarlıq etmək istəmirsən".

Yaralılar arasında hamıdan güclü və cəsarətli olan Məhəmmədkazim Babayi təxminən səhər saat 5-də ucadan bütün əsirlərə dedi: "Əgər vedrələr dolandan sonra kimsə tualetdən istifadə etsə, özündən küssün!"

Çox vaxt paltarlarımı Tehranda böyümüş ərdebilli İslam Tağızadə yuyurdu, bəzən də şahrudlu Rza Məhəmmədi.¹ Rza yeməxanadan sellofan gətirmişdi, axşamlar ədyalımın altına səirdi, amma faydası olmurdu. Nə edirdimsə, ədyalım və paltarlarım murdarlanırdı. Su azlığına görə sellofanı da yuya bilmirdilər. Sonralar ondan istifadə etmədim.

Hər gün səhər sayından və səhər yeməyindən sonra uşaqlar bayıra çıxırdılar, təmizlik növbətçiləri də vedrələri bayıra aparıb yataqxanayı silirdilər. Uşaqlar eni 30, uzunluğu isə 60 metr olan çox çirklili və murdar bir yeri yalnız beş-altı vedrə su ilə təmizləməli olurdular.

Yataqxana həmişə üfunət və nəcis iyi verirdi. Üstün cəhətlərinə baxmayaraq, yataqxanada tualet qan یشalı, dəri göbələyi, qotur, saç tökülməsi xəstəliklərinə də səbəb olur, bədəndə çirklili yara və sızıqlar yaradırdı.

Cümə axşamı, 9 fevral 1989

Bu gün Ətiyyə Lütəli Əsgəri ilə kobud rəftar etdiyinə görə çavuş Mazi onunla mübahisə etdi. Mazi İraqın Ziqar vilayətindən arıq və güləruz adam idi, qarabuğdayı üzünü və qartal dimdiyinə bənzəyən burnu vardı. Həmişə dişləri ilə bığını çeynəyirdi. Vicdanlı adam idi.

Lütəlinin onurğasına qəlpə dəymişdi, yeriyə bilmirdi. Rza Məhəmmədi ilə İslam Tağızadə onu aparıb-gətirirdilər. Özü qəzvinli

¹ İslam Tağızadə indi Mərkəzi bankda işləyir. Rza Məhəmmədi isə ümumi terapevtir və Şahrudada klinikası var.

idi. Bəzən nəzarətçilər sözləri ilə onu incidirdilər. O isə tez-tez belə deyirdi: "İnşallah məni səbirli görərsiniz".¹

Bir neçə gün öncə Vəlid Lütfəli ilə çox pis rəftar etmişdi. Faruq isə Lütfəliyə hörmət edirdi. O, yeməkbölnə demişdi ki, Lütfəlinin onurğasında problem var, ona boşqabda xörək ver. Orada hər on əsir bir qabda xörək yeyirdi. Vəlid dəhlizdə gəzişərkən Lütfəlini görmüş, boşqabını divara çırpıb demişdi: "Heç bir əsirin boşqabda xörək yeməyə haqqı yoxdur".

Lütfəli demişdi: "Nə üçün Allahın neməti ilə belə rəftar edirsən?!" Vəlid əsirlərin birinin çantasını götürüb onun üzünə möhkəm vurmuş, onu yumruq-təpiklə kətəkləmişdi. İş elə bir həddə çatdı ki, Faruqla Vəlid mübahisə etdi. Lütfəlini müdafiə edən qəzvinli uşaqlar - İrac Tahirxani və Nağdəli Salehi də çox döyüldülər. Vəlid Lütfəliyə dedi: "Sənin atan müharibədə öldürülməzdən öncə yəqin ki bir neçə iraqılı öldürüb". Lütfəlinin atası Əli Ələsgəri Məhəmməd Rəsulullah (s) diviziyasında itkin düşmüşdü, özü isə Qəzvinin Sahibül-əmr briqadasının Məhəmməd Rəsulullah (s) batalyonunun minomyotçu köməkçisi olmuşdu. Kürdüstanın Mavut bölgəsində onurğasına üç güllə dəymiş, belinin beş fəqərəsi zədələnmişdi.

Bu gün səhər Baş nəzarətçi Səd uzun müddətdən sonra yaralıların duş almalarına icazə verdi. Ətiyyə isə Lütfəlini hamama aparan Rza Məhəmmədi ilə İslam Tağızadəyə qayıtmalarını əmr etdi.

Rza Məhəmmədi ona dedi: "Baş nəzarətçinin özü dedi ki, yaralılar növbədənkənar hamama getsinlər".

Ətiyyə dedi: "Yalan deyirsiniz. Baş nəzarətçi burada deyil, ərzaq icazəsi almaqdan ötrü qərargaha gedib".

Rza dedi: "Bu nə sözdür?! Bu adamın durumu fərqlidir".

Ətiyyə Lütfəlini yataqxanaya qaytarmalarını əmr etdi. Rza Məhəmmədi məsələni Çavuş Maziyə, o da yataqxananın başçısı Sədə² danışdı. Böyük Səd qərargaha getdiyi üçün gec qayıtdı. Çavuş Mazi yataqxanaya girib Lütfəliyə hamama getməsini söylədi. Lütfəli ona dedi: "Mən illərlə hamama getməsəm də, minnət eləmərəm!"

¹ Kəhf, 69.

² Yataqxananın başçısı Sədin Mülhəq düşərgəsinin Baş nəzarətçisi Sədlə qohumluğu yox idi. Birinci Sədə "Kiçik Səd", o birinə isə "Böyük Səd" deyirdilər. Böyük Səd düşərgənin ən yekəpər nəzarətçisi, Kiçik Səd isə Tikritin 16 saylı düşərgəsinin ən kiçik vəzifəli bir nəzarətçisi idi.

Vəzifəsi Ətiyyədən yüksək olan Çavuş Mazi orada iki aydan artıq qalmadı. Bir gün Ətiyyə uşaqları onun ayaqqabısını mazlamadıqlarına görə döymüşdü. Mazi onunla mübahisə edib dedi ki, bu işlər ölkəmizi gözdən salır. Məsələ böyüyüb Kapitan Xəlilə çatmışdı. Mazi əsirlərlə yaxşı davranırdı. Sonradan onu Səlahəddin qarnizonunun Təsərrüfat və anbar bölməsinə apardılar.

Bu gün bizə dedi: "Əsir düşərgəsində olduğuma görə əziyyət çəkirəm". Səbəbini soruşdum, belə cavab verdi: "Əmim oğlu İranda əsirdir. O, ən yaxşı şəraitdə yaşayır. Atasına məktubda belə yazmışdı: "Qorqan düşərgəsində yediyimiz xörək İraqda yediyimizdən yaxşıdır".

Mazi müharibə zamanı məxfi Rəd qərargahında xidmət edirmiş. Bu qərargah müharibənin əvvəlində Səddamın əmri ilə yaradılmışdı. Onun işi ərəb ölkələrindən müharibəyə döyüşçü toplamaqdan ibarət idi. Döyüşçü ezamı, ərəb ölkələrindən olan hərbiçilərin giriş-çıxışları bu qərargahın nəzarətində idi. Mazi deyirdi: "Sizlə vuruşmaq üçün İraqa gəlmiş canlı qüvvənin çoxu Misir, Sudan, Yəmən və İordaniyadandır. Qərargahın Həlak olanlar, itkin və ya əsir düşənlər şöbəsinə bəəşi bir polkovnik-leytenant rəhbərlik edirmiş. O, birbaşa Müdafiə naziri Adnan Xeyrullahdan əmr almış. Sudan və Yəmən dövlətləri ölənlərin cəsədlərinin ölkələrinə qayıtmalarını istəyirdilər, Misir və İordaniya isə naməlum döyüşçü kimi İraqda dəfn edilmələrini söyləmişdi". Bunun səbəbini Mazinin özü də bilmir və deyirdi: "Bir dəfə cəbhədən qaçmış 80 misirlini Səddamın əmri ilə edam etdilər. Hüsni Mübarəkin özü Səddama icazə vermişdi ki, misirlilərlə iraqılı hərbiçilər kimi rəftar etsin".

Məxfi Rəd qərargahı müharibədən sonra Səddamın əmri ilə buraxıldı.

Şənbə, 11 fevral 1989

İslam inqilabının 10-cu ildönümüdür. Təbriz və Urmiya uşaqları yarış təşkil etmişdilər. O günlərdə əsirlərə nəzarət gücləndirilmişdi. Çoxlu sıxıntı və çatışmazlıqlara baxmayaraq, bir neçə gün öncədən bəzi əsirlər özləri bu qərara gəlmişdilər ki, inqilabın ildönümünü qeyd etsinlər. Bizim bayramlarımız sadə və gizli olurdu. Hacı Hüseyn Şükrinin təklifi ilə uşaqların bir qismi həftələr öncədən bəzi hazırlıqlar görmüşdülər. Mənim düşərgənin mağazasından on ədəd şam almaq səyim boşa çıxdı. İnqilabın onilliyi münasibəti ilə təqaüdümüzlə on ədəd şam alıb axşam yandırmaq istəyirdik.

Yarış keçirmək Yəzdanbəxş Muradinin üzərinə düşürdü. İmam Xomeyni və inqilab barədə bir neçə sual hazırlandı və qaliblərə mükafat verildi. Digər yataqxanalarda da gülüş, deyişmə və teatr yarışları keçirildi. Uşaqlar özlərini elə aparırdılar ki, sanki adi bir gülüş izləyirlər. Lakin sonrakı günlərdə məsələnin üstü açıldı.

Yarışın mükafatları öz əl işlərimizdən ibarət idi: bel şalı, papaq, şərf, təsbeh və s. Uşaqların nəyə imkanı çatmışdısa, dini işlərə rəhbərlik edən şəxsə vermişdilər.

Azərbaycanlı uşaqlardan biri dəsmal və ədyal ipləri ilə uzun ərəb paltarının parçasına İmam Xomeyninin şəklini toxumuşdu. Rəsmi Əli Yəmani çəkmişdi. Qəşəng alınmışdı.¹ Əli dedi: "İran televiziyasına və imamın şəklinə baxa bilmədiyimizə görə bu rəsm əsəri bizə bir nemətdir. Kimin ürəyi imamı görmək istəsə, gəlib baxa bilər".

Bəzi uşaqlar maye yağlı neftlə işləyən su qızdırıcılarının tüstüsü ilə qarışdırıb şəkli rəngləyirdilər.

Uşaqlar özlərinin bir dinar yarımliq təqaüdləri ilə aylar öncədən süd və şəkər almış, çörəyin qurumuş xəmiri ilə şirniyyat hazırlamışdılar. Hizbullahçı aşpazlar uşaqların verdikləri ləvazimatla şirniyyat bişirmişdilər.

Bu gün günortadan sonra nəzarətçilərdən Ətiyyə, Hamid və Salvan inqilab bayramının şirniyyatını yedilər. Mühəndis Qulamrza Kərimi onlara şirniyyat təklif etdi. Salvan Kərimiyə dedi: "Nə münasibətlə?" Mühəndis Kərimi dedi: "Ağam, münasibəti "Haqq gəldi, batil getdi".²

Bazar günü, 12 fevral 1989

Günortadan qabaq nəzarətçilər indiyədək görmədiyim bir leytenantla birgə təbrizli Fərhəng Xakiani vurmağa başladılar. Onu çox döydülər. Səbəbini bilmirdim. Fərhənglə aramız yaxşı idi; mühəndis İbrahim Rəsteqarın sürücüsü olmuşdu. Mühəndis Rəsteqar Təbrizdən idi və Qüds Nəqliyyat idarəsinin direktoru olmuşdu. Qısa boy və keçəl adam idi, yaşı 40-ı ötmüşdü. 1980-ci ildə Xacə Nəsirəddin Tusi adına universitetin Tikinti-mühəndislik fakültəsini bitirmişdi. Qüds Nəqliyyat idarəsi İlam, Kermanşah, Kürdüstan və Qərbi Azərbaycan kimi döyüş bölgələrinin yollarının təmir-tikinti işlərini görürdü.

¹ Azadlığa çıxanda uşaqlar onu gizlicə mehriban və vicdanlı nəzarətçi olan Əli Carullaha yadigar verdilər.

² İsra, 81.

İraqlılar onu sürücüsü ilə birlikdə Şiler dərəsində əsir tutmuşdular. Onlar ağ rəngli nissan patrol maşınında gedərkən snayper atəşinə məruz qalmışdılar. Güllələr Fərhəngin və mühəndis Rəsteqarın dizinə dəymişdi. İraqlılar etiraf edirdilər ki, bir direktor əvvəldən qeydiyyatsız əsir düşərgəsinə gətirilməməli idi. Sonradan onun zabit və məmur düşərgəsinə aparmalı olduğunu bilmişdilər, amma daha gec olmuşdu. Çox ehtiyatla davranırdılar ki, Tikritdə saxlanan qeydiyyatsız əsirlərin heç biri Qırmızı Xaç Cəmiyyətinin qeydiyyatında olan əsirlərlə görüşməsinlər. Onlar qeydiyyatsız əsirlər haqda informasiyanın Səlahəddin qarnizonundan bayıra çıxmasını istəmirdilər.

Güman ki bir neçə ay öncə düşərgədə ilk dindirmə zamanı müstəntiq mühəndis Rəsteqarı sürücü, Fərhəng Xakiani isə direktor kimi qeyd etmişdi. Bu gün Fərhəngin bəxti gətirməmişdi. Bilirdim ki, o, direktorun sürücüsüdür.

Üzü göyərmiş Fərhəng iraqlılara dedi: "Mən Qüds Nəqliyyat idarəsinin direktoru deyiləm, cənab mühəndisin sürücüsüyəm, amma onun yerinə döyülməyə razıyam".

Çavuş Maziyə dedim: "Bu zabitə de ki, heç bu adam direktora oxşayır?" Mazi dedi: "İranda onun yaşlıları diviziya komandiridirlər!"

Fərhəng mühəndis Rəsteqarı çox sevirdi. O, qısa boy və dolu gənc idi, buruq saç, sevimli siması vardı. İraqlılar Rəsteqarı 18 saylı Bəqubə düşərgəsinə aparmaq istəyəndə Fərhəng demişdi: "Mən onun sürücüsüyəm, gərək həmişə yanında olum". Zarafata ona deyirdim: "Fərhəng, bu qədər "mühəndis-mühəndis" eləmə. Burada hər kəs özü üçün mühəndis və direktordur". O deyirdi: "Düzdür, maşınım yoxdur, amma maşınısız da mühəndisin sürücüsü ola bilərəm".

Nəhayət, iraqlılar Fərhəng Xakianın mühəndis İbrahim Rəsteqarın sürücüsü olduğunu qəbul etdilər.

Cümə axşamı, 16 fevral 1989

Səd, Çavuş Kərim və Leytenant Həmid İmam Xomeyniyə hörmətlərini bildirdilər. Onlar əvvəllər imamı təhqir edirdilər. Əli Carullah sevinirdi ki, nəhayət, kimin haqlı olduğunu başa düşdülər.

Dünən İraq qəzetləri İmam Xomeyninin Şeytan ayələri kitabının müəllifi Salman Rüşdi barədə tarixi fətvasından yazmışdılar. Səd dedi:

"Biz bir-birimizlə vuruşsaq da dörd ortaq cəhətimiz var".¹ İraqlılar deyirdilər: "Heç bir əhli-sünnə aliminin fətvası müsəlmanlara bu qədər qürur hissi verməyib". Bəzən imamı təhqir edən Çavuş Kərim hamısından peşman görünürdü.² Mazi deyirdi: "Siz bəsicilər böyük adamlarsız".

İsfahanlı bir əsirlə həmsöhbət oldum. Adı Əsədullah Pənahi, şəhid dostum Rza Məktubianın yerlisi idi. Ona Rzadan danışdım. Rza Kərbəla-4 əməliyyatında şəhid olmuşdu. Mən onun xatirələri ilə yaşayırdım. Rza mənə deyirdi: "Bir gün anam günorta yeməyinə balıq-plov bişirmişdi. Yeyəndən sonra anama dedim: "Ana, biz bu balığı yedik, görək balıqlar nə vaxt bizi yeyəcəklər". Rzanın cəsədi Minu adasında suya batdı və tapılmadı.

Çərşənbə, 1 mart 1989

Bu gün qəzet gətirdilər. Dünən İranın İslami Şura Məclisi İngiltərə dövləti ilə siyasi və diplomatik əlaqələrin dərhal kəsilməsinə dair qərar qəbul etmişdi. İngiltərədən acıqları gələn Sami və Əli Carullah əl-Qadisiyyə qəzetini əllərində tutub ölkəmizin parlamentinin bu addımını alqışlayırdılar. İngiltərəni həmişə "hiyləgər tülkü" adlandıran Sami dedi: "İngilislər amerikalılardan da namərddirlər. Siz inqilab edən kimi İngiltərə ilə əlaqələri kəsməli idiniz".

Əsirlər sevindirilər ki, həzrət İmam Xomeyninin Salman Rüşdi əleyhinə tarixi fətvasından sonra İslami Şura Məclisi də İngiltərə dövləti ilə siyasi əlaqələrin kəsilməsinə dair qərar çıxarmışdı.

Səhər çağı Əmirin böyük qardaşı İbrahimin yanına getdim. Onunla Əmir haqda danışmaq istəyirdim. Yataqxananın nəzarətçisi Salvan Əmirlə dostlaşmışdı və onun üzərində işləyirdi. Əli Carullah mənə demişdi: "Əmirdən muğayət olun. O, uşaqdır, iraqlılar ondan sui-istifadə edə bilərlər".

Bu günə qədər bir neçə dəfə Əmirin özünə demişdim ki, iraqlılar səni bədbəxt ediblər, onlar olmasaydılar, indi sən və İbrahim əsir olmazdınız.

¹ Allah, Qurani-kərim, İslam peyğəmbəri (s) və qiblə.

² 1990-cı ilin yayında iki ölkənin əsirləri azad ediləndə Çavuş Kərim Həsən Behiştipurada demişdi: "İrana gedəndə mütləq Xomeyninin qəbrini ziyarət et və de ki, Çavuş Kərim çox peşmandır, səndən onun günahlarının bağışlanması üçün dua etməyini istəyir".

Əmir tez-tez Salvanla və Sədin özü ilə düşərgənin həyatında gəzişirdi. Nəzarətçilər ona əlavə yemək də verirdilər.

Günortadan qabaq Sami mənə dedi: "İraqlılar cəzalandırmaq istədikləri əsiri Əmirə vurdurmaq istəyirlər". Ona dedim: "Özləri nə üçün vurmurlar?"

– Hansı planlarının olduğunu sonra bilərsən. Leytenant Fazil və Şəfiq Asim iblisdirilər. Onlar nəzarətçilərə deyiblər ki, Əmirdən necə istifadə etsinlər.

– Mənə demirsən?!

– Tələsmə. Görüm hələ bunlar həqiqətən bu işi görəcəklərmi.

İbrahimə dedim: "İraqlıların qardaşın üçün planları var".

İbrahim sadəlövh oğlan idi, sözlərinə çox etibar etmək olmazdı, hərdəmxəyal adam idi.

Axşamüstü Hamid əsirləri müdafiə etdiyinə görə mətbəxdə işləyən əsirlərin birini bayıra apardı.¹ Onu vurmaq istəyəndə Əmiri çağırır dedilər: "Əmir, gəl bunu vur!"

İbrahim əmi yaxınlaşıb kabeli Əmirin əlindən aldı. Sadəlövh uşaq idi, nə etdiyini bilmir, tez aldanırdı. Sami mənalı təbəssümlə mənə yaxınlaşıb dedi: "Nasir, gördün?"

– Hə, indi məqsədini anladım.

– Sənə demək istədiyim bu idi.

Doqquzyaşlı bir əsirdən gözləntimiz böyük idi. Bəlkə də onun yerində kim olsaydı, aldanardı. Əmirin bəxti onda gətirmişdi ki, əmisi və qardaşı orada idilər.

Əgər iraqlıların yerinə əsirləri Əmir vursaydı, onun bu işini aləmə yayıb deyəcəkdilər: "Siz iranlılar necə ləyaqətsiz adamlarsınız ki, hətta öz doqquzyaşlı bir uşağınız da sizə rəhm eləmir, bizim əvəzimizə sizi vurur". Əmir kimi kürd olan Murad Məqsudi² çox hirslənirdi. Əmirin düşərgəyə girdiyi gün Murad onu görüb çox ağlamışdı. Doqquzyaşlı bir uşağı əsir düşərgəsində görmək hər bir vicdanlı adamı yandırır.

Əmir həm də iraqlılara xəbər aparırdı. Bir neçə gün öncə nəzarətçi Ətiyyə Murad Məqsudini çox pis döydü. Muradın xeyirxah nəsihətləri başına iş açmışdı. Əmir onun bütün sözlərini iraqlıların ovcuna

¹ Mətbəxdə işləyən Kərimi nəzarətçilərin birinin əsirlərin payı olan bir qoyun parasını apardığını görüb mübahisə etmiş və demişdi: "Bu, yüz əsirin payıdır!" İraqlı nəzarətçi onun üzünə sillə vurmuşdu. Növbəti silləni vuranda Kərimi onun qolunu tutub burmuşdu.

² Murad Məqsudi indi İlam vilayətinin prokuror köməkçisidir.

qoymuşdu. Murad Əmirin hərəkətinə görə narahat olub ona dedi: "Mən sənə hamıdan çox ağladım, sənə hamıdan çox mənim döyülməyimə səbəb oldun. Nə üçün sözlərimi nəzarətçilərə çatdırırsan?! Sənin xeyrini mən istəyirəm, yoxsa Salvan?! Bu alçaqlar kişi olsaydılar, səni və qardaşını əsir tutmazdılar".

Axşam yenə Əmirin yanına gedib onunla çox danışdım. Ona dedim: "Siz hərbi deyildiniz. İraqlılar sizin həyatınızı məhv etdilər, qoyunlarınızı aldılar. Məgər qardaşın İbrahim iraqılardan xahiş etmədi ki, onu əsir tutsunlar, amma səni buraxsınlar?! Səni bu qədər sevdiklərini söyləyənlər nə üçün səni Qırmızı Xaç Cəmiyyətinin görməsinə icazə vermirlər?! Sən bu yaşda qeydiyyatsız əsirlərin yanında qalmamalısan".

Sözlərimi qəbul edib təsirləndi, amma uşaqlıq xisləti tələb edirdi ki, ertəsi gün bütün sözlərimi Salvanın və digər iraqılı nəzarətçilərin ovcuna qoysun, həm də özü istədiyi şəkildə.

Şənbə, 11 mart 1989

Dünən axşamüstü Əli Carullah Ramin Həzrətəzadə demişdi ki, sabah yataqxanayı axtaracaq, şəxsi əşyalarınızı yoxlayacaqlar.

O yataqxanaya gələndən Əli Carullahın Raminlə münasibəti yaxşı olmuşdu. Əli Carullah Neynəva vilayətinin Sincar şəhərinin şüblərindən idi. Təxminən 45 yaşları vardı. Mehriban və mətanətli adam idi. Qısa boyu, xırda gözləri, seyrək kirpiyi və nazik bıığı vardı. Fars dilində digər nəzarətçilərdən yaxşı danışdı. Ramin farsca ona çoxlu söz öyrətmişdi. İraqlılar bir neçə dəfə Ramini Baş nəzarətçi otağına aparmışdılar ki, onunla Əli Carullah arasında gizli münasibətin olduğunu öyrənsinlər.

Axşam Ramin mənə və etimad etdiyi bəzi uşaqlara yoxlanış olacağını bildirdi.

İran və İraqın Xarici işlər nazirlərinin Birləşmiş Millətlər Təşkilatının Baş qərargahında baş tutmuş müzakirəsindən sonra İraq qəzetləri xəstə və əlil əsirlərin azad ediləcəyini yazırdılar. Mühləq düşərgəsinin 400-dən çox əsirinin adını siqaret kağızlarına və qəzet haşiyələrinə yazıb çəliyimə yerləşdirmişdim. Ehtiyat üçün Məhəmmədkazim Babayidə də bir nüsxə vardı. İnanırdıq ki, bir neçə günə azad ediləcəyik.

Bu günlərdə yataqxananın Mühləq düşərgəsindən gəlməmiş əsirlərin adlarını yazmağa cəhd edirdim. Məhəmmədkazim Babayi və

Əli Əkbər Feyz mənə kömək edirdilər. Bir həftə idi adları gizlicə yazmağa başlamışdıq. Əlil əsirlərin azadlıq xəbəri yayılan gündən sağlam əsirlər ünvan və telefonlarını yaralılara verirdilər. Mühəndis Qulamrza Kərimi mənə dedi: "Seyid, sən Allah, birdən İrana gedib sevindiyyəndən bizi yaddan çıxararsan və bir neçə aydan sonra yadına düşər ki, adımızı Qırmızı Xaç Cəmiyyətinə verməli idin".

Yoxlama xəbərini eşidəndən sonra Raminin yaxın dostlarından kimdə iti alət və qadağan olunmuş əşya - qələm, kağız, dua, ülgüc, mıx və ya iynə varda hamısını süngər balıqların arasında gizlətdilər. Axtarış olacağını hamıya xəbər vermək olmazdı. Bu, Raminə inanan Əli Carullahın ziyanına olardı. Bəzi uşaqlar yazı və dualarını yaralılara verdilər. Yoxlanış zamanı yaralıların sarğılarını açdırmırdılar.

Düzü, hələ Əli Carullahı tam inanmırdım. Lətif Dehqanın sözü yadıma düşəndə iraqılı nəzarətçilərə asanlıqla etimad edə bilmirdim. Hərçənd, Bağdadın əl-Rəşid hospitalında Tofiq Əhmədin yaxşılıqları da yadımdan çıxmamışdı. Samiyə də inanırdım. Raminə dedim: "Ramin, sən bu Əli Carullahı nə qədər tanıyırsan?"

Ramin onunla elə səmimi idi ki, ondan nə deyirdisə, inanırdım. Onun asanlıqla aldanacaq bir adam olmadığını da bilirdim. Ramin gülüb əminliklə dedi: "Seyid, ona sənə qədər inanıram".

Ramin onun qayğıkeş və xeyirxah adam olduğunu sübut etmək üçün sözünə davam etdi: "Məgər axşam mənə demədi ki, bu gün əşyalarımızı yoxlayacaqlar?!"

– Dedi.

– Əgər bu gün əşyalarımızı yoxlasalar, məlum olacaq ki, doğru deyir və bizim xeyrimizi istəyir.

Günortadan öncə nəzarətçilər yataqxanaya girdilər. Əşyalarımıza yaxınlaşmadan öncə uşaqları say sırasına oturdub bədənlərini yoxladılar, sonra isə çantalara doğru getdilər, ədyalları və süngər balıqları yoxladılar. Eşitmişdilər ki, uşaqlar qadağan olunmuş əşyaları balıqların arasında gizlədirlər. Bugünkü yoxlama üç saatdan çox sürdü. Bütün balıqları cırdılar. Yalnız çəliklərin dəmirinin içinə və yaralarımızın sarığına baxmadılar. Əşyalarımızı yoxlayan zaman gözüm Əli Carullahda idi. Onun fədakar iraqılı olduğuna əmin oldum. Bizdən ötrü nə üçün özünü təhlükəyə atdığını bilmirdim. Bugünkü yoxlamada xüsusi bir şey tapmadılar. Nəzarətçilər əl işləri düzəldən bacarıqlı uşaqların bir neçə mismarına görə hamını döyməyə başladılar.

Yoxlanış zamanı qadağan olunmuş əşya tapmayanda xüsusi fəndə əl atırdılar. Bu gün də həmin namərd üsuldan istifadə etdilər. Onlar pərt olmasınlar deyə, bıçaq, ülgüc, mıx və ya hər hansı qadağan olunmuş bir şeyi digərləri görmədən xüsusi çevikliklə uşaqların əşyalarının içinə atırdılar. Sonra onları çıxarıb deyirdilər ki, bu, kimindir?

Onlar həmin əşyanı kimin çantasından tapdıqlarını heç vaxt demirdilər. Biz də günahsızlığımızı sübut edə bilmirdik. Hamı fikirləşirdi ki, həmin əşya əsirlərin birinin olub. "Hansı əsirin?" – Bax, bunu Allah bilir. Halbuki heç bir əsirin olmayıb.

Yoxlanışdan sonra Ramin mənə dedi: "Seyid, Əli Carullah necə adamdır?" Güldüm. Onun sədaqətli insan olduğuna əmin olmuşdum. Raminə dedim: "Yaxşı adamdır, niyyəti xeyirxahlıqdır".

Bazar ertəsi, 20 mart 1989

Hicri-şəmsi ilinin son gecəsidir. Əli Gülabinin gözü ağrıyırdı, çox çirk etmişdi. Əli 1988-ci ilin iyun ayının 25-də on iki döyüş yoldaşı ilə birgə Cənubi Məcnun adasında əsir düşmüşdü. Həmin on üç nəfərdən yalnız o, sağ qalmışdı. Deyilənlərə görə, iraqılı zabit əmr etmişdi ki, yerə uzansınlar və hamısı güllələnsin. Güllə Əlinin gözünə dəymiş, bir gözünü çıxarmışdı. Həmin gün axşama qədər huşsuz qalmış, günbatana yaxın özünə gəlmişdi. Əli həmin acı gün barədə mənə danışdı dedi: "Ətrafa baxanda gördüm ki, məndən başqa bütün yoldaşlarım şəhid olublar. İraqlılar mərhəmətli bir hərbcinin vasitəçiliyinə görə məni öldürmədilər".

Həmin gün mənim üçün də acı və xatirəli bir gün olmuşdu.

Çərşənbə axşamı, 21 mart 1989

İl dəyişəndə evdə, ailə üzvlərimin yanında olmaq istəyirdim. Bütün əsir yoldaşlarıma bunu arzulayırdım. Uşaqların çoxu narahat və dilxor idilər. Onlar nə vaxtsa azad ediləcəklərinə ümid bəsləmirdilər. Əli Əkbər Feyzə dedik: "Əli, Allaha ümidlə gələn il novruzda İrandayıq!"

– Yuxuda hə.

– Yuxuda niyə?! Həmişə bu yataqxanada qalan deyilik ki!

Dünən Hacı Sədullaha və Hacı Hüseyn Şükriyə söz vermişdim ki, "Yeddi sin" süfrəsinin¹ ləvazimatını təşkil edəcəyəm. Əsirlikdə alma

¹ Ərəb əlifbasının س (sin) hərflə başlayan və İranda novruz süfrələrinə qoyulan yeddi əşya.

(sib), sarımsaq (sir), sirkə, sikkə, səməni, sumaq və səbzi yox idi, ancaq mən bu süfrəni hazırlamaq istəyirdim. Bu gün hər şey həll oldu: bir parça daş (səng), tikanlı məftil (sim), dərz iynəsi (suzən), kartof (sibzəmini), siqaret (siqar), şpris (sorəng) və serum kisəsi!

Hacı Hüseyn uşaqlarına darıxırdı. Onun beş qızı və iki oğlu var idi. Ən çox Əkrəm və Teyyibə üçün darıxırdı.

Şprisi Məhəmmədkazim Babayi tibb məntəqəsində Əbülfəz Sadiqiandan aldı; serum kisəsini, tikanlı məftili və daşı mən tapdım. İynə Yəzdanbəxş Muradinin idi. Kartofu Kərim Düləfizadə mətbəxdən gətirdi. Siqaret də Müzziddin Əsgərinin idi.

Mələyirli Mahmud Yusifi diş pastasından bir balıq düzəltdi. Hacı Sədullah da Yeni il duasını oxudu:

Ey qəlbləri və baxışları döndərən Allah! Ey gecə və gündüzü idarə edən Allah! Ey ili və əhvalları dəyişən Allah! Halımızı ən yaxşıya doğru dəyiş!

Axşam uşaqlar yataqxanada bir-birini ziyarət ənənəsini yerinə yetirdilər. Bir-birindən küsmüş bəzi uşaqlar barışdılar. Hacı Sədullahla Hacı Hüseynin ağsaqqallığı çoxlu kinləri sevgiyə çevirdi və adi bir şeyin üstündə bir-birindən küsmüş çoxları barışdılar.

Bazar günü, 26 mart 1989

Bir neçə gün idi say zamanı oturub-qalxarkən iraqılılar bizi imamı aşağılamağa məcbur edirdilər.

Nədənsə yeni hicri-şəmsi ili başlayandan səhər, günorta və axşam sayları İmam Xomeyniyə təhqirlə başlayırdı. Salman Rüşdi barədə tarixi fətvasından sonra İmam Xomeyni həm də əhli-sünnə müsəlmanlar tərəfindən sevilməyə başlamışdı. Bu fətvadan sonra əvvəllər imamı təhqir edən bəzi əhli-sünnə nəzarətçilər onun adını hörmətlə çəkirdilər. Təbii ki, bu hörmət və sevgi Səddamı və Bəəs rejiminin başçılarını narahat edirdi.

Uşaqlar imamı təhqir etmir, nəzarətçilər də geri çəkilmirdilər. Əmr Səddamın özü tərəfindən verilmişdi. Deyəsən, bütün düşərgələrə əmr edilmişdi ki, hər üç say zamanı əsirlər imamı söysünlər.

Düşərgənin komandiri və ya zabitlərdən biri saymaq üçün yataqxanaya girəndə əsirlərin başçısı “Farağat” komandası verib ayağını yerə möhkəm vururdu. İraqılılar deyirdilər ki, bu zaman əsirlər İmam Xomeynini təhqir etməlidirlər.

“Farağat” komandası verildəndə və uşaqlar ayaqlarını yerə vuranda heç kim imamı təhqir etmədi. İraqlılar kabel və dəyənəklə bizi döyməyə başladılar. Bu gün uşaqların ciddi müqaviməti nəticəsində əmr icra olunmadı.

Nəzarətçilərdən Əli Carullah kabeli hamıdan yavaş vururdu. Həmin gün Ramin ona dedi: "Ağam, özünü təhlükəyə atma, bərk vur ki, səndən şübhələnməsinlər".

Ramin ona dəfələrlə demişdi ki, əsəbi görkəm alsın və bizi başqaları kimi bərk vursun. Onun əsirlərə görə təhlükəyə düşməsini istəmirdik. Lakin Əli Carullah Raminin bu sözünü dinləmirdi. Ramin narahət olmasın deyə bəzən kobud görkəm alırdı, lakin onda da üzünün mehribanlıığı itmirdi.

İraqlılar geri çəkilmir, bu əmri nəyin bahasına olursa-olsun, icra etməyə çalışırdılar. Baş nəzarətçi deyirdi: "Düşərgədə qan gölü yaradacağıq". Münafiqlərdən, bəzi satqın və laqeydlərdən başqa heç kim imamı söymürdü.

Sonrakı günlərdə uşaqlar düşünüb sözlərin yerini dəyişməklə şüar verdilər. Bundan sonra nəzarətçilər bir neçə həftə sevindilər. Lakin sonra anladılar ki, uşaqlar "mərg bər Xomeyni" – yəni “Xomeyniyə ölüm” yerinə “mərd, mərd Xomeyni” və yaxud "mərd əst Xomeyni", yəni “kişidir Xomeyni” deyirlər. 3 Saylı yataqxanada isə uşaqlar belə deyirdilər: "Bərq rəft, Xomeyni", yəni “ışıqlar söndü, Xomeyni!”

Nəzarətçilər bunu anlayandan sonra bizi möhkəm döyməyə başladılar, yemək və su payımızı azaltdılar, tualetə və bayıra çıxma saatlarını məhdudlaşdırdılar, əsirlərə qarşı bütün təzyiç vasitələrindən istifadə etdilər.

Uşaqların anten adlandırdıqları casus və satqınlar olmasaydı, iraqlılar əsirlərin belə bir üsuldan istifadə etdiklərini heç vaxt bilməyəcəkdilər.

Şənbə, 8 aprel 1989

Nəzarətçilər birdən yataqxanaya girdilər. Biz cərgəyə düzüləndən sonra əşyalarımızı axtarmağa başladılar. Səd müqəddiməsiz olaraq dedi: "Deyin görüm, radio haradadır?" Uşaqlar sakit qaldılar. Radio saxlamaq böyük cinayət idi. Nəzarətçilər şübhələndikləri hər bir əsiri bayıra apardılar.

Leytenant Fazilin əmri ilə uşaqların gözlərinə parça bağladılar. Onlara nə edəcəklərini bilmirdim. Onları iyirminəfərlik iki cərgə ilə,

bir-birindən otuz metr aralıda dayandırdılar. Nəzarətçilər uşaqların qolundan tutub düzürdülər. Leytenant Fazil əmr etdi ki, uşaqlar gözübağlı və sürətlə bir-birinə tərəf qaçsınlar. Yeni üsul idi. Uşaqlar əmri icra etməyə məcbur idilər. Onlar sürətlə qaçdıqları yerdə bir-birinə bərk dəyib yerə yığılırdılar. Sonralar öyrəndim ki, iraqlılar kimdəsə radionun olduğunu yalandan deyirmişlər.¹

Çərşənbə, 26 aprel 1989

Seyid Məhəmməd Şəfaətməneşlə birgə tikanlı məftillərə yaxınlaşdıq. Seyid Qədr gecəsi üçün Quran axtarırdı. Tikrit düşərgəsində uşaqlarda Quran və Məfatih kitabının bəzi dualarının əlyazması olurdu. Bu dualar çox böyük zəhmət və təhlükə ilə əldə edilirdi.

Seyid Məhəmməd Seyid Fazil Fəzlianın ardınca adam göndərdi. 4 Saylı yataqxanada qalan Seyid Fazil tikanlı məftillərin yanına gəldi. Nəzarətçilər iki yataqxanadakı əsirlərin tikanlı məftillər arxasından bir-birilə danışmağa qoymurdular. Seyid Məhəmməd nəzarətçilərin və casusların anlamaması üçün Seyid Fazilə lur ləhcəsi ilə dedi: "Seyid Fazil, və u çiyəli Molla Qərib nədari?"

– Əlbəttə ki.

Seyid Məhəmmədin nə dediyini və nə istədiyini Seyid Fazildən başqa heç kim bilmədi, hətta mən də. Molla Qəribin nə demək olduğunu bilmirdim. Yataqxanaya girəndə soruşdum: "Bu Molla Qərib məsələsi nə idi?"

Gülüb dedi: "Molla Qərib Ələvitəbar Kohgiluyə rayonunun Çiğəl kəndindəndir. O, duayazandır, insanlar ona və dualarına inanırlar. Dindar və Quranla ünsiyyətdə olan bir şəxsdir". Seyidin Molla Qəribin adını çəkməkdə məqsədi əlyazma Quran və Məfatih duaları olmuşdu.

¹ Əl-Qadisiyyə hospitalından gəlmiş uşaqlar deyirdilər: "Tikritin 12 saylı düşərgəsi aclıq aksiyası keçirdiyinə görə bəşçilər oranı qan gölünə çevirdilər". 12 Saylı düşərgənin komandiri Kapitan Camal uşaqlara çox ağır işgəncələr vermişdi. Uşaqlar deyirdilər: "Onlar hər iki ayağı kəsilmiş əsirə də rəhm etmirdilər". Bizim uşaqlarımız onların bəzilərini Tikritin əl-Qadisiyyə hospitalında görmüşdülər. Dəyənək zərbələri nəticəsində bəzilərinin çənə və dişləri sınımış, bir-iki nəfərin bağırsaqları yırtılıb daxili qanaxmaya səbəb olmuşdu. Kapitan Camal onlara demişdi: "Siz heç bir beynəlxalq qanunlara tabe deyilsiniz. Sizin hamınız burada ölsəniz də, heç kim bizi sorguya çəkməyəcək".

Əsirlər sement və siqaret kağızlarını toplayıb üzərinə Quran surələri və Məfatihdən dualar yazmış, gözəl cib dəftərçələri düzəltmişdilər. Əlyazma Quranların çoxu növbə ilə uşaqların əlində gəzirdi. Bu dualardan istifadə payı həftədə hər adama iki saat idi.

Uşaqların çoxu həmin kiçik cib dəftərçələrindəki dua və surələri əzbərləmişdilər. Bir neçə nəfər onlarla yazıb-oxumaq öyrəndilər. Yandakı yataqxanada savadı olmayan Fətullah Əzizi yazıb-oxumağı öyrənəndən sonra yazdığı ilk cümlə bu oldu: "Mən son damla qanıma qədər müqavimət göstərəcəyəm".

Dini fəaliyyətlə məşğul olan uşaqlar birinci mərhələdə Quranın 30-cu cüzünü əzbərləyənlərə əl işlərindən mükafatlar verirdilər.

4 Saylı yataqxanada qalan Seyid Fazil sement və siqaret kağızlarından çoxlu Quran və dua dəftərçəsi hazırlamışdı və növbə ilə uşaqlara verirdi.

Kağıza çox ehtiyacımız olanda uşaqlar yuyucu tozunun boş qutularını suya salıb isladır, sonra bir-birindən ayıraraq qurudur, üzərinə yazırdılar.

Qələmə zəruri ehtiyacımız olanda qırmızı xətləri keçməyə məcbur qalırdıq. Baş nəzarətçinin otağını təmizləyən əsirlər stolun üstündəki qələmin mürəkkəbini şprislə çəkib özlərinin boş içliklərini doldururdular. Qələmləri gizlətməkdən ötrü onun içini diş pastasının içinə və ya süngər balıqların arasına, bəzən də çəliyin gövdəsinə yerləşdirirdik.

Cümə, 28 aprel 1989

Qədr gecəsi, Quranla ünsiyyət axşamı idi. Bu gecə Quranı başa qoymağımız nəzarətçiləri hirsələndirdi. Onlar səhərdəki oyaq qalib əhya keçirməyimizə icazə vermirdilər. Yataqxananın bəzi yerlərindən Quran səsi gəlirdi. Qarışıq düşərgə mühitində Quran ruhumuza rahatlıq verirdi. Axşam saat 9-da mütləq yatmalı olsaq da, Hacı Hüseyn Şükri nəzarətçilərdən xahiş etmişdi ki, bu gecə əsirlərlə işləri olmasın. İraqlılar öz qanunlarına mütləq əməl etməyə çalışırdılar. Onlar demişdilər ki, yatmaq saati elan olunan kimi hamı yatmalıdır. Yəzdanbəxş Muradi demişdi: "Əsas odur ki, yataqxanada başımız öz işimizə qarışacaq. Siz icazə verin, biz bu gecənin əməllərini yerinə yetirək. Sizə zərər toxunmayacaq, amma savabına şərik olacaqsınız".

Salvan demişdi: "Deyirsiniz ki, sizə silah verək?!"

Yəzdanbəxş belə cavab vermişdi: "Silah nədir?! Siz nə danışırsınız?!"

Salvan demişdi: "Siz bu dualarla bizimlə vuruşursunuz. Məgər sizin duadan başqa silahınız da var?!"

Casusların biri "Dua möminin silahıdır" hədisini iraqılara çatdırıb onları qıcıqlandırmışdı. Demişdi ki, oruc tutmuş əsirlərin duasından qorxun.

Hacı Sədullah Salvana demişdi: "Özünü Əhli-beytin lütf və diqqətindən ehtiyacsız bilənlərin vay halına!"

Bu axşam düşərgənin Siyasi şöbəsinin tikritli zabiti Şəfiq Asim bizi Qədr gecəsinin nemətlərindən məhrum etdi.

Çərşənbə axşamı, 2 may 1989

Dünən qaçmaq istəyən bir əsir ələ keçdi. O, 15 saylı düşərgənin uşaqlarından idi. Bu düşərgə bizdən 200 metr cənubda yerləşirdi. Deyilənlərə görə, çörək və ya zibil maşının altında gizlənməmiş.

IFA maşını qarnizonun ikinci qapısından çıxanda əsir keşikçilərin əlinə keçmişdi. Düşərgənin nəzarət-buraxılış məntəqəsini saymasaq, qeydiyyatsız əsir düşərgələrinin yerləşdiyi qarnizonun bir-birindən çətin və dəqiq olan üç nəzarət-buraxılış məntəqəsi vardı. Avtomobillər çıxanda onların altını yoxlayırdılar.

Əsirlərin zibillərin arasında qaçmamaları üçün zibilləri xüsusi cihazla doğrayırdılar.

Müharibə vaxtı iki iranlı əsirin 2 saylı Mosul düşərgəsindən qaçması¹ iraqıların qüruruna toxunmuşdu. Onlar deyirdilər ki, bizim hərbi və təhlükəsizlik heysiyyətimizə zərbə vurulub. Tikrit düşərgələrindən qaçmağa heç bir ümid yox idi. Baş nəzarətçi Sədin dediyinə görə, iki iranlı əsir Mosuldan qaçandan sonra Səddam iranlı əsirlərin komandanını işdən çıxarıb Polkovnik-leytenant Həmid Nəzəri həmin vəzifəyə təyin etmişdi. Səd deyirdi ki, Səddam Həmid Nəzərə demişdi: "Həmid Nəzər, əgər İraq düşərgələrindən bir iranlı əsir qaçsa, yaxşı olar ki, özün də İraqdan qaçasan. Əmin ol ki, həmin əsirin ayağı İrana dəyməmiş edam olunacaqsan!" Həmid Nəzər Səddamın bu sözünü düşərgələrin komandirlərinin iclasında demişdi. Təhdidlər ən yuxarıdan aşağıya qədər hamıya çatdırılmışdı. Səddam Həmid Nəzəri

¹ Zaqros Mirani və Məhəmmədrza Əbdi 2 saylı Mosul düşərgəsindən qaçmışdılar. Məhəmmədrza Əbdinin xatirələri "Mosuldan qaçış" kitabında çap olunmuşdur.

təhdid etmişdi, Həmid düşərgə komandirlərini, düşərgə komandirləri Baş nəzarətçiləri, nəzarətçilər də bizi.

İranlı əsirin uğursuz qaçışı bizi çətinliyə saldı. Gündəlik sayı üçdən beşə qaldırdılar, onlara günortadan öncə və günortadan sonra sayları da əlavə olundu.

Su daşıyan avtosisterndə qaçmaq istəyən başqa bir əsir suyun içində boğulub ölmüşdü. O, systerndən çıxma bilməmişdi. Cəsədi üç-dörd gün sisternin içində qalmışdı. Biz ondan su içir, gələnlə ölü qoxusunun quyudan olduğunu zənn edirdik. Bir həftədən sonra isə sisternin içini yoxlayıb onun parçalanmış cəsədini çıxardılar.

Gündə beş dəfə uzun müddət say cərgəsində oturmaq yorucu və əzabverici idi. Hamıdan çox yaşlılar və biz yaralılar əziyyət çəkirdik. Hamı oruc idi. İranlı əsir qaçmağa yanlış zaman seçmişdi. Təəssüf ki, bəziləri qaçmağa cəhdlə bir neçə min əsirin vəziyyətini ağırlaşdırırdılar. Bir-iki nəfər yataqxanadan qaçıb rahat olurdularsa da, qırx min əsir onun bədəlini ödəyirdi. Bir qaçışın ən kiçik nəticəsi sayın üçdən beşə qaldırılması oldu.

Uşaqları düşərgənin həyatına topladılar. Leytenant Fazilin əmri ilə hamı tibb məntəqəsindən yataqxananın girişinə qədər torpaq yerdə sürünməli idi. Leytenant Fazil nəzarətçilərə əmr etmişdi ki, əsirləri kanalizasiyaya salsınlar. Müqavimət göstərənləri kabel və dəyənəklə vurub kanalizasiyaya itələyirdilər. Uşaqlar çirkli və yaş paltarla yataqxananın girişinə qədər sürünə-sürünə getdilər. Yataqxanaya girəndə üz-başları çirkli, paltarları da murdar və toz-torpaqlı idi. İçərini nəcasət iyi bürüdü.

Bu cəzalardan sonra hansısa əsirin qaçış planı vardısı da, onun iyirmi min qeydiyyatsız əsirə yönələcək nəticələrinə görə fikrindən daşındı.¹

Çərşənbə, 3 may 1989

İftardan bir saat keçirdi. Aclıqdan taqətimiz qalmamışdı. Yataqxananın ən yaşlı əsiri olan İbrahim əmi iraqılılardan icazə almadan cərgədən qalxıb çantasına doğru getdi, bir parça çörək çıxarıb

¹ Əsirlərin mənəvi atası mərhum Seyid Əli Əkbər Əbu Turabi iranlı əsirlərin İraq zindanlarından qaçmasına qarşı çıxırdı. O düşünürdü ki, bir və ya bir neçə əsirin qaçması bütün əsirlərin həyatını cəhənnəmə çevirir. Buna görə əsirlərə demişdi: "Qaçan əsir öz qardaşını bataqlıqda buraxıb gedən adam kimidir".

yeməyə başladı. Mədəsi narahat idi, bununla belə oruc tuturdu. Səbirsiz və arıq adam idi, əsəbləri zəif idi. Bəlkə də qocalıqdan irəli gəlirdi. Onu təhqir edəndə tez özündən çıxırdı. Uşaqlar ona deyirdilər: "İbrahim əmi, nəzarətçilərlə bir qədər yola get. Nə qədər ki buradayıq, sözlərinə qulaq asmalıyıq. Cəbhədə bizə gücləri yetməyib, burada əvəzini çıxırlar. Siz hərbi olmasanız da, ailənizə görə onlarla keçinin. Başqa yolumuz yoxdur. Düşərgənin problemləri və bəəsçilərin qanunları ilə yola getməliyik". O isə yenə öz bildiyini edirdi.

Mübarək ramazan ayında uşaqların bir çoxu ac-acına cərgədə otura bilmirdi. Bəzilərinin şəkəri düşürdü, diabetli xəstələr taqətlərini itirib yerə yığılırdılar.

İbrahim əmi cərgədən qalxanda Vəlid hirsəlndi. İcazə istəsəydi də verməyəcəkdi. Yataqxananın giriş qapısının kiçik bacasından İbrahim əmiyə baxan Vəlid ucadan qışqırır onun cərgəyə qayıtmasını və yerində oturmasını istədi. Daha çox inadkarlıqdan idi. İbrahim əmi məhəl qoymayıb çörəyini yeməyə davam etdi. Hansı əsir say cərgəsində uzun müddət oturmaqdan şikayətlənirdisə, nəzarətçilər tərslik edib onu sırada daha çox saxlayırdılar. İbrahim əmi sıraya qayıtmadığına görə Vəlid daha da hirsəlndi. Bir məsələyə ilişirdisə, sözünü keçirməyə çalışırdı. Lakin burada İbrahim əmini cərgəyə qaytarmaq israrı boşa çıxırdı. Uşaqlar o qədər ac idilər ki, "Azad" komandası verilən kimi qablara sarı qaçdılar. İbrahim əmiyə görə narahat idim. Vəlid yataqxanaya girib İbrahim əminin yaxasından tutdu, onu say yerinə gətirdi və dedi: "Sən, özbaşına qoca, bir saat cərgədə oturmalsan!"

Vəlid və Ətiyyədən başqa bütün nəzarətçilər İbrahim əmiyə hörmət edirdilər. Vəlid əsirlərin kinli baxışlarını görüb ucadan dedi: "İbrahim say qanununu pozduğuna görə burada bir saat oturmalıdır. Mənim üçün qoca-cavan fərqi yoxdur. Anladınız mı?!"

Bu rəftara görə bugünkü iftar ən acı iftarımız oldu. Uşaqlar İbrahim əminin məzlumluğuna görə narahat idilər və Vəlidi lənətləyirdilər. Mən də ürəyimdə ona nifrin etdim. Əli Carullahın xahişi də nəticə vermədi. Mühəndis Məsud Şəfaət Vəlidin İbrahim əmidən əl çəkməsi üçün hədislərdən istifadə edib dedi: "Düzdür, siz ürəyiniz istəyəni etməyə ixtiyarlısınız, amma Allah bu işinizə görə sizdən intiqam alar. Bu qocanın ahı var, adamın evini yıxar. Allahdan qorxun!"

Mühəndis sözlərini davam etdirəndə Vəlid hirsələnib onu da İbrahim əminin yanında oturtdu.

Bundan sonra mühəndis Qulamrza Kərimi Vəlidə yaxınlaşdı onunla danışmağa başladı. Vəlid qane olmadı və İbrahim əmidən əl çəkmədi. Axırda mühəndis Kərimi tərcüməçi Həkim Xələfiandan Puriya Vəlinin bu şeirini Vəlidə tərcümə etməsini istədi:

Əgər öz nəfsinə əmirsənsə, mərdsən!
Əgər başqasından eyib tutmasan, mərdsən!
Yıxılanı vurmaq mərdlik deyil,
Yıxılana əl tutsan, mərdsən!

Vəlid fikrə getdi. Gözlərini mühəndis Kərimiyə dikmişdi. Bu şeir onu çox dərin düşüncəyə qərq etdi.

Şənbə, 6 may 1989

Bu gün günorta nəzarətçilər kabel və dəyənəklə yataqxanaya girdilər. Yaralı və sağlama rəhm etmədilər. Nə olduğunu bilmirdim. Maraqlananda kütbaş adam olan Ətiyyə dedi: "Əsirlər tualetdə Səddama söyüş yazıblar".

Əsirlərin biri tualetin qapısına yazmışdı: "Bu gün Səddamın doğum günüdür. Lütfən işinizi bitirəndən sonra çoxlu su tökün ki, Səddamın sarayı təmizlənsin!" Bu gün axşamüstüdən suyu kəsdilər və nahar yeməyini də vermədilər. Məncə, bugünkü tənbeh bizim haqq sözüümüzün cavabı idi.

Bazar günü, 7 iyul 1989

Bu gün iraclılar fitr bayramı namazını cəm halda qılmağa icazə vermədilər. Hacı Səduallah Gülməhəmmədinin və Hacı Hüseyn Şükrinin söyləri də nəticəsiz qaldı. Fitr bayramı müsəlmanların əsas bayramı olsa da, camaat namazı qadağan idi. Uşaqlar bayram namazlarını tək halda qıldılar.

Bazar ertəsi, 8 may 1989

Dünən fitr bayramı idi. Nədənə nəzarətçilər narahat idilər. Əli Carullah Ramini soruşdu. Əmin idim ki, ona mühüm bir xəbəri var. Əlinin nə dediyini öyrənmək üçün Raminin yanına getdim. Xəbər İraqın Müdafiə naziri Adnan Xeyrullah barədə idi.

Səddamın dayısı oğlu və qayını Adnan Xeyrullah dünən öldürülmüşdü. O, Müdafiə naziri olmasından əlavə həm də İraq Silahlı Qüvvələrinin Ali Baş Komandanının müavini idi.

Müharibədən sonra Adnan Xeyrullahın öldürülməsi sual doğuran məsələ idi. Bugünkü İraq qəzetlərinin manşeti Adnan Xeyrullahın ölümü barədə idi. Əl-Qadisiyyə qəzeti ən başda belə yazmışdı: "Böyük Adnan İraq ordusunun qələbələrinin anası idi".

Səddam özünü İraqın qələbələrinin atası, Adnanı isə anası sayırdı. Bəəscilər onun ölümünü təbii göstərməyə çalışırdılar. Amma Sami və Əli Carullah İraqın ikinci adamının ölümünü planlı sui-qəsd hesab edirdilər.

Adnan Xeyrullah İraq rejiminin tərəfdarları və hərbiçilər arasında Səddamdan böyük nüfuza malik idi. Deyilənə görə, o, İraq hərbi akademiyasında təhsil almışdı. Atası Xeyrullah Tilfah idi. Qəzetlər Adnanın ölümünün səbəbini onun helikopterinin süqutu ilə izah edirdilər. Onun helikopteri Ərbil və Tikrit vilayətləri arasında bir səhrada partlamışdı. Sonralar öyrəndik ki, Səddamın əmri ilə onun oğlu və Adnanın bacısı oğlu olan Üdey helikopterə bomba qoyubmuş.

Əli Carullah dedi: "Səddam müharibədən sonra təhlükə hiss etdiyi hər bir adamı ortadan götürür. Amma siz bu sözü məndən eşitməmiş olun".

Qəribə dünyadır. Saminin Adnan Xeyrullahın rütbəsi barədə dediklərini xatırladım. Səkkiz il öncə iranlı komandirlərdən Namcu, Fəllahi, Fəkuri, Kolahduz və Cahanara Tehranın cənubunda C-130 təyyarəsində qəzaya uğrayanda bu xəbəri Səddama Adnan Xeyrullah verib muştuluq istəmişdi. Xəbər in muştuluğu həvəsləndirici rütbə olmuşdu. Səddam çox sevindiindən Adnan Xeyrullahın rütbəsini artırmışdı. Dünən isə fələyin çarxı tərsinə döndü. Həmin Səddamın əmri ilə Adnan Xeyrullahın helikopterinə bomba qoyuldu və doğulduğu Tikritin səhraları üzərində partladı. Axşamüstü Samini görəndə mənə dedi: "Gördün Allah Adnan Xeyrullaha nə etdi?!" Dedim: "Sami, Allahın qamçısı səssiz olur".

Bazar ertəsi, 15 may 1989

Xalq Mücahidləri Təşkilatından dörd nəfər Leytenant Fazil və Siyasi şöbənin zabiti Şəfiq Asimlə birgə yataqxanaya girdi. Bu təşkilatın rəhbərləri bizi özlərinə çəkmək üçün ikinci dəfə idi yanımıza

gəlirdilər. İlk dəfə 1988-ci ilin noyabrında Mülhəq düşərgəsinə gəlmiş və məyus halda qayıtmışdılar.

Onların arasında yaşı qırxı ötmüş birisi keçəl idi, üzündə azca tük vardı. Digəri ucaboy və qarabuğdayı idi, qəliz Tehran ləhcəsilə danışırdı. Görkəminə görə yaşı əllidən çox olardı. O, daha çox danışırdı, deyəsən, qrupun başçısı idi. Onlardan öncə Leytenant Fazil hörmətlə xoşgəldin dedi və giriş söhbətinə başladı. Onları Leytenant Fazil təbliğ etdiyinə görə bəxtləri gətirməmişdi. Leytenantın danışıq qabiliyyəti yox idi, uşaqlar da onu sevmirdilər.

Bu gün mehribanlaşmış Leytenant Fazil Münafıqlar təşkilatını ifrat dərəcədə təriflədi. Onun bəzi sözləri yadımda qalıb: "Bunlar iranlılardır, sizin həmvətənlərinizdir. Sizin haqda Xomeyni hökumətinin məmurlarından çox düşünürlər. Biz səkkiz il sizinlə vuruşsaq da onlara sığınacaq verdik. Onlara İranda yer yoxdur, İraqa sığınınlar. Sizin həmvətənlərinizə İraqda yer verdiyimizə görə bizə minnətdar olmalısınız. Əgər İranda olsaydılar, Xomeyni rejimi onları öldürərdi. Onlar sizi mollalardan xilas etmək istəyirlər!"

Siyasi şöbənin ağıllı və zirək zabiti olan Şəfiq Asim qəsdən və ya bilmədən bir cümlə ilə Leytenant Fazilin və Münafıqlar təşkilatının üzvlərinin bütün sözlərini puç etdi. Həmişəkinin əksinə olaraq, orada həqiqəti söylədi: "Sizdən kim istəsə, Xalq Mücahidləri Təşkilatına üzv ola bilər, amma onlara qoşula bilməz!"

Bəzi uşaqlar elə bilirdilər ki, tezliklə Tikrit zindanlarından, Mesopotomiyanın isti və quru torpaqlarından xilas olacaqlar. Mən də fikirləşirdim ki, münafıqlar istəyənləri özləri ilə aparmağa gəliblər. Münafıqların biri dedi: "Hal-hazırda İranda vəziyyət yaxşı deyil. İran hələ 598 sayılı qətnaməni həyata keçirə bilmir. Müharibənin yenidən başlanması və Amerikanın İrana hücum etməsi ehtimalı böyükdür. İran dağılımaqdadır. İran məmurları indiyədək sizin azadlığınızdan ötrü bir addım da atmayıblar. Siz yaddan çıxmısınız. İranlı məmurlar üçün sizin ölü və ya diri olmağınızın fərqi yoxdur. Əgər İran üçün mühüm olsaydınız, müharibə bitəndən sonra bu qədər zindanda qalmazdınız. Bizə qoşulun ki, İraqda yaxşı və parlaq gələcəyiniz olsun".

Zirək adam idi. Vəziyyəti çox pis göstərməyə çalışdı. Sözləri bəzilərinə təhrik etdi, sadələvh əsirlərin bir qismi ona inandı.

İraqlı və münafıqlar əsirlərdən adlarını yazdırmalarını istədilər. Onların bərbəzəkli sözlərinə aldanan və əsirlikdən bezmiş bəzi əsirlər

adlarını yazdırdılar. Sayları iyirmidən az idi. Onlar isə çoxlu əsirlərin ad yazdıracağını gözləyirdilər.

Həmin uşaqları fikirlərindən daşındırmağa çalışan mühəndis Qulamrza Kərimi Leytenant Fazilin qışqırtısından sonra yerində oturdu. Şəfiq Asim "adlarını yazdıranlar əsirlər dəyişilənədək Xalq Mücahidləri Təşkilatına qoşula bilməzlər" – desə də, bəzi əsirlər elə bilirdilər ki, adlarını yazdıran kimi düşərgədən gedəcəklər.

Axırda Fazil dedi: "Adlarını Xalq Mücahidləri Təşkilatına yazdıranlarla qardaş kimi rəftar edəcəyik. Kim adını yazdırsa, bu gün özünü Xomeyni hökumətindən ayırmış olur və biz onlarla dost olacağıq.

İmam Xomeyninin adı çəkiləndə uşaqlar üç dəfə cəbhə salavati dedilər. Bu isə iraqlıların və münafıqların çox hirsənmələrinə səbəb oldu.

Çərşənbə axşamı, 16 may 1989

Hacı Hüseyin Şükri ilə birgə dünən Münafıqlar təşkilatına üzv olmuş bir əsirin yanında oturduq. Onunla dost idim, belə asanlıqla aldanacağımı düşünməzdim. Mülhəq düşərgəsində tez-tez yanıma gəlib mənimlə dərhləşirdi. Sevimli və sadələvh oğlan idi. Onu bu işə vadar edən səbəbi öyrənmək istəyirdim. Namazqılan idi. Hacı Hüseyin ondan soruşdu: "Nə üçün bu işi gördün?"

Xəcalət çəkdiyini hiss etdim. Hizbullahçı dostlarının çoxu onunla əlaqəni kəsmişdilər. O dedi: "Vallah, vətəni satanları görməyə gözüüm yoxdur. Mən bununla əsirlikdən xilas olacağımı düşünürdüm". Hacı Hüseyin dedi: "Çaladan çıxıb quyuya düşmək istəyirsən?!"

Deməyə sözü yox idi. Peşman idi. Elə bilirdi ki, münafıqlar bir neçə gündən sonra gəlib ad yazdıranları hörmətlə düşərgədən aparacaqlar. Hacı Hüseyin ona çox nəsihət verdi. Hacı Hüseyin sözlərindən təsirləndi. Hacı Hüseyin dedi: "Oğlum, sən əsirsən, İranda ata-anan və bütün qohumların sənənlə fəxr edirlər. Fikirləşmərsən ki, əsirlər İrana qayıtsalar və valideynlərin sənə Münafıqlar təşkilatına üzv olduğunu bilsə, cəmiyyətdə necə başaşağı olurlar?! İndi ailən İranda itkin bir əsir ailəsi kimi başuca və hörmətlidir".

Hacı Hüseyin Şükrinin sözlərinin ona necə təsir etdiyi üzündən bilinirdi. Sonrakı günlərdə peşman olduğunu bildirdi. Razılaşdı ki,

iraqlılar ona qələm və kağız versələr, Məsud Rəcəviyə bir məktub yazıb peşman olduğunu bildirsin.¹

Çərşənbə axşamı, 23 may 1989

Dünən Vəlid mənə ağır söyüşlər verdi. Günorta Kapitan Xəlil gələndə Vəliddən şikayət etdim. Həddən artıq narahat olmuşdum. Kapitan Xəlildən xahiş etdim ki, mənə başqa bir yataqxanaya göndərsin. Dedim ki, Vəlidin olmadığı bir yerə getmək istəyirəm. 3 Saylı yataqxanada Seyid Fazil Fəzliyanla və ya 4 saylı yataqxanada Mənsur Məzahiri və yerlilərimlə bir yerdə olmaq istəyirdim. Mənsur hərdən Gəçsaranlı uşaqlarla birgə tikanlı məftillərin arxasına mənə görməyə gəlirdi. Mənsurun başçılıq etdiyi bütün yerlilərim 4 saylı yataqxanada idilər. Hamısı sevimli və zarafətli uşaqlar idi. Ordudan əsir düşmüşdülər, amma Bəsic ruhiyyələri vardı.

Kapitan Xəlil Vəlidə xəbərdarlıq etdi. Bunu Əli Carullahdan öyrəndim. O, Vəlidə demişdi: "Nasir Süleymanla işin olmasın!" İlk dəfə idi Vəliddən rəsmən şikayət edirdim. Mühləqdə olanda dəfələrlə şikayət etmək qərarına gəlmiş, amma sonunu fikirləşib peşman olmuşdum. Sudanlı nəzarətçi İsa kimi onu başqa bir yerə göndərməsini istəyirdim. Lakin Vəlid bəəşçi idi, arxası güclü idi. Düşərgənin Siyasi şöbəsinin zabiti Şəfiq Asim Vəlidin qohumu idi. Bunu Samidən eşitmişdim.

Günortadan sonra dəstəmaz alanda Vəlid mənə çağırırdı. Yanına getdim. Gözlərini gözümə dikdi. Baxışından kin və qəzəb yağırırdı. Nə edəcəyini gözləyirdim. O, icazə vermədən yataqxanaya girə bilməzdim. Uşaqlar say üçün içəri girəndə üzümə möhkəm bir sille vurdu və təpiklə itələdi. Həmid Zarezadə² mənə yerdən qaldırdı. Məhəmmədkazim Babayi Vəlidə dedi: "Bu seyid əlildir, cəddi var, nə üçün onunla belə rəftar edirsən?"

Yerə yıxıldığıma görə narahat olmuşdum. Yataqxanaya girmək istəyəndə çağıraraq dedi: "Məndən düşərgə komandirinə şikayət edirsən?! Cürətin varsa, bir də şikayət elə, atanı yandıraram!"

Narahat idim. Ürəyim çox sınımışdı.

¹ O, digər əsirlərlə birgə azadlığa çıxdı. İrana qayıdanda məndən soruşdu: "Seyid, sənə, o işim mənə problem yaratmaz?" Ona dedim: "Narahat olma, sən ki onlara qoşulmadın!"

² Hamid Zarezadə əsgər idi, indi Sadirat bankının Əbərkuh şöbəsində işləyir.

Sözlərimizi tərcümə edən Həkim Xələfiana dedim: "Ona de ki, mən bir dəfə Kapitan Xəlilə səndən şikayət etmişəm, indi peşmanam, nəticəsi vurduğun bu zərbələr oldu. Əgər bu düşərgədə bu biri ayağımı da kəssən, daha Xəlilə şikayət etməyəcəyəm. Amma əmin ol, səndən elə bir adama şikayət edəcəyəm ki, səni vursun. Əgər mənim cəddim varsa, səni vuracaq. Vurmasa, deməli yoxdur!"

Vəlidin bu əməlindən narahat olmuş Həkim sözümlə ona tərcümə etdi. O günə qədər heç kimə belə ürəkdən nifrın etməmişdim. Artıq neçənci dəfə idi məni yerə yıxırdı. Bu dəfə çoxlarının yanında bu işi gördü.

Vəlid bir müddətdən sonra məzuniyyətə getdi. Qayıdanda sağ əli gipsdə idi, boynundan asılmışdı. Doktor Müəyyid dedi ki, şəxsi avtomobili ilə Bəsrə-əl-İmarə avtobanında qəzaya düşüb. Sağ qolu dirsəkdən sınımışdı. Bir həftəlik məzuniyyətdən sonra düşərgəyə girdi və tez yataqxana başçısı Fazildən məni soruşdu. Bayırda kölgəlikdə oturmuşdum. Yanıma gəlib dedi: "Ha, istixbaratçı Nasir, sən mənə nifrın etdin, mən də maşınla qəzaya düşdüm".

Elə bildim ki, indi də qəzaya görə kabellə başıma vuracaq. Lakin bunu etmədiyinə görə sevindim. Onda fikirləşirdim ki, bəlkə əməllərində dəyişiklik yaranar. Amma sonralar anladım ki, o, düzələn adam deyil.

Cümə axşamı, 25 may 1989

Günortadan öncə Təsərrüfat bölməsinin İFA avtomobili düşərgəyə girdi. Əsirlər ikinci əsarət ilinin çəkələk payını almaq üçün həyətə topladılar. Uşaqlar sıra ilə çəkələklərini təhvil aldılar. Dedilər ki, gələn ay paltar da verəcəklər.

Məhəmmədkazim Babayi ilə mən ayaqlarımızın biri kəsildiyinə görə axırda dayandıq. Mənim sağ ayağım kəsilmişdi, Məhəmmədkazimin də sol ayağı. Danışmışdıq ki, çəkələklərimizi alanda mən sağ tayını ona verim, o da sol tayını mənə. Belə olsaydı, bizim iki çəkələyimiz olacaqdı. Növbə bizə çatdı. Əsgər mənim çəkələyimi vermək istəyəndə düşərgə komandiri Kapitan Xəlil ona dedi: "Bu iki nəfərə bir cüt çəkələk bəsdir".

Xəlil əməlli-başlı qanımızı qaraltdı. İstedadlı və zirək adam idi. Onlar bizə bir cüt çəkələk verdilər, artıq qalmış bir cütü də anbarda saxladılar.

Şənbə, 3 iyun 1989

Bir müddətdir televizor gətiriblər. Bu axşam İraq televiziyası İmam Xomeyninin xəstə və yorğun simasını göstərəndə hamının ürəyi üzüldü. Axşamkı xəbərlər proqramı imamın Tehranın ürək xəstəxanasına aparıldığını göstərəndə əsirlər tez televizora hücum çəkib diqqətlə qulaq asmağa başladılar. İraqlılar heyrətə düşdülər. Nəzarətçilər o günə qədər zorla və təhdidlə əsirləri rəqs, musiqi və şou verilişlərinə tamaşa etdirə bilməmişdilər. Əsirlikdə valideynlərimiz haqda fikirləşdiyimiz qədər imam barədə də fikirləşirdik. Biz bununla ovunurduq ki, azadlığa çıxandan sonra bizi imamlarla görüşə aparacaqlar. İmamı görmək fikri əsarətin ağrı-acılarını unuttururdu. İmam Xomeyni eşqi əsir həyatının ayrılmaz hissəsi olmuşdu. İmamın xatirəsi ilə döyünməyən ürək yox idi.

Digər yaralılarla birgə televizorun önünə toplaşdıq. Əsirlərin yaşlı və nigaran gözləri ekrana dikilmişdi. Bir anlığa bütün yataqxanaya sükut çökdü. Hamı narahat oldu. İmam Xomeyninin üzünü görməyə darıxmışdım. Onun xəstəxanaya aparıldığını eşidəndən sonra səbirsizliklə sağalma xəbərini gözləyirdik.

İmamın görüntüsü bitən kimi uşaqlar televizorun önündən dağılışdılar. Hər kəs matəmə qərqlənib bir tərəfdə dua etməyə başladı. Hacı Sədullah xüsusi halda dedi: "İlahi! Özün bilirsən ki, bizim imamdan başqa heç kimimiz yoxdur. İmam Xomeynini bizdən alma!"

Ağır gecə idi. Çox gec ötdü. Həmin gecə uşaqların çoxu narahatlıqdan səhərədək yata bilmədilər, hətta çox vaxt laqeyd olanlar da. Sabah imamın sağlamlığına dair xəbər eşitmək ümidi ilə gecəni başa vurduq.

Bazar günü, 4 iyun 1989

Günortadan öncə uşaqların bir qismi düşərgənin torpaq həyatında üzüqibləyə oturub imamın sağlması üçün dua edirdilər. Hacı Hüseyin Şükri deyirdi: "Əminəm ki, Allah kiminsə duasını qəbul etmək istəsə, o dua qəlbisiniq əsirlərin duası olacaq. Amma imam Allahdan onu şəhidlərin və məsum babalarının yanına aparmasını istəyibsə, duamızın təsiri olmayacaq".

Say fiti çalındı və uşaqlar nigaran halda yataqxanalara girib cərgələrdə oturdular. Baxışlar iraqlılara və ərəbdilli mütərcim Əlaya dikilmişdi. Hər gün düşərgə komandiri saymaq üçün yataqxanaya girməzdən öncə Əla İraq qəzetlərindəki xəbərləri bizə tərcümə edirdi.

Xəbərlərin bu şəkildə tərcümə edilməsini ərəbdilli əsirlərin biri say cərgələrində ənənəyə çevirmişdi. İmamın sağalması xəbərini gözləyirdik. Günortadan bir qədər sonra düşərgənin ətrafını çoxlu nəzarətçi dövrəyə aldı. Nəzarətçilərin çoxalmasından onlara həyəcan siqnalı verildiyini başa düşmək olurdu. Yataqxanaya girəndən sonra iraclılar qapını bağlayıb bayıra çıxdılar.

Əla həmişəki kimi deyildi. Əvvəllər yavaş-yavaş və gecikmədən xəbərləri tərcümə edərdi. Nəhayət, ağlamasının qarşısını alıb üzücü xəbəri hamıya çatdırdı. Kövrək səslə dedi: "Biz əsirlər yetim qaldıq. İmam Xomeyni ruhani aləmə qovuşdu!"

Yerimdə quruyub qaldım. Elə bilirdim yuxudayam. Heç vaxt imamsız Cəmaran haqda düşünməmişdim. Yataqxanaya çökmüş bir neçə saniyəlik sükutdan sonra birdən əsirlərin səsi ucaldı. Bütün yataqxana ağlayıb-sızlamağa başladı. Çoxları üz-başlarına vururdular. Əsirlərin hər biri sanki birinci dərəcəli qohumlarından birini əldən vermişdi. Ağlamaq və zarımaq səsi bütün yataqxananı бүрүdü. Bəziləri elə ilk anda huşlarını itirdilər. Ən yaşlı əsir olan İbrahim əmidən ən kiçik əsir olan doqquzyaşlı Əmirə qədər hər kəs bir şəkildə sızlayırdı. İmam Xomeynini itirdiyimizə inana bilmirdik.

Nəzarətçilər əsirlərin imamı bu qədər sevdiklərini təsəvvür etmirdilər. Düşərgə komandirinin ikinci müavini Leytenant Fazil yataqxanaya girdi. Onun əmrinə görə imama iki saatdan artıq əzadarlıq edə bilməzdik. Həmin axşam iraclılar şam yeməyini verəndə heç kim cərgəyə keçmədi. Yeganə axşam idi ki, heç kim dilinə xörək vurmadı. Bu vəfat imamın övladlarını qürbətdə yetim qoymuşdu.

Gecə də ətrafdan ağlamaq və sızlamaq səsi gəlirdi. Yataqxananın havası isti olsa da, uşaqlar gecənin yarısına qədər başlarına ədial çəkib ağladılar.

Bazar ertəsi, 5 iyun 1989

Axşam görüşləri matəmə çevrilmişdi. Gündəlik işlər çətinliklə görülürdü. Heç kəsdə dərslər deməyə və dərslər oxumağa həvəs qalmamışdı. Uşaqlar həyətin bir küncündə oturub dizlərini qucaqlayıb, gözlərini bir nöqtəyə dikirdilər. Çoxlarında həyətdə gəzişməyə də hövsələ yox idi. Say cərgəsində uşaqların çoxu fikrə gedir, yanındakı ilə danışmırdı. Ramin Həzrət zad dedi: "Seyid, ağa İmam Hüseyin Əli Əkbərin şəhadət xəbərini eşidəndə dedi ki, səndən sonra kül bu dünyanın başına! Biz də gərək deyək ki, imamdan sonra kül bu dünyanın başına!" Bəzi

nəzarətçilər İmam Xomeynidən ötrü ağlayan əsirlərin izdihamını görüb məəttəl qalırdılar. Mən Sami və Əli Carullahın da ağladığını gördüm. Doktor Müəyyid də imamdan ötrü narahat idi, amma gizlədirdi. Bəzi bəəsçi nəzarətçilər isə sevinirdilər. Yəzdanbəxş Muradi¹ Ətiyyəyə demişdi: "Nəhayət, bir gün tarix İraq xalqına deyəcək ki, Xomeyni kim idi, digərləri kim idilər; Xomeyni nə etdi, digərləri nə etdilər!" Əsirlər imamdan sonra nə olacağından narahat idilər.

İmam Xomeynidən sonra xalqa kimin rəhbər seçildiyini bilmək istəyirdik. O günlərdə bəəsçi nəzarətçilər bizə çox rişxənd edir, imamın vəfatından sonra hər şeyin bitdiyini düşünürdülər. Hamid deyirdi: "Nə olardı ki, sizin rəhbəriniz müharibə vaxtı öləydi, biz də İrani fəth edəydik!"

Bəəsçilər, o cümlədən Leytenant Fazil deyirdi: "Rəhbərinizdən sonra İran hakimiyyəti devriləcək". Əsgər İsgəndəri ona belə cavab vermişdi: "Peyğəmbərin vəfatından sonra İslam dini məhv oldu?! İran İslam İnqilabı da bir şəxsə bağlı deyil!"

Vəlid deyirdi: "Rəhbərinizin vəfatından bir neçə gün sonra Məsud Rəcəvi İrana gedib rəhbər olacaq". Əli Carullahla Sami isə deyirdilər: "İran elə ölkə deyil ki, rəhbərinin vəfatı ilə problem yaransın". Əsirlərin arasında imama sevgisini gizlətməyən Əli bizə təskinlik verib dedi: "Ağa Xomeyninin vəfatına görə biz də narahatıq. Xomeyni böyük insan idi".

Bu gün əsirlər matəmə görə sarı əsir paltarının yerinə sürməyi paltarlarını geyindilər. Sarı paltar verildəndən sonra Baş nəzarətçi sürməyi paltarları geyinməyə icazə vermirdi.

Dini Ekspertlər Məclisinin qərarından xəbərimiz yox idi. Müxtəlif fikirlər bildirilirdi. Hərə alimlərdən və inqilab böyüklərindən birinin adını çəkirdi. Hacı Sədullah Gülməhəmmədi, Həsən Behiştipur, Yəzdanbəxş Muradi, Mühəndis Qulamrza Kərimi və digər bəzi əsirlər ağa Xameneini rəhbərliyə layiq bilirdilər. Mən yeniyetmə olduğuma görə o qədər böyük təqlid müctəhidlərinin və yaşlı şəxsiyyətlərin arasında Ayətullah Xamenei kimi qara saqqallı bir gəncin rəhbər seçilməsini təsəvvür etmirdim. Ölkəmin rəhbərinə dair təsəvvürüm belə idi ki, gərək ağ saqqallı, yaşu yetmiş ötmüş bir şəxs olsun. Lakin

¹ Yəzdanbəxş Muradi Qəzvindən idi, düşərgənin fikir adamlarından sayılırdı. O, 1992-ci ildə Tehran Pedaqoji Universitetinin magistratura pilləsinin Hüquq fakültəsini bitirdi. İndi universitet müəllimi və Qəzvin şəhər şurasının üzvüdür.

həmin günlərdə Ayətullah Xameneinin adının çəkilməsi bizə çox rahatlıq və təskinlik verirdi.

Çərşənbə axşamı, 6 iyun 1989

İraq qəzetləri Dini Ekspertlər Məclisinin tarixi yığıncağının təfərrüatını yazdılar. Əl-Sövrə qəzetinin xəbərindən Ayətullah Xameneinin İran İslam Respublikasının rəhbəri seçildiyini öyrəndik.

Dünəndən iraclılar, xüsusən də Siyasi şöbənin zabiti Şəfiq Asim gələcək rəhbər barədə əsirlərin fikrini öyrənirdilər. Kimin İran rəhbəri olacağını bilmək istəyirdilər. Zabit və nəzarətçilər əsirlərin cavablarını eşidəndə üzlərini turşudur, narahatlıqlarını gizlədə bilmirdilər. Onlar Ayətullah Xameneinin İran rəhbəri olmasını istəmirdilər. Yəqin ki bunun səbəbini özləri daha yaxşı bilirdilər. Onların bəzisi deyirdi: "Cənab prezidentimiz, Bəəs partiyasının idarə heyəti, o cümlədən İzzət İbrahim əl-Dövrü və Tariq Əziz Xomeynidən sonra Məsud Rəcəvinin rəhbər seçilməsini istəyirlər. Rəcəvi olmasa, Ayətullah Müntəziri". Çavuş Müəzzinə dedim: "Mən təəccüb edirəm ki, siz hələ də kostyumlu bir adamın rəhbər olmayacağını bilmirsiniz". Mühəndis Kərimi ona dedi: "İzzət İbrahim və Tariq Əziz İran xalqının başının bədənindən ayrılmasını da istəyirlər!"

Əsirlərin həyəcan və iztirab dolu qəlblərini sakitləşdirən yeganə xəbər Ayətullah Xameneinin rəhbər seçilməsi idi. Bu xəbər İraq zindanlarındakı əsirlərin qəmli qəblərinə məlhəm oldu.

Bu axşam Münafiqlər təşkilatının İraq televiziyasından yayımlanan Müqavimət siması proqramının son verilişi efirə getdi. Səbəbini bilmirdim. Verilişin aparıcısı imamı çox təhqir etdi. Uşaqlar özlərini saxlaya bilmədilər. "Münafiqə ölüm!", "Rəcəviyə ölüm!" şüarları qulaqları kar edirdi. Münafiqlər təşkilatı hər şeyi bitmiş hesab edirdi. Uşaqlar aparıcının təhqirlərinə görə Baş nəzarətçiyə dedilər ki, televizoru aparsınlar, yoxsa onu sındıracaqlar.

Uşaqların biri televizoru sındırmağa getdi, amma Hacı Sədullah qoymadı. Bu zaman onların arasında təəccüblü bir dialoq baş tutdu. Hacı Sədullah dedi: "Nə üçün sındırırsan?! Beytülmaldır!" Həmin əsir dedi: "Məgər İrandır ki, beytülmal olsun?!" Hacı dedi: "Vacib deyil ki, mütləq İranın malı olsun. Bu televizor İraq xalqınındır. Düzdür, indi Səddamın ordusunun ixtiyarındadır, amma həmişə Səddam olmayacaq. İraq bir gün ondan qurtulacaq".

Uşaqlara elan verildi ki, heç kim İraq televiziyasına baxmasın. İmamın vəfatından sonra uşaqlar kül altındakı göz kimi idilər. Bir müddət öncə Mücahid radiosunun təhqirlərinə görə düşərgənin səsucaldanlarına daş, ayaqqabı və çəkələk atmışdılar. Mücahid radiosu qərbin sponsorluğu ilə inqilab və imam əleyhinə təbliğat aparırdı. Münafıqlar təşkilatının Müqavimət siması və Günün sözü verilişləri də CIA-nın və bəzi Avropa ölkələrinin maliyyə dəstəyi ilə Bağdadın yaxınlığındakı stansiyalardan yayımlanırdı. Mühəribənin əvvəllərində General Üveysinin nəzarəti altında İranın azad səsi adlı bir radio kanalı da yaradılmışdı, İran İslam quruluşu əleyhinə fəaliyyət göstərirdi.

Nəzarətçilər elə bilirdilər ki, uşaqları zorla televiziya önündə oturdub münafıqların verilişlərinə tamaşa etdirməklə onları quruluşa, inqilaba və imama bədbin edə biləcəklər. Əli Carullah deyirdi: "Bəssçilər sizin düşüncələrinizi dəyişdirməkdən ötrü buraya televizor gətiriblər".

Çərşənbə, 14 iyun 1989

İraqlı nəzarətçi Həsən Adnanın mənimlə rəftarının yaxşılaşdığına təəccüb edirdim. Əsirləri vuranda mənimlə və Seyid Məhəmməd Şəfaətməneşlə işi olmurdu.

Həsən Adnan Kut şəhərindən qara və arıq bir adam idi. Üzündən ona 35 yaş vermək olardı. Quru və kobud insan idi. Uşaqların işlərinə az müdaxilə edərdi. Əsirlərə kini əmisi oğlunun Bədr əməliyyatında öldürüldüyünə görə idi. O, uşaqlıqdan əmisi oğlu ilə oynamış, dost olmuşdu. Bunu özü deyirdi. Seyid Məhəmmədə dedim: "Bu Həsən Adnan mənimlə mehriban olub. Deyir ki, seyidlərlə işim yoxdur. Səncə, nə baş verib?"

- Həsən Adnan mənimlə də yaxşı rəftar edir.
- Səncə, ondan soruşsaq, narahat olmaz?
- Niyə narahat olsun ki?! O artıq bizimlə yaxşı rəftar edir.
- Bəlkə də planı var və pambıqla baş kəsmək istəyir.
- Biz ona yaxşı gözlə baxaq, diqqətimizi də toplayaq.
- Məncə, bu işin içində bir iş var.

Həmin minnəfərlik yataqxanada otuz-qırxdan çox seyid vardı. O, seyid olduğunu bildiyi hər bir əsirlə yaxşı rəftar edirdi. Seyid Məhəmmədlə birgə yataqxananın qapısının yanında onu səsəyib yaxşı rəftarının səbəbini soruşduq: Dedi: "Daha seyidlərlə işim yoxdur".

- Ağam, sən Allah, nə olub ki, seyidlərlə işin yoxdur?

– Siz ki buna sevinməlisiniz.

– Sevinmək öz yerində, amma bilmək istəyirik ki, bu qərarın səbəbi nədir.

Bir qədər fikrə gedəndən sonra dedi: "Məzuniyyətdən qayıdanda anam mənə dedi: "Oğlum, bilirəm ki, əsir düşərgəsində xidmət edirsən. Əgər yataqxanada həzrət Zəhra balalarını incitsən, südümü sənə halal etməyəm". Buna görə sizinlə işim yoxdur".

Özü etiraf edirdi ki, anam bu sözü deməsəydi, sizə münasibətim dəyişməyəcəkdi. Onun anasına böyük hörməti vardı. Deyirdi: "Anam mənə çox əzizdir, nə desə, gözüm üstə. Ona kişi sözü verdim ki, seyidlərlə işim olmayacaq".

Ürəyimdə dedim ki, nə olaydı Həsən Adnan kimi digər nəzarətçilərin anaları da seyidləri və digər əsirləri tapşıraydılar!

Həsən Adnanın anası üçün ürəkdən dua etdim. Növbəti həftə cümə axşamı yaralılara bir qədər halva və xurma gətirdi. Ehsan idi. Bir il öncə atası infarktdan dünyasını dəyişmişdi. Anası ona demişdi ki, bu dəfə halva və xurmalara yaralı əsirlərə paylasın və onlar atasına Fatihə oxusunlar. İlk və son dəfə əsirləkdə ehsan gətirdilər və mən iraqi nəzarətçilərin birinin ölənlərinə fatihə oxudum.

Şənbə, 17 iyun 1989

İmam Xomeyninin vəfatından günlər ötdükcə düşərgəni daha çox qəm-kədər bürüyürdü. Çoxları özlərinə qapanmışdılar. Yataqxanada keçmiş şənlik yox idi, gülüş dolu lətifə və zarafatlar eşidilmirdi.

Günortadan sonra 12 sayılı düşərgənin bəzi əsirləri yataqxanaya girdilər. Onların arasında Ramin Həzrətzadənin dostlarından Əli Karkon, Əli Ağayi və Həsən Cəfəri də vardı. Ramin ən səmimi dostu Əli Ağayini görüb çox sevindi. Əli Zahidandan idi, saçı və kirpikləri anadangəlmə ağ, üzü qırmızı idi. Min nəfərin arasında da seçilirdi. O, Sarəllah diviziyasının 409-cu batalyonunda Zeyd taqımının komandiri olmuşdu. Raminin yanında oturub başını onun çiyinə qoydu və hıçqırtı ilə ağlamağa başladı. Ramin ondan Əlirza Həzrətzadəni soruşdu. Əli ağlaya-ağlaya dedi: "Əlirza şəhid oldu".

Ramin hisslərini tez bürüzə verməyən möhkəm adam olsa da, ağlamağının qarşısını ala bilmədi və səsi yataqxanayı bürüdü. O, qardaşı ilə uzun müddət bir batalyonda vuruşmuşdu. Əlirza Ramindən kiçik idi, anası onu Raminə tapşırmışdı. Ramin pulemyotçu idi, qardaşı isə snayper. 1988-ci ilin yayında İraqın üçüncü əks-hücumunda Ramin

Hüseyniyyə üçyolunda sağ ayağından yaralanmış, Əlirza da Əli Ağayinin yanında şəhadətə qovuşmuşdu.¹ Ramin bu günə qədər qardaşının yaşadığını zənn edirdi. Raminin ağladığını gören nəzarətçilər yaxınlaşıb məsələni öyrənməyə çalışdılar. Əli Əkbər Feyz Raminin qardaşının cəbhədə şəhid olduğunu bilməsinlər deyə onlara dedi: "İmam üçün ağlayır". Lakin iraclılar məsələni başa düşdülər. Onların bəzisi sevinirdi. Raminin səmimi dostu və yaxşı nəzarətçi olan Əli Carullahın göz yaşları isə heç vaxt yadımdan çıxmaz.

Axşam yatmaq vaxtı Ramin mənə dedi: "Kaş anamın yanında olub ona deyəydim: "Ana, adamın bu dünyada xumsu və zəkati var. Sənin xumusun Əlirzanın şəhadəti, zəkatin da mənim əsarətim və yaralanmağımıdır".

Bazar ertəsi, 19 iyun 1989

Bu gün səhər yaralılar düşərgənin həyətinə topladılar. Deyirdilər ki, birtərəfli azad edəcəklər. Bu sözü öncədən də dəfələrlə demişdilər. Yaralıların bəzisi inandı, amma mənim gözüm su içmirdi. İraqlılar yaralı və əlil əsirləri azad etməklə qeydiyyatsız əsirlər haqda informasiyanı İrana və Beynəlxalq Qırmızı Xaç Cəmiyyətinə ötürmüş olardılar. İraq dövlətinin belə axmaq bir iş görəcəyi inandırıcı deyildi. Əmin idim ki, yüksək rütbəli zabitlərin get-gəli və adların yazılması elə bu həddə də qalacaq.

Bu gün yüksək rütbəli zabitlərdən dörd-beş nəfər düşərgəyə gəldi. Baş nəzarətçinin əmri ilə tibb məntəqəsinin önünə topladılar. Baş nəzarətçi azad ediləcəyimizi söylədi. Lakin bu sözü o qədər deyib azad etməmişdilər ki, yalançı çoban kimi sözlərinə inanmırdıq.

Əsirliyin sonuna qədər sağlam əsirlərin yanında qalmaq istəyirdim. Amma Lütfəli Əsgərini azad etmələrini arzulayırdım. Lütfəli Qəzvindən idi, onurğa sümüyündən əlil olmuşdu. Onun elə qələbəlik düşərgədə qalması çətin idi. Baxış üçün düşərgəyə gəlmiş zabitlər bir neçə dəfə onu azad edəcəklərinə söz vermiş, amma heç biri vədlərinə əməl etməmişdilər. Doktor Müəyyidin Lütfəlini tibb məntəqəsində saxlamaq cəhdi də boş çıxmışdı.

¹ İtkin və şəhidləri axtarış qrupu 1998-ci ildə Əlirzanın nişanını və sümüklərini tapıb doğulduğu yerdə torpağa tapşırdılar. Mən Raminin dəvəti ilə Tehranın Qərb qəsəbəsinin Qüds məscidində keçirilən qırx mərasimində çıxış etdim.

Doktor Müəyyid Samirə vilayətindən idi. Ortaboy, qarabuğdayı və mehriban insan idi. Bir çox xüsusiyyətlərindən Əli Carullaha bənzəyirdi. O, illərlə tibb bölməsində işləmişdi. Doktor Camal olmayanda tibb məntəqəsinə rəhbərlik edirdi, amma iranlı əsirlərlə mehriban davrandığına görə səlahiyyəti məhdud idi. Doktor Camal ona inanmırdı. Xəsis adam olan Camaldan fərqli olaraq, Müəyyid əliaçıq idi.

Onun iranlı əsirlərlə insani rəftarının səbəbi vardı. Əmisi İranda əsir idi. O deyirdi: "İranlılar iraqılı əsirlərlə çox yaxşı rəftar edirlər".

O, bir-iki dəfə əmisinin məktubunu düşərgəyə gətirib bizə oxumuşdu. Yanında iraqılılar olmayanda hərdən deyirdi: "İranlıların əmimlə insani münasibətinə görə mən də iranlı əsirlərə xidmət etmək istəyirəm".

Əmisinin ailəsi 1984-cü ildə Tehranda onu görməyə getmişdi. Səddamdan ürəyi dolu idi, amma açıq demirdi.

İraq dövləti İran tərəfinin iraqılı ailələrin əsirlərlə görüş təklifini qəbul etməmişdi. Doktor Müəyyid buna görə narahat idi. İran tərəfi 1986-cı ilin yayında İraq rəsmilərinə demişdi ki, iraqılı əsirlər üçüncü bir ölkədə ailələri ilə görüşə bilərlər. Səddam İranın bu təklifini açıq şəkildə rədd etmişdi. Nəzarətçilər də bundan xəbərdar idilər. Dediklərinə görə, Səddam ona görə razılaşmayıb ki, bu təklifi İran irəli sürüb və bu iş İrana hörmət gətirəcək. Doktor Müəyyid deyirdi: "Siz lazım olan hər bir işi gördünüz, işini görməyən İraq dövləti və Səddamın özü oldu".

Baxış keçirən iki polkovnik Lütfəlini iki nəfərin ora-bura aparmalı olduğunu görürdülər. Söz verdilər ki, onu azadlığa buraxacaqlar. Mənsə onların yenə yalan dediklərinə əmin idim. Polkovnikdən danışmağa icazə istədim. Lütfəli ilə birgə onun barəsində danışmaq qərarına gəlmişdik. Yaşlı adam olan və mehriban nəzərə çarpan polkovnikə dedim: "Biz bilirik ki, hələ buradayıq. Bizim xahişimiz budur ki, icazə verin vəziyyəti daha ağır olan iki yaralı düşərgənin tibb məntəqəsində qalsın".

– Kimlər?

– Lütfəli Əsgəri və Yəduallah Zarei.

– Bunu təyin etmək doktor Camalın işidir.

– Ağam, Lütfəlinin atası qərb cəbhəsində itkin düşüb. Əgər ondan xəbəriniz varsa və o da əsirdirsə, icazə verin atasının yanına getsin.

– Atasını barədə söz verə bilmərəm.

Polkovnik doktor Camalla məsləhətləşəndən sonra Lütfəli və Yədullahın tibb məntəqəsində qalmalarına icazə vermədi. Polkovnikdən mənfə cavab eşidəndə Hacı Sədullah Gülməhəmmədi Lütfəliyə dedi: "Oğlum, kaş sən cəbhədə şəhid olaydın!"

Hacı Sədullahın zarafatından əlavə uşaqların çoxu həqiqətən düşünürdülər ki, Lütfəli ilə Yədullah şəhid olsaydılar, daha rahat olardılar. Ramin Həzrət zad deyirdi: "Tikrit düşərgələrindəki bütün əsirlər şəhid olsaydılar, daha rahat olardılar". Lütfəli dözümlü və mənəviyyətli uşaq idi. Bu gün polkovnikin cavabını eşidəndə və mənim sözlərim onu bir az da məyus edəndə dedi: "Şəhidlər bizə yarımçıq yoldaş oldular. Onlar cənnətdə kef edirlər, bizsə Tikritdə ac qarına döyülürük".

Hacı Hüseyin Şükri ona dedi: "Lütfəli, xəvaricə qoşulubsan?" Lütfəli dedi: "Şəhidlər bizdən zirək çıxdılar".

Hacı Hüseyin ona "kaş şəhid olaydın" deyəndə isə Lütfəlinin cavabı belə olmuşdu: "Hacı, şəhid olsaydım, atam məni öldürərdi!"

Yataqxanalara qayıtmaq üçün adyazmanın bitməsinə gözləyirdik. Polkovnikin adyutantı olan zabit gözlərini Seyid Məhəmmədə dikmişdi. O, qısa boy və arıq adam idi. Yaxınlaşıb cib Quranını çıxardı və yanında oturmuş seyidə dedi: "İranda Quran var?" Seyid Məhəmməd dedi: "Əlbəttə ki, var. İranda hər evdə Quran var". Zabit dedi: "Məcusilər Quranı neyləyirlər?!" Seyid Məhəmməd dedi: "Ayətullah Sistani bir iranlıdır, İraqda siz ərəblərin təqlid müctəhididir və Quran öyrədir!"

Zabitin sözlərini Fazil tərcümə edirdi. O dedi: "Yalan deyirsən. İranlılar hara, Quran hara?! Əgər doğru deyirsənsə, oxu!"

Ağıllı və hazırcavab olan Seyid Məhəmməd zabitə bir qarışqa göstərib dedi: "Bu qarışqanı görürsən? Buna "nəml" deyirlər. Quranda Nəml adlı surə var, onda iki Bismillah gəlib. İkinci Bismillah surənin 30-cu ayəsindədir. Bu surə Peyğəmbərə hicrətdən öncə nazil olub və Quranın ən böyük surələrindən biridir".

Zabit ya özünü səfehliyə vurmuşdu, ya da həqiqətən iranlıların Quran barədə məlumatının olduğuna inanmırdı. İraqda belə adamlar çox idi. Bəəs partiyasının zəhərli təbliğatı iranlıları Quran və Peyğəmbər (s) düşməni kimi təqdim etmişdi.

Seyid Məhəmməd Nəml surəsindən bir neçə ayə oxumağa başladı, iraqlı zabit də mat-məəttəl ona baxırdı: "Nəhayət, onlar qarışqa

vadisinə gəlib çatdıqda bir qarışqa dedi: “Ey qarışqalar! Yuvalarınıza girin ki, Süleyman və ordusu özləri bilmədən sizi basıb əzməsinlər!”¹

Çərşənbə axşamı, 20 iyun 1989

Əli Carullah casus və xəbərçilərin bir qisminin adlarını Ramin Həzrətzada demişdi. Onların bəzisini tanıyırdım. Bəziləri zirək idilər, özlərini ələ vermirdilər, casus olduqlarını yalnız özləri və iraqlılar bilirdilər. Onlar Əli Carullahın bizə xəbər verəcəyini də güman etmirdilər. Biz də özümüzü o yerə qoymurduq. Ramin çox hirsələnirdi. Casusların iki-üçü ilə əlaqə qurmaq, dostlaşb bu işdən çəkəndirmək istəyirdim.

Günortadan sonra Ramin yanıma gəlib dedi: "Bir fikrim var".

– Nə fikri? Səndə həmişə çox yaxşı fikirlər olur. İnşallah xeyirdir?

– Xəbərçilik edən, bilərək və ya bilmədən iraqlıların casusu olanlar barədədir.

Ramin düşünürdü ki, əlimizi əlimizin üstünə qoyub iraqlıların bu qədər casus yetişdirməsinə tamaşa edə bilmərik. Bir yol tapmışdı. Casusların çoxu siqaretçəkən idi. Ramin düşünürdü ki, siqaret qarşısında siqaret vasitəsilə onların çoxunu bu işdən çəkəndirmək olar. Mühləq düşərgəsində bəzi uşaqlarla bu işi görmüşdük, amma sistemli deyildi. Sözlərini dinləyib ümidvar oldum. O, düşünülmüş və planlı şəkildə hərəkət etmək istəyirdi.

Qərara gəldik ki, aylıq bir dinar yarım təqaüdün hamısına siqaret əlaq. Siqaret çəkməyən digər dostlarını da buna həvəsləndirdi. Ramini qəbul edən həmfikir uşaqların çoxu ilə birgə qərara gəldik ki, siqaretlərimizi Raminə verək. Ramin onlarla necə danışmalı olduğunu bilirdi. Əgər mən casusluq etməməsi üçün bir nəfərə beş siqaret verirdimsə, Ramin bir-iki siqaretlə onu bu işdən çəkəndirirdi. O, xüsusi adamlar vasitəsilə casuslara nəzarət edirdi. Əgər bir casus ondan casusluq etməmək üçün siqaret alırdısa, sonra gizlicə nəzarətçilərə xəbər aparanda başa düşür, kimin ikili oynadığını bilirdi. Hərdən bəzi casuslarla sərt danışırdı. Əli Karkonun başçılıq etdiyi çevik tədbir qrupu Raminin əmrinə hazır idi. Hərçənd bıçaq sümüyə çatmayınca bu yoldan istifadə olunmurdu. Siqaretlərin bitdiyi xüsusi şəraitlərdə Ramin uşaqlardan borc siqaret alırdı.

¹ Nəml, 18.

Siqaretləri ilk 10-15 gündə bitən əsirlərin çoxu Ramindən borc siqaret alırdılar. Hamısı Raminə inanırdı. Bəzi uşaqlar ayda Raminə bir-iki qutu siqaret bağışlayırdılar ki, siqaret fondunda istifadə etsin.

Zəif iradəli əsirləri muzdur etməkdən ötrü iraqlıların məharətlə istifadə etdikləri vasitə siqaret idi.

Raminin səyləri nəticəsində iraqlıların bazarı kəsəldi. Onlar o vaxta qədər düşərgənin əsirləri arasında bəzi komandirləri tapıb üzə çıxarmışdılar. Belə şəxslərin kim olduqları bilinəndə uşaqlar xəbərçilərə deyirdilər: "Filankəsin qiyməti neçə ədəd siqaret idi? Gələrdiniz ondan iki dəfə çoxunu bizdən alardınız, amma bu işi görməzdiniz".

İraqlıların Ramindən və həmfikirlərindən acıqları gəlirdi. Onlar düşərgədə casusluğun rəvnəqdən düşməsinə istəmirdilər. Casusluq heç vaxt tam yığılmasa da, Ramin iraqlıları qabaqlaya bilirdi. O, siqaret çəkən casuslarla danışır iraqlılardan da çox siqaret verirdi ki, həmvətənlərinə xəyanət etməsinlər. Ramin onlara deyirdi: "Siz iraqlılardan siqaret alıb qarşılığında dostlarınızı və həmvətənlərinizi satırsınız. Bizsə sizə siqaret veririk ki, bu işi görməyəsiz, öz əsir yoldaşlarınıza zülm etməyəsiz, günaha düşməyəsiz".

Halal yolla siqaret əldə etmək istəyən bəzi əsirlər isə ucadan deyirdilər: "Hər dəfə iki saat olmaqla dörd dəfə masajə qarşılıq bir ədəd siqaret alırıq. Kim istəyir?"

Bazar günü, 25 iyun 1989

Bu gün əsirliyimin birinci ildönümü idi. Düz bir il öncə əsir düşmüşdüm. Nə qədər ki sağam, bu gün doğum günü və digər mühüm günlər kimi yadımdan çıxmaz. Hər dəfə həmin günü xatırlayanda susayıram!

Şənbə, 8 iyul 1989¹

İtaliyada futbol üzrə dünya çempionatı başlayıb. Bu gün final oyunudur. Bu oyunların sayəsində iraqlılar əsirləri az incidirlər.

¹ 17 Temmuz hospitalında kiçik cib dəftərcəmə köçürdüyüm qeydlərdə bu xətirəni və oyunçuların adlarını əl-Qadisyyə qəzetinin haşiyəsinə yazmışdım. Yazılarımın bu hissəsi islanmışdı və ilin yazıldığı hissə oxunmurdu. Onları yenidən köçürəndə 1990 yerinə səhvən 1989 yazdım.

Uşaqlar xüsusi zirəkliklə nəzarətçilərin sevdiyi oyunçuları tərifləyib məqsədlərinə nail olurdular.

Futbolsevər nəzarətçilər xüsusi həssaslıq və təəssübkeşliklə çempionatı izləyirdilər. Onların hərəsi bir komanda və oyunçuya azarkeşlik edirdi. Baş nəzarətçi Səd Maradonanın fanatı idi. Vəlid Qərbi Almaniya müdafiəçisi Andreas Bremenin azarkeşi idi. Hamid dünya çempionatının bombardiri olan italyalı Skilaçini çox sevirdi. Salvan çexoslovakiyalı Skoraviyə, Sami İspaniyadan Mişelə azarkeşlik edirdi, doktor Müəyyid isə futbola xüsusi maraq göstərmirdi.

Dünya çempionatının başlandığı ilk günlərdə iraqqlılar ötən çempionatın qalibi Argentina ilə Kamerunun yığma komandaları arasında keçirilən açılış oyununu saatlarla müzakirə edirdilər. Onlar Kamerunun Argentinaya qalib gəlməsinə təəccüblənirdilər. Kinayə ilə Hamidə dedim: "Əsla təəccüblü deyil. İran-İraq müharibəsində azyaşlı bir bəsi Şələmçədə bir neçə iraqqlı polkovniki əsir tutmuşdu. Sizin polkovnik bizimkilərə demişdi: "Mən iranlılara əsir düşdüymə görə narahat deyiləm. Narahatlığım ona görədir ki, məni bu uşaq əsir tutdu". İndi də Kamerun dünya çempionu olmuş Argentinanı məğlub etdi".

Final oyununda Sədlə Salvan Argentinaya, Vəlidlə Hamid isə Almaniya azarkeşlik edirdilər. Vəlid əsirləri hədələmişdi ki, Almaniya uduzsa, əvəzini bizdən çıxacaq. O deyirdi: "Dua edin ki, Almaniya udsun, yoxsa bunun acığını sizdən çıxacağam!"

Hərdən əxlaqlı adam olan və Vəlidin hədələrindən xəbər tutmuş Səd isə uşaqlara söz vermişdi ki, Argentina çempion olsa, bir aydan çoxdur hamama getməyən uşaqlara yaxşı hamam təşkil edəcək.

Mən və uşaqların bir qismi hamama getməyi üstün tuturduq, amma Vəlidin bəxti gətirdi. Almaniya üçüncü dəfə dünya çempionu oldu. Vəlidlə Hamid sevindi, Sədlə Salvan isə bir neçə gün narahat gəzdilər.

Cümə, 14 iyul 1989

Bu gün İraq qəzetləri illər öncə baş tutmuş şah rejiminin devrilməsindən, İraq padşahı İkinci Məlik Feysəlin qətlindən və respublika qurulmasından yazmışdılar. Bu çevrilişdə General Əbdülkərim Qasim və Əbdüssalam Arif şah rejimini devirib hakimiyyətə gəlmişdilər. Bu haqda eşitdiyim ən gözəl ifadə Əli Ağayinin sözü oldu: "Sarı it çaqqalın qardaşdır!"

Axşamüstü Əli Carullahın yanında Siyasi şöbənin zabiti Şəfiq Asimlə mübahisə etdim. Zabit məndən soruşdu: "Necə olur ki,

Xomeyni "Mehran və Abadan azad edilməlidir" deyəndə bu iş həyata keçir?"

– Bu, rəhbərimizin təqlid müctəhidi olduğuna görədir. Onun fətvası həyata keçməlidir. Bu dünyada yalnız bir komandan təqlid müctəhididir, o da İmam Xomeynidir.

– Gərək bizim prezidentimiz də ağa Xoyidən və ya Sistanidən müctəhidlik rütbəsi alardı.

Şəfiq Asim həmişəki kimi Qadisiyyə döyüşündən, ərəblərin iranlılar üzərində qələbəsindən danışib məni alçaltmağa çalışdı.

– Biz müharibədə öldürülmüş komandirlərimizə Bəsrədə büstlər qoymuşuq. O büstlər barmaqları ilə İran sahillərini göstərirlər. Bilirsənmi bu nə deməkdir?

– Yox, bilmirəm.

– Bu büstlər siz məcusiləri hədələyir ki, ey məcusilər, bir gün sizinlə haqq-hesab çəkəcəyik.

– Bizimlə haqq-hesab çəkmək üçün səkkiz ildən çox vaxt lazım idi?

Bunu deyən kimi üzümə möhkəm bir sillə vurdu və yerə yığıldım. Ona dedim: "Danışsən, cavabını verirəm. Əgər haqlısan, sözümlə sözlə cavab ver, əllə yox".

O qədər narahat oldum ki, icazəsiz dönüb getdim. Əli Carullah ağıllı adam idi. Yanıma gəldi.

– Yaxşı edib ona əhəmiyyət vermədin.

– Bu Şəfiq doğru deyirsə, gəlib İraq-İran müharibəsindən danışsın, əsrlər öncədən və Qadisiyyə döyüşündən danışmasın.

Zahirdə Şəfiq Asimlə yaxşı münasibəti olan Əli Carullah dedi: "Seyid, əgər bir də Qadisiyyə döyüşündən danışsa, de ki, Qadisiyyə döyüşü İslamla küfr arasında olub, ərəblərlə farslar arasında yox. O zaman ərəblər İslamla idilər, farslar küfrlə. İran-İraq müharibəsində isə iraqılı hərbcilər İslamdan uzaqlaşmışdılar, farslar isə İslama və Qurana əməl edirdilər. Farslar İslama tabe olduqlarına görə İslam dövləti qurdular, müharibədə qalib gəldilər və iraqılılar onlarla bacarmadılar. Bu gün tarix tərsinə dönüb. Sonra ona de ki, bu qədər Səd ibn Əbu Vəqqasdan danışsən, halbuki Səd ibn Əbu Vəqqas iraqılı deyildi. Nə Xalid ibn Vəlid, nə Əbu Übeyd Səqəfi, nə də Səd ibn Əbu Vəqqas iraqılı olub. Amma bu sözləri mənim dediyimi söyləmə. Bəsrədəki büstlər barədə isə ona yaxşı cavab verdin".

Şənbə, 15 iyul 1989

Yataqxananın giriş qapısının yanında oturmuşdum. Seyid Əli Aşına gözləri yaşarmış halda yanımdan keçdi. O, ciddi, duyğusal və mehriban adam idi. Onu səslədim.

– Seyid Əli, nə olub? Niyə narahatsan?

Məni çox istəyirdi. Bir müddət idi yataqxananın başçısı seçilmişdi. Gəlib yanımda oturdu.

– Ağa seyid, yataqxananın arxasında elə bir şey gördüm ki, özümü saxlaya bilmədim.

– Deməli bir şeydir?

– İsfahanlı Əsədullah Pənahini tanıyırsan?

– Hə, tanıyıram.

– Yataqxananın arxasında əlində diş fırçası oturmuşdu. Fırçaya baxıb ağlayırdı. Yaxınlaşıb dedim: "Pənahi, nə üçün ağlayırsan? Siz böyüklər çətinlik və problemlər qarşısında dözümlü və möhkəm olub biz kiçikləri də ruhlandırmağınız". Pənahi əlindəki diş fırçasını mənə göstərdi. Fırçanın üzərinə qızı Atifənin adını cızmışdı. O dedi: "Əli ağa, mən möhkəm adamam, orduda xidmət etmişəm, çoxlu çətinliklər görmüşəm. Mən evdə sağollaşıb cəbhəyə gələndə qızım Atifə dedi: "Ata, qayıdanda mənə bir diş fırçası al". Dedim ki, baş üstə, qızım, mütləq alaram. Bu diş fırçasını ona aldım, amma qayıda bilmədim, əsir düşdüm və o hələ də bu fırçanı gözləyir".

Bunu deyəndə Şəhid Piran Mustovfizadə yadıma düşdü. Piran şəhadətindən iki gün öncə mənə demişdi: "Cəbhəyə gələndə oğlum Yasir arxamca ağladı. Nə etdimsə, qayıtmadı. Onu sakitləşdirib qaytarmaqdan ötrü dedim: "Əziz oğlum, Dehdəstə sənə köynək almağa gedirəm, tez qayıdacağam".¹

Seyid Əli də bu duyğusal səhnəni görüb ağlamışdı. O, sözünə davam etdi: "Pənahi kövrəldi və ağlayıb dedi: "Əli ağa, Atifəyə çox darıxıram. Elə bilirəm ki, onu daha heç vaxt görməyəcəyəm".

Axşam saymaq vaxtı uşaqlar onurğadan əlil olan Lütfəli Əsgərini aparıb divara söykədilər. Vəlid gəlib qəzəblə yataqxananın başçısına dedi: "Lütfəlinin divara söykənməyə haqqı yoxdur. O da digərləri kimi sağlam əsirlərin yanında cərgədə oturmaldır". Say vaxtı yaralılar axırıncı cərgədə otururdular. Lütfəlinin cərgədə, özü də gündə üç dəfə oturması əsl işgəncə demək idi. Onu bu əzabdan qurtaracaq yeganə yol

¹ İyirmi ildən sonra bu xatirəni Şəhid Mustovfizadənin oğlu Yasirə danışanda dedi: "Ağa seyid, iyirmi ildir atamın köynək alıb evə qayıtmasını gözləyirəm".

Hacı Sədullahın təklifi oldu. O da bu idi ki, sayma vaxtı Lütfəli özünü bihuşluğa vursun. Bəzi nəzarətçilər onun ağrıdan özündən getdiyinə inandılar, Vəlid isə dedi ki, artistlik edir.

Bazar günü, 16 iyul 1989

Nəzarətçilər Bəəs partiyasının hakimiyyətə gəlişinin ildönümü münasibəti ilə bayram keçirirdilər.¹ Bu bayram İmam Xomeyninin vəfatının qırxına təsadüf edirdi. Düşərgənin Siyasi şöbəsinin zabiti Şəfiq Asim uşaqlara əzadarlıq etməməyi əmr etmişdi. Baş nəzarətçi yataqxanadakı əsirlərin başçısı Seyid Əli Aşınaya demişdi: "Bu gün uşaqlar Hind filminə baxıb istirahət etsinlər". Münafiq və laqeydlər Hind və Misir filmlərinə həvəslə baxdılar.

Axırda Səddam barədə, onun hakimiyyətə gəlməsi, Əbdülkərim Qasimin və Əbdüssalam Arifin çevrilişi və nəhayət, Səddamın Suriyaya qaçışı haqda sənədli film göstərildi.

Günorta Leytenant Fazil say cərgələrinin önündə çıxış etdi. Sevinirdi. Fazil İmam Xomeyniyə və İslam respublikasının məmurlarına heç bir təhqirdən çəkinmirdi. O dedi: "Rəhbəriniz öləndən sonra daha bizi heç bir təhlükə təhdid etmir. İraqın qüdrətli düşməni artıq yoxdur. Cənab prezident Səddam Hüseyn yaxın gələcəkdə Bizans və Roma imperiyasına bənzər böyük bir ərəb imperiyası yaradıb bütün Orta şərq ölkələrinə rəhbərlik edəcək. Xomeyninin vəfatından sonra İraq daha İran inqilabının ixracından narahat deyil!"

Uşaqlar əsəbdən çatlamaq üzrə idilər. Əgər Leytenant Fazil sözlərini davam etdirsəydi, bəlkə də hizbullahçı uşaqların önünü heç nə ala bilməyəcəkdi. Sıranın axırında yanımda oturmuş Hacı Hüseyn Şükri birdən qışqırdı: "İmam Xomeyninin ruhunun şadlığına və Ayətullah Xameneinin salamatlığına ucadan salavat!"

Əsirlərin qəzəbi salavat səmindən bəlli olurdu. Elə ucadan salavat dedilər ki, səsləri qulaq batırırdı. Fazil iki əlini qulaqlarına qoyub yataqxanadan çıxdı.

¹ Ərəb Sosialist Dirçəliş Partiyası 1968-ci ilin 17 iyulunda İraqda hakimiyyətə gəldi, Əhməd Həsən əl-Bəkr prezident, Səddam da vitse-prezident kürsüsünə oturdu. Səddam 1979-cu ilin həmin günündə 61 yaşlı Əhməd Həsən əl-Bəkrə vəzifədən kənarlaşdırıb özü 42 yaşında İraqın dördüncü çevriliş prezidenti oldu.

Giriş qapısının önündə stolun üstünə şirniyyat düzmüşdülər. Şirniyyatların yanında Səddamın böyük şəkli vardı. Şəfiq Asim Səddamın əlində xəncər olan şəklini göstərib dedi: "Bu, zülfüqar qılıncıdır, Səddama verilib". Seyid Əli Aşına ona dedi: "Zülfüqar qılıncı zalımların boynunu vururdu, Əlinin dostlarının deyil".

Əsirlər yataqxanadan çıxanda şirniyyat və Səddamın şəkli qoyulmuş stol çevrildi. İmamın qırxının hörmətini saxlamayan iraqlılar Bəəs partiyasının hakimiyyətə gəlişinin ildönümünə də bizdən belə hörmət gördülər.

Səddamın portreti salınmış çərçivənin şüşəsi sındı və nəzarətçilər hirsələndilər.

Ətiyyə dəyənəklə uşaqları vurmağa başladı. Bir əsirin burnu sındı. Ətiyyə İraqın Duhuk vilayətindən qaşqabaqlı, kütbeyin və qarabuğdayı adam idi. Orta boyu vardı, pinti idi, enli paltarlar geyinirdi. Nəzarətçilər əsirlərin başçısı Seyid Əli Aşınaya dedilər ki, əsirləri cərgəyə oturtsun.

İmamın qırxında və Bəəs partiyasının hakimiyyətə gəlişinin ildönümündə imamın ruhunun şadlığına və inqilab rəhbərinin salamatlığına salavatların deyilməsi, şirniyyat stolunun çevrilib Səddamın portretinin aşması əsirlərin bərk döyülmələrinə səbəb oldu.

Günorta yeməyi verilmədi. Nəzarətçilər kabel və dəyənəklə yataqxanaya girib qoca-cavan, yaralı-sağlam fərqi qoymadan hamını vurmağa başladılar. Hacı Hüseyin Şükrini bayıra aparıb çox döydülər. Sami deyirdi: "Kapitan Xəlil Leytenant Fazilə demişdi: "İranlıların Xomeyniyə xüsusi təəssübkeşlikləri var. Xomeyniyə əzadar olduqları bu günlərdə onları təhrik edəcək və qiyamlarına səbəb olacaq bir söz demək olmaz".

Çərşənbə axşamı, 18 iyul 1989

Srağagün rövzə oxuduğuma görə yeni nəzarətçi Həbuş məni cəzalandıracaqdı. Əsirlərin başçısı Seyid Əli Aşına vasitəçilik etməyə çalışdı. Həbuş birinci kabeli belimə vurandan sonra onu bu işdən çəkəndirmək üçün dedim: "Ağam, səncə, uşağı vururlar?!" Həbuş tərcüməçi Fazilə dedi: "Bu nə deyir?"

Fazil Həbuşa dedi: "Ağam, deyir ki, uşağı vururlar?!"

Həbuş bir neçə saniyə üzümə baxandan sonra Fazilə dedi: "De, getsin, onunla işim yoxdur, amma Şəfiq Asim onu cəzalandıracaq".

Axşam sayından sonra Meysəm Sırfərin gözü çox ağrımağa başladı. Onu çox istəyən Hacı Sədullah Baş nəzarətçinin yanına gedib ağrıkəsici dərman istədi. Əliboş və narahat halda qayıtdı. O, Meysəmə "Meysəm Təmmar" deyirdi. Gecənin yarısına qədər başı üstə oturdu. Çox vaxt Meysəmə deyirdi: "Azadlığa çıxıb İrana getsək, gəl, mənim kürəkənim ol". Hacı deyirdi: "17 Temmuz hospitalında su yetərincə olsa da, Meysəm doyunca içmir, yalnız susuzluğunu yatırır. Ondan bunun səbəbini soruşanda dedi: "Hacı, doyunca yeyib-içsəm, gərək uşaqlar məni gündə iki-üç dəfə tualetə aparsınlar. Onlara əziyyət olar. Az yeyib onlara gündə bir dəfə zəhmət verirəm".

Hacı Sədullahın ata məhəbbəti bir nemət idi və mən onun qədrini bilirdim. Qayğıkeş və fədakar bir himayədar kimi həmişə, hər yerdə arxamızda idi. Mənə çox hörmət edirdi. Oğlu Beytullah da əlil idi, mənim kimi sağ ayağı kəsilmişdi. Oğlu 1982-ci ilin noyabrında Məhərrəm əməliyyatında, Musian və Dehloran bölgəsində onun yanında əlil olmuşdu.

Çərşənbə axşamı, 25 iyul 1989

Əli Ağayı¹ iraqılı zabit və nəzarətçilərə hərbi hörmət əməlini yerinə yetirməyən yeganə əsir idi. O, öz qanununa sadıq idi, bunu həmişə deyirdi. Düşərgədə zabit və nəzarətçilər yanımızdan keçəndə onlara hərbi salam verməli idik. Məhəmmədkazimlə mənim bir ayağımız olmadığına görə bu qanundan azad idik.

Əli Leytenant Fazilə də hərbi salam vermirdi. Leytenant öncələr bir-iki dəfə sözləri ilə Əlini təhqir etmiş, Əli ona belə cavab vermişdi: "Biz hərbi embarqoların pik dövründə sizin qırıclardan atılmış raketini Fars körfəzinin üzərində hədəfə doğru getdiyi yerdə partladan adamlarıq".

Leytenant Fazilin Əlidən çox acığı gəlirdi. Əli danışdığı sözlərə görə çox döyülürdü. Hərbi salam verməmək də öz yerində.

Bir dəfə Leytenant Fazil Əlidən soruşdu: "Sən nə üçün digərləri kimi hərbi salam vermirsən? Bu əməlin sənə baha başa gələcək".

¹ Sarəllah diviziyasında Zeyd bölüyünün komandiri olmuş zahidanlı Əli Ağayı Şələmçədə ayağından yaralanıb 25.05.88 tarixində iraqılılara əsir düşmüşdü. O, müharibədə məruz qaldığı kimyəvi zəhərlənmələrə görə 1999-cu ilin avqustunda müqəddəs Məşhəd şəhərində şəhadətə qovuşdu. Onun şəhid olduğunu Ramin Həzrətəzaddan eşitdim.

Əli qorxmaz adam idi, sözü üzə deyirdi. Ona iraqqlılarla tərslik etməməsini və düşərgənin qanunlarına tabe olmasını nə qədər deyirdimsə, yenə öz sözünü deyirdi. Leytenant Fazil onun hərbi salam verməməsinin səbəbini soruşanda dedi: "Ağam, mənim Möhsün Rzayi adlı bir komandirim var. O, bəəşçilərə hərbi salam verməyi mənə öyrətməyib".

Leytenant Fazil əsəbiləşib dedi: "Axmaq, sənə ədəbsizlik etməyi öyrədib?"

Əli dedi: "Yox, öyrədib ki, yaxşı vuruşum, əsir düşməyim, amma düşdüm".

İraqlılar Əlini döyəndən sonra üz-başı göyərmiş halda Leytenant Fazilə dedi: "Sizə hərbi salam verməməyimin başqa bir səbəbi də var".

Leytenant Fazil nə deyəcəyini gözləyirdi. Əli dedi: "Leytenant, ayağımı yerə bərk vurmamağımın kökü təvəlla və təberraya qayıdır: Allahın dostları ilə dost, düşmənləri ilə düşmən olmaq. Siz bu işlərinizlə Allahın və Peyğəmbər Əhli-beytinin düşmənlərisiniz!"

Bundan sonra Leytenant Fazil onu xüsusi qəfəsdə həbs etmələrini əmr etdi.

Düşərgənin komandiri Kapitan Xəlilin əmri ilə eni yarım, uzunluğu da bir metr olan xüsusi metal qəfəs düzəltmişdilər. Quş qəfəslərinə bənzəyirdi. Bu qəfəs 1 və 2 saylı yataqxanaların arasında yerləşirdi. Əsirlikdə iki dəfə həmin qəfəsdə oldum. Qəfəsin içində uzana bilmirdik. Son dəfə imamın vəfatının Bəəs partiyasının hakimiyyətə gəlişinin ildönümünə təsadüf edən qırkında mərsiyə dediyimə görə həmin qəfəsə salınıb çox əziyyət çəkdim.

Sonrakı günlərdə Əli Ağayi qəfəsdən xilas olanda ona dedim: "Əli, qəfəs necə idi?" Əli dedi: "Seyid can, qəfəs nə qədər dar olsa, azadlıq bir o qədər şirin olar".

Axşam şirəzlə uşaqların biri yanıma gəldi. Cənubi Məcnun adasında əsir düşmüşdü. Onu 1 saylı əl-Rəşid zindanında görmüşdüm. Qədim döyüşçülərdən, adı Cəfər Məhəmmədi idi. O deyirdi: "Kohgiluyə və Boyer-Əhməd vilayətinin uşaqlarını Şəhid Cavad Hörmüzpura görə sevirəm". O, Şəhid Hörmüzpuru çox sevirdi. Fəthülmübün əməliyyatında Şəhid Hörmüzpur onun batalyon komandiri olmuşdu. Sonralar Fatimeyi-Zəhra (ə) briqadasının komandiri olanda da Zübeydatın qərbində onunla bir yerdə olmuşdu. Cəfər Məhəmmədi deyirdi: "İstedadlı və heybətli komandır idi. Bir dəfə dedi ki, batalyon,

bölük və taqım komandirləri gecə vaxtı şəxsi heyətin ayaqqabılarını mazlasınlar". Deyirdi ki, o, sutkada beş saatdan az yatırdı.

1987-ci ilin əvvəllərində biz Kərbəla-4 əməliyyatı üçün Abadana və Minu adasına yola düşəndə Şəhid Seyid İnaşətullah Muradi çıxış etdi və söhbətinin sonunda Şəhid Cavad Hörmüzpurun vəsiyyətnaməsinin bəzi hissələrini oxuyub ağladı.¹

Cəfər dedi: "1982-ci ilin yazında Fəthülmübin əməliyyatının ikinci mərhələsində Şəhid Hörmüzpur bir şəhidin başı üzərində dayanır. Fars vilayətindən hövzə tələbəsi olan həmin şəhid ağa İmam Mehdiyə yazdığı bir məktubu Hörmüzpura verib onu Qumda Cəmkəran məscidinin məktub yerinə atmasını istəyir. Əməliyyatdan sonra Şəhid Hörmüzpur səhər mərasimində həmin şəhidin İmam Mehdiyə ürək sözlərini yazdığını bildirib uşaqlardan soruşur: "Kim Quma getsə, bu məktubu Cəmkəran məscidinə aparsın". Tehranlı uşaqların biri deyir ki, mən Tehrana gedəcəyəm. Quma gedib məktubu quyuya ataram". O deyirdi: "Çox istəyirdim ki, Şəhid Hörmüzpur həmin şəhidin ürək sözlərinin mətnini bizə oxusun. Deyəsən, həmin şəhid Hörmüzpurdan başqa birisinin məktubu oxumasına razı deyilmiş".

¹ O gündən uzun illər ötsə də, Şəhid Hörmüzpurun vəsiyyətnaməsini oxuyanda, dostlarından onunla bağlı xatirələr eşidəndə ona qibtə edirəm, əsir yoldaşım Cəfər Məhəmmədini görə demək istəyirəm: "Cəfər, Şəhid Hörmüzpurun məzlumluğuna bu, kifayətdir ki, müharibədən iyirmi il ötəndən sonra yerlilərinin çoxu hələ də onun Fatiməyi Zəhra (ə) briqadasının komandiri olduğunu bilmirlər. Seyid İnaşətullah Muradi isə onu yaxşı tanıyırdı. O, Fəth briqadasının minaçılarının müqavimət və şəhadətsevərlik ruhiyyəsini gücləndirməkdən ötrü Şəhid Hörmüzpurun vəsiyyətnaməsinin bəzi hissələrini oxuyub ağlayırdı. Şəhid Hörmüzpurun qəhrəmanlıq dolu vəsiyyətnaməsinin bəzi hissələrini bir kağız parçası üzərindən bizə oxuyan Şəhid Muradın səsi hələ də qulağımdadır:

"Münafıqları məyus etməkdən ötrü cəsədimi məzarlığa aparanda əllərimi tabutdan çıxaran ki, hamı özümlə heç nə aparmadığımı bilsin, gözlərimi açıq qoyun ki, hamı kor-koranə öldürülmədiyimi görsün, yamaqlı ayaqqabımı məzarıma qoyun ki, kəndlilər kasıbların imamın vəfadar dostları olduqlarını unutmasınlar".

Doqquzuncu fəsil:

Mülhəq düşərgəsi, Tikrit

Cümə axşamı, 27 iyul 1989 – Mülhəq düşərgəsi, Tikrit

Bir həftə idi qotur tutmuşdum. Pis və keçici xəstəlik idi. Gigiyenik imkanlar olmadığına, su çatışmazlığına, hamam probleminə, müxtəlif mikrobların və naməlum xəstəliklərin inkişafına səbəb olan səyyar tualetlərə görə çoxları bu xəstəliyə yoluxdular. Öncəki həftəyə qədər sayımız az idi, amma son bir həftədə iki dəfə artdı.

Dünən doktor Camal xəstələrə dedi: "Sağlam əsirlərlə görüşməyin, onlarla bir yerdə xörək yeməyin". Bütün bədənimi qırmızı və çirkli sızanaqlar bürümüşdü. Onları yalnız qaşımaq istəyirdim. Çoxlu qaşıyanda bir qədər sakitləşirdi, amma sonra yaraya çevrilib irinləyirdi. Heç kimlə təmasda olmurdum.

Doktor Camalın əmri ilə bütün qoturlar yataqxananın önünə toplaşdılar. Bizi haraya aparacaqlarını Allah bilirdi. Bir sıra ilə yola düşüb həyətdən çıxdıq. Bir neçə dəqiqədən sonra Mülhəq düşərgəsinin önündə cərgə ilə yerə oturuq. Düşərgəni qoturlara ayırmışdılar.

Mülhəqdə daha öncəki ab-hava yox idi. Dünən oranı boşaldıb əsirlərin bir qismini yataqxanalara, bir qismini Bəqubə, bir qismini də Nəhrəvan düşərgələrinə aparmışdılar.

Dostlarımdan ayrıldığıma görə darıxırdım. Bu duyğusal bağlılıqlar ayrılıq zamanı özünü göstərir, ayrılığı çətinləşdirirdi.

Mülhəq düşərgəsinin həyətinə girdik. Əmcəd bizi kameralara böldü. Mən 9 saylı kameraya düşdüm. Elə həmin gündən müalicə başlandı. Doktor Camal dedi: "Gərək tam soyunub günəşin altında oturasınız".

Təəccübləndim. Uşaqlar razılaşırdılar. Deyəsən, Mesopotomiyada qoturun yeganə müalicəsi soyunub qızmar istidə oturmaqdan və bir mazdan ibarət idi. Maz pis qoxulu və yağlı idi, qatı mazuta bənzəyirdi. Onu irinli sızmaq yerlərinə sürtüb gündə beş saat günəşin altında oturmaq idik. Daha sonra hamama getməli idik, o günlər isə susuz şəraitdə idik. Avtosistərlərin su gətirdiyi quyu qurumuşdu. Tikrit əkinçiləri də su çatışmazlığı ilə üzləşmişdilər. Su maşınları gündə üç dəfə deyil, iki dəfə su gətirirdilər. Çox vaxt əllərimizi yumağa su tapmırdıq, nəinki bədənimizi. O günlərdə düşərgənin kanalizasiyasını boşaldan maşınlarda su gətirirdilər.

Bizi tam soyunmağa məcbur etdiklərinə görə dilxor idim. Xəcalətdən bunu bacarmır, soyunmaqdan əl çəkməyi arzu edirdim. Uşaqlar razılaşırdılar. Doktor Camal və əllərində kabel və dəyənək olan nəzarətçilər Əzrail kimi başımızın üstə dayanmışdılar. Etiraz edən kimi kabel və dəyənəklə vurmağa başlayırdılar. Müqavimətin faydası yox idi. Bəziləri soyundular. Doktor Müəyyid bunun yeganə müalicə yolu olduğunu deyəndə inandım. O, düzdən adam idi. Müəyyid dedi: "Mən də sizi çılpaq görmək istəmirəm, insanın şəxsiyyəti var, amma başqa yol yoxdur". Sonra yarızarafat, yarıgerçək dedi: "Bu bir məsələdə doktor Camal doğru deyir, sözünə inanın".

Uşaqlar mənə dedilər ki, Baş nəzarətçinin otağına gedib doktor Camaldan biz həyətdə olduğumuz müddətdə onların otaqdan çıxmamalarını xahiş edirəm. Getdim. Doktor Müəyyid də mənə həvəsləndirdi. Baş nəzarətçinin otağına girdim. Doktor Camal və nəzarətçilər meyvə yeyirdilər. Hörmətlə dedim: "Doktor, mən uşaqlar tərəfindən gəlmişəm və bir xahişim var".

– Eşidirəm.

– Doktor, yəni bizim soyunmamamız üçün heç bir yol yoxdur?

– Məgər soyunmaq ayıbdır?!

Baş düşdüm ki, sözlərimin ona heç bir əhəmiyyəti yoxdur. Əsirlərlə təkbürlə rəftar edirdi. Sözümlü davam etdirdim.

– Doktor, əlbəttə ki, ayıbdır. Düzdür, biz əsirik, amma hər halda şəxsiyyətimiz var. Belə olanda şəxsiyyətimiz tapdanır.

– İstixbarətçi Nasir, səndən bir söz soruşsam, düzünü deyərsən?

– Bəli, doktor, nə üçün yalan deyim ki?!

– Əgər müharibədə əsir düşüb sonra da düşərgədə soyunmağa məcbur olacağımı bilsəydin, cəbhəyə gedərdin?

– Doktor, biz müsəlmanıq, burada sizin əsirinizik. Sizin də İranda əsiriniz var. Əmin olun ki, əsir bir müsəlmanı təhqir edib kiçildəndə özünüz böyümürsünüz. Bizim bu qədər təhqir olunmağımıza və şəxsiyyətimizin tapdanmasına imkan verməyin.

– İstixbarətçi Nasir, mövzudan yayınma, sualıma cavab istəyirəm.

Öz-özümə dedim ki, bu doktor sözünün üstündə durmayan və hərdəmxəyal adamdır, ona etibar etmək olmaz. Hamının yanında soyunmaqdan ötrü ona "doktor, mən əsirlikdə soyunmağa məcbur olacağımı bilsəydim, heç vaxt cəbhəyə gəlməzdim" – deyə cavab versəydim, hətta "ağa doktor, mən qələt edib cəbhəyə gəlmişəm, icazə

verin soyunmayım" desəydim də, belə deyəcəkdi: "Qoturunuz var, gərək soyunub günəşin altında oturasınız!"

Sualından qaçmağa çalışdım, cavab vermədim. Doktor Camal da yataqxanaya qayıtmağımı bildirdi. Sonra ona son istəyimi dedim: "Doktor, icazə versəniz, başqa bir xahişim də var".

– Nədir? Tez de və get.

– Doktor, mütləq tam soyunmalı olduğumuzu buyurursunuzsa, olsun, məcburi olduğu üçün soyunarıq, amma xahiş edirik nəzarətçilərə deyın ki, bu beş saatda yataqxananın həyətində çıxmasınlar.

Gülüb dedi: "Düşərgənin nəzarətçiləri hər bir şəraitdə əsirlərə göz qoymalıdırlar ki, qaçmasınlar!"

Narahat idim. Əsirlikdə lüt soyunmaq barədə heç vaxt fikirləşməmişdim. Hər bir işgəncəyə razı idim, amma bu şəkildə təhqir olunmağa yox. İranlı və iraclılar önündə tam çılpaq vəziyyətdə qalmaq əzabverici idi. Faydasız olacağını bilsəm də, doktor Camala dedim: "Doktor, əmin olun ki, bu yataqxananın qapısı açıq olsa və heç bir nəzarətçi olmasa da, heç bir adam çılpaq halda buradan qaçmaz".

Doktor Müəyyidin üzündən bu sözdən xoşu gəldiyini anladım. Camal üzüm yeyə-yeyə dedi: "Mən gedirəm Bağdada, amma bu, Allahın intiqamıdır: İraqın düşmənləri gərək çılpaq və xar olsunlar!"

Ona dedim: "Doktor, adam Allahın yanında xar olmasın!"

Narahat halda və sağollaşmadan yataqxanaya qayıtdım. Uşaqlar elə bilirdilər ki, doktor Camal və nəzarətçilər ya soyunmamağımıza, ya da onların yanımıza gəlməməsinə razı olublar. Doktor Camalla aramızdakı söhbəti uşaqlara danışdım. Əmri yerinə yetirməkdən başqa bir yol yox idi.

Hamımız anadangəlmə çılpaq halda düşərgənin həyətində istidə oturanda özümü qiyamət günündə hiss etdim. O səhnə qiyamətə ən yaxın səhnə idi. Bu dünyada başqa heç bir səhnə qiyaməti o şəkildə gözlərim önündə canlandırmayıb. Hamımız bir-birimizdən utanırdıq. Xəcalətimizi qismən azaldan yeganə amil bu idi ki, hamımız lüt idik.

Həsən Behiştipur uşaqlara dedi: "Bu da bir növ imtahandır. Əsas odur ki, bu yeni imtahanda Allaha naşükürlük etməyək. Bəlkə belə soyunmaqla Allah gözlərimiz önündə qiyamət səhnəsi canlandırmaq istəyir ki, həmişə qiyamət gününü xatırlayaq; hansı ki, həmin gün bəndələr Allahın əmri ilə qiyamətə çılpaq gələcəklər".

Behiştipur lüt soyunduqlarına görə naşükürlük edən və İran məmurlarını söyən adamlara dedi: "Əgər soyunmaq və bu şəkildə təhqir edilmək Allaha və qiyamət gününə etiqad və inanclarımızı zərrə qədər də artıracaqsız, onu yaxşı qəbul etməli və naşükürlük etməməliyik.

Bazar ertəsi, 7 avqust 1989

Arzulayırdım ki, kaş iraqılardan intiqam ala biləydim. Qoturlamaqla çox təhqir olunmuşdum. Dostların önündə lüt soyunmaq ağır, düşmənlərin önündə isə dözülməz idi. Həmin günlərdə qotur xəstəliyi ilə bərabər bit və sirkələr də iraqılqlarla əlbir olub qanımızı sorurdular. Antisanitar şəraitə görə bütün paltarlarımız bit və sirkə ilə dolu idi. Axşam uşaqların boş vaxtı bitləri öldürmək zamanına çevrilmişdi. Bitlər qanımızı o qədər sormuşdular ki, kökəlib yekəlmişdilər. Qarınları qanla dolu idi və başımıza çətinliklə dırmaşırdılar. Köynək və şalvarlarımızın tikiş hissələrində özlərinə rahat yer düzəltdilmişdilər. Nə qədər öldürürdüksə, ertəsi gün sayları yenə çoxalardı. Sirkələr get-gedə bitə çevrilirdilər. Bitlər uşaqların başlarını elə deşmişdilər ki, dərinin altından bit, sirkə və çirk çıxırdı.

Gecə yarısı yuxudan oyananda əsirlərin bit öldürdüyünü görürdüm. Bəziləri də yatdıqları yerdə əlləri tərənir, durmadan qaşıyırdılar. Axşamlar uşaqlar paltarlarını tərsinə geyinirdilər ki, bitlərdən bir qədər qorunub yata bilsinlər.

Etiraf edirəm ki, iraqılı nəzarətçilərə təslim olmasaq da, bitlərə təslim olduq. Onları yalnız dırnaqlarımızla öldürə bilirdik. Səhər yeməyi zamanı isə dırnaqlarımız qanlı olurdu. Biz onları su ilə yumaqdansa həmin suyu içməyi üstün tutur və çirkli əllə yemək yeyirdik.

İraqılqlardan intiqam almaq istəyirdim. Məsələn kamera başçısı Cəlal Rəhimiana danışanda razılıqla qarşıladı. Lakin işin aqibətindən qorxurdu. Cəlal dedi: "İraqılqlar bilsələr, başımıza oyun açarlar".

– Cəlal, bilirəm, bəlkə Allah bu işimizə razı deyil, amma iraqılqları bir az narahat etməyin zərəri olmaz.

– Uşaqlar bilməsin, başağrısı yaranar.

– Bilirəm, yalnız bu işi görəcək adama deyəcəyəm.

Bir selofana bir qədər bit tökdük. Baş nəzarətçinin otağını təmizləyən Məcid Qurbani ilə danışdım. Ona dedim ki, heç kim görmədən bitləri iraqılqların ədyallarına boşaltsın. Məcid qorxurdu.

– Əgər bilsələr, mənim evimi yıxarlar.

Bu işə yetərli səbəb görmədiyinə görə onun üçün məntiqli əsaslandırma qurmağa çalışdım.

– Məcid, qotur xəstəliyinə görə hamının gözü önündə lüt soyunmağa məcbur olduq. Onlar bizimlə bir qul kimi rəftar edirlər. Onların əsirləri İranda toyuq-plov yeyirlər, bizsə toyuq-plovu yalnız yuxuda görürük. Bizim qanımızı soran bu bitlər iraqlıların diqqətsizliyinə görədir.

Onda bu işə kifayət edəcək maraq yaratmağa çalışdım. Məsələnə ona açıb dediyimə görə bu işi məhz onun görməsi lazım idi. Baş nəzarətçinin otağını növbəti günlərdə təmizləyəcək uşaqlara da deyə bilərdim, amma məsləhət deyildi. Bu işi sonrakı günlərdə başqa bir əsir görsəydi, iraqlılar Məcidi sorğu-suala çəkəcəkdilər. Bu da təhlükəli idi və mənim adımlı verə bilərdi. Lakin özü cinayətə şərik olsaydı, heç kimi satmazdı.

Çoxlu dəlillərdən sonra razılaşdı.

Çərşənbə axşamı, 8 avqust 1989

Yaxşı nəzarətçilərdən olan Sami yanımıza gəldi. Nadinc əsirlərin çoxu bizim kamerada qalırdı. Təxmin etdiyim qədərincə bitlər ünvana çatmışdı. Sami yataqxanaya girib mənalı təbəssümlə dedi: "Bitlər bizə də gəlib çatdı".

Məndən və başqa iki-üç nəfərdən şübhələnirdi. Baxışından bildim ki, bizim işimiz olduğunu bilir. Bunun kimin planı olduğunu öyrənmək istəyirdi. Daha çox məndən şübhələnirdi. Sami özümüzdən olsa və ondan təhlükə duymasam da, bir müddət ona heç nə demədim.

Çərşənbə, 9 avqust 1989

Hava isti idi. O qədər isti su içmişdik ki, uşaqların çoxu ishal olmuşdu. İki-üç həftə idi uşaqlar içməli suyu soyutmaqdan ötrü xüsusi yollara əl atırdılar. Metal stəkanlarımızın ətrafına kisə tikmişdik. Hər bir stəkan iki nəfərə aid idi. Axşamlar stəkanların ətrafındakı kisəni isladib pəncərənin önünə qoyurduq ki, külək sərinlətsin. Stəkanların suyu dörd-beş saata sərinləşirdi. Hər pəncərə önünə xüsusi incəliklə su dolu otuz-qırx stəkan düzülürdü. Ən altdakı stəkanı götürməkdən ötrü iyirmidən artıq stəkanı götürmək lazım gəlirdi.

Gecə saat 11-i ötmüşdü. Vəlid gecə növbətçisi idi. Pəncərənin arxasından üstdəki stəkanların birinə barmağı ilə vurdu. Aşağı və

yuxarıdakı stəkanların biri yerə düşən kimi bir-bir bütün stəkanlar aşırıdı, su döşəkləri isladırıdı və həmin gecəni səhərə qədər susuz qalmalı olurduq.

Ondan sonra Vəlid və Hamid gecə növbətçisi olanda pəncərəyə stəkan düzmədik. Vəlid deyirdi: "Stəkanlar növbətçinin içərini görməsinə mane olur". Bu bəhanə ilə bu axşam stəkanları aşırıdı.

Cümə axşamı, 10 avqust 1989

Nəzarətçi Hamid Əlişah Avəridəni kisənin içinə salıb vururdu. Digərlərinin ibrət almasından ötrü onun cinayətini hamıya söylədi. Əlişah əsirlərin yanında belə demişdi: "Səddam haramzadə olduğu üçün bizi oturub-qalxanda imamı söyməyə məcbur edir".

Hamid iki gün öncə urmiyalı bir əsiri belə cəzalandırmışdı. Urmiyalı əsir elektrik kabeli ilə çay hazırlamışdı. Uşaqlar kabelin bir tərəfini soyub bir parça dəmirə bağlayırdılar, onu bir qutunun içinə salanda su qaynayır. Yayda hava o qədər isti olurdu ki, bəzi əsirlər öz metal stəkanlarını su ilə doldurub günəşin altına qoyurdular. Su elə qızırıdı ki, uşaqlar stəkanın içinə çay tökəndə rəngləyir və içməli olurdu.

Əlişahın cinayəti isə urmiyalı əsirin cinayətindən ağır idi. Bu gün günorta yeməyindən sonra Əlişahın o sözünə görə suyu kəsdilər. Hamı susuz qaldı, heç kim tualetə gedə bilmədi. Qablar da çirkli qalmışdı. Uşaqlar su olmadığına görə, qabların yağını çay vedrəsinin dibindəki qalıqla təmizlədilər. Şam yeməyini həmin qablarda yedik.

Günortadan sonra susuzluq məni əldən salmışdı. Qotur xəstəliyinə görə saatlarla günəşin altında oturmağa məcbur idik. Susuzluq amanımı kəsmiş, bütün bədənim tərləmişdi. Bədənimizə sürtdüyümüz maz da yağlı idi və pis qoxusu gəlirdi. Bəzi əsirlər dəhlizlərdə taqətsiz uzanıb qalmışdılar. İstidən bir qədər qorunmaq üçün başıma ağ parça atırdım. Samidən parçamı islatmasını xahiş etdim. Sami və Qasim kimi nəzarətçilər yaşlı və yaralı əsirlərə su gətirmək istəyir, amma Vəlidlə Rafe qoymurdular. Hacı Hüseyin Şükri ilə Məhəmmədkazim Babayi yanımda idilər. Hacı Hüseyinə dedim: "Bir iş görəcəyəm. Allaha təvəkkül, bəlkə su veridilər". Hacı Hüseyin dedi: "Görək nə edirsən, oğlan".

Oturduğum yerdə çəliyimlə yerə vurmağa başladım. Məni görənlər yeri qazdığımı düşünürdülər. Çəliyimin altındakı kauçuk sürtülüb yeyilmişdi. Bu işin nə qədər təsirli olacağını bilmirdim. Çəliyimi

düşərgənin torpaq yerinə vurmağım Sədin diqqətini çəkdi. O, saqqız çeynəyə-çeynəyə mənə yaxınlaşdı. Xuzistanlı əsir Mənsuru çağırdı.

– Ha, istixbaratçı Nasir, nə edirsən?

– Ağam, susuzam.

– Nə olsun ki?! Yeri nə üçün qazırsan?

– Siz su vermirsiniz, mən də quyu qazıb su çıxarmaq istəyirəm.

Sədi gülmək tutdu. Pis zarafat deyildi. O, təsirlənən və yola gedən adam idi. Hiss etdim ki, narahat olmadı, sonra yeni gəlmiş nəzarətçi Həbuşa yaralılara su verməsini tapşırırdı. Vəlid, Hamid və Rafe Sədin bu tapşırığına görə narahat oldular. Hacı Hüseyin və Məhəmmədkazimlə birgə su içəndə Vəlid hamıdan hirsli görünürdü.

Bazar ertəsi, 14 avqust 1989

Dünən İmam Hüseyin (ə) aşurasının qırxı – ərbəin günü idi. Axşamkı əzadarlığa görə iraqlılar tualetlərin suyunu kəsmişdilər. Susuzluqdan yanırıdım. Bəziləri tualetdə sarı köynəklərinin cibi ilə özlərini təmizləmişdilər. Sarı əsir paltarlarının aşağısında üstədən tikilmiş iki cib vardı. Uşaqlar elə vəziyyətdə idilər ki, köynəklərinin cibi onlara birdəfəlik kağız dəsmal kimi lazım olurdu.

Beynimə bir fikir gəldi. Çəliyimin aşağısının hər iki dirəyinin içində 60 sm uzunluğunda bir boşluq vardı. Onların hər birinin metal qapağı da vardı və asanlıqla açılırdı. Yazıları və əsirlərin adlarını orada saxlayırdım. İraqlılar heç vaxt çəliyimin qapaqlarını açıb içərisini yoxlamadılar. Bu, ağillarına gəlmədi.¹

Çəliyimdə dörd metal qapaq vardı, aşağıdakı mili çəliyin özünə bağlayırdı. Hər qapaqda kvadratşəkilli iki dəlik vardı. Sanki zavod o dəlikləri su kranını açmaq üçün düzəltmişdi. Bu gün nəzarətçilər ilk dəfə tualetlərin kranının başını çıxaranda çəliyin boltlarını açıb qapaqların biri ilə kranı açdım. Sevindiyimdən uçmaq istəyirdim. Çəliyimin çoxlarını susuzluqdan xilas etməsinə sevinirdim. Dəfələrlə dəyənək əvəzi əsirlərə vurulmuş çəlik bu dəfə çoxlarının susuzluğunu aradan qaldırırdı.

¹ 1990-cı ilin avqustunda 400-dən artıq iranlı əsirin adını yazıb çəliyimə yerləşdirmişdim. Qərara gəlmişdik ki, sağlam əsirlərdən tez azadlığa çıxsam, adlarını Qırmızı Xaç Cəmiyyətinə söyləyim.

Çərşənbə axşamı, 15 avqust 1989

Hava isti idi. Salvan üzüm yeyirdi. Ona baxa bilmirdim, ağzım sulanırdı. Üzüm və nar bağıımız yadıma düşdü. Ürəyim kəndimizi elə istəyirdi ki! Salvanın yerində olub həmin üzüm salxımını yeməyi arzulayırdım. Fikirləşdim ki, cənnət meyvələri çox dadlı olmalıdır. Bir neçə gün öncə Salvan əlində bir qarpız dilimi yeyirdi. O, qarpız yeyə-yeyə əsirlərə dedi: "Tezliklə sizə qarpız gətirəcəklər. İranda qarpız olmadığına görə onu yemək tərzini sizə öyrədirəm. Qarpızın qabığını yemirlər, qırmızı hissəsini yeyirlər. Dadlı və şirindir. İraqda çoxlu nemətlər var". O, doğrudan da elə bilirdi ki, İranda qarpız yoxdur və biz indiyədək qarpız yeməmişik.

Çərşənbə, 16 avqust 1989

Fars mahnılarını eşitməkdən təngə gəlmişdik. Mühləq düşərgəsinə gələndən səhər saat doqquzdən günorta on ikiyə və günortadan sonra saat dördədən altıya qədər yataqxananın səsucaldanlarından Əfsər Şəhidinin, Daryuş İqbalinin və digər müğənnilərin mahnıları yayılırdı. Səsucaldanları düşərgənin üstündəki tikanlı məftillərin arasına qoymuşdular. Eyni kasetləri hər gün o qədər səsləndirirdilər ki, şeirlərini əzbərləmişdik. Xanım Şəhidinin və Daryuşun mahnılarını qəsdən seçmişdilər. Bütün şeirlərin məzmunu qürbət və vətəndən uzaq düşmək barədə idi. Bəziləri iraqlıların o qədər şən mahnılar arasında yalnız bu iki kaseti seçdiklərinin səbəbini bilmirdilər. Mənə isə aydın idi ki, bunları bilərəkdən seçiblər.

Xanım Əfsər Şəhidinin oxuduğu bəzi mahnılar belə idi:

Sən, sevinc və ümid!
Mən, yalqızlıq və həsrət!
Sən bir gül-çiçək bağında,
Mənsə qürbət şəhərində.
Mənim ruhum qəmlə yoldaşdır,
Qüssə şəhərində çürüyür.
Səndən sonra göz yaşları dostum olub,
Sənin qəmin məni aldadıb.
İndi mən yalqız və yorğunam,
Bu şəhərdə bir qəribəm...
Daryuş İqbalinin oxuduğu mahnılarda isə belə deyilirdi:

Vətən, burada hamı bir-birinə yaddır.
Zahirdə dost olsalar da,
Ürəkdə bir-birinə düşməndirlər.
Vətən, burada heç kim başqasını fikirləşmir.
Əgər burada acından ölsən,
Cəsədini aparmağa adam tapılmaz.
Vətən, burada bütün sözlər yalandır,
Dostluqlar adam aldadandır,
Namərdlərin bazarı rövnaqlıdır.
Vətən, sənin neylərinə qurban olum!
Bütün yaxşı-pislərinə qurban olum!
Əgər bu dəfə qayıtsam, ayağının tozu olaram.
Vətən, burada azadlıq rixənd sayılır,
Qapısında zəncir və qıfıl var..

Hələ öncələr düşərgənin Həsən Behiştipur, Əsgər İsgəndəri və Hacı Hüseyin Şükri kimi böyükləri bundan ötrü iraqılara etiraz etmişdilər. Hərçənd, ruh düşgünlüyü olan əsirlərin çoxu bu mahnıları sevirdi. Belə kədərli və həsrət dolu mahnılar bəzi əsirləri razı salırdı.

Uşaqlar bu barədə məntiqli adam olan Leytenant Həmidlə danışmışdılar. Bir qədər əvvəl Sədlə də danışmışdım, amma faydası olmurdu. Keçən həftə Səd dedi: "Mən özüm sakitliyi sevən adamam, amma bu mənim əlimdə deyil". Səd dəfələrlə demişdi: "Mənim Allahımdandır ki, düşərgədə sakitlik olsun. Mən bu müğənnilərin nə oxuduqlarını bilmirəm, Şəfiq Asim deyir ki, bu kasetləri qoy, mən də qoyuram".

Səd doğru deyirdi. O, tövsiyə edirdi ki, bunu düşərgənin başçılarına deyim. Özünün də marağında olduğuna görə məni bu işə həvəsləndirirdi. Uşaqlar mövzuya necə başlamalı olduğumu da demişdilər. Leytenant Həmidə dedim: "Ağam, düşərgə bizim evimiz kimidir. Bu mahnılar uşaqların ruhunu yorub. Artıq bir ildir bu iki kaset bizim sinirlərimizlə oynayır. Bu şeirləri sizə tərcümə etsələr, nə dediyimi daha yaxşı bilərsiniz".

– Necə kasetlər istəyirsiniz?

Ustad Bənanla Şəcəriyanın adını çəkdim. Tərcüməçi Fazil də xaricdə yaşayan bəzi fars müğənnilərinin adlarını söylədi. Düşərgənin səsucaldanından İran radiosunun yayımlanmasını arzuladığımızı bilən leytenant zarafata və istehza ilə dedi: "İran radiosu necədir?"

– Ona icazə verməyəcəyinizi bilirəm. Bir radiodan ötrü qan gölü əmələ gətirdiniz. Lakin Bağdad radiosunun farsca proqramları bu musiqilərdən yaxşıdır.

– İraqın "Sout əl-cəmahir" radiosu necə?

– Ağa, nə qoysanız, bu musiqilərdən yaxşıdır.

Şənbə, 2 sentyabr 1989

Uzun müddət həsrətlə meyvə gözləyəndən sonra bizə desert gətirdilər. Bir neçə ay öncənin deserti hər iki nəfərə bir xiyardan ibarət idi, bugünkü isə üzüm idi. Mülhəqdə 1063 əsir vardı. Xörək növbətçiləri deserti almaq üçün sıraya düzüldülər. Uşaqların biri əlində qab kameraya girdi. O günə qədər heç birimiz üzüm yeməmişdik, amma iraqlıları üzüm yeyən görmüşdük. Uşaqlar qabın başına yığışdılar. Kameranın başçısı Cəlal Rəhimian üzümləri uşaqlar arasında bərabər bölməyə çalışırdı. O, bütün üzümləri gilə-gilə 24 kamera arasında bölmüşdülər. İkinci mərhələdə isə kameranın içində kiçik və böyük gilələri ayırmaqla böldülər. Üzümlərin bölgüsü bir saatdan çox vaxt apardı.

Hər əsirə dörd böyük, iki kiçik və ya ortaboy üzüm giləsi düşdü. Bizim 85 nəfərlik təcridxanada ədalət elə idi ki, 25 artıq üzüm giləsi də müəyyən olundu. Onu 85 nəfər arasında bölmək çətin idi. Təcridxananın başçısı Cəlal uşaqların fikrini soruşdu. Uşaqlar razılığa gəldilər ki, əlavə 25 gilə üzüm yaşlı və xəstələrə verilsin. Təcridxananın yaşlı və yaralıları 12 nəfər idi. On iki üzüm giləsini bizə verdilər, başqa on üç giləni də qan ishalına yoluxub tibb məntəqəsində yatan əsirlərə apardılar. Tibb məntəqəsində çalışan doktor Behzad Rövşən onların üzümlərini böldü.

Yan kameradakı uşaqlar 35 üzüm giləsini də 80 nəfər arasında bölmüşdülər. Özləri deyirdilər ki, həmin 80 nəfərin 10-u payından imtina etdi və uşaqlar 35 üzüm giləsini 70 nəfər arasında böldülər. Məhəmməd Ramazanidən bunu necə böldüklərini soruşanda dedi: "35 üzüm giləsini ülgüclə ortadan yarı bölüb hərəyə birini verdik".

Bir dəfə kameralara portağal payladılar. Hər üç nəfərə bir portağal çatdı. Bu bölgü də çətin idi. Cəlal iraqlılara dedi ki, növbəti dəfə portağal gətirəndə ya hər iki nəfərə bir portağal gətirsinlər, ya da hər dörd nəfərə birini. Həmin gün portağallar uşaqlar arasında bölündü. Təmizlik növbətçisi olan əsir əlində plastik vedrə ilə portağalların qabığını toplamağa gəldi. O, 24 kameranı gəzəndən sonra boş vedrəni

iraqlılara göstərmişdi. Həbuş soruşmuşdu: "Məgər portağal qabıqlarını toplamadın?"

O isə belə cavab vermişdi: "Ağam, bütün kameraları gəzdim, amma portağal qabığı yox idi. Uşaqlar aclıqdan portağalların qabıqlarını da yeyiblər".

Şənbə, 16 sentyabr 1989

Bugünkü İraq qəzetləri Münafıqlar təşkilatının Müqavimət siması televiziya proqramı və Mehdi Əbrişəmçi haqda yazmışdılar. İmamın vəfatından bir gün sonra Müqavimət siması proqramının son verilişində aparıcı demişdi: "Növbəti verilişimiz Tehranın Vəliəsr xiyabanında olacaq və İran televiziyasından yayımlanacaq". Belə bir özünəinam!

Həqiqətən inanmışdılar ki, Tehranın Vəliəsr xiyabanına daşınıb İslam respublikasının Dövlət Teleradio Şirkətini təhvil alacaqlar. Əbrişəmçi Müqavimət siması verilişinin İraq televiziyasından yayımının Səddam tərəfindən dayandırıldığına görə narahat idi. Sami deyirdi: "Səddamın Məsud Rəcəviyə inamı sarsılıb". Səbəbini soruşanda dedi: "Səddam deyir ki, Rəcəvi iki təhlilində onu aldadıb". Rəcəvinin ilk təhlili Mirsad əməliyyatı barədə idi. O, Tehranı fəth edəcəyinə söz vermişdi, amma etmədi. İkinci təhlildə isə demişdi ki, Xomeyni vəfat edəndə İrana qayıdıb hakimiyyəti ələ keçirəcək. Bu da olmadı.

Doktor Müəyyid dedi: "Məsud Rəcəvinin adamları Müqavimət siması proqramı üçün tələsik hərəkət edib Səddamdan onu dayandırmasını istəmişdilər. Səddam da qəbul etmişdi. Onların İrana getmək arzuları puça çıxandan sonra isə yenidən yalvarıb əvvəlki kimi yayıma davam etmələrini istəyirdilər, Səddam isə qəbul etmirdi".

Bazar günü, 24 sentyabr 1989

Televizor növbə ilə verilirdi. Hər beş gecədən bir bizim növbəmiz çatırdı. Mülhəq düşərgəsinin televizoru mənə qonşumuzun televizorunu və qardaşım Seyid Şücanı xatırladırdı.¹

¹ Mən beşinci sinifdə oxuyanda bizdə televizor yox idi. Yayda axşamlar qardaşım Seyid Şücaəddinlə birgə qonşumuzun evinin damına çıxıb novdanın dəliyiindən televizorlarına baxırdıq. Bir neçə dəqiqə mən, bir neçə dəqiqə də o izləyə-izləyə bədii

Bu günlər işğalçı Bəəs rejiminin vətənimizə təcavüzünün ildönümünə təsadüf edir. Axşam televiziya adət üzrə Səddamın parlamentdəki çıxışı və İraqın hərbi təcavüz səhnələri nümayiş etdirilirdi. Görüntülər arasında Səddamın ağa İmam Hüseyin (ə) müqəddəs məqbərəsində ibadət səhnələri də verildi. Səddamın ayaqqabı ilə müqəddəs məqbərəyə girməsi və ağanın pak məzarı yanında ayaqqabı ilə namaz qılması uşaqların buaxşamkı mövzusunə çevrildi. Cəlal Rəhimian dedi: "Siz Allah, ona baxın, avam adamları aldatmaq istəyirsinizsə, heç olmasa, məqbərədə ayaqqabını çıxar!"

Məhəmməd Ramazani dedi: "Bədbəxt müsəlmanlar Səddamın hiylələrinə aldanırlar. İmam Hüseyin düşməni olan Səddam imamın məqbərəsində namaz qılır, digər tərəfdən də onun ardıcılarını qətl edir. Səddamın İmam Hüseyin məqbərəsində namaz qılması Məhəmmədrza Pəhləvinin ağa Əli ibn Musa Rzanın məqbərəsində namaz qılması kimidir".

Bazar ertəsi, 25 sentyabr 1989

Günortadan qabaq Hamid hamının yanında "Səddam Qadisiiyə sərdarıdır, iranlılar atəşpərəst və qorxaqdırlar..." kimi sözlərlə əsəblərimizi kordadı, Şələmçədə əsir düşmüş Hacı Sədullah Gülməhəmmədi ilə də mübahisə etdi. O, İraq-İran müharibəsini ikinci Qadisiiyə adlandırır hacıya dedi: "Mən Şələmçədə zirehli batalyonda vuruşurdum. Biz tanklarla bir batalyon bəsicini təqib etdik, onlar qaçdılar və tanklarımız 200 nəfərdən çoxunun üstündən keçdi".

Hacı Sədullah çox hirsələnib ona dedi: "Sən düz deyirsən, amma Allah yalançıya lənət eləsin!"

Axşamüstü Hacı Sədullah yanıma gəldi.

– Sənin krujeva və naxış işlərin yaxşıdır, bir neçə günə İmam Əlinin "Cihad cənnət qapılarından biridir" hədisini bəzəyə bilərsənmi?

– Əgər təkcə yazı olsa, tez həll edərəm.

– Bunu bir neçə günə hazırla, İmam Əlinin bu cümləsini Hamidə hədiyyə vermək istəyirəm.

– Hacı, bu cümlənin Hamidlə nə əlaqəsi var?

– Sonra deyərəm.

filmlərə tamaşa edirdik. Bir dəfə Seyid Şücanın asqırması bizi ələ verdi. Bizi görüb gəldilər, qaçdıq və qonşumuzun televizorunu izləməkdən həmişəlik məhrum olduq.

Elə həmin gün hədisi 40-50 sm ölçülü bir parça üzərində bəzəməyə başladım. Cümləni Məşhəd uşaqlarından Əli Yəmani gözəl xətlə yazmışdı. Əli yaxşı xəttat idi, nəstəliq xətti ilə yazmışdı. Hacının bu cümləni nə üçün Hamidə hədiyyə vermək istədiyini bilmirdim. Hacı dünyagörmüş və təcrübəli adam idi, bilirdim ki, mütləq bir səbəbi var. Mən ona inanırdım.

Cümə axşamı, 5 oktyabr 1989

On gündən sonra Hacı Sədullah Gülməhəmmədinin hədisini verib hədiyyənin sirrini soruşdum. O, İmam Əlinin (ə) Nəhcül-bəlağədəki 27-ci xütbəsinin xülasəsini danışdı, Siffin döyüşündə imamın Müaviyə ilə müvəqqəti atəşkəsi barədə qısa məlumat verdi. Hacı 2 sayılı yataqxanada min iranlı əsirin pişnamazı olanda bizə Nəhcül-bəlağədən ibrətli hadisələr danışmışdı. O, Quran və Nəhcül-bəlağəni yaxşı təfsir və təhlil edirdi.

Hacının İmam Əlinin (ə) 27-ci xütbəsi barədə təhlillərinin xülasəsi belə idi:

Siffin döyüşündən sonra İmam Əli (ə) və Müaviyə müvəqqəti atəşkəs bağladılar. Hər iki tərəf atəşkəsə əməl edəcəyinə söz vermişdi. Lakin Şam əsgərləri Müaviyənin əmri ilə əhdlərini pozub İraqın əl-Ənbar şəhərinə hücum etdilər, camaatın mal-mülkünü taladılar, qız və qadınlarına təcavüz etdilər, qızıl-zinət əşyalarını apardılar, çoxlu cinayətlər törətdilər. Əl-Ənbar əhali isə o qədər qətl-qarət, təcavüz və təhqirlər qarşısında sükut edib heç bir müqavimət göstərməmişdilər. Onların zəifliyi və qeyrətsizliyi İmam Əlinin (ə) hirsələnməsinə səbəb olmuşdu. Nəhcül-bəlağənin 27-ci xütbəsində imam bəzi sərt və alovlu sözlərdən istifadə edərək əl-Ənbar əhalisini məzəmmət etmişdir.¹

¹ İmam Əlinin (ə) əl-Ənbar əhalisinə dair bəzi sözləri belədir:

Cihad Allahın Öz xüsusi dostlarının üzünə açdığı cənnət qapılarından biri, təqva libasıdır. Haqq-Taalanın möhkəm zirehi və onun güclü qalxanıdır. Kim ondan uzaqlaşsın, onu tərk edərsə, Allah ona zillət və xarlıq paltarını, bəla və çətinlik cübbəsini geyindirir. Bunun təsirindən isə həmin adam xar, alçaq, zəlif və biçarə olar. Allah öz rəhmətini onun qəlbindən götürdüynə görə ağılsızlığa mübtəla olar. Cihadı getmədiyinə və bu mühüm işə əhəmiyyət vermədiyinə görə haqqın yolundan uzaqlaşaraq batıl yola qədəm qoyar. Müsibətə və biçarəliyə düçar olaraq ədalət və insafdan məhrum qalar.

Agah olun, mən sizləri gecə-gündüz, gizli və aşkara döyüşə dəvət edərək dedim ki, onlar sizinlə döyüşə gəlməmiş siz onlarla döyüşə çıxın. Allaha and olsun, hər hansı qövmün öz evində elə bir müharibə olmayıb ki, orada onlar zəlif və məğlub olmasınlar.

Bu sözləri eşidəndən sonra hədiyyənin sirrini anladım. Hacı Hamiddən çox acıqlı idi və bununla onu yerində oturtmaq istəyirdi. O dedi: "Hamid İraqın əl-Ənbar şəhərindəndir. O, çox məğrurdur, İraqın İran torpağına təcavüzü ilə öyünüb onu ikinci Qadisiyyə adlandırır. Deyir ki, iranlılar qorxaqdırlar, Şələmçədə tankla 200 bəsicinin üstündən keçdik və s. O, əmisi General Salah Qazi ilə də çox öyünür, amma yadından çıxarır ki, əmisi Xürrəmşəhrdən geri çəkilmə əmrini verdiyinə görə Səddam tərəfindən edam edilib.¹ Bu hədiyyə ilə ona kimin qorxaq olduğunu bildirmək istəyirəm. Gərək bilsin ki, iranlıların müqaviməti və imanı General Salah Qazinin həyatına son qoydu".

Siz isə vəzifənizi bir-birinizə həvalə etdiniz. Mal-mülkünüz hər yandan qarət olunana, yurdunuz əlinizdən çıxana qədər bir-birinizi xar etdiniz. Bu, öz süvarilərlə Ənbar şəhərinə daxil olub (*şəhərin vali və hakimi*) Həssan ibn Həssan Bəkri öldürüb... Mənə xəbər çatdı ki, onların bir döyüşçüsü bir müsəlman qadına və müsəlmanların amanında olan bir kafir qadına hücum edərək xalxal, bilərzik, boyunbağı və sırgalarını qoparmış, o qadın da zar-zar ağlayaraq öz qohumlarını köməyə çağırmaqdan başqa cür mane ola bilməmişdir. Düşmənlərdən heç birinin yaralanmadığı, qanları tökülmədiyi halda böyük qənimət və sərvətlə qayıtmışlar. Əgər müsəlman kişi bu hadisəni eşidib qəm-qüssədən ölərsə, ona eyib deyil. Mənə görə isə ölüm bundan daha layiqlidir. Nə qədər də təəccüblüdür! And olsun Allaha, onların özlərinin nahaq işlərinin ətrafında birləşməsi, sizin isə haqq işinizdə təfriqə və ixtilafa düşməiniz ürəyi öldürür, qəm və hüznü özünə çəkir. Onların oxlarına tuş gəldiyiniz vaxt üzünüz qara, qəlbləriniz qəmli olsun! Onlar sizin malınızı yağmalayırlar, sizsə əlinizə heç nə almırsınız. Sizinlə döyüşürlər, sizsə döyüşürsünüz. Allaha asi olurlar, sizsə razısınız. Yayda sizə onlarla döyüşə çıxmağı əmr etdikdə dediniz ki, indi hava istidir və istilər sənə qədər bizə möhlət ver. Qışda onlarla döyüşməyinizi əmr etdikdə isə dediniz ki, bu günlər hava çox soyuqdur və soyuqlar çıxana qədər bizə möhlət ver. Siz isti və soyuqdan qaçmaq üçün bu qədər bəhanə gətirirsinizsə, Allaha and olsun, qılıncdan daha tez qaçacaqsınız. Ey kişilikdən nişanəsi olmayan namərdlər! Ey ağıl uşaq və bəy otağına təzə girmiş qadın ağı kimi olanlar! Kaş mən sizləri nə görə, nə də tanıyıdım. And olsun Allaha, sizi tanımağın nəticəsi peşmanlıq, qəm və qüssədir. Allah sizləri məhv etsin ki, mənəim ürəyimi qan etdiniz, sinəmi qəzəblə doldurub-daşdırdınız. Aldığım hər nəfəsdə mənə qəm-kədər yedirtiniz. Mənə itaətsizlik, etinasızlıq edərək planlarımı pozub puç etdiniz, bunun nəticəsində də Qüreyş «Əbu Talibin oğlu igiddir, ancaq müharibə aparmaq qaydasını bilmir» dedilər... (Xütbənin tərcüməsi A. Mehdiyev, D. Cəfərli və E. Quliyevə məxsusdur)

¹ General Salah Qazinin özü on minlərlə adamı edam etdirmişdi. Onun başçılıq etdiyi korpus Beytülmuqəddəs əməliyyatında ağır məğlubiyyətə uğradı və o, öz qüvvələrinə geri çəkilmə əmrini verdi. Sinəsində Səddamın verdiyi beş Cəsarət ordeni olmasına baxmayaraq, buna görə Səddamın əmrinə gullələndi. Səddam gullələnmədən öncə ona özünü müdafiə imkanını da verməmişdi.

Bu sözləri eşidəndən sonra dedim: "Hacı, bunu Hamidə versən, sənə pis olar".

– Qoy pis olsun! Hamid gedib Nəhcül-bəlağənin öz vətəni əl-Ənbar barədə olan 27-ci xütbəsini oxusa, ürəyim sərinləşər. O gərək kimin mərd olduğunu bilsin. Tarixin şirinliyi bundadır: insanların qürurunu və rəzalətini xatırladır.

Günorta parçanı Hamidə verəndə yanında idim. Hamid soruşdu: "Bu nədir?"

– Bu, İmam Əlinin sizin vətəniniz olan əl-Ənbar barədə cümləsidir. Fikirləşdim ki, sənə hədiyyə verməyə imamın bu cümləsi yaxşıdır. Çərçivəyə keçirib qonaq otağına qoyarsan.

Hamid çox da fikir vermədi; nə xoşu gəldi, nə də rədd etdi. Həvəssiz halda aldı. Onun gördüyü gözəl əl işləri qarşısında bu hədiyyə ürəyincə olmadı. Məncə, Nəhcül-bəlağə və İmam Əlinin (ə) 27-ci xütbəsi barədə bir şey bilmədiyinə görə narahat olmadı. Hacı sənə sözləri ona qaranlıq qaldı. Hacı ona "çərçivəyə keçirib qonaq otağına qoyarsan" deyəndə də acı təbəssüm etdi.

Cümə axşamı, 12 oktyabr 1989

Bir həftədən sonra Hamid məzuniyyətdən qayıdan kimi birbaşa Hacı Sədullahın üstünə getdi, onu söyməyə başladı. Çox hirsli idi. Kabelle hacının üz-başına vururdu. O, hacını vuranda ürəyimdə deyirdim: "Hamid bu dəfə evə gedəndə Nəhcül-bəlağəni açıb İmam Əlinin 27-ci xütbəsinin oxuyub".

Əsirlər Hamidin hərəkətini təəccüblə izləyirdilər. Çoxları nə baş verdiyini bilmirdi. Hamid parçanı tikmiş adamı axtarırdı. Hacı Sədullahı vuranda yaxınlaşıb dedim: "Parçanı mən tikmişəm". Mən də hacıdan az döyülmədim. Uşaqlar bizə yaxınlaşıb səbəbini soruşanda dedim: "Bir şey deyil, Hacı Sədullah Hamidi pis yerdən vurub. İmam Əlinin 27-ci xütbəsi onu bu qədər hirsləndirib".

Cümə, 13 oktyabr 1989

Kapitan Xəlilin əmri ilə Mühləqdə təmizlik işləri görüldü, bütün kameraların döşəməsini sildilər. Su çatışmazlığına baxmayaraq, düşərgənin bayırına da maşınla su səpdilər. İlk dəfə idi düşərgəni belə təmizləyirdilər. Deyəsən, mühüm bir adam gələcəkdi.

İraqlılar üz-başımızı səliqəyə salmağımızı, eyni paltarlar geyinməyimizi təkidlə vurğulayırdılar. Səhər sayından sonra bizi

hamama apardılar. Zahirədə hər şey səliqəli idi. Nəzarətçilərin özləri də ən yaxşı hərbi formalarını geyindilər. Düşərgənin zabidləri Fazil, Qəhtan və Həmid düşərgəyə girdilər. Kapitan Xəlil əsirlərə dedi: "Bir-iki saata İraqdakı əsirlərin komandanı General-mayor Həmid Nəzər düşərgəyə gələcək".

Kapitan Xəlil əsirlərə dedi ki, general içəri girəndə ayaqlarını möhkəm yerə çırpıb fərağat dayansınlar. "Azad" komandası verilənə qədər heç kim yerindən tərpənməsin. "Azad" komandasından sonra gəzişməyə icazə verilir, amma heç kim yanındakı ilə danışmamalı, generalın üzünə baxıb durmamalıdır.

Günortaya yaxın General Həmid Nəzər 10-12 yüksək rütbəli zabitlə düşərgəyə girdi və xüsusi təntənə ilə qarşılandı. Kapitan Xəlil və nəzarətçilər ona çox hörmət edirdilər. General ucaboy, enlikürək idi, xırda gözləri, qarabuğdayı üzü vardı. Təxminən 55 yaş olardı.

"Azad" komandasından sonra 7 saylı kameranın qapısının yanında oturdum. O, bütün kameralara, hətta tualetlərə də baxış keçirdi. Yanımdan keçəndə fiziki vəziyyətim diqqətini çəkdi. Qarşımda dayanıb tərcüməçini çağırırdı. Çəliyimi götürüb ayağa qalxmaq istəyəndə işarə ilə oturmağımı bildirdi.

Həkim Xələfian yaxınlaşıb ayağını yerə çırpdı. General adımı soruşub dedi: "Burada vəziyyət necədir? Sağlam əsirlərin yanında əziyyət çəkmirsən?"

– Birtəhər keçinirəm. Artıq alışmışam. Sağlam əsirlər də mənə kömək edirlər.

Gözlərini üzümə dikdi. Zahirindən mehriban adama oxşayırdı. Deyirdilər ki, Səddamın yaxın adamlarındandır. Üç-dördü polkovnik olan digər zabidlər də gözlərini mənə dikmişdilər. Yavaş-yavaş içini aşkara çıxaran general soruşdu: "Neçə yaşın var?"

– On yeddi.

– Bəsicisən?

– Bəli.

Bir qədər dayanıb əlini kəsilmiş ayağıma tərəf uzatdı.

– Gör nə hala düşmüşən! Bu yaşında ayağın kəsilib, əsir düşmüşən. Səncə, düzgün yol seçmişən?

Ürək sözlərini demək istəyirdim. Bilirdim ki, sözlərim onun xoşuna gəlməsə, hətta özünün mənimlə işi olmasa da zabit və nəzarətçilər günümü qara edəcəklər. Mübahisə və istintaq zamanı adətən yüksək rütbəli zabidlər zorakılığa əl atmırdılar, təmkinli olurdular. Danışmaq

istəyəndə generalın arxasında dayanmış Vəlid gözlərini bərəltədi. General yenə soruşdu: "Peşman deyilsən?"

– Ağam, mən pis bir iş görməmişəm ki, peşman olum.

General çox soyuqqanlılıqla, mülayim səslə dedi: "Xomeyni sizi aldadıb!" Zahiri görkəmi mehriban olsa da, İmam Xomeyniyə qarşı kinli qəlbi var idi. Məni təhqir etməməyə çalışır, ürəyimdəkiləri bilmək istəyirdi. Sözlərini bitirəndən sonra dedim: "Mən danışsam, bəlkə də sizin mənimlə işiniz olmaz, amma ayağınızı bu düşərgədən bayıra qoyan kimi üstümə tökülüşüb məni döyəcəklər".

General üzünü Kapitan Xəlilə tutdu.

– Heç kimin onunla işi olmasın!

Kapitan Xəlil hərbi hörmətlə dedi: "Oldu, ağam!"

General Kapitan Xəlillə və yanındakı digər zabitlərlə danışandan sonra mənə dedi: "Heç kimin səninlə işi olmayacaq və sözlərinə görə cəzalandırılmayacaqsan".

O anda mühüm bir adamın yanında danışdığıma görə sanballı sözlər seçməyə çalışdım. Özümün və ölkəmin haqlı olduğunu isbat etmək istəyirdim. İstəyirdim bilsinlər ki, mənim yaşımda olan bəsicilər imanlı və məqsədli insanlardır. Onun "Xomeyni sizi aldadıb" sözüne görə narahat olmuşdum. General mənim nə deyəcəyimi gözləyirdi.

– Ağam, mən ayağımın kəsildiyinə və əsir düşdüyümə görə narahat deyiləm. Xomeyni də bizi aldatmayıb. Biz özümüz cəbhəyə gəlmişik. Bundan ötrü sizdən "afərin" gözləmirəm. Siz istəyirdiniz ki, heç kim cəbhəyə gəlməsin. Müharibənin əvvəlində siz Əhvaza qədər gəldiniz, heç bir qüvvə önünüzü kəsmədi. Beləsi sizə daha yaxşı idi. Mən indi qeydiyyatsız və bədən üzvlərindən biri kəsilmiş əsirəm. Bunu yaxşı başa düşürəm. İranda hansısa bədən üzvü kəsilmiş heç bir iraqı əsir düşərgədə qalmır. Hətta qarşılıqlı anlaşma olmasaydı belə, iranlılar bədən üzvü kəsilmiş iraqı əsirləri birtərəfli azad edərdilər. İran tərəfi bu işi görüb. Siz bir ayağı kəsilmiş məni qeydiyyatsız əsir düşərgəsində saxlayırsınız. Bu vəziyyətdə heç olmasa, Qırmızı Xaç Cəmiyyətinin düşərgələrinə də buraxmırsınız, ailəmə bir məktub yazmağa qoymursunuz. Bədən üzvü kəsilmiş biz əsirlərə zülm olunub. İranda sizin əlil əsirlərlə belə rəftar etməirlər. Lakin bütün bunlara baxmayaraq, peşman deyiləm.

Ürək sözlərimi deyib bir qədər yüngülləşdim. General və digər yoldaşları diqqətlə məni dinlədilər. General dedi: "Siz uşaqları aldadıblar, gərək Xomeyniyə aldanmayaydın!"

– Ağam, siz həmişə bizi təhqir edirsiniz. Əgər İran tərəfi İraqa hücum edib Bəsrəni və ya əl-İmarəni işğal etsəydi, İraq xalqı evlərində oturmayıb cəbhəyə gəlsəydilər, siz onların bu işlərini alqışlayardınız?

Nə demək istədiyimi bilməyən general təsdiq əlaməti olaraq başını yellədi. İraqlılar adətən "nəəm" – yəni "bəli" sözünün yerinə "i" deyirdilər.

Sözümə davam edib dedim: "Fərz edin İranın Bəsrəyə bu hücumunda Nasir Süleyman Mənsur adlı bir iraqılı gənc cəbhəyə gəlib vətəninin torpaqlarını zəbt etmiş iranlılarla vuruşur, əsir düşür, bir ayağı kəsilir, qardaşı müharibədə öldürülür,¹ iranlı komandirlər də ona deyirlər: "Səddam səni aldadıb!" İraqlı Nasir Süleyman Səddama arxa çevirmir, işinin düzgünlüyünə, müdafiəsinin haqq olduğuna, ölkəsinə və prezidentinə vəfali qaldığına əmin olur. Siz həmin iraqılı Nasir Süleyman Mənsuru alqışlamazsınız?! Siz və İraq xalqı onunla fəxr etməz?! İraq xalqı onu sevməz?! Əgər bütün bu yaxşı işlərinə rəğmən, İranda peşman olduğunu bildirsə, ondan acığınızı gəlməz?!"

Həkim sözlərimi diqqətlə tərcümə edirdi. Digər zabitlər də gözlərini üzümə dikmişdilər. Baxışlarından sözlərimi anladıklarını bildirdim. Məncə, haqq sözə qarşı cavabları yox idi. Buna görə də heç nə soruşmadılar.

General fikrə getdi, üzümə dərin baxışlardan sonra gülümsəyib dedi: "Sənin ayağının yerinə dilini kəsməli idilər!"

General-mayor Həmid Nəzərin düşərgəyə baxışı bitdi və o, yanındakı heyətlə birgə getdi.

Axşamüstü yaxşı nəzarətçi olan Sami yanıma gəlib dedi: "Həmid Nəzər düşərgədən çıxanda Kapitan Xəlilə və digər zabitlərə dedi: "Kaş İraqın İrandakı nasirləri də bu hazırcavab əsir kimi ölkələrinə sadıq qalaydılar!"

Bu sözü eşidib qürur hissi keçirdim.

Şənbə, 14 oktyabr 1989

General-mayor Həmid Nəzərin dünənki baxışı zamanı dediyim sözlərdən xoşlanmayan bəzi nəzarətçilər mənə qarşı hirsli idilər. Hamısından çox Leytenant Fazil, Vəlid və Rafe narahat olmuşdular. General onlara mənimlə işləri olmamasını tapşırırsa da, məndən əl çəkmirdilər. Günortadan öncə məni Baş nəzarətçi otağına çağırdılar.

¹ "Şəhid olur" ifadəsinin yerinə "öldürülür" sözünü işlətdim ki, çox hirsələnmişin.

Otağa girməzdən öncə Qasim dedi: "Dünənki sözlərinə görə səni cəzalandıracaqlar".

– Mən generalın suallarına cavab verdim və haqq sözlərimin arxasında varam.

– Mənim xoşum gəldi, amma bunlar narahat olublar.

– Özləri bilərlər.

Məqsədi xeyirxahlıq olan Qasim dedi: "Bu düşərgədə çox haqdan danışma. Burada haqq-ədalət yoxdur!"

Qasim mənim döyülməyimi istəmirdi. Leytenant Fazil axşam saymaq üçün düşərgəyə girəndə də əsəbini aşkar etmişdi. Hərçənd Kapitan Xəlilin mənimlə işi yox idi. Qasim mənə dedi: "Leytenant Fazil kobud və rəhmsiz adamdır, eyni zamanda həzrət Əbəlfəzl Abbasdan çox qorxur. Səni vurmasın deyərək Əbəlfəzlin adını çəksən, kifayətdir".

Qasim yüz qamçı zərbəsinə məhkum olunmuş əsirlərin ağa Əbəlfəzl Abbasın adını çəkməklə xilas olduqlarını görmüşdü. Qasim Fazilin ağa Əbəlfəzldən çox qorxduğunu onlara da demişdi. O, sonrakı günlərdə Leytenant Fazilin Əbəlfəzldən qoxmasının səbəbini də dedi. Əlbəttə, o, leytenantın bu zəif nöqtəsini hər adama demirdi. Bəəşçilər rəhmsiz olsalar da, Peyğəmbər (s) ailəsi arasında ağa Əbəlfəzldən çox qorxurdular. Çünki onları dəfələrlə cəzalandırmışdı.

Baş nəzarətçinin otağına girmək istəyəndə Qasim dedi: "Sənin bir ayağın yoxdur, dilin də çox uzundur. Özünə ürəyin yanmır, amma mənim sənə ürəyim yanır. Bu dilin başına bəla açacaq".

Qasimin təlaşını başa düşürdüm. Düşüncəli və qeyrətli adam idi, məni bir neçə dəfə ən ağır şəraitdən çıxarmışdı. Ona dedim: "Mən seyidəm, burada bəzən elə işlər görür və elə sözlər danışırıq ki, tez-tez döyülməli oluruq. Ağa Əbəlfəzl Abbasdan hər yerdə və hər bir şey üçün istifadə etmək istəmirəm, ondan utanıram".

Qasim narahat halda dedi: "Əgər ağa Əbəlfəzl Abbasdan istifadə etmək istəmirsənsə, buyur içəri, Vəlidin kabellərini nuşcan et, haqqındır!"

Həmin gün Leytenant Fazilin əmrilə dünənki sözlərimə görə Vəlid və Hamid tərəfindən bərk döyüldüm.

Şənbə, 21 oktyabr 1989

Günortadan sonra nəzarətçilər iki nəfərə işgəncə verdikləri halda düşərgəyə saldılar. Biri arıq, nisbətən hündür idi və çökək gözləri

vardı. İkincisi ortayaşlı və qarabuğdayı idi. Nəzarətçilər onları döyə-döyə həyətdə yerə yıxdılar.

Onların biri Tehran ləhcəsi ilə danışdı. Uşaqlara demişdi ki, bəsiyyətim və Kərbəla diviziyasında vuruşmuşam. İraqlılar onu dini fəaliyyətlərinə görə Bəqubə düşərgəsindən sürgün etmişdilər. İkinci adam isə özünü Seyyidüş-şühəda diviziyasının batalyonlarından birinin komandir müavini kimi təqdim edirdi.

Axşamüstü Sami məni çağıraraq ərəb və fars dillərini qarışdıraraq dedi: "Bu iki nəfər əsir deyillər".

Sami tərcüməçidən istifadə etmək istəmirdi. Birtəhər onların əsir olmadıqlarını başa salıb dedi: "Əl-Təhrir cəbhəsi,¹ Məsud Rəcəvinin təşkilatı..."

Demək istəyirdi ki, biri əl-Təhrir cəbhəsinin, digəri də Xalq Mücahidləri Təşkilatının üzvüdür. Onları heç kim bilmədən çox ehtiyatla mənə göstərdi. İkisi də çox adi şəkildə düşərgənin həyətinə gəzişirdi.

Sami mənə inanır və həmişə deyirdi: "Əgər kəşfiyyatçı olmasaydın, Vəlid səni bu qədər incitməzdi". Çox çalışdı ki, Vəlidin mənimlə düşmən rəftarının qarşısını alsın, amma faydası olmurdu. Əl-Meymunədə İraqın dördüncü korpusunun zabitlərinə kəşfiyyatçı

¹ Əl-Təhrir cəbhəsi Xuzistanı parçalamaq məqsədilə yaradılmışdı. İraq dövləti özünün işğalçı maraqlarından ötrü İran daxilindəki separatçı hərəkatları dəstəkləyirdi. İraq dövlətinin bu hərəkatlara, xüsusən də əl-Təhrir cəbhəsinə hərtərəfli dəstək verməsi, Xuzistan ərəblərini İran dövlətinə qarşı qaldırması, Xuzistana çoxlu silah-sursat ötürməsi və digər bu kimi işləri növbəti addımlara, yəni İrana hücum edib Xuzistanı İraqa birləşdirməyə xidmət edirdi. Bu cəbhənin "Ərəbistanın səsi" radiosu 1975-ci il razılaşmasına əsasən İraqda bağlanmışdı, İslam inqilabından sonra isə yenidən fəaliyyətə başladı. Bu radio Xuzistan ərəblərini dövlətə qarşı qiyama səsləyirdi. İnqilabın əvvəllərində bu cəbhənin yenidən geniş fəaliyyətinə əlverişli şərait yarandı. Onun fəaliyyətlərinə nümunə olaraq ictimai aksiyalara çağırışı, iğtişaş törətməyi, silahlı əməliyyatları və müəyyən yerlərə bomba yerləşdirməyi göstərmək olar. Sərhədlərə nəzarətin zəif olduğu 1979-cu ildə İraqdan TIR yük maşınları ilə Xuzistana çoxlu silah daşındı və bu cəbhənin tərəfdarlarına paylandı. Əl-Təhrir cəbhəsinin üzvləri hərbi təlim keçmək üçün İraqa gedir, sonra Xuzistana dönürdülər. İraq dövləti bu cəbhəyə İrana hücum etmək üçün İraq torpaqlarından hərbi baza kimi istifadə etməyə icazə vermişdi. İraqlılar da onlardan bələdçi kimi, münafıqları ölkəyə ötürmək, ratsiya danışmalarını izləyib tərcümə etmək, casusluq, əsirləri, korpus və Bəsic üzvlərini, xüsusən də komandirləri aşkara çıxarmaq, ərəbdilli əsirləri beşinci kolon olaraq cəlb etmək, informasiya toplamaq, əsirlərə işgəncə vermək, güllələmək və digər bu kimi işlərdə istifadə edirdilər.

olduğumu söyləməyə məcbur qalmağımın səbəbini ona demişdim. Məxfi sözlərimi ona dediyimə görə sevinirdi. Bilirdi ki, iraqlılara Əli Haşiminin çaparı olmadığını qəbul etdirməkdən ötrü xidmət etdiyim bölüyü deməyə məcbur olmuşdum. Nədənsə ona çox inanırdım və çox sözümlü ona deyirdim. Bəzi dostlarım deyirdilər ki, ona bu qədər etimad etmə, hər-halda iraqlıdır, mənə onun sədaqətinə inanır, onu çox istəyirdim. Sami İslam inqilabını və İmam Xomeynini sözün əsl mənasında sevirdi. Arzu edirdi ki, İraqda inqilab olsun, Keşikçilər korpusu yaradılsın və özü də onun üzvü olsun.

Hamid söyüş söyəndə deyirdi: "Allah sizə lənət eləsin, ey məcusi iranlılar". Sami isə narahat olub ona deyirdi: "Hamid, iranlılar məcusi deyillər, müsəlmandırlar. Müsəlman müsəlmana məcusi deməz".

Sami mənim diqqətli olmağımı və casusların əsl kimliyini yalnız inandığım əsirlərə söyləməyimi təkidlə tapşırırdı.

Bazar ertəsi, 23 oktyabr 1989

İki casusun əsir cildində aramıza girməsi mənə ağır gəlirdi. Onlar müxtəlif adamlarla ünsiyyət qurub uşaqlardan söz almağa, komandirləri aşkara çıxarmağa, dini fəalları və təsirli şəxsləri tapıb iraqlılara xəbər verməyə çalışırdılar.

Günortadan öncə onların birinə yaxınlaşdım. Bir şey bildiyimi hiss etdirmədim. Onlar əmin idilər ki, əsir olmadıqlarını heç kim bilmir. Yanında oturmağım adam məndən söz almağa başladı, hərbi xidmətdəki vəzifəmi və yaşadığım yeri soruşdu. Mülhəq düşərgəsinin şəraiti barədə ona məlumat verəndə dedi: "Azad olmağımıza heç bir ümid yoxdur. Yeganə yolumuz Xalq Mücahidləri Təşkilatına qoşulmaqdır".

Onların kimliyi haqda Məhəmmədkazim Babayiyə, Cəfər Dövlətimüqəddəm, Ələsgər İntizariyə, Hacı Sədullah Gülməhəmmədiyə və başqa bir nəfərə məlumat verdim, bir-bir hamısına göstərdim. Onlara fikir vermələrini istəyirdim. Uşaqlar onların əsl kimliklərini necə öyrəndiyimi bilmək istəyirdilər, mənə Saminin adını çəkmədim.

Günortadan sonra Hamid məni çağırırdı. Baş nəzarətçi otağına girəndə ürəyim bərk döyünürdü. Bilirdim ki, iki nəfərdən çoxunun bildiyi məsələ artıq sirr sayılmır. Bu sirri açdığım əsirlərdən biri zəif adam idi. Mən yuxarıda qəsdən onun adını çəkmədim. Bu məsələni o,

dostlarından birinə danışmış, beləliklə də nəzarətçilərin qulağına çatmışdı.¹

İraqlılar əmin idilər ki, bu məsələ nəzarətçilərin biri tərəfindən əsirlərə çatdırılıb. Çünki onlardan başqa həmin iki nəfərin həqiqi kimliyini heç kim bilmirdi. Həmin iki nəfər heç kimin gözü önündə Baş nəzarətçi otağına girmir, vaxtında namaz qılırdılar. Bu iki günü oruc tutmuşdular, çox vaxt zikr deyirdilər, Səddamdan başqa bütün İraq məmurlarını söyürdülər. İraq televiziyasına baxmır, onun əxlaqsızlığı təbliğ etdiyini deyirdilər. Bu iki gündə onların hal və rəftarları bundan ibarət olmuşdu. Nəzarətçilər də digərlərinin önündə onlarla danışmır, onları saymırdılar.

Baş nəzarətçi otağına girəndə Saminin qapının yanında dayandığını gördüm. Qərarlı idi. Nigaran baxışlarından çox şeyi oxudum. Saminin gözləri mənə çox söz dedi. O, baxışı ilə bildirdi ki, adını versəm, onu acı aqibət gözləyir. Şübhəm yox idi ki, Samini satsaydım, bəəsçilər onu İraq rejiminə xəyanət və düşmənlərlə əməkdaşlıq ittihamı ilə öldürəcəkdilər. Bəlkə də illərlə Bəəs partiyasının qaranlıq zindanlarında qalacaqdı.

Sami həmişə deyirdi: “Siz Səddamı və Bəəs partiyasını tanıyırsınız. Səddam öz Səhiyyə nazirini Dövlət şurasının iclasında güllələyib öldürüb. Səddam minlərlə günahsız İraq şiasinin qanını töküüb. Səddam zorla bir iraqılı şeyyə benzin içirtmiş, qarnı benzinlə dolandan sonra işə alovlu güllə ilə vurub partlatmışdı. Səddam 1980-ci ildə hakimiyyətə gələndən sonra sədaqətinə şübhə etdiyi hər bir adamı edam etdirmişdi”.²

¹ Adını çəkmək istəmədiyim həmin əsirin xəyanətinə görə çox əziyyət çəkdim. O, bir neçə dəfə yanıma gəlib könlümü almağa çalışdı, amma bu asanlıq onu bağışlaya bilmirdim. Sonralar düşərgəyə girəndə Məhəmmədkazim Babayini, Məhəmməd Bexerədi və Hüseyin Müqimini onu bağışlamağım üçün vasitəçi saldı. Mən də uşaqlara görə onu bağışladım. Onun zahiri görkəminə aldanmışdım. Görkəmindən korpus uşaqlarına oxşayırdı. Uşaqlar onun komandir olduğunu deyirdilər, amma doğru deyildi. Adamları çaşdıran heybətli görkəmi vardı. Hər halda, yaxşı tanımadan onunla dost olmuşdum.

² Səddam çoxlu məmur və zabıtları edama məhkum etmişdi. Bunlara nümunə olaraq İraq Sənaye naziri Məhəmməd Ayişi, birinci korpusun komandiri General-mayor Vəlid Mahmud Sirəti, zirehli briqadanın komandiri Polkovnik Səlim Şakir əl-İmamini, Quru qoşunların komandanı Polkovnik Əbdülvahid Vəhidini, birinci korpusun Tikinti-mühəndislik üzrə komandir müavini General İbrahim Əbd-Əlini, Quru qoşunların 23 saylı piyada briqadasının komandiri Polkovnik Hamid əl-

Baş nəzarətçi otağına girməzdən öncə baxışımıla Samiyə bildirdim ki, ağızdan möhkəm adamam. Otağa girdim. Leytenant Fazil, Leytenant Qəhtan, Şəfiq Asim və başqa bir istixbarətçi zabit orada idi. Şəfiq Asim tərcüməçi Fazilin vasitəsilə soruşdu: "Sən nə üçün bu düşərgədə iranlı əsirlərin birini Xalq Mücahidləri Təşkilatının casusu adlandırırısan?" Sualının qoyuluşundan bildim ki, məndən söz almaq, digər tərəfdən də onların əsl kimliyini gizlətmək istəyir. Biri Xalq Mücahidləri Təşkilatının, o biri də əl-Təhrir cəbhəsinin üzvü olan həmin iki nəfər barədə "əsir" sözünü işlətməmişdi. Ona dedim: "Mən onların casus olduqlarını təxmin edirəm. Onlar dolayı yolla Xalq Mücahidləri Təşkilatını təbliğ edirlər. Biri mənim özümə dedi ki, azadlığa ümid yoxdur, gərək Xalq Mücahidləri Təşkilatına sığınaq".

Şəfiq Asim dedi: "Bu qədər zirəklik görkəminlə uyğun gəlmir. Bu düşərgədə ağa Rəcəvinin tərəfdarı çoxdur, amma hamısı əsirdir".

Nə deyəcəyimi bilmirdim. Leytenant bunu kimin xəbər verdiyini öyrənmək üçün məni hədələdi. Yenə birinci sözümü təkrarlayıb dedim: "Mənə heç kim deməyib, özüm təxmin etmişəm".

Deyləmini göstərmək olar. Yüksək rütbəli digər İraq zabitlərindən yeddinci korpusun komandiri General-mayor Şövkət Əhməd Əta Vəlfəcr-8 əməliyyatında Fav şəhərinin fəthinə görə, ikinci korpusun komandiri General-mayor Ziya Tofiq İbrahim Mehranın alındığına görə, habelə 37 sayılı piyada briqadasının komandiri Polkovnik-leytenant Bırhan Xəlil əl-Əsədi edam etdirmişdi. İraqın üçüncü korpusunun komandiri General-leytenant Salah Qazi və üçüncü zirehli diviziyanın komandiri Polkovnik Cavad Əsəd Şeytəni də Beytül-müqəddəs əməliyyatında Xürrəmşəhrin fəthinə görə edama məhkum etmişdi. Sonralar öyrəndim ki, Xürrəmşəhrin fəthinə görə Salah Qazidən və Cavad Əsəddən başqa çoxlu briqada və diviziya komandirləri də Səddamın əmri və İraq tribunalının qərarı ilə edam edilmişdilər. Bunlara misal olaraq, diviziya komandirləri Polkovnik Salah Ömər əl-Əlini, Polkovnik Adnan əl-Xəzərini, briqada komandirləri Şəkərçini, Polkovnik Samir əl-Saqini və Polkovnik Zərqam əl-Safini göstərmək olar. 6 Saylı zirehli briqadanın komandiri General-mayor Xələf Əlisan kimi çoxları da tribunalın qərarı ilə həbs edilmişdilər.

Əsirlikdə bu komandirlərin bəzisinin hərbi rütbələrini eşidəndə iranlı döyüşçülərin cəsarət və qəhrəmanlıqlarını başa düşürdüm. Sami deyirdi: "Səddam bir iclasda İraq Xalq qoşunlarının komandanı General-mayor Cabbar Tarişə hirsələnib demişdi: "Ay qorxaq! Get Xomeyninin könüllü qüvvələrindən cəsarət və qorxmazlıq öyrən, gör necə ölümünə vuruşurlar". Cabbar Tarişə ona demişdi: "Xomeyninin yüksək rütbəli komandirləri şəxsi heyətin yanında olurlar, sizsə xüsusi mühafizə qvardiyasının müşayiətilə cəbhəyə gəlmisiniz". Səddam bu sözə görə hirsələnib adyutantı Ərşəd Yasinə Cabbar Tarişə vurmağı əmr etmiş, bir neçə saniyədən sonra zavallı Cabbar Tarişənin cəsədi yerə sərilmişdi".

Leytenant hirsələnib Vəlidə məni vurmasını əmr etdi. Vəlidin əli ağır idi. Belimə bir neçə kabel vurandan sonra məni pəncərəyə sarı itələdi. Çəliklərimin ikisi də yerə düşdü, sağ qaşım pəncərənin kənar daşına dəyib qanadı. Üz-başım və paltarlarım qana boyandı. O vəziyyətdə məndən söz ala bilmədiklərini görüb adını çəkmədiyim dostumu gətirdilər. Onu görəndə ürəyim üzüldü. Onu mənimlə üzləşdirməyə gətirmişdilər. Etdiyim yeganə qoçaqlıq bu idi ki, ona Saminin adını verməmişdim. Bəlkə Allah Samini sevdiyinə görə bu məsələdə uşaqlığımın qarşısını almışdı. Dostumun gözlərinin içinə baxdım. Utanırdı. Qanlı paltarım, yarılmış qaşıma və gözlərimə baxıb xəcalət çəkdi. Danışanda üzünü başqa yerə tuturdu. Bəlkə də iraqqların onu mənimlə üzləşdirəcəklərini düşünmüşdü.

Ona qarşı çox hirsli idim. Bu qədər müddəti onunla dostluq etdiyimə, onu tanıya bilmədiyimə görə özümü danlayırdım. Bu məsələni ona dediyimə peşman idim, amma peşmanlığın faydası yox idi. Orada ürəyimdə dedim: "İlahi! Bu dəfə, yalnız bu dəfə məni bu bəladan qurtar, söz verirəm ki, daha heç kimə etimad etməyəcək, hər sözü hər yerdə danışmayacaq və daha ağıllı davranacağam!" Bu duanı ürəkdən və qorxu içində Allahdan istədim.

Leytenant Şəfiq Asim soruşdu: "Ha, istixbarətçi Nasir, indi nə deyirsən?! De görək, bunu sənə hansı nəzarətçi deyib?"

– Ağam, mən özüm bu qənaətə gəlib bir söz demişəm.

Dostumun şahidliyindən və etirafından sonra sanki göy başıma uçdu. Allahdan kömək istədim. Məsələnin etirafının mənə necə baha başa gələcəyini də bilirdim. Leytenant Şəfiq məni karsərə salmağı əmr etdi. Üz-başım qanlı halda məni komandir qərargahının cənub küncündəki cəza kamerasına apardılar.

Çərşənbə axşamı, 24 oktyabr 1989

Beynimdən qəribə fikirlər keçirdi. Samini düşünürdüm. Adını çəkməsəm də, ondan ötrü qorxurdum. Ürəyim əsirdi. Ondan şübhələnmələrinə qorxurdum. Saminin adını verməyəcəyimə əmin idim, amma qorxurdum ki, birdən bəzi işgəncələrə dözə bilməyib adını çəkməyə məcbur olaram. Bir neçə dəqiqədən sonra isə bu inamı da itirdim. Faydasız düşüncələrdən qurtulmaq üçün Quran oxumağa başladım. Bir qədər yüngülləşdim.

Karser zil qaranlıq idi. Nəzarətçilər qapının üstündəki kiçik bacadan mənə nəzarət edirdilər; Bağdad mərkəzi qarnizonunun kameralarında olduğu kimi.

Həsən Vəkili və digər cəbhə dostlarımdan ötrü çox darıxırdım. Xəndək magistralı, Həsən, Əhməd Füzuzan, Huşəng Ruyin və kəşfiyyat səngəri yadıma düşəndə kövrəlirdim. Arzu edirdim ki, Həsən mənimlə əsir düşüb ağır şəraitlərdə yanımda olaydı. Əgər Həsən və ya Huşəng Tikritdə olsaydılar, əsirliyin başqa bir gözəlliyi olardı. Qardaşımın şəhadətindən və Əhməd Füzuzanın Ramazan qərargahına getməsindən sonra Həsənə və kəşfiyyat uşaqlarına bağlanmışdım. Həsənin israrı ilə Mina təmizləmə bölüyünü buraxıb kəşfiyyata gəlmişdim. Həsənin israrı olmasaydı, həmin bölükdə qalar və indi əsir olmazdım.¹

Sübh namazından sonra yata bildim.

Qapının səsinə yerimdən hoppandım. O vaxta qədər görmədiyim bir nəzarətçi bir qədər çörəklə metal qabda gətirdiyi şorbanı önümə qoydu. Səhər yeməyindən iki saat sonra məni istintaq otağına apardılar. Leytenant Fazil, Şəfiq Asim və istixbarətçi bir zabit başqa bir tərcüməçi ilə içəridə oturmuşdular. İstixbarətçi zabit dünənki sualları təkrarladı.

– Bizə mühüm olan budur ki, həmin iki əsirin casus olduqlarını sənə hansı nəzarətçi deyib?

Dedim: "Onlar əsir deyillər. Əsir olsaydılar, mənimlə işiniz olmazdı".

¹ 1990-cı ilin sentyabrında azadlığa çıxanda Kəşfiyyat-diversiya bölüyünün fəal uşaqlarından olan Fəriborz Dürüst 25 iyun hadisələri, Xəndək qəhrəmanlığı və Həsən Vəkilinin Turabə bölgəsindəki qərərsizliyi haqda mənə danışdı. Həmin gün Həsən məni xilas etmək üçün bir yarış motosikleti ilə Çıraqçı meydanının yaxınlığına qədər gəlmişdi. Magistralın ətrafındakı qamışlıqların arasına yerləşmiş iraqılılar Həsəni atəşə tutmuşdular. O, məni xilas etməyin imkansız olduğunu görüb canını güclə qurtarmışdı. Məni xilas edə bilmədiyinə və taleyimdən xəbərsiz qaldığına görə çox nigaran imiş. Xəndək magistralı süqut edən günün axşamı şəxsi heyət Hüveyzənin cənubunda Turabə çölündə qalmış, açıqdan taqətlərini itirmiş və yeməyə bir şey tapmamışdılar. Elə çətin şəraitdə Həsən bir xiyar tapıb yarısını yemiş, yarısını da mənə saxlamışdı. O hələ də qayıdacağıma ümid bəsləyirmiş. Azadlığa çıxandan sonra mənə dedi: "Gecə briqada komandiri Seyfullah Heydərpurun açıqdan hərəkətsiz olduğunu gördüm, ürəyim yandı və sənin gələcəyindən məyus olanda saxladığım xiyar parasını ona verdim".

Yaman işə düşmüşdüm. İstixbaratçı yerindən qalxıb mənə yaxınlaşdı, çənəmin altından tutub başımı qaldırdı. Gözlərim düz gözlərinin önündə qaldı.

– Mən indiyə qədər sənin fiziki vəziyyətinə hörmət etmişəm, amma deyəsən, siz iranlılar hörmət başa düşmürsünüz.

Ürəyim istəməsə də, özümü yazıqlığa vurmağa çalışdım.

– Ağam, bizim nəzarətçilərlə əlaqəmiz dustaq-nəzarətçi əlaqəsidir; onlar bizə inanmırlar, biz də onlara.

İraqlı zabitlər şiə nəzarətçilərdən şübhələnirdilər. O, şiə nəzarətçilərin adlarını çəkib hansının bu xəbəri ötürdüyünü bilmək istəyirdi. Şiə və hətta sünni nəzarətçilərin özləri də hər adama inanmırdılar. Onların hərəsi bir əsirə etimad edirdi. Əli Carullah Ramin Həzrətada inanırdı, Sami mənə, Həkim Xələfian və doktor Müəyyid də Behzad Rövşənlə Kambiz Fərəhdusta.

Dindirmədən bir şey çıxmıyanda məni yenidən karsərə qaytardılar, nahar və şam yeməyi vermədilər, suyu da kəsdilər.

Çərşənbə, 25 oktyabr 1989

Axşam susuzluqdan düz-əməlli yata bilmədim. Günortadan sonra nəzarətçi qapını açıb qabağıma bir qədər düyü və toyuq əti qoydu. Toyuğun sinəsinin sümüklərindən, dərisindən və ətsiz piyindən bildim ki, öz yeməklərinin artığıdır. Düyü boşqabının bir tərəfində siqaret kötüyü də var idi. Ac-susuz idim. Boş mədəm çox yanırdı. Qərribə fikirlər mədəmin turşu ifrazına səbəb olmuşdu. Çarəsiz qalıb iraqlıların artığını yedim.

Qarşıda və yandakı kameralarda heç vaxt üzlərini görmədiyim bir neçə naməlum əsir vardı. Səslərini eşidirdim. Onların arasında yalnız kermanlı İrac Sadiqini Mülhəq düşərgəsində görmüşdüm. Batalyon komandiri olduğunu bilmirdim. O, bir neçə gün öncə casus və satqınlar tərəfindən satılmışdı. Həmin günə qədər öz hərbi vəzifəsini gizlətdiyinə görə onu karsərə salmışdılar. İrac Sadiqi mənim kim olduğumu bilmədən dedi: "Çəlik səsi eşitdim. Yaralısan?"

Özümü təqdim edəndə bildi ki, ayağı kəsilmiş əsirəm.

İraci Nəhrəvan düşərgəsindən gəlmiş əsirlərin biri satmışdı. Casuslar Xorasan diviziyasının əsgərlərindən birini bölük komandiri kimi təqdim etmişdilər. Onu görmədim. İracin yanındakı kamerada idi. 5 Saylı yataqxananın uşaqlarından idi. O, işləri xəbərçilikdən ibarət olan bir neçə satqınla dalaşmış, birini hamamda döymüşdü. İraqlılara

demişdilər ki, o, Artilleriya bölüyünün komandiridir və bir neçə İraq tankını məhv edib.

Ruh yüksəkliyi yerində idi. İraqlılara demişdi ki, mən adi bir əsgərəm. İraqlılar ona elektrik cərəyanı qoşmuşdular. Bu gün axşam mənə dedi: "İraqlılar mənə Artilleriya bölüyünün komandiri olduğuma inanıblar". Sonra zarafata dedi: "Biz cəbhədə yalnız bir əsgər olmuşuq, amma ölmədik, əsirlikdə bölük komandiri də olduq, özü də Artilleriya bölüyünün!"

Cümə axşamı, 26 oktyabr 1989

Bu axşam qardaşım Seyid Hidayətullahın şəhadətinin ikinci ildönümüdür. Karserin tənhalığında ona darıxdım. Seyid Hidayətullah əsirliyə nifrət edirdi. O bunu həmişə deyirdi.

1987-ci ilin qışında təqvimini, fotoaparətini və korpusçu formasını Baştan Şələmçəyə aparıb ona verdim. Yolda ondan icazə almadan təqvimindəki qeydlərini oxudum. Dehloran cəbhəsində atamla ilk görüşü barədə yazmışdı. Əlyazmalarının arasında qəşəng bir cümlə diqqətimi cəlb etdi. Gözəl və qürurverici cümlə idi. Belə yazmışdı: "Atam və qardaşlarım bəəşçilərlə müharibədə bütün lazımı ixtisaslara malik bir hücum manqası təşkil edə, düşmənlə vuruşa, cəbhədə bir mövqeyi ala, düşmənin hücum və əks-hücumlarının qarşısını ala və avanqard olub düşmən mövqələrini ələ keçirə bilərlər".¹

¹ "5+1 Təklif paketi" ifadəsini ilk dəfə Seyid Yusif Muradi işlədərək demişdi: "Bəəşçilərin bizə qarşı başlatdıqları və əslində dünya müharibəsi olan bu müharibədə sizin ailəniz 5+1 təklif paketidir. Ata beş övladı ilə beş müxtəlif cəbhədə iştirak edir. Bu, müstəsna bir haldır və işğalçı iraqlılara yaxşı hədiyyədir". Atam Seyid Süleyman Hüseyni beş dəfə cəbhəyə ezam olunub Kərbəla diviziyasında, İmam Həsən (ə) və Əbəlfəzl Abbas briqadalarında 28 ay xidmət edib. Qardaşım Seyid Qüdrətullah Hüseyni inqilab dövrünün əlili və siyasi məhbusudur. O, 1953-cü ildə doğulub, 1973-cü ildə Şirazın Əşairi Pedaqoji texnikumuna daxil olub. O, əxlaqsız filmlər nümayiş etdirdiyinə görə 1977-ci ildə gecə vaxtı bir neçə dostu ilə birgə Şirazın Paramount kinoteatrına hücum edib, polis və SAVAK məmurlarının əlindən qaçıb. Bir müddətdən sonra SAVAK tərəfindən tutulub Tehrana göndərilib. Üç ay iğtişaş əleyhinə müştərək komitənin karserində qalıb. Çoxlu dindirmələrdən sonra onu ümumi təcridxanaya göndəriblər. Orada Şəhid Məhəmmədəli Rəcəyi və Hacı Mehdi İraqi ilə dustaq yoldaşı olub. Seyid Qüdrətullahın bu iki böyük şəhiddən öyrəndiyi dərslər illər sonra onun siyasi və inqilabi şəxsiyyətini formalaşdırıb. Bir müddətdən sonra onu Evin zindanının 4 saylı, sonra isə 1 saylı ümumi təcridxanasına köçürmüşlər. 1 Saylı təcridxanada Ayətullah Taliqani, Ayətullah Müntəziri, Haşimi Rəfsəncani, Lahuti və digər inqilabçı mübarizlərlə tanış olub. Münafiqlər uzun

saqqalına görə ona lağ edirmişlər. O, məhkum edildiyi iki il həbs cəzasının on dörd ayını həbsxanada qaldı, İslam inqilabı prosesi güclənəndə isə 25.10.78 tarixində minnəfərlik bir qrupla birgə azadlığa çıxdı. Onun xatirələri tezliklə "Mehriban günəş" adlı kitabda çap olunacaq. Azadlığa çıxandan sonra Gəçsaranda Keşikçilər korpusunu və sonra Quruculuq cihadını yaratdılar. Seyid Qüdrətullah İslam Respublikası Partiyasının Gəçsaran şöbəsinin əsas qurucularından biridir. İnqilabın əvvəllərində orada Quruculuq cihadına, sonra isə Başıt və Denanın məhrum bölgələrində Maarif şöbəsinə on iki il başçılıq etdi. O, müqəddəs müdafiə zamanı Mehranda Malik Əjdər batalyonunun komandiri təyin olundu. Mühəribədən sonra təhsilini davam etdirmək üçün Şiraza getdi və Şiraz universiteti tələbələrinin İslam cəmiyyətinin sədri kimi siyasi və mədəni fəaliyyətlərini davam etdirdi. O, 1995-ci ildə Nurabadın icra hakimi təyin olundu. 1997-ci ilin 23 mayından (İslahatçı cinahın nümayəndəsi Məhəmməd Xatəmi prezident seçiləndən) sonra ona qarşı diqqətsizlik edildi. O, Şiraza gedib liseydə müəllim işlədi. 2005-ci ildə Şiraz Tibb Universitetində institut rəhbəri oldu, 2008-ci ilin parlament seçkilərində isə Gəçsaran və Başıtdan millət vəkili seçildi.

Qardaşım Seyid Nüsrətullah Hüseyni mühəribədən öncə Kürdüstan, Sənəndəc və Mərivanda qanunsuz silahlı birləşmələrə və inqilab düşmənlərinə qarşı mübarizədə Hacı Əhməd Mütəvəssilian, Hacı Abbas Kərimi, Hacı Rza Dəstvarə və Hacı Rza Çırağı ilə birgə vuruşmuşdu. Mühəribə başlayandan sonra Şəhid Hacı Əhməd Kazimi və Hacı Əli Fəzli ilə birgə cənuba, Abadana yollandı. O, 1980-ci ildə taqım komandiri idi. O zaman korpusda briqada və diviziya yox idi. Mahir ekskavator sürücüsü olduğuna görə həmin il düşməndən qənimət götürülmüş bir ekskavatorla güclü atəş altında Fəyaziyyə, Abadan körpüsü, Xürrəmşəhr körpüsünün altı, Pasterizə süd zavodunun qarşısı, gəmiçilik, yeddinci stansiya və Çəvibdeh bölgələrində istehkamların və ümumi səngərlərin yaradılmasında uğurla iştirak etdi. O, 1981-ci ildə bölük komandiri oldu, 1982-ci ildə Kuşk, Cüfeyr və Zeyd zastavası bölgələrində kəşfiyyat istiqaməti komandiri kimi 92 sayılı zirehli diviziyaya ezam olundu, 1983-cü ildə Fəcr diviziyasının Kəşfiyyat istiqaməti komandiri kimi Dehloran, Musian və Meymə çayı bölgələrində xidmət etdi. O, cəbhə və cihaddan uzaq qala bilmirdi. Buna görə də, 1987-ci ildən 1995-ci ilə qədər On birinci korpusun xüsusi təyinatlı Saqqız diviziyasının kəşfiyyat komandiri oldu. Demokrat qruplaşmasının terrorçuları onu məhv etməyə çalışdılar, amma bacarmadılar. Kürdüstanda onu Seyid Müctəba Şəfii ləqəbi ilə tanıyırdılar. Bir dəfə Seyid Nüsrətullah bir tapşırıqdan ötrü İraq ərazisində olanda Demokrat qruplaşmasının üzvləri evinə gedib özlərini onun dostları kimi təqdim etmiş, həyat yoldaşına bir qoyun budu vermişdilər. Ertəsi gün Seyid Nüsrətullah tapşırıqdan qayıdanda yoldaşı bunu ona demişdi. Seyid Nüsrətullah yoldaşından həmin əti yeyib-yemədiyini soruşmuş, yoldaşı da hələ soyuducuda olduğunu bildirmişdi. O, əti soyuducudan götürüb həyəətə atmış, həmin ətdən yeyən pişik ölmüşdü.

Seyid Nüsrətullah 1995-ci ildə Keşikçilər korpusunun Quru qoşunlarına daxil olub müxtəlif vəzifələrdə çalışdı. Seyid Nüsrətullahın 10 il 26 gün, yəni yüz iyirmi üç aylıq döyüşçü təcrübəsi var, ailəmizin cihad və mübarizə öncüllərindəndir. O, müqəddəs müdafiə zamanı dörd dəfə yaralanıb. Birinci dəfə 14.08.80 tarixində

Bu axşam qaranlıq karsda şəhid qardaşımın bu cümləsi yadıma düşəndə öz-özümə dedim: "İraqlıların hər iki ayağımı kəsməyə haqları var".

Cümə, 27 oktabr 1989

Bu gecə yandakı karsdan gələn Quran və İmam Musa ibn Cəfər (ə) ziyarətnaməsinin səsi zindənda xüsusi mənəvi ab-hava yaradırdı. Gözəl səsi olan uşaqların biri həzrət İmam Musa ibn Cəfər (ə) ziyarətnaməsinə oxuyurdu: "Salam olsun dərin zindanlarda və zülmət qaranlıqlarda əzab verilənə! Salam olsun zəncir halqalarından yaralanmış ayaqların sahibinə!.."

Kürdüstanın Mərivan bölgəsində inqilab düşmənləri ilə vuruşarkən minomyot qəlpəsi sağ qolunu və başını yaralayıb. İkinci dəfə 07.01.81 tarixində Abadanın Fəyaziyyə bölgəsində top mərmisindən, üçüncü dəfə 22.02.84 tarixində Xeybər əməliyyatı zamanı Hüveyzə gölündə və Məcnun adalarında raket qəlpəsindən başından yaralanıb. Dördüncü dəfə isə mənim azadlığımdan üç ay öncə 07.06.90 tarixində Banədəki Vəznə dağında Demokrat terrorçuları tərəfindən qol, ayaq və qarından üç güllə yarası alıb. O, müqəddəs müdafiə dövründə Fəthülmübin, Fəkkə, Beytülmuqəddəs-1, 2 və 3, Ramazan, Xeybər, Vəlfəcr-10 və Mirsad əməliyyatlarında, habelə qırx təmizləmə əməliyyatında iştirak edib. Seyid Nüsrətullah indi Tehrandə İmam Hüseyin (ə) Keşikçi Universiteti rektorunun Təftiş və hüquqi işlər üzrə müavini.

Şəhid qardaşım Seyid Hidayətullah Hüseyini 1982-ci ildən könüllü şəkildə cəbhədə iştirak edib. O, 1985-ci ildə rəsmi şəkildə korpusa yazıldı və Fəth briqadasının Kəşfiyyat-diversiya bölüyünün komandir müavini kimi xidmət etməyə başladı. Seyid Hidayətullah Xeybər, Bədr, Vəlfəcr-8, Kərbəla-2, 4, 5 və Nəsr əməliyyatlarında iştirak etmişdi. O, 26.10.87 tarixində Kürdüstanda əkiz təpələrin alınması əməliyyatında şəhadətə qovuşdu.

Mən 12.10.86 tarixində cəbhəyə yollandım. Fəth briqadasında xidmət edirdim. Qardaşımın şəhadətindən sonra Kəşfiyyat-diversiya bölüyünə daxil oldum. Cəbhədə olduğum bir neçə il ərzində dörd dəfə yaralanmışam. Birinci dəfə 26.12.86 tarixində Kərbəla-4 əməliyyatında Minu adasında kimyəvi silahdan yaralandım. İkinci dəfə 01.05.87 tarixində İraq qırıcılarının bombardmanı zamanı Jajilə yüksəkliyində salxım bombalar ayağımı yaraladı. Üçüncü dəfə 19.05.87 tarixində Kürdüstanın Şaşo bölgəsində minalanmış sahədə ayağımdan yaralandım. Dördüncü dəfə isə 25.06.88 tarixində Məcnun adasında sağ ayağımdan güclü yara aldım və bu, əsirlikdə ayağımın kəsilməsi ilə nəticələndi.

Sonuncu qardaşım Seyid Şücaəddin Hüseyini İmam Cəfər Sadiq (ə) batalyonunda Hüveyzə gölü bölgəsində snayper və bir müddət batalyon komandirinin rəhbəri kimi xidmət etmişdir. Seyid Şüca Tehran Hüquq Universitetinin məzunudur.

Qeyri-iradi olaraq gözlərimdən yaş axırdı. Yeddinci imam həzrət Musa ibn Cəfərin (ə) nəvələrindən olmağımla fəxr edirdim. Bizim cəddimizin və onun övladlarının taleyi zindanla bağlı imiş.

Mərhum Şeyx Əhməd Kafinin kasetlərini xatırladım. O bu duanı çox yanıqlı oxuyurdu. Harun əl-Rəşid zindanında cəddimin ziyarətnaməsini eşidib ağladım.

Günortadan öncə məni apardılar. Dünəndən qan ishalı olmuşdum, nə yeyirdimsə, qusurdum. Müstəntiq zabit simic adam idi. Ən çox doktor Müəyyiddən şübhələnirdi. Mənə and içdirmək istəyirdilər. Bilmirəm bunu onlara kim öyrətmişdi. Dindirmə zamanı kiməsə and içdirdiklərini nə görmüş, nə də eşitmişdim. Zabit dedi: "Deyilənə görə, siz iranlılar adi halda demədiyiniz çox sözü and verəndə deyirsiniz".

Yerimdə quruyub qaldım. Deyəsən, bunu onlara casuslar demişdilər. Zabit əlini Qurana çəkdi.

– Əgər bunu sənə iraqlıların deməyinə dair Qurana and içsən, inanarıq.

– Doğru and da günahdır.

– And içməmək üçün bunu deyirsən.

– Görürsünüz ki, qan ishalım var, pis şəraitdəyəm. İcazə verin sağalana qədər məni düşərgəyə aparsınlar. Yaxşılaşanda yenidən gətirərlər.

– Buna Şəfiq Asim qərar verməlidir.

“Jim” etməyimi əmr etdi. Məcburən əmri yerinə yetirdim. “Jim” edəndə nəzarətçilərin biri çəkməsini sağ əlimin üstünə basdı, yerində fırladanda isə qışqırdım. Zabit dedi: "Hava işgəncəsi ilə aran necədir?"

Nə demək istədiyini bilmirdim. İki iplə iki qolumu və bir ayağımı bağlayıb tavan ventilyatorunun qarmağından asdılar. Bu zaman biləyimlə ayağımın baldırı yaralandı. Məni təxminən üç-dörd saat havada saxladılar. Elə bilirdim ki, indi biləyim bədənimdən ayrılacaq. Başım gicəllənirdi. Nəzarətçilər rəhmsizcəsinə ayağıma vururdular. Biri üzümə bir stəkan çay tökdü. İsti çay üzümü yandırdı. İpin ucunu pəncərənin dəmir milinə bağlamışdılar. Nəfəsim çox daralmışdı.¹

¹ İraqlıların bir neçə işgəncə növləri var idi: hava, su və yer işgəncəsi. Hava işgəncələri tavan ventilyatorunun qarmağından asmaqdan ibarət idi. Yer işgəncəsi sürünmək, qazyerişi yerimək, “jim” etmək və yer üstündə diyirlənmək idi. Su işgəncəsi də kanalizasiyaya salmaqdan ibarət idi. Uşaqların cücə-kabab adlandırdıqları başqa bir işgəncə növü də vardı. Bu işgəncə zamanı uşaqları köynəksiz halda isti betonun üzərinə uzadıb kürəklərində yeriirdilər.

Bazar günü, 29 oktyabr 1989

Qan ishalına görə karserdən qurtuldum. Fiziki cəhətdən elə zəifləmişdim ki, hərəkət etməyə və yol yeriməyə təqətim qalmamışdı. Günortadan sonra məni kameraya qaytardılar. Qarşıdakı karserin uşaqları ilə sağollaşdım. Üzünü heç vaxt görmədiyim həmin uşaqların biri dedi: "Əgər həmişə Allahla olsan, böyük çətinliklər də sənə asan gələr!"

Kameraya girməzdən öncə tibb məntəqəsində işləyən Fazil Rəhim mənə dedi: "Şəfiq Asim razılaşmasa da, doktor Müəyyidlə danışdım ki, səni hospitala aparacaq".

Bu gün düşərgənin tibb məntəqəsini doktor Camalın yerinə doktor Müəyyid idarə edirdi. Doktor Camal düşərgənin qəssabı kimi məşhurlaşmışdı.

Kameraya girəndə uşaqlar başıma yığışdılar. Sami yanıma gəldi. Onu satmadığıma görə sevinirdi. Məndən belə asanlıqla əl çəkdiklərinə inana bilmirdim. O gündən sonra Sami ilə münasibətim daha səmimi oldu. O, öncədən deməyə qorxduğu sözləri artıq asanlıqla deyirdi. Ona görə, ağır imtahandan keçmişdim və bu, məndə gözəl hiss yaradırdı.

Kameradan çıxıb əsirlər arasında həmin iki casusu axtarmağa başladım. Onların gəlişi mənə baha başa gəlmişdi. Hərçənd öz naşılığımın da təsiri olmuşdu. Onları görmək və demək istəyirdim ki, ay həmişə buludun arxasında qalmır. Onlara demək istəyirdim ki, ikiüzlülükdən pis bir şey yoxdur. Həyətdə onları axtarırdım, Sami isə dedi ki, onları 15 saylı düşərgəyə aparıblar.

Onuncu fəsil:

Əl-Qadisiyyə hospitalı, Tikrit

Bazar ertəsi, 30 oktyabr 1989 - Əl-Qadisiyyə hospitalı, Tikrit

Təcili-yardım maşınına minəndə iki silahlı hərbi polis gözlərimi və qollarımı bağladı. Bir saatdan sonra avtomobil Tikritin əl-Qadisiyyə hospitalında dayandı. Hərbi polislər məni iranlı əsirlərə məxsus şöbəyə apardılar. Nisbətən böyük bir zala girdim. Orada altmışdan çox əsir müalicə olunurdu. Çoxunda qan ishalı vardı. Onları Tikritin müxtəlif düşərgələrindən gətirmişdilər.

Doktor Camal xəstə əsirlərdən yalnız elələrini hospitala göndərirdi ki, artıq iş-ışdən keçmiş olur və əsir ölümü çarpışır. Xəstə əsirlərin çoxu düşərgədə həyatla vidalaşır və hospitala göndərilirdilər.¹

Tikrit hospitalı hamıdan uzaqda can verən məzlum əsirlərin şəhadət yeri idi. Doktor Müəyyid deyirdi: "İraqlılar hospitalda ölən əsirləri qüsl-kəfənsiz yaxın düzənliklərdə basdırırlar".

İşgəncədən uşaqların çoxunun bədəni göyərmiş, yaraları üfunətə çevrilmişdi. Uzun müddət yuyunmadıqlarına görə bəzilərinin bədəninə dəri göbələyi və çirkli sızanaqlar əmələ gəlmişdi.

İstilər gələndə bəzi xəstəliklər də yayılırdı. Tikritin əl-Qadisiyyə hospitalında ishal, qusma, qida zəhərlənmələri, bakterial və parazit xəstəlikləri, günvurma, hətta dəri xərcəngi və digər xəstəliklər yayılmışdı. Suyun azlığına və çirkli olduğuna görə təmizliyə riayət etmək mümkün deyildi. Hamamda suyun olmaması, xarab və qeyri-sağlam xörəklər, milçək və ağcaqanad vasitəsilə mikrobların yayılması və digər amillər müxtəlif xəstəliklərin yayılmasına münbit şərait yaradırdı.

Ələsgər İntizaridən, Məhəmməd Bexerəddən və Dehqan Mənşadidən başqa heç kimi tanıyırdım. Əl-Qadisiyyə hospitalı Tikritin qədim xəstəxanalarından biri idi. Onun qədimliyi divarlarının

¹ Düşərgənin tibb məntəqəsindən öyrəndiyim məlumata görə, Tikritin 16 saylı düşərgəsində 84 iranlı əsir qan ishalına və digər naməlum xəstəliklərə görə şəhadətə qovuşmuşdu. Onların arasında mənim ən yaxşı dostlarımdan dördü – Əlişah Avəridə, Məhəmməd Bexerəd, Dehqan Mənşadi və Hüseyin Mərdani də vardı.

rəngindən də bilinirdi. Ora çox güclü mühafizə olunurdu və qaçmağa heç bir yol yox idi. Yol olsaydı da, taqət yox idi. Orada işləyən tikritlilər xəstənin bəsi və ya keşikçi olduğunu biləndə ona yanlıs dərman verirdilər. Feldşerlər üçün bir şprislə bir neçə əsirə iynə vurmaq adi bir şey idi. Onlar test etmədən əsirlərə penisillin iynəsi vururdular.

Çoxlu oturduqlarına görə bəzi uşaqlarda babasil yaranmışdı. Havanın bulanıq və Səlahəddin qarnizonunun toz-torpaqlı olduğuna görə çoxlarında göz çirki də əmələ gəlmişdi. Mən də daxil olmaqla uşaqların çoxunun üzü irinli qara və qırmızı sızaxlarla dolu idi.

Sağ tərəfimdə yatan əsirin böyrək və öd kisəsində iltihab vardı. O, 13 sayılı düşərgənin uşaqlarından idi. İraqlılar həmin gün onu apardılar. Palatanın havasından üfunət iyi gəlirdi. Orada beş döşək vardı, amma pis qoxularına görə onlardan istifadə etmək olmurdu.

Səhər yeməyimiz bir qədər mərci suyundan, günorta yeməyimiz də bir qədər çiy çörəkdən və soğan suyu ilə bişmiş azca düyüdən ibarət idi. Qan ishalı olmuş əsirlərə xəmir çörəklər qədər heç bir dərman xidmət etmirdi. Çörəyin xəmirini yeyəndə qarnımız işləmirdi və az qan itirirdik.

Çərşənbə axşamı, 31 oktyabr 1989

Kürdüstan sərhədində əsir düşmüş bir kürdü gətirdilər. Tikritin 12 sayılı düşərgəsindən, keçəl və ariq adam idi. Onunla söhbət etdik. Əsil-nəsəbi İraqın Duhuk rayonundan, Zaxükürd bölgəsindən idi, amma özləri və qohumları uzun illər idi İran kəndində yaşayırdılar. İraqlılar Fəth-5 əməliyyatında həmin müdafiəsiz kürd kəndinə kimyəvi raket atmışdılar. O, kimyəvi hücum nəticəsində həyat yoldaşını və oğlunu itirmişdi. İraqlılar onunla iranlı kürd əsir kimi davranırdılar. Kimyəvi xardal qazı bombardmanı nəticəsində bədəni suluq bağlamışdı.

O deyirdi: "Müxalif kürd qüvvələrindən olan qardaşım 1981-ci ildə Demokrat partiyasının zindanında öldürülüb". Bəəs rejimi Xalq Mücahidləri Təşkilatının əməkdaşlığı ilə həmin ilin mayında Doletu zindanını bombalayanda qardaşı da orada imiş. O qədər narahat idi ki, deyirdi: "Əgər Səddam dəli olmasaydı, İraqın Duhuk vilayətinin ərazisi olan Zaxükürd kəndinə kimyəvi bomba atmazdı".

Gecə vaxtı qan qusdu. Ağ ciyərinin iltihabı elə bir həddə idi ki, iraqlılar onun vərəm olduğunu deyirdilər. Tibb işçiləri ona tapşırırdılar ki, digərlərindən bir neçə addım aralıda yatsın. Uşaqlar

isə ona deyirdilər: "Kak Saleh, onlar boş-boş danışrlar, biz bir-birimizin yanında yatırıq".

Çərşənbə, 1 noyabr 1989

Ələsgər İntizari əsir düşməsi haqda danışdı. O, əsir düşəndə əli ilə bir ovuc torpaq götürüb irəqlilərə göstərmiş və demişdi ki, bizim torpaqda nə edirsiniz? İraqlılar onun nə demək istədiyini başa düşmüşdülər. Əsirlikdə Ələsgərin söz və zarafatları həmişə birinci olurdu. Özü deyirdi ki, zarafatla uşaqları ruhlandırmaq istəyirəm. Əl-Qadisiyyə hospitalında sözləri ilə irəqliləri hirsələndirirdi. Mülhəq düşərgəsində bizim yanımızdakı kamerada qalırdı.

Məni görəndə salam yerinə deyirdi: "Seyid, sən haradasan, mən sənə qulluq edirəm". Yerlisi Məhəmmədkazim Babayi deyirdi: "Bir dəfə sürətlə yanımdan keçəndə dedim: "Ələsgər, belə tələsik hara gedirsən?" Mənə belə cavab verdi: "Çayda axan hər damla su bir iş ardınca gedir".¹ Onunla Seyid Məhəmməd Şəfaətmenəşin deyişməsi saatlarla davam edirdi və heç biri dayanmırdı. Bilmirəm bu qədər şeiri nə vaxt əzbərləmişdilər. Mülhəq zindanında nəzarətçilərin biri ona "Siz iranlı əsirlər hələ bu zindanlarda çox qalacaq, axırda çürüyəcəksiniz" – deyəndə belə cavab vermişdi: "Birini zindanda görəndə gülmə ki, birdən özün də zindana düşərsən".

Ələsgər gecə namazı qılır, çoxlu dualar oxuyurdu. Bir dəfə qünutda farsca dua etdiyini görüb dedim: "Nə üçün qünutu farsca oxudun?" Dedi: "Allahla belə danışmaq istəyirəm. Məgər Allah ərəbdir?!" Əlbəttə, namazı bitmişdi və ayaq üstə dua edirdi.

Mülhəq düşərgəsinin nəzarətçisi Hamid siqareti onun çiyində söndürmüş, sonradan yarasında iltihab və irin yaranmışdı.

Bu gün Allaha şükür edəndə tibb işçilərinin biri ona dedi: "Məgər əsirliyə də şükür edərlər?!" Ələsgər dedi: "Allaha bəndəlik etməyin şükürü var". Tibb işçisi heç nə deyə bilməmişdi.

Hazırcavab adam idi. Bir tibb işçisi ona tənə ilə "Siz əsirlər Allah dərgahından qovulmuşsınız" - deyəndə belə cavab vermişdi: "Allaha şükür edirik ki, bu zindanda qürbət və bəla içindəyik, amma qərrib öldürüb günaha batmırıq. Bizim bədənimiz əsirdir, ruhumuz isə yox!"

Günortadan sonra yandakı palatadan iki əsir cəsədi çıxardılar. Onları dəfn etməyə getmiş bir əsir qayıdanda dedi: "İranlı əsirlərin

¹ Şair Pərvin Etisaminin beytidir.

dəfn olunduğu yer Bəqi qəbiristanlığı kimi qəribdirdir". İraqlılar onu hədələmişdilər ki, əsir məzarlığı haqda heç kimə bir söz deməsin. Onlar şəhid əsirlərin cəsədlərini Tikritin İranlı əsirlərin məzarlığı adlandırdıqları bir çölündə basdırırdılar. İraq düşərgələrində 400-dən artıq qeydiyyatsız əsir şəhadətə qovuşmuş və orada basdırılmışdı.

Cümə axşamı, 2 noyabr 1989

Günortadan qabaq dəstəmaz almaq üçün kameradan çıxanda Ələsgər məni səslədi: "Seyid, dayan!"

Dönüb ona baxanda dedi: "Sən Allah, mənəvi hal tapanda..." Bir qədər dayandı. Elə bildim ki, mənəvi halım olanda onun üçün də dua etməmi istəyəcək. Lakin sonra sözünə davam etdi: "Qapını da örtərsən!"

Günortadan sonra Ələsgəri düşərgəyə aparacaqdılar. Onun zarafatlarından ötrü artıq darıxmağa başlamışdım. Uşaqların fiziki və psixoloji vəziyyətini nəzərə alıb hospitalda daha çox zarafat edirdi. Düşərgədə bu qədər zarafat edib uşaqları güldürdüyünü görməmişdim. Ələsgərin zarafatları ən pis vəziyyətdə olan ağır xəstələri də güldürürdü.

Palatadan çıxanda özü ilə düşərgəyə aparmaq üçün bir qədər bint və antibiotik dərmanı götürdü. Getmək istəyəndə doktor Qadirə dedi: "Doktor, Səddamın salamatlığı üçün dua etmək istəyirəm". Tərcüməçi Hüseyin Mərvani bu cümləni tərcümə edəndə doktor Qadir inanıb təbəssümlə razılığını bildirdi. Bilirdim ki, həmişəki kimi gözəl bir söz deyəcək. Doktor Qadir Ələsgərə dedi: "İndi adam oldun".

Ələsgər duaçı görkəmi alıb dedi: "İlahi! Səddamı və dostlarını Yezid və Müaviyə ilə, bizi də ağamız və mövlamız Hüseyin ibn Əli ilə qiyamətə gətir!"

Uşaqların hamısı amin dedi. Doktor Qadir Yezidin və İmam Hüseyinin (ə) adını eşidən kimi Ələsgərin nifrin etdiyini bildi, yaxınlaşıb belinə bir təpik vurdu. Ələsgər ona dedi: "Doktor Qadir, əgər Yezid və Müaviyə yaxşıdırlarsa, nə üçün qiyamətə onlarla birgə gəlmək istəmirsiniz? Əgər İmam Hüseyin yaxşıdırsa, nə üçün ona təvəssül etmirsiniz? İmam Hüseyinlə düşmənlik edirsiniz, amma qiyamətə onunla birgə gəlmək istəyirsiniz; Yezid və Müaviyədən xoşunuz gəlir, amma qiyamətə onlarla gəlmək istəmirsiniz. Bunu necə başa düşək? Siz nə qərribə adamlarsınız!" Doktor Qadirə dedim:

"Doktor, Peyğəmbərimiz buyurub ki, hər kəs qiyamətə sevdiyi adamlarla gələcək".

Şənbə, 4 noyabr 1989

Bu gün 13 sayılı düşərgənin uşaqlarından birini gətirdilər. Adı Rza idi, Kərbəla diviziyasında xidmət etmişdi. Bəşici olduğuna görə nəzarətçilər ona yuyucu tozu yedirtmişdilər. O, qan ishalına yoluxmuşdu. Tənəffüs problemi də vardı, ağ ciyərləri iltihab etmişdi. Çox öskürür, sinəsinin ağrısından, bəlgəm və başağrından zarıydı. Rza deyirdi: "Fav əməliyyatında əsir düşdüm. Bəşçilər Bəsrə ətrafındakı hərbi hissəyə çatmamış məni hərəkətdə olan IFA avtomobilindən yerə atdılar". Bu zaman çiyini sınımış, bel fəqərələri zədələnmişdi. O, bir neçə saatdan sonra Bəsrənin Cübeylə hərbi qarnizonunda özünə gəlmişdi. Deyirdi ki, bizim düşərgəmiz Tikrit hospitalından yaxşıdır. Onların düşərgəsində diş həkimi də varmış. O, ülgüclə və tikanlı məftillə uşaqların dişlərinin sinirini çıxarırmış. Dediyinə görə, tikanlı məftili qızarana qədər qızdırandan sonra uşaqların diş ətlərinə və dişlərinin çürümüş hissəsinə batırırmış. Düşərgələrindəki bir-iki əsir ümumi cərrahiyyə əməliyyatları aparır, sancaqla əsirlərin əl-ayaqlarından iri və xırda qəlpələri çıxarırmışlar.

Nəzarətçilərin biri Səddamın doğum günü münasibəti ilə ona rəqs etməsini əmr etmiş, o isə etməmişdi.

Onun əsir yoldaşı Xorasan diviziyasında xidmət etmiş bir zabit idi. Hər iki qulağı iltihab etmişdi. Eşitməsində problem yaranmışdı, qulaq qaşınmasından və miqrendən zarıydı. O, Nəsr-6 əməliyyatında, Seyyidüş-şühədə tərəsi kimi məşhur olan 620 saylı yüksəklik azad ediləndə qarnından yaralanmışdı. Katyuşa raketinin partlayış dalğasına düşdüynə görə bir qulağı eşitmirdi. Hərbi köynəyində bir neçə yamaq vardı. Hələ ona sarı əsir paltarları verməmişdilər. Dəmrov xəstəliyi vardı, belində bir neçə böyük çiban da əmələ gəlmişdi. Onu üzə üstə uzadıb çibanları sıxdım. İçindən çoxlu irin və qan gəldi.

Günortadan sonra doktor Visam Əbdürrəhman müayinə üçün palataya girdi. Doktor Visam bayırda işləyərkən yaralanmış bir əsirə dedi: "Cenevrə konvensiyasına əsasən, heç kim müharibə əsirini qul kimi işlədə bilməz!" Əsirlərin biri ona dedi: "Bunlar müharibənin əvvəlindən Cenevrə konvensiyasına məhəl qoymur, müharibə əsirlərinə dair beynəlxalq qanunları keşikçi və bəşicilərə şamil

etmirlər. Səddam əmr edibmiş ki, korpus və Bəsic üzvü olan əsirləri öldürsünlər".

Bəzi əsirlər bayırda işləyərkən yaralanmışdılar və bədənlərinin qanı gec dayanırdı. Doktor Visam dedi: "Yanlıq qıdalanmaya və hemoqlobin çatışmazlığına görə bədəninizin qanı gec dayanır, yaralarınız gec sağalır". Doktor Visam sözünə əlavə etdi: "C vitamini və protein çatışmazlığına görə iranlı əsirlərin çoxu sinqa və marazm xəstəliklərinə yoluxmuşlar".

Uşaqların çoxunun dillərindən də yara çıxmışdı. Bu xəstəlik vitamin çatışmazlığına, xüsusən də çoxlu badımcan yeməyə görə yaranmışdı.

Bazar günü, 5 noyabr 1989

Gecə vaxtı Kərkükdən olan Əbdülmünim adlı bir iraqılı əsgər palatamıza daxil oldu. Özü doktor Visama demişdi ki, tibb işçiləri iranlı əsirlərə istifadə müddəti bitmiş dərmanlar verirlər. Əbdülmünim dedi: "İraqda Bəəs partiyasına müxalif olanların hamısı fəlakət içində yaşayırlar". Fikirləşdim ki, bəlkə uşaqlardan söz almaq istəyir. Hüseyin Mərvani dedi: "Bu, düz adamdır, Ayətullah Həkimin uşaqlarının şəhadətinə görə də narahat olmuşdu". O, Tikritin məşhur şəxsiyyətlərindən universitet müəllimi Doktor Hüseyin əl-Cəburi və prezident qvardiyasının zabiti Polkovnik Adil əl-Cəburi barədə bizə danışdı dedi: "Bu iki nəfər Səddamın yerliləri idilər, "Əmn əl-am"¹ adlı xüsusi idarə tərəfindən Kürdüstanda talium maddəsi ilə zəhərləndilər, sonra hər ikisi Suriya yolu ilə İngiltərəyə qaçıb müalicə olundular".

Əbdülmünim deyirdi: "Tikriti ləqəbi daşıyanlar İraqda at oynadırlar. Tikritlilər Səddamın yerliləri olduqlarına görə yəhudilər kimi özlərini üstün irq hesab edirlər. Səddam iranlıların Şələmçədə irəlilədiyinə və İraq qoşunlarının geri çəkildiyinə görə bir gündə 49 yüksək rütbəli zabitini güllələtdirdi".

Sözləri adamı vahiməyə salırdı. O deyirdi: "Səddam müxalif şiələri Əbu Qüreyb zindanına aparır və vərəm xəstələri onların ağızlarına tükürürdülər. Mehranda minalanmış bir sahəni açmaq üçün bəzi şiələri

¹ Bu təşkilata Səddamın ögey qardaşı Bərzan Tikriti başçılıq edirdi. Məxfi cinayətləri gizli qalsın deyərək Səddam təşkilatın başına öz yaxınlarını gətirmişdi. Bu təşkilat orduda təhlükəsizlik və kəşfiyyat işləri görürdü. Onun vəzifələrindən biri hərbi çevrilmiş ehtimallarını zərərsizləşdirmək idi.

zorla irəlidə göndərmişdilər. Beləliklə, Səddama müxalif şüələrin çoxu orada ölmüşdü”.

Çərşənbə axşamı, 7 noyabr 1989

Günortadan sonra doktor Qadirin icazəsi ilə bizi hospitaldan buraxdılar. Məhəmməd Bexerəd və başqa iki əsirlə birgə toyota markalı kiçik yük avtomobilinə mindik. Əl-Qadisiyyə hospitalından çıxmamış qollarımızı bağladılar. Dedilər ki, Səlahəddin qarnizonuna çatmamış gözlərimizi də bağlayacaqlar. Maşın Tikritin küçələrində gəzəndə beynimdən müxtəlif fikirlər keçirdi. İnanmazdım ki, bir gün bağlı qollarla və bir ayağı kəsilmiş halda Səddamın vətəni olan Tikritin küçələrini görəəm. Özümü qərib hiss edirdim. Öz-özümə dedim: "Əgər indi bu küçələrdə bizi Səddamın yerlilərinə versələr, camaat bizi tikə-tikə edər". Maşın Tikritin küçələrini arxada qoyanda Əli Carullahın sözlərini xatırladım: "Seyid, çalış tikritlilərlə mübahisə eləmə, salam və salavatla yanlarından keç!" O deyirdi: "Nə Üdey atasının mühafizəçisi və kassiri olan Kamil Hənnaya rəhm etdi, nə Səddam Üdeyə, nə də Şəfiq Asim sizə rəhm edər. Burada heç kim heç kimə rəhm eləmir. Bura meşə kimidir; böyük heyvanlar kiçikləri yeyirlər".

O, Kamil Hənnə barədə mənə danışmışdı. Səddamın oğlu Üdey əl-Səid klubunda atasının mühafizəçisi və kassiri olan Kamil Hənnanı elektrik dəyənəklə vurmuşdu. Kamil Hənnə əlil olmuşdu. Onun cinayəti bir qadın həkimin Səddamla evlənməsinə görə idi. Səddam oğlu Üdeyi ofisinə çağıraraq qol və ayaqlarına beş güllə vurmuşdu. Avtomobil Tikrit şəhərinin çıxışındakı yanacaq doldurma məntəqəsində dayananda bu düşüncələrdən ayrıldım.

İki silahlı nəzarətçi bizə göz qoyurdu. Yanacaq doldurma məntəqəsində avtomobillərinə yanacaq dolduran adi adamlar iranlı əsir olduğumuzu biləndə bizə tamaşa etməyə gəldilər. Bəzi macəracı gənclər digərlərini çağıraraq deyirdilər: "Məcusi... İranlı əsirlər... Xomeyni keşikçisi..." Yanacaq doldurma məntəqəsinin işçisi də bizi görməyə gəldi. Əlində çoxlu İraq dinarı vardı. Sürücülərdən benzin pulunu almaq yerinə bizə tamaşa etməyi üstün tuturdu. Oradakıların hamısı maşınlarının yanında dayanıb bizə baxırdılar.

Tikritlilər biz dörd nəfərlə düşmən kimi rəftar edirdilər. Bəziləri çox söyüş söyürdülər. İkiisi ağızlarının suyunu mənim üzümə atdı. Biri qələmlə çiyinə möhkəm vurdu, qələm sındı və sterjen maşının yerinə

düşdü.¹ Nəzarətçilər camaata deyirdilər ki, oradan dağılışsınlar və bizə yaxınlaşmasınlar. Bizə elə baxırdılar ki, sanki ilk dəfə idi adam görürdülər. Söyüşlərinin çoxunu başa düşürdüm. Bəziləri ağır söyüşlər verirdilər. İki-üç nəfəri bizə pomidor və ayaqqabı atmaqla ədavətlərini nümayiş etdirdilər.

Maşınımız yanacağını doldurub məntəqədən çıxanda bir qarı rəngi qaçmış köhnə bir maşının arxasından ayaqqabısının bir tayını bizə tulladı. Çəkələk çiynimə dəyib maşının yerinə düşdü. Doğru deyirlər ki, Allah istəsə, düşmənin də xeyrə vasitə ola bilər. Qarının çəkələyi sol tay idi, mənim də sağ ayağım kəsilmişdi. Bir müddət idi çəkələyim bir neçə yerdən cırılıb köhnəlmişdi. Onun bu işini Allahın lütfü hesab etdim. Şükür etdim ki, nəhayət, bu qaç-qovda sol ayağıma bir çəkələk tayı tapdım. Mənə pomidor və ayaqqabı atan, qələmlə çiynimə vuran adamları olmasa da, çəkələyi mənə nəsb olunan qarını bağışladım.

¹ Düşərgəyə çatana qədər diqqətim qələm sterjenində idi. Əllərimi açanda gördüyüm birinci iş nəzarətçilərin gözündən uzaq şəkildə onu götürmək oldu. Qələm içliyindən xatirələrimin kodlarını yazmaq üçün istifadə etdim. Onu üç tikanlı məftil parçasının arasına qoymuşdum, ətrafını parça ilə bağlamışdım və o şəkildə yazırdım.

On birinci fəsil:

Mülhəq düşərgəsi, Tikrit

Şənbə, 11 noyabr 1989 - Mülhəq düşərgəsi, Tikrit

Kapitan Xəlillə birgə düşərgəyə bir polkovnik girdi. Uzun müddət idi Həsən Behiştipur iraqqlıların mənə protez ayaq düzəltmələrini istəmək üçün münasib fürsət gözləyirdi. Ona demişdim ki, bunu qəbul etməzlər, onlar verdikləri bu çəliyi də başımdan qiymətli hesab edirlər.

Behiştipur vurub-çıxandan sonra bir protez ayağın qiymətini hesabladı. O dedi: "Bir protez ayağın qiyməti 60-70 dinardan çox olmaz. Əlli əsirin biraylıq təqaüdü də 75 dinar edir. Əlli nəfərimiz biraylıq təqaüdümüz olan bir dinar yarımından keçsək, sənin problemin həll olar".

Behiştipur və digər dostlar bildirdilər ki, o qədər sağlam əsirin arasında bir ayaqla gəzmək çətinidir. Nəzarətçilər kabel və dəyənəklə uşaqları vuranda dəfələrlə yerə yıxılıb ayaq altda qalmışdım. Ayaqsız bir əsir nələr çəkdiyi, başına nələrin gəldiyi iraqqlılar üçün nəinki əhəmiyyətsiz, hətta sevindirici idi.

Behiştipurun təklifinə sevindim. Mən də düşərgədə yeriyə bilsəydim, yaxşı olardı.

Behiştipur Mülhəq düşərgəsinin dəhlizində polkovnikin qarşısını kəsib protez ayaq məsələsini dedi. Onun sözləri polkovnikin və Kapitan Xəlilin xoşuna gəlmədi. Hiss elədim ki, bəzi əsirlərin aylıq təqaüdü ilə Mülhəq düşərgəsinin bədən üzvlərindən biri kəsilmiş yeganə əlilinin problemini həll etmə təklifi onlara ağır gəldi. Polkovnik dedi: "Məgər İraq o qədər yoxsuldur ki, əsirlərin bir dinar yarımlyq təqaüdü ilə bu işi görməli olsun?!"

Behiştipur polkovnikə dedi: "Ağam, mən bilirəm ki, İraq sərvətli və zəngin ölkədir. Siz neftinizlə istədiyiniz hər bir işi görə bilərsiniz. Əsas odur ki, bu düşərgənin yeganə ayaqsız əsirinin problemi həll olunsun, necəliyü mühüm deyil".

Polkovnik Behiştipura söz verdi ki, İraq Qırmızı Xaç Cəmiyyətinə aparıb protez ayaq təşkil edəcəklər. Lakin heç vaxt cəsarət tapıb Kapitan Xəlilə deyə bilmədim ki, həmin polkovnik kim idi və verdiyi

söz nə oldu. Onun vədindən aylarla ümidimi üzmədim, amma heç vaxt həyata keçmədi.¹

Bazar günü, 12 noyabr 1989

İki dünya xanımı həzrət Fatimeyi Zəhranın (ə) vəfat axşamıdır. Televizor növbəsi bizimdir. Həmişə olduğu kimi, həzrət Fatimənin şəhadət axşamında da İraq televiziyasından musiqi yayımlanır. Uşaqlar bu böyük xanımın vəfatı münasibətilə televizoru söndürdülər. Çox vaxt kameranın pəncərəsinin arxasından bizi izləyən nəzarətçilər narahat oldular. Onlar da oradan televizora baxırdılar. Televizoru əsirlər üçün gətirmişdilər, amma əslində onlar istifadə edirdilər. Kapitan Xəlil nəzarətçiləri əsirlərin televizorunu götürməyə qoymurdu. Onların televizorları olmadığına görə axşamlar pəncərənin arxasından istədikləri kanala baxırdılar. Dəfələrlə olmuşdu ki, əsirlər futbola baxmaq istəyəndə iraclılar ərəb və türk şou proqramlarına tamaşa etmişdilər. Belə verilişlər tez-tez verilirdi. Hizbullahçı uşaqlar üçün televiziyada nəyin verildiyi əhəmiyyət kəsb etmirdi. Onlar xəbərlərdən, təbiət verilişlərindən və bəzi sənədli filmlərdən başqa bir şey baxmırdılar.

Uşaqlar televizoru söndürəndə Vəlid hirsləndi. O, söyüşçül idi, televizoru söndürən Həmidi nalayiq sözlərlə təhqir etdi. Həmidi pəncərənin yanına çağırdı, əlini millərin arasından içəri salıb ona bir neçə möhkəm sillə vurdu.

Vəlidin əmrilə televizoru açdılar. Mahmud Ənvərin mahnıları verilirdi. Vəlid şən adam idi, həmişə başıaçıq ərəb müğənnisi Mey Əkrəmlə bir yerdə oxuyurdu. Uşaqların nə Vəlidlə işləri vardı, nə də televizorla. Vəlid məni incitməkdən ötrü dedi: "Ha, istixbaratçı Nasir, əl çal!"

Ona cavab vermədim. Ərəb əsirlərdən Hüseyin Mərvanini çağıraraq dedi: "Xomeyni sizə deyib ki, bu gözəl xanımlara baxmayasınız?"

Onunla danışmaq istəmirdim. Yerimdən qalxdım. Onu görməmək üçün uzaqlaşmaq istəyirdim. Bunu anlayıb məni pəncərənin yanına çağırdı və dedi: "Necə olur ki, Xomeyninin adamlarının musiqi və rəqsdən acıqları gəlir? Mən bunları görəndə xoşlanıram".

¹ İlk protez ayağı azadlığa çıxandan altı ay sonra Tehranın Qırmızı Xaç Cəmiyyətində qoydular.

Dedim: "Sənin kimisinin xoşu gəlir, bizim acığımız gəlir. İslam deyir ki, günahdan uzaqlaşın".

Vəlid gülüb dedi: "İran hökuməti zorla xanımların başlarına çadra atıb. Mən özüm Ququşu və Məhsətini çox sevirəm. Necə olur ki, sizin bunlardan acığımız gəlir?"

İlk dəfə idi mənimlə dini məsələlər barədə mübahisə edirdi. Onu inandırmışdılar ki, İran hökuməti zorla qadınların başlarını bağlayıb. Vəlid uşaqları İraq televiziyasının şou verilişlərinə, musiqi və rəqslərinə baxmağa həvəsləndirirdi. Bəlkə düşərgəyə televizor verilməsinin səbəblərindən biri də uşaqları azdırmaq, dindən uzaqlaşdırmaq olmuşdu. İraq dövləti boş yerə heç kimə pul xərcləməzdi. Onlar öz nəzarətçilərinə televizor verməmişdilər. Həmid deyirdi: "Bunlar öz düşmənlərinin göz-qaşlarına aşıq olmayıblar ki! Bunların məqsədləri var, bizim günaha düşməyimizi istəyirlər".

Vəlidə nə deyəcəyimi fikirləşdim. Yadıma yaxşı bir misal düşdü. Sözlərimin ona nə qədər təsir edəcəyini bilməsəm də dedim: "Ağam, sizdən bir şey soruşa bilərəm?"

– Soruş.

– Siz ac olsanız, bir yerdə iki balıq konservi görsəniz, konservlərin birinin ağzı bağlı, birininki isə açıq olsa, hansından yeyərsiniz?

O, ilk dəfə idi mənimlə mülayim danışdı. Məqsədimi başa düşmədən dedi: "Təbii ki, bağlı konservi yeyərəm".

Mən də bu cavabı gözləyirdim. Ona dedim: "Ağzıbağlı konserv təmiz və ziyansız olduğuna görə ondan yeyərsiniz, doğrudur?"

Təsdiq əlaməti olaraq başımı yelləyəndə dedim: "Siz o biri konservin ağzıaçıq və ziyanlı olduğuna görə ondan yeməzsiz, doğrudur?" Vəlid hələ də məqsədimi başa düşməmişdi.

– Bunun mənim sözümə nə dəxli var?

– Dəxli çoxdur. Hicablı qız ağzıbağlı konserv kimi təmizdir, Allahladır, Allahla olacaq yaxşı adamlar tərbiyə edir. Hicabsız qız isə ağzıaçıq konserv kimidir, İslam hökmlərinə əməl etmir.

Vəlid sözlərimi dinləyirdi. Əlavə etdim: "Ağzıbağlı konservi yeyərsinizsə, bu o deməkdir ki, hicabın, iffətin və paklığın yaxşı bir şey olduğunu bilirsiniz".

Düşərgədə nəzarətçi olduğu iki ildə birinci dəfə idi ki, sözlərimi diqqətlə dinləyir və fikirləşirdi. Məncə, həmin axşam bu sadə misalla Vəlidi öz vicdanı qarşısında fikirləşməyə vadar edə bildim. Hərçənd bu onun mənə qarşı pis rəftarına təsir etmədi.

Çərşənbə axşamı, 14 noyabr 1989

Bu gün xüsusi bir hadisə baş vermədi. Hər şey adət üzrə getdi: səhər namazı, səhər sayı, ölməmək üçün verilən səhər yeməyi, “Bayıra” komandası, “İçəri” komandası, günorta sayı, günorta yeməyi, günorta namazları, günortadan sonra “Bayıra” komandası, “İçəri” komandası, axşamüstü sayı, istirahət vaxtı və axşam saat 9-da icbari yatmaq zamanı.

Cümə axşamı, 16 noyabr 1989

Günortadan sonra videomaqnitofon gətirib film göstərdilər. Baş nəzarətçi əmr etmişdi ki, 7 sayılı kamera tamaşaçı ilə dolmalıdır. Yeddinci kamera ən böyük kamera idi. Hüseyn Mərvani, Fərhəng Xakian, Mahmud Yusifi və mən baxmağa uyğun olmayan filmdənsə söhbət etməyi üstün tutduq. Filmin başlanmasından 10 dəqiqə ötməmiş Hüseyn Müqimi gəlib dedi: "Seyid, siyasi filmdir, baxsanız, yaxşı olar".

– Nə barədədir?

– İraqlı əsirlər barədə.

Filmə baxmaq üçün yeddinci kameraya getdim. Kamerada iynə atmağa yer yox idi. Uşaqlar məni boyunlarına mindirib televizora yaxınlaşdırdılar. Filmi gördüm. Siyasi şöbənin zabiti uşaqların hərəkətlərini izləyirdi. Film müharibə və iraqlı əsirlər barədə idi. Hamid dedi: "Bu, sənədli filmdir, görün Xomeyninin keşikçiləri iraqlı əsirlərlə necə davranırlar". Filmə bir az baxan kimi şübhələndim. İraqlı əsiri iki avtomobilə bağlayıb hərəsi bir tərəfə dartanda əsir ortadan ikiye bölündü. Filmin başqa bir yerində də iranlılar başqa bir iraqlı əsiri maşına bağlayıb sürüyəndə qolu bədənindən ayrıldı.

Film bitəndən sonra Həsən Behiştipurdan bu haqda soruşdum. Mənə yaxşı məlumatlar verdi. Onlar məqsədli şəkildə əsirlərə bu filmi göstərirdilər. Bu işə Siyasi şöbənin zabiti Şəfiq Asim nəzarət edirdi. Onlar korpus və Bəsic üzvlərini gözdən salmaq, qəddar göstərmək üçün bu filmi nümayiş etdirirdilər. Film keşikçiləri və bəsiciləri elə rəhmsiz göstərirdi ki, xəbərsiz bir adam iranlıların cəllad olduqlarını düşünərdi. Filmin adı “Şirin və vəhşi” idi.¹

¹ İraqın Dövlət Teleradio Şirkəti 1983-cü ildə İtaliyanın bir kino şirkəti ilə “Şirin və vəhşi” bədii filmi çəkmək barədə müqavilə imzalamışdı. Həmin şirkət müharibəyə

Həsən Behiştipur iraqlılara dedi: "İtaliya məhkəməsi bu filmə görə cinayət işi açıb". İraqlılar isə filmin sənədli olduğunu bildirdilər. Lakin sonralar məsələnin üstü açıldı. Onlar filmin İtaliya istehsalı olduğunu qəbul etmirdilər. Behiştipur iraqlılara dedi: "Əsirləriniz azad ediləndə hansı tərəfin bu filmdəki kimi davrandığını görəcəksiniz".

Əsirlər filmin yalançı olduğunu biləndə etiraz etdilər. Tehranlı əsirlərin biri bir il iraqlı əsirlərin saxlandığı Hişmətiyyə qarnizonunda xidmət etmişdi. O, İran tərəfinin iraqlı əsirlərlə necə rəftar etdiyini başa salmaqdan ötrü nəzarətçilərə və Siyasi şöbənin zabiti Şəfiq Asimə bir hadisə danışdı. Hadisə belə idi:

Hər cümə günü iraqlı əsirlərin bir qismini Tehranın cümə namazına aparırdılar. Bir cümə günü namazdan Hişmətiyyə qarnizonuna qayıdanda iraqlı əsirlərin biri yaddan çıxıb qalır. O, bir taksiyə oturub onu Hişmətiyyə düşərgəsinə aparmasını və taksi pulunu da düşərgənin qərargahından almasını söyləyir. Sürücü də onu həmin düşərgəyə aparır.

Əgər iranlılar iraqlı əsirlərlə pis rəftar etsəydilər, yaxud onlara toyuq-plov verməsəydilər, iraqlı əsir Hişmətiyyə düşərgəsinə getmək yerinə sərhədə gedər və İraqa keçməyə cəhd edərdi.

Bəzi nəzarətçilər bunu qəbul etmirdilər. Behiştipur onlara dedi: "Siz İranın 1982-ci ildə 7 min iraqlı əsirin ailəsini Türkiyə vasitəsilə qonaq etməyə hazırladığınızı da inkar edəcəksiniz?! Siz olsaydınız bu işi görərdiniz?!"

Bazar günü, 3 dekabr 1989

Bir neçə gün idi Türkmən limanının Narlı Acısu kəndindən olan Nurtağın Anatağın Qəravi adlı bir əsirlə dostlaşmış və yemək yoldaşı olmuşdum. Əhli-sünnə əzizlərdən idi. Şəxsi işlərim üçün mənə kömək edirdi. Xarakter və davranışından Ələsgər İntizariyə oxşayırdı. Kameranın Bəhlulu idi. Söz və zarafatları uşaqları ruhlandırır. Bəzən zarafata deyirdi: "İlahi! Bizi öldürməyincə bu dünyadan aparma!"

dair yalançı səhnələri bir neçə real səhnə ilə birləşdirərək iraqlı bir əsirin iranlı keşikçilər tərəfindən faciəvi qətlini nümayiş etdirirdi. Ozamanki kino effektləri ilə İran xalqının heysiyyətini ləkələməkdən, keşikçiləri qəddar və mənfur göstərməkdən ötrü çəkilməmiş bu film İtaliyada, İraqda, Çində, Yaponiyada, habelə Suriya və Livandan başqa bütün ərəb ölkələrində kinoteatrlarda nümayiş etdirilmişdi. Roma məhkəməsi bundan ötrü 1986-cı ildə həmin kino şirkətini 400 min dollar məbləğində təminat ödəməyə məhkum etmişdi.

Nurtağın bir axşam çox vaxt kameranın içində gəzişən və uşaqların əllərini tapdayan bir əsirə belə dedi: "İnsan elə bir məqama çatır ki, Allahdan başqa heç nə görmür!" Nəzarətçilərlə mübahisə edəndə və onlar haqqı qəbul etməyəndə deyirdi: "Həqiqəti əymək olar, amma sındırmaq olmaz!"

Bu gün Hamid İraqın əl-Qadisiyyə qəzetində çap olmuş İmam Xomeyninin şəklini cıranda Nurtağın ona etiraz etdi.

– Heç kim təqlid müctəhidinin şəkli ilə belə davranmır. Ayətullah Xomeyni bizim təqlid müctəhidimiz və rəhbərimizdir.

Hamid Nurtağının barmaqlarının arasına qələm qoyub əlini sıxdı. Nurtağın həzrət imamın cırılmış fotosunu nəzarətçilərin gözü önündə götürüb öpdü və dedi: "İmamın şəklini özünüz qəzetlərdə çap edirsinizsə, hörmətini saxlayın və özünüz də cırmayın!"

Nurtağın Hamiddən soruşdu: "Siz Peyğəmbəri təhqir edirsinizmi?"

– Məgər Xomeyni peyğəmbərdir?!

– Yox, Xomeyni peyğəmbər deyil, amma peyğəmbərin həqiqi nümayəndəsidir.

Bayıra işləməyə getmiş Əhməd Məhəmmədzadə və Tacməhəmməd Komi axşamüstü mənə bir qədar sement kağızı gətirdilər. Sement kağızı üzərinə on iki kamera üçün Aşura ziyarətnaməsini yazmalı idim. Siqaret kağızının üzərinə səkkiz kamera üçün yazmışdım. Çoxları bu əlyazmalar üzündən ziyarətnaməni və bəzi Quran surələrini əzbərləmişdilər.

Şənbə, 16 dekabr 1989

Günortadan sonra düşərgəyə bir neçə yeni əsir gətirdilər. Onların birinin soyadı Rəcəvi idi. Deyəsən, Bəqubə düşərgəsindən gəlmişdi. O, ülgüclə əsirlərin birini kəsmişdi və iraqlılar onu bizim zindana sürgün etmişdilər. Əvvəl isə təbii ki, onu kabellə bərk döymüşdülər. Rəcəvi özünü qorumaq məqsədi ilə nəzarətçilərə demişdi: "Mən Məsud Rəcəvinin qohumlarındanam, siz mənimlə belə rəftar edə bilməzsiniz!"

Əmin idim ki, iraqlıları ələ salırdı. Lakin Səd onun Rəcəvinin qohumu olduğuna inanmışdı. Bir müddət onunla işləri yox idi. Sonralar Bəqubə düşərgəsindən başqa bir neçə nəfər də gəldi. Onların biri ərəb idi, Rəcəvini tanıyırdı. O, Hamidə demişdi: "Bu Rəcəvi Bəqubədə də Məsud Rəcəvinin adından sui-istifadə edirdi. Yalanının üstü açıldıktan sonra isə nəzarətçilər əvəzini çıxdılar".

Çərşənbə, 10 yanvar 1990

İki həftə öncə bəzi fars sözlərini nəzarətçi Cəmilə səhv öyrətmişdim. Xüsusi məqsədim yox idi, məni incitdiyinə görə əvəzini çıxmaq istəyirdim. Cəmil zorla əl işlərimdən birini almışdı. Onun üçün yeni bir şey düzəldim deyə mənimlə dostlaşmağa çalışırdı. Krujeva və naxış işlərimdən xoşu gəlirdi. O, Samiyə demişdi: "Bu Nasir Süleyman Mənsuru bişirmək istəyirəm ki, mənə yaxşı əl işləri düzəltsin. İş çox gözəldir". Bunu mənə Sami demişdi. Bir qədər öncə məndən bədən üzvlərinin farsca deyilişini soruşmuşdu. İstedad əmsalı yüksək idi, nə deyirdimsə əzbərləyirdi. Onun təhqir və zülmələrinin əvəzini çıxmaq istəyirdim.

Onda məsələni Məhəmmədkazim Babayi ilə Hüseyn Müqimiyyə deyəndə məni həvəsləndirdilər, Cəlal Rəhimian isə dedi: "Gərək səhv öyrətməyəsən, bilsə, əvəzini çıxacaq".

Hər halda, mən əli ayaq, ayağı əl, burnu bığ, bığı burun, saqqalı qulaq, qulağı saqqal kimi ona öyrətmişdim. Cəmillə bu ilk zarafatım başımı ağrıtdı. Bu gün yanıma gəlib öyrətdiyim sözləri təkrarladı. Mən də təsdiq əlaməti olaraq başımı yellədim. Bəxtim onda gətirmədi ki, yeddinci kamerada Tikrit hospitalından yeni gəlmiş Dehqan Mənşadinin saqqalını tutub demişdi: "Nə üçün qırxmamısan qulaq?"

Uşaqlar gülmüşdülər. Cəmil bunun səbəbini soruşanda demişdilər: "Ağam, saqqala qulaq demirlər".

O, bədən üzvlərini ona səhv öyrətdiyimi bilib hirsə yanıma gəldi. Zarafatın aqibətini düşünmədiyimə görə deməyə sözüüm də yox idi. Özümü müdafiə edə bilməzdim. Cəmil ona səhv öyrətdiyim hər bir sözə görə üzümə möhkəm bir sillə vurdu. Sillələri vuranda fikirləşirdim ki, mən niyə belə etdim. Sillələr haqqım idi. Hər bir sillə ilə bir bədən üzvünün adını səhv söyləyib soruşurdu: "Buna nə deyirlər?" Mən də hər dəfə ona öyrətdiyim səhv sözü deyirdim.

Cəzam bitəndən sonra Məhəmmədkazim Babayi yanıma gəlib dedi: "Sənin işin Molla Nəsrəddinin işinə bənzəyir. Ondan soruşdular ki, neçə yaşın var? Dedi ki, qırx. Otuz ildən sonra soruşanda yenə də dedi ki, qırx. Dedilər ki, molla, otuz il qabaq da qırx demişdin. Molla belə cavab verdi: "Kişinin sözü bir olar". Məhəmmədkazim sözünə əlavə etdi: "Ay başiboş, öyrətdiyin səhvi nə üçün yenidən təkrarlayırsan?"

Dedim: "Məhəmmədkazim, kişinin sözü bir olar, "lihyə" qulaq deməkdir".

Bazar ertəsi, 15 yanvar 1990

Çox güclü soyuq vardı. O qədər ac idim ki, gəl görəsən. Heç olmasa, bir dəfə doyunca yemək istəyirdim. Bir dəfə doyunca yeməyin isə yalnız bir yolu vardı. O da bu idi ki, bir qabdan yemək yediyim doqquz əsirə deyim ki, heç biriniz nahar yeməyin və mən on nəfərin payını yeyib bir dəfə doyum!

Çərşənbə, 17 yanvar 1990

Bu gün Səd mənə və başqa bir neçə nəfərə qəzəblənmişdi. Bir neçə gün qabaq hava o qədər soyuq idi ki, dörd nəfər birləşib bir ədalya kəsdik və hərəməzə bir gödəkcə düzəlttik. Onu geyinəndə qızışırdıq. Digər kameraların uşaqları da görüb belə etdilər. Ədalyadan gödəkcə düzəltmək bazarı qızışdı. Səd kabellə belimə vurub gödəkcəni aldı və bu işin təkrar olunmamasını tapşırırdı.

Çərşənbə axşamı, 13 mart 1990

Bu gün Təbriz və Azərbaycan uşaqları İmam Mehdimin (ə) doğum günü münasibətilə bayram məclisi təşkil etdilər. Fəcr ongünlüyündə olduğu kimi, bu bayram da az imkanla və nəzarətçilərdən gizli şəkildə keçirildi. Türkdilli əsirlər nəğmə qrupu yaratmışdılar, günortadan sonra xorla kamerada gözəl bir şeir oxudular. Uşaqlar nəğmə və teatr proqramlarından ötrü çox əziyyət çəkmişdilər. Halva da hazırlanmışdı. Adət üzrə uşaqların biri pəncərənin yanından baxır və nəzarətçilər gələndə xəbər verirdi. Heydər Rasi mövlud münasibətilə məddahlıq edirdi. Nəzarətçilər gələndə isə oxumağı saxlayırdı.

Nəzarətçilər gələndə pəncərənin yanındakı növbətçi "qırmızı vəziyyət", "buludlu hava", "yağış" və digər bu kimi sözlərlə uşaqları xəbərdar edirdi. Bu sözlər o qədər yayılmışdı ki, Sami kameraya girəndə zarafata "Hava qırmızıdır! Vəziyyət buludludur!" – deyir, uşaqlar da gülüşürdülər.

Günortadan sonra düşərgənin Siyasi şöbəsinin zabiti Şəfiq bizə Tağı Müdərrişinin yazdığı ziyarət qaydaları kitabını gətirdi. Müəllif bu kitabda cəbhə, şəhadət və Bəsic dəyərlərini ən pis şəkildə ələ salmışdı. Müdərrişi bu kitabda özünün layiq olduğu çirkin cümlələrlə İran-İraq müharibəsini Zərgərlik müharibəsi adlandırmışdı. Kitabda yazılanlar bəəşçilərin məzacına uyğun idi.

Çərşənbə, 21 mart 1990

Novruz bayramı və hicri-şəmsi ilinin ilk günü idi. Əli Əkbər Feyzə məktub yazıb antibiotik kapsulunun içinə yerləşdirdim və ona çatdırmaq üçün doktor Müəyyidə verdim. Yazmışdım ki, qan ishalından və digər naməlum xəstəliklərdən şəhid olmuş əsirlərin adlarını mənə yazsın.

Keçənlik kimi "Yeddi sin" süfrəmiz yox idi. Yeni il üçün işləri böldük. Qərara gəldik ki, kamerada gündəlik işlər dörd nazirlik tərəfindən görülsün: Səhiyyə nazirliyi, Təhsil nazirliyi, Müdafiə və təhlükəsizlik nazirliyi, İslam mədəniyyəti nazirliyi.

Təhlükəsizlik və Müdafiə nazirliklərini birləşdirmişdik. Təklifin əsas müəllifi Cəlal Rəhimian idi. O, kamera başçımız idi. Bu gün bizə dedi: "Bu düşərgə İraq torpağının bir hissəsində olan kiçik bir dövlətdir. Bütün İran buraya toplaşıb. Gərək işlərdən ötrü nazirimiz olsun".

Dörd nazirliyə başçılıq etmək üçün dörd nəfər təklif olundu. Təklif olunanlar kamera əsirlərinin səsini qazanmalı idilər. Kambiz Fərəhdust Səhiyyə naziri, Cəlal Ləhmi Təhsil naziri, Ələsgər İntizari İslam mədəniyyəti naziri, mən də Müdafiə və təhlükəsizlik naziri postlarına namizəd oldum. Kameranın əsirləri təklif olunan nazirlərə səs verdilər.

İraqlılardan lazımi məlumatları toplamaq, onlara müddəti çıxmış məlumatlar ötürmək, satqınlıq edən siqaretçəkənləri tapmaq və digər bu kimi işlər mənim üzərimə düşürdü. Səhiyyə naziri müxtəlif yollarla dərman tapmalı, əl işlərini dərmanla dəyişməli və iraqı həkimlərlə əlaqə yaratmalı idi. Özü tibb məntəqəsində işləyən Kambiz Fərəhdust bu işdə peşəkar idi. Təhsil naziri müxtəlif səviyyədə kursların təşkili, sement və siqaret kağızlarının əldə edilməsi və İraq qəzetlərinin tərcüməsi ilə məşğul olmalı idi. İslam mədəniyyəti naziri də dini mərasimləri, bayramları, imamların mövlud və vəfat günlərini şəraitə uyğun həddə qeyd etməli idi.

Kameranın dini proqramlarının icrasında təhlükəsizliyi təmin etmək və pəncərə növbətçiliyi də Müdafiə və təhlükəsizlik nazirliyinin üzərinə düşürdü.

Bazar ertəsi, 9 aprel 1990

Dəhlizdə idim. Hamidlə Rafe kameraya girdilər. Məhəmmədbağır Vicdani bazar açmışdı, əsirlər önündə nitq söyləyirdi. Mən pəncərənin

arxasından onu dinləyirdim. Nəzarətçilər gələndə söhbətin mövzunu dəyişdi. Rafe Kərimə onun sözlərini tərcümə etməyi əmr etdi.

Hamid Məhəmmədbağirdən sözünü davam etdirməsini istədi. Bu, Məhəmmədbağirin ürəyincə oldu və o, sözünə davam etdi: "Mən Tikrit düşərgələrindəki bütün iranlı əsirlərə dözümlü və möhkəm olmalarını tövsiyə edirəm. Səbirli olsunlar, Allahın razı olduğuna razı olsunlar. Allah səbirli olanlardır. İraqlı nəzarətçilərə də deyirəm ki, iranlı əsirlərə yetərincə yemək versinlər. Biz orada sizin əsirlərinizə toyuq-plov veririk. Qoyun heç olmasa tarixə yazılsın ki, iranlı əsirlər bir dəfə doyunca yemək yedilər. Elə etməyin ki, bizim əsirlərimiz ölkələrinə qayıdanda bütün dünyaya İraqın yoxsul ölkə olduğunu, Efiopiya və Afrika aclarına bənzədiyini söyləsinlər. Mənim övladlarım! Mənim əzizlərim! Bütün problemlərin, bütün bədbəxtliklərin kökündə bu ağa Maddəs durur. Bu dəli axmaq, bu vəhşi, bu özbaşına adam yalnız şeytana itaət edir, hamıya problem yaradır..."

Məhəmmədbağirin sözləri bitəndə Hamid soruşdu: "Maddəs kimdir?" Məhəmmədbağir dedi: "Maddəs Amerika prezidentinin ləqəbidir. Bütün problemlər ondanır". Uşaqlar da təsdiqlədilər ki, ABŞ prezidenti Maddəsin özü böyük şeytandır. Hamid inandı, amma bir saatdan sonra "Maddəs" sözünün "Səddam" sözünün tərsinə oxunuşu olduğunu bilib kabel və dəyənəklə Məhəmmədbağir Vicdanini döyməyə başladılar.

Cümə, 20 aprel 1990

Mübarək ramazan ayının son cüməsidir. Zindənda ramazanın xüsusi gözəlliyi vardı. Novruzdan bir gün sonra ramazan ayı girmişdi. Səhər sayından sonra mənə Kumeyl duası oxuduğuma görə 12 sayılı kameraya köçürdülər. Günortadan qabaq Leytenant Fazil kameraya girib uşaqlara Süsəngird xatirələrindən danışdı. Ya yalandan, ya da gerçəkdən deyirdi: "Mən müharibənin əvvəllərində Hüveyzə və Bostanda çoxlu iranlı öldürmüşəm". Leytenant Fazilin müharibənin əvvəllərinə dair ən yaxşı xatirələrindən biri Süsəngirdin ətrafındakı çayda camışları öldürməsi olmuşdu. Özünün dediyinə görə, Süsəngird camışlarını öldürməkdən iranlı öldürməkdən çox həzz almış. O deyirdi: "Süsəngirdin Hufil çayının kənarında kök camışları güllə ilə vuranda nərələri qulaq batırırdı. Camışların ayaq sümükləri sınında yerdə qıvrılıb nərə çəkirdilər. Digər hərbiçilərə deyirdim ki, onları öldürməyin, qoyun yerdə fırlansınlar".

Ona dedim: "Siz iranlılarla vuruşurdunuz, yazıq camışların nə günahı var idi?!"

Həsən Behiştipurun yanına getdim. Bəzi uşaqlara dərslər deyirdi. Yanımda oturanda dedi: "İndi İranda Qüds günü münasibəti ilə yürüşlər keçirilir. Ürəyim istəyir ki, bu gün iraqılardan bir xahiş edək. Bilmirəm nə deyərlər".

Həmişə kreativ fikirləri vardı. Dedi: "Uşaqlar, ömrümüz yel kimi keçir. Kapitan Xəlilə demək istəyirəm ki, siz ərəbsiniz, Fələstin xalqı da ərəbdir. Siz Fələstin xalqını müdafiə etməlisiniz. Yasir Ərəfatla Səddamın münasibəti də yaxşıdır. Əgər siz həqiqətən Fələstin xalqı ilə həmrəysinizsə, dövlət məmurlarınıza deyiniz ki, iranlı əsirləri düşərgələrdə çürütmək yerinə Fələstinə aparsınlar, israililərlə vuruşaq!"

O günə qədər Behiştipurun bu sözüne diqqət yetirməmişdim. Onun təklifi bizim çoxumuzun arzusu idi. O, uşaqlara keçdiyi dərslərdə bu mövzular barədə çox danışdı. Behiştipur dünyanın harasında olursa olsun, məzlumları müdafiə etmək ideyasını həzrət İmam Xomeyninin global amalları çərçivəsində bəyan edirdi.

Behiştipurun bu sözləri iraqılı zabit və nəzarətçilərə çatdı. Çoxu Fələstin xalqını müdafiə etdiyinə görə Behiştipurun sözündən xoşları gəldi. Behiştipur Leytenant Fazilə dedi: "Məncə, bu, həyata keçsə, siz bizim həm ölməyimizə sevinərsiniz, həm də öldürməyimizə". Fazilə dedi: "Bu, həyata keçən deyil". Məhəmmədkazim dedi: "Bəs o qədər ərəb ölkəsindən bizimlə vuruşmağa necə gəlirdilər?!"

Aydın və ayıq insan olan Sami dedi: "Ağa Xomeyni İraqda olanda zəkati və digər sədəqələri fələstinli mübarizlərə xərcləməyə dair fətva vermişdi. İraq rejimi isə onun bu fətvasının yayılmasının qarşısını ciddi şəkildə alırdı".¹

Bazar ertəsi, 23 aprel 1990

Səddamın dünən ölkəmizin prezidentinə yazdığı məktub İraq qəzetlərində işıqlandırıldı. O, bu məktubda Haşimi Rəfsəncaniyə yazmışdı ki, sülh yaratmaqdan ötrü müqəddəs Məkkə şəhərində görüşsünlər. O məktubu İrana Yasir Ərəfat aparmışdı. Bugünkü qəzetlər Səddamın haqqında orta şərqin sülh adamı kimi mübaligəli təriflər yazmışdılar. Sonrakı günlərdə İran tərəfi Səddamın görüş

¹ Məsələ 1968-ci ilin yayına aiddir.

təklifini rədd edəndə isə adət üzrə Haşimi Rəfsəncanini söyüb pisləməyə başladılar.

Şənbə, 28 aprel 1990

Nəzarətçilər sevinirdilər. Səddamın doğum günü idi. Səddamın ad günü şənliyində rəqs etmədiyinə görə bəəşçilər yandakı zindandakı Rza Zahidini o qədər döydülər ki, başına dəyən dəyənək zərbələrindən dünyasını dəyişdi.

Səddamın ad günü münasibəti ilə uşaqlara voleybol oynamağa icazə verdilər. Bundan əvvəl uşaqlar yalnız stolüstü tennis oynaya bilirdilər. Onlar nəzarətçilərlə az hallarda tennis oynayırdılar. Salvandan başqa bütün nəzarətçilər uşaqlara uduzurdular, uşaqlar da qələbədən sonra döyülməsinlər deyə oyunu uduzmağa çalışırdılar. Tennis yarışında kim udurdusa, döyülürdü. Belə olduqda isə uşaqlar onlarla oynamaq istəmirdilər.

Bugünkü yarışda voleybol komandasının əsas heyətini şımallı uşaqlar təşkil etdilər. Komandanın ən yaxşı oyunçuları Türkmən limanından olan uşaqlar, o cümlədən Nurtəği Qəravi və Tacməhəmməd Komi idi. Yarışın əvvəllərində oyun çox da nəzarətçilərin istədiyi kimi getmirdi. Onlar ən yaxşı oyunçulardan olan Nurtəğini oyundan çıxardılar.

Oyun yenə də əsirlərin qələbəsi ilə başa çatdı. Tacməhəmmədin güclü zərbələri iraqlıları hirsləndirmişdi. O, 360 sm hücum vuruşu və 350 sm blok yüksəkliyi ilə hamını mat qoyurdu.

Nəzarətçilər əsəbiləşdilər. Onların bir-ikisi normal insan kimi məğlubiyyəti qəbul etdi, Vəlidlə Rafe isə hirslənib əvəz çıxmağa başladılar.

Nurtəği onlara dedi: "Biz əsirlik deyə mütləq uduzmalıyıq?! Siz bizim zərbələrimizi götürə bilmirsinizsə, biz neyləyək?! Gərək uduzaq ki, sizin xoşunuz gəlsin?!"

Yarışın kubokunu təbrizli uşaqların biri gipsdən düzəltdmişdi. Bu acı yarışın gözəl bir kuboku var idi, amma onu da nəzarətçilər götürdülər.

Bir neçə gün öncədən demişdilər ki, Səddamın doğum günü münasibəti ilə əsirlərlə yarış keçirəcəklər. Uşaqlar da şərt kəsmişdilər ki, əsirlərin komandası qələbə çalsa, onları döyməyəcəksiniz. Nəzarətçilər də söz vermişdilər ki, yarışın nəticəsini hörmətlə qəbul edəcək və əsirləri vurmayaq.

Kubokun iki tərəfi vardı. Bir tərəfə İran xəritəsi çəkilmişdi, digər tərəfə İraq xəritəsi. Bugünkü kubok məğlub komandaya qismət oldu. Və bu, əsarət dünyası üçün adi bir şey idi.

Şənbə, 26 may 1990

Bu gün on ikinci kameranın önündə oturduğum yerdə birdən yeni gəlmiş nəzarətçi Macid peyda oldu. Leytenant Qəhtan kimi onun da səliqəli və zərifi toxuma işlərindən xoşu gəlirdi. O günlərdə kağız, qələm və zəruri dərmanlar əldə etməkdən ötrü çarəsiz qalıb ən gözəl işlərimi Qasimə vermişdim. Bütün yaxşı cəhətləri ilə yanaşı, Qasim zirək və fürsətçil adam idi. Ərəb əsirlərlə arasы yaxşı idi, ümumiyyətlə, az hallarda, yalnız məcbur qalanda kobud rəftar edərdi. Qasim bəzi əl işlərimi Macidə göstərmişdi. Nəzarətçilər onları görüb paxıllıq edirmişlər. Bunu Qasimin özü dedi.

Dostlarımdan Abbas Behnam, Məhəmməd Bolçək və Əli Baqiri ilə birgə oturmuşduq. Macid əlində eni-uzunu 30 sm olan bir parça ilə gəldi. Rəsmi kimin çəkdiyini bilmədim. O, Əli Yəmanini rəsm və xəttatlığa məcbur etsə də, Səddamın şəklini çəkməyi qəbul etməmişdi. "İlahi! İşlərimizin aqibətini xeyirli et!" duasını isə gözəl xətlə yazmışdı. Macid Həkim Xələfiani çağırıb amiranə tərzdə mənə dedi: "Buna mənim üçün krujeva və naxış işlə!"

Pis rəftarına görə kinimi gizlətməyə çalışdım, amma bacarmadım. Bir neçə dəfə mənə ağır söyüş vermişdi. Danışığını bilmirdi.

Vurduğu sillələrə görə əsirlərin birinin qulağının pərdəsi yırtılmışdı. Xüsusi xarakterləri vardı, casusluq həvəskarı idi. İki əsir bir-biri ilə danışanda çağırıb ayrı-ayrılıqda hər birindən nə danışdıqlarını soruşurdu.

İsrarla məndən Səddamın şəklini bəzəməyimi istəyirdi. Ona dedim: "Ver xanımın işləsin!"

– Mən subayam.

– Anana, ya da bacına ver.

Acığına gəldi. Əvvəlcə mənimlə mülayim danışaraq dedi: "Sənin əl işlərindən xoşum gəlir, Qasimdə görmüşəm".

– Boş vaxtlarımı doldurmaq məqsədilə özümə tikmişdim.

– Yalan deyirsən. Qasim üçün düzəltməmişən?

Qasimə gördüyüm işlərin müqabilində nə aldığımı deyə bilməzdim. Ona söz vermişdim ki, aramızda qalacaq və heç kəsə bir söz deməyəcəyəm. Əl işlərinin müqabilində ondan qələm, kağız və dərman

almışdım. Qasimin özü də heç kimə heç nə demirdi. Çünki özünə pis olardı. Kapitan Xəlil bunu nəzarətçilərə qadağan etmişdi. Macidə dedim: "Mən Səddamın şəklini işləyə bilmərəm".

Bilirdim ki, "yox" cavabı mənə ağır oturacaq. Belə vaxtlarda heç nəyi nəzərə almırdım. Macid hirsəlndi.

– Səddamı təhqir etdiyinə görə səni pis incidəcəyəm.

– Təhqir etmədim, dedim ki, işləməyəcəyəm.

Macidin məni incidəcəyini bilirdim. O qədər hirsələnmişdi ki, bir neçə namus söyüşü verib təpiklə çəliyimə vurdu. Çox qəzəbli idi.

Söyüş söyəndə ona dedim: "Bu söyüşlərə özün layiqsən. Səddam mənim ayağımı kəsib, qardaşımı şəhid edib, bu zindanda saxlayır. İstəyirsən ki, oturub onun şəklinə naxış tikim?!"

Çəkmə ilə böyrümə, kəbellə başıma vurub yaxamdan yapışdı və məni qaldırdı. Üzümə sillə vurandan sonra sakitləşdi. Ondan sonra kölgə kimi məni izləyir, hər şeyə ilişirdi. Daha əvvəlki kimi əl işləri hazırlaya bilmirdim.

Cümə axşamı, 31 may 1990

Bəzi kameralarda uşaqlar əyləncə məqsədilə teatr nümayiş etdirirdilər. Bir neçə gün öncə on ikinci kamerada göstərilən teatrdan nəzarətçilərin də xoşu gəlmişdi. Teatrdə uşaqların biri iranlı əsir, o biri isə iraqı müstəntiq rolunu oynamışdı.

Teatrdə müstəntiq əsirə suallar verirdi. İraqlıların bu sual-cavablardan xoşları gəlmişdi:

– Adın nədir?

– Abbas.

– Soyadın nədir?

– Abbasi.

– Atanın adı nədir?

– Molla Abbas.

– Babanın adı nədir?

– Əmir Abbas.

– Haralısan?

– Bəndər-Abbasdan.

– Hansı birləşmədə xidmət edirdin?

– Əbəlfəzl Abbas briqadasında.

– Harda əsir düşdün?

– Abbas düzündə.

- Doğru deyirsən, yoxsa yalan?
– Həzrət Abbas haqqı, yalan deyirəm.

Mən də kameranın uşaqlarına teatr hazırlamaq istəyirdim.

Bu axşam kamerada "Səddam dər səd dam" – yəni "Səddam yüz tələdə" teatrını icra etdik.¹ Məhəmmədbağır Vicdani Tale Xəlil əl-Dövrinin, Hüseyn Müqimi Mahir Əbdülrəşidin, Məhəmməd Bexerəd əsir bəsicinin, mən də Səddamın rolunu oynadım. Özümüz bəzi dialoqları dəyişdirmişdik.

Hüseyn Mərvani pəncərə növbətçisi idi. Nəzarətçilər kameraya yaxınlaşanda növbətçi əsir xəbər verirdi, teatr dayanırdı, gedəndən sonra isə davam edirdik. Uşaqlar teatrı maraqla izlədilər. Raminin yeri boş idi. Əgər orada olsaydı, Səddamın rolunu ona verərdim, o rol şəhid qardaşım kimi yaxşı ifa edərdi. Ramin cəbhədə Sarəllah diviziyasının 409-cu batalyonunun uşaqlarına da teatr göstərmişdi. O,

¹ Altıncı sinifdə oxuyanda kəndimizin uşaqları Fəcr on günlüyündə o dövrə görə misilsiz bir teatr nümayiş etdirdilər. Teatrın adı "Səddam dər səd dam" idi. Şəhid qardaşım Seyid Hidayətullah Səddam, əmim oğlu Seyid Kərəmullah General Tale Xəlil əl-Dövrü, atamın dayısı oğlu Qudərz Nuri General Mahir Əbdülrəşid və başqa bir əmim oğlu Seyid İmran Biladi əsir bəsicini rolunu oynayırdı. Bu teatr kəndimizin əhalisinə 10 sayılı ibtidai məktəbdə nümayiş olunacaqdı, amma uşaqların oyunu və qrimi elə güclü və gözəl idi ki, Baş rayonunda nümayiş etdirildi və uşaqların şöhrəti bütün bölgəyə yayıldı. Təhsil nazirliyinin Baş Maarif şöbəsi bu teatra tamaşa etmək üçün bütün şagirdləri rayonun mədəniyyət sarayına topladı. Teatrın ssenarisini və sözləri yadımda qalmışdı.

Həmin gün qardaşım Hidayət Səddam rolunu çox gözəl ifa etmişdi. Qudərz Nurinin aktyorluğu da möhtəşəm idi. Qudərz işlətdiyi bütün fars sözlərinin əvvəlinə yalnız "əl" artırırdı. Seyid Kərəmullah hamıdan ucaboy idi və Tale Xəlil əl-Dövrinin çox heybətli obrazını yaratmışdı. Həmin teatrda Səddam komandirlərinə dedi: "Biz müsəlman olduğumu dünyaya sübut etməliyik. İranlılar müsəlman olduqlarını İslam ölkələrinə sübut və təbliğ etmişlər. Biz bu məsələdə İrandan geri qalmamalıyıq". Komandirlərin hər biri bir təklif irəli sürdü. Mahir Əbdülrəşidin təklifi ilə İmam Hüseynin (ə) müqəddəs məqbərəsində namaz qılmaları qərara alındı. Səddam ayaqqabılarını çıxarmadan ağa İmam Hüseynin (ə) pak zərihi yanında namaz qıldı. Bəəşçilər İmam Xomeynini təhqir etmədiyinə görə Səddamın yanında bəsicini əsir qarnını yardılar. Səddam General Tale Xəlil əl-Dövrüyə tapşırırdı ki, iranlıların əsir düşdükdə nə üçün Xomeynini söymədiklərini, iraqqların isə əsir düşən kimi "Səddama ölüm" söyləmələrinin səbəbini araşdırın. Teatrın sonlarında müharibənin vəziyyəti Səddamın xeyrinə olmadı. Səddam müharibə ilə bağlı komandirlərin fikrini soruşanda Tale Xəlil əl-Dövrü bir təkliflə çıxış etdi. O, Səddama dedi: "Ağam, siz intihar edin, biz də qaçaq!"

Səddam rolunu yaxşı oynamış, dediyinə görə, çox uğurlu alınmışdı. Diviziyanın digər batalyonlarında da teatr nümayiş etdirmişdi.

Ramin bir gün Mühləq düşərgəsində batalyonlarında teatr göstərdiyi uşaqlardan birini görüb paltarlarını suya çəkə-çəkə ona demişdi: "409-cu batalyonun uşaqlarından nə xəbər?" O, cavab vermişdi: "Yaydaki əks-hücumda çoxu şəhid oldu". Ramin demişdi: "409-cu batalyondan gəlib sizin batalyonda teatr göstərən uşaqlar necə?" O demişdi: "Deyirdilər ki, Səddam rolunu oynayan bəsiçi şəhid oldu. Uşaqlar buna görə çox narahat oldular". Ramin gülüb demişdi: "Məni tanıyırsan?" O bildirmişdi ki, tanış gəlirsən, amma harada gördüyümü bilmirəm. Ramin demişdi: "Həmin Səddam mənəm".

Ertəsi gün teatrımızın hər dörd aktyorunu Baş nəzarətçi otağına çağırıdılar. Casuslar teatrın məzmununu irəqlilərə xəbər vermişdilər. Bizi çox döydülər.

Uşaqlar mənə yenidən teatr göstərməyimizi söyləyəndə dedim: "Əvvəlcə kameranın casus problemini həll edin, sonra bizdən teatr istəyin". Bəzi mühafizəkar və insafla desəm, haqlı uşaqlar dedilər: "Teatrdan Səddam rolunu çıxarsanız, bizimlə işləri olmaz. Nə üçün özümüzə başağrısı yaradaq?!" İraqlılar daha bizə inanmırdılar. Əgər Səddamın adı çəkilməyən bir teatr da nümayiş etdirsəydik, yenə şübhələnərdilər. Uşaqlar nəzarətçilərdən gizli şəkildə və pəncərə növbətçisinin köməyi ilə teatr göstərirdilər.

Şənbə, 2 iyun 1990

Antibiotik kapsulunun içinə məktub qoyub Qulamrza Kərimiyə aparmaq üçün Samiyə verdim. Axşam qəzvinli uşaqlardan Yəzdanbəxş Muradini əqrəb sancdı. Vəlid səhər sayından sonra əqrəb məsələsini fəxrlə danışdı:

Bu gecə növbətçi idi. Kameranın dəhlizində sarı əqrəb görmüşdü. Özünün dediyinə görə, əvvəlcə çəkməsi ilə öldürmək istəmiş, sonra fikrindən daşınmış, bir karton parçası ilə götürüb səkkizinci kameraya atmışdı.

Vəlid dedi: "İstəyirdim ki, əqrəb sizdən birini sancsın".

Onun istəyi baş tutmuş və əqrəb Yəzdanbəxş Muradini sancmışdı. Bundan sonra Mühləq düşərgəsinin əsirlərindən biri Vəlidə şeir qoşdu. O, şeiri kimin qoşduğunu bilmədi. Mən də bilmədim. Ərəb əsirlərin biri şeiri Vəlidə tərcümə edəndə hirsələnmişdi:

Sarı əqrəbdən də əskik olan Vəlid!
Əbu Yeziddən də rəzil olan Vəlid!
Biz Allahdan istəmişik, ey Vəlid!
Qiyamətdə yoldaşın olsun, İbn Vəlid!

Bazar ertəsi, 4 iyun 1990

İmam Xomeyninin vəfatının birinci ildönümü idi. Uşaqların çoxu bilmirdi. Günortadan öncə iraqılardan gizli şəkildə əzadarlıq etdik, yavaşca sinə vurduq. Nəzarətçilər kameraya yaxınlaşanda məclisi bitirdik.

Günortadan sonra Macid əl işlərimdən birini məndən aldı. Uzun müddət idi üzərində əziyyət çəkirdim. Azad olandan sonra Şəhid Rza Məktubianın və ya Baqir Cakianın ailəsinə hədiyyə vermək istəyirdim.

Şəhid dostlarımdan bir qisminin adını bir şamın ətrafına yazıb güllə işləmişdim. Mina təmizləmə bölüyündən olan şəhidlərin adlarının üstünə bir mina şəkli çəkmişdim. Elə işləmişdim ki, məzar daşına oxşayırdı. Adlarını yazdığım şəhidlər Mina təmizləmə bölüyündəki xatirələrimi canlandırırırdı. Oraya Rza Məktubianın, Rza Əli Paknəsəbin, Nurullah Dəbiqinin, Barani Şeyxinin, ruhani Baqir Cakianın və Seyid Şərif Pəncəbəndin adlarını yazmışdım. Onlar 1986-1988-ci illərdə şəhadətə qovuşmuşdular.

Sami dedi ki, Macid əl işini yandırdı. Şəhidlərin adını yandırdığına görə narahat oldum, yanına gedib dedim: "Nə üçün mənim əl işimi yandırdın?"

– O adamlar İraq övladlarının qatilləri idilər.

Çərşənbə axşamı, 5 iyun 1990

Dünən yataqxanalardakı əsirlər İmam Xomeyninin vəfatının ildönümü münasibəti ilə mərsiyə oxuyub sinə vurmuşdular. Bunu mənə düşərgənin Təchizat bölməsinin başçısı Qasim dedi.

Düşərgədən çıxanda Macid balıq kababı bişirirdi. Güclü başağrım var idi. Asetaminofen dərmanı almaq üçün tibb məntəqəsinə getməyə icazə vermədi, tərcüməçi Fazili çağırıb mənə dedi: "Balıq kababı yeyirsən?"

– Sən asetaminofen dərmanı almağa icazə vermirsən, mənə balıq verəcəksən?!

– Siz məcusiləri ölümlə həyat arasında saxlamaq lazımdır, Əbdülmüniminin Dəclə kənarındakı kabab balıqları kimi.

– Məgər burada ölümlə həyat arasında deyilik?!

O məni təhqir etməkdən ötrü Əbdülmünimin Bağdadda Dəclə çayının kənarındakı kabab balıqları barədə danışdı.

Dediyinə görə, Dəclə çayının kənarındakı kababçılar balıqların başından bir ip keçirib çayın beton divarına bağlayırlar. Onlar bir neçə gün orada qalır, nə üzə, nə də ağızlarını tərpedə bilirlər. Ölümlə həyat arasında qalırlar. Zavallı balıqlar yalnız bir müştəri gəlib təzə balıq istəyəndə xilas olurlar.

Bunu deyəndə Macidin məqsədinin nə olduğunu və iranlılara qarşı necə ədavət bəslədiyini bildim.

Cümə, 22 iyun 1990

Məncil, Rudbar və Tarom şəhərlərində baş vermiş zəlzələ hamını narahat etdi. Ən çox şimaldan - Gilan və Zəncandan olan uşaqlar narahat oldular. Hamısı qərarlı və nigaran idi, ailələrindən xəbər öyrənə bilmirdilər. Behzad Rövşən dedi: "Şimalı uşaqların nigaranlıqlarını iraqılılar aradan qaldıra bilərlər".

– İraqılılar nə edə bilərlər?

– Qırmızı Xaç Cəmiyyətinin vasitəsilə zəlzələdə ölənlərin siyahısını verə bilərlər.

Gilanlı və zəncanlı uşaqlara ürək-dirək verirdik. Məncil, Rudbar və Taromdan olan uşaqların bu darıxdırıcı cümə qürubunda ağlamaları heç vaxt yadımdan çıxmaz. Onlar ailə üzvlərinin zəlzələdə öldüklerini düşünürdülər. Axşam sayından öncə şimalı uşaqlar Baş nəzarətçi otağının önünə toplaşdılar. Sayları əllidən çox idi. Orada nə işləri olduğunu bilmirdim. Səbəbini soruşanda dedilər: "Şimalı uşaqlar qan verməyə gəliblər". Uşaqlar iraqılılardan xahiş edirdilər ki, İranda baş vermiş zəlzələdə yaralananlar üçün qan versinlər. Leytenant Həmid oraya gəlib dedi: "Bizim İranda əlaqəmiz yoxdur, qan da versəniz, göndərə bilməyəcəyik".

Bu gün digər vilayətlərdən olan əsirlərin şimalı əsirlərlə həmrəyliyi çox gözəl səhnə yaratdı. Zəlzələdən zərər çəkmişlərə qan verməyə hamı hazır idi.

Şənbə, 23 iyun 1990

Axşam düşərgənin uşaqları Məncil və Rudbar zəlzələsində həyatını itirənlərə yas məclisi təşkil etdilər. Zəlzələdə ölənlərin siyahısı ilə bağlı istəklər nəticəsiz qaldı. Qanvermə məsələsi də alınmadı.

Kapitan Xəlil şimalı uşaqlara zəlzələdə həyatını itirənlərə 17 saylı kamerada məclis keçirməyə icazə vermişdi. Əsirlər Fatihə oxumaq üçün oraya gedir, Gilan və Zəncandan olan əsirlərə başsağlığı verirdilər. İraqılardan doktor Müəyyidlə Sami də gəlib şimalı uşaqlarla həmrəyliklərini bildirdilər. Behzad Rövşənin söhbət əsnasında Mirzə Kiçikxan Cəngəlinin adını çəkməsi doktor Müəyyidin diqqətini cəlb etdi. O, şimalı uşaqlara dedi: "Mən Mirzə Cəngəli və Seyid Cəmaləddin Əsədabadi haqda misirli yazıçı Məhəmməd Həsəneynin məqalələrində oxumuşam. Siz nə üçün ona Mirzə Kiçikxan Cəngəli deyirsiniz?"

Behzad doktor Müəyyidə dedi: "Adı Mirzə Kiçikxan Cəngəlidir".

Doktor Müəyyid dedi: "Ona Kiçikxan deməyin, Böyükxan deyin. O, böyük adam olub".

Bazar ertəsi, 9 iyul 1990

Bu gün günortadan sonra iraqılılar Baş nəzarətçinin otağının önündə qarpız yeyirdilər və mən onlara baxırdım. Ürəyim bir dilim qarpızdan ötrü sinov gedirdi. Bu ayın bir dinar yarım təqaüdünü onlara verib əvəzində bir dilim qarpız yeməyə razı idim. Halbuki təqaüdümlə üç-dörd qarpız almaq olardı.

Çərşənbə axşamı, 10 iyul 1990

Düşərgənin komandiri Xəlil İbrahim Kazim sağollaşmadan düşərgəni tərk etdi. O, nizam-intizamlı və qanunpərəst adam idi. Bir ay öncə mayor rütbəsi almış və Kapitan Camalın yerinə Tikritin 12 saylı düşərgəsinin komandiri təyin edilmişdi.

Günortadan sonra Səd əsirləri bir yerə toplayıb 16 saylı düşərgəmizin yeni komandiri Kapitan Abbasın gəlişi barədə məlumat verdi. Kapitan Abbas yumşaq adam idi. İraqın Hillə vilayətindən idi, iri cüssəsi, cəlbədicisi və qarabuğdayı üzünü vardı. Yaraşlı geyinirdi, dünyagörmüş adam idi, ağır yol yeri yirdi, xurmayı saçını daramırdı, həmişə qarışıq olurdu.

Xəlilin getdiyini söyləyəndə Hacı Hüseyn Şükri nəzarətçiyə dedi: "Kapitan Xəlil bütün yaxşılıqları və pislikləri ilə birgə getdi. Heç bir gecə o qədər uzun deyil ki, ondan sonra gündüz gəlməsin. Siz iranlı əsirlərlə daha yaxşı rəftar edə bilərsiniz, amma etmədiniz. Mən Kapitan Xəlilin yerində olsaydım, bu düşərgədən gedəndə üzüqibləyə

səcdə edib üç dəfə deyərdim: "Mən özümə zülm etdim, İlahi, məni bağışla!"

Axşam Sami doktor Müəyyidin atasının vəfat etdiyini söylədi. Uşaqlar narahat oldular. Doktor Müəyyidlə bağlı hamının yaxşı xatirəsi vardı.

Çərşənbə, 11 iyun 1990

Bu gün Qədir-Xum bayramı idi. Uşaqlar üçün Nüdbə duası oxudum. Birdən nəzarətçi Macidin hay-küyü duanı kəsdi. Hirsələnib bağırdı. Nüdbə duasının yazıldığı kağızı məndən alıb əzdi və üzümə tulladı. Proqramın təşkilatçısı olan Hacı Sədullah ayağa qalxıb dedi: "Biz fitr bayramında da bu duanı oxuduq, heç nə demədiniz". Macid dedi: "Dua qadağandır!"

Keçən il fitr bayramında duanı nə vaxt oxuduğumuzu bilməmişdilər. Hacı dedi: "Qoy duamız bitsin!"

– Yalla, tez dağılışın. İstixbarətçi Nasir, Baş nəzarətçinin otağına gəl!

Getdim. Hamid siqaretini ayaqqabısının altında əzdi. Çəkələklə üzümə 10-15 zərbə vurdu. Salvan mane olmağa çalışdı. Mən ondan nə üçün çəkələklə üzümə vurmasının səbəbini soruşanda dedi: "Çünki məcusisən, belə vuranda sənə əlim dəymir".

Hacı Sədullah arxamca gəldi. Hamidin çəkələklə üzümə vurduğunu görüb hirsələndi, ona və digər nəzarətçilərə dedi: "Məgər Nüdbə duasında nə deyilir ki, sizin acığınız gəlir?! Nüdbədə deyilir ki, şirk və nifaq əsaslarını dağıdan haradadır? Azğınlıq və nəfs təsirlərini məhv edən haradadır? Yalan və böhtan tələlərini açan haradadır? Zalımları məhv edən haradadır? Dostları ucaldan və düşmənləri alçaldan haradadır?"

Bu yerdə nəzarətçilərin söyüş səsləri ucaldı. Hacı Sədullaha ağızlarına gələni dedilər. Hamid dedi: "Bu dediklərinin hamısında məqsədin bizik və İraq dövlətidir".

Bu gün on ikinci kameranın uşaqları doktor Müəyyidin atasına yas məclisi keçirdilər. Doktor Müəyyidin əxlaq və insanlığından yaxşı xatirələri olan əsirlər onun atasına bir neçə cüz Quran oxudular. Digər nəzarətçilər də bunu bildilər. Sami iraqlılara demişdi: "Əgər iranlı əsirlərlə yaxşı rəftar etsək, atamız öləndə rəhmət diləyər və Fatihə oxuyarlar. Amma pis rəftar etsək, atamız öləndə deyəcəklər ki, qəddar oğlu var idi, Allah onu bağışlamasın".

Çərşənbə axşamı, 31 iyul 1990

Bu gün Həkim Xələfian əl-Sövrə qəzetini mənə tərcümə etdi. Qəzetin ikinci səhifəsində iraqılı yazar Nəzar əl-Hədisinin General Əhməd Həsən əl-Bəkrin və Səddam Hüseynin rəhbərliyi altında İraq Baş Komandanlıq Şurasında haqq-hesab çürütməklə nəticələnən partiyadaxili çevrilişi barədə məqaləsi getmişdi. İyirmi bir il öncə bugünkü gündə Əhməd Həsən əl-Bəkr şuranın rəisi və prezident, Səddam da onun birinci müavini kimi hökumət qurmuşdular.

Cümə axşamı, 2 avqust 1990

Aşura günü idi. İraqlıların şənlik səsi gəlirdi. Nə baş verdiyini bilmirdim. Onların Aşura günü nə üçün bu qədər sevindiklərini öyrənmək istəyirdim. Fərsətdən istifadə edib kamerada əzadarlıq keçirdik. Mənə mərsiyə oxumamaq barədə xəbərdarlıq verilsə də, buna məhəl qoymadım. İraqlılar o qədər şən idilər ki, bizimlə işləri yox idi. Halbuki ötən illərdə Aşura günü əksər düşərgə və zindanlarda iranlı əsirlərə anti-aşura peyvəndi vururdular.¹ Aşura əzadarlığına əhəmiyyətsiz yanaşdıqlarına görə böyük bir hadisənin baş verdiyini təxmin edirdim.

Nə baş verdiyini öyrənmək üçün Saminin yanına getdim. O dedi: "Bu gün İraq ordusu Küveyti işğal edib".

Qərribə xəbər idi, inanmağım gəlmirdi. Xəbər yayılanda hamımız təəccübləndik. Axı nə üçün Küveyt? Nə üçün Aşura günü? Küveyt İraq üçün əlindən gələni etmişdi. Nə üçün başına bu iş gəldi? Küveyt əmiri səkkizillik müharibədə Səddama çox xidmət etmişdi. Əli Yəmani dedi: "Səddamın bu balaca ölkə ilə nə işi var?" Ramin Həzrətzadənin sözü ilə desəm, bu mini-ölkəni bir mini-katyuşa ilə də zəbt etmək olardı.

Axşam Səddam televiziya da göründü və İraq xalqına müraciət etdi. O dedi: "İraq ordusu iki saatın içində Küveyti ələ keçirib". Səddamın əl-Qadisiyyə qəzetinin manşetinə çıxmış cümləsi hələ də yadımdadır: "Osmanlı dövründə Küveyt İraqın olub, indi də İraqa qaytarılmalıdır".

¹ Hər il tasua günü əksər düşərgələrdə əsirlərə anti-aşura peyvəndi vururdular. Onlar böyük bir ampulu dərmanla doldurub təxminən 30 əsir boşaldırdılar. İynəni vurandan sonra qol qızarıb şişirdi, əsirlər 48 saat qaşınma və ağrıdan zərər, ürəkləri bulanır və qızdırmadan yanırdılar. Daha uşaqların qollarında sinə vurmağa taqət qalmırdı.

Səddam bir televiziya müsahibəsində rəsmi şəkildə Küveyti İraqın on doqquzuncu vilayəti elan etdi. Uşaqlar məzəmmətlə nəzarətçilərə dedilər: "Siz tez-tez bir ölkəyə hücum edib onun vilayətlərindən birini İraqın on doqquzuncu vilayəti adlandırırırsınız; bir gün Xuzistanı, indi də bədbəxt Küveyti!"

Müharibənin əvvəllərində iraclılar Xuzistan vilayətini öz xəritələrinə əlavə etmişdilər. İraqın ibtidai məktəb kitablarındakı xəritəni Əli Carullah mənə göstərmişdi. Onlar Xuzistan vilayətini İraq sərhədlərinə əlavə etmişdilər. İraqlı uşaqların beyninə yeritmək istəyirdilər ki, Xuzistan sizindir. Öz gözlərimlə görməyincə buna inanmırdım.

İraq dövləti Küveyti Kazimə vilayəti adlandırıb öz xəritəsinə əlavə etmişdi. Bir müddət İraq qəzetlərinin əksər mövzusu Küveytdən idi. Səddam Küveytdən aldığı qarşılıqsız yardımlardan ürəklənib deyirdi: "İraqın Küveytə 30 milyard dollardan artıq borcu da silinməlidir. Çünki İraq ərəblərin mənafeyinə görə İranla müharibə edib". Səddamın bu cümlələri Bəəs partiyasının rəsmi orqanı olan əl-Sövrə qəzetində ərəb dövlət başçılarında müracətlə çap olunmuşdu. Səddam demişdi: "Yalnız İraq ordusunun mübarizəsi qorxaq və bədxərc ərəb şeyxlərini qoruyub hakimiyətdə saxladı". Başqa bir yerdə isə demişdi: "İnqilablarını ixrac etmək istəyən iranlılarla müharibədə İraq gənclərinin qanı töküldü ki, ərəb şeyxləri rahat yaşasınlar. Lakin onlar tərəfindən heç bir təşəkkür gözə çarpmır. Yekəqarın, boynuyoğun və milyarder şeyxlər yayda Avropa ölkələrində, Aralıq dənizinin sahillərində kef edir, İraq xalqının fədakarlıqlarının əvəzini vermək barədə fikirləşmirlər..."

Səddam bir müsahibəsində də belə demişdi: "Əgər Xomeyninin keşikçilərinin ayağı Küveytə, Qətərə və Dubaya dəysəydi, bu şeyxlər o vaxt başlarına nə gəldiklərini, Xomeyninin keşikçilərinin onları necə udduqlarını görərdilər!"

Səddam öz çevrilişinin ildönümündə Küveyt barədə mövqeyini elan etmişdi. İraq qəzetlərinin nə yazdığını görmək istəyirdim. Həkim Xələfian qəzetləri mənə tərcümə edirdi. Yalan, yoxsa gerçək olduğunu bilmirəm, amma yazılanlara görə, Küveyt dövləti İraqın sərhəd bölgələrindəki Rümeylə neft mədənlərindən çoxlu neft oğurlayıb satmışdı. Ərəbistanla Küveyt İraqa 35 milyard dollar kredit vermişdilər. Halbuki İraq təkbaşına müharibə aparmış və onları iranlılardan xilas etmişdi! Səddam öz sözü ilə desək, alverçi kimi

pullarını tələb edən Küveyt və Səddama qarşı qəzəblənmişdi, onlardan bu pulları bağışlamalarını istəyirdi. Küveyt isə İraqa verdiyi kreditləri silmək fikrində deyildi. İraq dövləti bu kreditləri silməkdən əlavə İraqda quruculuq işləri görmək üçün əlavə 13 milyard dollar da istəyirdi.

Bir müddət öncə Bağdadla Küveyt rəsmiləri arasında söz atışmaları güclənmişdi. İzzət İbrahim əl-Dövrinin Küveyt əmirinin qardaşı ilə dalaşması da İraq mediasına çıxmışdı. Vəziyyət o həddə çatmışdı ki, İbrahim bir iclasda Küveyt əmirinin qardaşına nəlbəki tullamışdı. İzzət İbrahim həmin iclasda ona demişdi: "Ey Küveyt əmirinin qardaşı! Əgər biz olmasaydıq, iranlılarla müharibədə yüzminlərlə qurban verməsəydik, indi sən və qardaşın harada olardınız?! Yəqin ki cəhənnəmdə. İranlılar sizi diri-diri udardılar!"

Bütün bu söhbətlər, İraq və Küveyt rəsmilərinin mübahisələri gündəmin əsas mövzusu olmuşdu. İraqlıların dediyinə görə, İraq dövlət rəsmiləri bir dəfə 29 il öncə Küveytin öz torpaqlarına birləşdirilməsini elan etmişdilər. O zaman Küveyt hakimi İngiltərədən kömək istəmiş, onlar da yardım etmişdilər. Heç vaxt düşünməzdim ki, bu mübahisələr Küveytin işğalı ilə nəticələrə bilər. Hərçənd Səddamdan hər şey gözləmək olardı.

Cümə, 3 avqust 1990

Bu gün İraq qəzetlərini izlədim. Səddam Hüseyn Əli İlyas adlı birini Küveyt hökumətinin yeni başçısı təyin etmişdi. Onun adını ilk dəfə idi eşidirdim. İraqlılar da kim olduğunu bilmirdilər. Sonralar öyrəndik ki, bu adam Səddamın kürəkəni olan Hüseyn Kamil əl Məciddir.¹

¹ Hüseyn Kamil əl-Məcid Səddamın kürəkəni və qızı Rəğədin əri idi. Səddamın üç kürəkəni vardı, hər üçü qardaş idilər. Hüseyn Kamil əl-Məcid onun böyük qızı Rəğədin əri idi. Məzlum Hələbçə əhalisinin beş min nəfərinin kimyəvi bombardmanla qətləminə o, rəhbərlik etmişdi. İraq şlələrinin Şəbaniyyə qiyamında da Hüseyn Kamil həzrət İmam Hüseynin (ə) məqbərəsinin önündə tankın üstündə dayanıb ucadan demişdi: "Hüseyn! Sən də Hüseynsən, mən də Hüseynəm. Vuruş, vuruşaq!" Səddamın ikinci qızı Rənanın əri Səddam Kamil əl-Məcid, üçüncü qızı Helanın əri də Həkim Kamil əl-Məcid idi. Səddamın ilk iki kürəkəni qaçıb İordaniyaya sığındılar. Səddam onları aldaraq İraqa dəvət etdi. Qızları inandılar ki, Səddamın onların ərləri ilə işi olmayacaq. Hüseyn Kamil və Səddam Kamil İraqa qayıdandan sonra hər ikisini tutdular. Səddam onları öldürməyəcəyinə söz vermiş olsa da, hər ikisini güllələyib qızlarını dul qoydu. Onun üçüncü kürəkəni Həkim

İraqlılar Küveyt əmirinin qardaşı Fəhd əl-Əhməd əl-Sabahı faciəli şəkildə öldürdülər. Əmirin özü isə Ərəbistana qaçıb canını qurtardı.

Küveytin işğalından qürurlanan nəzarətçilərin bizimlə işləri yox idi. Leytenant Fazil dedi: "Aşura günü problem yaşamadan Küveyti işğal etdiyimizə görə, İmam Hüseyin İraq ordusuna kömək etmişdir!"

Bu gün iraqlılarla mübahisəmiz gücləndi. Zabit və nəzarətçilər Küveytin işğalı barədə qürurla danışır, uşaqlar da sakit qala bilmirdilər. Küveytdən ürəyimiz dolu idi. İraqlılarla ən çox Həsən Behiştipur, Əsgər İsgəndəri, Mürtəza Vahidpur və Behzad Rövşən mübahisə edirdi. Leytenant Fazil və Leytenant Qəhtan Behiştipura cavab tapa bilmirdilər.

Behiştipur Leytenant Fazilə rişxəndlə dedi: "Biz sizin parlaq keçmişinizdən xəbərdarıq. Siz 1970-ci ildə İordaniyadakı vətəndaş müharibəsi zamanı məzlum Fələstinə kömək adı altında İordaniyaya girib onun bir hissəsini zəbt etmişdiniz. Bizimlə müharibəyə başlayana qədər öz hərbiçilərinizi oradan çıxarmaq istəmirdiniz. Onda İordaniya torpaqlarını zəbt etdiniz, müharibənin əvvəllərində Xuzistanı, indi də bədbəxt Küveyti. Biz sizdən baş açmırıq!"

Səkkizillik müharibə dövründə Küveytin bizə nə qədər xəyanət və Səddama necə xidmət etdiyini bildirdim. Fikrimi öyrənmək istəyən Leytenant Fazilə dedim: "Küveyt sizə bu qədər kömək etdi, sizsə bunu görməzdən gəldiniz. Lakin əmin olun ki, Küveyti biz iranlıların nifrini bədbəxt elədi, İraq ordusu yox!"

Əsgər İsgəndəri Leytenant Qəhtana dedi: "Müharibədə Küveytin dollarları silahlı bombalara çevrilib çox iranlıyı tikə-tikə doğradı. Allahın cəzası isə səssiz olur!"

Doktor Behzad Rövşən Hamidə dedi: "Bizim rəhbərimiz belə bir günün olacağı haqda öngörənlik etmişdi". Sonra eyhamla Leytenant Fazilə dedi: "Siz Küveytə borclusunuz. Sizin təyyarələriniz Küveyti necə bombalaya bildilər?! Pilotlarınız qədərbilməzlik etməməli idilər".

Leytenant Fazil gözlərini Behzada dikmişdi. Məqsədinin nə olduğunu bildirdi. Onlar bildilər ki, doktor Rövşən Xarək neft platformalarının bombardman edilməsinə eyham vurur. İraqlılar unutmuşdular ki, qırıcıları məhz Küveyt hava limanlarından qalxıb Xarək neft platformalarını bombaladılar və nəticədə pilotların yolu 200

Kamil isə başaşağı və sözəbaxan adam idi. O, İkinci körfəz müharibəsində, İraqın işğalı zamanı amerikalılara təslim oldu.

km qısalmış oldu. Onlar Küveytin bu yaxşıqlarını çox tez unutmuşdular.

Zabit və nəzarətçilər iranlı əsirlər qarşısında susmağı və Küveytin işğalı barədə bir söz deməməyi üstün tuturdular.

Şənbə, 4 avqust 1990

Günortadan sonra uşaqlar düşərgənin qapısının yanında dayanıb bayıra baxırdılar. Mühləq düşərgəsinin cənub-şərqində bir neçə bina var idi. İraqlılar orada yerləşən 15 sayılı düşərgənin bir yataqxanasını boşaldırdılar.

Günortadan öncə küveytliləri oraya gətirdilər. Təxminən 200 nəfər olardı. Əvvəl iranlı əsir olduqlarını zənn edirdim, küveytli olduqlarını Sami söylədi. Əyinlərində uzun ağ ərəb paltarları var idi. Nəzarətçilər uşaqları qapının önündən dağıtdılar. Onlar həmin adamların küveytli olduqlarını gizlədirdilər. Samidən soruşdum: "Küveytlilər iranlı əsirlərin düşərgəsində nə edirlər?"

– İraq ordusu Küveytə hücum edəndə bunlar müqavimət göstəriblər.

İraqlılar Küveytdə yaşayan bəzi amerikalı və ingilisləri də girov tutmuşdular. Səddam demişdi ki, girovları strateji obyektlərə yerləşdirəcəklər ki, amerikalı və ingilislər həmin obyektləri bombalaya bilməsinlər.

Günortadan sonra nəzarətçilərin qanı çox qaraldı. Bəziləri hərbi xidmətlərinin son günlərini keçirirdilər. O qədər narahat idilər ki, sanki srağagün şənlənən, atılıb-düşən bunlar deyildilər. Küveyti müdafiə edən qərb ölkələri Səddamı hədələmişdilər və nəticədə hərbi qulluqçuların ehtiyata buraxılması haqda əmr çıxmamışdı. Hərbi xidmət yaşlarına hələ bir neçə il qalanlar da hərbi xidmətə çağırılmışdılar. Televiziyadan İraq ordusunun komandanlığının belə bir rəsmi müraciəti yayımlandı:

İraq daxilində olan bütün əsgərlər bir həftəyə, xarici ölkələrdə olanlar isə iki həftəyə qədər özlərinin son hərbi xidmət yerlərinə müraciət etməlidirlər! Əmri yerinə yetirməmək İraq xalqına xəyanət sayılacaq və müvafiq şəxslərə cinayət işi açılacaq.

Müraciət təhdid dolu idi və iraqlı nəzarətçilərin ürəyincə deyildi. Beş il hərbi xidmətdən sonra xidmət müddətinin yenidən uzadılması iraqlı əsgərləri qəzəbləndirirdi.

Salvan hərbi xidmətin İranda iki il olduğunu bilib deyirdi: "Xoş sizin halınıza! Bizsə beş il xidmət etməliyik". Sami deyirdi: "İranlı

əsgərlər gərək ölkələrinin qədrini bilsinlər. Vay o gündən ki, beş il xidmət edəsən, sonra səni yenidən hərbi birləşməyə qaytarıb əsgər kimi müharibəyə yollayalar".

Bazar günü, 5 avqust 1990

Heydər Rasi ilə birgə nəzarətçi zabitin yanında oturmuşdum. Heydər çox darıxırdı. Məndə təqvim olduğunu bilirdi. Ayın neçəsi olduğunu soruşdu. Qızı Pərvanənin doğum gününə nə qədər qaldığını bilmək istəyirdi. Onun qızı müharibə başlayan gün - 22 sentyabrda dünyaya gəlmişdi. Gələn ayın axırı iki yaşı tamam olacaqdı. Qızının adı mənə bacım Pərvanəni xatırlatdı. Heydərdən mənim üçün rəvzə oxumasını xahiş etdim. İki gün öncə Aşura günü iraclılar Küveytin fəthi ab-havasında olduqlarına görə Heydər yaxşı məddahlıq etmiş, biz də nəzarətçilər tərəfindən döyülmədən doyunca ağlaya bilmişdik:

Qardaş, qollarım gərçi zəvali-xəncəri-fuladə gəldi,
Məst idim çün cami-eşqindən, mənə çox sadə gəldi.
Xeymələrdə çox yubanma, gəl, nənəm Zəhra də gəldi.
İmam ta qardaş səsi eşitdi, Zülcənahlı istədi,
Nə keyfiyyət ilə səvari-Zülcənahlı oldu imam.
Rəvanə oldu meydana tərəf ta qardaşın dərk eyləyə,
Gördü meydanda səs düşüb: "Qaçın, gəldi Zəhra balası.
Ey olar ki, Abbasə hər növ zərbə vurmusuz, qaçın, gəldi qardaşı!"
İmam Zülcənahlı üstündə bir qəddin düzəldib,
Gördü ləşkəri-üdvən hərə bir yana qaçır.
Üzün tutdu ləşkərə xitab eylədi:
"Ey ləşkəri-üdvən, nə qədər babi-zülmo cövr açırırsız,
Ağam Əlinin evin yıxmırsız, hara qaçırırsız?!"

Yaxşı nəzarətçilərdən olan Sami gəlib bizimlə həmsöhbət oldu. Bir neçə gün öncə zahidanlı uşaqlar Sarəllah diviziyasının 412-ci batalyonunun komandiri Şəhid Əli Məhəmmədipur barədə ona danışmışdılar. O, Şəhid Məhəmmədipurun bu cümləsindən təsirlənmişdi:

"Ey bu istehkamların arxasında məni axtarıb alınma güllə vurmaq istəyən iraclı hərbiçi! Biz ikimiz də bir-birimizi axtarıq. Sən bu dünyada məni öldürmək üçün axtarırsan, mən də qiyamət günü şəfaət

vermək üçün səni axtaracağam. Bəlkə də sən Səddama görə mənimlə vuruşmağa məcbur qalmışdın!”

Küveytin işğalına qədər deyirdilər ki, İran ərəblərin qatı düşmənidir. Səddam müharibə illərindəki çıxışlarında ərəbləri təhrik edir, İranın ərəblərin düşməni olduğunu və İraqın ərəb ümmətinin nümayəndəsi kimi onunla vuruşduğunu söyləyirdi.

Ərəb ölkələri Səddamın ərəblərin nümayəndəsi olaraq İran İslam İnqilabının ixracına qarşı vuruşduğuna həqiqətən inanmışdılar. Ona görə də, ərəb ölkələrinin mürtəcə şeyxləri öz dollarlarını Bəəs rejiminin cibinə axıtmaqla Səddama hərtərəfli dəstək vermişdilər. Lakin sonra Səddam öz başlarına bəla oldu.

Leytenant Şəfiq Asim etiraf edirdi ki, sizinlə vuruşduğumuza görə, Amerika İraq qırıcısının səhvən ABŞ donanmasına hücumunu kiçik qardaşın böyük qardaşa bir sillə vurması kimi qəbul edirdi. Küveytin işğalına qədər hamıdan çox Leytenant Fazillə Cəmil əsirlərlə mübahisə edib deyirdilər: "Siz iranlılar ərəblərin düşmənisiniz!"

O gün Cəmilə dedim: "Siz İranı ərəblərin düşməni adlandırırıdınız. İndi Küveyti işğal etməklə ərəblərin düşməni biz oluruq, yoxsa siz?"

Cəmil cavab verə bilmədi. İllərlə ürəyimdə qalmış sözləri söyləmək istəyirdim. Hacı Hüseyn Şükri Leytenant Fazilə dedi: "Biz ərəb Fələstin xalqını müdafiə etməklə ərəblərin düşməni olmadığını sübut etmişik”.

On ikinci fəsil:

16 Saylı düşərgə, Tikrit

Bazar ertəsi, 6 avqust 1990 - 16 Saylı düşərgə, Tikrit

Günortadan qabaq əşyalarımızı toplayıb yataqxanalara yola düşdük. Bu gün Mülhəq düşərgəsindən həmişəlik ayrıldıq. Düşərgədən çıxanda onun acılı-şirinli xatirələri gözlərim önündə canlandı. Orada çox işgəncələr görsəm də, ona darıxmağa başladım. İsfahandan olan əziz dostum Şəhid Rza Məktubiana çox darıxırdım. Axşam onu yuxuda görmüşdüm. Onunla birgə keçirdiyimiz günləri xatırlayırdım. Cəbhədə olanda gecə vaxtı oyanıb səngərdən çıxır və bir-iki saatdan sonra gəlirdi. Bir dəfə onu izlədim. Bir kilometr kənardə özünə bir səngər qazmışdı. Gecə vaxtı ora gedib namaz qılır, Allahla gözəl münacat edirdi.

Rza ilə keçirdiyimiz gözəl günlər yadıma düşürdü. Kərbəla-4 əməliyyatından sonra qəşəng Koreya köynəyi geyinmişdi. Ona dedim: "Rza, gəl bu köynəyini mənə ver". Dedi: "Mənə daha yaxşı yaraşır". Ona dedim: "Rza, vallah, heyifdir ki, bu qəşəng köynəyə güllə dəyib dəlik-deşik etsin. Çıxar, ver mənə, əməliyyat gecəsi adi köynək geyin".

Rzanın halına həmişə qibtə edirdim. O, yüksək mənəvi təkamülə nail olmuşdu.

İkinci yataqxanaya girəndə Əli Əkbər Feyzdən dostlarım Qulamrza Kərimini, Abbas Gülzar Pursadiqini və Rza Məhəmmədini soruşdum. Uşaqlara darıxmışdım. Rza Məhəmmədini və bəzi dostlarımı Nəhrəvan və Bəqubə düşərgələrinə, bəzilərini Tikritin 19 saylı düşərgəsinə aparmışdılar. Beşinci düşərgənin bəzi əsirlərini də ikinci yataqxanaya gətirmişdilər. Yataqxanada əvvəlki səmimiyyət yox idi.

Əli Əkbər Feyzin, Həsən Xorsəndin və Lütfəli Əsgərinin yanında olmağın xüsusi gözəlliyi var idi. Lütfəli güclü depressiyaya düşmüş, arıqlamışdı. Yataqxanaya girəndən sonra bildim ki, Qulamrza Kərimiyə, Rza Məhəmmədiyə və Əli Əkbər Feyzə yazdığım gizli məktublar onlara çatmayıb. Əli Əkbərə dedim: "Məgər doktor Müəyyid sənə məktub verməyib?"

- Yox, bir şey verməyib.
- Sənə antibiotik kapsulu vermədi?
- Verdi. Xəstə uşaqların birinə verdim, içdi.

Güldüm. Əli Əkbər kapsul içində məktub yazmaq sirrini bilmirdi. Elə bilirdi ki, doktor Müəyyiddən ona dərman göndərmişəm. Doktor Müəyyid düşərgənin tibb məntəqəsinin rəis müavini idi. Əli Əkbər Əli Carullahın ona verdiyi kapsulları məktub bilib oxumuşdu, amma doktor Müəyyidin kapsullarını xəstələrə vermişdi. Bizi yataqxanadan Mülhəq düşərgəsinə aparanda Əli Əkbərə demişdim: "Əli Carullah Mülhəq düşərgəsinə gələndə gizli məktubları ona verəcəyəm, sizə gətirsin". Bir müddət idi Əli Carullah Mülhəq düşərgəsinə gəlmirdi. Doktor Müəyyid isə hər yerə gedirdi və mən ona inanırdım. Səhvim bu idi ki, Əli Əkbər Feyzə doktor Müəyyidin də etibarlı poçtalyon olduğunu deməmişdim.

Antibiotik kapsulların içində məktub göndərmək ən yaxşı və ən etimadlı üsul idi. Bundan ötrü əvvəlcə kapsulların plastik qabını açıb sözlərimizi yazdığımız siqaret kağızlarını içində yerləşdirir və kapsulu bağlayırdıq. Kapsulları doktor Müəyyid, Sami və ya bizimlə yaxşı əlaqəsi olan hər hansı nəzarətçi vasitəsi ilə uşaqlara göndərirdik.

Çərşənbə axşamı, 7 avqust 1990

Bu gün iraclılar yaralıların hamama getməsinə icazə verdilər. Yayda su çatışmazlığı yaranırdı. Yataqxananın bayırında yaralılarla birgə sıraya düzüldük. İlk dəfə gördüyüm bir nəzarətçi hamısından azyaşlı olan mənə dedi: "Siz uşaqlar nə üçün cəbhəyə gəlmisiniz?"

Həsən Behiştipurun sözləri və son misalı yadıma düşdü. Nəzarətçiyə dedim: "Bir dostumun yaxşı bir misalı var, mənəcə, sizin suala yaxşı cavab ola bilər". Sonra əlavə etdim: "İnsanın bədəninin bir hissəsi yaralananda mikroblar oradan bədənə hücum edir, bədəni sıradan çıxarmağa çalışırlar. Qandakı ağ hüceyrələr bədənin minomyotçu və snayperləridir. Onlar fədakarlıq edirlər ki, canı müdafiə etsinlər, zərərli mikrobları sıradan çıxarsınlar. Sizin ölkəmizə hücumunuz zamanı biz ağ hüceyrələr rolunu ifa etdik. Mənəcə, fikrimi çatdırı bildim". Nəzarətçi dinmədi, təəccüb və heyrət dolu sükut etdi.

Həsən Behiştipur bizə həmişə təkidlə deyirdi ki, iraclılar sizə nə üçün cəbhəyə gəldiyinizi soruşanda ağ hüceyrələr misalını söyləyin. Behiştipurun bu sözü mənə Mahmud Ağasini və Kərbəla-5 əməliyyatında minaçı uşaqların zarafatlarını xatırladırdı. Əl-Meymunədə, İraq ordusunun Dördüncü korpusunun qərargahında Mahmud Ağasinin sözlərindən istifadə etdim. Rafe adlı nəzarətçi

söhbəti uzadanda ona dedim: "Məni və mənim kimi bəsiciləri sizin Müdafiə naziriniz Adnan Xeyrullah yaxşı tanıyırdı!"

Adnan Xeyrullahın cümləsini ona təkrar etdim. Adnan Abadanın mühasirəsi zamanı məğlubiyyətdən sonra iraqılı hərbcilərə demişdi: "Əgər İrənin bəsiciləri kimi döyüşçülərimiz olsaydı, dünyanı ələ keçirərdik!" Adnan Xeyrullahın bu cümləsini Fəth briqadasının Mina təmizləmə batalyonunun komandir müavini Mahmud Ağasidən Kürdüstanda, Nəsr-4 əməliyyatına hazırlaşanda dəfələrlə eşitmişdim.

Axşamüstü say fiti çalınmazdan öncə üçüncü yataqxananın tikanlı məftillərinin arxasından casus Kərimi gördüm. Mənə etdiyi zülm və xəyanətlər yadıma düşdü. Allah onu zəlil etmişdi. Bəəşçilərə bütün xidmətlərindən sonra istifadə müddəti bitmişdi. Uşaqlar ondan o qədər tənqə gəlmişdilər ki, keçən il yüksək rütbəli bir zabit baxış keçirərkən Kərimdən şikayət etmişdilər. Məntiqli adam olan zabit əsirlərin istəyini dəyərləndirmiş, Kərimin vəzifəsindən çıxarılarq başqa bir yerə sürgün edilməsini əmr etmişdi. Kapitan Xəlil könülsüz halda əmri yerinə yetirmişdi.

Bu gün axşamüstü onun necə xar olduğunu gördüm. Mənə qarşı təhqir və xəyanətlərinə baxmayaraq, yataqxananın həyətində tikanlı məftillərin arxasında tək-tənha gəzdiyini görəndə ona yazığım gəldi. Çox tək idi, hamıdan təcrid olunmuşdu. Onu çağıraraq dedim: "Kərim, mən səni bağışlayıram, amma gəl pis işlərinə görə tövbə elə, haqsızlıq etdiyən uşaqlardan halallıq istə!"

Mənə baxmağa utanırdı. Cavab vermədi. Üçüncü yataqxananın uşaqları deyirdilər ki, o, keçmiş əməllərinə görə peşman olub.¹

Çərşənbə axşamı, 14 avqust 1990

Dustaqla əsirin fərqi budur ki, dustaq öz məhkumluq müddətinin nə vaxt bitəcəyini bilir, əsir isə yox. Qulamrza Kəriminin dediyi kimi, biz xərçəng xəstəsi kimi yə, nə vaxt öləcəyimizi bilmirik.

İraqlılar demişdilər ki, səhər saat 9-da İraq televiziyası mühüm bir xəbər verəcək. Əhəmiyyətsiz yanaşaraq uşaqlara dedim: "Yəqin mühüm

¹ İllər sonra bir gün Əhvazın Nadiri xiyabanında onu görəb çağırtdım. Dayandı, məni görəb təəccüb etdi. Qırmızı siyahıda olduğuna görə narahat idi. Məni görməyə sevinmədi. Ona "Kərim, sənə bir neçə qutu siqaret alım?" – deyəndə acığına gəldi. Sağollaşmadan məndən ayrıldı və onu bir də heç vaxt görmədim. Kərim və düşərgələrdə çoxlu xəyanətlər etmiş başqa əsirlər qanuna əsasən əsirlərə aid maddi və mənəvi imtiyazlardan məhrum olmuşdular.

xəbərləri Küveytdən sonra Ərəbistanın işğalıdır”. Uşaqlar televiziyanın önünə topladılar. Xəbər veriləndə yerimdə quruyub qaldım. Matməttəl uşaqlara baxırdım. Bu dəfə həqiqətən də yuxu gördüyümü düşünürdüm. Həyatımda iki inanılmaz hadisə ilə üzləşmişdim: biri əsir düşməyim, biri də bu xəbər. Abbas Behnam gözümdən yaş gələ-gələ gülüb dedi: "Seyid, nəhayət, azadlığa çıxırıq!"

Güman edirdim ki, hələ bir neçə il İraqda qonaq olacağım. Diktor Səddamın Haşimi Rəfsəncaniyə məktubunu oxuyurdu. Məktubun əsirlərin dəyişdirilməsinə dair dördüncü bəndi oxunanda uşaqlar yerə-göyə sığmırdılar.¹ Sevincindən ağlamayan az adam tapmaq olardı. Sanki yenidən dünyaya gəlirdik. Ömrümün ən sevindirici xəbərini eşidirdim. Bu xəbəri eşitməyi çox arzulamışdım. Bəzi nəzarətçilər sevinirdilər, bəziləri isə yox. Uşaqlar şükür namazı qıldılar. İraqlıların özləri də şoka düşmüşdülər. Bəəs rejimi haqlı istəklərimizi qəbul etmişdi. Səddam 1980-ci ilin sentyabrında İran dövlətinə bildirmişdi ki, 1975-ci il Əlcəzair müqaviləsini mötəbər saymırıq. O, 17.09.80 tarixində İraq parlamentində deputatların və media nümayəndələrinin önündə sözügedən Mehriban qonşuluq müqaviləsini təkəbbürlə cırıb demişdi ki, bu müqaviləni rəsmən tanımırıq. O, İslam quruluşunu devirmək, regionun ağası olmaq və Camal Əbdülnasirdən sonra ərəb dünyasının rəhbərinə çevrilmək arzusunda idi. İmam Xomeyninin rəhbərliyi, xalqın birliyi, ayıqlığı, müxtəlif müdafiə sahələrində gecikmədən iştirakı, şəhidlərin qanı, döyüşçülərin mübarizəsi, əlillərin fədakarlığı, əsirlərin dözümlü və müqaviməti Səddamın və ərəblərinin yuxusunu qaçırdı, onu İranın haqlı istəklərini qəbul etməyə məcbur etdi.

Gecə vaxtı uşaqlar qisas almaq üçün bəzi casus və münafıqları öldürmək istəyirdilər. Onların bəzilərinin cinayəti ağır idi, əfvə heç bir yer qoymamışdılar. Lakin düşərgənin böyüklərinin vasitəçiliyi ilə fikirlərindən daşındılar.

¹ Səddam Hüseyin İran prezidenti cənab Haşimi Rəfsəncaniyə 14 avqust 1990 tarixli məktubunun dördüncü bəndində deyilirdi: "İraqda və İranda olan bütün müharibə əsirlərinin təcili və tam mübadiləsinə başlayırıq. Bunu ölkələrimizin quru sərhədlərində həyata keçirəcəyik. Biz bu böyük işə cümə günü, 17 avqust 1990 tarixindən başlayacağıq. İran prezidenti qardaş Əli Əkbər Haşimi Rəfsəncani! Bu qərarla artıq hər şey aydın oldu, istədiyiniz və təkid etdiyiniz hər bir şey həyata keçir və sənədlərin mübadiləsindən başqa bir şey qalmır..."

Cümə axşamı, 16 avqust 1990

Anormal insan olan Ətiyyə iki ölkənin əsirlərinin azad olunmasına sevinmirdi. O, uşaqlara dedi: "Nə qədər ki ayağınız ölkənizin torpağına dəyməyib, sevinməyin. Səddam hər an peşman ola, hələ İraqda bizim kabellərimizə qonaq ola bilərsiniz".

Ətiyyə əvvəlki kimi kobudluq edə bilməsə də, ürəyindəkiləri gizlədə bilmirdi. Biz azad edilsəydik, Ətiyyənin bazarı kasad olardı. O dedi: "Səddamın məktubu qeydiyyatsız əsirlərə aid deyil".

Onu hirsələndirməkdən ötrü dedim: "Mən buraya özüm gəlməmişəm ki, özüm də gedəm. Məni buraya gətirən özü də vətənimə qaytarar!"

Narahat oldu, amma heç nə etmədi. Seyid Məhəmməd Şəfaətməneşə dedi: "İrana gedəcəyinə görə sevinirsən?" Seyid Məhəmməd dedi: "Biz otuz-qırx min iranlı əsir İraqda qalmağa razıyıq, təki sizin başladığınız müharibədə otuz-qırx milyon iranlının haqlı olduğu sübuta yetsin!" Seyid Məhəmmədin hazırcavablığından xəbərdar olan Ətiyyə bir neçə söyüşdən sonra dedi: "Bunların əlilləri belədir, gör sağlamları necə canavardırlar!"

Ətiyyəyə dedim: "Hər halda, qış getdi və üzüqaralıq kömürə qaldı. Biz İrana gedəcəyik, amma acı xatirələrlə birgə. Nə olardı ki, yaxşı xatirələrlə İraqı tərk edib həmişə sizin yaxşılığınızı yada salaydıq?!"

Düşərgənin yeni komandiri Kapitan Abbas bu gün nəzarətçilərə rəsmən əmr etdi ki, kabelləri kənara qoysunlar. Onlar bundan sonra kabel və dəyənəkdən istifadə edə bilməzdilər. Ölkələrinə qayıdanda əsirlərin bədənində kabel və dəyənək izinin qalmasını və jurnalistlər tərəfindən lentə alınmasını istəmirdilər.

Günortadan sonra Salvan yanıma gəlib məndən üzr istədi. Onu həqiqətən bağışladığımı bilmək istəyirdi. Ona dedim: "Salvan, bağışlayıb-bağışlamamağım sənə bu qədər əhəmiyyətlidirsə, nə üçün əvvəldən yaxşılıq etmirdin?"

Salvan vicdan əzabı çəkir və uşaqlardan halallıq istəyirdi. Mən Salvanı həqiqətən bağışladım, Vəlidi isə yox. Salvan məni dəfələrlə döysə də, bir neçə dəfə kömək də etmişdi. Xüsusən yemək Səddamın şəklinin üstünə töküləndə Macidə demişdi ki, mənimlə işi olmasın.

Macid təkəbbürlə yanımda dayanmış Məhəmmədkazim Babayiyə dedi: "Mən sizi incitmişəm, amma bu, əlimdə deyildi. Biz burada vəzifəmizi yerinə yetirmişik". Məhəmmədkazim Macidə dedi: "Eybi yox, əqrəb də ədavətinə görə sancmır, xisləti belədir".

Ətiyyənin rəftarları yadıma düşəndə məni gülmək tuturdu. O, dəfələrlə məni çağırır demişdi: "Ha, istixbarətçi Nasir, mənəm səndən çox acıgım gəlir. Sən Xomeyni əsgərisən!" Mən deyirdim: "İndi nə etməliyəm?" Çəkməsini ağzıma yaxınlaşdırıb deyirdi: "Ayaqqabımı dişlə!"

Ətiyyənin çəpgözlüyü uşaqların yaddaşında acı xatirələr buraxmışdı. Dəfələrlə bir nəfərə baxıb başqasını çağırmışdı. Buna görə də istədiyi adam yox, gözünün baxdığı adam onun yanına getmişdi. Ətiyyə də həmin yazıq əsiri döyməyə başlayıb deyirdi: "Səni çağırın oldumu?!" Bəzən də əksinə, çağırıldığı adamı döyüb deyirdi: "Yaramaz, səni çağırıram, nə üçün gəlmirsən?"

Şənbə, 18 avqust 1990

Bu gün Dehbozorg hadisəsinin onuncu ildönümüdür.¹ Dünən iranlı əsirlərin ilk qrupu vətənə qayıtdı.

¹ 18.08.80 tarixi, günortadan sonra idi. Avqust günəşi Dehbozorgun palçıq divarlarının və ensiz küçələrinin üstündən saçırdı. Kənd dağın döşündəki günəbaxan kimi gözünü günəşin qürubuna dikmişdi. O zaman doqquz yaşlı bir uşaq idim. Uşaqılıq dövrünün əyləncələrini yaşdılarım ilə bölüşürdük. Həyat dumduru çay kimi öz yolu ilə gedirdi. Bekar olanda gündəlik işlərdən əlavə anama da kömək edirdim. Həmin gün günortadan öncə odun yükü ilə dağdan təzə qayıtmışdım.

İslam inqilabının sayəsində kəndimizdə quruculuq və abadlıq işləri görülür, unudulmuş simasından yoxsulluq və məhrumluq izləri silinirdi. Kəndimizin şimalından çəkilən yol onu Piçab dağ bölgəsinə birləşdirəcək, dalanlıqdan çıxaracaqdı. Günorta anam kiçik su qabımı doldurdu, boğçama bir qədər təndir çörəyi qoyub məni nar bağına göndərdi. Nar, üzüm və əncir ağacları bar vermişdi və bağbanın əllərini gözləyirdi.

Günortadan sonra təxminən saat altının yarısı idi. Narları ulağa yükləyib kəndə gəlirdim. Bağdan hələ yüz metr aralanmamış dəhşətli bir gurultu yeri-göyü lərzəyə saldı. Kəndin ən yuxarıdakı evindən qara qatı tüstü qalxmağa başladı. O vaxta qədər belə bir səs eşitməmişdim. Tüstü və torpaqla birgə kənd əhalisinin səsi də göylərə ucaldı. Uzunqulağı və yükünü buraxıb nigaran halda evimizə sarı qaçdım.

Toz-torpaq və barıt iyi yatmışdı. Yanmış bədənlər, parçalanmış cəsədlər və havada pərişan gəzmiş saç telləri xalça naxışları kimi kəndin yerinə səpələnmişdi.

Kənddə bir evin damı yuxarıdakı evin həyəti olur. Bizim evimiz kəndin cənub-qərbində yerləşirdi.

Ləhləyə-ləhləyə evə çatdım. Altıyaşlı Pərvanə qapının yanında oturmuş, beşaylıq bacım Həngaməni qucağında tutmuşdu. Həngamə ağlayır, Pərvanə onu sakitləşdirə bilmirdi. Pərvanədən anamı soruşdum. Dedi: "Mirzə Zərqamgilə gedib".

– Məhincə və Himmətullah haradadırlar?

– Məhincə anamla getdi, Himmət isə həyətdə idi.

Pərvanədən ayrılanda mənə dedi: "Əmir, o səs nə idi?" Heç nə demədim. Həyətə də girmədim. Evin aşağısından kəsə yolla sürətlə Mirzə Zərqamgilə qaçdım. Beynimdə qəribə fikirlər dolaşırdı. Mirzə Zərqamgildə heç kim yox idi. Kənd əhalisinin bəzisi ölmüş, bəzisi yaralanmışdı. Sağ qalanlar hadisə yerinə getmişdilər. Geri qayıtdım. Kəndin ensiz və dolanbac küçələrində müxtəlif məsafələrlə düşmüş qoca və gənc, uşaq və körpə cəsədləri var idi.

Həyatımızın şərq və qərb tərəflərində iki giriş qapısı vardı. O biri qapıdan içəri girmək istəyəndə beş yaşlı qardaşım Seyid Himmətullahın cəsədini görüb yerimdə qurudum. Cəsəd qapının sol tərəfində yerdə idi. Gözlərimə inanmırdım. Seyid Himmətimin can verməsi inanılası deyildi. Öz-özümə dedim ki, yaqın yatıb, ya da özündən gedib. Yanında oturub silkələdim. Bədəni soyumuşdu. Üzünün sol tərəfində qan vardı. Kiçik bir quş kimi yerə yığılmış, məsum uşaq təbəssümü dodağında qalmışdı. Sol gözü və beyninin bir hissəsi parçalanmışdı. Seyid Himmət iki əlini də qəlpə dəyən yerə qoymuş və səcdə halında yerə yığılmışdı. O, can verəndə yanında heç kim olmamışdı. Başının üstə gələn ilk adam mən idim.

Seyid Himmət qardaşlarım arasında hamıdan məzlum idi. Qardaşlarım fiziki vəziyyətinə görə onu həddən çox sevirdilər. İki il öncə Seyid Himmətullah xəstələndə anam onu Gəçsarana həkimə aparmışdı. Gəçsaranda ona yanlış iynə vurulduğuna görə yarımiflic vəziyyətə düşmüşdü. Uzun müddətdən sonra çətinliklə bir neçə addım yeriyə bilirdi. Anam və qardaşlarım ona o qədər məşq etdirmişdilər ki, bir il idi acza yaxşılaşmışdı. O, bir neçə addım yeriyəndən sonra yıxılırdı. Həmin günlərdə bizim çoxsaylı ailə üzvlərimiz Seyid Himmətin yaxşılaşdığına və yavaş-yavaş yeridiyinə görə sevinirdilər. Hamıdan çox böyük qardaşım Seyid Hişmətullah ona məşq etdirirdi. O, Seyid Himmətdən beş metr aralıda dayanıb əlindəki konfeti göstərir və çağırırdı: "Himmət, gəl, al!" Seyid Himmət ona sarı qaçır, bir neçə metr gedəndən sonra müvazinətini itirib yerə yıxılırdı. O yıxılanda hamı narahat olurdu.

Heyrət içində gözlərimi Seyid Himmətin cəsədinə dikmişdim. Məzlumluğu və məsumluğu yadıma düşəndə bərkdən ağlamağa başladım. Öz-özümə dedim: "İlahi! Yəni Himmət həqiqətən öldü?!" Cəsədinin yanında doyunca ağladım, sonra Pərvanənin yanına getdim. Hələ də orada oturmuşdu. Anamın Mirzə Zərqamgildə olmadığını ona demədim. Seyid Himmət haqda da bir şey söyləmədim. Əvvəlcə Həngaməni özümlə kəndin yuxarısına aparıb anama vermək istəyirdim. Sonra isə fikirləşdim ki, anamı görüb Həngamənin vəziyyətini və ona süd verməli olduğunu söyləyəyəm. Pərvanəyə orada oturub Həngamədən muğayat olmasını tapşırıb qayıtdım. Anamı və bacım Məhintacı tapmaq istəyirdim.

Uşaq ayaqlarımla partlayış yerinə qaçdım. Kişi və qadınlar ağlayır, zarıydılar. Qadınlar üz-başlarına vururdular. Hər bir nəfərin cəsədini axtarırdı. Yaxınlarının cəsədlərini tapanlar oturub ağlayırdılar. Camaat parçalanmış bədənlərin arasında sərgərdan qalmışdı. Ömrümün ən qorxulu anlarını yaşayırdım. Bir-bir cəsədlərə baxdım. Onların hamısı bizim qohumlarımız idi. Bir qədər irəliləyəndən sonra on üç yaşlı bacım Məhintacı gördüm. Ləçək-ləçək olmuş və yarpaqları solmuş bir gül kimi yerə yığılmışdı. Kül və barıt tüstüsü gözəl üzünü örtmüşdü. Saçı mənim yaralı qəlbim kimi pərişan idi. Duyğu quşum vücudumun bir küncünə qısılmışdı. Mat-məəttəl yanında oturub ucadan ağlamağa başladım. Bacıma həddən çox bağlı idim.

Onun cəsədi kəndin ibtidai məktəbinin yanında idi. O, həmin məktəbdə beşinci, mənşə ikinci sinfi bitirmişdim. Başındakı qırmızı yaylığın bir tərəfi yanmışdı. Qız və qadınlar kənddə yerli paltar geyinirdilər. Bacımın yerli geyimi süd rəngində idi, üzərində iri günəbaxan gülləri vardı. Dayımın ona aldığı qızıl boyunbağı boynunda idi. Qolunda enli gümüş qolbağı var idi.

Anamı axtarmağa başladım. Kimdən soruşurdumsa, cavab vermirdi. Hərə öz yaxınını axtarırdı. Məhincadan ayrıldıqdan bir az sonra əmim qızı Şahbibinin səsinə eşitdim: "Gül bibimin cəsədi buradadır". Cəsədə tərəf qaçdım. Anam idi. Heyrətlə ona baxdım. Onu itirdiyimə inana bilmirdim. Vücudum hadisənin güclü tufanı qarşısında sürətlə əriyirdi. Üzü payız kimi idi, mehriban vücudu xəzan olmuşdu. Kaş əlimi uzadıb üzünü küllərdən qoruya biləydim! Kaş zaman geri qayıdaydı, onunla danışa biləydim. Kaş zaman mənə bir dəfə möhlət verəydi, mən geri qayıdıb onu öpəydim, qədrini daha yaxşı biləydim!

Anamın başı parçalanmış, paltarları qana boyanmışdı. Anam həmişə tünd rəngli yerli paltarlardan geyinirdi. Geyimi və başörtüyü adətən kül rəngində, qəhvəyi və ya göy olardı. Həmin gün isə başına qara şal atmışdı, əynində mixəkgüllü açıq qəhvəyi paltar var idi.

Yalqızlıq və tənhalıq yükünü hansı tanış ağacın kölgəsində boşaldacağımı bilmirdim. Hələ ayrılıq dərđini yaxşı hiss etmirdim. Yavaş-yavaş hər tərəfdən bədənəmə dərd və yalqızlıq süngüləri sancıldı.

Qışqırıq və ağlamaq səsləri kəndi bürümüşdü. Qonşu kəndlərdən gəlmiş kişi və qadınlar yaralılara kömək edirdilər.

Köməyə gələnlərin səs-küyü, əzizi ölənlərin ah-naləsi və kənd əhalisinin qəmli fəryadları arasında on doqquz yaşlı qardaşım Seyid İnayətullahı dağıntının altından çıxardılar. Seyid İnayətin yalnız bir ayağı bayırda qalmışdı. Onu tez çıxara bilsəydilər, yaşayardı. Uçqunun altında boğulmuşdu...

Ümid göyərçini həyat banımdan uçub getmişdi. Ölümün ən qəddar üzünü təcrübə edirdim. Yerini və zamanın hansı nöqtəsində dayandığımı bilmirdim.

Evə qayıtdım. Pərvanə ağlayırdı. O, partlayış yerinə getmək istəmiş, lakin o biri qapıdan çıxanda Seyid Himmətin cəsədini görüb Həngamə ilə birgə evə qayıtmışdı. Onun yanında oturdum. Seyid Himmətdən bir şey bildiyini düşünmürdüm. Qəhəri yatandan sonra məsum uşaq halı ilə dedi: "Himməti gördün?"

Bunu deyən kimi ağlamağa başladım. Nə edəcəyimi bilmirdim. Hər iki bacıma, ən çox da Pərvanəyə yazığım gəlirdi. Həngamə ilə də nə etməli olduğumu bilmirdim. Onları kəndin yuxarisına aparmaq istəmirdim. İstəmirdim ki, Pərvanə anasının, bacısının və o biri qardaşının cəsədlərini görsün. Qərarlı idim. İkinci dəfə də ondan ayrılıb cəsədlərin yanına qayıtdım. Anamın yanında qalmaq istəyirdim.

Günəş ağır qəm-kədər yükü ilə pərdənin arxasına keçdi və mən köməyə gəlmiş izdihamın arasında itdim. Mehribanlıqları hər yeri doldurmuş insanlar həmrəylik, sədaqət və səmimiyyət vadisində ölənlərin yaxınlarının yaralarına məlhəm olmaq üçün yarışa girmişdilər.

Kəndin qadınları bacımın cəsədini anamın yanına gətirdilər. Qəlpə bacımın qəlbinə və sol çiyinə dəymişdi. Seyid Rəhim və Seyid Dərrac adlı iki qardaşı həmin hadisədə həlak olmuş əmim oğlu Seyid İshaq Seyid Himmətin cəsədini kəndin

yuxarisına gətirdi. Əzizlərimin cənəzələri yanında oturdum. Pərvanə qucağında körpə ilə partlayış yerinə gəldi.

Gecənin necə sona çatdığını bilmirəm. Yağışda islanmış quş kimi vətənimin qərib bir guşəsində qalmışdım. Həmin gecə köhnə yaralarımı nəvaziş etsin və baharsız yanaqlarımdan gecənin qübarını silsin deyə şirin uşaqılıq xatirələrimi qurtum-qurtum içməyə başladım.

Gecənin sonları idi. Elə bilirdim ki, bütün o hadisələr yalnız yuxu imiş. Çünki uşaq idim və başıma gələnlərin əsl mahiyyətini dərk etmirdim.

Kəndin girişinin sol tərəfində böyük bir meydan var idi. Cəsədləri oraya apardılar. Partlayış dalğası cəsədlərin çoxunu beş yüz metr kənara tullamışdı. Hadisədən hələ bir neçə həftə sonraya qədər camaat ətrafdan ölənlərin bədənlərinin parçalarını tapıb məzarlıqda dəfn edirdilər. Cəsədlərin yanında onlara aid olmayan əl-ayaqlar da dəfn olundu. Bəzi ölümlərin bədənlərinin parçaları digərlərinin parçalanmış cəsədləri ilə torpağa tapşırıldı; bədəndən ayrılmış bir kişi ayağı başqa bir kişinin cəsədi yanında, bədənidən ayrılmış bir qadın qolu başqa bir qadının cəsədi yanında. Ondən sonra kənd heç vaxt əvvəlki halına qayıtmadı və hər gün xarabalığa daha çox oxşadı. Kəndin gənclərinin çoxu həlak olmuşdu.

Otuz altı gündən sonra, 22.09.80 tarixində İraq İrana hücum etdi. Mərhum İsgəndər İbrahimini və Seyid Hüseyin Səccadini xilas edərəkən həyatla vidalaşmış gənclər həmin gün sağ olsaydılar, heç şübhəsiz, ən cəsur döyüşçülərdən olardılar. Həmişə öz-özümə deyirdim: "Əgər o qeyrətli gənclərin çoxu sağ qalsaydı, müqəddəs müdafiə dövrünün şəhid və komandirlərindən olardılar!"

Əhali kəndin meydanında öz yaxınlarının cəsədləri kənarında ağlayırdılar. Qadınlar saçlarını yolur, üzlərinə vururdular. Bütün kənd matəmə qərq olmuşdu. Sanki qiyamət gəlmişdi. Havadan qan və barıt qoxusu duyulurdu. Anamın, bacımın və iki qardaşımın cəsədini kəndin meydanına gətirdilər. Cəsədləri toplayan izdihamin arasından keçib bacılarım Pərvanə və Həngamənin yanına, kəndin aşağısına getdim. Günorta anamın yuduğu paltarlar evimizin yanındakı su borusunun üstündə idi. O, paltarları sərməyə vaxt tapmamışdı. Evə girdim. Lal və kar idi. Pərvanə və Həngamə də yox idilər.

Qonşu kənd və rayonların əhalisi yaralılara kömək etmək, cəsədləri toplamaq və vəziyyəti sahmana salmaq üçün kəndimizə gəlmişdilər.

Kəndin çoxlu uşaqları kimi həmin gecə sərgərdən qaldım. Çayın yanında əmim oğlu Seyid İshaq əlimdən tutub məni dayıma təhvil verdi. Kiçik dayım Ümidəli Cahandidə o zaman Bostan polisində xidmət edirdi, əsgər və zabitlərlə birgə kəndə gəlmişdi. Əynində uniforma var idi. İnkilabdən qabaq kiçik olanda Bostan polislərinə qarşı münasibətim pis idi. Pəhləvi şahlığının son illərində polislər Gəçsaran SAVAK-ının rəisi Polkovnik Rəhmani ilə birgə evimizdə axtarış aparmış, atamı tutmuşdular. Qardaşım Seyid Qüdrətullah da SAVAK tərəfindən tutulandan sonra polislər kəndə girəndə uşaqlarla birgə qaçır, onlar gedənə qədər dağda gizlənirdik. Bir dəfə Polkovnik Rəhmani axtarış üçün evimizə gəlmişdi. Mənə birtümənlik bir metal pul göstərüb dedi: "Əgər qardaşımın kitablarının və atanın silahının harada olduğunu desən, bunu sənə verəcəyəm". Uşaqılıq aləminə görə həm o pulu istəyirdim, həm də atanın silahının və qardaşımın kitablarının harada olduğunu demək istəmirdim.

Ümidəli dayım polisin SUV avtomobilinin yanında məni gözləyirdi. Seyid İshaq məni dayıma tapşırırdı. Dayım məni qucaqlayıb öpdü və bacısını soruşdu. Dinmədim. Dayım soruşdu: "Əmir, anan haradadır?"

– Öldü.

Yerində donub qaldı. Yeganə bacısını itirdiyinə inana bilmirdi. Bir də anamın harada olduğunu soruşanda özünü saxlaya bilmədi, maşının yanında oturub hıçqırtı ilə ucadan ağlamağa başladı. Mən o qədər ağlamışdım ki, daha təqətim qalmamışdı. Dayım dedi: "Məhintac haradadır?"

– Məhintac da öldü.

Bu dəfə dayım daha da yanıqlı ağlamağa başladı. Dayılarım böyük bacım Məhintacı çox sevidilər. Himməti, Pərvanə və Həngaməni soruşdu.

– Himmət öldü, Pərvanə ilə Həngamə isə sağdırlar.

Meydandakı cəsədləri ona göstərdim. Yeganə bacısının və bacısı uşaqlarının cənazəsi yanında çox ağladı. Dayım məni kənardə oturdub Pərvanə ilə Həngaməni tapmaq üçün kəndə getdi. Təkiyəlilər Pərvanə ilə Həngaməni kəndlərinə aparmışdılar.

Səhərə yaxın dayım kəndin girişindəki bulağın yanında məni başlı bir kişiyə verdi. Sonralar bildim ki, adı Zöhrab Gürcüpurdur. Baştdan yeni gəlmişdi. Sarı yük maşını var idi. Quruculuq cihadında qardaşım Seyid Qüdrətullahla bir yerdə işləmişdi. İnciləbdən öncə qardaşlarım Seyid Hişmətullah və Seyid Qüdrətullahla sinif yoldaşı olmuşdu. Dayım məni Şiyas tayfasına vermək üçün ona tapşırırdı. Anamın tayfasının qədim evləri Başta girəcəyində idi. Dehbozorgdan Başta qədər bütün yolda tıxac var idi. Həmin partlayışda 59 nəfər öldü, 37 nəfər isə yaralandı. Hətta bədən üzvlərini itirənlər də oldu.

Başta iki saata çatdıq. Bütün yolboyu zar-zar ağladım. Zöhrab mehriban insan idi, başımı sıgallayıb mənə təskinlik verməyə çalışırdı. Nə dediyini yaxşı xatırlamıram, amma heç bir sözü məni sakitləşdirmirdi. Mən ağlayanda o da özünü saxlaya bilməyib ağlayırdı.

İki ay öncə bacım Məhintacla kəndimizdən Başta getdiyim günü xatırladım. Sonuncu dəfə mayın ortalarında Başta getmişdim. Anam Məhintacla məni Başta dayımgilə göndərmişdi. Uşaqlar Dehbozorgdan Başta qədər piyada yeddi saata gedirdilər. Günortaya yaxın Berim körpüsünün yaxınlığındakı asfalt yola çatdıq. Ayaqlarımızın altı suluq bağlamışdı, daha yeriyə bilmirdim. Kətə kəndinə qədər maşınla getdik. Bərk susamışdım. Kətə kəndində bir evin qapısını döydük, özümüzü təqdim edib su istədik. Ənəyi seyidlərindən olan Seyid Rza Əbdüşahinin evi idi. Yoldaşı Bibi Məhtab Əhmədzadə qonaqpərvər və mehriban qadın idi. Uzaq qohum idik, amma bilmirdik. Bizə yemək verdi, məni və bacımı yolun kənarına gətirdi. Yolda gözləyəndə sarı bir ekskvator yanımızda dayandı. Qardaşım Seyid Nüsrətullah idi. Bir neçə ay idi Quruculuq cihadının sədri qardaşım Seyid Qüdrətullah ona ekskvatorla məhrum kəndlərə xidmət etməsini tapşırılmışdı. Onu görüb sevindik. Ekskvatordan düşüb bizi öpdü. Sonra ekskvatora minib çalovunu yerə yatırdı. Məhintacla ona minib Başta getdik. Başta girəcəyində Seyid Nüsrətullahdan ayrılıb dayımgilə yollandıq. Bu, qardaşım Nüsrətullahın bacım Məhintacla son görüşü oldu. Onda da Başta gedirdim, Məhintacın cəsədi isə Dehbozorgda hələ də torpağın üzərində qalmışdı. İki ay öncəki xatirələr yadıma düşəndə ağlamaya bilmirdim.

Zöhrab məni ana qohumlarıma təhvil verdi. Dayımgilə girəndə anamın Şiyas tayfasının qadınları məni görüb bərkdən ağlamağa başladılar. Ana babamın evində qadınların biri ağ deyir, digərləri də ucadan ağlayırdılar. Əgər babam sağ olsaydı, yeganə qızının və nəvələrinin ölümü ona çox ağır gələrdi. Babam Məşədi Bəhrüz Cahandidə əkinçi olmuşdu. Zəhmətkeş və əliaçıq adam imiş. O, 03.12.78 tarixində dünyasını dəyişmişdi. Vəfat edənə qədər yeganə qızı üçün əlindən gələni edirmiş.

Ana nənəm Şahbibi Məhəmmədi qızının və nəvələrinin ölüm xəbərini eşidəndən sonra psixoloji xəstəliyə düşər oldu, uzun illər bir küncdə oturub ağ deyirdi. Qonşular onun ağlamasına vərdiş etmişdilər. Həyatdan təcrid olunmuşdu, heç kimlə danışmır, ev işlərini görə bilmirdi. Onun göz yaşları Allahın rəhmətinə qovuşduğu zamana - 1988-ci ilin yanvarına qədər dayanmadı.

Anamdan sonra çox tək qaldım. Nə bibim vardı, nə də xalam. Nə ana babam sağ idi, nə də ata babam. Ata nənəmi də itirmişdim, yeganə doğma qardaşım Seyid Himmətullahı da.

Gecəni kənddə qalmış Ümidəli dayım anamın, bacımın və qardaşımın cəsədlərini Baştə gətirdi. Böyük qardaşım Seyid İnaşətullah kənddə dəfn olundu. Dayılarım hər üç cənazəni küsl üçün Baştın girişindəki suya apardılar. Şiyas tayfasının və Tolmovizi kəndinin qadınları və Baştə yaşayan digər qohumlarım ağlaya-ağlaya suya gəldilər. Baş vermiş böyük hadisəyə görə həmin gün əhalinin çoxu kənddə idi. Anamı, bacımı və qardaşımı son dəfə görmək üçün oraya getdim. Camaatın arasından çətinliklə keçib cənazələrə yaxınlaşdım. Məni tanıyanlar ailə üzvlərimi görməyimə kömək edirdilər. Kiçik olsam da, acı, dərdli və ağrılı görüş idi.

Həmin partlayışda iki nəfəri xilas etməkdən ötrü əlli yeddi insan həyatını itirdi. Hadisə belə baş vermişdi: Qaynaqçı İsgəndər İbrahimi Seyid Hüseyn Səccadi ilə birgə barıtları söndürməkdən ötrü evə girmişdi. Barıtlar Nəqliyyat nazirliyinin idi, yol çəkmək üçün kəndə gətirmişdilər. Barıt qazının təzyiqindən otağın qapısı bağlanmış, İsgəndərlə Seyid Hüseyn bayıra çıxma bilməmişdilər. Onlar qapını açma bilmədiklərinə görə kəndin kişi və qadınları onları xilas etməyə getmişdilər. Hərə bir iş görmüş; su gətirir, evin divarını yımağa cəhd edirmişlər. Kəndin kişi və qadınları otağın qapısını açıb İsgəndərlə Seyid Hüseyni xilas etməkdən ötrü fədakarcasına çalışmışlar. Lakin birdən bir ton dinamit partlamışdı.

Mən o yaşda ilk dəfə elə partlayış səsi ilə tanış oldum. O partlayış anamı, bacımı və iki qardaşımı məndən aldı. Partladıcı maddələrlə bağlı yaxşı xətirəm olmasa da, altı ildən sonra cəbhəyə gedəndə müxtəlif hərbi birləşmələr arasında Mina təmizləmə batalyonuna getdim, təxminən iki il orada barıtlarla, TNT ilə, fitillə, mina ilə, Banqalor torpedi ilə, fuqas bombası ilə işlədim. Hər güclü partlayış baş verəndə Dehbozorg partlayışının acı xətirələri yadıma düşürdü.

Üç gündən sonra Təkiyə kəndinin əhalisi bacılarım Pərvanə və Həngaməni atama təhvil verdilər. Atam Baştə gəlib bacılarımı dayılarıma tapşırırdı. Beşaylıq körpə olan Həngaməni saxlamaq çətin idi. Atam onu Yasuca aparıb Südəmər körpələr evinə verdi. Atam deyirdi: "Bir gecədə kəndin altı südəmər qadınını yuxudan oyatdım ki, Həngaməyə südə versinlər, amma heç birinin südü yox idi".

Həmin illərdə anam üçün çox darıxırdım. Baştə anama çox oxşayan bir qadın var idi. Adı Bibi Gövhər idi. Çox vaxt onu görəndə anam yadıma düşürdü. Bəzən bazara

On il öncə Dehbozorg hadisəsi baş verdi. O hadisə mənə çox ağır idi. Hər il bugünkü gündə o hadisənin xatirələri mənə əzab verir. Lakin görünür, bu il həmin gün barədə az düşünməli imişəm. Bu gün Allahın lütfünü hiss etdim. Allah istəyirdi ki, bu il Səddamın məktubu və əsirlərin azadlığının rəsmən elan olunması ilə məni sevindirsin, həyatımın ən pis gününü ən yaxşı gününə çevirsin. Allah istəyirdi ki, həmin acı hadisənin ildönümündən bir gün öncə ilk iranlı qrup azad

alış-verişə gələndə onu görmək üçün arxasınca gedirdim. Gözümü ona dikib baxanda acığına gəlmirdi. Qeyri-adi hərəkətlərimi görsə də, uşaq olduğumdan mənimlə işi yox idi. Anama çox oxşadığını biləndən sonra isə hər dəfə məni görəndə narahət olurdu.

Böyüyəndən sonra daha çox darıxmağa başladım. Anamın, bacımın və qardaşımın heç bir şəkli olmadığına görə əzab çəkirdim. 1987-ci ilin mayında qərb cəbhəsində yaralananda bir neçə gün Tehranda böyük dayım Məhəmmədəligildə qaldım. Ailə üzvlərimin şəklinin olmaması məndə bir kompleksə çevrilmişdi. Ötən illərə aid qohumlarımın bütün şəkilləri arasında anamın, bacımın və qardaşımın hətta bir şəkli də yox idi. Yavaş-yavaş üzləri də yadımdan çıxırdı. Bəzən onları beynimdə təsəvvür edə bilmirdim. Yuxuda görəndə isə yadımda qalırdı. Məhəmmədəli dayımdan soruşdum: "Dayı can, o vaxt sənin fotoaparətin var idi, nə üçün yeganə bacımın və bacın uşaqlarının bir şəklini də çəkməmişən? O dövrdə atanın, ananın və digər qohumlarının nə qədər şəklini çəkmişən, nə olardı ki, mənim anamın, bacımın və qardaşımın da bir dəfə şəklini çəkərdin!" Dayım duyğusal adam idi, inqilabdan öncə Amerikada təhsil almışdı. Ağlayıb dedi: "Əzizim, mən haradan biləydim ki, bacımı və bacım uşaqlarını itirəcəyəm?!" Dedim: "Dayı can, onların şəklinin olmaması məndə kompleksə çevrilib". Dayımın yoldaşı Nahid xanım deyirdi: "O partlayışdan illər ötsə də, indi də dayın çox vaxt axşamlar balkona çıxıb anan və uşaqları üçün saatlarla ağlayır".

Dehbozorg hadisəsindən sonra dayılarım məni cəbhəyə getməyə qoymurdular. Ümidəli dayım həmişə deyirdi: "Yaxınlarından dördünü itirmisən, evdə qal və iki bacına bax".

Bir müddət İran xəbərlərinin əsas mövzusu Dehbozorg partlayışı oldu. Ölkədə üç gün matəm elan olundu, Tehranın böyük bazarı tətıl edildi. Ayətullah Dehdəşti İmam Xomeyni tərəfindən kəndimizə gəldi. SSRİ-nin sabiq rəhbəri Leonid Brejnev İmam Xomeyniyə başsağlığı verdi. Əksər ölkələrin başçıları İran dövlətinə başsağlığı verdilər. Ozamankı Baş nazir Şəhid Rəcai imama belə başsağlığı vermişdi:

Ümmət imamı və İslam inqilabının rəhbəri həzrət İmam Xomeyni!

Gəcşaranda bəzi həmvətənlərimizin ölümü ilə nəticələnən kədərli partlayışla bağlı dövrün imamının hüzuruna və inqilab rəhbərinə başsağlığı verirəm. Ümidvaram ki, belə hadisələr bizim ümmətimizin inqilabi hərəkətinin təkamülü istiqamətində bir sınaq olacaq. Allah-Taaladan bizə bu böyük ilahi sınaqdan başıuca çıxmağa yardım etməsini diləyirəm.

Baş nazir Məhəmmədəli Rəcai

Keyhan qəzeti

olub vətənə qayıtsın, mən sevinib həmin hadisə barədə fikirləşməyim və ya az fikirləşim. Doğrusu, azadlıqdan başqa heç bir xəbər mənə həmin günü şirinləşdirə bilməzdi. Mən Allahın bu lütfünü bütün vücudumla hiss etdim. O qədər sevinirdim ki, Dehbozorg hadisəsi barədə fikirləşməməyə çalışdım. Tikrit zindanından və Vəlidin şəridən qurtulmaq üzrə olduğumu hiss edirdim.

Bazar ertəsi, 20 avqust 1990

Düşərgənin komandiri Kapitan Abbas Siyasi işlər üzrə müavini ilə birgə düşərgəyə girdi. Əsirlərə həyətə toplaşmaq əmr olundu. Hamı yığışandan sonra kapitan danışımağa başladı. Sözləri məqsədyönlü idi. Bəzi sözləri hansı üzlə danışdığını bilmirdim. O, əsirlərə deyirdi ki, İranda İraq düşərgələrində baş verənlər haqda danışmasınlar.

- Əsirlik xatirələrini danışmaqla ailə üzvlərinizi narahat etməyin. Qohum və dostlarınıza düşərgələrdə nə baş verdiyini danışmaq əvəzinə həyatınızı qurmaq haqda fikirləşin, gözəl yaşayın. Hər nə olubsa, artıq keçmişdə qalıb. Keçmiş unudub tarixə tapşırmaq lazımdır. Müharibə xatirələrinin yaxşısı da pisdir. Müharibə xatirələri acıdır, həyatınızı acı etməyin...

Kapitan Abbas sözlərini bu cümlə ilə bitirdi: "Sizdən istəyirəm ki, zindan dövrünün bütün acı xatirələrini bu düşərgədə basdırıb ölkənizə qayidasınız".

Bu iş hamıdan çox mənə çətin idi. Bu günə qədər əsirliyin unudulmaz xatirələrini kodlarla qeyd etmişdim. Xatirələrimi digərlərinə asanlıqla danışa bilmək üçün gündəliyimi yadigar saxlamaq istəyirdim. Ondan sonra Siyasi işlər üzrə müavini dedi: "Biz qardaş! Bu müharibəyə bizi amerikalılar məcbur etdilər. Biz bunun bədəlini çox ağır ödədik!"

Çərşənbə axşamı, 21 avqust 1990

Əsirlərin birinin çəkdiyi karikatur Kapitan Abbasın əmrinin əksinə olaraq, iraqılıların kabeldən istifadə etmələrinə səbəb oldu. Səddam cənab Həşimi Rəfəncaniyə məktub yazaraq 1975-ci il Əlcəzair müqaviləsini rəsmən tanıdığını bildirəndən sonra bir karikatur yataqxanada yenidən işgəncə ab-havası yaratdı. Əli Səadət deyirdi ki, onu Məsud Şəfaət çəkib. Məsud karikaturu sement paketinin üzərinə çəkmiş, nəzarətçiləri nahaq yerə əsəbiləşdirmişdi.

Karikaturun sol tərəfində Səddam uzağı vuran bir topa söykənmişdi, ABŞ və SSRİ-nin dövlət başçıları, habelə Məlik Fəhd, Hüsnü Mübarək, Kral Hüseyin kimi bəzi ərəb ölkələrinin başçıları da arxasında dayanmışdılar. O, 1975-ci il Əlcəzair müqaviləsini cırmışdı. Səddamın şəklinin altından yazılmışdı: "1980: 1975-ci il Əlcəzair müqaviləsini qəbul etmirəm, Xuzistanı və Ərəb çayını üç günə İrandan alacağam!" Karikaturun sağ tərəfində cənab Haşimi Rəfsəncani bir divana uzanıb əlini irəli uzatmışdı, əlində Əlcəzair müqaviləsi olan Səddam da cənab Rəfsəncaninin əlini öpürdü. Karikaturun bu hissəsinin altından yazılmışdı: "1990: On ildən sonra Səddam deyir: "Cənab Rəfsəncani, bağışlayın, 1980-ci ildə bir qələt elədim, nadan idim, bilmədən bu müqaviləni cırdım. Reyqan məni aldatdı. Bu çox-çox yaxşı müqavilədir, onu qəbul edirəm. Onu yapışdırıb yenidən imzaladım, əlini öpərək sənə təqdim edirəm".

Casus və satqınların hansısa bunu nəzarətçilərə çatdırmışdı. İraqlılar Məsudun çantasını axtardılar və ədyalının arasından karikaturu tapdılar. Səd tərcüməçiyə dedi ki, karikaturun altından yazılmış cümlələri dəqiq şəkildə tərcümə etsin. Fəzil də qorxu içində tərcümə etdi. İraqlılar çox qəzəblənib kabel və təpik zərbələri ilə Məsudu döyməyə başladılar. Səd də çox hirsələnmişdi.

Məsud Şəfaətin döyülməsi mənim kabel və dəyənəklə bağlı son xatirəm oldu.

Şənbə, 25 avqust 1990

Yataqxananın qapısının ağzında Həkim Xələfian uşaqlara əl-Qadisiyyə qəzetini tərcümə edirdi. İraq qəzetlərinin əsas mövzusu Küveytin işğalı idi. Bir neçə gün öncəki manşet belə idi: "Küveyt İraqın övladı idi. Bu övlad anasının ağışına qayıtdı". İraqın Küveyti işğal etdiyi 2 avqustdan sonra orada nələr baş verdiyini bilmək istəyirdim. Həkimdən xahiş etdim ki, əl-Ənbar universitetinin rektoru Doktor Əldürrəhman Əbdülkərim əl-Aninin məqaləsini tərcümə etsin. O, Səddamın mədhinə və işğalçı düşüncələrlə çox yazırdı.

Bu gün İraq qəzetləri Küveytdə bəzi yer adlarının dəyişdirilməsindən yazmışdılar. Xatırladığım qədərincə, Küveytin əl-Şüyux limanının adını əl-Rəşid limanı, əl-Dövlə məscidinin adını Səddam məscidi, Abdullah Salim liseyinin adını da Səddam liseyi qoymuşdular. Onların bu işi Xürrəmşəhrin adını dəyişib Mühəmmərə,

Süsəngirdin adını Xəfaciyyə və Əhvazın adını Nasiriyyə qoyduqları dövrü xatırladırdı.

Bazar ertəsi, 27 avqust 1990

Günortadan öncə yaralıları həyətə topladılar. Nəzarətçilər dedilər: "Əlilləri hamıdan tez azad edəcəklər". Sevinib dostlarımla sağollaşdım. Avtobusa minəndə son dəfə düşərgənin həyətinə baxdım. Bütün xatirələrim gözlərim önündən keçirdi. Orada çox əzab çəksəm də, ona xüsusi şəkildə bağlanmışdım. Darıxırdım, qapı-divarına, torpaq yerinə adət etmişdim. Bilirdim ki, ayrılıqdan sonra əsirlərin çoxunu bir də görməyəcəyəm. İraqlılar yaralı əsirləri sağlam əsirlərdən ayırmaq istəyirdilər ki, ictimai rəy tərəfindən az qınansınlar. Onlar istəmirdilər ki, dünya mediası bədən üzvləri kəsilmiş əsirlərin Tikritin məxfi düşərgələrində sağlam əsirlərlə birgə saxlandığından yazsınlar.

Bir müddət öncədən 400-dən artıq əsirin ad-soyadını çəliyimin borusuna yerləşdirmişdim. Azadlığa çıxan kimi adlarını İranın Qırmızı Xaç Cəmiyyətinə verməli olduğum əsirlər isə məndən qabaq azadlığa çıxdılar.

Avtobuslar Səlahəddin qarnizonundan çıxdı. Ömrümün ən yaxşı anlarını yaşayırdım.

Bəzi nəzarətçilər uşaqlardan halallıq istədilər. Sami, Əli Carullah və doktor Müəyyid bizi göz yaşları ilə yola saldılar. Ən yaxşı əl işlərimdən birini doktor Müəyyidə yadigar verdim. Nəzarətçilər arasında Vəlid verdiyi işgəncələrdən ötrü könlümü almağa çalışmadı, bunu istəmədi. Avtobus Səlahəddin qarnizonunun nəzarət-buraxılış məntəqəsini arxada qoydu. Tikritdən çıxanda iki il öncəni düşünürdüm. Bizi həmin yolla düşərgəyə gətirmişdilər. Tikritin cənubunda Əhli-beyt imamları olan həzrət İmam Əliyyə-nəqinin (ə) və İmam Həsən Əsgərinin (ə) məqbərələrini görəndə gözlərim yaşardı. Bu iki əziz imamımızı ziyarət etməyə icazə vermələrini çox istəyirdik.

On üçüncü fəsil:

17 Temmuz hospitalı, Rəmədi

Bazar ertəsi, 27 avqust 1990 - 17 Temmuz hospitalı, Rəmədi

Axşama yaxın avtobus 17 Temmuz hospitalına girdi. Bu hospital Əl-Ənbar vilayətinin mərkəzi olan Rəmədinin Həbbaniyyə bölgəsində yerləşirdi. Əl-Ənbarın adını eşidəndə Hamid, General Salah Qazi, Hacı Sədullah və İmam Əlinin 27-ci xütbəsi yadıma düşürdü.

Bizi hospitalın içində böyük bir zala apardılar. Tikrit düşərgələrinin digər yaralı və əlilləri də orada idilər.

Ac-susuz idik. Nəzarətçilərin rəftarı pis deyildi. Palatada televizor vardı. Uşaqlar gec yatırdılar. Gecə Cəfər Dövlətimüqəddəm çıxışının mətnini hazırlayırdı. Cəfər dedi: "Azadlığa çıxandan sonra Zəbulda cümə namazı xütbələrindən öncə çıxış edəcəyəm".

Cəfərin zərif və fədakar xarakterləri var idi. O dedi: "Zəbul əhalisinə Şələmçədə nə baş verdiyini, Qasim Mirhüseyninin ruhunun zahidanlı uşaqlardan razı qaldığını, Xomeynisiz İranın bizə zindan olduğunu söyləyəcəyəm. Kaş imam sağ olub bizim qayıtmağımızı görəydi!"

Mən də qərara gəldim ki, azadlığa çıxan kimi şəhərimizin məscidlərindən birinə gedib İraqın məxfi düşərgələrində başımıza gələnləri danışım.

Çərşənbə, 29 avqust 1990

Bu gün səhər çağı kapitan rütbəli bir zabit içəri girdi. Bizim ad-soyadımızı qeyd edəndən sonra dedi: "Bugün-sabah Qırmızı Xaç Cəmiyyətindən gələcəklər. Siz Tikritdə sağlam əsirlərlə bir yerdə qaldığınızı deməməlisiniz!" Mən soruşdum: "Bəs harada saxlandığınızı deyək?"

– Deyin ki, bu hospitalda qalırdıq.

Məhəmmədkazim Babayi dedi: "Ağam, sizə bir söz deyim: Yalan binasının dirəkləri çox zəifdir, tez uçur!"

Cümə axşamı, 30 avqust 1990

Bu gün Küveyt müharibəsində yaralanmış bəzi İraq hərbiçilərini 17 Temmuz hospitalına gətirdilər. Deyəsən küveytli gənclər müqavimət hərəkatı və iraqılara qarşı küçə hücumları təşkil etmişdilər. Bizim şöbənin Şəban adlı nəzarətçisi deyirdi ki, bunlar Küveytin Cabiriyyə bölgəsində yaralanmışlar. Günortadan sonra əl-Sövrə qəzetində Küveytin on doqquzuncu vilayət kimi İraq ərazisinə qatıldığı yeni xəritəni gördüm. Bu xəritədə Küveyt on doqquzuncu vilayət idi, amma şimalındakı Vərbə və Bubiyan kimi bölgələr Bəsrə vilayətinə əlavə olunmuşdu.

Nəzarətçi Şəbana dedim: "Küveytli gənclər bu xəritələri görüb sizinlə vuruşmağa başlamışlar".

Şənbə, 1 sentyabr 1990

Səbirsizliklə azad olunmağımızı gözləyirdim. Saatlar keçmək bilmirdi. Günlər əvvəlkindən daha ağır ötürdü. İraqlılar isə bugün-sabah edirdilər. Hər gün hər iki ölkədən təxminən min əsir dəyişdirilirdi. Günortadan öncə 10-12 gün qabaq İrandan azad edilmiş bir iraqılı əsir hospitala gəlmişdi. Farsca sərbəst danışdı, yalnız bəzi sözləri tələffüz etməyə çətinlik çəkirdi. Adı Əmcəd idi. Ortaboylu və qarabuğdayı idi. İranda yaxşı yaşadığı görkəmindən bilinirdi. Əsirləri dəyişdirəndə iranlıların verdiyi sürməyi rəngli kostyum əynində idi. Axşamlar İraq televiziyasından əsirlərin dəyişdirilməsinə baxırdıq. İranlılar iraqılı əsirlərə kostyum və yaraşığı köynək vermişdilər. İraqlılar isə iranlı əsirlərə anbarlarında toz basmış torpaq rəngli qısaqol hərbi geyim.

Əmcəd əsirlikdən öncə bu hospitalda işləyirmiş. İndi əvvəlki iş yerinə baş çəkməyə gəlmişdi. Hospitala girəndə həmkarları ona iranlı əsirlərin burada olduqlarını söyləmişdilər.

Yanıma gəldi. İranda əsir olduğunu deyəndə vətən qoxusunu duydum. Əmcəd dedi: "Burada olduğunuzu öyrənəndə sizə baş çəkməyə və İrandan danışmağa gəldim". O, İrandan öncə bizə 17 Temmuz hospitalından danışdı. 1980-ci ilin sentyabrından bu hospitalda çalışmış qədim dostlarının çoxu ölmüşdü, bir qismi təqaüdə çıxmış, bəziləri də iş yerlərini dəyişmişdilər. Onun qədim dostlarından barmaq sayı adam qalmışdı. Hərə ondan bir şey soruşurdu. Hamı İran xəbərlərini öyrənmək istəyirdi.

O, Xürrəmşəhrin azadlığı zamanı iranlılara əsir düşmüşdü. Həkim köməkçisi imiş və İraqın üçüncü zirehli diviziyasının 44-cü briqadasında xidmət edirmiş. Müharibənin əvvəllərində 17 Temmuz hospitalının işçilərindən bir qismi ön xəttə göndərilmiş, o da 44-cü zirehli briqadaya düşmüşdü. İmam Xomeynini böyük rəhbər sanaraq onu sevdiyini bildirirdi. Hacı Hüseyin Şükri və Seyid Məhəmməd Şəfaətməneş onun İran haqda daha çox danışmasını istəyirdilər. İranlı məmurların çoxunun adını bilirdi. O, Mürtəza Sərhəngi adlı bir jurnalisti tanıyırdı, amma adı ilə yox. Deyəsən bu jurnalist 1983-cü ildə bir qrup həmkarı ilə birgə onların düşərgəsinə getmişdi. O deyirdi: "İraqlılar ona hər şeyi danışdılar".

Məqsədini anlamadım. Soyadını deyəndə elə bildim ki, iraqlı əsirlər hər şeyi bir iranlı polkovnikə danışılar.¹ Azadlığa çıxandan sonra öyrəndim ki, məqsədi cənab Sərhəngi imiş.

Ətrafına baxdı, iraqlıları görməyib dedi: "Biz Xürrəmşəhrdə siz iranlılara çox zülm etdik. Bizim əsirlərimiz düşərgədə bəəsçilərin Xürrəmşəhr, Hüveyzə və Süsəngirddəki müharibə cinayətləri haqda sizin jurnalistə çox şey söylədilər. Əlbəttə, mən tibb bölüyündə xidmət edirdim. Mühasirəyə düşdük, sonra isə əsir tutdular. Bəəsçilərin cinayətində həqiqətən əlim olmayıb. Düşərgədə də məndən bir şey soruşmadılar, amma dostlarım qorxmadan hər şeyi dedilər. Bir neçə gün öncə azadlığa çıxanda bəəsçilər müsahibə verənlərin hamısını satdılar. Danışanları istixbarata apardılar. Karantində olan istixbarət məmuru təhdidlə dedi ki, onların azadlığa çıxdığını heç kim bilməsin!"

Onlara nə edəcəklərini soruşanda dedi: "Allah bilir!" Sonra əlavə etdi: "İstixbarət zabiti dedi ki, qohumları sizdən onları soruşsalar, xəbərsiz olduğunuzu deyin". Sonralar eşitdim ki, Səddam İranda müsahibə verib iranlı məcusilər qarşısında onların heysiyyəti ilə oynayan əsirləri cəzalandıracağını söyləyibmiş. Ona dedim: "Müsahibə zamanı həqiqəti söylədiklərinə görə peşman deyildilər? Demirdilər ki, kaş heç nə deməyəydik və rahatca evimizə gedəydik, istixbaratın da bizimlə işi olmaydı?"

Bir qədər dayanıb dərin bir ah çəkdi və dedi: "İranda olduğumuz bu bir neçə ildə çox məsələ bizə aydın oldu. Bizim əsirlərimiz həqiqəti söylədiklərinə görə peşman deyildilər. Bəzən adamı həqiqəti söylədiyinə görə öldürürlər, həbs edirlər, döyürlər... Ən azı, İraqda

¹ "Sərhəng" sözü farsca polkovnik deməkdir. (müt.)

belədir. İraq tarixində belə şeylər çox olub. Mühüm odur ki, biz sizin haqlı olduğunuzu başa düşdük".

Əmcəd sözüünə əlavə etdi: "Biz əsir düşəndə iki bəəsçi yaralanmışdı. Çox qan itirmişdilər. Özləri onlara qan köçürməyə icazə vermədilər. Deyirdilər ki, biz ölsək də məcusilərin qanını bədənimizə köçürmərik. Həmin bəəsçilərin birini Hişmətiyyə düşərgəsində gördüm. Mənə dedi: "Əmcəd, bu iranlılar İraqda təbliğ olunduğu kimi deyillər. Çox yaxşı adamlardır".

Sanki bir iranlı əsirlə danışırıdım. Bizə and verdi ki, İraqda olduğumuz müddətdə, xüsusən də hospitalın işçilərinə bir söz deməyək. Əmcəd iranlıları sədaqətli və sirr saxlayan adamlar bilir, bizə inanırdı. O dedi: "İranlı olduğunuz üçün bu sözləri sizə deyirəm. Əgər iraclı olsaydınız, sizə inanmazdım".

Onun dediyinə görə, istixbaratın karantinində məmurlar 1983-cü ildə Tehran xiyabanlarında Səddam əleyhinə yürüşdə şüar vermiş iraclı əsirləri axtarırdılar. İraqlılar oğünkü nümayişdə çəkilmiş filmlərdən bəzi əsirləri tanıyıb istixbarata aparmışdılar. Əmcəd dedi: "İraqa girəndə zabitlər dedilər ki, sizin bəziləriniz İranda İraqın və cənab prezident Səddamın heysiyyəti ilə oynayınlar. Bəziləri də həmin illərdə Tehranın cümə namazında iştirak etmiş əsirləri axtarırdılar".

Danışanda özünü saxlaya bilməyib ağlayırdı. İraqlı əsirlərin İrandakı vəziyyəti barədə soruşanda dedi: "Sizdən İran ətri gəlir. İrana darıxıram. İraqda olanda İranın qədrini daha yaxşı bilirəm". Ondan soruşdum: "İranda sizi incitmirdilər?" Dedi: "Bunu nə üçün soruşursan?"

– Məqsədim var.

– Allah şahiddir ki, İran bizim üçün İraqdan yaxşı idi. Əsirlərin çoxu sığınacaq alıb İranda qaldı. Əgər bu illərdə darıxmış olmasaydım, mən də İranda qalardım.

– Sən Allah, bu sözləri buradakı nəzarətçilərə də de. Bunlar həmişə deyirlər ki, siz İranda bizim əsirləri incidirsiniz, onlara yeməyə ot verirsiniz.

Bazar ertəsi, 3 sentyabr 1990

Günortadan öncə digər düşərgələrin yaralılarını da gətirdilər. Lətif Dehqan da onların arasında idi. Çox sevindim. Ona yaxınlaşıb qucaqladım, onu görmədiyim iki ilə görə çoxlu öpdüm. Onu gördüyümə inanmırdım. Əl-Rəşid hospitalındakı xeyirxah nəsihətlərini

unutmamışdım. Lətif Səddamın bir cümləsini mənə tərcümə etdi: "Biz İrənla müharibəyə hazırıq. İraq öz hakimiyyətini və şərəfini qorumağa hazırdır!"

Bu cümlə əl-Qadisiyyə qəzetinin birinci səhifəsinə yazılmışdı. Qəzet ötən illərə aid idi. İraqlılar günəş işığının qarşısını almaq üçün onu pəncərənin şüşəsinə yapışdırmışdılar. Səddamın cümləsini qeyd etdim. Cümlə 1980-ci ilin aprel ayına aid idi. Əl-Meymunədəki dördüncü korpusda divara yazılmış bir cümləni də xatırladım: "Şərəfindən ötrü vuruşan adam şan-şöhrətə layiqdir!"

Lətif bu cümləni tərcümə edəndə dedim: "Lətif, daha azadlığa çıxırıq. Bu irəqlilərə de ki, məgər sizin şərəfinizə və hakimiyyətinizə təcavüz edən olmuşdumu?!"

Mənə dedi: "Seyid, əl-Rəşid hospitalındakı kimi bizə başağrısı yaratma, macərəçiliq eləmə. Orada da Ahəngərəndan oxuyub mənə işə saldı. Sən Allah, bu bir neçə günü sakit qal, qoy azad olaq və şərlərindən qurtulaq!"

Nəzarətçilərdən Ənvər Əlavi bizimlə dost oldu, iki-üç nəfərin ünvanını yazdı. Kutdan idi. Deyirdi ki, əmim oğlu Səmir pilotdur, dəfələrlə Əhvazı və Dezfulu bombalayıb. Lakin 1986-cı ildə bir avtomobil qəzasında yoldaşını və oğlunu itirəndən sonra deyibmiş: "Bu qəza Allahın intiqamı idi!" Etiraf edirmiş ki, mən Xuzistanın mülki əhalisindən çoxlu günahsızın qanını tökmüşəm.

Axşam İraq televiziyasında iki ölkənin əsirlərinin dəyişdirilməsinə baxırdıq. Mülhəq düşərgəsində olduğu kimi, orada da nəzarətçilər əsirlərin televizorundan istifadə edirdilər. Televiziya irəqli əsirləri göstərəndə onlar sevinmir, ürəklərindəkini bizdən gizlədə də bilmirdilər. Biri dedi: "İrənliqlər irəqli əsirləri mollaya çeviriblər".

Səddam irəqli əsirlər barədə atom bombaları ifadəsini işlətmışdi. İraqlı əsirlərin hamısı əyinlərinə ağı ruhani köynəyi geyinmişdi. Bəziləri ən yuxarıdakı düymələrini də bağlamışdılar. Hospitalın nəzarətçiləri əsirlərinin belə geyiminə görə narahat idilər. Bilirdilər ki, irənliqlər irəqli əsirlərə yaxşı qulluq ediblər. Nəzarətçilərin birinə dedim: "Allaha şükür, biz o qədər haqlı idik ki, sizin əsirlərin fikirlərini dəyişə bildik, amma siz və Xalq Mücahidləri Təşkilatı bizim fikirlərimizi dəyişdirə bilmədiniz".

Məhəmmədkazim dedi: "Bunun özü çox böyük nailiyyətdir ki, nəhayət bizim adamyeyən yox, müsəlman olduğumuzu, irənli keşikçilərin də buynuzunun olmadığını başa düşdünüz!"

On dördüncü fəsil:

13 Saylı düşərgə, Rəmədi

Şənbə, 8 sentyabr 1990 - 13 Saylı düşərgə, Rəmədi

Günorta yeməyini yeyəndən sonra Baş nəzarətçinin əmri ilə hospitalın həyətinə toplaşdıq. Təxminən bir saat maşın gözlədik. Ənvər Əlavi İrana gəlməyi çox istəyirdi. Bizə çox hörmət edirdi. Əxlaqlı insan təsiri bağışlayırdı. Bir neçə gün öncə pilot olmuş əmisi oğlu Səmirlə görüşmüşdü. Deyirdi ki, əmim oğlu çox vicdan əzabı çəkir.

- Sizin pilotların birini bu hospitala gətirmişdilər. Ağır yaralanmışdı. O, əl-İmarədən Tənuməyə gedən körpünü bombalamalı imiş, lakin həmin vaxt üstündən bir avtobus keçdiyinə görə körpünü bombalamayıb. O, avtobus keçib getsin deyə qabaqdan bir dövrə vurub qayıdanda İraq zenitləri tərəfindən vurulub. Pilot çətilə yerə enib. Camaat da üstünə cumub onu möhkəm döymüşdü.

Ənvərin gözləri yaşardı və əlavə etdi: "Bu pilotun insanlığı var. Siz vuruşarkən də insaniyyətlə vuruşurdunuz. Sizin döyüşçünüz su içdiklərinə görə iraqlıları arxadan vurmamışdı".

Günortadan sonra bizi Rəmədinin 13 saylı düşərgəsinə apardılar. Rəmədi düşərgəsindəki əsirlər iki-üç həftə öncə azadlığa çıxmışdılar, düşərgə boşalmışdı. Əsir mübadiləsinin başlanmasından 22 gün ötürdü. Hər gün təxminən min əsir azad edilirdi. Hövsələmiz tükənirdi. Azadlığa çıxmaqdan ötrü saniyələri sayırdıq. On üç gün öncə bizi Tikritdən gətirəndə ertəsi gün azad olunacağımızı söyləmişdilər. Günlər digər əsarət günlərindən çox gec və ağır keçirdi.

Günortadan sonra Qırmızı Xaç Cəmiyyətinin nümayəndələrinin bizim adlarımızı yazacaqlarını eşitdik. Azadlığa bir neçə gün qalmış Qırmızı Xaç Cəmiyyətinin bizi qeydiyyatı almaı heç bir işə yaramırdı. Tikritdəki qeydiyyatızsız əsirlər müharibə əsirləri hüquqlarına malik deyildilər. Tikrit düşərgələrində çoxları şəhid oldular, Qırmızı xaçın onlardan xəbəri də olmadı. Nümayəndələr düşərgəyə girəndə Məhəmmədkazim Babayi onları qarşılayıb Şəhriyarın şeirini oxudu:

Gəlmisən, canım sənə qurban ola, indi niyə?
Düşmüşəm əldən daha, ey bivəfa, indi niyə?
Nuşdarusən, fəqət Səhrab ölüb, gec gəlmisən!

Eyləməz təsir ona heç bir dəvə, indi niyə?¹

Tikritdəki 20 mindən çox əsir qeydiyyatı düşməmişdi. Azadlığa bir neçə gün qalmış onların adlarını yazdılar. Qırmızı Xaç Cəmiyyəti bizi bu gün rəsmi şəkildə müharibə əsirləri siyahısına saldı. Qırmızı Xaç Cəmiyyəti təqsirsiz olmasa da, əslində, Bəəs rejimi heç bir şəraitdə düşərgələrin qapılarını onlara açmamışdı.

Qırmızı Xaç Cəmiyyətinin nümayəndələri gəlməzdən öncə düşərgənin hərbiçiləri bizi hədələyib tapşırıdılar ki, düşərgənin acınacaqlı vəziyyəti və orada can verənlər barədə bir söz deməyə. Onlar dedilər: "Bu nümayəndələr gedəcəklər, amma biz burada qalacağıq. Əgər bir söz desəniz, sizi İrana getməyə qoymayacağıq".

Məsləhətləşib razılaşıdı ki, iraclılar nə desələr, göz və qulaqlarımızı bağlayıb qəbul edək və heç bir problem yaratmayaq.

Qırmızı Xaç Cəmiyyətinin nümayəndələri bədən üzvləri kəsilmiş əsirləri görüb təəccübləndilər və bizim vəziyyətimiz haqda iraclılardan açıqlama istədilər. Zabitlər qarışıq cavablar verdilər.

Zabit və nəzarətçilər nümayəndələri bir an da tək buraxmırdılar, diqqətlə göz qoyurdular ki, İraq dövləti əleyhinə bir söz deməyə. Bu müddətdə başımıza gələnər haqda Qırmızı Xaç Cəmiyyətinin sədrinə bir məktub yazmaq üçün fürsət axtarırdım. Ümidvar idim ki, faydalı olar və bədən üzvü kəsilmiş bir iranlı əsir tərəfindən yazılmış məktub olaraq, bir sənəd kimi Beynəlxalq Qırmızı Xaç Cəmiyyətində saxlanar.

Bazar günü, 9 sentyabr 1990

13 Saylı Rəmədi düşərgəsində Məcnun adasında əsir düşənlər saxlanırdılar. Düşərgənin rəngi qaçmış divarları əsirlərin əyri-üyrü yazıları, adları, əsirlik tarixləri və şəhər adları ilə dolu idi. Xəndək yolunda əsir düşmüş dostlarım və döyüş yoldaşlarım orada olmuşdular. Səliqəli düşərgə idi, Beynəlxalq Qırmızı Xaç Cəmiyyəti tərəfindən idarə olunmuşdu. Uşaqların bəxti gətirmiş və Qırmızı xaç tərəfindən qeydiyyatı alınmışdılar.

Kameraların divarlarında bəzi dostlarımın və yerlilərimin adlarını oxudum. Zaman necə də tez ötmüş, Xəndək qəhrəmanlığı sanki dünən baş vermişdi.

¹ Tərcümə şair Ə. Hüseyninindir. (müt.)

Axşam nəzarətçilərin birindən kağız və qələm istədim. Bir qədər sonra gəlib mənə qələm və bir neçə vərəq kağız verdi. Qırmızı Xaç Cəmiyyətinin sədrinə məktub yazmaq istəyirdim. İngiliscə yaxşı bilən uşaqların birinə dedim: "Bu nümayəndələrdən Qırmızı Xaç Cəmiyyətinin sədrinin kim olduğunu soruşmaq üçün nə deməliyəm?" Mənə dedi: "Belə deməlisən: Who is the head of red cross?"

Bazar ertəsi, 10 sentyabr 1990

Axşam düşərgəyə gələn Qırmızı xaç nümayəndələrinin birindən soruşdum: "Beynəlxalq Qırmızı Xaç Cəmiyyətinin sədri kimdir?"

Həmin nümayəndə İsveçdən idi. Mənə dedi: "Sədr cənab Kornelio Sommaruqadır".

Axşam Məhəmmədkazim Babayinin və Lətif Dehqanın köməyi ilə nəzarətçilərdən gizli şəkildə cənab Sommaruqaya məktub yazmağa başladım. Bununla onlara qeydiyyatsız əsirlərin məzlum harayını çatdırmaq istəyirdim. Yadımda qaldığı qədər məktubun mətni belə idi:

Beynəlxalq Qırmızı Xaç Cəmiyyətinin sədri

Cənab Kornelio Sommaruqa!

Salam.

Bu məktub bu günə qədər Tikrit düşərgələrində sizi gözləyən bir neçə yaralı iranlı əsirin səsidir. Bizim məşhur şairimiz Şəhriyarın dediyi kimi, gəlmisən, canım sənə qurban ola, indi niyə? Sizin cəmiyyət Allahdan sonra müharibə əsirlərinin yeganə köməkçisi idi. Lakin siz dünyanın müharibə əsirləri arasında bizim səsimizi heç vaxt eşitmədiniz. Çünki iranlı idik və ölkəmizi sizin ərbablarınızdan müdafiə etmişdik. Siz irandakı iraqlı əsirləri çox müdafiə edirdiniz ki, birdən yeməkləri keyfiyyətsiz olar. İraqlılar isə bizə deyirdilər ki, sizə yalnız ölməməyiniz üçün yemək veririk. Biz yalnız nəfəs ala bilirdik...

Sizin iraqlı əsirləri necə müdafiə etməyiniz dünyanın qulağını kar edirdi. Kaş bizi də adam hesab edəydiniz! Biz bəəscilərdən sizə şikayət edirik. Amma sizdən kimə şikayət etməli olduğumuzu bilmirik. Biz sizdən Ədalətli Allaha şikayət edirik. Bəəscilərdən şikayət etsək də sizin onlarla işiniz olmaz.

Cənab Kornelio Sommaruqa!

Zindanın divarları arxasında ən dəyərsiz şey insanlıq və insan canı idi. Yalnız 16 sayılı Tikrit düşərgəsində 85-dən çox günahsız əsir qan ishalı və digər naməlum xəstəliklərdən qürbətdə həyatla vidalaşdılar, ailələrinin onlardan hələ də xəbərləri yoxdur. Biz Əlişah Avəridə,

Məhəmməd Bexerəd, Hüseyn Mərvani, Əli Ləşkəri, Məhəmməd Sabiri və Dehqan Mənşadi kimi əsirlərin qanından ötrü kimin cavab verməli olduğunu bilmirik. İraq zindanlarında həyatı bizə asanlaşdıran amil Allaha iman, uşaqların dözümlü və müqaviməti idi.

İndi müharibə əsirlərinin adlarını yazırsınız və iraclılar hamını sizə göstərməyə məcburdurlar. Bəs nə üçün soruşmursunuz ki, İlamdan 70 yaşlı mülki qoca olan maldar İbrahim əminin və Əmir adlı doqquz yaşlı bir uşağın Tikritdə hərbi əsirlər düşərgəsində nə işi var? Axı indi İraq dövlətindən hesab soruşa bilərsiniz. Nə üçün bu işi görmürsünüz? Əlbəttə, aydın məsələdir ki, ərbablarınız istəməzlər.

Cənab Kornelio Sommaruqa!

Bu bir neçə ildə müxtəlif yerlərdə dəfələrlə iraclı şiə qardaşların dilindən də eşitdik ki, Bəəs partiyasının hərbi çevrilişindən və Səddamın hakimiyyətə gəlməsindən sonra bu rejim İraq şiələrini ən ağır işgəncələrlə qətlə yetirib, zindanlardan canını qurtaranlar da fiziki və psixoloji işgəncələr nəticəsində danışma, eşitmə və görmə qabiliyyətlərini itirmiş, psixoloji xəstəliklərə tutulmuşlar. Bilirsinizmi ki, Bəəs partiyası Səddamın müxaliflərini casus olduqlarını radiodan etiraf etməyə məcbur edir, sonra da bu bəhanə ilə öldürürlər ki, etiraz edən olmasın. Biz burada eşitdik ki, Səddam öz müxaliflərinə dəyənəklə, elektrik çəliklə, dəmir millərlə işgəncə verir, dırnaqlarını qoparır, gözlərini çıxarır, şiə dustaqların bədənlərinə qatı yandırıcı turşu tökür, kişiləri axta edir, hormon iynələri ilə, kişi və qadınların bədənlərinə qaynar qır tökməklə onlara işgəncə verir. İraqlı şiələrin biri bizə deyirdi: "Birləşmiş Millətlər Təşkilatından gəlmiş heyət Əbu Qüreyb zindanına baxış keçirəndə Bəəs partiyası şiə siyasi dustaqları oradan çıxarıb yerlərinə adi dustaqları və öz satqın adamlarını yerləşdirib nümayəndələrə göstərmişdilər.

Siz bu cinayət və zülmə qarşısında məsuliyyət hiss etmirsiniz? Bizə, İraqın şiə məhbuslarına və ən mühümü tarixə və öz vicdanınıza nə cavabınız var?

Çərşənbə axşamı, 11 sentyabr 1990

Bu gün Qırmızı Xaç Cəmiyyətinin nümayəndələri qeydiyyat işlərini tamamlamaqdan ötrü düşərgəyə gəldilər. Yaralıların biri yaxınlaşdı onlara bir məktub verdi. Nümayəndələr gedəndən sonra nəzarətçilər onu təpiklə döyməyə başladılar. Onlar məktubda nə yazıldığını öyrənmək istəyirdilər. Yaralı əsirin adı Həsən idi və 18 saylı Bəqubə

düşərgəsindən gəlmişdi. Nə qədər vurdularsa, heç nə demədi. Nəzarətçilər gedəndən sonra bizə həqiqəti söylədi. Ona dedim: "Gərək məktubu iraclıların önündə verməyəydin".

- Başqa yolum yox idi. Mühüm məsələ idi, onlara yazmalı idim.

Həsən qeyrətli uşaq idi. İraqlılar Sərabdan olan Hüseyin Pirayəndə adlı əsiri iki ölkənin əsirləri mübadilə olunanda güllə ilə vurub şəhid etmişdilər. Hadisə Bəqubə düşərgəsində baş vermişdi. Deyirdi ki, Şəhid Pirayəndə əsirlərin dəyişdirilməsinə görə sevinirdi. O, nəzir edibmiş ki, azadlığa çıxsa, Sərabdan müqəddəs Məşhədə qədər piyada gedib İmam Əli ibn Musa Rzani (ə) ziyarət edəcək.

17 Saylı Tikrit düşərgəsindən gəlmiş başqa bir yaralı Mahmud Əmcədiyan barədə məktub yazmışdı və Qırmızı Xaç Cəmiyyətinin nümayəndələrinə verməyə fürsət axtarırdı. Mahmud Əmcədiyan Kermansah kürdlərindən idi. O, 1990-cı ilin iyul ayının əvvəllərində düşərgədə şahadətə qovuşmuşdu. 17 Saylı düşərgə bizim düşərgəmizdən 300 metr aralıda yerləşirdi. Hacı ağa Əbu Turabi Mahmudun məzlum şahadətini görmüşdü.

Çərşənbə, 12 sentyabr 1990

Mülayim nəzarətçilərdən biri dedi: "Bu bir neçə gündə İraqa gəlmiş əsirlərin hamısı Xürrəmşəhrdə əsir düşənlərdir". O, haqqsevər və məlumatlı nəzarətçi idi. Bizə dedi: "Siz iranlılar Xürrəmşəhrin fəthi zamanı bizim bütün müharibə dövründə tutduğumuz qədər əsir tutmusunuz: on yeddi min nəfər!"

Bu haqda fikirləşəndə Beytülmuqəddəs əməliyyatının böyüklüyünü daha yaxşı dərk edirdim. O dedi: "Bilirsiniz nə üçün bu qədər iraclı əsir düşdü?" Sonra əlavə etdi: "İraqlılar yaxşı bilirdilər ki, müqavimət göstərsələr, öldürüləcəklər, geri çəkilsələr, güllələnəcəklər. Odur ki sağ qalmağın yeganə yolu əsir düşmək idi".

O, ətrafında iraclıların olmadığını görüb iraclı komandirlərin ədasını çıxardı və dedi: "İraqlı komandirlər əməliyyatlarda yalnız səngərlərində oturub qışqırırdılar: "İrəli gedin! Müqavimət göstərin! Geri çəkilməyin!" Və nəticədə Xürrəmşəhr əməliyyatında on yeddi min əsir düşdü".

O dedi: "Bu müharibə İraqın yüksək rütbəli zabitlərindən çoxunun edam edilməsinə səbəb oldu".

İraqlı nəzarətçi deyirdi ki, yeddinci korpusun komandiri General-mayor Şövkət Əhməd Əta Vəlfəcr-8 əməliyyatında Favdan geri

çəkildiyinə görə, ikinci korpusun komandiri General-mayor Ziya Tofiq İbrahim də 1986-cı ildə Mehranın iranlılar tərəfindən geri alındığına görə güllələndilər. O bizim diviziya komandirlərimizdən üçünü tanıyırdı: Qasim Süleymani, Mürtəza Qurbani və Əhməd Kazimi. Deyirdi ki, iraqlı hərbiçilərin çoxu bu üç diviziya komandirini tanıyır və onlardan qorxurlar. Sözləri bitəndən sonra soruşdu: "Bu səkkiz ildə Xomeyni sizin neçə diviziya komandirinizi güllələtdirib?"

Məni gülmək tutdu. İki ölkə komandanlarını belə müqayisə etməsi təbii idi. Onun istehkamin o tərəfi haqda məlumatı yox idi, korpus, Bəsic və ordu uşaqlarının cihad ruhiyyəsindən xəbərsiz idi. İran və İraq komandirləri arasındakı fərqləri ona izah edəndə təəccüblənirdi. Sözlərimizə diqqətlə qulaq asandan sonra dedi: "Siz yalan deyirsiniz. Bəs nə üçün müharibədə sizin bu qədər komandiriniz öldürülüb? Necə olub ki, bir diviziyada Xomeyninin altı komandiri öldürülüb, yerinə yenisi təyin olunub? Bu o deməkdir ki, İraq hərbiçiləri yaxşı vuruşmuşlar".

– Səhv etməyin. Məsələ sizin düşündüyünüz kimi deyil.

– Bəs necədir?

– Sizin başladığınız bu mübarizədə "irəli gəlin" əmri ilə "irəli gedin" əmri arasında böyük fərq var.

– Nə fərqi? Məqsədinizi anlamadım.

– Fərqi budur ki, bizim komandirlərimiz ən öndən gedib şəxsi heyətə "gəlin" deyər əmr edirdilər. Sizin komandirləriniz isə arxada beton səngərlərdə oturub tabeliklərində olanlara "gedin" deyirdilər. Məhz buna görə sizin komandirləriniz edam olunurdular, bizdə isə tək-cə "Məhəmməd Rəsulullah (s)" diviziyasının altı komandiri şəhid oldu.

– Yəni deyirsiniz ki, biz Mehranı və Xürrəmşəhri ələ keçirəndə Xomeyni heç bir diviziya komandirinə edam hökmü çıxarmadı?

– Xeyr! İranda hər kəs ölənə qədər vuruşurdu və heç kim edam edilmirdi. İraqda isə çoxları edam olundular; o cümlədən, Hişam Sabah əl-Fəxri və Cavad Əşşə Şeytənə.

Kameraya qayıdanda ona dedim: "Bu dostum Məhəmmədkazim Babayi deyir ki, müharibə bitdi, iki ölkənin əsirləri vətənlərinə qayıdırlar, amma siz Bəsrənin açarını bizə vermədiniz".

İraqlı nəzarətçi Bəsrənin açarı məsələsini bilmirdi. Fikrə getdi. Gözlərini bizə dikib təəccüblə soruşdu: "Bəsrənin açarı nədir?"

Dedim: "Məgər Səddam demirdi ki, iranlılar Xürrəmşəhri alsalar, mən Bəsrənin açarını onlara verərəm?!"

Cümə axşamı, 13 sentyabr 1990

İraqda son əsirlik gününü yaşayırdım. Axşam dedilər ki, bu gün azad olunacaqsınız. Səhər tezdən uşaqlar üçün Aşura ziyarətnaməsini oxudum. Yezidə lənət oxuyanda nəzarətçilərin biri pəncərənin arxasından dedi: "İndi məhərrəm ayı deyil, dua qadağandır!"

Ona dedim: "Hər yer Kərbəla, hər ay Məhərrəm, hər gün Aşuradır!"

Çox acığına gəldi. Duamı kəsdiyinə görə mən də narahat oldum. Əhəmiyyət verməyib duanı davam etdirdim. Duanın axırlarında çəkmə ilə belimə vurdu. Azad olunacağıma görə o qədər sevinirdim ki, ağrını hiss etmədim və dedim: "Bir şey qalmayıb, qoy bitirəm".

Mənə dedi: "Əgər duanı davam etdirsən, Kərbəlaya getməyə qoymayacağam!"

Əhəmiyyət verməyib bu sözünü də ciddiyyə almadım. Əgər həqiqətən Kərbəla ziyarətindən məhrum olacağımı bilsəydim, ziyarətnaməni oxumazdım. Uşaqlar dedilər ki, son günlərdə nəzarətçilərlə mübahisə etməyək. Nəzarətçi Aşura ziyarətnaməsi oxuduğumu kapitana xəbər verdi. Kapitan gəlib tərcüməçini çağırdı. Təəccüb və nifrət dolu baxışını üzümə tuşlayıb dedi: "Sizi Kərbəlaya aparmayacağıq!"

Bir neçə gün öncə özləri demişdilər ki, azad edilməzdən öncə bizi digər iranlı əsirlər kimi ağa İmam Hüseyin (ə) ziyarətinə aparacaqlar. İrana getməyi səbirsizliklə gözlədiyimiz kimi Kərbəla ziyarətinə də səbirsiz idik.

Kapitandan soruşdum: "Həqiqətən bizi Kərbəlaya aparmayacaqsınız?"

– Gedin, azad edildiyinizə görə cənab prezidentin canına dua edin!

– Siz bütün sağlam əsirləri azad etməzdən öncə Kərbəla ziyarətinə aparmısınız, bizə çatanda deyirsiniz aparmayacağıq?!

– Dua oxuyun! Siz bugünkü Aşura ziyarətnaməsinə görə Hüseyin qəbrini heç vaxt ziyarət etməyəcəksiniz!

Təxminən səhər saat 10-da düşərgəyə hərbi nömrəli iki avtobus girdi. İraqlıların əmri ilə bir neçə cərgədə oturduq. Zabit adları oxudu və bir-bir avtobuslara mindik. Elə bilirdim ki, bizi Xosrovi sərhədindən azad edəcəklər. Avtobuslar nəzarət-buraxılış məntəqəsindən çıxandan sonra Bağdadın beynəlxalq hava limanına daxil oldular. Hava limanında iki saat gözlədik. İraqlı hərbiçilər və Beynəlxalq Qırmızı Xaç Cəmiyyətinin nümayəndələri hava limanında yaralıların dəyişdirilməsinə hazırlıq görürdülər. Hava limanı iraqlı hərbiçilərlə dolu

idi. Gözləmə salonunda cərgə ilə oturmuşduq. Uşaqların çoxu çəlikdə idi. Arzu edirdim ki, çəliyimi almasınlar və kəsilmiş ayağımın sarığını yoxlasınlar. İyirmi vərəqli kiçik dəftərçəni yaralı ayağımın sarığı arasında gizlətmişdim. O gündəliyim, əslində əsirlik xatirələrimin kimliyi və mənim üçün çox dəyərli idi.

İraqlı polkovnik adlarımızı oxudu və bir-bir hava limanının uçuş sahəsinə getdik. Ürəyimin döyüntüsünü eşidirdim. Bir neçə gün öncə cənab Kornelio Sommaruqaya yazdığım məktubu Qırmızı Xaç Cəmiyyətinin nümayəndələrinə vermək üçün münasib fürsət axtarırdım. Qırmızı Xaç Cəmiyyətinin nümayəndələri yanımızda idilər. Onların biri adlarımızı yoxlayırdı. Firsətdən istifadə edib gizlicə məktubu ona verdim.

Təyyarəyə minməzdən öncə yaşlı bir iraqlı polkovnik Xalq Mücahidləri Təşkilatından bir neçə nəfərlə birgə peyda oldu. Polkovnik mülayimcəsinə danışmağa başlayıb dedi: "Kim istəsə, İraq dövlətinə sığına bilər. Sizin İraqda yaxşı həyatınız olacaq. Əgər istəsəniz, Xalq Mücahidləri Təşkilatına da qoşula bilərsiniz!"

Uşaqlar onun sözlərinə əhəmiyyət verməyib sığınacaq vərəqlərini cırdılar. Yalnız İran barədə fikirləşirdik. Saniyələr çox gec ötürdü. Onlar hər birimizə axırına Səddamın mənfur adı yazılmış bir Quran hədiyyə verdilər və təyyarəyə mindik.

Hacı Səduallah Gülməhəmmədi dedi: "Kaş bu Quranları düşərgədə olanda bizə verəydiniz!"

Qırmızı Xaç Cəmiyyətinin bəzi nümayəndələri, o cümlədən məktubu verdiyim adam İrana qədər bizimlə gəldi. Onların biri isveçrəli Nikol idi. Yanımdakı oturmaqda oturmuşdu. Təyyarə uçmağa hazırlaşanda hava limanının bir küncündə üzərində İslam respublikasının bayrağı olan bir airbus təyyarəsi gördüm. Onu müharibə vaxtı qaçıraraq Bağdada aparmışdılar.

Ürəyim quruyub qovrulmuş səhra kimi ölkəmi görməyə susamışdı. Uşaqlar sevindiklərindən ağlayırdılar. Ömrümün ən gözəl anını yaşayırdım. Hələ də azadlığa çıxdığımızı inanmırdım. Beynimdən müxtəlif fikirlər keçirdi. Hər şey haqda fikirləşirdim. Düşünürdüm ki, azadlığa çıxandan sonra Baştın İmam Xomeyni adına orta məktəbinə gedib təhsilimi davam etdirim. Sonra öz-özümə dedim ki, 1986-cı ildə yeddinci sinifdən cəbhəyə gəlmişdim. Gərək qayıdıb yeddinci sinifdə oturum, on doqquz yaşında özümdən altı yaş kiçiklərlə bir sinifdə. Həm də fikirləşirdim ki, müharibədən sonra cəbhə yoldaşlarım və digər

döyüşçülər nə edəcəklər, şəhər həyatına necə alışıcaqlar... Nədənsə fikirləşirdim ki, mən şəhər adamı deyiləm.

Saniyələr çox ağır keçirdi. Hava limanına yaxınlaşdıqca qəlbimin döyüntüsü artırdı. Beynimdə qəribə fikirlər dolaşırdı. Ailəm barədə fikirləşirdim; ən çox atamı və bacılarımı. Görəsən onları ilk dəfə görəndə hansı hissləri keçirəcəyəm. Onlarla görüşə əsla hazır deyildim. Bəzən də fikirləşirdim ki, birdən iraclılar peşman olub təyyarəni geri qaytarar və bizi yenidən düşərgəyə apararlar. Təyyarənin nə vaxt İran torpağına girdiyini bilmək istəyirdim. Onun artıq İran səmasında uçduğunu öyrənəndə isə sevincim artdı.

Təxminən günorta sonra 3-də Mehrabad hava limanına endik. Təyyarənin təkərləri hava limanına toxunanda arxayınlaşdım, inandım ki, azadlığa çıxmışam. Azadlıqla bütün o çətinliklərin əvəzini aldığımı hiss edirdim. Quranın vədi belədir ki, Allah səbirli və imanlı olanların mükafatını verəcək.¹ Allah-Taala hər bir çətinlikdən sonra asanlıq verir.²

Trapdan endik. Ordunun orkestri İslam respublikasının himnini oxuyurdu. Yaralı əsirlər çəliklərini kənara qoydular. Hamımız Mehrabad hava limanının yerini öpüb iki rəkət şükür namazı qıldırıq. İmam Xomeyninin yadigarı olan Hacı Əhməd ağa bəzi dövlət və ordu məmurları ilə birgə bizi qarşılamağa gəlmişdi. İmam Xomeyninin hava limanının girişində vurulmuş şəklini görəndə darıxdım. Bir cümlə hamımızı ağlatdı və göz yaşlarımız yanaqlarımıza qonaq oldu. Həzrət imamın şəklinin altından onun bu cümləsi yazılmışdı: "Bir gün əsirlər qayıtsalar və mən olmasam, onlara salamımı çatdırın və deyin ki, Xomeyni sizi düşünürdü!"

Bu cümləni oxuyub bütün əsirlər ağladılar.

¹ Fussilət, 30: Şübhəsiz, "Rəbbimiz Allahdır!" – deyən, sonra da möhkəm dayanan (sözündə düz olan) kəslərə mələklər nazil olub (deyəcəklər): "Qorxmayın və kədərlənməyin! Sizə vəd olunan cənnətlə sevinin!"

² İnşirah, 5: Şübhəsiz ki, hər çətinlikdən sonra bir asanlıq gələr!

On beşinci fəsil:

Yenidən doğuş, İran

Cümə, 14 sentyabr 1990 - İran

Bu gün səhər qarnizondan çıxıb Ekbatana dayım Məhəmmədəligilə getmək istədim, amma icazə vermədilər. Qarnizon nəzarətçiləri mehribancasına mənə dedilər: "Əzizim, biz sizi şəhərlərinizə aparmalıyıq, qarnizondan çıxma bilməzsiz. Tapşırıq belədir". Azadlığımın ilk səhərini keçirirdim. Dayımgilin telefon nömrəsini də bilmirdim. Şam yeməyi zamanı qarnizonun yeməxanasına girdim. Uşaqlar yemək sırasına düzüldülər. Yeməyə toyuq-plov var idi. Mənə yemək çəkən aşpaza dedim: "Əgər doymasam, bir porsiya da verə bilərsiniz?" Dedi: "Əlbəttə, oğlum, yemək çoxdur". İllər ərzində mədəm kiçilmiş və az yeməyə adət etmişdim. Payımın yalnız yarısını yeyə bildim. Qarnim doymuşdu, gözlərim isə ac idi.

Televiziya və qəzetlərdə əsirlərə Azadə deyirdilər. Bu yeni termini ilk dəfə idi eşidirdim və mənə maraqlı idi.

Şənbə, 15 sentyabr 1990

Bizi Mehrabad hava limanına apardılar. Axşam saat səkkiz idi. Hava limanında Hacı Sədullah və Məhəmmədkazimlə sağollaşdım. Kövrəlib ağladım. Bütün çətinliklərinə baxmayaraq, səmimi-qəlbədən sevdiyim əsirlərin yanında olmaq gözəl və səfalı idi. Bu müddətdə zindanın bütün acı və şirinliklərini aramızda bölmüşdük. Onların hər ikisi mənə atalıq etmişdilər. Hacı Sədullah Qorqana gedib övladlarını görməyə tələsirdi.

Təyyarə ilə Tehrandan Şiraza uçdum. Uçuş boyu ailə üzvlərimlə necə görüşəcəyim haqda fikirləşirdim.

Bazar günü, 16 sentyabr 1990

Şirazda bir idarənin qonaq evində istirahət etdik. Bizi Yasuca aparmaq üçün süd rəngli bir nissan patrol avtomobili gəldi. Səhər namazından sonra Seyid Məhəmməd Şəfaətməneş və Məhəmməd Baqırpurla birgə Yasuca yola düşdük. Səhər saat 09:30-da şəhərə girdik. Bizi bir mehmanxanaya apardılar. Səhər yeməyi yedik. Ailə

üzlərimdən hələ heç kim mənim sağ olduğumu bilmirdi. Mehmanxanada Rəhəmbəx Həbibini məni tanıdı. Baştdan idi. Məni görüb təəccübləndi. Sağ olduğuma inanmırdı. Məni qucaqlayıb öpdü. Bayıra çıxıb Yasucda yaşayan bacım Məhtabla danışdı və azad olduğumu xəbər verdi. Bacım mənim həyatda olduğuma da inanmırmış, nəinki Yasucda olduğuma. Atam və qardaşlarım o vaxta qədər İraqdan qayıtmış bütün əsirlərdən məni soruşmuş, onlar da xəbərsiz olduqlarını bildirmişdilər. Deyəsən, məni əl-Rəşid zindanında görmüş Xəndək əsirlərinin çoxu şəhid olduğumu söyləmişdi.

On dəqiqədən sonra ağa Həbibini mənə dedi: "Bacın Məhtab həyətdə səni gözləyir". Sanki ürəyimə bir saat yerləşdirmişdilər. Qəlbimin döyüntüsünü eşidirdim. Mənim üçün gözəl an və gözlənilməz görüş idi. İnana bilmirdim ki, İrandayam və böyük bacım həyətdə məni gözləyir. Hər şey yuxuya bənzəyirdi. Altı qardaş və yeddi bacımdan Məhtab məni ilk görən adam oldu. Onu görməyi çox istəyirdim. Bacılarım arasında ən duyğusalı idi. Həyətdə çıxan kimi qaçıb məni qucaqladı. Bacım olsa da, ondan anamın ətrini duydum. Ucadan ağlamağa başladı. Qolları iyirmi dəqiqədən çox boynumda qaldı. Məni öpüb hıçqırtı ilə ağlayırdı. Özüm də çox ağladım. Ağa Həbibini dedi: "Deyəsən, qardaşının bir ayağı yoxdur axı. Onu yorma, göz yaşlarının bir azını evə saxla".

Məhtabdan atamı, bacı və qardaşlarımı soruşdum. Atam barədə beynimdə bəzi fikirlər dolaşırdı. Qorxurdum ki, mən olmadığım müddətdə dünyasını dəyişmiş olar.

Saat 10:30-da Seyid Məhəmməd Şəfaətməneşlə birgə Gəçsarana yola düşdük. Baştın qoşayolunda ondan ayrılanda əsirliyin onunla bağlı xatirələri gözlərim önündə canlandı; zarafatları, dözümlülüyü, deyişmələri, ən çox da vəfəllığı. Sevinirdim ki, hər dəfə darıxanda onu görə biləcəyəm. Seyid Məhəmməddən bu zarafatla ayrıldım: "Suyunuzmu yox idi?! Çörəyinizmi yox idi?! Nə ölümünüz vardı cəbhədə?!"

Təxminən günorta saat 12-də Gəçsarana daxil oldum. Məni qarşılamağa gəlmiş əhəli əsirlik ağrılarını canımdan çıxardı. Azadlıq barədə təsəvvürüm başqa bir şey idi. Fikirləşirdim ki, azadlığa çıxanda Qırmızı Xaç Cəmiyyəti cibimizə yolpuqlu qoyub deyəcək ki, hərə öz evinə getsin. Gəçsarani bu şəkildə görəcəyimi təsəvvür etməzdim.

Azadlıqdan təxminən iyirmi gün öncə 17 Temmuz hospitalında Cəfər Dövlətimüqəddəmə demişdim: "Azadlığa çıxanda şəhərimizin

məscidlərinin birində və ya cümə namazında çıxış edəcəyəm". Bu həvəsi məndə o yaratmışdı. Çıxışımın məzmununu Rəmadidə hazırlamışdım, xalqa nə deməli olduğumu bilirdim.

Məni qarşılamaq üçün Bəsic binasının önünə təxminən beş-altı min adam toplaşmışdı. Baş əhalisinin çoxu və böyük tayfalar da gəlmişdilər. Bəsicin binasının önündə göz işlədikcə adam var idi. Korpus uşaqları məni çiyinlərində götürüb binanın yuxarisına apardılar. İdarənin üstündə cümə imamına, icra hakiminə və digər məmurlara stul düzülmüşdü. Aşağıda Bəsic idarəsinin önündən Sahibəzzaman məscidinə, İcra hakimiyyəti dördyolundan Seyidlər məhəlləsinə qədər hamı ayaq üstə dayanmışdı. Seçkilər zamanı Gəçsaranda keçirilən mitinqlərə bənzəyirdi. Düzünə qalsa, belə bir qarşılama mərasimi gözləməyirdim. Şəhərimizin cümə imamı Hacı ağa Müttəqi Kaşani dedi: "Camaata əsirlikdən danış; çətinliklərdən, dostlarının şəhadətindən, uşaqların Məcnun adasının Xəndək yolundakı müqavimətindən və insanlara təsir edəcəyini düşündüyün hər bir şeydən!"

O qədər insanın önündə danışmağa çətinlik çəkirdim. Həyəcandan qəlbim bərk döyünürdü. Özümə inamım yerində olsa da, çıxışı korlamaqdan qorxurdum. Ürəyimdə çoxlu söz və dərd qalaqlanmışdı, onları camaata söyləmək istəyirdim. İstəyirdim ki, nələr çəkdiyimizi şəhərimizdə hamı bilsin. Hamı İraq zindanından azad olunmuş bir əsirin çıxışını gözləyirdi. Azyaşlı olmağım və bir ayağımın kəsilmiş olması onların marağını daha da artırırdı.

Xalqın səmimi duyğuları fonunda aparıcı dedi: "İndi isə azadə qardaşımız Seyid Nasir Hüseynipuru dinləyəcəyik. O, torpaq, istehkam və barıt nəslindəndir, xəndəkçilərdəndir, sinəsində bu vilayətin şəhid övladlarının xatirələri var; bu xalqın heysiyyətini, su və torpağını qorumaq üçün sinələrini bəəsçilərin güllələrinə sipər edən şəhid övladların. Bu mərd insanlar getdilər ki, İran var olsun. Bu əziz əlil və azadəni Məhəmməd və Ali-Məhəmmədə üç salavatla qarşılacaq!"

Çəliklə kürsüyə yaxınlaşdım. İranda ilk çıxışım idi:

"Şəhidlərin qanının hörmətini qoruyan Allahın adı ilə. Bütsındıran imamımız əziz Xomeyniyə salam olsun! Biz arzu edirdik ki, vətənə qayıdanda Cəmarana imamı görməyə gedərik. Biz gəldik, amma imam bizdən öncə getmişdi... Bəlkə də dostum Hadi Gənci demiş, imam bizdən incimişdi, bəlkə də biz müharibədə ona yaxşı bəsic olma bilməmişdik... Əziz imamımız! Mən şəhid karvanından geri qalmış bir yolçu kimi bu xalqın önündə deyirəm: Sənin övladların Məcnun

adasında parça-parça oldular, amma son patronlarına qədər vuruşdular. Bəəşçilər Xəndək şəhidlərinin cəsədləri üzərindən maşınlarla keçirdilər. Aşura günü də Yezidin dostları Kərbəla şəhidlərinin cəsədləri üstündə at çapmışdılar... Yalnız Allah bilir ki, əl-Rəşid zindanında imamı təhqir etmək üçün uşaqları nə qədər döydülər, amma onlar təhqir etmədilər. Qamçılar, aclıqlar, susuzluqlar, söyüşlər, dəyənəklər bizi imama eşqdən ayıra bilmədi. Biz imama sadıq qaldıq. Mən geri qalmış bir yolçu kimi Xəndək şəhidlərinin ailələrinə deyirəm: Sizin övladlarınız son patronlarına qədər mərdliklə müqavimət göstərüb yeni bir Aşura yaratdılar. Şəhid cəsədləri düşmənin əlində qaldı ki, İran torpağının bir qarışı da düşməndə qalmasın. Mən natiq deyiləm, böyüklərin hüzurunda danışdığımıza görə üzr istəyirəm.

Əsirlərin İrana qaytarıldığı son günlərdə düşərgə komandirimiz Kapitan Abbas bir çıxışında bizə dedi: "İrana qayıdanda daha müharibədən heç nə danışmayın, düşərgələrdə nələr baş verdiyini ailələrinizə söyləməyin. Burada nə vardısı, bitdi. Acı sözlərlə ailələrinizi narahat etməyin, yaxşı sözlər danışın, şən olun, deyib-gülün, Səddam Hüseynin canına dua edin ki, sizi azad edir". Kapitan Abbas deyirdi ki, müharibə xatirələrinin yaxşısı da acıdır. O bu sözləri danışanda mən öz-özümə dedim ki, bu da başqa bir zülmüdür. Bəəşçilərin birinci zülmü bu xalqa səkkizillik müharibə idi, ikinci zülmü isə Kapitan Abbasın sözləri. O, əsir ailələrinin və siz əziz xalqın Tikrit düşərgələrində nələr baş verdiyini bilmənizi istəmirdi. Onlar İran xalqının övladlarının hansı əzabları çəkdiqlərini bilmələrini istəmirlər. Onlar bizi illərlə Qırmızı Xaç Cəmiyyətindən gizlətdilər. Uşaqlar əsirləkdə yarızarafat-yarıgerçək deyirdilər ki, biz sağ ola-ola şəhərimizin pasport-qeydiyyat mərkəzində kimliklərimizi bağlayırlar. İraqlıların özləri də deyirdilər ki, sizin sağ olduğunuzu heç kim bilmir. Leytenant Fazil deyirdi ki, sizin canınız bizim üçün bir cücə canı qədər dəyərlidir. Vəlid deyirdi ki, biz sizə yalnız yaşayıb nəfəs almaqdan və gələcəkdə bir iraqılı əsirlə dəyişdirilməkdən ötrü yemək veririk. İraq qəzetlərində cənab Doktor Vilayəti ilə Tariq Əzizin müzakirələri barədə oxuyanda düşərgənin komandir müavinlərindən olan Leytenant Qəhtandan soruşdum: "Leytenant, biz nə vaxt azadlığa çıxacağıq?" Bilirsiniz mənə nə dedi?! O dedi: "Nə vaxt bir kişinin hamilə olduğunu görsəniz, siz də o vaxt azad ediləcəksiniz!" Ürəyim istəyir ki, bu gün Leytenant Qəhtan səsimi eşitsin və ona deyim: Leytenant, gördün ki, biz heç bir kişi hamilə olmadan azadlığa çıxdıq.

İran dövləti 598 sayılı qətnaməni qəbul edəndə uşaqlar deyirdilər: "Kaş səsimizi İrana çatdırıb dövlət məmurlarına deyəydik ki, məbada biz əsirlərdən ötrü iraqılılara güzəştə gedəsiniz! Biz buna razı deyilik". Bəəsçilər istəyirdilər ki, biz Məhəmməd Bexerədin, Əlişah Avəridənin, Hüseyin Mərvaninin, Dehqan Menşavinin, Əli Ləşkərinin və digər çoxsaylı əsirlərin Tikrit düşərgəsində naməlum xəstəliklərdən şəhid olduğunu, cəsədlərinin Tikrit çöllərində basdırıldığını heç kəsə deməyək. Onlar istəyirdilər ki, xalqımız Tikrit düşərgəsində doqquz yaşlı əsirin olduğunu bilməsin. Doqquz yaşlı Əmir qardaşı İbrahimplə İlamın sərhəd kəndlərinin birində əsir tutulmuşdu. Onlar çoban idilər. Hətta qoyunlarını da aparıb bölgədəki İraq diviziyalarından birinin bir neçə günlük yeməyini təmin etmişdilər.

Əziz Gəçsaran əhalisi! Mən bir ayağımı Bağdadda qoydum ki, ölkəmizin bir qarış torpağı da düşməndə qalmasın. Yaralı ayağım ayaqlar altında tapdandı ki, şərəfimiz və heysiyyətimiz tapdanmasın. Ayağımı qurd basdı ki, şərəfimizi və qeyrətimizi qurd basmasın! İranın heysiyyətini qurd basmasın! Təəssübkeşliyimizi və mərdliyimizi qurd basmasın!

Cinayətkar Amerika və onun əmrə hazır nökrəi Səddam elə bilirdi ki, bu inqilabı məğlub edə bilərlər. Bizi boş əllə düşmənlərimizin qarşısında qalib edən amil Allaha iman və Əhli-beytə təvəssül idi. Bizim məzlum və günahsız şəhidlərimizin qanı Səddamı 1975-ci il Əlcəzair müqaviləsini qəbul etməyə vadar etdi. Səddamın qüruru sındı. İnanın ki, Səddam bu asanlığa bu müqaviləni qəbul edən deyildi. O, həmin Səddam idi ki, illər öncə İraq parlamentində jurnalistlərin önündə həmin müqaviləni cırmışdı. Həmin Səddam deyirdi ki, iranlılar Xürrəmşəhri istəyirlərsə, gərək gedib Ayı tutsunlar. Həmin Səddam deyirdi ki, iranlılar Xürrəmşəhri ələ keçirsələr, mən Bəsrənin açarını onlara verərəm. Əminəm ki, İmam Xomeyninin rəhbərliyi, şəhidlərin qanı, əlillərin fədakarlığı, əsirlərin dözümlülüyü və bu xalqın xeyir-duası Səddamı heç vaxt razı olmadığı bir işə məcbur etdi..."

Çıxışdan sonra camaat məni çiyinlərində korpusun toyota avtomobilinə mindirdilər və kəndimizə yola düşdüm. Məni üç yüzdən artıq avtomobil müşayiət edirdi. Qarşılamaq üçün Baş rayonuunun əsas xiyabanına toplaşmış izdiham əsirlik və qürbətənin bütün ağrı-acılarını unutturdu. Kiçik və böyük, qoca və gənc – hamı məni qarşılamağa gəlmişdi. Küçənin başında mənə qurban kəsdilər. İzdiham səbəbindən avtomobil irəliləyə bilmədi. Camaat küçənin başından evimizə qədər

məni çiyində apardı. Hamı yaxınlaşıb məni öpmək, təbərrük məqsədilə mənə toxunmaq istəyirdi. Atam qapının önündə dayanmışdı. Güclü və boy-buxunlu gənclər o qarışıqlıqda çətinliklə yol açdılar və mən atamla qucaqlaşdım. Atamla üz-üzə dayandığım vaxt mənim üçün olduqca gözəl an idi. İllərlə o anı arzulamışdım. Atamı qucaqladım və hər ikimiz ağlamağa başladıq. Ətrafdakılar ata və oğulun bu görüşünə tamaşa edib ağladılar.

Bazar ertəsi, 17 sentyabr 1990

Bacılarım Məhtab, Nərgiz, Firuzə, Pərvanə, Lalə, Sima və Həngamənin yanında ən yaxşı günlərimi keçirirdim. Mənə baxanda atamı ağlamaq tuturdu. Azad olduğuma inanmırdı. Qardaşım Seyid Qüdrətullah mənə dedi: "Bilirsən dünən atam nə deyirdi?"

– Yox.

– Dünən Məhtab sənə gəldiyini xəbər verəndə inanmadı. Nə qədər and içirdisə, deyirdi ki, yalandır, Nasir şəhid olub. Axırda çadır quranda, qurban kəsəndə və sənə gəlişinə hazırlıq görəndə atam dedi: "Əgər Nasir gəlsə, mən də atam Seyid Mənsurun qəbri üstə gedib deyəcəyəm ki, qalx ayağa, gəl evə".

Axşam əmim oğlu Seyid Qulam Biladidən Əhməd Füzuranın şəhid olduğunu öyrəndim. Ağlamaya bilmədim. Həyat məni görməyə gəlmiş adamlarla dolu olsa da, qalxıb otağa girdim və doyunca ağladım. Əhməd mənim ən əziz dostum idi, Mirsad əməliyyatında şəhid olmuşdu. Qardaşım Seyid Şücaəddin Əhmədin mənə yazdığı məktubunu göstərdi. Nə qəribə dünyadır! O günlərdə Əhməd sağ idi, mən itkin, bu gün isə Əhməd məndən önə keçib. Nə qədər qaçırdımsa, ona çatmırdım. Mən illərlə itkin qalandan, Əhmədin fikrincə, şəhid olandan sonra İraq zindanından azadlığa çıxdım, həyatdayam, Əhmədsə şəhid olub. Öz-özümə dedim: "Əhmədin məni şəhid sandığı günlər nə günlər idi! Kaş şəhid qalaydım!"

Əhməd zarafatçı adam idi. Şair idi, gözəl xətti və yaxşı ədəbi zövqü vardı. Zarafat eləmək istəyəndə çox vaxt minaçı uşaqlara deyirdi: "Nənəm deyir ki, cəbhəyə getmə. Cəbhəyə getsən, Mina təmizləmə bölüyünə getmə. Mina təmizləmə bölüyünə getsən, minanın üstünə getmə. Birdən minanın üstünə getsən, çalış oradan göyə getmə!"

Çərşənbə axşamı, 18 sentyabr 1990

Bu gün illər öncə yaratdığım manqanın uşaqları məni görməyə gəldilər: Faiz, Cəmşid, İsa, İbrahim, Daryuş və digərləri. O zaman şəxsi heyətin başçısı Faiz idi. İndi isə artıq müharibə və əsirlik bitmişdi. O günlərin xatirələri yadıma düşəndə darıxırdım.

O zaman manqa üzvlərinə qovluq açmışdım. Gündəlik təlimlərinin məruzəsini hazırladığım blanklarda qeyd edib qovluğa qoyurdum. Açıq rəngli qovluq kartonundan onlara anket hazırlamışdım. Anketin hər iki tərəfinə üzvün adı, soyadı və təlim vəziyyəti yazılmışdı. Hərbi təlim komandiri olaraq anketlərin aşağısını imzalayır, penisillin şüşələrinin qapağını mürəkkəbə batırıb möhürləyirdim. Uşaqlara demişdim ki, cəbhəyə gedəndə bunlar sizə kömək edəcək!

Anketlərdə şəkil olmurdu. Fotoqrafa gedib şəkil çəkdirməyə pulumuz çatmırdı. Bir gün fotoaparatu olan ağa Sadiqinin yanına gedib dedim: "Qardaşım Seyid Qüdrətullah sənə salam göndərdi və dedi ki, fotoaparatu bir neçə günlüyə əmanət versin". Sadiqi fotoaparatu hər adama, xüsusən də uşaqlara verən deyildi. Sonralar qardaşımın adından sui-istifadə etdiyimi biləndə hirsələndi və məni çox danladı. Fotoaparatla uşaqların kollektiv şəklini çəkdim, iki ədəd çıxartdırıb qayçı ilə kəsdim və hərənin şəklinin birini qovluğa, digərini də anketin üzərinə yapışdırdım. Uşaqlıq dünyası idi və cəbhəyə getmək arzusundan irəli gəlirdi.

Bu gün manqanın uşaqları məni görməyə gələndə müharibə və əsirlik xatirələrindən daha yaşlı olan həmin dövrün xatirələri gözlərim önündə canlandı.

Bu axşam iki ildən sonra ayağımın baş barmağının dırnağını sarıdım. Ötən iki ildə dırnağımın çirki dayanmamışdı. Onu çörək xəmiri ilə bağlayıb ağrısına birtəhər dözməyə məcbur qalırdım.

Qardaşlarım arasında Seyid Nüsrətullahdan xəbər yox idi. Hələ məni görməyə gəlməmişdi. Düşündüm ki, yəqin şəhid olub, mənə demirlər. Seyid Nüsrətullah Saqqızın Xüsusi təyinatlı diviziyasının Kəşfiyyat batalyonunun komandiri idi. Seyid Qüdrətullah onun yaralandığını söyləyirdi.

Müharibənin bitməsindən iyirmi altı ay keçirdi. Seyid Nüsrətullahla mən hələ çəliklə gəzirdik. Mənim protez ayağım yox idi. O da üç ay öncə Banə dağlarında hörgütlərlə döyüş zamanı ayağından və qarından ağır yaralanmışdı.

Axşam böyük qardaşım Seyid Hişmətullah onunla telefonla danışa bildi. Hişmətullah şəhər poçtundan Saqqızın korpusunu yığırdı, Nüsrətullah da Xosrovi sərhədindən poçtu. Xətlər bir-birinin üstünə düşmüş və iki qardaş arasında təsadüfən rabitə əlaqəsi yaranmışdı. Seyid Nüsrətullah iki həftə öncə çəliklə Xosrəvi sərhədinə məni axtarmağa getmişdi. Seyid Hişmətullah azadlığım barədə ona bir söz demədən öncə Seyid Nüsrətullah demişdi: "Mən otuz dörd min əsirin siyahısını iki dəfə başdan-ayağa oxudum, Nasirin adını görmədim. Yalandan onun yaşadığını deyirlər. Əgər sağ olsaydı, indiyə azad edilərdi". Seyid Hişmətullah ona demişdi: "Sənə yaxşı bir xəbər versəm, mənə nə verərsən?" O demişdi: "Əgər Nasir barədə olsa, nə istəsən, verərəm. Sən Allah, boş yerə ürəyimi oynatma". Seyid Hişmətullah demişdi: "Seyid Nasir iki gündür evdədir!"

Seyid Nüsrətullah telefonda ağlamağa başlamışdı. İnana bilmirdi. Elə bilirdi ki, onu nigaranlıqdan çıxarmaq üçün deyir. O, Seyid Hişmətə demişdi: "De, Şəhid Hüseynin canına and olsun, doğru deyirsən?" Seyid Hişmət demişdi: "Şəhid Hidayətin qəbrinə and olsun, Nasir indi evdədir".

Seyid Nüsrət bundan sonra inanmışdı.

Axşam Seyid Nüsrətullahın mənim itkin düşməmə barədə məktubunu oxuyub ağladım.¹ Duyğusal və qəhrəmancasına məktub idi. Seyid

¹ Məktub belə idi:

Atamı, qardaş və bacılarımı və məzlum ailəmi salamlayıram. Sizin hər birinizə salam və hörmətdən sonra Böyük Allahdan sizə səbir və dözümlü diləyirəm. Ümidvaram ki, acı hadisələr zamanı həmişə dözümlü və möhkəm olarsınız. Ata can! Sənin sevgi dolu məktubunu alıb sevindim. Acı bir xəbər alsam da, Allaha şükür edirəm ki, bizə bu qədər lütf edib, bizim mərdlər dolu ailəmizdən yaxşı və məzlumları seçir. Məktubda məndən uzaq olduğuna görə narahat olduğumu bildirmisən. Əsla narahat olma. Mənim üçün heç bir təhlükə yoxdur. Çünki buna layiq deyiləm. Əgər layiq olsaydım, Nasirin qara xəbərindən öncə bu fani və dəyərsiz dünyanı tərk edərdim, ya da ən azı öldürməkdən, məsum yaxınlarımla şəhadətinə bundan artıq şahid olmayırdım. Ata can! Yadındadırsa, sənə açıq şəkildə demişdim ki, gec, ya tez Nasirin şəhadət xəbərini alacaqsan. Bil ki, sözümlə səbəbsiz olmayıb. Mən Hidayətin şəhid olduğuna əşidəndə şübhə etmədim ki, Nasir də şəhid olub. O zamandan ondan əlimi üzədim. Ata can! O bizim aramızda məzlum idi. O, Şəhid Behiştə kimi məzlum yaşadı, məzlum da öldü. Xoş onun halına! Mən bilmirəm sən onun şəhadət xəbərini məktubda necə açıq yazdırdın. Axı bilirəm ki, cəbhədə olan bir döyüşçüyə qara xəbər verməzlər. Amma eybi yoxdur, Allah dözümlü olanlardır. Sən məktubda onun yaralandığını və ya ayağının kəsildiyini yazdırdın. Belə daha yaxşı olardı.

Nüsrətullah 123 ay cəbhədə iştirak etməklə ailənin cihad öncülü olmuşdu. Cəbhədə heç vaxt onunla bir bölgəyə düşə bilmədim. Qardaşlarım Şəhid Seyid Hidayətullahın və Seyid Nüsrətullahın dediyi xüsusi hücum manqası pərən-pərən olmuşdu. Müharibə bitmiş, əsirlər ölkəyə qayıtmışdılar. Ailəmizin müharibədə iştirak edən altınəfərlik xüsusi manqası beş müxtəlif cəbhədə vuruşmuşdu və nəticə belə idi: bir şəhid, bir əsir, bir siyasi məhbus və üç əlil.

Bu gün Seyid Nüsrətullahdan ötrü çox darıxdım. Məndə cəbhəyə ilk marağı onun 1984-cü il 4 noyabrda çıxışı yaratmışdı. Həmin çıxış mənim həyatımı dəyişmiş, bir neçə aydan sonra dostum Kəramətlə birgə cəbhəyə getmək məqsədilə Şiraza qaçmağımıza səbəb olmuşdu. Həmin gün 4 noyabr – Beynəlxalq Hegemonizmə Qarşı Milli Mübarizə günü yürüşündən sonra hər il olduğu kimi, yürüş iştirakçıları Şəhidlər gülzarı məzarlığında toplaşdılar. Cəbhədən yeni qayıtmış Seyid Nüsrətullah orada alovlu bir çıxış etdi, hamını təsirləndirdi və məndə cəbhəyə getməyə böyük maraq yaratdı.

Sevimli atam və qardaşlarım! Çox israrla məzuniyyətə gəlməyimi istəyirsiniz. Sizdən soruşuram: Mənim gelişimin sizin əhval-ruhiyyəyə nə təsiri olacaq?! Birlikdə oturub ağlamaqdan başqa nə edəcəyik?! Əgər buna layiq olsam, tərcih edirəm ki, burada ağlayım, mərdliklə vuruşum. Məni sevən və vuruşmağa qadir olan heç kəs Nasirin səngərini boş qoymasın, silahının paslanmasına imkan verməsin. Bilirəm ki, yanınızda olmağımı istəyirsiniz. Allah şahiddir ki, mən də narahatam və belə həssas zamanda yanınızda olmaq istəyirəm. Amma vəziyyət çox həssas və əhəmiyyətlidir. Əgər iki övladı cəbhədə olan hər bir ailənin bir övladı şəhid olsa və ya itkin düşsə, digəri də cəbhəni tərk etsə, bəs səngərləri kim qoruyar?! Mən qardaşımın dərini güllə, mörmi və raketlər altında çəkmək istəyirəm. Qoy Allah Özü buna şahid olsun və qiyamətdə şəhadət versin. Hər-halda, uzaqdan hamınızı təbrik edir, sizə başsağlığı verirəm. Əgər bacarsanız, məzlum bacılarıma təskinlik verin. Ən çox onlara ürəyim yanır və qiyamətə qədər onlardan xəcalətliyəm. İlahi! Özün günahsız bacılarının yol çəkən gözlərinin yaşına şahid ol. Onlar qardaşlarının gələcəyinə böyük ümid bəsləyirdilər, belə qardaşları olduğuna görə qürur hissi keçirirdilər. Bu gün isə onların gözəl şəhadət mənzərələrini izləyirlər. Yadımdadır, bir gün öz-özümə deyirdim ki, on qardaşım var, əgər istəsək, çoxlu düşmən məhv edə bilərik. Ailəmizə belə bir səadət bəxş etdiyinə görə Uca Allaha şükür edirik.

Sonda bütün qohumlarımı salamlayıb və uzaqdan bacı-qardaşlarımın kədərli üzlərindən, gözlərindən öpürəm. Ümidvaram ki, gecikdiyimə görə məni bağışlayarsınız. Xüsusi bir hadisə baş verməsə, iki həftəyə gələcəyəm. Dəyərli vaxtınızı bundan artıq almaq istəmirəm. Bir neçə gün öncə sizə dəvətnamə yazmışdım ki, hamımız cəbhədə iştirak edəsiniz. Bilmirəm çatdı, yoxsa yox. Cavab yazmayın. Vəssalam.

Hörmətlə - Övladınız və qardaşınız Seyid Nüsrətullah Hüseyni – 1988

Əsirlikdə bir gün düşərgənin istixbarətçi zabiti Şəfiq Asim məndən soruşdu: "İstixbarətçi Nasir, bu yaşda necə oldu ki, səndə cəbhəyə gəlməyə maraq yarandı və istixbarətçi oldun?" Çox açıq şəkildə ona dedim: "Doğrusu, cəbhəyə gəlməyə məndə əsas həvəsi qardeşimin şəhərimizin şəhidlər məzarındaki çıxışı yaratdı. Əgər həqiqəti söyləsəm, məni incitməzsiz?" Dedi ki, səninlə işimiz olmayacaq, arxayın ol. Sonra sözümə davam etdim: "Həmin gün qardeşim çıxışında dedi: "Bəəsçilər Hüveyzəni işğal etmişdilər, şəhərdə heç kim qalmamışdı. Evlərin birinin həyətində beşikdə bir neçə aylıq körpə qalmışdı və ağlayırdı. Onun anası və kiçik bacısı raket qəlpələrindən həyətdə şəhid olmuşdular. Şəhər boş idi. İki iraqılı hərbcı uşağın səsinə eşidib həyətə girirlər. Hərbcilərin biri süngüsünü silahına keçirib uşağın dodaqlarına yaxınlaşdırır. Məsum uşağın dodaqları süngünün ucuna toxunan kimi onu sormağa başlayır. Körpə acından süngünün ucunu o qədər sorur ki, dodaqları qanayır və acından ana südü yerinə öz qanını içir".¹ Sonra qardeşim əlavə etdi: "Şəhidpərvər Başt əhalisi! Əli Əsgərin, Əli Əkbərin, Qasimin, Ovnun, Cəfərin və Həbib ibn Məzahirin oxşarları bu gün cəbhələrdədir. Bu körpə, Əli Əsgər qəhrəmanlığının nümunəsidir..."

Bu gün Kərbəla hadisəsi cənub torpaqlarında təkrar olunur. Hicrətin 61-ci ilində Yezid zülm və tağut timsalı idisə, əsrlər ötəndən sonra bu gün Səddamın əməlləri Yezidin əməllərinin timsalıdır və Aşura təkrar olunur. Xomeyninin "Varmı bir kömək edən?" nidası cəbhələrdən gəlir. İslamla küfr arasında müharibə gedir və hamımızın üzərinə məsuliyyət düşür...

Biz həsrətlə deyirik ki, kaş ağa İmam Hüseyin dövründə olub ona kömək edəydik. Lakin bu gün də mübarizə qapısı açıqdır və onun övladı Səddamla, onun Amerika və imperializm kimi himayədarları ilə vuruşur".

Bu gün döyüş qeydlərimi qorxusuz və həyəcənsiz çəliyimin borusundan çıxardığım ilk gün idi. Artıq məni görməyə gələnlərə bütün təfərrüatları danışa bilirdim. Necə iztirablı günlər idi! O zaman bu söz və kodları tualetdə iraqılı və iranlılardan gizli şəkildə yazırdım. Bəzi gecələr ədialın altında çəliyimin gövdəsinin metal qapağını açıb bu

¹ Nur briqadasının Kəşfiyyat-diversiya uşaqlarından olan Nazim Həmmadi həmin gün evin damında gizlənməyə məcbur qalmış və bu səhnəni görmüşdü. O, hava qaralandan sonra geri qayıdıb gördüklərini danışmışdı.

kodlu qeydləri içinə qoyurdum. Huşəng adlı bir əsirin mənim bu yazılarımı görməsi necə pis kabus idi və mən buna görə nə qədər narahat oldum. Çox qorxdum. Huşəng siqaretçəkən idi və bir neçə siqaretə görə yoldaşlarını satırdı. Onunla bir kamerada olduğum müddətdə məcburən ona nə qədər rüşvət verdim ki, məni satmasın, qeydlərimi və yeddi yüzdən çox iranlı əsirin adının yazıldığı kağızların sirlərini açmasın. Huşəngin varlığı məni Vəlid Fərhan qədər incidirdi. İki namaz arasında çoxlu dua edir, salavat çevirirdim ki, ya onu başqa zindana köçürsünlər, ya da məni oradan aparsınlar və ona bu qədər sükut haqqı verməyə məcbur olmayım. Nəhayət, dualar öz təsirini göstərdi və onun şərindən qurtuldum. Keçici qotur xəstəliyinə yoluxdum, məni oradan Mülhəq düşərgəsinə göndərdilər. Sırrımı bildiyinə görə nə qədər əzab içində olduğumu özü başa düşdü. Bəzi əsirlərlə birgə düşərgədən çıxanda mənə dedi: "Seyid, axır ki məndən qurtuldun. Daha səni satmamaq üçün mənə bu qədər bac verməyə məcbur olmayacaqsan".

Mən artıq azad olmuşam və ailəmin yanındayam. Zaman necə tez keçdi - bir göz qırpmı kimi, bir yuxu kimi, bir acı kabus kimi. Hərçənd əsirlərlə olduğum günlərin səmimiyyətinə görə hərdən zindan üçün darıxıram.

Müəlliflə tanışlıq

Bəhreynin Biladi seyidlərindənəm, nəsəbim 29 vasitə ilə İmam Museyi-Kazimə (ə) çatır. Yeddinci babam İranda Məşrutə inqilabının rəhbəri olmuş Ayətullah Seyid Abdullah Behbahanınin dördüncü babasıdır. Gəçsaran, Xuzistan, Şiraz və Buşəhrdə bəhreynli seyidlər kimi, Bəhreynə isə Ali-Qərif kimi tanınılıq. Babalarımın Seyid Abdullah Musəvi Biladi Bəhreyni üç yüz il öncə Bəhreynə hakim olmuş xəvaric üzvlərinin təzyiqi nəticəsində Behbahana mühacirət edib. Xorasana səfər zamanı övladlarından biri Başt rayonunun Dehbozorg kəndində sakin olub. Doğulduğum yer olan bu kənd o zaman Behbahanın kəndlərindən sayılırdı.

Ayətullah Seyid Abdullah hicrətin 1065-ci ilində Bəhreynə doğulmuş və 1165-ci ildə yüz yaşında vəfat etmişdir. Mərhum Seyid Hüseyin ata tərəfindən yeddinci babamdır. İnsanların etimadını qazanmış bu təqvalı arif hicrətin 1124-cü ilində doğulmuş və 76 yaşında Behbahanda vəfat etmişdir. Onun cəsədi Nəcəf-Əşrəfə aparılıb Əmirəlmömininin (ə) Vadissalam məzarlığında dəfn olunmuşdur.

Atam Seyid Süleyman əkinçi idi. Kəndimiz dağlıq bölgədə yerləşdiyinə görə ətraf kəndlərə nisbətən əkin sahələri az idi. Əkinçilikdən gələn gəlirimiz böyük ailəmizin ehtiyaclarını təmin etmirdi. Bölgə əhalisi atamı bu üç xüsusiyyəti ilə tanıyırdı: qeyrət, cəsarət və qonaqpərvərlik.

1971-ci ildə Dehbozorg kəndində doğulmuş, doqquz yaşına qədər orada yaşamışam. 1980-ci ildə üçüncü sinifdə oxuyanda böyük bir fəlakət həyatımızı alt-üst etdi. O zamandan etibarən qəm-kədər bütün vücuduma düyünləndi. Həmin dəhşətli hadisədən 36 gün sonra İslam ölkəmiz təcavüzkar Bəəs rejiminin hücumuna məruz qaldı. Ailə üzvlərimiz həmin bölgədə cəbhəyə yollanan ilk adamlardan oldular. İki ildən sonra Başt köçdük və altıncı sinfi bitirəndən sonra kimliyimdə doğum ilimi dəyişdirib batil əleyhinə haqq cəbhəsinə yollandım. Atam və qardaşlarım cəbhənin daimi üzvlərindən idilər. Mən də onlara qoşulandan sonra dostlarımızın ifadəsi ilə desəm, əməliyyat istiqamətlərində 5+1 qrupu ərsəyə gəldi: bəəsçi düşməne qarşı mübarizədə korpus və Bəsicin müxtəlif hərbi birləşmələrində bir ata və beş övladın iştirakı.

Fəth briqadasının Mina təmizləmə bölüyündə bəsic kimi xidmətə başladım, mina və partlayıcı maddələrlə bağlı ixtisaslı təlimlər keçdim. 1988-ci ilin əvvəllərində Mina təmizləmə bölüyündən Kəşfiyyat-

diversiya bölüyünə göndərildim və 25.06.88 tarixində taleyimin əsirlik dövrü başladı.

Doqquz qardaşım və səkkiz bacım var idi. 1987-ci ilə qədər üç qardaşımı, bir bacımı və anamı itirdim. İndi altı qardaşım və yeddi bacım var. Bacı və qardaşlarım ağır və təlatümlü dövrlər keçiriblər. Atamın birinci həyat yoldaşı vəfat edəndə böyük qardaşım Seyid Hişmətullahın 8, ikinci qardaşım millət vəkili Seyid Qüdrətullahın 6, böyük bacım Seyidə Məhtabın 4 yaşı vardı, qardaşım Seyid Nüsrətullah isə altıyaşlıq idi. Bizim anamız vəfat edəndə də mənim 9, bacım Pərvanənin 6 yaşı vardı, kiçik bacım Həngamə də beşyaşlıq idi.

Qardaşım Seyid İnayətullah 19 yaşında, bacım Məhincac 12 yaşında, qardaşım Seyid Himmətullah 4 yaşında Dehbozorg partlayışı zamanı dünyalarını dəyişdilər. Qardaşım Seyid Hidayətullah da 22 yaşında şəhadətə qovuşub qəm üstünə qəm əlavə etdi.

Atamın birinci həyat yoldaşı Aftab Mehribanın 1960-cı ildə, anamın da 1980-ci ildə ölümündən sonra atamın bütün övladları Şəhid Seyid Hidayətullahın anasını ana çağırmağa başladılar. Ruhu şad olsun! Ailəmizə hakim olan sevgi dolu mühit səbəbindən indiyə qədər yaxın qohumlar istisna olmaqla çoxları bu on səkkiz nəfərin atamın üç xanımından hansının övladları olduqlarını bilmirlər. Çox istəyərdim ki, atam sağ olub bu kitabı oxuyaydı. Amma təəssüf ki, əcəl 1999-cu ildə onu bizdən ayırdı.

Qorxulu İraq zindanlarından azad olandan sonra bir ayağı kəsilmiş halda İrana qayıtdım. İki il münasib peşə axtardım. Nəhayət, 1993-cü ildə Gəçsaran rayonunun elektrik idarəsində işə düzəldim, üç ildən sonra isə Əhvaza köçüb Xuzistan vilayətinin su və elektrik idarəsində işləməyə başladım. İşlə yanaşı Əhvazın "Qəmər Bəni-Haşim" liseyində təhsilimi davam etdirib 2003-cü ildə attestat aldım.

2000-ci ildə Zeynəb Cavanmərzi adlı dindar və mömin xanımla ailə qurdum. Bu izdivacdən Seyid Rza və Seyid Əmirhüseyn adlı iki oğul, Seyidə Zəhra adlı bir qız övladım dünyaya gəldi. 2004-cü ildə qəbul imtahanlarından keçib universitetə girdim və Yasuncun "Pəyami-nur" universitetinin hüquq fakültəsini bitirdim.

Universitetdə təhsillə yanaşı dini-mədəni fəaliyyətlərlə də məşğul oldum, Kohgiluyə və Boyer-Əhməd vilayətinin "Pəyami-nur" universitetinin Tələbə Bəsicinə rəhbərlik etdim. 2012-ci ildə magistraturaya qəbul olub Tehranın Azad İslam Universitetinin

Beynəlxalq hüquq fakültəsində təhsil aldım və hazırda dissertasiyama yazıram.

2010-cu ildə Kohgiluyə və Boyer-Əhməd vilayətinin İncəsənət idarəsinin Müqavimət ədəbiyyatı şöbəsinin müdiri təyin olundum.

Ümidvaram ki, müqavimət ədəbiyyatı sahəsinin fəallarından biri kimi xüsusən əziz gənclərimiz üçün müsbət addım ata bilim, şəhadətsevərlik və fədakarlıq mədəniyyətinin yayılmasında Allahın razılığına nail olum.

Ayətullah Xameneinin 2012-ci ildə müəlliflə görüşdəki çıxışından bir hissə

Cənab Nasir Süleyman Mənsur! Necə qəribə sərgüzəştləriniz olub! İmanla görülən bu işlər binanı möhkəm saxlayan sağlam bünövrə kimidir. Bünövrə görünməyə də bilər, amma möhkəmliyə təsiri yerindədir. Sizin o çətin anlarda müqavimətiniz və gördüyünüz işlərin hər biri İslam respublikasının bədənində bir qan damlası kimi olub, onu həyatda saxlayıb; istər digərləri görsünlər, istər görməsinlər; istər bilsinlər, istər bilməsinlər...

Bu, çox yaxşı kitabdır, gərək tərcümə olunsun, ərəblər və qeyri-ərəblər oxusunlar.

Səddam bizimlə səkkiz il vuruşub o qədər faciə törətdi. Zindanların daxilində də bu kitabda yazılan tərzdə rəftar etdi; bir müddətdən sonra xarici bir amil, yəni Amerika ona hücum etdi. Bu zaman biz Səddama həтта bir güllə də atmadıq. Çünki onun düşməni ABŞ hegemoniyası idi. Biz iclas keçirib hamıya elan etdik ki, onlar bir-biri ilə vuruşduqları tərzdə biz qarışmayacaq, Amerikaya kömək etməyəcəyik. Biz Səddamı sevməsək, məhvini arzulasaq da, sadıq qaldığımız dəyərlər var. Bu dəyər və prinsiplərdən biri imperializmlə əməkdaşlıq etməməkdir. Siz İranın o rəftarını indiki bəzi iddiaçıların rəftarı ilə müqayisə edin. Bunlar Amerika və sionistlərlə əlbir olub bölgə xalqlarına qarşı vuruşurlar. Prinsiplilik və dəyərlərə sadıq qalmaq bundan bilinir.

Bəli, bu əziz gəncin başına gələnlər qəribədir. Bunlar işıqlandırılmalı, çox deyilməlidir. Müharibədə bir ayağı kəsilmiş on altı yaşlı bir yeniyetməni bu şəkildə əsir tutub üç il ağır işgəncə və təhqirlər altında həbs edirlər, lakin heç kimin xəbəri olmur. Qırmızı Xaç Cəmiyyətinin də onlardan xəbəri olmur. Bizim iyirmi mindən artıq əsirimizdən Qırmızı Xaç Cəmiyyətinin heç bir xəbəri yox imiş.

Onlara necə işgəncələr verildiyini yazmışdır. Xoşbəxtlikdən, yaddaşı güclü olub və hadisələrə işarə ilə yazdığı qeydlərini özü ilə gətirib. Hadisələri həmin qeydləri və öz yaddaşı əsasında qələmə alıb. Mən bu kitabı oxudum. Çox yaxşı kitabdır. Mənim fikrimcə, bu kitab tərcümə olunmalıdır.

Böyük Rəhbər 23.09.12 tarixində Müqəddəs Müdafiə Həftəsi münasibəti ilə Silahlı qüvvələrin komandirləri ilə görüşdə buyurdu:

“Mən bu gənc oğlanın kitabını oxuyurdum: Qürbətdə qalan ayaq. Onlar nə çəkiblər, necə olublar, nə baş verib, biz haradan haraya getmişik, xəbərimiz yoxdur...”

Həzrət Ayətullah Xamenei Şimali Xorasan vilayətinə səfəri çərçivəsində 10.12.12 tarixində Zibayi şəhidlərinin ailəsi ilə görüşür. Ailənin kürəkəni riya olacağından qorxduğu üçün xatirələrini yazmadığını söyləyəndə Böyük Rəhbərin cavabı belə olur: "Riya olmaz, gərək bunları deyəsiniz. Yasuclu gəncin yazdığı «Qürbətdə qalan ayaq» kitabı kimi..."